

ALÂ'İM-İ CERRÂHİN

Cerrâh-nâme

İBRAHİM BİN ABDULLAH

TÜRKİYE YAZMA ESERLER KURUMU BAŞKANLIĞI YAYINLARI: 74

<i>Bilim ve Felsefe Serisi</i>	: 32
<i>Kitabın Adı</i>	: ALÂ'İM-İ CERRÂHÎN Cerrâh-nâme
<i>Müellifi</i>	: İbrahim bin Abdullah (15.-16.yy.)
<i>Özgün Dili</i>	: Osmanlı Türkçesi
<i>Yayına Hazırlayan</i>	: Yrd. Doç. Dr. Mehmet Gürlek İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fak. (Dil Bilimi Böl.), Öğr. Üyesi
<i>Son Okuma</i>	: Yazma Eser Uzm. Yrd. Muhammed Said Güler
<i>Arşiv Kayıt</i>	: Süleymaniye Yazma Eser Ktp., Hekimoğlu Ali Paşa, No: 568
<i>Kapak Görseli</i>	: Süleymaniye Yazma Eser Ktp., Hekimoğlu Ali Paşa, No: 568, 1b
<i>Kitap Tasarım</i>	: Yüksel Yücel
<i>Baskı</i>	: Mega Basım Yayın San. ve Tic. A.Ş. Cihangir Mh. Güvercin Cd. No:3/1 Baha İş Mrk. A Blok Kat: 2 Avcılar / İstanbul Tel.: 0212 412 17 00 Sertifika No: 12026
<i>Baskı Yeri ve Yılı</i>	: İstanbul 2016
<i>Baskı Miktarı</i>	: 1. Baskı, 2000 adet

KÜTÜPHANE BİLGİ KARTI

Library of Congress A CIP Catalog Record

İbrahim bin Abdullah

Cerrâh-nâme, *Alâ'im-i Cerrâhîn*

1. Tıp, 2. Tıp Tarihi, 3. Cerrahlık, 4. Cerrah İbrahim, 5. Çindâr, 6. Edviye, 7. Osmanlı

ISBN: 978-975-17-3861-5

Copyright © Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı. Her hakkı mahfuzdur.

Bütün yayın hakları *Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı*'na aittir. Başkanlığın izni olmaksızın tümüyle veya kısmen, hiçbir yolla ve hiçbir ortamda yayınlanamaz ve çoğaltılamaz.

T.C. Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı

Süleymaniye Mh. Kanuni Medresesi Sk. No: 5 34116 Fatih / İstanbul

Tel.: +90 (212) 511 36 37

Faks: +90 (212) 511 37 00

info@yek.gov.tr

www.yek.gov.tr

ALÂ'İM-İ CERRÂHÎN

CERRÂH-NÂME

(İNCELEME - METİN - TIPKIBASIM)

İBRAHİM BİN ABDULLAH
(15.-16.yy.)

Yayına Hazırlayan
Mehmet Gürlek

TÜRKİYE
YAZMA
ESERLER
KURUMU
BAŞKANLIĞI

TAKDİM

İnsanlık tarihi, akıl ve düşünce sahibi bir varlık olan insanın kurduğu medeniyetleri, medeniyetler arasındaki ilişkileri anlatır. İnsan, zihnî faaliyetlerde bulunma kabiliyetiyle bilim sanat ve kültür değerleri üretir, ürettiği kültür ve düşünce ile de tarihin akışına yön verir.

Medeniyetler, kültürler, dinler, ideolojiler, etnik ve mezhebî anlayışlar arasındaki ilişkiler kimi zaman çatışma ve ayrışmalara, kimi zaman da uzlaşma ve iş birliklerine zemin hazırlamıştır.

İnsanların, toplumların ve devletlerin gücü, ürettikleri kültür ve medeniyet değerlerinin varlığıyla ölçülmüştür. İnsanoğlu olarak daha aydınlık bir gelecek inşâ edebilmemiz, insanlığın ortak değeri, ortak mirası ve ortak kazanımı olan kültür ve medeniyet değerlerini geliştirebilmemizle mümkündür.

Bizler, Selçuklu'dan Osmanlı'ya ve Cumhuriyet'e kadar büyük devletler kuran bir milletiz. Bu büyük devlet geleneğinin arkasında büyük bir medeniyet ve kültür tasavvuru yatmaktadır.

İlk insandan günümüze kadar gök kubbe altında gelişen her değer, haki-katin farklı bir tezahürü olarak bizim için muteber olmuştur. İslam ve Türk tarihinden süzülüp gelen kültürel birikim bizim için büyük bir zenginlik kaynağıdır. Bilgiye, hikmete, irfana dayanan medeniyet değerlerimiz tarih boyunca sevgiyi, hoşgörüyü, adaleti, kardeşlik ve dayanışmayı ön planda tutmuştur.

Gelecek nesillere karşı en büyük sorumluluğumuz, insan ve âlem tasavvurumuzun temel bileşenlerini oluşturan bu eşsiz mirasın etkin bir şekilde aktarılmasını sağlamaktır. Bugünkü ve yarınki nesillerimizin gelişimi, geçmişimizden devraldığımız büyük kültür ve medeniyet mirasının daha iyi idrak edilmesine ve sahiplenilmesine bağlıdır.

Felsefeden tababete, astronomiden matematiğe kadar her alanda, Medine’de, Kahire’de, Şam’da, Bağdat’ta, Buhara’da, Semerkant’ta, Horasan’da, Konya’da, Bursa’da, İstanbul’da ve coğrafyamızın her köşesinde üretilen değerler, bugün tüm insanlığın ortak mirası hâline gelmiştir. Bu büyük emanete sahip çıkmak, bu büyük hazineyi gelecek nesillere aktarmak öncelikli sorumluluğumuzdur.

Yirmi birinci yüzyıl dünyasına sunabileceğimiz yeni bir medeniyet projesinin dokusunu örecek değerleri üretebilmemiz, ancak sahip olduğumuz bu hazinelerin ve zengin birikimin işlenmesiyle mümkündür. Bu miras bize, tarihteki en büyük ilim ve düşünce insanların geniş bir yelpazede ürettikleri eserleri sunuyor. Çok çeşitli alanlarda ve disiplinlerde medeniyetimizin en zengin ve benzersiz metinlerini ihtiva eden bu eserlerin korunması, tercüme ya da tıpkıbasım yoluyla işlenmesi ve etkin bir şekilde yeniden inşa edilmesi, Büyük Türkiye Vizyonumuzun önemli bir parçasıdır. Bu doğrultuda yapılacak çalışmalar, hiç şüphesiz tarihe, ecdadımıza, gelecek nesillere ve insanlığa sunacağımız eserleri üretmeye yönelik fikrî çabaların hasılası olacaktır. Her alanda olduğu gibi bilim, düşünce, kültür ve sanat alanlarında da eser ve iş üretmek idealiyle yeniden ele alınmaya, ilgi görmeye, kaynak olmaya başlayan bu hazinelerin ülkemize ve tüm insanlığa hayırlar getirmesini temenni ederim. Aziz milletimiz, bu kutsal emaneti yücelterek muhafaza etmeyi sürdürecektir.

Recep Tayyip Erdoğan
Cumhurbaşkanı

SUNUŞ

Tarihte her büyük medeniyet, sosyal, kültürel ve bilimsel alanda kendi dünya görüşüne uygun, özgün terkipler ortaya koyarak hayatını sürdürmüştür. Yaşamın her alanında kendini belli eden ve medeniyetleri birbirinden farklı kılan bu sosyo-kültürel ve bilimsel faaliyetler, medeniyetler arası etkileşimleri canlandırarak insanlık tarihinin renkliliğini artırmıştır. Bu etkileşimler sonucu ortaya çıkan -gerek sözlü, gerek yazılı- eserler insanlığın hafızasını temsil etmektedir.

İnsanlık tarihinde benzeri görülmemiş bir şekilde sözlü ve yazılı kültüre damgasını vurmuş olan İslâm medeniyeti, adeta insanlığın hafızasını yazıya geçirme görevini üstlenmiştir. Okumayı, yazmayı ve öğrenip öğretmeyi her bireyin birincil gayesi olarak gören İslam medeniyeti, kültürel ve bilimsel etkileşime daima açık olmuştur. Bunun tabii bir neticesi olarak hem bilimsel alanda hem de sosyal ve kültürel alanda İslam medeniyeti pek çok özgün sentezler yakalamayı başaramıştır.

Bu sentezin doğal bir neticesi olarak ortaya çıkan pek çok devlet, özellikle Selçuklular ve Osmanlılar İslam medeniyetinin birikimini tevarüs etmiş, yeni fethedilen bölgelere İslam dünya görüşünü yine özgün terkiplerle götürmüşlerdir. Sadece bilimsel alanda değil, hayata ve insana dokunan her alanda bu katkı gözlemlenmektedir. Mimariden sanata, edebiyattan bilime, felsefeden tıba, pek çok çeşitli sahada İslam medeniyetinin ürünleri ortaya konmuştur.

Bu mirasın yazılı kayıtları hükmünde olan yazma eserlerimizin bilinçli şekilde korunması, çağın gerektirdiği şekilde insanların hizmetine sunulması ve gelecek nesillere sağlıklı şekilde aktarılmasını temin etmek, şüphesiz hayati önem arz etmektedir. Kültür ve Turizm Bakanlığımıza bağlı

Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı; bilim, sanat ve edebiyat alanındaki nadide eserleri ilmi usullere uygun olarak neşretmenin yanında, gerek katalog bilgilerinin güncellenmesi, gerek yazma eserlerin restore edilerek yeniden ilim dünyasına kazandırılması gibi kültürel açıdan oldukça mühim görevleri yerine getirmektedir. Bu kıymetli eserlerin gün yüzüne çıkartılması, ilim, hikmet ve irfanla yoğrulmuş olan kadim medeniyetimizi daha doğru şekilde anlamlandırmamızı ve gelecek nesillerin kendilerinden daha emin bir şekilde tarihlerine sahip çıkmalarını sağlayacaktır.

Kültür ve medeniyetimizin bu çok renkli ve özgün tarihini, yazma eserleri neşretmenin yanında, kataloglama ve restorasyon faaliyetleriyle de gün yüzüne çıkartarak ilim dünyasına sunmak, hem kültürel bilincimizi artıracak, hem de gelecek nesillerin dünya görüşlerini en sağlam şekilde inşa etmelerine katkı sağlayacaktır.

Binali Yıldırım
Başbakan

ÖNSÖZ

Kültür ve Turizm Bakanlığımıza bağlı Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, kültür ve medeniyet mirasımızın nadide eserlerini; çeviri, çeviri yazı ve tıpkıbasım şeklinde neşretmenin yanında, mevcut yazma eserleri ayrıntılı olarak kataloglamak ve hasarlı eserleri restorasyona tabi tutmak suretiyle ilim dünyasının istifadesine sunmaktadır. Ülke olarak kültürel kimlik ve bilincimizi daha doğru ve sağlam temeller üzerine inşa etmek yolunda bu eserlerin gün yüzüne çıkartılması şüphesiz yapılması gereken öncelikli işlerdendir.

Asya'dan Amerika'ya, Avrupa'dan, Afrika'ya hatta Avusturalya'ya kadar dünyanın tüm kıtalarındaki kütüphanelere yayılmış olan ecdadımızın bu nadide eserlerini daha iyi anlayıp kavramak, bizleri ve gelecek nesilleri hikmetin aydınlığına daha çok yaklaştıracaktır.

Nabi Avcı

Kültür ve Turizm Bakanı

İÇİNDEKİLER

TAKDİM	4
SUNUŞ	6
ÖNSÖZ	9
HAZIRLAYANIN ÖNSÖZÜ	13
KISALTMALAR	19
TRANSKRİPSİYON ALFABESİ	16
GİRİŞ	19
KAYNAKLAR	38
METİN	47

KİTÂB-I CERRÂH-NÂME

el-Bâbü'l-Evvelü	48
Tâze yaraları bildirür.	48
el-Bâbü's-Şânî	
Cemî' sınıqları başdan ayağa degin beyân eder.	52
el-Bâbü's-Şâlişü	
Cemî' çıkuqları ve 'ilâcların beyân eder.	69
el-Bâbü'r-Râbi'ü	
Oğ demrenlerin beyân eder.	83
el-Bâbü'l-Hâmisü	
A'zâ sınmasınûn ve bertinmesinûn 'ilâcların beyân eder.	84
el-Bâbü's-Sâdisü	
Debeleri beyân eder.	87
el-Bâbü's-Sâbi'ü	
Dübeyleti beyân eder.	89
el-Bâbü's-Şâminü	
Cemî' ısırguları beyân eder.	90
el-Bâbü't-Tâsi'ü	
Mâdiyeleri ve hanâzîrleri ve urları ve hunâmları bildürür.	92
el-Bâbü'l-Âşiru	
Yenür yaraları beyân eder kim Pârsîce hûre ve 'Arabca âkile dërler.	93

el-Bābü'l-Hādî 'Aşer	
Çabarcuqları ve dahı kırluğanları beyān eder.	112
el-Bābü's-Şānî 'Aşer	
Tıbbuñ haddındadır ki aña umūr-ı tabî'yye dërler, altı faşl üzere binā olunmışdur.	115
el-Bābü's-Şālišü 'Aşer	
Tamarları ve ser-cümle tamarlardan kıan almağı beyān eder.	138
el-Bābü'r-Rābi'ü 'Aşer	
Bu bāb cemî' yaqları beyān eder.	141
el-Bābü'l-Hāmisü 'Aşer	
Mecmü'-ı melhemleri beyān eder.	150
el-Bābü's-Sādisü 'Aşer	
Yağlar çıkarmak tarîkin bildürür ve cemî' yağları beyān eder.	160
el-Bābü's-Sābi'ü 'Aşer	
Cemî' zurûrları beyān eder.	165
el-Bābü's-Şāminü 'Aşer	
Cemî' hābları beyān eder.	168
el-Bābü't-Tāsi'ü 'Aşer	
Cemî' şāfları ve ferzeceleri ve fetîlleri beyān eder.	176
el-Bābü'l-'İşrûn	
Cemî' kıurşları ve sınınları ve mazmazaları ve kıulaq ağrıların mu'alecelerin beyān eder.	188
el-Bābü'l-Hādî ve'l-'İşrûn	
Yaraya mülāyim hııkneleri ve müşhilleri ve ma'ācınleri beyān eder.	206
el-Bābü's-Şānî ve'l-'İşrûn	
Bu bāb Firenk uyuzınuñ beyānındadır.	220
SÖZLÜK	227
TIPKIBASIM	479

HAZIRLAYANIN ÖNSÖZÜ

Bu çalışmanın amacı, XV. yüzyıl cerrahlarından İbrâhîm bin Abdullâh'ın *Cerrâh-nâme* (*Âlâ'im-i Cerrâhîn*) adlı eserinin çevriyazılı metnini ve sözlüğünü hazırlamaktır. *Cerrâh-nâme*, Mora seferi sırasında Moson isimli kalede bulunan *Çindâr* adlı Yunanca/Süryanîce cerrahi kitabının Cerrah İbrâhîm bin Abdullâh tarafından *Âlâ'im-i Cerrâhîn* adıyla çevirisidir. Eflatun, Galen, Hipokrat ve İbn Sinâ'nın tıbbî görüşlerini yansıtan eser Şîrvânî, Hacı Paşa, Sabuncuoğlu gibi Türk hekimlerinin ilaç terkipleri de ihtivâ eder. Yaralar, kırık çıkıklar, urlar, kanserler, şarbon, dolama, fıtık, apse ve frengi gibi konuları ele alan eser yirmi iki bölüm ve bu bölümler içinde yer alan beş yüz yirmi iki fasıldan oluşmaktadır. Eser, ateşli silah yaralarından ve frengiden ilk defa söz eden kitap olarak bilinir. Eserde geçen "teşrîhte görülmüştür" ifadesiyle cesetler üzerinde otopsi yapıldığının belirtilmesi Osmanlılarda teşrîh tarihini 1505 yılına kadar çekmekte ve bu durum eserin anatomi tarihi bakımından taşıdığı önemi artırmaktadır. Ayrıca vücutta parçalanmış kemiklerin yerinin hayvan kemikleriyle tamamlanmaya çalışılması cerrahî tarihi bakımından önemlidir. *Cerrâh-nâme* cerrahî bir eser olmasının yanında hastalıkların önlenmesi, tedavide kullanılan ilaçların ve muhtelif maddelerin özellikleri ile bunların hazırlanması ve düzenlenmesi konusunda çok değerli bilgiler vermektedir. Bu sebeple ilaç, bitki, organ, hastalık ve terkip adlarının eserin söz varlığında ciddi bir ağırlığı vardır.

Aslında bir doktora tezi olarak hazırlanan çalışma yeniden ele alınmış, bazı bölümler bu yayıma dâhil edilmemiştir. Çalışmamız giriş, metin ve sözlük olmak üzere üç bölüm halinde düzenlenmiştir. Giriş bölümünde *Cerrâh-nâme*'nin konusu ve içeriğinden söz edilmiş ve eserin nüshaları tanıtılmış, ayrıca metnin kuruluşu ve sözlüğün hazırlanmasında tutulan yol hakkında açıklamalar yapılmıştır.

Metin bölümünde Süleymaniye Kütüphanesi Hekimoğlu Ali Paşa koleksiyonunda 568 demirbaş numarasıyla kayıtlı olan nüshanın transkripsiyonlu metni hazırlanmıştır. Metin kısmında, eserin günümüzde neşredilen kitapların tarzına uygun hale gelmesi için paragraf sistemi ve noktalama işaretleri uygulanmıştır. Eseri oluşturan baplar başlık haline getirilmiş, fasıl başları koyu punto ile yazılmıştır. Ayrıca varak numaraları köşeli parantez içinde, satır numaraları ise üst simge ile gösterilmiştir.

Sözlük bölümü, metinde geçen tüm sözcüklerin varak ve satır numaralarıyla metinde geçtikleri yerler de belirtilerek oluşturulmuştur. Madde ve ara madde olan tüm sözcük, deyim ve birleşikler anlamlandırılmış ve birden fazla anlamda kullanılan sözcükler için metinden örnekler verilmiştir. Anlamlar soyuttan somuta doğru sıralanmış, farklı sözcük türünde kullanılan kelimeler için gramer kısaltması verilmiştir. Metinde geçen kişi ve yer adları madde başı yapılmıştır. Metnin söz varlığı, sözlük bölümünde varak ve satır numaralarıyla birlikte verildiğinden ayrıca bir indeks hazırlanmasına lüzum görülmemiştir.

Eserin bilinen yedi nüshası vardır. Çalışmamızda, eldeki istinsah tarihi belli nüshalar arasında en eski olan ve bap eksigi olmayan Süleymaniye Kütüphanesi Hekimoğlu Ali Paşa koleksiyonunda 568 demirbaş numarasıyla kayıtlı nüsha temel alınmıştır. Bu nüsha, her sayfada 11 satır olmak üzere 294 varaktan oluşmaktadır. Bu nüshada eksik olan 156. ve 158. yapraklar istinsah tarihi Hekimoğlu nüshasına en yakın olan Cerrahpaşa Tıp Fakültesi'ndeki nüshadan tamamlanmıştır. Hekimoğlu koleksiyonunda kayıtlı olan nüsha ile diğer nüshalar arasında biçim ve muhtevâ yönünden ciddi farklılıklar olması sebebiyle edisyon kritik yapılamamış, karşılaşılan farklılıklar eserin nüshaları bölümünde açıklanmıştır.

Bu vesileyle çalışmamızın hazırlanması sırasında engin bilgi ve görüşlerinden daimâ istifade ettiğim hocam Prof. Dr. Ahmet TOPALOĞLU'ya; eserin basılması konusunda teşviklerini gördüğüm Türkiye Yazma Eserler Kurumu başkanı Prof. Dr. Muhittin MACÎT'e ve Türkiye Yazma Eserler Kurumu Çeviri ve Yayın Dairesi Başkanı Yrd. Doç. Dr. Ferruh ÖZPİLAVCI'ya; kıymetli önerileriyle basım sürecini dikkatle takip eden Yazma Eser Uzman Yardımcısı Muhammed Said GÜLER'e; çalışmalarımın her anında sabırla ve fedakarlığıyla bana destek olan eşim Nurhan GÜRLEK'e teşekkür ederim.

Yapmış olduğumuz bu mütevazı çalışma Türkiyat araştırmalarına katkı sağlarsa bundan büyük mutluluk duyarız; bu mutluluk ise şüphesiz bilim adınadır.

Mehmet Gürlek
İstanbul 2016

KISALTMALAR

A.	: Arapça
bağ.	: Bağlaç
Bk.	: Bakınız
Bul.	: Bulgarca
c.	: Cilt
Erm.	: Ermenice
F.	: Farsça
Fr.	: Fransızca
haz.	: Hazırlayan
Hız.	: Hazreti
i.	: İsim
İ.Ü.	: İstanbul Üniversitesi
Lat.	: Latince
mm.	: Milimetre
nr.	: Numara
ö.i.	: Özel İsim
öl.	: Ölümü
s.	: Sayfa
sıf.	: Sıfat
TDAY	: Türk Dili Araştırma Yıllığı
TDK	: Türk Dil Kurumu
ün.	: Ünlem
Yun.	: Yunanca
zam.	: Zamir
zf.	: Zarf

TRANSKRİPSİYON ALFABESİ

ا	A, a / Ā, ā / E, e
ب	B, b
پ	P, p
ت	T, t
ث	Ṣ, ṣ
ج	C, c
چ	Ç, ç
ح	H, h
خ	H, h
د	D, d
ذ	Z, z
ر	R, r
ز	Z, z
ژ	J, j
س	S, s
ش	Ş, ş
ص	Ş, ş
ض	Ž, ž / ɖ
ط	Ṭ, ṭ

ظ	Z, z
ع	‘
غ	Ġ, ġ
ف	F, f
ق	Q, q
ك	K, k / G, g / ġ
ل	L, l
م	M, m
ن	N, n
و	V, v / U, u, ū / Ü, ü / Ö, ö / O, o, ō
ه	H, h
ى	Y, y / I, ı / Ĭ, i / Ī, ī
–	Ê, ê

GİRİŞ

“Eski Anadolu Türkçesi” ifadesiyle Anadolu’da kurulan Türk yazı dilinin XII. yüzyıldan klasik Osmanlıca’nın başlangıcına kadar uzanan dönemi kastedilmektedir. Bu dönem Oğuz-Türkmen lehçesinin ilk defa sistemli olarak bir yazı diline dönüştüğü dönemdir. Bundan dolayı bu dönem Türk dili tarihinde ayrı bir yere sahiptir.¹ Bu dönem Türkçesinde yabancı unsurların fazla karışmadığı sade bir Türkçe kullanılmıştır.² Eserler yönünden zengin kabul edilen bu dönemde XIII. yüzyıldan itibaren tıp konulu eserlerin yazıldığı da görülmektedir. XIV. yüzyılda ise Osmanlı Türklerinde tıp biliminin büyük bir gelişme gösterdiği bilinmektedir. Bir yandan doğulu bilginlerin eserleri Türkçeye çevrilirken, bir yandan da yarı telif yarı toplama sayılabilecek eserler yazılmıştır.³ Bu dönem yazma eserlerinin çoğunda telif tarihi belirtilmediği için eserlerin kronolojik olarak sıralanmasında çeşitli güçlükler çıkmaktadır.⁴ *Müfredât-ı İbn-i Baytâr*⁵, *Edviye-i Müfred*⁶, *Kâmilü’s-Sinâ’a Tercümesi*⁷, *Müntahâb-ı Şifâ*⁸, *Teshilü’ş-Şifâ*⁹, *Tervihü’l-Er-*

1 Zeynep Korkmaz, Türk Dili Üzerine Araştırmalar, TDK, Ankara 2005, I, s. 475.

2 Mustafa Özkan, Türk Dilinin Gelişme Alanları ve Eski Anadolu Türkçesi, İstanbul 1995, s. 34.

3 İshâk bin Murâd, Edviye-i Müfred (haz. Mustafa Canpolat - Zafer Önler), TDK, Ankara 2007, s. 9.

4 Mahmûd-ı Şirvânî, Kemâliyye (haz. Muhammet Yelten), İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1993, s. 30.

5 Bursa İnebey Yazma Eserler Kütüphanesi: Hüseyin Çelebi, nr. 835; Bursa İnebey Yazma Eserler Kütüphanesi: Haraçcioğlu, nr. 1118; Bursa İnebey Yazma Eserler Kütüphanesi: Hüsv Paşa, nr. 476; Köprülü Yazma Eserler Kütüphanesi: nr. 983; Süleymaniye Kütüphanesi: Esad Efendi, nr. 2497; Süleymaniye Kütüphanesi: Lala İsmail, nr. 389/6; İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi: TY 1204; Saraybosna Şarkiyat Enstitüsü Kütüphanesi: Y 2461; Zagreb Şarkiyat Enstitüsü: Y 1139/4.

6 Millet Kütüphanesi: Ali Emiri Tıb, nr. 109; Zile Kütüphanesi: nr. 3093; TSMK: Revan, nr. 1757; TSMK: Hazine, nr. 1693; Süleymaniye Kütüphanesi: Pertevniyal, nr. 744/2; Bursa İnebey Yazma Eserler Kütüphanesi: Haraçcioğlu, nr. 1134; İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi: TY 495; Malatya Genel Kütüphanesi: nr. 1196/1; Paris Bibliotheque National: AF 170; Gotha Kütüphanesi: T 113.

7 Bursa İnebey Yazma Eserler Kütüphanesi: Hüseyin Çelebi, nr. 819; Manisa İl Halk Kütüphanesi: Muradiye, nr. 1853.

8 Malatya Genel Kütüphanesi: nr. 1196/2; Paris Bibliotheque National: AF 170; Süleymaniye Kütüphanesi: Ayasofya, nr. 3752; Süleymaniye Kütüphanesi: Pertevniyal, nr. 744/1; Süleymaniye Kütüphanesi: Kadızade Mehmed, nr. 351; TSMK: Hazine, nr. 545; Bursa İnebey Yazma Eserler Kütüphanesi: Haraçcioğlu, nr. 1134; Millet Kütüphanesi: Ali Emiri Tıb, nr. 123; İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi: Yıldız Koleksiyonu, nr. 233 ve nr. 877.

9 İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi: Yıldız Koleksiyonu, nr. 209 ve nr. 344; Millet Kütüphanesi: Ali Emiri Tıb, nr. 359; Bursa İnebey Yazma Eserler Kütüphanesi: Haraçcioğlu, nr. 1132/2; Saraybosna Şarkiyat Enstitüsü Kütüphanesi: Y 2884; Süleymaniye Kütüphanesi: Laleli, nr. 1621, nr. 1622 ve nr.

*vâh*¹, *Yâdigâr*², *Akrabadin Tercümesi*³, *Cerrâhiyyetü'l-Hâniyye*⁴, *Mücerreb-nâme*⁵ Anadolu sahasında yazılmış ilk Türkçe tıp yazmalarına birer örnektir.

XVIII. yüzyılın ilk çeyreğine kadar Osmanlı tıbbının klasik İslam tıbbına bağlı kaldığı görülmektedir. *El-Kânûn fi't-Tib* ile antik dönemin ünlü hekimleri Galen, Hipokrat, Dioskorides gibi şahsiyetlerin kitaplarının tercümeleri Osmanlı hekimlerinin başlıca kaynaklarıken, zamanla hekimler kendi tecrübelerini de kaydetmişlerdir. Kuruluş döneminden itibaren Osmanlı hekimlerinin kendi bilgi ve tecrübelerini geliştirmek için devrin önemli bilim merkezlerine gittikleri de bilinmektedir.⁶

Âlâ'im-i Cerrâhîn (Cerrâh-nâme)⁷

Cerrâh-nâme, cerrahi konulardan bahseden kitaplara verilen genel bir ad olup doğu tıbbında bu konuda yazılan birçok eser bulunmaktadır. Cerrahlık konusundaki ilk önemli eser Âlî ibn Abbâs el-Mecûsî'nin (ö. 994) *Kâmilü's-Sinâ'a* adlı eseridir. Bu eserden başka Ebu'l-Kâsım ez-Zehrâvî'nin *et-Tasrif* adlı eseri de daha sonra yazılan birçok esere kaynaklık etmiştir.⁸

1646/3; Süleymaniye Kütüphanesi: Lala İsmail, nr. 385; Süleymaniye Kütüphanesi: Atuf Efendi, nr. 1957; Süleymaniye Kütüphanesi: Hamidiye, nr. 1041/5; Konya Mevlana Müzesi Kütüphanesi: nr. 2816.

- 1 TSMK: Revan, nr. 1681; TSMK: Hazine, nr. 1986; Süleymaniye Kütüphanesi: Ayasofya, nr. 3595; Manisa İl Halk Kütüphanesi: Muradiye, nr. 1852; Vatikan Kütüphanesi: Turco 147.
- 2 Bursa İnebey Yazma Eserler Kütüphanesi: Haraçcıoğlu, nr. 1121; Bursa İnebey Yazma Eserler Kütüphanesi: Ulu Cami, nr. 2602; Millet Kütüphanesi: Ali Emiri Tıp, nr. 354, nr. 355, nr. 356, nr. 357 ve nr. 358; İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi: TY 7067 ve TY 7082; İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi Tıp Tarihi Kürsüsü Kütüphanesi: nr. 38, nr. 84 ve nr. 284; Köprülü Yazma Eserler Kütüphanesi: nr. 989; Süleymaniye Kütüphanesi: Nuruosmaniye, nr. 3616; Süleymaniye Kütüphanesi: Hamidiye, nr. 1041; Süleymaniye Kütüphanesi: Laleli, nr. 1651, nr. 1652 ve nr. 1653; Süleymaniye Kütüphanesi: Reisülküttab, nr. 737; Süleymaniye Kütüphanesi: Atuf Efendi, nr. 1972/4; TSMK: Revan, nr. 1684; Saraybosna Gazi Hüseyin Bey Kütüphanesi: Y 1900, Y 2442 ve Y 2430.
- 3 Süleymaniye Kütüphanesi: Fatih, nr. 3536; Süleymaniye Kütüphanesi: Kılıç Ali Paşa, nr. 716/1; TSMK: III. Ahmed, nr. 2124.
- 4 Millet Kütüphanesi: Ali Emiri Tıp, nr. 79; İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi Tıp Tarihi Kürsüsü Kütüphanesi: TY 263; Paris Bibliotheque National: Turc 693.
- 5 Süleymaniye Kütüphanesi: Fatih, nr. 3546 ve nr. 3619; Süleymaniye Kütüphanesi: Ayasofya, nr. 3726 ve nr. 3729; Süleymaniye Kütüphanesi: Kılıç Ali Paşa, nr. 714/2; Süleymaniye Kütüphanesi: Hamidiye, nr. 1934; İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi: TY 7108.
- 6 Nil Sarı, "Tıp (Osmanlı Dönemi)", TDV İslâm Ansiklopedisi, İstanbul 2012, XLI, 401.
- 7 Eserle ilgili bk. Mehmet Gürlek, "Anadolu'da Yazılmış İlk Türkçe Cerrahi Yazmalara Bir Örnek: Âlâ'im-i Cerrâhîn", Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, Volume 6/3 Summer, Ankara 2011, s. 1423-1434.
- 8 "Cerrahnâme", Türk Ansiklopedisi, Milli Eğitim Basımevi, Ankara 1960, X, 248-249.

Osmanlı sahasında cerrahi kitapları arasında en önemlisi, Amasya Dârüşşifâsı'nda on dört yıl hekimlik yapan ve birçok öğrenci yetiştiren Sabuncuoğlu Şerefeddin'in *Cerrâhiyyetü'l-Hânîyye* adlı eseridir. Bu eser, Endülüs İslâm hekimlerinden Ebu'l-Kâsım ez-Zehrâvî'nin (ö. 1013) *Kitâbü't-Tasrif* adlı tıp kitabının XXX. bölümünü teşkil eden cerrahlıkla ilgili kısmın büyük ölçüde tercümesi olmasına rağmen fazladan iki fasıl ile bazı aletlere ve hasta tedavilerine ait minyatürler içermesiyle ondan ayrılır. 870/1465 yılında yazılan kitap, XV. yüzyıldaki Türk cerrahlığının seviyesini göstermesi yanında o devir Anadolu Türkçesinin özelliklerini yansıtacak tarzda harekelenmiş bir eser olmasından dolayı da Türk dili çalışmalarında kaynak durumundadır.¹

Alâ'im-i Cerrâhîn XV. yüzyılın sonu XVI. yüzyılın başına ait Türkçe monografilerden biridir. *Alâ'im-i Cerrâhîn* adı esere bizzat müellif tarafından verilmiştir. Hekimoğlu nüshasında 1b numaralı sayfanın üstünde süsleme içine "Kitâb-ı Cerrâh-nâme" başlığı konulmuştur. İbrâhîm bin Abdullâh esere verdiği adı ve eserin yazılış amacını şöyle açıklamaktadır:

Ammâ ba'dehu bilgil ki sulţânü's-selâtin hulâsatü'l-mâ'i ve't-tin Sultân Bâyezîd bin Muhammed Hân -ebbedallâhu devletehu ve eyyede mülkehu- devlet-ile ve saltanat birle Mora seferine müteveccih olup Mozon nâm kal'asın feth eyledüğünde bu Cerrâh-nâme ol kal'a içinde bulundu. Lîkin Yûnân ve Süryân dilince yazılmış idi, adına Çindâr dërlerdi. Ammâ hükemâ-yı mütekkaddiminden ve e'tibbâ-yı müte'ahhirinden Eflâtûn ve Câlinûs ve Ebukıra't ve Ebû 'Alî Sînâ kavllerince olduğu sebebden fakîrû'l-hakîr Cerrâh İbrâhîm, Yûnân ve Süryân dilinden habîr olduğu sebebden diledi ki bu kitâbı 'Alâ'im-i Cerrâhîn dëyü ad vërüp Türkîye tercüme êde, tâ ki mübtedîlere âsân olup bunuñ-ıla menfa'at dutup mü'ellifini hayrdu'â-y-ıla yâd êdeler. (1b-2a)

Buradan da anlaşılacağı üzere *Cerrâh-nâme* çeviri bir eserdir. Yunanca ve Süryânîce olarak yazılan *Çindâr* adında bir eserden çevrilmiştir. Müellif Yunanca ve Süryânîceyi bildiğini ve bu işe yeni başlayacaklara faydalı olacağını düşündüğü için bu çeviriyi yaptığını belirtir. Gotha ve Ali Emîrî nüshalarında da eserin tercüme olduğu açıkça belirtilmektedir.

1 Ali Haydar Bayat, "Cerrâhiyye-i İlhanîyye", TDV İslâm Ansiklopedisi, İstanbul 1993, VII, 420.

Bununla birlikte metin üzerinde yaptığımız incelemede eserin tam bir çeviri olmadığını, Cerrah İbrâhîm'in pek çok ilavede bulunduğunu gördük. Eserde Eflâtûn (Plato, M.Ö. 427-347), Ebukırat (Hipokrat, M.Ö. 460-375), Câlînûs (Galen ö. 200) gibi tabiplerin yanı sıra Ebû Alî Sînâ (İbn Sînâ, ö. 1037), Muhammed bin Zekerıyyâ er-Râzî (ö. 925), Cürcânî (Zeynüddîn İsmâîl b. Hasen el-Cürcânî) (ö. 1137) gibi İslâmî dönem hekimleri ile Hekim Şîrvânî (XV. yy.), Sabuncuoğlu Şerefeddîn (ö. 1468'den sonra), Akşemseddîn (ö. 1459), Hacı Paşa (ö. 1424) gibi Osmanlı sahasının ünlü hekimlerinin görüş ve tedavi yöntemleri bulunmaktadır.

Eflatun, Galen, Hipokrat ve İbn Sînâ gibi hekimlerin görüş ve tedavilerinin ismi zikredilen *Çindâr* adlı eserde bulunması mümkün olmakla beraber Hekim Şîrvânî, Sabuncuoğlu Şerefeddîn, Akşemseddîn, Hacı Paşa gibi XV. yüzyıl Osmanlı tababetinin seçkin hekimlerinin ilaç ve tedavi yöntemlerinin eserde bulunması, müellifin *Çindâr* adlı kitabı özetleyerek tercüme ettiğini ve kendinden önceki Osmanlı hekimlerinden de faydalanmak suretiyle hazırladığı bu eserine kendi tecrübelerini de eklediğini düşündürmektedir.¹

Alâ'im-i Cerrâhîn Türk tıp literatüründe ateşli silah yaraları ve frengiden söz eden ilk eserdir. Avrupa'da 1495 Napoli kuşatması sırasında yayılan frengi hastalığı "Frenk uyuzu" adı ile ayrı bir bölümde ele alınmakta, belirtileri ve tedavileri açıklanmaktadır. Müellifin ateşli silahlarla meydana gelen yaralanmalardan ve bunların tedavi yöntemlerinden bahsederek Avrupalı cerrahlardan önce bu konuya bölüm ayırması, eserin cerrahi tarihi bakımından önemini artırmaktadır. Ayrıca müellifin kitabında kullandığı "teşrihte görülmüştür" ifadesi, bizzat cesetler üzerinde otopsi yaptığını göstermektedir. Bu husus, Osmanlılarda teşrih tarihini 1505 yılına kadar çekmekte ve bu durum eserin anatomi tarihi bakımından taşıdığı önemi artırmaktadır.²

Alâ'im-i Cerrâhîn Eski Anadolu Türkçesi'nin dil özelliklerini göstermektedir. İçerdiği Türkçe kelimelerin yanı sıra yabancı kelimeler için yaptığı Türkçe açıklamalar dikkat çekicidir. Eserde Türkçe altı yerde zikredilmektedir. Türkçe için "Türkî, Türkîce, Türk dili" şeklinde üç farklı ifade kullanılmıştır. Bazı yerlerde ise bu ifadeleri kullanmadan doğrudan Türkçe karşılıklarını vermeye çalışmıştır:

1 Nuran Yıldırım, "Alâ'im-i Cerrâhîn Üzerine Bazı Yeni Bilgiler", I. Uluslararası Türk-İslam Bilim ve Teknoloji Tarihi Kongresi, İTÜ 14-18 Eylül 1981, İstanbul 1981, II, s. 169-181.

2 Nuran Yıldırım, "İbrâhîm bin Abdullah", TDV İslâm Ansiklopedisi, İstanbul 2000, XXI, 284-285.

Bu dahı bir rencdür ki gevdede kara kara belürür, aña Türkce cıgıt dërler. (294a/4)

Boğazda hanâzîr olsa kim aña toñuz başı dërler. (96b/7)

A'zâda kûbâ' olsa kim aña demregü dërler. (98b/2)

Dâhısa renci kim aña kurluğan dërler. (106a/4)

Eserde Arapça, Farsça, Rumca ve Frenkçe ifadeleriyle de karşılaşmaktayız. Bazı bölümlerde tıbbî bir terimi, ilaç veya bitki adını verirken onların bu dillerdeki karşılıklarını da vermeye çalışmıştır:

Yenür yaraları beyân eder kim Pârsice hûre ve Arabca âkile dërler. (78a/2)

A'zâ sınmasına ve bertinmesine ve çıkmasına mu'alece olunur. Kestevire dërler bir ot vardur, bu ad Yûnân dilincedür. (67b/5)

Eserin Müellifi ve Telif Tarihi

Alâ'im-i Cerrâhîn, İbrâhîm bin Abdullâh adlı cerrah tarafından kaleme alınmıştır. Müellif hakkında kaynaklarda mühtedi olabileceğinden başka bilgi yoktur; bu görüş de baba adının Abdullâh olmasına, dede adının zikredilmemesine, Yunanca ve Süryânîce bilmesine dayandırılır. Yazdığı eserin başında II. Bayezid'in Mora seferinde bulunduğu bilgisi yer almakta, bundan da onun saray cerrahı olduğu ve bu sefere de bu görevi vesilesiyle katıldığı sonucu çıkmaktadır. Ünlü Osmanlı cerrahı Sabuncuoğlu Şerefeddîn'in adına ilk defa bu eserde rastlanmaktadır. Sabuncuoğlu'nun Fâtih Sultan Mehmed'e takdim ettiği *Cerrâhiyyetü'l-Hâniyye* adlı eserin Paris Bibliotheque Nationale'de bulunan müellif hattı nüshasının II. Bayezid'in mührünü taşıması, İbrâhîm bin Abdullâh'ın bu eseri saray kütüphanesinde okumuş olabileceği ihtimalini akla getirmekte, bu durum da onun saray cerrahı olduğu düşüncesini kuvvetlendirmektedir.¹

İncelediğimiz Hekimoğlu nüshasının sonunda mavi mürekkeple Arapça olarak "*Cerrâh-nâme'nin yazımı dokuz yüz on bir senesinin Recep ayında tamamlandı.*" yazılmıştır ki, bu da bize miladî 1505 senesinin Kasım/

1 Nuran Yıldırım, age., s. 284-285.

Aralık aylarını vermektedir. Bu kayıttaki “*Temmet kitâbetu’l-Cerrâh-nâme*” ibaresinden mezkur tarihte eserin telifinin mi tamamlandığı, yoksa Hekimoğlu nüshasının istinsahının mı tamamlandığı net olarak anlaşılamamakla birlikte; *Cerrâh-nâme*’ye esas teşkil eden *Çindâr* adlı kitabın II. Bayezid’in Mora seferi sırasında fethettiği Modon kalesinde bulunması ve akabinde Cerrah İbrâhîm’in bunu tercümeyle başlaması dolayısıyla *Cerrâh-nâme*’nin, Modon kalesinin fetih tarihi olan 1500 senesinin Ağustos ayından sonra hazırlandığı kesindir. Yine Hekimoğlu nüshasının sonundaki kayıta verilen 911/1505 tarihi ve bu nüshanın müellif hattı olmadığı görüşü göz önüne alınırsa, müellifin eserini 1500 senesi Ağustos’u ile 1505 senesi arasındaki bir zaman diliminde hazırladığı düşünülebilir. Ancak belirttiğimiz üzere, net bir tarih vermek güçtür. Eserin nüshalarının tavsif edildiği bölümde Hekimoğlu nüshası hakkında malumat verilecektir.

Eserin Bölümleri

Eser Allah’a hamd ve Hz. Peygamber’e salât ve selâmla başlamakta, ardından dönemin padişahı II. Bayezid övülmektedir. Müellif, eseri yazmak-taki amacını anlattıktan sonra konu başlıklarına geçmektedir. İncelediğimiz Hekimoğlu nüshası yirmi iki bölümden oluşmaktadır. Konu başlıkları şu şekildedir:

1. bap: *Tâze yaraları ve ‘ilâcların bildürür.* Yeni oluşmuş yaraların anlatıldığı, tedavi yöntemlerinin verildiği bölümdür. 3b ile 9b varakları arasında yer alır, 1 fasıldan ibarettir.

2. bap: *Cemî’ sınıkları başdan ayağa degin beyân eder.* Baştan ayağa değin tüm kırıkların anlatıldığı bölümdür. Kırıkların teşhis ve tedavi yöntemleri üzerinde durulmuştur. 9b ile 39a varakları arasında yer alır, 21 fasıldan ibarettir.

3. bap: *Cemî’ çıkıkları ve ‘ilâcların beyân eder.* Baştan ayağa değin bütün çıkıkların anlatıldığı bölümdür. Çıkıkların teşhis ve tedavi yöntemleri üzerinde durulmuştur. 39a ile 61a varakları arasında yer alır, 24 fasıldan ibarettir.

4. bap: *Oğ demirlerin ve tüfeklerün çekmelerin ve ‘ilâcların beyân eder.* Ok ve tüfek yaraları ile bunların ilaçlarının anlatıldığı bölümdür. Bu bölüm

özellikle ateşli silah yaralarından ilk defa bahsetmesi yönüyle ayrıca önemlidir. 61a ile 64a varakları arasında yer alır, 4 fasıldan ibarettir.

5. bap: *A'zâ sınımmasınıñ ve bertinmesiniñ 'ilâcların beyân eder.* Kırık ve bertik ilaçlarının anlatıldığı bölümdür. 64a ile 68b varakları arasında yer alır, 1 fasıldan ibarettir.

6. bap: *Debeyi ve aşlını ve 'ilâcın beyân eder.* Fıtığın teşhis ve tedavi yöntemleri üzerinde durulur. 68b ile 72a varakları arasında yer alır, 6 fasıldan ibarettir.

7. bap: *Dübeyli ve 'ilâcın beyân eder.* Apse ve tedavisinin anlatıldığı bölümdür. 72a ile 73a varakları arasında yer alır, 1 fasıldan ibarettir.

8. bap: *Isırğuları ve aşlını ve 'ilâcın beyân eder.* Yılcık hastalığı ve tedavisinin anlatıldığı bölümdür. 73a ile 77b varakları arasında yer alır, 4 fasıldan ibarettir.

9. bap: *Mâdiyeleri ve hanâzîrleri ve urları ve 'ilâcın beyân eder.* Deşilmiş yılcıklar, sıracalar ve urları konu eden bölümdür. 77b ile 78a varakları arasında yer alır.

10. bap: *Yenür yaraları ve sereţân ve 'ilâcın beyân eder.* Kemirici yaraların, kanser ve tedavilerinin anlatıldığı bölümdür. 78a ile 110b varakları arasında yer alır, 53 fasıldan ibarettir.

11. bap: *Kabarcuqları ve kurluğanları ve 'ilâcların beyân eder.* Şarbon ve dolama hastalığını konu eden bölümdür. 110b ile 114a varakları arasında yer alır.

12. bap: *Cemî' teşrihleri beyân eder.* Anatominin anlatıldığı bölümdür. Mizaç, tıbbın temel ilkeleri, ahlât ve insan vücudunun anatomik özellikleri üzerinde durulur. 114a ile 153b varakları arasında yer alır, 19 fasıldan ibarettir.

13. bap: *Țamarları ve ser-cümle țamarlardan kan almağı beyân eder.* Damarları ve damarlardan kan almayı anlatan bölümdür. 153b ile 159b varakları arasında yer alır, 1 fasıldan ibarettir.

14. bap: *Bu bâb cemî‘ yakuları beyân eder.* Yakıların hazırlanışı ve yakı vurmanın anlatıldığı bölümdür. 159b ile 173b varakları arasında yer alır, 32 fasıldan ibarettir.

15. bap: *Bu bâb cemî‘ merhemleri beyân eder.* Merhemlerin anlatıldığı bölümdür. 173b ile 191b varakları arasında yer alır, 61 fasıldan ibarettir.

16. bap: *Bu bâb cemî‘ yağları ve yağ çıkarmaların beyân eder.* Yağlar ve yağ çıkarma usullerinin anlatıldığı bölümdür. 191b ile 199a varakları arasında yer alır, 17 fasıldan ibarettir.

17. bap: *Bu bâb cemî‘ zurûrları beyân eder.* Bütün zurûrların anlatıldığı bölümdür. Zurûr bir grup terkibe verilen genel bir addır. Hastalığa uygun olan terkip belirtilir ve o terkinin yapılışı anlatılır. Bu bap 199a ile 204b varakları arasında yer alır, 25 fasıldan ibarettir.

18. bap: *Bu bâb cemî‘ hâbları beyân eder.* Bütün hapların ve tabletlerin anlatıldığı bölümdür. 204b ile 217a varakları arasında yer alır, 34 fasıldan ibarettir.

19. bap: *Bu bâb cemî‘ şâfları beyân eder.* Bütün fitillerin anlatıldığı bölümdür. 217a ile 236b varakları arasında yer alır, 60 fasıldan ibarettir.

20. bap: *Bu bâb cemî‘ kırımları ve sınıunları ve mazmazaları beyân eder.* Tabletler, ağız ve diş preparatları ve gargaraların anlatıldığı bölümdür. 236b ile 265b varakları arasında yer alır, 93 fasıldan ibarettir.

21. bap: *Bu bâb cemî‘ yaraya mülâyim hıkneleri ve müşhilleri ve ma‘âcînleri beyân eder.* Lavmanlar, müşhiller ve macunların anlatıldığı bölümdür. 265b ile 285b varakları arasında yer alır, 51 fasıldan ibarettir.

22. bap: *Bu bâb Firenk uyuzının ‘alâmetin ve ‘ilâcların beyân eder.* Firenginin belirtisi ve tedavisinin anlatıldığı bölümdür. Firengi hastalığından ilk kez bahsetmesi ve tedavi yöntemleri sunması sebebiyle ayrıca önemlidir. 285b ile 294b varakları arasında yer alır, 13 fasıldan ibarettir.

Eserin Nüshaları

Eserin bilinen yedi nüshası vardır.¹ Ayrıca eserin *Fi Nebzeti'n-mine'l-Cerrâhîn* adında bir özeti, İbnü'n-Nefis'in *Şerhu Mûcizi'l-Kânûn*² adlı Arapça eserinin sonunda bulunmuştur.

Eserin istinsah tarihi belli olan nüshaları arasındaki en eski nüsha Süleymaniye Kütüphanesi Hekimoğlu Ali Paşa koleksiyonunda bulunmaktadır. Bu nüsha ayrıca eldeki en eksiksiz nüshadır. Eserin sonunda, Receb 911 (Kasım-Aralık 1505) tarihi görülmektedir. Millî Kütüphane Yazmalar Kataloğu'nda bu nüsha için müellif nüshası nitelemesi yapılmış olsa da; gerek nüshanın fiziksel özelliklerinden, gerekse nüshadaki kayıtlardan bu nüshanın müellif hattı olduğu sonucu çıkarılamamaktadır. Ayrıca Süleymaniye Kütüphanesi'ndeki yazmaları tasnif için Helmut Ritter başkanlığında teşkil edilen ve aralarında Nihal Atsız, İbnülemin Mahmud Kemal İnal, Ömer Ferid Kâm, Tahir Olgun, Muallim Cevdet, Sabri Kalkandelenli gibi uzmanların yer aldığı komisyonunun hazırlamış olduğu yazma tespit fişlerinde de bu nüshanın müellif nüshası olduğu ile ilgili bir not bulunmamaktadır. Kesinlik arz etmemekle birlikte bizim kanaatimiz, bu nüshanın teliften kısa süre sonra istinsah edilmiş bir nüsha olduğu yönündedir. Tamamı yirmi iki bapтан oluşan eserin bu nüshası ile diğer nüshaların bap sayısı, sayfa sayısı ve sıra düzeni farklıdır. Ali Emîrî ile Gotha nüshası yirmi üç bap, Manisa İl Halk Kütüphanesi'ndeki nüshalar ile Cerrahpaşa Tıp Fakültesi'ndeki nüsha yirmi bir bapтан oluşmaktadır. Çalışmamıza esas teşkil eden Süleymaniye Kütüphanesi Hekimoğlu Ali Paşa koleksiyonundaki nüshanın sıra düzeni ile diğer nüshaların sıra düzeni, birinci bap dışında tamamen farklıdır. Örneğin; Hekimoğlu nüshasında sınıkların anlatıldığı ikinci bap diğer nüshalarda üçüncü sırada, çıkıkların anlatıldığı üçüncü bap diğer nüshalarda dördüncü sırada, ok ve tüfek yaraları ile ilaçlarının anlatıldığı dördüncü bap diğer nüshalarda ikinci sırada, fıtık ve tedavisinin anlatıldığı beşinci bap diğer nüshalarda dokuzuncu sırada yer almaktadır. Hekimoğlu nüshasında eksik

1 Süleymaniye Kütüphanesi: Hekimoğlu Ali Paşa, nr. 568; Millet Kütüphanesi: Ali Emiri Tıb, nr. 205; İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi Tıp Tarihi Kürsüsü Kütüphanesi: Y 125; Gotha Kütüphanesi: T 107; Manisa İl Halk Kütüphanesi: Eski Eserler, nr. 1844 ve nr. 1851; İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi: TY 7147.

2 Süleymaniye Kütüphanesi: Hamidiye, nr. 1027/1.

olan 156. ve 158. varaklar, istinsah tarihi Hekimoğlu nüshasına en yakın olan Cerrahpaşa Tıp Fakültesi'ndeki nüshadan tamamlanmıştır. Hekimoğlu nüshasındaki 156. varak Cerrahpaşa Tıp Fakültesi'ndeki nüshada 69. varakta, Hekimoğlu nüshasındaki 158. varak ise Cerrahpaşa nüshasında 100. varakta bulunmuştur. Bu durum sıra düzenindeki farklılığa bir örnektir.

Diğer nüshalar üzerinde yaptığımız incelemede konuların kısaltıldığını, bazı fasıl ve bapların da nüshalara alınmadığını gördük. Örneğin; Cerrahpaşa Tıp Fakültesi'ndeki nüshada 20. ve 21. baplar ile Manisa İl Halk Kütüphanesi'nde 1851 numarada kayıtlı olan nüshadaki 12. ve 21. baplar girişte belirtildiği halde yazılmamıştır. Hekimoğlu nüshasında bertiklerin anlatıldığı bölüm diğer nüshalarda yoktur. Muhteva ve biçimde karşılaştığımız bu tür ciddi farklılıklar sebebiyle edisyon kritik yapılamamıştır.

Süleymaniye Kütüphanesi Hekimoğlu Ali Paşa koleksiyonu 568 numarada kayıtlı olan nüsha; 294 varak, 11 satır olup ölçüleri (241x164, 163x96) mm.'dir. İstinsah tarihi 911/1505'dir. Güzel nesihle yazılmış olan nüshanın 156. ve 158. yaprakları eksiktir. Bu nüsha yirmi iki baptan oluşmaktadır. Serlevha tezyinli ve tezhibli, bütün sayfa cetvelleri tezhibli, 2. ve 3. varaklardaki fihrist yazıları tezhibli, kitabın içindeki bapların yazıları da tezhib iledir. Eserin cildi tam meşin, yaldızlı basma şemseli, zencirekli cetvellidir. Eserin zahriyesinde ve 294b yüzündeki ferağ kaydının hemen altında koleksiyona adını veren Sadrazam Hekimoğlu Ali Paşa'nın, üzerinde "*Vakāfe'l-Vezîr-u'l-Âzam 'Alî Paşa ibnu'l-merhûm Nûh Efendi, 1146 (Merhûm Nûh Efendi'nin oğlu Vezîr-i Âzam Ali Paşa vakfetti, 1733)*" ibaresi bulunan vakıf mührü; ayrıca 2a, 2b ve 3a yüzlerinde, üzerinde "*Ve mâ tevfiķî illâ billâh (Benim başarım ancak Allâh'ın yardımı iledir. 'Hûd sûresi, 11/88.)*" ayeti ile "*'Abdullâh Mehmed*" yahut "*'Ubeydullâh Mehmed*" şeklinde bir ismin yer aldığı sekiz köşeli başka bir mühür bulunmaktadır. Nüshanın en son sahifesinde "*İstanbul'da Sivas'lı Muştafâ Efendi fevt olup, Dergâh-ı Âlî çavuşlarından sâbukâ Sivas'lı Su'âd'lu Bekir Çavuşzâde*" şeklinde bir kayıt yer almaktadır.

Başı: Kitâb-ı Cerrâh-nâme

Şükr-i bî-had ve sipâs-ı bî-'ad ol Hâlık'a kim âdemi 'ademden vücûda getürdi, dürlü dürlü cevâhir-i erkândan 'aklı ve fikri birle kendünün şânî' kudretin bildürdi.

Sonu: ammâ bu otlara mersin tohmin katarlar ve mercimek ve eger ki şığır ödüne 'anzerût döğeler ve katarlar ve gece dürteler ve şabâh hammâma vara, yuna, şıhhat bula bi-'avnillâhi te'âlâ.

İstanbul Üniversitesi Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Tıp Tarihi Kürsüsü Kütüphanesi'nde Y 125 numarada kayıtlı olan nüsha; 170 varak, 11 satır olup ölçüleri (210x153, 170x115) mm.'dir. İstinsah tarihi 953/1546 olan nüsha harekeli nesih ile yazılmıştır. Konu ve fasıl başlıkları kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Girişte yirmi bir bap olarak düzenlendiği belirtilse de, nüsha üzerinde yaptığımız incelemede son iki babın yazılmadığını tespit ettik.

Başı: Bismillâhi'r-raḥmâni'r-raḥîm

Ve bu kitâbuñ adını *Alâ'im-i Cerrâhîn* dëyü ad vërildi ve her envâ'-ı mecrûhuñ cerâhatı geñez bulunsun dëyü her maraz aşlı-y-ıla zıkr olunup yigirmi bir bâb üzre binâ olundu.

Sonu: Üçer dirhem kuruş eyleyeler, degme gez bir kuruşı benefşe şerbeti birle bu otları döğüp yâhûz cevâb birle vëreler kim içe ve's-selâm. Temmetu'l-kitâb.

Millet Kütüphanesi Ali Emiri Tıp koleksiyonu 205 numarada kayıtlı olan nüsha; 120 varaklık bir cildin 1.-109. yaprakları arasında yer almaktadır, her sayfada 19 satır olan eserin ölçüleri (302x205, 245x150) mm.'dir. Nüsha harekeli nesih ile yazılmış olup müstensihî Kâtibzâde Sühâd'dır. İstinsah tarihi belli değildir. Konu ve fasıl başlıkları kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Yazmanın çeşitli bölümlerinde müstensihînin yazım yanlışlarından ötürü karalanmış ve düzeltilmeye çalışılmış yerler bulunmaktadır. Eserin çeviri olduğu, nüshanın girişinde belirtilmiştir. Bu nüsha yirmi üç baptan oluşmaktadır.

Başı: Bismillâhi'r-raḥmâni'r-raḥîm

Şükr-i bî-had ve sipâs-ı bî-'ad ol Hâlık'a kim âdemi 'ademden vücûda getürdi, dürlü cevâhir-i erkândan 'aklı ve fikri birle kendünün şâni' kudretin bildürdi.

Sonu: Ve şerbetlerüñ ekşeri on iki dirhem[den] yigirmi beş dirheme degindür. Temmetu'l-kitâb bi-'avnillâhi Melik-i Vahhâb, vallâhu a'lem bi's-şavâb.

Manisa İl Halk Kütüphanesi 1844 numarada kayıtlı olan nüsha; 146 varaklık cildin 16.-146. yaprakları arasında yer almaktadır. Her sayfada 15 satır olan kitabın ölçüleri (200x150, 130x100) mm.'dir. Nüshanın müstensihisi ve istinsah tarihi belli değildir. Yazı türü nestaliktir. Sadece konu başlıkları kırmızı mürekkeple yazılmış, fasıl başları ile metnin bazı kısımlarının üstü çizilmiştir. Bu nüsha yirmi bir baptan oluşmaktadır. Yazmanın dış kapağında mavi mürekkeple *'Alâ'im-i Cerrâhîn, mü'ellifi İbrâhîm bin 'Abdullâh* yazmaktadır.

Başı: Hâzâ Kitâb-ı Cerrâhîn, şükr ü sipâs ol pâdişâh-ı bî-zevâle ki dâ'imâ mevcûddur ve bâkîdür ve hayâtı câvidânîdür.

Sonu: beş dirhem râziyâne tohûmı, beş dirhem mahmûde, beş dirhem şerbet nâfi' ola bi-iznillâhi te'âlâ. Temmetu'l-kitâb bi-'inâyeti'l-Meliki'l-Vahhâb.

Manisa İl Halk Kütüphanesi 1851 numarada kayıtlı olan nüsha; 84 varaklık cildin 14.-83. yaprakları arasında yer almaktadır. Her sayfada 21 satır olan yazmanın ölçüleri (210x148, 168x113) mm.'dir. Çaharkuşe vişne rengi meşin, şemseli, zencirekli, miklebli ebru kaplı olup şirazesı kısmen dağılmıştır. Müstensihisi belli değildir, istinsah tarihi 1016/1607'dir. Yazı türü nesih olup konu ve fasıl başlıkları kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Bu nüsha yirmi bir baptan oluşmaktadır. Nüsha üzerinde yaptığımız incelemede "teş-rîh" beyan eden on ikinci bölüm ile "marazları" beyan eden yirmi birinci bölüm, metnin girişinde belirtilmesine rağmen yazılmamıştır.

Başı: Ve bu kitâbuñ adına *'Alâ'im-i Cerrâhîn* dëyü ad vërildi ve her envâ'-ı mecrûhuñ cerâhatı geñez bulunsun dëyü her maraz aşlı-y-ıla zıkr olunup yigirmi bir bâb üzere beyân olundu.

Sonu: kôz yaprağı, mâzû ve gezmâzû ve bunları dögeler, sirke-y-ile kaynadalar, maзмаza edeler. Birkaç gün ta'amı mercimek aşı ola, sirke-y-ile.

Gotha Kütüphanesi T 107 numarada kayıtlı olan nüsha; Kültür Bakanlığı'nın kataloğunda Avusturya Dükalık Kütüphanesi'nde bulunduğu belirtilse de, bu nüsha Almanya Gotha Kütüphanesindedir. 47 varaklık nüsha nesih hatla yazılmıştır, sadece son üç sahife talik hatla yazılmıştır. Her sayfada 16 satır vardır. Nüshanın istinsah tarihi ve müstensihisi belli değildir. Tercüme olduğu, 2b numaralı varakta belirtilse de metinde *Çindâr* adından

bahsedilmemektedir. Diğer nüshalara nispetle çok daha kısadır. Yazmanın 2b-7a varakları arasında derkenar olarak *Baytâr-nâme* yazılıdır. Bu nüsha yirmi üç baptan oluşmaktadır.

Başı: Bismillâhi'r-rahmâni'r-rahîm

Şükr-i bî-ḥad ve sipâs-ı bî-'ad ol Hâlık'a kim âdemi 'ademden vücûda getürdi, dört dürlü cevâhir-i erkândan 'aklı ve fikri birle kendünün şâni' kudretin bildürdi.

Sonu: ba'zı kez yara dahı vâkı' olur ve ba'zı vaḫt olmaz, içine sınır ammâ yara degme gez vâkı' olmaz ve ba'zı kez uzunluḡına sınır.

**İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi TY. 7147 numara-
rada kayıtlı olan nüsha;** 245 varaklık nüsha harekeli nesihle yazılmıştır, (210x150, 170x130) mm ölçülerindedir. Her sayfada 11 satır bulunmaktadır. 1093/1682 tarihinde istinsah edilen nüshanın müstensihî belli değildir. Bu nüsha yirmi bir baptan oluşmaktadır. Diğer nüshalardan farklı olarak girişte fihrist bulunmaktadır. Konu ve fasıl başlıkları kırmızı mürekkeple yazılmıştır.

Başı: Hâzâ Kitâb-ı İbrâhîm Cerrâḫ-nâme-i Yünânî.

Bismillâhi'r-rahmâni'r-rahîm

Şükr-i bî-ḥad ve sipâs-ı bî-'ad ol Hâlık'a kim âdemi 'ademden vücûda getürdi, dürlü dürlü cevâhir-i erkândan 'aklı ve fikri birle kendünün şâni' kudretin bildürdi ve şaḡlık perdesin kim kamu ni'metlerün yegregidür, âdeme baḡşâyış ve hidâyet rûzî kıldı.

Sonu: Bir miḡdâr bal mûmın dahı koyasın, muḡkem ḡarışdurasın, andan indüresin, bir ḡaba koyasın, bir şabâḫ ve bir aḡşam yaraya vurasın, oñulda Allâḫ'ın faḡlı-y-ıla. Ġâyet mücerredür.

Metnin Kuruluşunda İzlenen Yol

1- Metnimiz çevriyazıya aktarılırken umumileşmiş transkripsiyon işaretleri kullanılmıştır. Metin kurulurken her sayfa başındaki varak numarası köşeli parantez ile [1b], [2a], [2b] şeklinde bold olarak gösterilmiştir.

Sayfaların satır numaraları ise üst karakter olarak kelime başına yazılmıştır.

2- Metin oluşturulurken baplarda, fasıllarda ve yeni bir konuya geçildiğinde paragraflara ayrılmış, yazım ve noktalama işaretleri kullanılmıştır.

3- *i-* fiilinin çekimli şekilleri (idi, imiş, ise) ile, için edatlarının ünlüleri ekleşip yazıldığı halde ünlüsünü koruyanlar ses uyumuna göre yazılmıştır.

4- Ünlüsü ekleşip düştüğü halde yardımcı ses almayanlar (-) işareti ile gösterilmiştir.

Şol ṯarîk-ile kim Dicle Irmağı kenârında bir ḵâfile yatur-ıdı (5a/9)

5- Yine aynı ekler ünlü ile biten kelimelerle bittiği zaman iki ünlü arasındaki -y- türemeleri de araya (-) işareti konularak gösterilmiştir.

Kesmelü olursañ üç günden yâ yedi günden soñra kesesin ve anı tağlağ-u-y-ıla kesesin (6a/10)

6- Metnin okunuşunda Eski Anadolu Türkçesi'nde olduğu düşünülen kapalı e (è) sesi bazı sözcüklerin transkripsiyonunda gösterilmiştir: *dè-*, *yè-*, *bèl*, *vèr-* gibi. Ancak bu konuda metnin imlası esas alınmış, eğer kapalı e (è) müstensih tarafından yazıda gösterilmediyse geçiş özelliği gösterdiği düşünülmüştür. Bu sebeple yegrek / yègrek, el / èl, bel / bèl gibi ikili kullanımlara yer verilmiştir.

7- Türkçe kelimelerde hece ve kelime sonlarında *p* ile yazılması gereken yerlerde *b*'li şekiller görülmektedir. Özellikle –up zarf-fiil eki için bu durum karakteristik bir yazılış biçimidir. Metinde *b*'li yazılmış bu tür kullanımlar transkripsiyonda tarafımızdan *p*'li olarak verilmiştir.

8- İzâfet terkiplerinde muzâf olan kelimenin sonu â ve ü ile bittiği halde hemze kullanılsa da yâ-y-ı izâfet tercih edilmiştir.

9- Okunamayan kelime olduğu zaman köşeli parantez içinde üç nokta işareti [...] kullanılmıştır.

10- Metinde bap ve fasıl başlıkları bold yazılmıştır.

11- 156. ve 158. varaklar Cerrahpaşa Tıp Fakültesi'ndeki nüshadan tamamlanmış ve dipnotla belirtilmiştir.

12- Metinde 277b yüzü Arapça, 278a yüzü Farsça yazılmıştır. Bu bölüm-

ler latinize edilmemiş ve dipnot ile Türkçeye tercüme edilmiştir.

13- Müstensih tarafından bazı kelimeler yanlış yazılmıştır. Örneğin ilaç anlamındaki Arapça “**edviye**” sözcüğü metnimizin toplam 156 yerinde geçmiş ve tamamında da “**edviyye**” şeklinde yazılmıştır. Bu tür hatalar düzeltilerek yazılmış, ayrıca dipnotta belirtilmemiştir.

14- Metinde yazılması gerektiği halde yazılmayan ekler ve sözcükler köşeli parantez içinde [] yazılmıştır.

Sözlüğün Düzeni

Metindeki kelimeleri içine alan bir sözlük meydana getirdik. Çalışmamızın sözlük bölümü oluşturulurken hata oranını en aza indirebilmek için Prof. Dr. Ceval KAYA'nın hazırladığı özel bilgisayar programı (CİBAKAYA) kullanıldı.

1- Sözlük hazırlanırken tam alfabetik bir sıralama yapılmıştır.

2- Metinde geçen ve sözlük değeri olan her kelime madde başı yapılmış ve siyah çevriyazı ile dizilmiştir.

‘abeş (A.) Boş, anlamsız, saçma (şey) 42a/2

‘âbid (A.) İbadet eden, kulluk eden kimse

‘âbid ol-: Kulluk yapmak 121a/1, 180a/7

ablak (A.) Siyahlı beyazlı, alaca 108a/11

3- Metindeki bütün kelimeleri madde başı olarak aldığımız sözlükte, manalandırma metne bağlı şekilde yapılmıştır. Değişik manalar sıra numarası ile gösterilmiştir. Her mana için varsa en fazla üç örnek tespit edilerek varak ve satır numaraları kaydedilmiştir:

ak- 1. (Sıvılar veya ufak taneli maddeler için) Bulunduğu yerden daha alçak bir yere doğru gitmek: *Baş ağırır ve sancar ve başın götüremez ve gözinden yaş akar* 82b/2, 112b/1

2. (Bir basınç etkisiyle bulunduğu yerden) Dışarı çıkmak, fışkırmak: *Eger kim kanı çok aқа, қан dutacaқ edviye vurmayasın* 6b/1, 19a/11, 20a/8

3. (İçindeki veya üstündeki sulu maddeyi) Dışarı vermek: *Eger kim eti siyeh eti gögerür ve kanlı irin akar* 21b/6, 84a/2

4. Sızmak, damlamak: *Diş çekmekden yâ katı esnemekden olur, çeñe birbirine gelmez, ağzı şuyı akar* 93b/7, 94a/6, 242a/5

4- Madde başındaki kelimenin hangi dile ait olduğu kısaltma ile verilmiştir.

‘adāvet (*A.*) Düşmanlık, husumet 123a/6

amrūd (*F.*) Armut (*Pirus communis*) 110a/5

amberbaris (*Yun.*) Sarı çalı, çobantuzluğu denen ağaççık (*Berberis vulgaris*) 241a/2, 241a/3, 241a/6

māl-ı Firencese (*Fr. mal de France*) Frengi 285b/11

pelin (*Bul.*) Birleşikgillerden, yapraklarında ve öteki bölümlerinde çok acı ve ıtırli bir madde bulunan ve hekimlikte kullanılan bir bitki (*Artemisia absinthium*) 75a/9

5- Türkçe ve Türkçeleşmiş olduğu kabul edilen kelimelerde dil kısaltması verilmemiştir.

bucağ Köşe 145a/11, 145b/2

bucağlı Köşeli 249a/1

bucuğar Yarımşar 190a/11, 212a/3, 215b/2

bucuk Yarım, yarı 65a/5, 65b/2, 67b/11

6- Türkçeye ses değişikliğine uğrayarak girmiş alıntı kelimelerde dil kısaltması verildikten sonra kelimenin asıl biçimi de gösterilmiştir.

‘ad (*A. ‘add*) Sayma, sayı, adet 1b/1

his (*A. hiss*) Dış dünyaya ait etkileri beş duyu yoluyla idrak etme 120b/2, 131b/4, 145b/3

7- Madde başı olarak alınan Türkçe kelimelerde gramer kısaltması verilmemiştir. Ancak çokanlamli kelimelerde farklı türde kullanılan kelime varsa gramer kısaltması verilmiştir. Verilen kısaltmalar, sayının önünde ise bir sonraki tür kısaltmasına kadar kendinden sonra gelen bütün sayıları kapsamaktadır. Numaradan sonra yazılan kelime türü kısaltması yalnızca ilgili sayıya aittir.

çökük İç doğru çukurlaşmış 23a/7, 28a/10, 52a/2

çölmek Toprak tencere, çömlük 68a/6, 268a/8, 268b/7

çömçe Kepçe 270a/11

çömlük Toprak tencere 268b/8, 280a/8

çörek Değirmi ekmek 281a/4

âşikâre (F) 1. *sıf.* Açık, meydanda, gözle görülebilen, ayan: *Eger âşikâre-y-ise yaralar, çıkaralar* 105a/8, 125b/6

2. *z.f.* Açıkça, açık bir şekilde: *İkinci derecede idügi andan ma'lûm olur kim, kuvvetde artuğ ola lakin ol kadar degildür kim bedenün ef'âline âşikâre zarar êrüre* 150a/2, 153a/7, 153a/9

cümle (A) 1. *i.* Bir bütün meydana getirecek şekilde birbirine bağlı olan şeylerin tamamı: *Ol hām nesne hōz balğamdur ve bu cümleden hāşıl olan* 118b/6, 168b/5

2. *sıf.* Bütün, hep: *Andan şoñra bu cümle siñirler kim vardur, döner; tã ki sünük dibine degin ve kıla ve bilege ve elün ucuna degin varur* 133a/7, 153b/7

8- Birbirleriyle ilgisi olmayan, yazılışları aynı olmakla beraber farklı bir anlam taşıyan kelimeler kendi anlamı içinde değerlendirilmiş ve ayrı bir madde başı olarak alınmıştır.

şag (I) 1. Sağlam, sağlıklı, sıhhatli: *Derletme hastalığından vâkı' olur ve dahı şag yürürken âdeme çok vâkı' olur* 9a/8, 16a/7, 36a/3

2. Temiz, saf, halis: *Eger ki gitmez-ise büre, şag tuz, şaytarac, bābūnec, hardal, kirec üçer dirhem dögeler* 90b/4, 92b/11, 93a/11

şag (II) Vücutta kalbin bulunduğu tarafın karşısında olan: *Ol şag yanına yata dā'imā, tã ki hāşıl ola, şıhhat bula* 28b/1, 29a/1

9- Anlam verilirken genel sözlüklerde olduğu gibi tanım yapılmamış, metnin doğru anlaşılmasına yetecek kadar karşılık verilmeye çalışılmıştır. Bu yüzden çok bilinen kelimelerde madde başı aynen yazılmıştır.

bahār (F) Bahar 4b/5, 269a/5

bakır Bakır 61b/6, 75b/1, 221a/11

10- Fiil kök ve gövdelerinde mastar eki yerine tire işareti (-) kullanılmış, sözlüğün sıralamasında bu ek (-mak) dikkate alınmamıştır.

gici- Kaşınmak 67a/9, 81a/2, 85a/3

gider- Ortadan kaldırmak, yok etmek, izale etmek 7b/11, 8a/1, 14b/9

11- Değişik yazıma sahip kelimelerde metinde en çok geçen biçim asıl olarak kabul edilmiş, burada bütün değişik okuyuşlar, birbirinden taksim “ / ” işareti ile ayrılarak kaydedilmiş, diğer biçimlerin madde başlarından asıl olana gönderme yapılmıştır.

gici / gıcık / giciyık / giciyük Kaşınma, kaşıntı, uyuz hastalığı 14a/9, 35b/10, 107b/10

damzur- *Bk. tamzur-* 66a/4

doğru *Bk. doğru / doğru* 45b/11

12- Sözlükte sıralama düzeninin temeli madde başlarıdır. Bunun dışında ara maddeler, deyim ve birleşikler ancak madde başına bağlı olarak dizilmiştir. Sözlüğün bu özelliğini bozmamak ve kullanımda karışıklığa meydan vermemek için metinde yalnızca ara madde, deyim ve birleşikler olarak yani bir birleşik yapı içinde geçmiş, fakat yalın olarak geçmemiş kelimeler için farazi bir madde başı alınmış, bunun anlamı yazılmış fakat önüne herhangi bir sayfa ve satır numarası yazılmaksızın ara maddesi, deyim veya birleşigi yahut atfı yapılmıştır. Atıf yaparken ok işareti (→) kullanılmıştır.

bu 1. *şf.* İşaret sıfatı, bu: *Moşon nām kal'asın feth eyledüğünde bu Cerrâh-nâme ol kal'a içinde bulundu* 2a/3, 2a/8, 3a/10

2. *zam.* İşaret zamiri, bu: *Mübtedilere âsân olup bunun-ıla menfa'at dutup müellifini hayrdu'â-y-ıla yâd edeler* 2a/10, 5a/3, 6b/5

bundan gayrı: Bundan başka 194a/6

bundan ötürü: Bundan dolayı 127b/11

bundan sonra: Bundan sonra 140b/8, 146a/7

bu resme: Böyle, bunun gibi 71b/1, 108b/9

‘afşî (A.) Tadı acımtırak, ekşimsi ve buruk olan

→ balğam-ı ‘afşî

fâzıl (A.) Mükemmel

→ nazc-ı fâzıl

13- Asıl anlamından uzaklaşarak mecaz anlam kazanan sözcükler “mec.” kısaltması ile belirtilmiştir. Burada mecaz anlamıyla geçen sözcüğün bulunduğu cümlelerin daha doğru anlaşılması amaçlanmıştır.

ğarîk (A.) *mec.* Bir şeye içinde kaybolacak derecede dalmış olan 9b/2
14- Anlamını bulamadığımız maddebaşları parantez içinde soru işaretiyle
 (?) gösterilmiştir.

SONUÇ

Cerrahi bir metin olmasının yanında bazı hastalıkların teşhisi ve tedavisi hakkında da bilgiler veren, çeşitli ilaç terkiplerini ihtiva eden *Cerrâh-nâme*, Cerrah İbrâhîm bin Abdullâh tarafından sade bir Türkçeyle yazılmış, Eski Anadolu Türkçesi dil özelliklerini gösteren önemli bir eserdir. Ateşli silahlarla meydana gelen yaralanmalar ile frengi hastalığına ilk defa yer vermesi ve cesetler üzerinde otopsi yapıldığının eserin metninde yer alması tıp tarihi çalışmalarında eseri özel kılmaktadır. Öte yandan tıp etiğinden koruyucu hekimliğe, ilaç yapımında kullanılan madde, drog ve terkip adlarından tecrübe edilmiş tedavi yöntemlerine kadar geniş bir yelpazede çok kıymetli bilgiler sunan *Cerrâh-nâme*, tıp tarihi çalışmalarına kaynaklık edecek bir eserdir.

XV. yüzyıla ait cerrahi metinlerin sayısı çok fazla değildir. Sayısı az olan bu eserler üzerinde çalışmanın çeşitli zorlukları vardır. Arap alfabesiyle yazılmış metinleri doğru okumanın yanında tıp sahasıyla ilgili çeşitli terim ve kavramlara da vâkıf olmak gerekir. Bu tür metinlerin söz varlığını anlamlandırmada karşılaşılan en büyük güçlük, bu alanın terimlerini içeren yayınların azlığından kaynaklanmaktadır.

Eski Anadolu Türkçesi döneminde kullanılan tıpla ilgili sözcüklerin bir kısmı günümüz tıbbında da kullanılmaktadır: “*Balgam, bağır, baldır, bas, beden, boyun, burun, dimağ, diş, diz, fitil, geniz, göbek, göğüs, göz, ilaç, incik, kabız, karın, kulak, kulunç, makat, merhem, mesane, mide, nezle, nefes, öksürük, rahim, sıtma vb.*”

Metnin imlâsında bazı tutarsızlıklar bulunmaktadır. Özellikle yabancı kökenli sözcüklerin yazımındaki çok şekillilik dikkat çekicidir. Aynı sözcüğün eserin farklı bölümlerinde farklı yazılışları bulunmaktadır. Yazmadaki imlâ çeşitliliği, daha çok tıp terimleri ve yabancı bitki adlarında fark edilmektedir. Bazı ekler için de bu durum söz konusudur. Metinde hem Eski Türk, hem de Arap imla geleneğinin izlerini görmek mümkündür.

Bir tıp metni olması sebebiyle, eserde kullanılan zamanların çeşitliliği sınırlıdır. Eski Anadolu Türkçesi'nin kalıplaşmış eklerinden olan 1. tekil ve çoğul şahıs ekleri -van/-ven, -vuz/-vüz ekleri kullanılmış, gelecek zaman eki -ısar/-iser metinde hiç kullanılmamış, pekiştirmeli 2. tekil şahıs emir eki gıl/gil ise sadece bil- fiili için kullanılmıştır.

Metinde dönemin diğer eserlerinde sık görülmeyen yuvarlaklaşma ve düzleşme örnekleri de -çok fazla olmamakla beraber- bulunmaktadır. Ayrıca o devir Anadolu Türkçesinin özelliklerini yansıtacak tarzda harekelenmiş bir eser olmasından dolayı da Türkçenin gramer ve fonetiği açısından değerli bilgiler sunmaktadır.

Devrin diğer eserlerinde olduğu gibi bu eserde de Arapça ve Farsça yapılı isim ve sıfat tamlamaları kullanılmıştır. Kelime gruplarında Türkçenin yapısına aykırı kullanımlar bulunmaktadır. Eserde edebî kaygının bulunmaması cümle yapısına yansımıştır. Ögelerin dizilişi açısından Türkçe cümle yapısına aykırı kullanımlar da bulunmaktadır.

Eserin tıp metni olması sebebiyle söz varlığında ilaç, bitki, organ, hastalık ve terkip adlarının ciddi bir ağırlığı vardır. Arapça, Farsça ve Yunanca sözcüklerin çokluğu o dönem tıp literatüründe Arapça, Farsça ve Yunancanın etkinliğine bağlanabilir. Ayrıca müellifin Arapça ve Farsça kelimelere karşılık olarak kullandığı *ķazaķu*, *demregü*, *ķaraşın*, *ķabak*, *ķonuz başı* gibi Türkçe tıp terimleri dikkat çekmektedir. Son olarak, eserin Türk tıp tarihi çalışmaları yanında, Türkçenin tarihsel söz varlığı için de gayet mühim bir kaynak olduğunu söyleyebiliriz.

KAYNAKLAR

Ahmed Issa Bey, *Dictionnaire des Noms des Plantes en Latin - Français - Anglais et Arabe*, Le Caire 1930.

Ahmed-i Dâ'i, *Tıbb-ı Nebevî* (İmla - Fonetik - Morfoloji - Karşılaştırmalı Metin - İndeks ve Sözlük, haz. Önder Çağırın), İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Malatya 1992.

Ahmedî, *Tervîhül-Ervâh* (Giriş - Metin - Dizin, haz. Osman Özer), Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Elazığ 1995.

AYVERDİ, İlhan, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, Kubbealtı Neşriyat, İstanbul 2005.

BAYAT, Ali Haydar, "Cerrâhiyye-i İlhâniyye", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 1993, VII, 420.

BAYTOP, Asuman, *Tıbbî Bitkiler Atlası*, İ. Ü. Eczacılık Fakültesi, İstanbul 1978.

BAYTOP, Turhan, *Türkçe Bitki Adları Sözlüğü*, TDK, Ankara 2007.

BAYTOP, Turhan, *Türkiye'nin Tıbbî ve Zehirli Bitkileri*, İstanbul 1963.

BEDEVIAN, K. Armenag, *Illustrated Polyglottic Dictionary of Plant Names in Latin, Arabic, Armenian, English, French, German, Italian and Turkish Language*, Argus and Papazian Presses, Kahire 1936.

BİLGİN, Arif, "Osmanlılarda İlaç Yapımında Kullanılan Tıbbî Bitkiler", *Osmanlılarda Sağlık 1*, (ed. Coşkun Yılmaz - Necdet Yılmaz), 231-247, İstanbul 2006.

CAFEROĞLU, Ahmet, *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*, TDK, İstanbul 1968.

"Cerrahnâme", *Türk Ansiklopedisi*, Milli Eğitim Basımevi, Ankara 1960, X, 248-249.

Derviş Siyâhî Lârendevî, *Lügât-ı Müşkilât-ı Eczâ* (Giriş - İnceleme - Metin - Dizinler, haz. Sibel Murad), Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Sakarya 2009.

DEVELLİOĞLU, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Aydın Kitabevi, Ankara 1980.

DİLÇİN, Cem, *Yeni Tarama Sözlüğü*, TDK, Ankara 1983.

DOZY, R. Pieter Anne, *Supplement Aux Dictionnaires Arabes*, E. J. Brill, Leyde 1881.

Ebulfeyz Mustafa Efendi, *Risâle-i Feyziyye fî Lügâti'l-Müfredâti't-Tıbbiyye* (haz. Şaban Doğan), Değişim Yayınları, İstanbul 2012.

Emîr Çelebi, *Enmûzecü't-Tıb*, İ. Ü. Tıp Fakültesi Deontoloji ve Tıp Tarihi Anabilim Dalı Kitaplığı, Y 25/52.

Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsü'l-Muhît* (terc. Mütercim Âsım, 4 c.), İstanbul 1268.

GÜRLEK, Mehmet, "Anadolu'da Yazılmış İlk Türkçe Cerrahî Yazmalara Bir Örnek: Alâ'im-i Cerrâhîn", *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Ankara 2011, Vol. 6/3 Summer 2011, s. 1423-1434.

Hacı Paşa, *Müntahâb-ı Şifâ* (Giriş - Metin, haz. Zafer Önler), TDK, Ankara 1990.

Hacı Paşa, *Müntahâb-ı Şifâ* (Sözlük, haz. Zafer Önler), Simurg Yayınları, Ankara 1999.

Hacı Paşa, *Teshîl*, Süleymaniye Kütüphanesi: Laleli, nr. 1622.

HANDJERİ, Alexandre, *Dictionnaire Français - Arabe - Persan at Turc*, Moscou 1840.

Hekim Bereket, *Tuhfe-i Mübârizî* (Metin - Sözlük, haz. Binnur Erdağı Doğer), TDK, Ankara 2013.

Hekim Mehmed Rindânî, *Mu'âlecât-ı İbn-i Baytâr Tercümesi*, İ. Ü. Tıp Fakültesi Deontoloji ve Tıp Tarihi Anabilim Dalı Kitaplığı: nr. 4118.

İbn Şerîf, *Yâdigâr-ı İbn Şerîf*, İ.Ü. İstanbul Tıp Fakültesi deontoloji ve Tıp Tarihi Anabilim Dalı Kitaplığı, No: 84.

İshâk bin Murâd, *Edviye-i Müfredde* (haz. Mustafa Canpolat - Zafer Önerler), TDK, Ankara 2007.

İZMİRLİ, Celaleddin, *Hayvanlardan Elde Edilen İlaçlar*, İstanbul 1974.

KAHYA, Esin, “İki Osmanlıca Metinden Derlenmiş Anatomi ve Fizyoloji Terimleri”, *Bilim Kültür ve Öğretim Dili Olarak Türkçe*, Ankara 1978, s. 233-269.

KAROL, Sevinç, *Zooloji Terimleri Sözlüğü*, Ankara 1963.

KORKMAZ, Zeynep, *Türk Dili Üzerine Araştırmalar*, TDK, Ankara 1995, I.

KUT, Günay - BAYRAKTAR, Nimet, *Yazma Eserlerde Vakıf Mühürleri*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1984.

KÜÇÜKER, Paki – YILDIZ Yasemin, “Tercüme-i Müfredât-ı İbn-i Baytar’daki Bitki Adları Üzerine Bir İnceleme”, *The Journal of Academic Social Science Studies*, 2016, Number 44, p. 13-32.

Mahmûd-ı Şîrvânî, *Kemâliyye* (haz. Muhammet Yelten), İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1993.

Mahmûd-ı Şîrvânî, *Mürşid* (haz. Ali Haydar Bayat - Necdet Okumuş), Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara 2004.

Mahmûd-ı Şîrvânî, *Tuhfe-i Murâdî (Cevhernâme)*, (Tıpkıbasım, haz. Mustafa Argunşah), Türkiye Yazma Eserler Kurumu Yayınları, İstanbul 2012.

Mardânî, Abdülvehhâb bin Yûsuf İbni Ahmed, *Kitâbu'l-Müntehâb fi't-Tıb* (İnceleme - Metin - Dizin - Sadeleştirme - Tıpkıbasım, haz. Ali Haydar Bayat), Merkezefendi Geleneksel Tıp Derneği, İstanbul 2005.

Mü'min bin Mukbil, *Miftâhu'n-Nûr ve Hazâinü's-Sürûr* (Dil Özellikleri - Metin - Söz Dizini, haz. Ünal Şahin), İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Malatya 1994.

Mütercim Âsım, *Tibyân-ı Nâfi‘ Der Terceme-i Burhân-ı Kâtı‘*, İstanbul 1268.

Mütercim Âsım, *el-Okyanûsu’l-Basît fî Tercemeti’l-Kâmûsi’l-Muhît (Kâmûsu’l-Muhît Tercümesi)*, (haz. Mustafa Koç), Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, İstanbul 2013-2014, I-VI.

Nidâî, *Menâfiü’n-Nâs* (İnceleme - Metin - Dizin, haz. Sadettin Özçelik), İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Malatya 1990.

ÖNLER, Zafer, “14. ve 15. Yüzyıl Anadolu Türkçesi Botanik Terimleri”, *Journal Of Turkish Studies*, Harvard 1990, Vol. 14 (Fahir İz Armağanı), s. 357-392.

ÖNLER, Zafer, “Eski Anadolu Türkçesi Döneminde Yazılmış İki Tıp Kitabında Yer Alan Sağlık Bilgisi Terimleri”, *TDAY Belleten*, Ankara 1989, s. 87-130.

ÖNLER, Zafer, “XIV-XV. Yüzyıl Türkçe Tıp Metinlerinin Dili ve Söz Varlığı”, *Kebikeç*, Ankara 1998, sayı 6, s. 157-168.

ÖZKAN, Mustafa, *Türk Dilinin Gelişme Alanları ve Eski Anadolu Türkçesi*, Filiz Yayınevi, İstanbul 1995.

Sabuncuoğlu Şerefeddin, *Cerrâhiyyetü’l-Hâniyye* (haz. İlter Uzel), Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara 1992.

Sabuncuoğlu Şerefeddin, *Mücerreb-nâme* (İlk Türkçe DeneySEL Tıp Eseri - 1468, haz. İlter Uzel - Kenan Süzeren), Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara 1999.

Sabuncuoğlu Şerefeddin, *Terceme-i Akrabadin*, Süleymaniye Kütüphanesi: Fatih, nr. 3536.

SARI, Nil, “Tıp (Osmanlı Dönemi)”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 2012, XLI, 284-285.

STEINGASS, Francis, *Persian - English Dictionary*, London 1930.

SÜVEREN, Kenan, *Şerefeddin Sabuncuoğlu’nun Mücerrebname Eserinin*

Tıp ve Bilim Tarihi Açısından Değerlendirilmesi (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 1987.

ŞAHİN, Hatice, “Bursa’da Bulunan Tıp Yazmalarındaki Terimler Üzerine”, *Uludağ Üniversitesi II. Halk Kültürü Sempozyumu*, Bursa 2006.

ŞAHİN, Hatice, “Câmi’ü'l-Fürs Örneğinde XVI. Yüzyıl Bitki İsimleri”, *Turkish Studies / Türkoloji Araştırmaları*, Vol. 2/2 Spring 2007, s. 570-602.

ŞEHİSUVAROĞLU, Bedii N., “Anadolu’da Türkçeleşme Cereyanları ve Türkçe İlk Tıp Yazmalarındaki Terimler”, *VIII. Türk Dil Kurultayında Okunan Bilimsel Bildiriler 1957*, TDK, Ankara 1960, s. 25-35.

Şemseddin Sâmî, *Kâmûs-ı Türkî*, İstanbul 1318.

TOPALOĞLU, Ahmet, *Türkçe Sözlük*, Kubbealtı Neşriyat, İstanbul 2007.

Türkiye’de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü, TDK, Ankara 2005.

UZLUK, F. Nafiz, “XIV. Yüzyıldaki Türkçe Tıp Kitaplarından Örnekler”, *VIII. Türk Dil Kurultayında Okunan Bilimsel Bildiriler 1957*, TDK, Ankara 1960, s. 77-81.

YILDIRIM, Nuran, “Alâ'im-i Cerrâhîn Üzerine Bazı Yeni Bilgiler”, *I. Uluslararası Türk-İslam Bilim ve Teknoloji Tarihi Kongresi* (14-18 Eylül 1981), İstanbul 1981.

YILDIRIM, Nuran, “İbrâhim bin Abdullah”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 2000, XXI, 284-285.

YILDIRIM, Nuran, “XV. Yüzyıla Ait Anonim Bir Cerrahnâme, Cerrahi Yöntemlerin Kullanıldığı Fasıllar, Tıbbi Terminoloji ile Bitki, Drog ve Madde İsimleri”, *Yeni Tıp Tarihi Araştırmaları 10-11*, İstanbul 2008, s. 325-433.

METİN

[1b] KİTÂB-I CERRÂH-NÂME

Şükr-i bî-ḥad ve sipâs-ı bî-‘ad ol Hâlık’a kim âdemi ‘ademden ²vücûda getürdi, dürlü dürlü cevâhir-i erkândan ‘aqlı ³ve fikri birle kendünün şânî‘ kıdretin bildürdi ve şağlık ⁴perdesin kim ḳamu ni‘metlerün yegregidür, âdeme bahşâyış ve hidâyet ⁵rûzî kıldı. Ve ş-şalâtü ve s-selâm ol ‘âlemler fâhrı Muḥammed Muştafâ’nun ⁶rûḥ-ı muḳaddesine vâşıl ve mütevaşşıl olsun, bi’n-nebiyyi ve âlihî ⁷ecma‘ın.

Ammâ ba‘dehu bilgil ki sulṭânü’s-selâṭin ḥulâşatü’l-[2a] mâ’i ve t-ṭin Sulṭân Bâyezîd bin Muḥammed Ḥân -ebbedallâhu devletehu ²ve eyyede mülkehu- devlet-ile ve salṭanat birle Mora seferine müteveccih olup ³Moşon nâm ḳal‘asın fetḥ eyledüğünde bu *Cerrâḥ-nâme* ol ḳal‘a ⁴içinde bulundu. Likin Yûnân ve Süryân dilince yazılmış idi, adına ⁵Çindâr dërlerdi. Ammâ ḥükemâ-yı müteḳaddiminden ve eṭibbâ-yı müte’ahḥirinden ⁶Eflâṭun ve Câlinüs ve Ebuḳıraṭ ve Ebû ‘Alî Sînâ ḳavllerince olduğı ⁷sebebden faḳîrül-ḥaḳîr Cerrâḥ İbrâḥîm, Yûnân ve Süryân dilinden ⁸ḥabîr olduğı sebebden diledi ki bu kitâbı *Alâim-i Cerrâḥîn* ⁹dâyü ad verüp Türkiye tercüme êde, tâ ki mübtedilere âsân olup ¹⁰bunun-ıla menfa‘at dutup mü’ellifini ḥayrdu‘â-y-ıla yâd êdeler. Ve her ¹¹mecrûḥun cerâḥatı aña geñez bulunsun dâyü yigirmi iki bâb üzerine binâ olundu.

[2b] **el-Bâbü’l-evvelü:** Tâze yaraları ve ‘ilâcların bildürür.

²**el-Bâbü’s-şânî:** Cemî‘ sınıḳları başdan ayağa degin beyân êder.

³**el-Bâbü’s-şâlişü:** Cemî‘ çıḳuḳları ve ‘ilâcların beyân êder.

⁴**el-Bâbü’r-râbi’u:** Oḳ demirlerin ve tüfeklerün çekmelerin ve ‘ilâcların beyân êder.

⁵**el-Bâbü’l-ḥâmisü:** A‘zâ sınımmasının ve bertinmesinin ‘ilâcların beyân êder.

⁶**el-Bâbü’s-sâdisü:** Debeyi ve aşlını ve ‘ilâcın beyân êder.

⁷**el-Bâbü’s-sâbi’u:** Dübeyli ve ‘ilâcın beyân êder.

⁸**el-Bâbü’s-şâminü:** Isırḳuları ve aşlını ve ‘ilâcın beyân êder.

⁹**el-Bâbü't-tâsi'u:** Mâdiyeleri ve hanâzirleri ve urları ve 'ilâcın beyân eder.

¹⁰**el-Bâbü'l-'âşiru:** Yenür yaraları ve sereṭân ve 'ilâcın beyân eder.

¹¹**el-Bâbü'l-hâdi 'aşer:** Kabarcukları ve kurluğanları ve 'ilâcların beyân eder.

[3a] **el-Bâbü's-sânî 'aşer:** Cemî' teşrihleri beyân eder.

²**el-Bâbü's-sâlišü 'aşer:** Tamarları ve ser-cümle tamarlardan kan almağı beyân eder.

³**el-Bâbü'r-râbi'u 'aşer:** Bu bâb cemî' yaḳuları beyân eder.

⁴**el-Bâbü'l-hâmisü 'aşer:** Bu bâb cemî' merhemleri beyân eder.

⁵**el-Bâbü's-sâdisü 'aşer:** Bu bâb cemî' yağları ve yağ çıkarmaların beyân eder.

⁶**el-Bâbü's-sâbi'u 'aşer:** Bu bâb cemî' zurûrları beyân eder.

⁷**el-Bâbü's-sâminü 'aşer:** Bu bâb cemî' ḫabları beyân eder.

⁸**el-Bâbü't-tâsi'u 'aşer:** Bu bâb cemî' şâfları beyân eder.

⁹**el-Bâbü'l-'işrûn:** Bu bâb cemî' ḳurşları ve sînûnları ve mazmazaları beyân eder.

¹⁰**el-Bâbü'l-hâdi ve'l-'işrûn:** Bu bâb cemî' yaraya mülâyim ḫuḳneleri ve müşhilleri ve ma'âcinleri beyân eder.

¹¹**el-Bâbü's-sânî ve'l-'işrûn:** Bu bâb Firenk uyuzının 'âlâmetin ve 'ilâcların beyân eder.

[3b] EL-BÂBÜ'L-EVVELÜ

Tâze yaraları bildirür.

²Câlinûs ve Ebû 'Alî Sînâ buyururlar kim: Her cerrâḫa vâcib olan ³oldur ki evvel 'ilmi dürüst gerekdür, tâ ki 'ameli râst ola ve ⁴ba'dehû cerrâḫ olan kimesne şefkatlü ve güler yüzlü gerekdür ⁵ve daḫı üstâd ḳavlince yüriye ve kendüyi alçaḳ duta ve daḫı ⁶bâḳî üstâzları yermeye. Ve daḫı Câlinûs buyurur kim: Bu cerrâḫlık ⁷dédükleri nesne münâḳḳaş evlere beñzer ve bir ma'nâda deryâ-yı ⁸ummândur, uci ve ḳıyâsı yokdur, zîrâ her kişiyi gereklüdür. ⁹Ve ammâ Ebû 'Alî Sînâ buyurur kim: Cerrâḫlığa 'ilm-i zâhir dërler ve daḫı

¹⁰cerrâh olan kimsenün eli uz ve gönli düz gerekdür kim ¹¹her şey andan incinmeye. Ve dahı buyururlar kim, dört dürlü ahlâtı [4a] oñat teşhîş êde, tamâm bile ve aña göre mu'alecesin yarar ²işleye, zîrâ kim teşhîş êtmeyüp işlemek muhâtaradur ve hem ³dahı fark êde, ma'sûmı ve yigidi ve yaşluyı gözede, aña göre ⁴ilâc êde. Zîrâ kim Ebû 'Alî Sînâ buyurur kim: Cerrâhlık dedükleri ⁵bir barmağ baldur ve bir tās ağudur, hâzer êtmek gerekdür ve ⁶dahı cerrâh olan kimesne 'ilmi-y-ile ve 'ameli ile kıyak gerekdür. ⁷Ve dahı Boğrať hekim buyurur kim: Her cerrâh olan kimesneye şöyle ⁸gerekdür kim kullandığı edviyeleri bile ki kankısı ıssı dutar ⁹ve kankısı şovuk dutar ve kankısı ıssı kırıdır ve dahı şol ¹⁰edviyeler kim çekicidir ne-y-ile ve ne tabi'at-ıla çeker ve şol edviyeler kim ¹¹yumşadıcıdur, kankı tabi'at-ıla yumşadur ve şol edviye kim [4b] bitüricidir, kankı tabi'at-ıla bitürür ve dahı şol edviye kim ²açıcıdur, kankı tabi'at-ıla açar. Bunları gerekdür kim oñat ³bilüp teşhîş êdesin ve aña göre işleyesin, tâ kim işiñ ⁴râst gele. Ve dahı Ebû 'Alî Sînâ buyurur kim: Her cerrâha vâcibdür kim ⁵bahâr 'ilâcı ve yay ve güz ve kış 'ilâcları nice gerekdür, anları ⁶teşhîş êdüp bileler ve aña göre işleyesiz ve hem yılı ⁷ve ayı ve hefteyi ve günü ve sâ'atı gözedüp işleyesin. Ve dahı ⁸Câlinûs hekim buyurur kim: Cerrâh olan kimsenün avadanlığı ⁹uz ve arı gerekdür, söyle kim altun ya gümüş yahûz kal'aylı ola kim ¹⁰andan yaraya zarar olmaya.

Andan soñra Eflâtûn hekim ¹¹şöyle buyurur kim: Kankı yara 'ilâca kâbil degildir, anlar dört [5a] cinsdür: Evvel beyni deşügidür ve ikinci bağarsuk deşügidür, ²üçüncü bel uvanuğudur, dördüncü kavuğ deşügidür. Şöyle bileler kim ³bu dört nesneye çäre yokdur, bunlara 'ilâc êdeyin deyen yalan ⁴söyler, mecmû'-ı eţibbānuñ ittifâkı bunun üzeredür kim bunları ⁵tîmâr êderin deyen kişinün yüzi aklığından yüzi karası ⁶artuğdur.

Ve dahı buyururlar kim: Sünük sünüğe yapışur ve et ⁷ete yapışur, ammâ siñir siñire yapışmaz. Lîkin Boğrať ⁸hekim buyurur kim: Ben siñir siñire yapışduğın görüp dururın. ⁹Şol tarîk-ile kim Dicle ırmağı kenârında bir kâfile yatur-ıdı, ¹⁰gece-y-ile bir uğrı geldi at uğurlamağa, at ıssı duyup ¹¹uğrı çaldı. Ökçeden yukarurak ol uğrınun siñirini [5b] kesdi. Ben anı tîmâr eyledüm. Şol tarîk-ile kim iki taraftan şıkup ²iki kesük siñirlerün başları berâber geldükden soñra 'avrat ³saçı-y-ıla dikdüm ve yarasını tîmâr êtdüm, hâşıl oldu lîkin ⁴yeri yumrı kaldı. Meşelâ bir ağaç aşlaması gibi oldu, ammâ yürüdi, ⁵aşsamadı.

Faşl. Tâze yaraları beyân eder. ⁶Câlinûs ve Ebû ‘Alî Sînâ buyururlar kim: Tâze yaralar bir niçe dürlü ⁷nesneden vâkı’ olur. Kimi kılıçdan ve kimi bıçağdan ve kimi topdan ⁸ve kimi tüfekden ve kimi okdan ve kimi çomakdan ve kimi düşmeden ⁹ve kimi sınıkdan ve kimi çıkukdan. Ammâ bunlaruñ her birinüñ ¹⁰ayru ayru yerleri vardır. Ammâ yara şöyle yerde gerekdür kim ¹¹ya düz ola ya toğrı ola ya degirmi ola ya bir pâre eti [6a] alınmış ola yâ uzun ola yahûz bir ucu țar ve bir ucu ²geñ ola yahûz bir pâre eti şarkmış ola yahûz deriñ ³ola. Bunlaruñ her birinüñ ayru ayru ‘ilâcları vardır. Ammâ ⁴Câlinûs hekîm buyurur kim: Bunlaruñ dükelinüñ bir yerde ‘ilacı ⁵vardur, anı beyân edelüm. Ammâ evveli budur kim ıanının dutasın ⁶ve hem üstâzlar arasında mişâl böyledür ve eger dikilecek ⁷ise dikesin ve aşğa yanın boş koyasın ve dağı şöyle göresin kim ⁸bir pâre eti daşraya şarkınmış ola, cehd eylesin, yerleşdüresin ⁹ve tîmâr edesin.

Ebû ‘Alî Sînâ buyurur kim: Tâze yaradan et ¹⁰kesmek küstâhlıktır. Kesmelü olursañ üç günden yâ yedi ¹¹günden soñra kesesin ve anı ıağlağı-y-ıla kesesin [6b] ve tîmâr edesin ve eger ıanı çok aıarsa birez zâc-ı Kıbrızı ²ve birez ‘anzerût ve birez demü’l-aıaveyn yahûz birez demü’l-insân ³ki ıurumuş ola, bu dört eczâyı yumurda ağına ıatasın, yoğurasın ⁴ve merhem eylesin, kettân üstübüsi-y-ile vurasın ve berk kemend ⁵eylesin. Bunuñ gibi yaraları üç gün yahûz beş gün ⁶geçmeyince açmayasın. Ve dağı muıâlif ıa‘âmlardan şakınasın ⁷ve yelden ve şovukdan ve şovuk şu içmeden şakınalar ve çok ⁸söyletmeyeler. Eger kim ıarâreti olur-ısa lîmûn ve temirhindî ⁹şarâbı vèreler, ammâ ıig şu ıatmayalar ve iki yüz dâne arpa ve beş ¹⁰dirhem ânîsûn ıatalar ve ıaynadalar, ol şerbetlere ıatup içüreler. ¹¹Eger şöyle dağı içerse câizdür ve eger ıabz olursa şâf-ı [7a] müleyyin vèreler yahûz gül şarâbın vèreler. Ve dağı Câlinûs buyurur kim: ²Ben şöyle revâ görürün kim tâze yaranuñ üzerine tirementine ve yumurda ³şarusını ve birez tuz birle ıarışdurup merhem gibi eyleyüp yaranuñ ⁴üzerine vuralar. Ve eger dikilmelü olursa yara kim dikerler; gerekdür kim ⁵birez ‘anzerût, ğâyet ğubâr eyleyüp ol yara içine şaıalar, ⁶andan dikeler. Ol igneyle kim dikerler, ince ola ve uzun ⁷ola ve ıracık yerden vuralar. Yara iki dürlü dikilür: Bir[i] ebrîşim-ile ⁸ve biri igneyi yerinde ıorlar. Ol igneler kim yerinde ıala, birbirine ⁹şık ola ve üzerine ebrîşim-ile yahûz iplik-ile şaralar ve tîmâr ¹⁰eyleyeler. Şaruıklarını ve yaşduıklarını aşğada dèyevüz.

Ve dahı Ebû 'Alî ¹¹Sînâ şöyle buyurur kim: Yara başda vâkı' olsa çok söyletmeyeler [7b] ve kaçıtımayasın ve açuk yerde yatırdımayasın. Eger açmalu yerde ²olursa karanlık yerde mûm-ıla açalar. Baş yaralarını ve kafa açmaların ³aşağada beyân edüp dururuz, işidesiz. Ammâ Bokrat hekîm ⁴buyurur kim: Üstâd elinde yarayı hâşıl eden şarıkıdır. Şarkısı ⁵aşlı-y-ıla olmayan üstâduñ işi yañlış olur, zîrâ yaranuñ ⁶üzerine la'l dahı vurur-ısañ şarkısı dürişt olmiyacak, menfa'atı ⁷yoğdur. İmdi ma'lûm olan kişinuñ evvel şarkısı kaydın ⁸göre, andan yaraya tîmâr etmege başlaya dahı yara kim uzun ve deriñ ⁹ola, fetal vuralar. Üzerine çekici edviye vurasın, bitüricilere ¹⁰muqayyed olmayasın.

Câlinûs ve Ebû 'Alî Sînâ şöyle buyururlar ki: ¹¹Yara ayakda vâkı' olsa, tâ ki sağılmayınca döşekden gidermeyesin [8a] ve eger kim yara kolda olursa dahı sağılmayınca göğüsden gider²meyesin. Ve dahı buyururlar kim: Bir yara kırk günden soñra eskidür ³ve dahı seksen günden [soñra] hunâmdur. Ve ba'zı hükemâ eydürler kim, ⁴yüz yigirmi günden soñra hunâmdur. Ve dahı Ebû 'Alî Sînâ buyurur kim: ⁵Ba'zı tâze yaralarda âkile olur ve yenür, hûre dahı dërler ⁶ve kararur yahûz gögerür. Anı kurş-ı zernih ile söyündürmek gerek, ⁷andan merhem-i sürh-i Rûmî-y-ile tîmâr edesin. Ve eger harâreti çok ⁸ise şovutmak gerekdür. Anı şovutmağa ve harâretin gidermege ⁹merhemler ve yağlar bâbında göresiz ve bu edviyeler 'Uşşâb-nâme'de ¹⁰dênilüp-durur, inşâ'allâh işidesiz ve dahı her kanķı yara olursa ¹¹şudan şakınasız. Hammâm vâkı' olursa yarayı şöyle şaklayalar kim [8b] bir eski kettân bezini zeytûn yağı-y-ıla ısladup ve ısdup ol yaraya ²şarasın, tâ kim hammâmdan çıka, andan soñra anı giderüp bir tâze ³şarku şarasın ve tîmâr edesin.

Bokrat şöyle buyurur kim: Yarada ⁴kemük görünse ol kemügi yağdan ve yağlu merhemden şakınup ⁵yağ degürmeyeler. Eger yağ degürürlerse kemik kararur ⁶veyâ gögerür, soñra et üzerine yapışmaz ve çok olur kim kemik ⁷ķavlar, andan hâşıl olur ve dahı çok olur kim hunâma döner, ⁸hiç oñulmaz.

Ve dahı Ebû 'Alî Sînâ buyurur kim: Her mecrûha ⁹hüccet edesin ki şakına teşennüc olmasından. Bu teşennüc dedükleri ¹⁰yavuz marazdur, degmesi andan ķurtılmaz. Ammâ teşennüc iki dürlü ¹¹dür: Biri çeñe ķısılmakđur, aña teşennüc dërler ve biri siñirler [9a] atılmakđur, aña temeddüd dërler.

Ve dahı Cālinūs buyurur kim: Temeddüde ²hiç ‘ilâc yokdur, zîrâ imtilâ‘-ı dimâğdur, ya‘nî dimâğdan ³iner, eñse sinirlerini dutar ve gërisine kayışdurur, çeng ⁴gibi olur, boğazına şu geçmez. Andan ölen çoğı şusuz ölür ⁵ve öldüğinden soñra yüreginiñ üsti kararur, yankunı ve harâreti ⁶çok olduğundan yanar. Ve dahı bu maraz her mecrûha kim sınıkdan ⁷ve çıkukdan vâkı‘ olur ve ishâl hastalığından ve derletme ⁸hastalığından vâkı‘ olur ve dahı sağ yürürken âdeme çok ⁹vâkı‘ olur, ammâ şakınmağdan yëgregi yokdur.

Ammâ kendüden ¹⁰vâkı‘ olan marazlar ve sınıklar ve çıkuklar ve ısırgular ve urlar ¹¹ve yenür yaralar ve kabarcuklar ve bunlara beñzer marazları her birin bâbında [9b] taleb edeler ve dahı yağları ve merhemleri her birin bâbında bulalar. ²Ve dahı Allāhu te‘âlā ol kişiye garîk-i rahmet etsün kim bu kitābuñ ³eksügin bulup işlāh êde. Vallāhu a‘lem bi’s-şavāb.

⁴EL-BĀBŪ’Ş-ŞĀNĪ

⁵Cālinūs ve Ebū ‘Alī Sînā buyururlar kim: Bu sınıklar bir niçe dürlü ⁶nesneden vâkı‘ olur. Topdan, tüfekden ve atdan düşmeden ⁷ve ağaçdan düşmeden ve nesne doğunmadan ve üzerine dîvār ⁸yıkılmağdan ve dahı buña beñzer darblardan vâkı‘ olur. ⁹Ammâ bu sınıklar kim olur, ba‘zısı hürd olur ve ba‘zısı päre päre ¹⁰olur ve dahı ba‘zısı yaruğ olur ve dahı ba‘zısı üzük ¹¹olur. Ol kim üzük olur, ba‘zı kez uzunına olur ve ba‘zı [10a] kez uzunına olmaz ve dahı ol kim üzük ola, ba‘zı kez ²dibelik üzük olur ve ba‘zı kez dibelik üzük olmaz. Ammâ ³ol kim uzunına ola, ol dibelik üzük olağan ⁴olur. Ammâ ba‘zı üstāzlar eydürler kim: Bir nesne ⁵dibelik üzük olsa anı ne dirāz edelüm uzun mıdur ⁶kışa mıdur, ammâ biz anı revā görmezüz, zîrâ kim darb çok olur. ⁷Ağaçdan ve taşdan ve gönderden ve yaşsı okdan ve ⁸kılıçdan ve topdan ve tüfekden ve bozdağandan ve dahı ⁹düşmekden ve kalkımağdan ve niçe bunlara beñzer ¹⁰işden vâkı‘ olur. İmdi bunları birbirinden teşhîş ¹¹ëtmeyen bil ki ‘ilminde ve ‘amelinde dürüst degüldür [10b] ve işi yañlışdur. Ve şol sınık kim uzadı ²ola, aña yarık dërler ve ba‘zısı geñ olur, ³ba‘zısı dar olur ve ba‘zinuñ bir ucı geñ ve bir ucı ⁴dar olur, aña aya dërler ve ol kim katı hurredür, aña ⁵mevâtet dërler ve ba‘zısı dibelik üzülpdür ammâ eti ⁶derisi sağdur, ol sınığa āsān dërler ve ba‘zı ⁷şöyle hürde olur kim geyrekden ve etden ayırtlanmaz.

⁸Ve dahı Ebuķırať buyurur kim: Bu şınıuķ eñli yerde olur ⁹ve geyrek-lü yerde olur. Ol şınıuğa haťâlu ¹⁰dérler ve ba'zısı uvaķ kemiklerde olur ve şınıuĝ-ı ¹¹hıcáb dérler. Ve şöyle bilesin kim cemî' şınıuķlardan şol [11a] şınıuķ müşkildür kim kılıc-ıla toĝrar, kıatı sınımış olmaz; meger ²birez süpteri ola ve üstâd eline düşe ve yerleşdüre ³ve bağlaya. Ve dahı Cālinūs ve Ebū 'Alī Sīnā buyururlar kim: Anuñ ⁴gibi şınıuķların bir 'acā'ib bağlamasın beyān édelüm ve şöyle ⁵bilün kim ĝāyet eyülerdür, ammā birkaç nesneyi evvel ⁶beyān édelüm. Ve bu şınıuķların ba'zısı hem hürde olur ⁷ve hem çökük olur, ol ĝāyet müşkil olur ⁸ve ba'zısının iligi üzülür ve andan çoĝı ölür, sağalmaz, ⁹zīrā kim ĝāyetde terdür ve ol terligi ucından her ¹⁰yerde üzülmez, ammā kaçan kim üzülse anuñ ¹¹'ilācı yoķdur. Ve ba'zı şınıuķlarda bir nesne vāķi' olur kim [11b] ol yara hūre gibi olur, yenür ve kıanar eksüksüz ²ve çevresinden kıılı dökülür ve ot yanuĝı gibi olur ³ve bunları şundan bilesin ki oħşamaĝ-ıla ve aramaĝ-ıla ⁴ve istemek-ile. Ve dahı ĝenç oĝlanlarda dahı olur. ⁵İmdi bunları cerrāh olan kimesne gerekdür kim ⁶teşhīş éde.

Ve dahı Ebuķırať şöyle buyurur kim: Bunların ⁷çoĝı eyü tīmār-ıla kıurtulur ve çoĝı oĝlancuķlar da ⁸ölürler. Bu ümīze kim anların kemigi ter olur ⁹ve tēz kıaynar dēnür dahı el ururlar. Ve şöyle bilesin kim ¹⁰cemî' şınıuķlardan kıarıca ve bilek ve kürek ve anuñ ¹¹yanında bir kemik var ĝeç kıaynar, zīrā kim bunlar [12a] geyreklüdür.

Ve şöyle bilesin kim bunların ²dürlü dürlü 'ilācı ve bağlamaĝı vardır. Ve burun şınıuĝı ³on günde kıaynar ve ayruĝuñ şınıuĝı yigirmi günde kıaynar ⁴ve dirsek ve kıol şınıuĝı kırık günde kıaynar ve uyluķ ⁵şınıuĝı elli günde kıaynar ve uyluķ ziyāde hürde ⁶olıcak üç ayda kıaynar. Ve dahı uyluķ şınıuĝına yüzün ⁷ķoyu artuķ yaturasın ve cemî' ta'āmı ıssı ve ter ola ⁸ve safrāwī ve balĝamī ĝeç kıaynar ve anuñ kıaynaduĝın ⁹bundan bilesin kim ol kışinün beñzi kıızara. ¹⁰Ve ol beyān étdüĝümüzün şarmasın beyān édelüm. ¹¹Ve dahı şöyle bilesin kim bir şınıuķ kim şına ve yarası olmaya, [12b] yaķı vurup yerlü yerine kıoyup ve yaşduķ ve tahtalar ile ²şarasın ve dahı va'dēne küyesin, tā ki hāşıl ola. Ammā ³şınıuķ kim hem şınıuķ ola ve hem yara ola ve dahı Ebuķırať ⁴hekīm şöyle buyurur kim: Biz anı sicim-ile bağlamasın revā ⁵ĝörmezüz. Ve dahı Cālinūs buyurur kim: Ben anı boncuĝ-ıla şararın. ⁶Ve dahı Ebū 'Alī Sīnā buyurur kim: Anı şol řarīķ-ile şarmaķ ⁷gerek kim şınıuĝı yerlü yerine kıaynaya ve yarası açuķ ola ⁸ve her ĝün deĝişile.

İmdi bir şınuḵ kim yarası ola ve anı ⁹sicim-ile şaralar, anuñ yarasına nice timâr olunur? Eger olursa daḥı ¹⁰şınuḡı nice ḳaynar? Ammâ biz ol aşl yaraya nice ‘ilâc bulup dururuz? Şol ¹¹ṭarîḳ-ile kim, taḥtalarını ḥâzırlayasın daḥı yaḳusı bu ola: On dirhem [13a] aḳâḳiyâ, on dirhem ḳanṭariyyün-ı kebîrî, on dirhem merdümek ²unı, on beş dirhem çiriş, yumurda-y-ıla ḳarışduralar ve geregi ³gibi yaḳu édeler. Ya üç ya dört yaḥûz beş boncuḳ ḥâzır ola ⁴ve ol boncuḡuñ ignesinde ḥâzır édesin ve ol sınıḡı ⁵yérleşdüresin ve yaḳı yaşıduḳların ḳoyasın ve ol yarayı açuḳ ḳoyasın ⁶ve ol taḥtaları ya üç ya dört yérde yaḥûz beş yérde baḡlayasın ⁷ve her ipi ayru ayru baḡlayasın. Ammâ ol ip berk ola ve ḳalınlıḡı ⁸kiriş deñlü ola ve ol boncuḳ uzunluḡı bir barmâḳdan artuḳ ⁹ola. Ve her bir ipi bir boncuḡa geḫüresin ve burasın ve ol igneyi ¹⁰geḫüresin, hep ol boncuḡı bir igneye geḫüresin. Şol ḳadar burasın kim ¹¹ḳatlanıbile ve yarasını açuḳ ḳoyasın, tâ ki ḥâcet vaḳtında ḥâzır [13b] ola kim melhem urasın ve üzerine şaruḳ şarasın.

Ve daḥı Ebû ‘Alî Sînâ ²ve Cālinūs buyururlar kim: Her cerrâḥa gerek olan evvel budur kim ³sınıḡı evvel yerine yérleşdüre ve daḥı çeke uzluḡ-ıla, zîrâ kim ⁴uzluḡ-ıla çekmemekden teşennüc ḥâşıl olur, hemân ḥâzırdur ⁵ve ḳatı baḡlamakdan da teşennüc érişkendür. Ba‘zısı yürürken olur, ba‘zısında ⁶derletme ḥastalığından da olur. Ve daḥı gerekdür ki evvel kişinüñ ⁷ṭab‘atını teşḫîş édesin, aña göre ‘ilâc ve timâr édesin. ⁸Ve daḥı ba‘zısın ḳımıldatmamâḳ gerekdür ve ba‘zısı ḳımıldanmâḳ gerekdür, ⁹tâ ki baḡladuḡuñ gibi ḳalmaya. Ve daḥı eger çıḳuḳda ve eger sınıḳda ¹⁰andan kim ḳorḳasın; öyle ḳalmaya, anı oynatmâḳ gerekdür ve ol ¹¹şınuḵ kim yara-y-ıla biledür, gerekdür kim şınuḵ ḳaynamayınca yarasın [14a] bitürmeyesin ve perḥîz étdüresin ve ḥüccet ḳoyasın kim ziyâde ²gülmeye ve saḫt olmaya ve cimâ‘ étmeye ve ḳımıldanmaya şaḳlanıbildüḡi ³ḳadar ve daḥı ḳaḳımaya ve uḡunacaḳ iş işle-meye. Anuñ gibi işlerden ⁴ḳan göyner ve ḥarâreti artar. Ve bunıñ gibiden bu vâḳi‘ olsa ⁵göresin kim ol kişi ḳuvvetlü ola, ol vaḳt ḳan almaḳ gerek ⁶ve eger kim anuñ-ıla olmaz-ısa müşhil terkîb[i] véresin kim ol ḥarâreti ⁷def éde.

Ebû ‘Alî Sînâ buyurur ki: Ḳatı şarmaḳda[n yara geḫ] ḥâşıl olur. ⁸Anı çözmek vâcib olur ve yumâḳ vâcib olur, tâ ki ol yaranuñ ⁹gicigi gide. Ve daḥı Ebuḳıraṭ buyurur kim: Aña müşhil vérmeyesin ki ¹⁰ne ḳadar ḥarâreti giderse ol ḳadar ḳuvvet[i] gider. Ve daḥı Ebû ‘Alî ¹¹Sînâ eydür: Ben anı revâ gördüm

kim iki dirhem uskûf [14b] terkîbi-y-ile beş dirhem gül şarâbı vâresin, zîrâ kim ol giciyik ²sürmege degüldür. Ve dahı çok görüp dururam ki ol gicigi ³hünâma döndi. Ve ol sınık kim uzun ola ve ziyâde olmaya, ⁴ba'zı kez tahta da hâcet olmaz, yaqu-y-ıla ve şaruğ-ıla hâşıl ⁵olur ve kıtica bağlayasın, zîrâ kim kıtı bağlayıcak tüz kaynar. Ve senüñ ⁶cehdüñ ol ola kim göresin uvağ hurde kemükden ki ayru ola, ⁷anı ayırtlayup çıkarasın, zîrâ kim beş günlük işi bir ay sürersin ⁸ve hiç hâşıl dahı olmaz, tâ gidermeyince ve anuñ ucından ol ⁹sınık da kaynamaz, tâ ki anı gidermeyince ve hünâm olur yahûz ¹⁰mâdiye olur. Ve dahı eger böyle vâki' olursa gerekdür kim ¹¹ol yarayı ikileyin açasın ve ayırtlayasın, tâ ki temiz ola, andan [15a] tîmâr edesin. Ve dahı eger kim göresin ol sınığı şaruğ ²altında şişe ve kızara, gerekdür kim şaruğını şeşesin ve 'alâmetin ³göresin ve yakusın degiştüresin ve şovuducı yağ süresin. ⁴Evvelki şaruğundan gevşek şarasın veyâhûz ohşayasın ⁵ve arayasın elüñ-ile göresin yerinde midür, degül midür. Göresin kim ⁶yerinde degül, gerekdür kim elüñ-ile arayasın, ol yerinde olmayan ⁷kemügi bulasın ve yerine itivâresin ve beyân êtdüğümüz yakulardan ⁸urasın ve muhkem şarasın, esirgemeyesin, kıtı şarmak şınığı ⁹oñarur ve gevşek şarmak şınığı kaynatmaz. Eger kim ağrısına ¹⁰katlanmaz-ısa gerekdür kim üzerine bir ağır nesne başdurasın ¹¹ve eger kim esirgeyesin, sınığı kaynadımsın. Ve ba'zı yer vardır kim [15b] tahta-y-ıla bağlanur ve ba'zı yer var kim anda tahta kıomasın, ²anuñ gibi yere gerekdür kim ağır nesneler başdurasın ki yerinden ³kımıldanmaya, yerinde yata, tâ hâşıl olınca.

Ve dahı Ebü 'Alî Sînâ ⁴eydür: Çok kez olur kim cerrâh yarayı yerine kıdum dêr, ammâ ⁵uvağ hurde kıalur kim yerine kıonmamış. Ve anuñ yerine kıonmadığı ⁶şundan bellüdür ki şaruğundan şoñra iki elüñ-ile ol ⁷şınığa yapışasın ve kıımıldadasın, anuñ şakırdısın işidesin. ⁸Anuñ gibi göricek, gerekdür kim ikileyin çözesin, yerlü yerine ⁹koyasın. Eger yerine kıoyamazsañ anı yarmak vâcib olur. ¹⁰Yarasın ve ol kıtı hurdeyi arıdasın ve kıalanını yerlü yerine ¹¹koyasın, andan tîmâr ve 'ilâc edesin, tâ ki hâşıl ola. [16a] Ve ba'zısı böyle kıalmışdur kim niçe vâkt geçüp durur, ne sınığı ²yerindedür, ne dahı yarası bitüp durur ve hünâm olmuş gitmiş ³üstâz kemliginden.

Ve dahı ba'zısınuñ yarası biter ve ayağı ⁴egri kıalur ve dahı ba'zısınuñ yarası büyük olur ve kemügi ⁵çürük olur. Anuñ gibinüñ tîmârı ve 'ilâcı budur

kim; ol⁶nâşırın yeyici edviye yedüresin, tâ ki kemügi açılınca ve ol⁷kemigün çürüğünü yonasin, tâ ki sağ kemige érince. Ve dahı⁸gerekdür kim ol kemik altında cerâhat var-ısa şıyrasın.⁹Ve dahı gerekdür kim cerrâh matkâb-ıla ol kemügi delsün,¹⁰tâ ki ol cerâhat çıka ve ammâ iligi şakınsun kim aña matkâb¹¹degmeye, zarar getürmeye ve anuñ yarasını dâ'imâ gerekdür ki kûruducı [16b] nesne vurasın. Ve eger kim ol yarada bir ayru durur kemik var-ısa²anı çıkarasın, hergiz kıomayasın ve andan yarayı bitüresin.³Ebü 'Alî Sînâ ve Câlinüs yanlarında kemikler hürdelerini çıkarmak⁴vâcibdür, zîrâ kim çıkarmayınca ol hürdenün her birisi bir belâ⁵eder.

Faṣl. Şınık kıanķı yérde kıolaydur⁶yérine kıomak ve şarmak ve yapışmak: Evvel kıoldur, ikinci ayakdur.⁷Ve sarmağın ve tahtaları yerlü yérine kıomasın beyân eder⁸ve kıanķı yérde vâcibdür ol kışı kim bir yeri şarmağa dileye.⁹Evvel gerekdür kim bir temiz bez-ile şarasın ve ince ola, tâ ki andan¹⁰melhem hükmi ére ve ol şaruğ sağ yérden bile dutmayınca¹¹yara râhat olmaz; meger bir yara ola kim kıatı şarmağa hâcet [17a] ola.

Ve her yerün bir dürlü şarması olur. Ve şöyle bilesin kim²göğüse yaşşı şaruğ gerekdür ve cemî' yerlerden cerrâh olan³kışı uşlu ve uz gerekdür. Ve her tabî'atı teşhîş éde, zîrâ kim⁴âdem vardur kıalın tabî'atludur, şöyle kim urğan-ıla bağlayasın,⁵derdi yokdur ve tabî'at vardur kim bez-ile bağlamasına dahı dèmez⁶ve yerler vardur kim çok şarmak gerek, ammâ kıatı çekmek hâcet⁷olmaz. Meşelâ köprücek ola yahûz ol kemik kim köprücek bile⁸omuz arasındadır, anuñ şaruğının yaşşılığı üç barmağ ola⁹ve kıalın kışilerde dört barmağ ola ve uzunluğı iki arşun¹⁰ola. Ve kıaçan kim şaruğ şarduğın kıaktın gerekdür ki dok¹¹şarasın ve ol yaşduklar kim saña hûz beyân édüp dururuz [17b] ve aña göre dahı yaşduğ çokdur, onat teşhîş édesin.

2Faṣl. Şol şınık kim şınımış³ve egri bitmiş ola, ol cerrâh kim bu işi işlemek ister. Evvel⁴gerekdür kim teşhîş édesin, göresin kıanķı yêrdedür,⁵zîrâ kim anuñ 'ilâcı ikileyin uvatmağdur ve ol kışı ikileyin⁶uvatmağa döyebilür mi kim uvadasın. Ve göresin kim ol kemik⁷kıatı kıaynamış mıdur, zîrâ kim kıalın kemik kıatı kıaynar, uvatmağdan⁸artuğ çäre yokdur. Ammâ evvel gerekdür kim yumşadasın ol⁹eti ve kemigi, yumşatmağa yağıları ve edviyeleri budur: Yigirmi¹⁰dirhem at iligi, yigirmi dirhem balçık hürması,

iki dirhem gez ¹¹yağı; bunların üçin eridesin, melhem gibi ola, andan ol [18a] yeri yuyasın ıssı şu-y-ıla, tâ ki arı ve pâk ola, andan ol ²yağuyı urasın, üç gün dura, andan gideresin. Eger kim anuñ-ıla ³sökdüldü-y-ise yahûz iriñ devşirildi-y-ise uvatmağdan geçesin, ⁴eger kim ol yer yumşana ve yarası ve iriñi olmaya, gerekdür kim uvadasın. ⁵Şol tarîk-ile kim, bir bez çağsırı daru-y-ıla doldurasın başa ⁶baş ve bir tomruk üzerine bir fütâyı kat kat edesin ve ol ⁷tomruk üzerine koyasın ve ol ayağı evvel bir ince şaruğ-ıla ⁸şarasın, andan ol tomruk üzerine koyasın ve ol kişinin ⁹gözlerini örtesin. Ve dahı iki kişi anuñ ayağını duta, birisi ¹⁰dizinden ve birisi topuğundan muhkem dutalar. Ol tomruğa başalar ¹¹ve dahı sen ol çağsır-ıla iki elüñ-ile muhkem vurasın, tâ ki [18b] hurd ola. Ve göresin kim çıkaracağı var-ısa çıkarasın ve kalanını ²yerli yerine koyasın ve beyân etdüğümüz gibi yerleşdüresin ve tîmârın ³ve 'ilâcın edesin, tâ ki hâşıl ola. Ve dahı Câlinüs ve Ebuķırať ⁴buyururlar kim: Bu iş ekşer ayakda ve kolda vâķi' olur. Ba'zısı uvatma-y-ıla ⁵hâşıl olur, çok görüp dururuz ve 'ilâcın edüp dururuz, şol ⁶beyân etdüğümüz yumşadıcı edviye-y-ile. Ve dahı ol kim yara açılır yâhûz ⁷iriñ devşürür, anda gerekdür kim yarasın açasın, çürük ⁸kemigi var-ısa yâhûz yerinde degül-ise kıparup kıkarasın ve tîmâr ⁹edesin, tâ ki hâşıl ola.

Faşl. ¹⁰Evvel şınığı beyân eder. Ebü 'Alî Sînâ buyurur: Şöyle bilesin kim ¹¹ba'zı kerret başda ve kafada yara olmaz ve şiş ve iriñ olur [19a] ve dahı ba'zısının şişi olmaz, hemân kemigi kırarur ve dahı yara ²olmadın anuñ gibiden âdem tüz ölü. İmdi anuñ nişân-ı 'alâmeti ³oldur kim ditreye ve 'aqlın yavukula. Ve anuñ evvel 'ilâcı açmağdur ⁴ve yarmağdur. Yarup açasın ve tîmâr edesin, tâ ki ol kişiyi ⁵halâş edesin ve cehdüñ bu ola kim iriñin eglendürmeyesin ⁶ve kafasını göresin, çürümiş ve kıarmış ve şarmış var-ısa ⁷kazıyasın ve egeleyesin ve kıkarasın ve 'ilâc edesin ve eger ki ⁸göresin anuñ gibi tîmâr etmişler ve yarmışlar veyâ kendüsi açılmışdur; ⁹Câlinüs eydür: Ben çok görüp dururım kim anuñ gibi kafanın ¹⁰çoğını tîmâr etmişler, ammâ kafayı teşhîş etmemişler. Anuñ gibiyi kim ¹¹düş olasın, göresin iriñi ve kanı akar ve kafası yaruğ [19b] ola, aña küstâhlık-ı kebîr derler. Bilmiş olasın ki cerrâh olan ²kimesne gerekdür kim teşhîş ede ve 'aqlı-y-ıla danışa, tâ ki işini ³şasırmaya ve bunun gibileri birbirinden seçe, tâ ki yüzi ⁴ağ ola. 'İlmüñ-ile ve 'amelüñ-ile ve 'aqluñ-ıla danışasın ve elüñ-ile ⁵oğşayasın ve

arayasın, tâ ki aşlın bulasın. Ve anı dahı şorasın, ⁶düşdüñ mi yoğsa nesne mi doğundi, ⁷kaşd-ıla mı oldı, ⁷añsuzda mı oldı, teftiş edesin; taşdan mıdur, ⁸âğaçdan mıdur, demirden midür.

Ve dahı üstâz cerrâh olıcak ⁹birkaç nişândan teşhîş eder: Evvel nişanı budur kim gözi ¹⁰görmez olur, ikinci nişanı budur kim eli dutmaz olur yâhûz ¹¹bir ayağı yâhûz hem bir eli hem ayağı dutmaz olur, üçüncü [20a] nişanı budur kim dili dutula kırk güne degin, yâhûz batâr ²ve ba'zı kez dürlü dürlü yaruqlar olur ve ba'zı kez kafanuñ ³dış yanından olur ve ba'zı kez kafanuñ iç yanından ⁴olur ve anda deriñ yara olmaz ve ba'zı kez ziyâde olur ⁵ve ba'zı kez az olur. İmdi gerekdür kim teftiş edesin ⁶beyân êtdüğüm gibi ve ba'zı kez yarmayınca hüküm êtmeyesin. Ve dahı ⁷gerekdür kim açasın, tâ şübheñ gide ve anı yarup arayasın ve ayırtlayasın. ⁸Eger kim kanı çok aķa, kan dutacak edviye vurmayasın. ⁹Anuñ edviyesi budur kim eski kettân bezini didesin ve ol ¹⁰yarayı doldurasın ve tîmâr edesin.

Ve dahı Ebuķırať ¹¹ve Câlinûs ve Ebû 'Alî Sînâ buyurdılar kim: Eger kim ol yaruķ [20b] tâ beyniye degin olursa hürdesi perde üzerinde kıalmaya. Ve yelden ²şakınasın ve hürdesi var-ısa ol hürdesini alasın. Şol řarîķ-ile ³alasın kim bir temiz güğül kim kıatı aru ola ve ol güğülü ol yaranuñ ⁴içinde yuvalayasın, ne kıadar kim hürdesi var-ısa alır, ammâ şakınasın ⁵ol güğül-ile hürdeyi alurken perdesini deşmeyesin veyâhûz ⁶yerinde hürdeden alıķomayasın, eger kim bir dâne ol hürdeden ⁷alıķorsañ işüñ emegün 'abeş olur. Ve bunuñ araması ⁸böyle aranur kim añul añul perde üzerindeki silgi-y-ile ⁹kendüñden yaña çekmek-ile ve dört yaña bile. Ve eger kim göresin ¹⁰bir pâresi oynar ve kıopmaz, gerekdür kim etini yarasın, tâ ol yaruğı[n] ¹¹ucın bulasın ve ol kemik çıkacağ-ısa çıkarasın ve yerine [21a] kıomalı-y-ısa kıoyasın ve tîmâr edesin. Ve eger kim göresin ol şınuķ ²ve yarıķ ziyâde büyük ola ve kıafa hürd ola ve şöyle kim ol ³hürdesi ayırtlanıcaķ ol yeri ziyâde kemiksüz kıalır, ⁴gerekdür kim işleyesin şol řarîķ-ile kim bir oğlaķ boğazlayasın ⁵ve kıafasını temiz edesin veyâhûz oğlaķ bulumaz-ısañ bir kıara ⁶it bulasın, boğazlayasın ve kıafasın alasın, temiz edesin ve ölçesin, ⁷kesesin dahı ol yaraya aşlayasın. Ve her gün ol yaranuñ ol kemigi ⁸kıanlayasın ve ol eti ve deri üzerine yapışdurasın ve berk bağlayasın, ⁹üç gün dura, andan kıözesin ve tîmâr edesin, şübhesüz olasın. ¹⁰Ve dahı Ebuķırať ve Câlinûs buyururlar: Eger kim göresin

üç günden ¹¹soñra ol âdeme bir harâret vâki' olsa şöyle bilesin kim **[21b]** eyü 'alâmet degüldür ve anuñ 'alâmeti senüñ işledügünden ²degüldür. Ammâ şöyle bilesin kim ol hürdadan pâre qalupdur veyâhüz ³beyni bir nesneden incinüpdür veyâhüz ol etde cerâhat qalmışdur. ⁴Ve eger kim hürde qaldı-y-ısa harâret olur. Eger kim beyni nesneden incindi-y-ise ⁵gevdesi kâşkâtı olur ve eger kim eti siyeh eti gögerür ve kanlı iriñ ⁶açar. Ammâ bunlar şol vaqt olur kim aşı-y-ıla arınmaya. Ve şöyle ⁷bilesin kim kafanuñ her sınığını yelden şaklayasın, tâ ki hâşıl ⁸olınca ve şovuk olınca, kafaya hemân teşennüc hâzırdur ve ba'zısınun ⁹hemîn üsti qavlar. Anuñ tımârı hemân oñultmağdur ve sarmağdur ¹⁰ve ba'zı kez şol yakı hâcet ola kim şovuducı ola.

Ve şöyle ¹¹bilesin kim kafa sınığı dürlü dürlü olur ve cemî' sınıqlardan kafa [sınığı] **[22a]** müşkil olur ve cemî' sınıqlar geñezdür şarmağ ve yerine kımak ve ²tımâr etmek ve 'ilâc etmek ve işlemek ve işlenmek. Ve eger kim kafa sınığında ³iriñ sınığ arasında beyni üzerinde düşerse gâyetde şübhelüldür. ⁴Anuñ aşı budur ki, eger kim yarası geñ ise ayırtlamak gereksin. Eger kim yara ⁵dar-ısa açmak gereksin ve ayırtlamak gereksin, tâ kim hâşıl ola. Ve bunun ⁶gibi iş vâki' olıcağ ve yaz olsa ya'nî hevâ mu'tedil olsa cehd ⁷edesin, yedi günde ayırtlayasın ve kış güninde olsa on günde ⁸ayırtlayasın; zîrâ kim ne kadar eglenürse ol kadar ziyân eder. Ve dahı ⁹bilmiş ol kim kafa sınığı cemî' sınıqlardan müşkildür ve şarması ¹⁰dahı eyle müşkildür; zîrâ kim şaklanmaz, ekserî teze olıcağ şarması ¹¹ve bağlaması katı müşkildür ve kaçan kim aña key altından bağlamağa dileyessin, **[22b]** çeñelerin oynatmayınca olmaz. Bir sınığın şaruğı oynayıcak ²ol sınığ nice hâşıl olur. Ve anuñ bağlaması budur kim yarasın ³ayırtlayasın gereği gibi ve kuruducı nesne vurasın ve bir tar tākıye bulasın ⁴kim başına güc-ile ola, geydüresin ve bir çalma-y-ıla muhkem şarasın, çalma ⁵şarar gibi. Ve hüccet edesin kim yürümeye ve söylemeye, tâ ki çeñeler oynamaya. Ve ba'zı ⁶kez ol hürde, beyni perdesini deşer. Anuñ 'alâmeti budur kim; burnından kanlı ⁷iriñ gele ve teşennüc 'alâmeti belüre. Ve anuñ gibiden bir eli şolar ve bunlar cemî' ⁸perde üzerinde hürde qalmağdan olur. Anuñ için gerekdür kim ol hürdeden ⁹alıkomamağa cehd edesin. Ve dahı Ebu kırağ ve Ebü 'Alî Sînâ buyururlar: ¹⁰Eger kim kafa sınığı eñseye yakın olursa gâyetde korkuludur, ¹¹zîrâ kim sinirlerün binası oradur ve anuñ hürdesin ikinci gün ya üçüncü **[23a]** gün aramağ gerekdür.

Ve dahı beyân êtdüğümüz sınıukları kim ve ²ayırılanmamış ola, aña matkâb gerekdür ve kimisine ok irendesi ³gerekdür. Ammâ bunları işlerken fikrûn söyle olsun kim, perdeyi ⁴ve beyni şaklayasın, tâ ki hâta êtmeyesin. Ve dahı Ebuķırať ve ⁵Câlinûs buyururlar kim: Kaçan kâfasına tîmâr êdesin, gerekdür kim ⁶saçını kâzıdasın, tâ ki yarası bitince tîmâr êdebilesin, şîfâ bula.

⁷**Faşl.** Kafa çöküğünü beyân eder. ⁸Evvel gerekdür kim ol hâstayı arkası-y-ıla bir nesneye dayana eñsesine ⁹degin ve kulağını bekidesin ve anuñ demirlerini dört kişı duta. Ol ¹⁰demirleri üstâzlar kafa için peydâ êtmîşlerdür ve ol demirler ¹¹ğâyet uz gerekdür. Ve ba'zı âdemûn kâfası kâlın olur ve ba'zısının [23b] yufka olur ve ba'zısının ğâyetde yufka olur, anı teşhîş ²êdesin. Ve kâfanuñ sınıuğı öninde ve dahı ardında ve yanında ³dahı olur ve dikiş yerlerinde dahı olur ve deperede dahı olur. ⁴Ve şöyle bilesin kim her kafa önünde ve şoluğ yerinde berk olur ⁵ve kâlın olur, bunları teşhîş êdesin. Ve kaçan kim ol ⁶çöküğü kaldurmağ dileyesin, gerekdür kim ol yaruğını bulasın, ⁷ol demirlerûn birini ol yaruğdan geçüresin; şol tarîk-ile ⁸kim perdeye zarar olmaya. Ve kâldurasın ve altına bakasın, çöküğü ⁹altında kâfadan kôpmış kemigi var-ısa çıkarasın uzluğ-ıla ve ¹⁰çift-ile, anuñ çiftesi sivri gerekmez. Şöyle gerekdür kim birez ¹¹yaşşı ola; şöyle yaşşı ola kim perdeyi dutmaya.

Ve dahı Ebuķırať [24a] ve Câlinûs eydürler kim: Sınıukda kemik kesmek küstâhlıkdur; ²meğerkim çürük yâhûz kendi ayrılmış ola. Ve dahı eger kim çökük ³çatal olacak olursa iki demir-ile kâldurasın ve anı da göresin, ⁴ayrılmış kemigi var-ısa çıkarasın ve eger kim ol yaruıkları muhkem ⁵ise berkişdürücü edviye-y-ile terbiyet êdesin. Evveli budur kim; ⁶bir bezi ısıcak tirementineye baturasın ve üzerine vurasın, dahı ⁷üç gün dura, andan gideresin ve tîmâr êdesin çekici edviye-y-ile, ⁸tâ ki hâşıl ola. Ve hücet koyasın kim ziyâde yemek yemeye ve ⁹içmeye ve yürümeye ve cimâ' êtmeye, tâ ki cerrâhuñ yüzi ak ola. ¹⁰Ve dahı eger kim ol yaruğ dört beş yan ise gerekdür kim ¹¹ol demir-ile kâldurasın ve yerine yerleşdüresin ve hücet êdesin [24b] sınıuk kaynamayınca yarasını bitürmeyesin. Ve dahı şöyle bilesin kim ²cemî' sınıukları saklayasın, yağlı nesne kemige degirmeyesin ³ve açuğ siñire dahı eyle êdesin; ziyânı vardur, şakınasın.

⁴**Faṣl.** Çeñe şınığın beyân eder. ⁵Şöyle bilesin kim çeñe şınduğı vaktın damağ içine şınur⁶ve kaçan kim şağ çeñe sınur, gerekdür kim şol elüñi anuñ ⁷ağzına koyasın ve eger kim şol çeñe şınsa, gerekdür kim ⁸şağ elüñi anuñ ağzına koyasın ve itivêresin daşıra añul⁹añul. Ve bir elüñ-ile itivêresin, daşıra domalan kemigi ¹⁰yêrleşdüresin, tâ ki dişleri berâber ola. Ve eger kim iki pâre-y-ise ¹¹gerekdür kim bir pâresin yuğarıya çekesin ve bir pâresin aşağıya [25a] çekesin, tâ ki yerine vara ve dağı göresin kim dişleri berâber midür. ²Eger kim birisi egri-y-ise anı da doğrudasın ve tîmârın ³êdesin. Ve eger kim şınığ-ıla berâber olursa ve kemikden bir pâre⁴ayrılmış ise anı çıkarasın ve yarayı dikesin ve becit⁵dutasın ve yaşduklar-ıla muhkem şarasın. Andan berkişdürici edviye-y-ile⁶tîmâr êdesin. Anuñ şarması ilerüde dênür. Ammâ senüñ fikrûñ⁷diş berkişdürmek olsun muhkem şarmağ-ıla ve eger kim şişe, yine birez⁸gevşeldesin. Ve anuñ 'ilâcı oldur kim; anuñ yeyecek ta'âmı ter ola, ⁹çeynemege ihtiyâcı olmaya. Ve dağı Câlinüs eydür kim: Anuñ ta'âmı ¹⁰yudmağ olsun ve hem söylemeye ve başın oynatmaya ve anuñ yanında ¹¹kışşa-hân olmaya ve hórata êtmeyeler, anı güldürmeyeler. Eger [25b] anuñ gibi yerinde olmayıcak, yüzi egri olur ve dağı eger kim ²egri göresin, evvel gerekdür kim ıssı şu-y-ıla yumşadasın³ve beyân êtdüğümüz yağ-ıla yağlayup yumşadasın ve yakılar-ıla⁴bile, tâ ki hâşıl ola. Ve dağı çeñe têt kaynar; zîrâ kim terdür⁵ve töludur.

Faṣl. Burun şınığın beyân eder. ⁶Ve şöyle bilesin kim burun kemirdegi üstindeki berkdür⁷ve muhkemdür. Ba'zısı kemirdekdür ammâ kemirdek-de şınmağ olmaz, ⁸megerkim egile yâhûz yaşşılana. Ve ba'zı kez vâkı' olur kim ⁹burun şına ve çürüye ve düşe, ol üstâz kemligindendür¹⁰ve eger kim düşmese de eksikligi olur. Ve anuñ 'ilâcı ¹¹têt gerekdür, şöyle kim on günde şağıla. Ve anuñ şarması budur: Yêrli yerine [26a] koyasın, yêrleşdüresin ve bir ağaçdan çifte düzesin; şöyle²kim ol şınığı kaplaya ve sıkı ve anuñ eline vêresin, duta, ³tâ şağalınca. Ve eger kim ağaçdan incinüp katlanmaz-ısa, gerekdür⁴kim ol çifte altına bir yumşak nesne gerekdür, koyasın. Ve eger kim ⁵burunuñ bir yanında olursa, gerekdür kim iki yanına bile tîmâr êdesin⁶ve dâ'imâ eli-y-ile burnunu doğrudla, tâ ki şağala, öyle eyleyesin. ⁷Ve şaklayasın, depere ziyâde başmayasın, zîrâ kim üzerine ziyâde⁸katı başmağdan burun yaşşılanur; meger katı şına, arķırı. Ve ⁹kaçan kim bu şınığ burun içinde

vâkı‘ olsa, gerekdür kim iki yanından ¹⁰el-ile ikişer barmağ-ıla evvel berkişdüresin, zurûr ekesin, andan ¹¹bir yumurda ağı-y-ıla ol zurûrî karşıdurasın ve bir fetil eyleyüp [26b] burunun iki delüğine şoқasın ve yerli yerine қoyasın, tâ ki hâşıl ²ola. Ve anuñ yakusı dâhiliyündür, egrisini ve şişini giderür. ³Ve kaçan kim burun sınığı yarılса ve yaruқ arasında hürde olursa, ⁴anuñ aşlı budur kim; eger kâbil ise yarasın, ol hürdeyi ayırtlayasın, ⁵andan yerlü yerine yerleşdüresin ve dikesin ve қuruducı zurûrlar ⁶ekesin ve içine fetil қoyasın ve yaşduқlar қoyasın, tâ ki burun egri ⁷bitmeye. Eger kim kemirdek kemikden ayrılса, gerekdür kim güc-ile ⁸doğrudasın ve şarasın; şöyle kim birbiri-y-ile қaynaya, hâşıl ola.

⁹**Faşl.** Köprücük sınığın beyân ¹⁰eder. Ebuқırať ve Cālinūs ve Ebū ‘Alī Sīnā buyurlar kim: ¹¹Şöyle biline kim köprücük şınduğı şundan ola kim ağır nesne [27a] götürmekden ya yüksek yerden düşmekden ya depereden ²urulmaқdan sınır. Ve şöyle bilesin kim anuñ şarması ve yerine ³қoması müşkildür. Ve dağı Ebuқırať eydür: Kaçan kim köprücek ⁴iki päre olsa, gerekdür kim ol hastayı bir iskemli üzerine ⁵oturdasın ve anı bir kişi muhkem duta ve bir kişi dağı başını duta ⁶ve omuzın dağı muhkem duta ve sen anı daşıra çekesin; şöyle kim sınığı ⁷doğrula, yerlü yerine vara, elün-ile ve barmaқların-ıla kemigin itivêresin ⁸ve kimin çekmek-ile yerine қoyasın. Ve eger kim қatı çekmege hâcet olursa, ⁹gerekdür kim bir büyük топ düzesin yâhûz bir yapağı қoyasın ¹⁰қoltuğı altına ve қolın қaldurasın, dirsegin eye-güsine қışdura ¹¹ve köprücegini yerine қoyasın. Eger ki anı eyle de yerleşdürmez-iseñ [27b] gerekdür kim ol hastayı çalkoyun yaturasın ve altına bir yaşduқ ²қoyasın ve ol топ-ıla çekesin ve şıқasın, tâ ki yerine vara. Dağı eger ³kim göresin қatı hürde ola, pes gerekdür kim yarasın, ol hürdeyi çıkarasın, ⁴tâ ki nesne қalmaya. Ve yeyni nesnelerle tîmâr êdesin ve berkişdürici ⁵nesneler vurasın; zirâ kim bilürsin köprücek bağlamağa kâbil ⁶degüldür. Ve dağı eger kim sınıқ hem yara ola, gerekdür kim uzluğ-ıla ⁷kemiklerin ayırtlayasın ve göresin ol kemikleri-y-ile kendi köprücek ⁸қalkar mı. Eger қalkar-ısa gerekdür kim anı ziyâde çekmeyesin, hemân ol ⁹hürdeyi ayırtlayasın ve kendüyi yerine қoyasın ve yaşduқlayasın ¹⁰ve omuz şarduğıñ gibi şarasın; zirâ kim köprüceğün bir ucı göğüs ¹¹kemig-ile berkinüpdür ve bir ucı omuza berkinüpdür ve bunuñ ortası [28a] berk degüldür ve ortasından sınır ve

têz kaynar. Hemîn şöyle bilesin kim âdemden artuğ cinsde Hâk te'âlâ celle ve 'alâ köprücek yaratmamışdır.

3Faşl. Kürek sınığın beyân⁴ eder. Şöyle bilesin kim kürek [sınığı] az vâkı' olur kim şına ve şınduğı vâkıda⁵ dahı kenârında şınur. Ve anuñ sınığı aramağ-ıla bulunur ve ziyâde⁶ dürttüğinden ma'lûm olur ve şınursa yarılar, arkırı şınmaz⁷ ve ağrısı ziyâde olur ve içine yarılar. Anuñ nişanı budur kim şokuldaya⁸ ve şoluğın güc-ile ala ve eli-y-ile ura, anuñ şakırdısını duyar.⁹ Ve anuñ tîmârı budur kim; kımıldamak ve şişe çekmekdür, tâ ki ol¹⁰ çökügi kaldura. Zîrâ ki şişe anuñ ağrısın da alur, dahı şişin¹¹ giderür. Ve beyân êtdüğüm çekici yakuyı vurasın ve yaşşı şaruğ-ıla [28b] şarasın. Ve dahı ol sağ yanına yata dâ'imâ, tâ ki hâşıl ola, şıhhat² bula.

Faşl. Boğaz kemiginüñ sınığın³ beyân eder. Ve şöyle bilesin kim boğaz kemigi şınduğı vâkıdın içine⁴ şınur ve anuñ nişanı budur; şakırdar yapışduğı vâkıdın. Ve anuñ⁵ sınığınınuñ iki bahşını yapışabilürsin ve bir bahşını yapışamazsın;⁶ zîrâ kim içeri çöker ve ziyâde zahmet eder ve ol kişi şanur kim⁷ anı bir kişi güc-ile çeker ve nefesin güc-ile alur ve kuru öksürük⁸ dutar. Ve ba'zı kez kan kuşar ve boğazı şişer ve gögerür. Ve anuñ da⁹ ilâci köprücek tîmârı gibidür. Ve bunun gibi sınığ, Ebû 'Alî Sînâ¹⁰ eydür ki kıt vâkı' olur.

Faşl.¹¹ Eyegü sınığın beyân eder. Ve şöyle bilesin kim eyegünün sınığı vâkı' [29a] olup şınduğı vâkıdın yedi eyegüden artuğ şınmaz; eger sağına² ve eger şolına. Ve ba'zı kez onurğadan yaña şınur, zîrâ kim bir ucu³ kemirdek gibidür. Ol höz teşrihde görülmüşdür. Anuñ sınığın⁴ barmağ-ıla bulursın ve anuñ nişanı budur kim sancu gibi ola anuñ⁵ ağrısı. Ve eger kim çökmüş olursa nişanı kan kuşmakdur⁶ ve anuñ ilâci çekmek degüldür. Göresin kim eger döyebilürse⁷ şişe çekesin, tâ ki oynada ve iriñ devşürmedin çekesin. Ve şol⁸ ta'am ve edviyeler yêdüresin kim karnını şişire ve ol şiş ol⁹ çökügi daşıra kaldura. Ve kaçan kim ol çökük kılka, gerekdür kim¹⁰ yunmamış yün bulasın ve ısıcağ gül yağına baturasın ve ol yaraya¹¹ vurasın. Ve eger kim bir sınığ onurğa dibinde olursa ve yarası [29b] olmaya ve ol sınığ dürtte ve ağrıya, ammâ ol dürttüğinden² ağrıya; pes gerekdür kim yarasın, bir dürlü dahı êtmeyesin ve ol³ sınığı açasın ve göresin, ol kemik çökdi-y-ise çekesin,⁴ yerine getirüp yerleşdüresin. Ve ol kemigün altında bir şıkağ vardır,⁵ anı

katı şaklayasın. Ve eger kim bir ayrılmış kemik bulasın, anı çıkarasın,⁶anda kıomayasın, gâyetde uzluğ-ıla dutasın ve yerlü yerine yerleşdüresin.⁷Ve yarası dikilecek-ise dikesin ve çekici melhem ile tîmâr edesin, tâ ki⁸hâşıl ola. Ve dahı eger kim bir ağduğ nişân belüre, gerekdür kim⁹bir eski kettân bezini kat kat edesin ve gül yağına ısladasın,¹⁰vurasın. Ve yeyni ta‘amlar yeye ve yanın yata, altına yumşak yaşduğ¹¹koyasın, yata.

Faşl. Oñurğa sınığın [30a] beyân eder. Ebukırať ve Câlinüs ve Ebü ‘Alî Sînâ buyururlar: Oñurğa²ki oñurğanuñ sınığı kıt vâkı‘ olur; megerki berelene yâhûz³bertine. Ammâ bunlaruñ her kıanķısı olursa büyük sînirler-ile bile olur.⁴Ağrısı da incinmesi de bundan, âdem söyleyü dururken cân vêrür.⁵İmdi bunuñ gibide kemiklere birez beredür dëyüp gâfil durup⁶anı boy-nuñ alup buña tîmâr edesin dëmeyesin, degme gez yöresine⁷uğramayasın. Ebü ‘Alî⁸eydür ki: Ben bir kışı buldum, yedi yıl oñurğası sınımış ve yara⁹olup işlerdi. Anuñ yarasını açdum, yardum. Ayrılmış kemikleri¹⁰vardı, ol kemiklerini çıkardum ve yarasın tîmâr êtdüm, şağaldı.¹¹Ve kaçan kim gö-resin anuñ gibi şınmış ve yara olmuş, pes gerekdür kim [30b] eger ayrılmış kemigi var-ısa anı çıkarasın ve kıalanını yerleşdüresin²ve cehd edesin kim iligine zarar êtmeyesin. Ve eger kim buña kıâbil³degül-ise pes gerekdür kim berkışdürücü edviye-y-ile tîmâr edesin.⁴Ve eger kim anda kemikden hürde kıaldı-y-ısa elüñ-ile arayup bulasın,⁵barmağ-ıla göresin, arayasın. Eger anuñ gibi olursa bile kim ayrılıpdurur,⁶yarası olmaz-ısa gerekdür kim yarasın arayasın, kemiklerini bulup⁷hürdesin kıomayup çıkarasın ve ikileyin ol yarayı dikesin.⁸Ve eger kim altındağı kemik şınursa, gerekdür kim sırça barmağ-ıla⁹kaldurasın. Eger barmağ-ıla başarımaz-ısañ elüñ-ile kıaldurasın¹⁰veyahûz nice saña kıolay gelür-ise yerine kıoyasın ve dëdügümüz¹¹gibi tîmâr edesin, tâ ki hâşıl ola inşâ‘allâhu te‘âlâ.

[31a] **Faşl.** Omuz sınığın beyân eder.²Şöyle bilesin kim omuz sınığı çökük olmaz, daşırasına kıomalur³ve anuñ yerine kıoması geñezdür. Ve anuñ şarması berk ola⁴ve yüksek ola. Ma‘lûmuñuzdur ki omuz şarması nicedür, ammâ bunuñ⁵şaruğı göğsine sıkmağ gerekdür; ne kıadar olursa ziyân⁶degül. Ve ol şaruğı şarduğından şöñra sınığ-ıla kıarşı⁷sirke-y-ile ıslada, yedi güne degin yâhûz on güne degin. Ve eger kim⁸ol şaruğdan incine, kıarşı şaruğunu geñşeldivêresin;⁹zîrâ kim Câlinüs kıatı öger şaruğ geñşeltmesin. Ve

Ebû 'Alî ¹⁰Sînâ eydür: Şaruğı kıatı şarup geñşeltmekden teşennüç ¹¹getürür. Ve aña göre tahtalar kıoyasın ve beyân êtdüğümüz sınıuğ [31b] yağıularından yağıı vurasın ve karşı omuzunu oynadasın, tâ ki egri ²kalmaya. Ve anuñ kıaynaması kırk günde kıaynar ve eger kim şübheñ ³var-ısa ol omuz başı egri kıala dëyü, şağıına, kıımıldamaya. ⁴Ve gerekdür kim ol kıışınuñ bêline bir kıuşağ berk bağlayasın ve bir ⁵kıuşağ dağıı bulasın, ol omuzı üstine bir yağıducağ kıoyasın ⁶ve ol kıuşağ ile ardından, öninden ol omuzı üstinden berk ⁷dutasın, şarasın ve tîmâr êdesin. Ve anuñ bitmesi dâ'imâ çalkıoyun ⁸yatmak olsun. Ve dağıı eger kim yaruk olursa berk şarasın ⁹ve yağıı urasın ve dëdüğümüz gibi êdesin, tâ ki hâşıl ola.

¹⁰**Faşı.** Bilek sınıuğın beyân êder. ¹¹Ve şöyle bilesin kim ba'zı kez bilek sınur, ba'zı kez igne-y-ile bile sınur [32a] ve kıaçan kim igne sınursa bilek-den dağıı bêter ağıır. Ve dağıı ²bunlaruñ biri şınsa ve yara bile olsa gâyetde müşkildür. Kıaçan kim ³dirsegüñ üsti yanında kıarıca da şınsa ol andan geñez-durur ⁴ve yêrine kıoması dağıı. Ve tëz kıaynar ammâ ol bilegüñ ol kıadar tëz ⁵kıaynamaz. Ve ikisi şınduğı vağıtın kıatı müşkil olur; zîrâ kim birini yêrleşdürince ⁶birisi bozulur. Ve dağıı anuñ nişanı budur kim barmağıları şişe. ⁷Ve bunuñ kıoması ve şarması kıatı tëz ola. Şol tarîğ-ile kim yêrlü yerine ⁸yêrleşdüresin, andan beyân êtdüğümüz yağııyı vurasın ve tahtayı ⁹şarasın. Ve eger kim ağıırmaz dêrse, andan bile kim anuñ şaruğı ¹⁰geñşekdür ve eger kim ziyâde kıatı şarasın, anuñ ağıırısı ziyâde ¹¹ola ve şişe, anda gerekdür kim şaruğıını gevşeldesin. Ve eger kim [32b] şaruğıını gevşek göresin, gerekdür kim şaruğın çekesin. ²Ve kıaçan kim tahta kıoyasın, gerekdür kim hiçbir yerine yêtişmeye; zîrâ kim ³el oynar, ol tahtacukları bile oynar ve fiske fiske êder. ⁴Ebu kıırağ eydür: El üzerine tahta aşırmağ gâyetde küstâhlıkdur, ⁵megerki sınıuğ kendi anda ola. Ve anuñ gibide şöyle gerekdür kim ⁶aña göre tahta yonasın ve oyasın ve anuñ da şarması ziyâde kıatı ⁷olmaya; zîrâ kim eñ-durur. Anı kıatı şarıcağ bütün kıol uyuşur ⁸ve her yêrde kim el ola, eyle olur. Ve şöyle êdesin kim kıolı boğazından ⁹gitmeye.

Faşı. El darağınuñ sınıuğın ¹⁰beyân êder. Ve şöyle bilesin kim darağıuñ kemikleri gâyetde ¹¹berkdür ve anuñ sınıuğı kıt vâkı' olur. Ve eger kim sınursa [33a] yalıñuz birisi şınmaz, bir ikisi bile sınur, ba'zı kez hemân berelenür ²ve ba'zı kez bertinür. İmdi birisi şınsa anı yalıñuz şaramazsın, ³cemî'isin bile şarmak gerekdür ve beyân êtdüğümüz yağıı-y-ıla ve dağıı ⁴tahta-y-ıla şarasın.

Faṣl. Barmağ⁵şınığın beyân eder. Ve şöyle bilesin kim barmağ şınığı kıt vâkı‘ olur, ⁶ammâ tēz şınur. Cālīnūs ḥekīm eydür: Kaçan kim barmağ şınsa, gerekdür [kim] ⁷ol ḥastayı bir iskemliye oturdasın ve anuñ qarşısına bir iskemli ⁸koyasın ve anuñ elini ol iskemli üzerine koyasın ve arayasın, barmağlarını ⁹şıyırdı, tā ki ol sınık barmağını bulasın, yerleşdüresin ve yakı vurasın. ¹⁰Ve aña göre kâmiş bulasın yahûz aña göre oluklı ağaç edesin ¹¹ya kâmiş bulur-sañ ortadan yarasın barmağ üzerine göre ve yakı vurasın [33b] ve bir ince şaruğ-ıla şarasın ve kaç ise her birisini böyle edesin, ²tā ki ḥâşıl ola. Ve eger bir uğurda ikisi şınursa, anı da böyle ³edesin ve andan şoñra ikisini bir tahta üzerine bağlayasın. Ve kaçan kim ⁴baş barmağ şınsa, evvel yerine yerleşdüresin ve kâmişa koyasın ve anı ⁵tahta-y-ıla şarmayasın, eli ayasına şarasın. Ebuķırat ve Cālīnūs ⁶ve Ebū ‘Alī Sīnā buyururlar ki: Şöyle biline kim barmağ şınığı elli güne degin ⁷kalmadan gitmeye ve oynamaya. Ammâ gerekdür kim kaçan eylüge döne, bal ⁸mümından bir top düzesin ve elinde duta, tā ki ḥâşıl ola. Ve daḥı ⁹Ebuķırat eydür: Eger kim birisi şınsa ol ṭobı eline vēresin ve ṭob-ıla ¹⁰elini bile şarasın ve elini gögsine aşasın, tā ki ḥâşıl ola.

¹¹**Faṣl.** Yanbaşındağı yaşı kemigün [34a] şınığın beyân eder. Kaçan kim yanbaşı yahûz ol yanındağı kemik ²şınursa ba‘zı vaqt yara da vâkı‘ olur, ba‘zı kez olmaz ve hem ³içine şınur. Ammâ yara degme gez vâkı‘ olmaz ve ba‘zı kez uzunluğına ⁴şınur, ba‘zı kez içine şınur. Ammâ her kankısı vâkı‘ olursa nişanı ve ⁵‘alâmeti budur kim; katı ziyâde ağrıya ve ziyâde dürtmesi ola. Ve daḥı ⁶yanbaşı uvandığı vaqt şakırdısı ola, çaķ omuzuñ gibi ve kışa ⁷olur ol birisinden ve ince olur. Anuñ tīmârı ve ‘ilâcı budur kim; ol ⁸ḥastayı yaturasın ve iki kişi muḥkem duta, iki ayağını berâber idüben ve ol ⁹ḥastayı ayağın devşürdesin ve ol kişi[yi] birez yuvaladasın, tā ki iki uyluğı ¹⁰ṭoğrı ola ve iki budı ṭoğrula ve andan yaturasın ve anı birkaç ¹¹kişi muḥkem duta, tā ki hîç kımıldamaya ve anuñ ol şınığını yerlü yerine [34b] yerleşdüresin muḥkem itivermek-ile ve şıkmağ-ıla; zīrâ kim kalın etdür, tā ki ²bir ayru nesne kalmaya, tamâm yerleşe. Ve andan yakı vurasın ve bir top ³öninden koyasın ve şarasın, kasığına yakın ola. Eger kim ol şınığı ⁴içerü şındı-y-ısa muḥkem şarasın ve tīmâr edesin. Ve şöyle bilesin kim ⁵her kemigün kim uçları kalın olur ve yumrı olur ve iligi olur ve yanbaşı katı ilikli olur ve geç kaynar. Kankısı olursa bu kemiklerün başı ⁷katı geç kaynar, ammâ uyluk kırk günde kaynar.

Faṣl. ⁸Uyluk şınığın beyân eder. Anuñ evvel ‘ilâcî budur kim; uz çekesin ⁹dağı toğruldasin, tâ ki toğrı ola ve teşhîş edesin kim uyluğın ¹⁰kemigi birez egridür ve dış yanına toalmışdur. İmdi gerekdür kim ¹¹anı teşhîş edesin ve arayasın ve toğruldasin, ğayrı bâbda beyân êtdüğümüz [35a] gibi. Ve dağı Câlinüs eydür: Uyluk şınığı ziyâde önüne ma'lûm olur; ²zîrâ kim önünden yaşşıdur, anı yerine eli-y-ile yerleşdürsün. Ve dağı ³anuñ şaruğı dürlü dürlü olur. Ve eger şınık, kemüğünün ortasında ⁴olursa ve yukarı yanbaşına yakın olursa, gerekdür kim bir kese ⁵düzesin ve içini muhkem yunmamış yün taldurasın; şöyle kim bir ⁶ucı kusunı kaplaya ve bir ucu uyluğı kaplaya. Ol yakı[yı] vurasın, ol yaşduğı ⁷koyasın ve katı uzun şaruğ-ıla şarasın. Beyân êtdüğümüz gibi ⁸şarasın, tâ ki hâşıl ola. Ve eger kim şınık dize yakın olursa, şınığını ⁹yerlü yerine koyasın, andan yakı vurasın ve ol şaruğı şarasın ¹⁰kim kiriş gibi şararlar, ol tarîk-ile şarasın. Ve eger kim ol şınığ-ıla ¹¹hurde olursa ‘âlâmet-i nişânı oldur kim; ziyâde düрте ve şakırdısı [35b] ola. Pes gerekdür kim göresin, üzerinde eti kalın ise yarmağa ²kâbil degüldür. Anuñ aşlı oldur kim; yerlü yerine yerleşdüresin ve berkişdürücü ³yakı vurasın, ğayrı yerlerde dedüğümüz gibi. Ve eger kim şınığ-ıla yara bile ⁴olursa, anuñ ayırtlaması tekrâr-be-tekrâr deyüp dururuz. Ve eger kim ⁵yara önünde olursa anuñ da aşlını bilürsin. Ve eger kim yara degül-ise de ⁶dedüğümüz gibi şarasın ve timâr edesin, tâ ki hâşıl ola. Ve eger kim ⁷hurde olursa yarmağa kâbil degül-ise, gerekdür kim bir muhkem berk bezden ⁸yaşduğ edesin; şöyle kim hâyesinden dizine erince. Ve evvel şınığı ⁹şarasın gereği gibi ve andan yaşduğı iki budı arasına koyasın ve iki ¹⁰leyin iki dizini bile şarasın. Ve eger kim andan sonra bir gici vâki' olursa, ¹¹bilmiş ol kim katı şarmakdandır. Anuñ şaruğını birez gevşeldesin [36a] veyahûz ol yaşduğı gideresin ve anuñ uyluğunu ayru ²şarasın. Ve dağı Ebuķıraṭ ve Ebû 'Alî Sînâ buyururlar kim: Uyluk şınığını ³ayru şarmak hoşdur; zîrâ kim ikisini bile şarıncağ ol sağ ⁴yeri kımıldayıncağ ol hasta yeri incinür. Ve bu işün ziyâde ⁵têz ola; zîrâ kim ziyâde şınık ola ve geç kala, çok görüp dururuz ⁶kim az nesne takşîrlîğ-ıla ebedî renclü kalmışdur. Ve dağı uyluk ⁷ziyâde katı darbdan şınur ve têz şişer; zîrâ kim ziyâde geyreklî ⁸dür ve anuñ kaynaması elli günde olur.

Faṣl. ⁹Diz ağırşağınun şınığın beyân [eder]. Şöyle bilesin kim ağırşak ¹⁰degme bir darb-ıla şınmaz, meger bir nerdübândan sıyrıla, düşe. Ve anı

¹¹kolay bulursın olışamağ-ıla ve barmaqlaruñ-ıla bulursın ve ağrısından [36b] bilürsin ve ziyâde olıcağ şakırdısı dahı olur. Ve anuñ evvel ²‘ilâcı budur kim; sınığı yerleşdüresin şol tarık-ile kim, evvel ³ayağını uzadasın ve ağırşasını yerine koyasın ve berkişdürücü ⁴yağı vurasın ve şarasın dahı yürütmeyesin, tâ yaşı olduğı kadar ⁵gün yata, yürümeye.

Faşl. ⁶İncik sınığın beyân eder. Ve şöyle bilesin kim incikde iki kemik ⁷vardur, birisi incikdür ve birisi ignedür. Kaçan kim igne şınursa ⁸anuñ kaynaması kolaydur, zîrâ kim incikden tüz kaynar. Ve anuñ ⁹nişanı budur kim; kaçan igne şınsa ve dizine yakın olsa ayak ¹⁰ilerüye süm[ül]cülür ve incik şınsa ayak geriye bükülür. ¹¹Ve kaçan kim ikisi bile şınsa ayak dört yaña bile şalınur. Anuñ [37a] tîmârı evvel oldur kim; anı evvel yerine yerleşdüresin ve beyân eyledüğümüz ²şaruğı ve yağuları unutmayasın. Eger kim sınığ-ıla yarası ³bile olursa anı da beyân edüp dururuz. Ve boncuğ şarmasın incikde ⁴ziyâde gereklüdür yara-y-ıla oluncağ ve kolda dahı gâyet gereklüdür. ⁵Ve dedüğümüz gibi şarasın ve tîmârın ve ‘ilâcın edesin, tâ ki hâşıl ⁶ola. Ve gerekdür kim hastalu yerleri seçesin, meşelâ sınığ ve çıkuk ⁷bile olıcağ gâyet hâfâdur. Ammâ anuñ aşlı budur kim göresin, ⁸eger kâbil ise evvel çıküğünü yerine koyasın, andan sınığın ⁹şarasın. Ba‘zı vaqt üstâdlar sınığın gözedür, çıküğünü ¹⁰teşhîş edemez, ol gâyetde eksüklükdür, şöyle biline. ¹¹Ve dahı sınığın yerine kotalu olıcağ, evvel çıküğünü yerine getürmege [37b] cehd edesin; zîrâ kim sınığ ve çıkuk bile olıcağ, gerekdür kim ²evvel çıküğün yerine koyasın, andan sınığın şarasın. Ve şöyle ³bilesin kim çıküğünü yerine komainca sınığ oñaruram demeyesin.

⁴**Faşl.** Topuğ sınığın beyân ⁵eder. Ebuķırať ve Cālinūs buyururlar ki: Topuğ degme nesneden şınmaz; ⁶zîrâ kim gâyet muhkemdür ve şınacağı nesneden çıkar ve şınmaz. Ammâ ⁷şöyle ki vâķi‘ olursa ki kati darb tokına ve çıka ve bir alması ⁸şına, anuñ gibiden çok görüp dururuz ki oldılar. Ve dahı bunuñ ⁹sınığ ve çıküğ öķçe-y-ile bile olur, ammâ öķçe sınığ gâyet ¹⁰çetindür ve ‘ilâcı da kati müşkil olur. Ve anuñ sınığ şundan ¹¹vâķi‘ olur kim; yüksek yerden düşmekden olur ve ayak üzerine [38a] düşse. Anuñ gibinün topuğına kan çöker ve tüzcek şişer ve ol kan ²daşıra çıkmayınca uyuşup yedi günden şoñra irin olur ve ırırğı ³olur, deşilür. Anuñ nişanı budur kim; harâreti ziyâde ola ve ‘aqlın yavuķula ⁴ve ol hasta yata, ditreye ve teşennüc

ola. Ve eger kim uyuşuk kıandan ⁵ışırğı olursa ve şöyle ki kendüyi göster-mese ve akmaya veyâhûz ⁶akup işleyüp gine batup andan açılursa, ayrık anuñ şağalmasın ⁷umması cehd etmeyesin. Ve umduğunu böyle olsun kim anuñ şınığı ⁸ve çıküğünü eglendürmeyesin. Arınacağı var-ısa ayırtlayasın ve ⁹şaracağı var-ısa şarasın ve çekecegi var-ısa çekesin. Muhaşşal êtdüğüm ¹⁰ed-viyeleri ve şaruğlar-ıla tîmâr ve 'ilâc edesin, tâ ki yüzün ¹¹ağ ola.

Faşl. Ayak darağının [38b] sınığın beyân eder. Ebu kırat ve Câlinûs ve Ebû 'Alî Sînâ ²şöyle buyururlar: Bu darağda şöyle tîmâr olunur kim; el tarağı gibi, ³anuñ da tabî'atı eyledür. Ammâ şarduğın vaktın cemî'sini bile şarasın ⁴ve berkişdürücü yakı vurasın ve şarasın. Ve anuñ kıaynaması yigir-mi sekiz ⁵günde kıaynar ve ziyâde yaşlu olıcağ, otuz dört günde kıaynar. Ve anuñ ⁶gibileri tâ ki kıaynamayınca ve berkişmeyince yürütmeyesin. Ebu kırat ⁷eydür: Her cerrâh kim diler yüzi ağ ola; beyân êtdüğümüz hastaları ⁸tâ ki zahmetden geregince hâlâş olmayınca yürütmeye ve kolu göğsinde ⁹ve ayağı döşekde ola, tâ ki gönölünden şübheñ gitmeyince anı yürütmesin ¹⁰ve ta'âmını tabî'atına göre vâresin ve cemî'isin cimâ' etmekden hücet ¹¹êdesin, tâ ki âsânlığ-ıla hâşıl ola inşâ'allâhu te'âlâ.

[39a] EL-BÂBÜ'S-ŞÂLİŞÜ

²Başdan ayağa degin, evvel boyun kemigini beyân edelüm. Şol ³vaktın kim göresin boyun çıküğünü, evveli bu olsun kim teşhîş ⁴êdesin. Eger şağına çıkmış ise bir fütâyı çenber edesin, şol kıadar kim ⁵ol kışnün başına geçebile, andan başına geçüresin. Ve bir kışi anı muhkem ⁶duta, başına yapışuban iki eli-y-ile. Andan sen gözleyesin; kıanķı yaña çıkdı-y-ısa ⁷sen şolına çekesin ve eger şolına çıkdı-y-ısa şağ yaña çekesin ve eger ⁸ardına çıkdı-y-ısa önüne çekesin. Ve eger ziyâde kıatı çıkdı-y-ısa ol kışi ⁹bir şuffenün yanında yere otu-ra, şöyle kim senün dizün-ile berâber ¹⁰ola. Dağı senün başuñı anuñ başına dayayasın ve silteleyüp kendünden ¹¹yaña çekesin, tâ ki yerine vara. Ve teşhîş êdesin; zîrâ ki boyun üstâd [39b] aldar, ne-y-ile, çatırdı-y-ıla aldar, zîrâ ki boyun şağ-ıken dağı başını ²şallamağ-ıla çatırdar. Anı teşhîş êdesin, yerine kıodum dedüğü ³vaktın ol kışiye dâyesin, başını dört yaña döndere. Eger âsânlığ-ıla ⁴deprenürse andan bilesin ki yerine varmışdur. Andan mülâyim

yaķu vurasın, ⁵şarasın, tâ ki hâşıl ola. Yaķısı budur: On dirhem servi ⁶ķōzı, on dirhem aķâķiyâ, on dirhem ķunduz hâyesi, ⁷on dirhem bal mûmı, on dirhem tirementine. Ammâ tirementineyi ⁸bal mûmı-y-ıla eridesin, ķalanın dōgûp ķarışdurasın.

⁹**Faşl.** Çeñe çıķuğın beyân eder. ¹⁰Şöyle bilesin kim çeñe çıķuğınuñ nişânı oldur kim; ağır açılır, ¹¹yapılmaz ve gözünü yumamaz ve dilini daşıra çıkarırmaz. Ve dâ'imâ [40a] çıķduğı vaktın önüne çıkar, ardına çıķmaz; megerkim yüksek ²yerden düşe dağı alnı-y-ıla yere doķuna, ol vaktın gērüye çıkar. ³Hem anuñ yerine ķoması müşkildür ol birisinden; zîrâ kim yerinden ⁴ķopduğı vaktın geyregi bile ķopar, anuñ-içün güçdür. Ve dağı ⁵bunlaruñ çıķması iki dürlü olur; birisi önüne ve birisi gērüsine ⁶çıķar. Ve dağı şöyle bilesin kim bunlaruñ 'ilâcı becid gerekdür; zîrâ kim ⁷çeñe deyüdurursın. Bayat ķalınca yerine ķoması müşkil olur. Hem ⁸boğaz yaķındur, bayat olıcak ve hemvâre mebdâ ol çıķuķ sebebinden ⁹boğaz şişe dağı amân vermeye, boğa, anuñ-içün korku vardır. ¹⁰Ve eger şişmezse dağı başa zararı vardır. Geyrek sebebinden ¹¹ve ağrısı sebebinden az vaktde öldürür. Ve dağı ishâl eder ve ol [40b] ishâl yalunuz şafrâ ola veyahûz ķuşmak vâķi' ola ve ķuşduğı ²şâfi şafrâ ola. Anuñ içün 'ilâcı becid gerekdür.

³**Faşl.** Yerine ķomasın beyân eder. ⁴Evvel gerekdür kim; bir ķişi anuñ başın duta ve sen çeñeyi iki elüñ-ile ⁵dutasın, iki baş barmağunuñ anuñ ağızına şoķasın ve deyesin kim ⁶çeñeñi gevşelt. Andan sen birez oynadasın, itivêresin ve eger kim ⁷itivêrmek-ile yerine varmaz-ısa vazgelesin dağı bir legene ıssı şı doldurasın, ⁸tâ ki ķatlanubile. Avadan ol şı-y-ıla ovasın, tâ ki yumşana, andan dëdügümüz ⁹gibi yerine itivêresin, geñez yerine vara. Ve anı yerine ķoduğıñ ¹⁰bundan bilesin kim azu dişleri birbiri-y-ile berâber buluşa ve ağızını dağı ¹¹berâber yumabile. Dağı şol vaktın yerinde göresin, andan yaķı vurasın, [41a] yaķısı da bu ola: On dirhem bal mûmı, beş dirhem gül yağı; ²ikisini eridesin ve bir bez bulasın, şol ķadar kim çeñeleri ³ķaplana, andan şarasın beyân ëtdügümüz yaşduğ-ıla ve şaruğ-ıla. Ve dağı ⁴anuñ ta'âmı şöyle ola kim; çeynemek hâcet olmaya, gâyetde ter ola. ⁵Ve dağı eger kim ziyâde bayat ola, anı evvel hâmmâma iledüp yumşadıcı ⁶yağlar-ıla avadan ovasın, yağlayasın bir nice gün, tâ ki ol ķişi ⁷dëye ki râhat ve ağrısından emîn düşdüm, ol vaktın sen ol ⁸ķişiye deyesin, aşğa otura ve sen anuñ ardına geçesin,

anuñ başını ⁹iki buduñ arasına alasın ve iki eluñ-ile iki çeñesin dutasın, ¹⁰iki yaña oynadasın, andan çekesin muhkem, tâ ki yerine vara. Andan ol ¹¹dedüğümüz yaquyı vurasın, bağlayasın ve yumşak yaşduğa koyasın, [41b] çalkoyun yata niçe gün ve iki yanına yaşduklar koyasın, kımıldamaya, ²yata; tâ ki kendüyi sağ bilmeyince ve cemî' ağrısı gitmeyince hareket ³étmeye.

Faşl. Köprücek çıkıuğın ⁴beyân eder. Ebuķırať ve Cālinūs buyururlar: Şöyle bilesin kim; köprücek ⁵az darbdan çıkmaz, megerki depereden taş-ıla vuralar veyahūz ağac-ıla. ⁶Zirā kim bir kemik vardur omuz-ıla kürek arasında, anuñ-ıla ⁷köprücek muhkem bağlanur ve oransuz darb doķınsa gine çıkmaz, ⁸megerki bertine. Zirā bilürsin kim köprücek oynamaz, ğayrı beden ⁹gibi, bel yāhūz ayak gibi daķı anuñ uzanması ve kışanması yoķdur ¹⁰ve dēvsürölmez daķı. Ve şöyle bilesin kim anı Hāķ te'ālā anuñ-içün yaratmışdur ¹¹kim anuñ-ıla endām dürüst ola ve ādemden artuķ cinsde köprücegi [42a] yaratmamışdur. Ve daķı Cālinūs ve Ebū 'Alī Sīnā ve ba'zı üstādlar ²dērler-imiş kim: Köprücek daķı çıkar, ammā 'abeş geleceğidür. Zirā ³her kemük kim çıkar, evvel çıkacak yer bulur, andan çıkar; anuñ ⁴çıkacak yeri yoķdur, megerki bertine. Bertindügi vaķtın şıgamağ-ıla ⁵yerine gelür, çekmek-ile ķonmaz. Ebuķırať ve Cālinūs ve Ebū 'Alī ⁶Sīnā buyururlar ki: Anuñ yerine ķoması şıgamağdur ve berk bağlamağdur ⁷ve ıssı yaķular urup şaķlamağdur.

Faşl. ⁸Omuz çıkıuğın beyân eder. Ve şöyle bilesin ki omuz ba'zı vaķt ⁹ol ucında olan kemik-ile bile çıkar ve ba'zı vaķt başķa ¹⁰çıķar ve bunlar tēz çıkāğan olur ve anlaruñ geyrekleri berk ¹¹degöldür ve ol kiçi kemügi ve küregi ikisi de inen güç görmezler, [42b] ammā omuz dā'imā güç görür ve omuz sağ-durur, gine anuñ da ikisi ²çıķmaz. Ve daķı omuz çıkıuğ-ıla bile olıncaķ, omuzı başı ķoltuğa ³ķaçar zāhir görünür. Ba'zı vaķt gögsüne de ķaçar, zirā kim iki geyregi ⁴vardur büyük siñir-ile bile. Ve omuz çok kez olur kim ⁵çıķduğı vaķt ğerüsine de ve önüne de ve yuķarıya da ve aşāğaya da çıkar ⁶ve ķatı olur daķı ekşer aruķ kişilerde olur ve şovuķ olur. ⁷Ba'zısinuñ az nesne-y-ile çıkar ve niçe kim az nesne-y-ile çıkarsa ğerü ⁸daķı az nesne-y-ile yerine ķonur. Ve daķı 'avratlarda olur oğlan ⁹toğururken. Ve daķı şöyle bilesin kim; her çıkıuķ kim vardur, sekiz ¹⁰gün egleneni yerine ķomaķ müşkildür. Ve yerine ķonmayınca anuñ ¹¹nişānı oldur kim; ķolı başına varımaz ve daķı

kol kışa olur, [43a] ol bir sağ kolı-y-ıla berâber olmaz. Ve ba'zı üstâdlar çok kişiyi şakad²korlar; zîrâ kim 'ilmi, 'ameli yok, şan'atında eksük olur. Ve dahı³şöyle bilesin ki üstâdlar iki işden ağırlanurlar; birisi budur kim buña çâre vardur dâyesin, ikinci budur kim buña çâre yokdur⁵dâyesin. Ammâ 'ameli 'ilm-ile teşhîş edesin, andan hüküm edesin. Ve dahı⁶omuzun çıküğün andan bilesin kim ol hasta omuza sağ omuz⁷havâle [ola] ve yapışup barmağın-ıla bulur olıcak, yeri yumşak kalur; ⁸ol vaktın teşhîş edüp bilürsin. Ve dahı ol beyân etdüğümüz⁹kemikleri bile mi çıkar, yoğ-ısa degül mi; zîrâ kim ba'zı üstâdlar¹⁰omuzu gözedür, gerü kalanından haberi olmaz, haâtâ eder, işi de¹¹temiz olmaz. Ve dahı Ebu'kirat ve Câlinüs buyururlar ki: Eger omuz [43b] ardına çıkarsa nişanı evvel budur kim; kolı gögere ve barmaqları²oynamaya ve ol yaña güc-ile döne. Ve eger önüne çıkar-ısa³nişanı budur kim; kolı aşla uçkurına ermeye ve gögsinden⁴yaña katı tomalur. Ve eger ki aşağısına çıkarsa nişanı budur kim; ⁵omuzu başını koltukda bulursın ve ol aşlu çıkuk çok⁶çıkır ve başa eli varmaz ve barmaqlarını yumamaz ve omuzu çöker⁷ve kolı şarkar ve ditrer ve ol gerü kalan kemiklerden ayru⁸çıkır. Ya'nî kim kürek ve ol kiçirek kemik, kol aşağı çıkınca⁹anlar bile çıkamaz.

Faṣl. ¹⁰Omuz yerine komaḳ beyân eder. Şöyle bilesin kim; evvel gerekdür kim ¹¹elün-ile yapışasın ve teşhîş edüp gönülün-ile danışasın, [44a] göresin ol beyân etdüğümüz nişanların kankısıdır, aña göre²işleyesin. Ve dahı ol kişinün yaşını ve tabi'atını teşhîş edüp³andan işleyesin. Çekmegün evveli budur kim; ol kişiyi yaturasın, ⁴ol hasta yanı yukaru ola ve bir top hâzır edesin ki ⁵büyüklüğü orta şalgam deñlü ola ve kuşağı ol çıkmış kolına⁶bağlayasın ve bir ucunu dirsekden yukaru ve bir ucunu bile daḳa⁷ardına ve ol kuşağı kendü belüne geçüresin. Ve bir kuşak dahı⁸bulasın, anı dahı ol kişinün koltuğı dibinden ol topun⁹üzerinden geçüresin. Ve bir kişi dahı hâzır ola, ol kuşağı da¹⁰ol beline geçüre ve sen kendü ayağın ökçesini ol topun üstüne¹¹koyasın ve ol kişi gine kendü ayağını ol omuzun üstüne koya, [44b] ikisi dahı berâber çekeler, tâ ki yerine vara. Ve dahı küçücük oğlanuḳlarda²beşigin ügrüdüklerinden beşik içinde az nesneden omuzu çıkar³ve kolay yerine varur, şöyle kim orta barmağ-ıla yerine konur. Ve⁴bir tîmârı dahı oldur kim; anuñ gibi bolıcak, bir uzun kişi ki⁵ol hastadan hayli uzun ola ve ol topı anuñ omuzına⁶koyasın. Ve ol kişi kim uzundur, anda hâzırlayup durursın, ⁷anuñ omuzu

üstine koyasın ve ol hastanın⁸ koltuğunu ol topa muhkem şarasın ve sen ol hastanın ellerini⁹ muhkem dutasın ve ayağın-ıla ol iskemliyi kaķasın. Ol kişi de¹⁰ iskemlisin elini aŗaēa ķeksün, tâ ki yerine vara. Ve eger kim ol¹¹ hasta yeyni olursa bir kişi daēı anı aŗaēa ķeke, ardından [45a] duruban. Ve ol yol-ıla nerdübânda daēı olur, taētada da olur.² Ve eger kim bunların cümlesin-ile olmasa, gerekdür kim niķe gün³ ĥammâma iltesin ve yağlar süresin. Andan bir aēaē edesin kim boyuna⁴ berâber ola ve bir ucı meķik gibi yumrı ola ve ol yumrı başını⁵ bez-ile şarasın ve ol kişiye ĥammâmda yanun yaturasın, daēı ol çıķuēı⁶ yuķaru ola ve anuñ elini bir kişi omuzı kıyında berk duta⁷ ve bir kişi daēı yumruēı dibinden duta ve muhkem ķeke ve sen ol⁸ aēaē-ıla itivêresin, tâ ki yerine vara. Ve eger anuñ-ıla da olmaz⁹ ise, gerekdür kim bir çatal aēaē bulasın ki ķalınlıēı balta¹⁰ şapı ķadar ola ve iki çatalı berâber ola ve uzunluēı iki ķarış¹¹ miķdârı ola. Ve ol çataluñ ortasında bir top berkidesin, [45b] bir orta şalgâm deñlü ola ve bu aēacı anuñ koltuēı altından² geķüresin ve birķaç kişi anı duta ve sen aēacı oñarup ol³ topı koltuēına ķoyup, sen iki eluñ-ile iki çatala yapışasın,⁴ ķekesin. Ve ol kişiler kim anı dutarlar, ol elini muhkem ķekeler⁵ ve sen bir ayaēuñ ol kişiuñ omuzı başında olsun, tâ ki esirgemeyesin⁶ ĥiķ; megerki genķ oēlan ola yâĥûz yüklü ‘avrat ola. Ve şöyle⁷ bilesin kim; çok cerrâĥ olur kim bu çıķuēı teşĥiş etmedin⁸ ķekübeni ķarârına getürüp ķomaz. Ve Câlinûs buyurur kim: Ben bir kiři⁹ buldum, on iki yıl ķolı çıķmış-ıla yürümüş, aldum yerine getürdüm.¹⁰ Şu şart-ıla kim; bir nerdübânuñ beşinci ayaēına bir top baēladum, şöyle kim¹¹ ol koltuēa doēru gele. Andan ol kişiye çıķardum, ol ķolunu [46a] ol başamaēa geķürdüm ve bir kişi anuñ ayaēına yapışup ķekdi² ve ben ķolunu ķekdüm, yerine ķodum, inen âsânlıē-ıla ĥâşıl oldu.³ Ve daēı Ebû ‘Alî Sînâ eydür: Ben bir kişi buldum ki on sekiz⁴ yıl şol ķolı çıķmış-ıla yürümüş, tîmâr êtdüm, oñardum.⁵ Şol tarîķ-ile kim; on sekiz gün ĥammâma iletdüm ve her gün bir⁶ tulumı koltuēına üfürdüm. Şol tarîķ-ile kim; ol hasta elini⁷ bir ķuşaē-ıla beline baēladum ve ben ķolunu ve omuzunu yağ-ıla ovarum⁸ ve bir kişi daēı tulumı üfürürdi. Böyle ‘ilâc êtdüm, on⁹ sekiz günde ĥâşıl oldu ve ıssı, ķuru yaēular ururdum ve¹⁰ şaraēordum, on sekiz gün durdı.

Faşl.¹¹ Kûrek çıķuēın beyân êder. Ve kûrek çıķuēına ‘acebledüm derler. [46b] Ebuķıraē ve Câlinûs ve Ebû ‘Alî eydürler: Zîrâ kim ol çıķıcaēaz,² ķatı

darb vâkı‘ olmuş olur. Ve dahı anuñ yerine kıoması evvelî³ yumruktur ve başmağıdır ve itivermekdür, kıatica kıymağı-ıla; zîrâ kim⁴ anuñ çekecek yeri yokdur.

Faşl. ⁵Kürek-ile omuz arasında bir kemik vardır ve yumrudur. ⁶Ol çıktuğı vaktin omuz ardında çukur vâkı‘ olur ve ⁷anuñ dahı tîmârı çekmek-ile degüldür. Aña şöyle gerektür kim; ⁸iki ayağı-ıla muhkem şıkasın, esirgemeyesin, tâ ki yerine vara ve ısı⁹ yakular vurasın.

Faşl. Dirsek çıktuğın ¹⁰beyân eder. Şöyle bilesin kim; dirsegün çıktuğı az nesneden olmaz ¹¹ve anı yerine kıomağı dahı gâyet güçdür. Zîrâ kim dirsek dahı sinîr-ile [47a] berkligi gibi hiçbir yerün ancılayın berk siniri yokdur; zîrâ ²anuñ sinirleri kışadur ve öñi derindür, anuñ için seyrek ³vâkı‘ olur. Ve dahı anuñ çıktuğın şundan bilesin kim el ayası ⁴aşağıasına döner veyâhüz yukarıya döner. Ve dahı şol vaktin kim ⁵göresin aya aşağıasına dönmiş, bilgil kim anuñ çıktuğı müşkildür; ⁶zîrâ kim eti azdur ve siniri çokdur, anuñ için berkdür ve yerine ⁷kıoması müşkildür. Ve anuñ kemigi ikidür, ol aşağıakinuñ çıktuğı ⁸kıatı müşkildür, ammâ yukarısının çıktması da kıolay olur, yerine ⁹kıoması dahı kıolay olur. Ammâ ol aşağıakısı-y-ıla çok kez ¹⁰olur kim hemân dirsek bendi çıkar ve hem yumruğı da çıkar ve beyân ¹¹êtdüğümüz gibi cemî‘isi müşkildür. İmdi gerektür kim bunların [47b] mecmû‘ını biribirinden ‘ilmün-ile teşhîş êdüp andan işleyesin.

²Faşl. Yerine kıomasın beyân eder ve tîmârın ³ve ‘ilâcın bildürür. Şöyle bilesin kim; bu çıktıklarun her kıanķısı olursa, ⁴gerektür kim tâze-y-iken becid dutasın, tâ ki şişmeye ve irinlenmeye. ⁵Zîrâ ki bunların birisi vâkı‘ olursa soñra yerine kıoması müşkil ⁶olur ve ol şiş-ile ya irin-ile anı güc-ile kıomağından teşennüc ⁷hâşıl olur ve ölümü dahı hâzırdur. Ve eger ki önegülik êdüp ⁸yerine kıoyasın; evvel gerektür kim hammâma iledesin, yumşadııcı yağlar-ıla ⁹yağlayasın, andan çekesin. Şol tarîķ-ile kim; sen kendü elün-ile anuñ ¹⁰elini dutasın, barmaķlarını şıkasın, eger kim geriye ise bir elün-ile ¹¹anuñ yumruğunu birez egesin ve bir elün-ile ol çıkmış kemigini itiveresin [48a] ve dahı ilerüye de olursa eyle êdesin. Ve bir kışi dahı anuñ ²omuzını gerektür kim duta ve kıarıcısından dutasın, anı yerine kıoyınca³ya degin. Ve yerine kıoduğun vaktin gerektür kim barmaķlarını uzadasın, ⁴göresin;

eger ki siñirleri büzük-ise ve dirsegi añarı-[y-]ısa ve kemigi⁵ yerinde olur-ısa, siñir büzüldüğünden qol oynamaz, eger dirsekde⁶ ve yumruqda dağı olursa, barmaqların uzadımaz olur. Ve dağı⁷ kaçan kim göresin bunun gibi 'alâmeti; gerekdür kim anı iki kişı berk⁸ duta, birisi omuzunu qarıcası-y-ıla bile ve biri dağı yumruğıyla⁹ gögsin duta. Ve dağı evvel yağlayasın yumşadıcı [yağlar-ıla] ve dirseğini¹⁰ ova ova, andan sonra elini bir maqrama-y-ıla boğazına aş. Gündüzün¹¹ böyle götüre ve gece yatıcağ uzada, hâşıl olıncaya degin. Ve dağı eger [48b] bu çıkık taze olmayup çoktanğı-y-ısa ve siñirleri büzülmüş² ise dağı çekmek-ile yerine varmaz ise, gerekdür kim bir iki sehîl kelerini³ bulasın ve büsbütün dögesin, tâ ki hâllola. Andan anı dartsın,⁴ yigirmi dirhem edesin ve on dirhem dağı yer bağırsığını qatasın⁵ ve ikileyin dögesin, tâ ki melhem gibi ola. Ve dağı ol kişiyi hammâma iledüp⁶ yuyasın, pâk edesin, andan daşıra çıkarasın ve ol dirseğini⁷ silesin. Ol yakuyı bir qalıñca beze yayasın, andan vurasın,⁸ üç gün dura, andan qoparasın, añul añul çekesin,⁹ az çekmek-ile yerine vara. Ebû 'Alî Sînâ eydür: Ben bir kişinün¹⁰ elli yıllık çıkıuğın böyle yerine qodum. Ve Câlinüs eydür: ¹¹Ben Çîn şârında anuñ gibi buldum, yedi yıl yürümüş, anda ol [49a] keleri bulımadum, ol uçdan dört yıl benüm-ile yürüdi, tâ ki² çok emek çekdüm, ol keleri bulmayınca yerine qoyamadum. Ve şöyle³ bilesin kim her bayat çıkuk böyle olur.

Faşl. ⁴Bilek çıkıuğın beyân eder. Bilegün çıkması tüz olur ve yerine dağı⁵ qoması kolay olur. Ammâ bilek ol vaqt olur kim yalunuz kendü çıkar,⁶ vaqt olur kim ignesi çıkar, vaqt olur kim ikisi bile çıkar. Ammâ⁷ her qanqısı-y-ısa çıkduğı vaqtın bir kişı getüresin, tâ ki anuñ elini⁸ duta dirseğinden yaña ve sen anuñ yumruğına yumup muhkem çekesin. Ol⁹ kişı dağı muhkem çeke, tâ ki yerine qoyasın ve berk bağlayup yakı¹⁰ vurasın.

Faşl. Darağ çıkıuğın beyân¹¹ eder. Şöyle bilesin kim; darağın çıkması kolay çıkar, ammâ yerine qoması [49b] müşkil olur. Zîrâ darağın enleri kiçidür ve daracuğdur, anuñ² için çıkması kolay ve yerine qoması müşkil olur. Ve anuñ³ çıkıuğı az belürür, ammâ sen anı çok göresin; zîrâ çıkduğı vaqtın⁴ sen şanursın kim dirsek de bile çıkar yâhüz dirsek çıkar. ⁵Bileğin de bile çıkıdı şanursın; zîrâ kim ol çıkduğı vaqtın cemî'⁶ siñirleri qatılanur. Ve anuñ tîmârî ve 'ilâcî ve yerine qoması⁷ budur kim; evvel her bir barmağın ayru ayru çekesin, göresin qanqısı⁸ qatı ağırır ve göre[sin] berâber çıkuk

olsa, gerekdür kim anı çekmesi⁹ve yerine koması şöyle gerekdür kim; iki kişi bulasın pence-y-ile muhkem¹⁰ol yaña ve ol dahı ol yaña çeke ve sen iki elün-ile ayasına¹¹yapışup muhkem sıkasın, tâ ki yerine koyasın. Ve dahı mu'tedil yakı vurasın. [50a] Yakusı dahı budur: On dirhem gül yağı, yigirmi dirhem bal²mümü; ikisin eridesin, bir bezi ısladasın ve vurasın dahı şarasın.

³**Faṣl.** Barmağ çıkıuğın beyân eder. ⁴Şöyle bilesin kim; barmağ çıkıduğı vaktın içerüye büzülür ve ba'zı⁵vaqt taşıra da egilür. Ve anı yerine komağ kolaydur ve ⁶teşhîş étmesi dahı; zîrâ kim enleri uzanur ve çukur qalur ⁷daşırağı yanında. Ve dahı her barmağın üç dürlü çıkması⁸vardur, üç dürlü dahı yerine koması vardur. İki kolay⁹konur, ammâ biri müşkildür. Ba'zısı yerine varmaz ebedî ve ol¹⁰tırnaklar dibidür.

Faṣl. Yerine komasını¹¹beyân eder. Şöyle bilesin kim; barmağ çıkıuğın zür-ıla çekmek [50b] olmaz, zîrâ kim barmağın ne kudreti vardur. Ve hem barmağ çıkıuğı dürlü²dürlü olur, ba'zı vaqt barmağ içerü çıkar ve ba'zı vaqt taşıra³ve ba'zı vaqt yanına çıkar ve sen şanursın kim içerü çıkmışdur, ⁴ol hōz yanına çıkmışdur. Anuñ içün teşhîş buyurmuşdur kim bunuñ ⁵gibileri teşhîş edeler. Ebû 'Alî Sînâ buyurur kim: Anuñ gibide gerekdür kim ⁶yapışasın ve bulasın, göresin bir midür ya iki midür. Her kanķısı-y-ısa⁷ma'lüm olur, zîrâ kim anuñ çaķırdısı olur. Ve anı yerine koması⁸kolay olur, şöyle çekesin her birini ayru ayru, tâ ki yerine vara. Ve⁹anuñ tîmârı budur kim; berkişdürücü yakı-y-ıla tîmâr edesin.

¹⁰**Faṣl.** Oñurğa çıkıuğın beyân eder. ¹¹Kaçan kim bertinürse yâ çıkarsa, ammâ oñurğa dürlü dürlü çıkar [51a] ve bertinür. Ve çıkması dört dürlüdür: Evveli domalmağdur, ²ikincisi çökmekdür, üçüncüsü berkişmekdür, dördüncüsü yanın³çıkmakdur. Ve iki bertinmiş olur; birisi birez uzanmakdur, ⁴ikincisi darb yemekdür. Ve bunların altısı da mecmû' ölümeye yakındur, ⁵belki ölüm kendüsüdür. Zîrâ kim siñirler binâsıdur ve anda çıkıuğ ⁶vâķi' olıcağ teşennüc hâsıl olur, teşennüc hâzırdur. Ve eger kim ⁷oñurğanuñ evveli ki ya'nî evvelki ağırşığı olursa ol sâ'at⁸ölür, zîrâ kim nefesi dutulur. Ve eger kim ol çıkıuğ çökük olursa⁹ol dahı eyledür şübhesüz. Ve eger kim birkaç gün diri olursa¹⁰ākıbet kabz olur, andan ölür ve eger kim ölmezse de ağzı egri qalur ¹¹ve kendüsü bügri olur, anuñ da ölmege 'alâmeti oldur kim; ziyâde [51b]

ishâl ola. Ve eger ol çıkık domalmış olursa andan ümîz vardır; ²zîrâ kim anı tîz dutıcağ, yerine konur. Şol tîrîk-ile kim; ol sâ'at ³anı yüzünkoyu yatura, çekmek-ile yerine konur. Ebuķırať ve Ebû ⁴Alî Sînâ buyururlar kim: Bunuñ nişân-ı 'alâmeti budur kim; ayakları ve ⁵ķavuğı ve şofrası süst olur ve kendü fi'li-y-ile olmaya. Zîrâ kim ol ⁶ud yerleri hep başa beyniye ta'alluķdur. Ve anuñ çok 'alâmeti var, tâ ki ⁷kendü yerine varınca onurğayı tîz dutmayup eglendüricek çoğı ⁸ölür ve yerine de konursa eglenüp konıcağ, belâ-y-ıla konur. Ve dağı bunuñ ⁹çıkuğundan deyüp dururuz bizüm üç kitâb bâbı ķavlince, ammâ ¹⁰anuñ gibi nişânı bunda da beyân edelüm kim; anuñ gibi olıncağ, barmağıñ-ıla ¹¹bulursın ol çıkduğı yeri ve ol kemigüñ varduğı yeri. Ve dağı [52a] şöyle bilesin kim bunların ķankısı gerekse ķorķulu ve şübhelü ²olur, zîrâ kim ölüm-durur ve teşennüc-durur. Ve ķökük olsa anı ba'zı ³üstâdlar eydürler kim, anuñ 'ilâcı ve tîmârı vardır dîrler, ammâ ⁴ben aña tîmâr ve 'ilâc etmezim.

Faşl. ⁵Anuñ tîmârın ve 'ilâcın beyân eder. Evvel gerekdür kim; anı göresin kim ⁶ķökük ola, anuñ 'ilâcı budur kim ķekici yağı vurasın. Ammâ ol ⁷ħastanuñ dirliğı olmaz, ol yaķunuñ fâ'idesi nice ola. Ve ol ⁸çıkuğ kim domalmışdur, anuñ 'ilâcı budur kim mu'tedil yağ-ıla ⁹urasın, tâ yumşanınca. Andan yaşıduğ ķoyasın ve ol kişiyi çalkoyun ¹⁰yaturasın ve ol yaşıduğıñ üzerine iki dizüñ-ile muħkem ¹¹başasın, tâ ki ķatlanıbile ve bu 'ilâc ħammâmda ola dağı iki ayağıñ-ıla [52b] üzerine çıkasın, birez çigneyesin, ökçe-y-ile muħkem başasın. Ve Ebuķırať ²buyurur kim: Eger ol çıkık teze olursa gerekdür ki bir ağaç edesin, ³bir ķarış uzunluğı ola ve bir ķarış yaşıllığı ola ve bir ucında delik ⁴ola, şol ķadar kim ol çıkık oyulmuş yere ola. Ve ol ağacuñ ⁵oyulmuşına panbuğ doldurasın ve ol kişiyi bir Firenk iskemlisin ⁶bulasın ve ol iskemliye oturdasın ki ol iskemlinüñ iki delüğü ⁷ola arķasından yaña ve ol tahtayı ol çıkık üzerine vurasın bir yanını ⁸ve bir yanını iskemliye. Ve bir ķuşağ bulasın ki ķolañ gibi yaşı ola ⁹dağı bir ucunu ol iskemlinüñ bir delüğinden geçüresin ve bir ¹⁰ucunu ol bir delüğinden geçüresin göğsine berâber, iki ucunu bile ¹¹ve ikisini bağlayasın ve bir ağaç getüresin, geçüresin ve burasın, tâ ki [53a] yerine vara. Ve dağı yaturasın niçe zamân yüzünkoyu ve yağı vurasın ²bu dedüğümüz gibi. Ve gerek kim anuñ-ıla olmaz-ısa ħammâma iltesin, ³ķatlanıbildüğü ķadar otura, andan yağı vurasın. Yaķusı da ⁴bu ola:

On dirhem balçık hürması ve yigirmi dirhem keler; ⁵ikisini bile döğüp mel-hem gibi edüp vurasın, bir gün bir gece dura, ⁶andan sonra gideresin ve yine hammâma iltesin. İki ayağını ⁷bağlayasın ve yüzünkoyu yaturasın ve bir tahtaya bağlayasın ökçesinden ⁸ol çıkığa degin, çıkığından tâ ki boğazına degin muhkem şarasın ⁹uzun kuşağ-ıla. Andan sen ayağını ol çıkık üzerine koyasın ¹⁰ve dahı çekesin biribiri karşısına. Ve Câlinûs buyurur kim: ¹¹Bir yaşduk alasın, bağlayasın ol direge karnı-y-ıla ve muhkem şarasın [53b] ve bir yaşduk düzesin kim bezden ola ve ol çıkığa vurasın ²ve bir kuşak bulasın ki kolañ gibi ola, dolaşdurasın ve iki ³ucunu bağlayasın ve bir ağaç geçüresin, nacağ şapı gibi ola ⁴ve muhkem burasın, tâ ki yerine vara. Ve dahı gerekdür kim göresin ⁵ki hasta kuvvetlü ola, anuñ-ıla yerine konmaya; pes gerekdür kim ⁶bir kuyu kazasın şöyle ki dar ola, tâ ki ol hasta aña gire ⁷ol çıkığa degin ve bir tahta koyasın önüne, ol kuyuya ve bir ⁸dahı ardına ol çıkığa degin. Ve bir yumağ edesin ki bezden ⁹ola ve berk ola ve ol tahta arasına koyasın ve çıkık arasına ¹⁰önünden tahta arasına eski üski doldurasın, berk edesin ¹¹ve anı bir kişi duta ki gâyet kuvvetlü ola, andan gërüsine [54a] çekesin, tâ ki yerine vara. Ve eger kim göresin ol çıkıkı ki ²çoktanrı ola ve böyle yerine komayasın; pes gerekdür ki perhîz ³ëtdüresin ve müşhil vëresin ve on gün hammâma iltesin ve yumşadıcı ⁴yağ-ıla yağlayasın. Andan bir çukur kazasın, bir karış deriñ ve bir ⁵karış geñ ola, karnı deñlü ola ve ol çukuruñ üzerine bir ⁶halı koyasın ve ol hasta yata yüzünkoyu ol çıkığ-ıla ol ⁷çukura karşı. Ve bir fütâyı kat kat edesin ve ol çıkık üzerine ⁸ve ol fütâ üzerine bir taş koyasın, şol kadar kim iki kişi güc-ile ⁹kaldura ve ol taşı kımıldat[asın], tâ ki yerine vara ve yerine varıcağ, ¹⁰taşı gideresin ve mu'tedil yaqu vurasın ve şarasın. Ve eger kim göresin ¹¹bu çıkığı iki yağrın arasında ola yâhûz eñseye yakın, anuñ [54b] tîmarı böyledür ki ol hastayı çalkoyun yaturasın ve anuñ ²altına yaşduk koyasın, başı altına nesne komayasın ve anuñ başını ³muhkem dutasın ve yukarıya çekesin, zîrâ kim ol tēz yerine vara ve yakı ⁴vurasın ki ıssı ve ter ola ve dahı ofat şarasın. Ba'zısı tahta korlar, ⁵Ebû 'Alî eydür: Ben revâ görürem ki tahtanuñ fâ'idesi vardır.

⁶**Faṣl.** Kuyruk çıkığın beyân eder. ⁷Kuyruk çıkığı dahı şundan ma'lûm ola kim ayağını yere koduğı ⁸vaqtın ziyâde ağrımaz ve dövşürdüğü vaqtın

ağrır. Ve anuñ tîmârî ve 'ilâcî ⁹budur kim orta barmağunu yağlayasın ve ol kişiyi yüzünkoyu yaturasın ¹⁰ve ol barmağunu sofrasına şokasın, tâ ki ol çıkığa berâber vara ve bir ¹¹elün taşırardan çak kıyruk üzerinden ve elün ikisi-y-ile muhkem şıkasın [55a] iki günde iki kerret, tâ ki yerine vara. Ve mu'tedil yakı vurasın ve ²ta'âmı ter ola, Ebû 'Alî Sînâ buyurur.

Faşl. ³Uyluk çıkıgın beyân eder. Ve şöyle bilesin ki uyluğun bağı ⁴ol kemük-ile bağludur kim bir ucu kasağa erer ve bunların ⁵birisi çıkıcağ, ikisi bile ağrır. Ve şöyle bilesin ki kaçan uyluk ⁶çıkısa ayak dosdoğru olur, ne eğilir ve ne oynar. Ve ba'zı ⁷keret taşıra çıkar, ba'zı keret içerü girür, ammâ ziyâde ⁸taşıra çıkar. Ammâ 'avratlarda kaçan kim güc-ile oğlan toğursa ⁹içerü çıkar. Ol dahı dibelige çıkmaz ve ol çıkık kim taşıra çıkar, ¹⁰çekmek-ile yerine konur, anı ilerüde işidesin.

Faşl. ¹¹Anların nişânın beyân eder. Evvel nişân budur kim kaçan içerü çıkısa [55b] nişânı budur kim ol ayak sağ ayağdan uzun olur. İkinci ²nişânı budur kim dizleri ağrıya ve berk ola ve devşürimeye. Ve ³eger kim taşıra çıkısa nişânı budur kim ol ayağı birez kısa ⁴olur ve çukur olur ve dizi içine kaçır. Ve eger önüne çıkırsa birez ⁵ayağını uzadur ve gine güc-ile devşürür ve hiç yürüyemez. Ve eger ⁶yürürse ökçesi üstine yürür. Ve şöyle bilesin kim bu aşıllu çıkıg-ıla ⁷güc-ile yürürse uyluğı ve kasuğı şişer ve sidüğü dutulur. ⁸Ve eger kim gërüsine çıkırsa ayak kısa olur ve hiç ⁹devşüribilmez ve devşürülürse hiç uzanmaz ve budı katı yumşak ¹⁰olur ve eğilir.

Faşl. Yerine komasın ¹¹beyân eder. Anuñ gibi[de] gerekdür kim uzatmayasın, becit dutasın, [56a] tâ ki kanı ve yeri şovumadın ta'cîl tîmâr oluna. Ve ol çıkık ²kim ilerü çıkmış ola, anuñ tîmârî ve yerine koması budur kim: Evvel ³gerekdür kim anı bağlayasın muhkem ve birkaç kişi anı dutalar ve bir ⁴kaçı ayağını çekeler sağına ve solına. Ve sen ağrır yerine urasın, ⁵tâ ki yerine vara ve eger elün-ile oñarmayasın, ökçeñ-ile itivere[sin], ⁶tâ ki yerine vara. Ebuķırať ve Cālinūs ve Ebū 'Alî Sînâ buyururlar ki: Yerine ⁷koduğundan sonra bezden bir şalgam deñlü top edesin, iki budı ⁸arasına koyasın ve berk bağlayasın ve iki dizini berk bağlayasın. Şol ⁹tarîķ-ile kim ol şaruğı cak omuzına çıkara ve koltuğundan ¹⁰geçüre ve yaturasın on sekiz gün. Ve eger kim anuñ-ıla yerine ¹¹koyamayasın, gerekdür ki bir kazuk kaçasın,

tâ ki muhkem ola ve [56b] kalınlığı incik deñlü ola ve ol kazuğı bir bez-ile şarasın² ve anuñ ud yerine bir yüz yaşduğı koyasın ve çalkoyun yaturasın.³ Ol çıkuğı ol kazuğun dibine oñarasın, ol kazuğ anuñ⁴ budı arasına ola. Ve bir kişi anuñ gögsi üzerine otura⁵ ve iki kişi dağı ayağını çeke, birisi inciginden ve birisi dizinün⁶ üstin yanından; sen ol ayağını yerine oñarasın. Ve eger kim⁷ incinürse iki kişi de kuşağından çekeler, tâ ki yerine koyasın⁸ ve ıssı yağı vurasın, yaturasın ol üzerine dedüğümüz şaruğ-ıla⁹ ve top-ıla. Ve eger kim ol çıkuk gëriye olursa gerekdür kim anı yüzün¹⁰ koyu yaturasın ve anı da buyurdılar; gërusine egesin ve sen ol¹¹ çıkuğını elün-ile berk başasın ve elün-ile koyamaz-ısañ dizün-ile [57a] başasın, üzerine çıkasın, tâ ki yerine koyasın ve yaşşı şaruğ-ıla şarasın.

²Ve eger kim ol çıkık çokdan olursa, gerekdür kim mengeneye koyasın³üzüm şıkılduğı yerde ve altına bir düz tahta koyasın ve ol⁴ tahtanuñ üzerine bir incerek tegelti koyasın ve ol çıkuk üzerine⁵ bir ince yüz yaşduğı koyasın ve şıkasın añul añul, katlanı⁶ bildüğü kadar. Göresin yerine konur mı konmaz mı. Böyle üç kez⁷ edesin yâhüz dört kez, tâ ki yerine vara ve yerine varduğı vaqt⁸ berk yağı vurasın ve şarasın, Ebuķırať ve Cālınūs ve Ebū ‘Alī eyle⁹ buyururlar. Eger kim göresin, anuñ-ıla yerine varmaz ise ve çoktan¹⁰ kı-y-ısa gerekdür kim beyân êdüğümüz yumşadıcı yağlar vurasın yâhüz¹¹ tâhliyün vurasın ve hammâma iltesin ve yumşadıcı yağlar süresin, andan [57b] gine ol mengeneye koyasın; zîrâ kim ‘ilâc-ı âhîr dërler. Eger kim anuñ-ıla da² olmaz-ısa ve ol hasta zahmet duyarsa, andan ümîz kesesin³ ve tîmâr da êderse oñarurın dëyüben tîmâr êtmeye ve řanuķlar⁴ yanında qavl eylesesin, tâ ki saña töhmet gelmeye. Ve tîmârı dağı böyle⁵ dür kim bir yaşducaķ alasın ve ol çıkuğun üzerine koyasın ve bir toķmaķ⁶ alasın, bir kez urasın, ammâ evvel başını örteķoyasın, tâ ki⁷ senün işün görmeye. Ve urasın, yerine vardı-y-ısa yağı vurasın⁸ kim mu‘tedil ola. Ve eger kim yerine varmadı-y-ısa bir dağı vurasın ol⁹ toķmağ-ıla, bir dağı ve bir dağı kıtıca urasın, tâ ki yerine vara.¹⁰ Ve eger anuñ-ıla da koyamaz-ısañ gerekdür kim bu ‘ilâc¹¹ edesin, Ebuķırať tecribesidür ve Ebū ‘Alī dağı bu tecribeyi öger: [58a] Evveli budur ki, bir yaşduķ koyasın bir qalın tahta üzerine ve ol² hastayı yüzünkoyu ol yaşduğun üzerine yaturasın ve muhkem şarasın³ qalın etine

yağın, şöyle kim hiç kıdılmamaya. Ve ol hasta ayağını⁴ getüresin, topuğı üstinden bir berk kuşağı-ıla bağlayasın ve gërisine⁵ bükësin, tâ ökçesi kalıñ etine gele ve anı da ol şaruğa bağlayasın kim⁶ iki budunı bağlayup durursın ve bir top hâzır edësin ve bir kuvvetlü⁷ kişi ola anı dizine yapışa, iki elini kilidleyüben yukarı⁸ kaldura ve sen ol topı altına koyasın. Ol kaldurduğınca sen⁹ ol topı itiveresin, tâ ki yerine vara ve ol yakulardan koyasın.¹⁰ Ebuķırať ve Cālinūs buyururlar: Eger kim ol çıkık, yanın yāhūz¹¹ içërusine olursa, gerekdür kim bu şarık-ile ‘ilāc edësin: [58b] Evvel bir uzun tahta bulasın ve kalıñ ola ve yaşşılığı bir bucuķ řarış² ola ve iki kalıñ ağaç yere kaçasın, muhkem ola, şöyle kim iki řarış³ yërden yukarı kala ve ol tahtayı ol ağaçlar üzerine berkidesin.⁴ Ve andan iki ağaç ki kalıñlığı incik deñlü ola ve oñat⁵ yonasin, degirmi edësin ve andan ol ağacun birisin tahtanun⁶ bir yanından yere kaçasın. Biribirine şarşu berāber olmasun, bir řarış⁷ şüpterü ola ve muhkem berkidesin. Ol tahtaya ekşer-ile çaķ⁸ orta yërenden biribirine yakın olsun kim hemān uyluķ güc-ile⁹ gire. Ve kaçan kim anun gibi vāķi¹⁰ olursa, gerekdür kim ol¹⁰ çıķmış uyluğı ve ol hastayı götüresin, ol tahtanun üzerine¹¹ yaturasın ve ol çıķmış ayağını ol iki ağaç arasına koyasın. [59a] Ve eger ol çıkık içërü-y-ise taşirasına çekesin, tâ ki yerine² koyasın ve eger kim çıkık içërü olursa ol sağ ayağın çeke³ sin, dizine yapışasın buyurulduğı gibi ve kaçan kim yerine koyasın,⁴ ol beyān ëtdüğümüz yakuları urasın.

Faşl. ⁵Diz çıķuğın beyān ëder. Ve dağı şöyle bilesin kim diz neden olursa⁶ çıķar ve dağı içërü az çıķar ve taşıra ziyāde çıķar; zīrā kim⁷ önüne çıķmaduğı şol sebebdendür ki ağırşak kımaz. Ve anı yerine⁸ kımak kıolaydur, kaç gün olursa.

Faşl. ⁹Yerine kıomasın beyān ëder. Evvelı gerekdür kim; ol hastayı yaşduķ¹⁰ üzerine oturdasın, andan iki kişi anı muhkem duta ve iki kişi¹¹ dağı ol ayağını çekeler ve sen anun çıķuğın yerine koyasın. [59b] Ebū ‘Alı Sīnā buyurur kim: Eger çokdan olursa, gerekdür kim bu yakuyı² on dirhem balçık hırma[sı], beş dirhem yër şoğulcanı, on beş dāne³ keler vurasın, iki gün dura, andan yerine çekesin, şübhesüz⁴ ola.

Faşl. Diz ağırşacı⁵ çıķuğın beyān ëder. Kıaçan kim ağırşak kııksa, gerekdür kim ol⁶ hastayı çalkıyın yaturasın, iki ayağını doğruldasın, berāber⁷ edësin

ve ol ağırşığı yerine koyasın, şol tarîk-ile kim evvel ⁸göresin kankı yaña çıkupdur. Ammâ anuñ yerine koması budur ki ⁹terâzileyüp bir muhkem yumruk vurasın, tâ ki yerine vara. Ve eger kim ¹⁰çoqtankı-y-ısa evvel tamâm yumşadıban beyân êtdüğümüz edviye-y-ile ¹¹üzerine bir bezi kât kât edesin ve üzerine koyasın. Andan bir [60a] tokmak bulasın kim ağırlığı altı yüz dirhem ola ve râstlayıban ²añul vurasın. Eger anuñ-ıla yerine varmaz ise bir dahı iki ³dahı urasın, tâ ki yerine vara, Ebuķırať ve Cālīnūs ve Ebū ⁴‘Alī Sīnā şöyle buyururlar.

Faşl. ⁵Topuk çıkugın beyân eder. Ve şöyle bilesin kim topuk ⁶çıkuğı zūr-ıla yerine konur ve dahı yerine konduğundan şoñra ⁷gerekdür kim kırk gün yaturasın; zīrā kim topuk yerine konduğdan ⁸şoñra ikileyin çıkağan olur, yahūz bertingen olur. Ve dahı topuk ⁹çıkuğını teşhīs etmek geñez olur; zīrā kim ayağınuñ darağı ¹⁰şışer ve dırnaķları gögerür ve baş barmağı kışalur ve teze olıncaķ ¹¹birez zūr-ıla yerine çeküp konur, ammā eski olıcaķ katu müşkil [60b] olur. Ve anuñ gibi vāķi‘ olıcaķ, Ebū ‘Alī Sīnā eydür: Anuñ gibiden ²‘aciz olup dururam, ammā şol tarîk-ile yerine koyup dururam ki ol ³beyân êtdüğümüz tahta üzerine çalkoyun yaturasın ve dizi ⁴altından iki ayağını muhkem bağlayasın, tâ ki hīç kımıldamaya. Ve ol ⁵tahtanuñ ucından gerekdür ki bir kazuk kaķasın yere muhkem ⁶ve ol tahtaya mıķlayasın. Andan bir kuşağ-ıla ol çıķmış ayağını ⁷bağlayasın ökçe-y-ile daraķ üzerinden ve ol kuşak iki kât ⁸ola. Ve ol direkden ıraklığı iki karış ola ve ol ⁹kuşağı bağlayasın ol direge, iki kâtını geçüresin ve bağlayasın ¹⁰ve bir ağac-ıla burasın ve sen ol çıkıķı ovaraķ yerine yerleşdüresin, ¹¹tâ ki yerine vara. Ve eger kim anuñ-ıla yerine koyamayasın, [61a] gerekdür kim ol tahtanuñ bir ucına dahı bir direk kaķasın ²ve bir kuşak dahı bağlayasın ol kişinuñ ayağına, bir ucunu ³dizge yerine ve bir ucunu topuğun üstin yanında ve ikisini bir uğurda ⁴burasın, tâ ki yerine koyasın, şübhesüz. Andan beyân êtdüğümüz ⁵yaķuyı vurasın ve katu şarmayasın; zīrā kim teşennüc olağandur, kırk ⁶gün yata.

Faşl. Ayaķ darağınuñ çıkugın ⁷beyân eder. Şöyle bilesin kim bunun tīmārı ve ‘ilacı, ⁸el darağınuñ ‘ilacı gibidür, bir dürlü dahı degüldür. ⁹Cālīnūs ve Ebū ‘Alī kavlleri üzeredür, eyle buyururlar.

¹⁰EL-BÂBÜ'R-RÂBİ'U**¹¹Oğ demrenlerin beyân eder.**

Ebû 'Alî Sînâ ve Ebuķırať ve Câlinûs [61b] şöyle buyururlar ki: Her cerrâha vâcibdür ki teftiş éde, her²memleketün hâlini bile ki oğları nicedür ve demrenleri nicedür.³Aña göre fikr éde ve aña göre avadanlığın hâzır éde, ⁴tâ ki işlene ve 'ayân ola ve ol demrenleri geñez çeke⁵ve aña göre 'ilâcın éde. Ve dahı ol memleketün tabî'atın bile, ⁶teşhîş éde; zîrâ kim yer var oğı kâmişdandır ve demreni bakırdandır, ⁷ba'zısı iki kûşelü ve ba'zısı dört kûşelüdür ve ba'zısı demre⁸ninün ucu çatal olur, oltaya beñzer. Ve dahı memleket vardır ki ⁹demrenleri kûrşundandır veyahûz boynuzdandır veyahûz ¹⁰kemükdendür ve hem ba'zısı ağuludur, aña göre 'ilâc ¹¹gerekdür. Ve dahı ba'zısı bir çengellü ve ba'zısı [62a] iki çengellü ve ba'zısı üç çengellüdür ve ba'zısı dört ²çengellü ve ba'zısı beş çengellü olur, anlara göre ³deprenesin. Ammâ ba'zısı digren gibidür ve ba'zısı burğu gibidür, ⁴kemige girincek yine ma'lûmdur. Ba'zısı kalındır barmağ gibi ⁵yaşşı ve oransuz ve ba'zısı zenberek gibi olur. Ve dahı anların yayı ⁶nicedür ve nice atarlar? Ve dahı bunca demreni cemî'sin iki dürlü ⁷çekerler: Anuñ birisi çekmekdür ve birisi itivermekdür. ⁸Ve dahı ba'zısın yarmağ-ıla çekesin, aña göre tîmâr édesin. ⁹Ve dahı şöyle bilesin ki birkaç yaralar vardır ki anları şağa¹⁰ldurın dëyüben el urmayasın. Ve dahı evvel beyni ve ikinci yürek ¹¹ve üçüncü öyken ve dördüncü bağırsak ve beşinci ciger ve altıncı [62b] kavuğ. Ve her kişi kim bunlara tîmâr éderin dëye, yalan söyler²ve yüz aklığı yérine yüz qaralığın hâşıl éder, Ebuķırať ³ve Câlinûs böyle buyururlar. Ammâ bir kavl dahı vardır ki Ebû 'Alî ⁴Sînâ eydür: Ben çok görüp dururın ki cerrâhlar buña tîmâr yokdur ⁵dëyüben qorlar giderler. Lîkin anuñ gibilere üstâd gerekdür, ⁶tecride éde, ammâ tecride dëduk-ise yarmağ ya çekmek étmeye⁷ya üzerine çekici nesne urmaya. Ve dahı bunların her birisin ⁸ayru ayru şınayasın, ilerüde beyân édevüz ve nişânın ve ⁹'alâmetin söyleyevüz, birbirinden fark édesin. Dahı evveli ¹⁰budur kim beynide olıcağ, evvel nişânı budur ki gözleri ¹¹tumanlanur. İkinci nişânı budur kim başını bir yerde dutmaz, [63a] zıkr éder gibi şalar. Üçüncü nişânı budur ki qarşusına ²toğrı bakamaya, anuñ 'alâmeti oldur. İmdi kaçan bunun [gibileri] ³oñat teşhîş édesin, aña göre tecride édesin.

⁴Faşl. Öykeni beyân eder, ya'nî beyân ⁵ëtdüğümüz oklar ve tüfekler ve zenberekler öykende vâkı' ⁶olıcağ. Evvel 'alâmet-i nişânı oldur kim âvâzi boğuk ola, ⁷söyledüğü vaqt güc-ile söyleye. İkinci nişânı budur ki ⁸öksürmek dileye, öksürmeye. Üçüncü nişânı budur ki ⁹ağzından gelen köpüklü kan ola. Dördüncü nişânı budur ki ¹⁰katı katı hışlaya. Beşinci nişânı oldur ki eli-y-ile boğazın ¹¹ohşaya.

Faşl. Cigeri beyân [63b] eder. Evvel nişânı ve 'alâmeti oldur kim; ağzından burnından çok ²kan gele pufkırı pufkırı. İkinci nişânı oldur kim ³yuvalana ve yüzi gözi gök ola. Üçüncü nişânı oldur kim ⁴tırnaqları qarara ve şovuk ola. Dördüncü nişânı oldur kim ⁵boğazından şafrası kan-ıla bile gele.

Faşl. ⁶Bağarsuğı beyân eder. Evvel nişânı budur kim beñzi ziyâde ⁷şarara. İkinci nişânı oldur kim dudakları gömgök [ola]. ⁸Üçüncü 'alâmeti oldur ki inçkırık duta. Dördüncü nişânı ⁹budur kim yere bakamaya. Beşinci nişânı oldur ki şırtın ¹⁰çalçoyun yata, bir yaña dönmeye.

Faşl. ¹¹Kavuk beyânındadır. Evvel nişânı oldur kim bütün gevdesi [64a] şapşaru ola. İkinci nişânı oldur kim bütün gevdesi şişe ²ve ayakları dosdoğru ola, egilmeye. Ve dahı hayli müşkildür, ³bunuñ gibilerün bu 'alâmetin bilen cemi' isinün şifadan ümizin ⁴kessün, yégregın Allâh bilür. Lâ ya'lemu'l-ğaybe illallâh.¹

⁵EL-BÂBÜ'L-HÂMİSÜ

⁶A'zâ sınmasında ve çıkmasında ve bertinmesinde 'ilâcların beyân eder; ⁷hükemâdan Ebuķırať ve Câlinüs ve Ebü 'Alî Sînâ buyruklarınca. ⁸Nitekim eydürler: A'zâ, sınmağda ve bertinmekde ve yerinden çıkmada ve ⁹düşmekde ve nesneye doķunmağda ve nesne-y-ile urulmağda ve baş yarılmağda¹⁰dur. 'Îlacı: Muħâlif cihetden kan almak ya hacâmat etmekde¹¹dür, meger kan çok çıkmış ola. Ve tabi'atı şâf-ıla ve hıķne-y-ile ve [64b] hıyârşenber râvendi ve kâsnî şuyı ve tatlu bâdem yağı ²ve sükker-ile nesne içmek-ile telyîn edeler ve şerbetlerden şarâb-ı ³verd-i tarî ve şarâb-ı tuffâh ve şarâb-ı aşl-ı Hindî ve cüllâb ve lisânü'ş-⁴şevr şu-y-ıla içeler ve it üzümü şuyın sükker-ile içüreler⁵ve

1 Gaybı Allah'tan başka kimse bilmez.

siñirlice yaprağı şuyın sükker-ile içürel ve gıdâlardan mâş⁶müzevveresin ve nîm-birişt yumurda şarusın yeyeler. Eger kuvveti⁷ za'îf olursa ferrüc-ıla mâş şorbasın içürel, dört gün geçme⁸yince et yemeyeler ve aslâ hamr içmeyeler. Ve her vaqt ki sünük⁹sınsa yâhûz dökülse ya yerinden bendleri çıkısa ya¹⁰bertinse derhâl kan alduralar ve muhâlif cihetden hacâmat¹¹êtdürel ve tabî'atı hûkne-i leyin-ile telyîn edeler veyâhûz [65a] yemişler şuyı-y-ıla meşruziş vèrel ve râvend-i çinî²ki cüllâb-ıla hâllolunmuş ola, içürel ve gıdâsı keşkâb³ve isfanah ve mâş-ı muķaşşer, bâdem yağı-y-ıla vèrel.

Ammâ eger⁴ağrı ve zahm ma'dede olsa sâde sikencibîn vèrel⁵kehrebâ ve büssed birle, her birinden buçuķ mişķâl alalar, vèrel⁶ve eridilmiş alma ki gülâb-ıla bişmiş ola, elli dirhem⁷kızıl gül, on dirhem maştakî ve aķâķiyâ ve mersin yaprağı⁸ve sünbül her birinden birer dirhem, siñirlice yapraķ şuyıla⁹ķarışduralar ve ma'de üzerine yaķu êdüp bağlayalar. Ve eger ki¹⁰ağrı bağıra gelmiş olursa; dârçinî ve kızıl boya onar¹¹dirhem dögeler, eleyeler, şerbeti bir dirhem ola. Dağı sikencibîn-ile [65b] isti'mâl edeler ve kızıl üzüm ve aķ şandal ve ķuru benefşe²her birinden beşer dirhem, za'firân bir dirhem, kâfûr buçuķ dirhem,³gülâb-ıla ve gül yağı-y-ıla ķarışduralar ve bağır üzerine yaķu edeler.⁴Ve eger ki hârâreti eksük olsa, kızıl gül beş dirhem, maştakî⁵ve sünbül ve lâdân ve dârçinî ikişer dirhem; lâdânı haţmî⁶yağı-y-ıla hâllêdeler yâhûz yâsemîn yağı-y-ıla otları bile ķarışduralar,⁷isti'mâl edeler.

Ammâ sünük şınduğına ve bertindüğine, bendlere⁸ilâc oldur ki; çekeler, gèrü yerine vara ve toğrı⁹eyleyeler ve bağlayalar, evet arķun çekeler. Ve ol 'uzuv ki şağ¹⁰ola, gül yağı-y-ıla âlûde ve dögülmüş ve elenmiş mersin yaprağı üzerine¹¹şaçalar ve bağlayalar ve üç güne degin açmayalar. Ve eger ağrı [66a] siñirlere gelmiş olursa, nergis yağın yaķu êde[ler] ve süsen²yağın kıatalar, evvel ol yeri süci-y-ile ölüdeler, pes yağ kıata[lar] ve³ţoraķ otı yağı ve şarâb yağı ve bâbûnec yağı; bu yağlar-ıla⁴ķarşu ölüdüp yağlayalar, damzurular. Ţoraķ otı yağı terkîb[i]⁵budur ve bu yağ ıssıdur, endâmlar ditremegine fâ'ide⁶eder ve tenden yèlleri sürer, ķünkü dâ'im oda ķarşu dürteler,⁷balğamî ısıtmalara fâ'ide eder: Tâze süsen yağı bir rıtl, ţoraķ⁸toğmı seksen dirhem; bu ikisini bir büyük şişeye kıoyalar ve yigirmi⁹gün günde kıoyalar ki yağ-ıla terbiyet oluna. Andan soñra¹⁰süzeler ve isti'mâl edeler. Ammâ sınıqlara bu nev'den¹¹ilâc edeler: Otları muğâş ve mâş-ı muķaşşer ya'nî degirmene [66b] çekil-

miş onar dirhem şabr ve mür ve ak haţmî ve akâkiyâ beşer dirhem, ²kil-i İrmenî yigirmi dirhem her birinden döğölmiş ve elenmiş yumurda ³ağı-y-ıla çiriş gibi edeler ve ol şınmış kemigün üzerine vuralar ⁴ve eyle ki ‘âdetdür, şaralar ve üç güne degin ağacınıñ bağını ⁵şeşmeyeler. Ve eger ıssı nesne hâcet olsa merzengüş ve iklilü’l-⁶melik ve anduz ve servi yaprağı yumşak döğeler ve ol evvelki ⁷otlar ki zıkr êtdük, bu otları dağı karışduralar, arturalar. ⁸Ve eger ağır bağlanmağdan incinürse çözel, gérü bağlayalar oñat ⁹ve arķuncak dutalar, ammâ sinan kemigi çekeler, arķun arķun ¹⁰toğrul dalar ve andan soñra bir bez-ile bağlayalar ve şaralar ¹¹ve ol şınuğ yérün üstün kıatı şarmayalar, sağ yerini kıatı şaralar. [67a] Evvel bir bez-ile gevşek şaralar ve ol şınuğ üstünden başlaya ²ve ol bezle yukarusına şara şara gide ve bir bezle dağı gine ³başlaya, bunların üzerine şara, evet düz şara, kimi alçak kimi yüksek ⁴şarmaya ve bunların üzerine seyek ede, niteki ‘âdetdür, bağlayalar. ⁵Andan soñra kan alalar ve tabî‘atı ishâl êtdürel ve ğidâ ⁶müzevvereler[i] yêdürel, ferâric gibi. Ve şöyle gerekdür, şaruğın ⁷şeşmeyeler iki güne dek ya üç güne dek; megerki ol ağı ⁸arta. Ve şaruğdan taşıra kalan et kızıl olsa, ol vaktün ⁹şeşeler. Eger bağı-y-iken ol yér gicise, şeşeler ve üzerine ıssı şu koyalar, ¹⁰tâ ki gicisi sâkin ola. Andan soñra ol beze gül şuyın ve gül yağın ¹¹ve sirke koyalar ve dürteler, andan şaralar ve soñra kim bitmege başlaya, [67b] bitürici ğidâlar yêdürel; baş gibi, pâçe gibi dağı şıgır karnı ²ve yumurda ve birinc aş ve herise gibi, zîrâ ki bunlar bitüriciler³dür.

Faşl. Cālinūs ve Ebū ‘Alī Sīnā ⁴buyururlar ki: Müfredâtdur, a‘zâ sınımasına ve bertinmesine ve çıkmasına ⁵mu‘âlece olunur. Kestevire dêrler bir ot vardır, bu ad Yūnān ⁶dilinedür. Eger ki anı alalar ve yumşak döğeler ve şınuğ nesneleri, ⁷gerek incik gerek-ise qol olsun, anuñ-ıla bağlayalar, niteki ⁸resmdür, tâ ol kemik tamām bitmeyince kıopmaz ve sūnūgi tēzcek ⁹bitürür, mücerrebdür. Ve pesfāyic-ile için arıdalar. Eger ki el ¹⁰ayak ve barmaqlar[ı] bertişe döğüp vurıcağ fâ‘ide eder. Mūmiyā ¹¹dağı mu‘tedildür, eger ki andan bir kırāt ya bucuğ dirhem alalar kim [68a] yumşak döğeler ve şayağ-ıla karışduralar ve içireler. Ebū ‘Alī Sīnā ²buyurur kim: Kıatı düşenlere ve dağı kemikleri şınmışlara bir dirhem ³hârdal tohumı ve bir dirhem kızıl boya, bu edviyeye kıatup içürürlerse ⁴fâ‘idesi çok ola. Ammâ hârdal tohumın dögmeyüp bütün içürel, ⁵dêrdâr ya‘nî kara ağaç, anuñ kökin alalar, uvacuğ doğrayalar ⁶kabı-y-ıla ve bir çölmek

içine şu koyalar, şol kadar kaynadalar kim şuyı⁷yelim gibi ola. Andan şoñra alalar, bir bez üzerine lışka édeler⁸ve şınmış süñük üzerine uralar, nitekim resmdür, şaralar; kemügi⁹tézcek bitürür. Ve eger kim gevdede et kesilmiş olsa ya ezülmüş¹⁰olsa ya eyegi ağrısı olsa Boğraç buyurur kim: Dişi zirävendi¹¹şu-y-ıla kaynadalar ve içüreler ve fâ'idesi çok ola ve ıssı dutalar.

[68b] EL-BÂBÜ'S-SÂDİSÜ

²Debeleri beyân eder.

Debe şol sebebden olur kim, karnuñ³iki yanında iki geyrek vardır ki bir ucu göğüsde ve bir ucu⁴kasuğdadur. Dahı kaçan kim bir kimsene katı zür étse, ol geyrek⁵kasuğ yanında üzilür ve içerüden bağarsak kasuğa iner dahı⁶hâyeye indükleyin debe olur. Ammâ yol buluban inicek, tâze-y-iken⁷tîmârî kolaydur ve illâ indüğinden şoñra eglenicek yerlenür,⁸gêrüsine degmede dönmez, anuñ tîmârî müşkildür. Dahı⁹ba'zısının geyregi üzülmez, geyregün taş yanından iner. Anuñ¹⁰gibinün ekşeri uşak oğlancuqlarda olur. Ammâ ba'zısına yağ¹¹dahı iner olur, bunlar ikisi dahı debeye beñzer. Ve ba'zısına dahı [69a] şu iner, şu olunca aşağı iner, kasık domalmaz. Ammâ üstâd²anları teşhîş etmek gerekdür kim biribirinden fark édüp³aña göre işlemek gerek; zirâ teşhîş etmeyen işlemesin dahı bilmez,⁴eyle bilesiz.

Faşl. İşlemesin beyân⁵eder. Câlinüs buyurur kim: Evvel gerekdür kim ol delügi bulasın,⁶bağarsuğı gêrüye döndüresin ve andan şoñra altını barmağ-ıla⁷dutasın. Bir kişi anda hâzır ola, oda tağlağı koya, kelbeten⁸ile ol ocağdağı demür hâzır ola ve igne-y-ile iplik hâzır⁹ola. Ol demürle delesin, ipligi geçüresin, andan kısacı gideresin,¹⁰andan igneyi gêrü ol delükden dönderesin, üstün derinün¹¹altından ipligün iki ucın bir yere götürüp bağlayasın. Ve eger [69b] ol delük büyük ise, bir delüklü kısac fâ'ide etmez ise, iki²delüklü veya üç delüklü ile dahı olur. Tâ hâşıl olunca³bir ısıcak yere yaturalar ve dahı ipligi çürümeyince yarasını bitürmeyeler.⁴Ebü 'Alî buyurur kim: Bu işi otuz günden ya kırık günden öñdin⁵bitürmeyeler ve dahı yel eyler ta'âmlar vèrmeyeler ve şuyı dahı çok⁶içürmeyeler ve dahı ağır nesne kaldurtmayalar, ağsırmağdan şaklayalar.⁷Ve dahı âvâz vèrüp katı çığırmaya, sırtın çalkoyun yata, başından⁸ayaqları yüksekrek ola.

Faşl. ⁹Ebuķırať buyurur kim: Ben bu işi bir dürlü daķı işledüm ki ol ¹⁰iplik yerine altun tel-ile bağladum berkçe, andan düğüm yanında ¹¹kesdüm ve egeledüm, oñat yaķışdurdum. Andan soñra [70a] yaturdum, tâ bitince perhîz-ile tîmâr êtdüm. Otuz dört günde ²hâşıl oldu ve daķı ol iplikden ol yeg oldu.

³Faşl. Eflâťûn hekîm buyurur ⁴kim: Bir kimesnenüñ hâyesi şişse ve ağrısı ve sancısı daķı olsa, ⁵yâ ağır yükden veyâ çağırmaķdan veyâ yüksek yêrden sıçramaķdan ⁶veyâ içi kıatı kabz olmaķdan olur. Evvel nişânı oldur kim ⁷ķasukdan hâyeye yumurda bigi iner ve sancar. Evvel ‘ilâcı oldur kim; ⁸iki ayağını kalduralar ve bêline yaşduķ kıoyalar ve hâyesini bezir ⁹ile şıgayalar ve yumurdayı ayırtlayalar. Bağarsıķ içeri giricek süd ¹⁰ve kıöz ve topalaķ ve mazi ve ‘aķâķiyâ ve zamķı-ı ‘Arabî ve günlük ¹¹ve mür ve mezdekî ve ‘anzerût; bunları berâber dögeler ve balıķ [70b] yelimi ile yoğuralar. Ammâ balıķ yelimi sirkede ısladalar ve bir pâre ²beze dürteler, ol inen yêre vuralar. Ve daķı senbüse bigi bir yaşduķ ³êdeler, üç bendi ola, iki bendini beline bağlayalar ve bir bendini ⁴iki budı arasında aşığadan geçüreler ve ardından beline ⁵berk bağlayalar. Yedi gün yâ on iki gün yaturalar, şaķınalar, ⁶ağsırdmayalar ve kıatı söyledmeyeler, ta‘âmı daķı çok yêdürmeyeler ⁷ve şudan daķı perhîz êdeler. Şaru ağacı ve cevz-i Hindüyı ⁸kim ya‘nî Hindüsitân kıözı, kıaynadalar ve süzeler ve birez bal kıatalar, ⁹şu yêrine içüreler ve belinden aşığasını yüksek yaturalar. ¹⁰Ve daķı buyururlar kim: Oğlancuķlarda olursa aķ soğanı bezir-ile ¹¹erideler ve dürteler ve yêr şaķızın bile kıatalar ve yaķu êdeler [71a] ve ol yêre uralar, eyü ola inşâ‘allâhu te‘âlâ.

Faşl. ²Ebü ‘Alî Sînâ buyurur kim: Hâyeye şişmek ve ağırmaķ ve sançmaķ bir nice ³dürlü nesneden olur, ammâ birisi maķbûb görmekten veyâ maķbûb-ıla ⁴oynamaķdan olur ve yanına yatmaķdan olur. Ol inen çok ⁵şışmez, hâyeye bağları ziyâde ağrır. Anuñ ‘ilâcı evvel oldur ki; ⁶bâselik damarından kıan alalar ve et yêdürmeyeler, şaķınalar. Mercimek ⁷ve rişte aş yêdüreler ve la‘den ve baķla unı ve mercimek unı ⁸ve arpa unı ve aķ soğan, yigirmi beş dirhem zeyt yağı-y-ıla kıaynadalar, ⁹pişe ve havâna kıoyalar, dögeler ve ol dögülmiş otlar-ıla ikileyin ¹⁰ķarışduralar daķı dögeler, tâ ki yumşak melhem gibi ola. Bir beze ¹¹dürteler, hâyelerine ve kıasuğına dek yayalar daķı andan bağlayalar, [71b] üç kez bu resme êdeler, eyü ola inşâ‘allâhu te‘âlâ. Ammâ Boķrať ²buyurur kim: Bu nevé cima‘ daķı eyüdü.

Faṣl. ³Câlinûs ḥekîm buyurur kim: Ḥâyeye ‘illet inse ya‘nî yêl inse ⁴ben bundan yegrek nesne bulmadum ki dişi keçinûn etini kebâb ⁵êdûp daḥı baḳır tûlûsın ya‘nî kâzancı baḳır işlerken andan sıçrayan ⁶paşçuğazları dēvşüreler daḥı un êdeler ve ol et ile yêdüreler ⁷yigirmi güne dek. Ve daḥı günde on dirhem Hindûsitân kōzınuñ ⁸içini yêdüreler ve daḥı bu yakuyı ḥâyelerine uralar: Yêr şaḳızı ⁹ve topalak, mâzû üçer dirhem, ‘aḳâḳiyâ ve zamḥ-ı ‘Arabî ikişer ¹⁰dirhem, günlük ve mür ve mezdekî ve ‘anzerût birer dirhem; bunları ¹¹dögeler ve balık yelimi-y-ile yoğuralar ve bir pâre beze dürteler [72a] ve ol inen ḥâyelere uralar ve bir senbüse bigi yaşduḳ êdeler. ²Her kûşesinde bir bendi ola, bağlayalar, tâ kim şifâ bula.

³Faṣl. Ebû ‘Alî Sînâ buyurur kim: Şol ⁴cerrâḥ kim şan‘atında yüzi aḳ olmak diler, şaruḡı böyle ⁵gerekdür kim şarduḡı vaktın şaruḡuñ bir ucın bir eline ⁶ve bir ucın bir eline ala ve dēvşüre, şarıcaḳ kiriş şarar gibi ⁷şara. Ve daḥı yaşduḳları dürlü dürlü olur, ba‘zı yêrde üç ⁸kûşelü gerekdür ve ba‘zı yêrde iki kûşelü gerekdür. Ve uzun ⁹ve kışa gerekdür ve ḳalıñ ve ince gerekdür, her birinûñ yerine göre ola.

¹⁰EL-BÂBÜ’S-SÂBİ‘U

¹¹Dübeyleti beyân êder.

Dübeylet ne deñlü olursa cemî‘isi [72b] göyünmiş ḳan-ıla sevdâdan ḥâsıl olur. Anlaruñ tîmâr êtmesi ²ğâyet müşkil olur. Anuñ elinden üstâdlar ‘âcizdür ³ve daḥı hemîn cerrâḥ işi degüldür, ḥekîm işlâḫı bile olmayınca. ⁴Zirâ kim aña müşhil vâcibdür. Ve daḥı anuñ aşlı et-ile ⁵deri arasında yürür ve çıḳduḡı vaktın bir yumurda ḳadar ⁶gögerür, çıkar daḥı omuzda-y-iken ṭopuḡa iner, ṭopuḳda-y-iken ⁷ḳoltuḡa çıkar ve ḳoltuḳda-y-iken uyluḡa iner ve uyluḳda-y-iken ⁸yumruḡa iner ve yumruḳda-y-iken dize iner. Ve daḥı bu düzene cemî‘ ⁹gevdeyi gezer.

Faṣl. ¹⁰Anuñ tîmârı, evvel şerbet ve muḡlâbdur ve daḥı ḥuḳne-i müşhil ¹¹ve ḳan aldurmaḳdur ve müşhilden kesmeyesin ve yarasına çekici [73a] nesneler urasın. Ve daḥı bir ma‘cûn vardur anuñ içün: On ²dirhem ḳara ot, beş dirhem mûmiyâ, beş dirhem ḳunduz ³ḥâyesi, üç dirhem ayḡır ḥâyesi,

beş dirhem bağa⁴ kabı küli ve bir çekirdek gergeden boynuzu ve kırk⁵ dirhem sükker ma'cünü ola, isti'mâli bir dirhem. Ebu⁶ kıraç ve Câlinüs ve Ebû 'Alî Sînâ buyrukları üze[re]dür.

⁷EL-BÂBÜ'Ş-ŞÂMİNÜ

⁸Cemî' ısırguları beyân eder.

Her ısırgu kim olur, dört⁹ dürlü olur; birisi balğam-ıla kandan olur, ikincisi şafrâ-y-ıla¹⁰ kandan olur, üçüncisi sevdâ-y-ıla kandan olur, dördüncüsü¹¹ yalınız galiz balğamdan olur. Ve dahı şöyle bilesin kim [73b] bunlar cemî'isi muhâlif ahlâtdan olur ve cemî'isi başdan² iner. Muhâlif ahlâtuñ buhârı başa çıkar, andan tene iner kim et-ile³ kemik arasına dahı kimisi tamar-ıla et arasından iner dahı kimisi⁴ et-ile siñir arasından iner ve dahı kimisi et-ile deri arasından⁵ iner. Ve şöyle bilesin kim ısırgu çıktuğı vaktın adı ısırgu⁶dur, deşildüğinden sonra mâdiyedür. Ve dahı şol mâdiye kim⁷ et-ile kemik arasından iner, ol sevdâ-y-ıla kandandır, zirâ kim⁸ kemik sevdâya tâbi'dür. Ve şol mâdiye kim et-ile siñir arasından⁹ iner, ol mâdiye kan-ıla balğamdandır. Ve dahı şol mâdiye kim et-ile¹⁰ deri arasından iner, ol kan-ıla şafrâdandır. Ve dahı şol mâdiye¹¹ kim galiz balğamdandır, aşâğına inen inmez. Anuñ işi hanâzîr [74a] ve ur olmağdur, boğaz evlerinde olmağdur. Ve bunlardan ne kim² aşâğı inerse uylukda çıkar, deşilür, degmede hâşıl olmaz,³ tâ ki gèrû varup boyunda çıkmayınca; Ebu kıraç ve Câlinüs kavlince.

⁴**Faşl.** Bunlaruñ nişânın ve sebebin⁵ beyân eder. Şöyle bilesin ki şol mâdiye kim galiz balğamdandır,⁶ belürdüğü vaktın boynunuñ şâh tamaruñ tölâyesinde olur veyâ⁷ hüz kulağ tözinde boyundan yaña ve dahı eñseden yaña olur. Belür⁸ düğü vaktın bez gibi belürür, yanmaz ve gögermez ve kızarmaz, tâ ki niçe⁹ vaqt geçmeyince. Dahı kaçan kim boyunu tamâmet götürmedüğü vaqt¹⁰ irinlenmeğe başlar. Anuñ timârı ve 'ilâcı oldur kim; evvel çekici¹¹ ve yumşadıcı edviyeler urasın, tâ kim deşmeğe kâbil olunca ve deşdüğü [74b] vaktın açuk deşesin ve arkırı deşmeyesin, uzadıya deşesin.² Ve cehdün böyle olsun kim kavuğın çıkarasın, yerinde kalmaya. Andan³ sonra kuruducu edviye-y-ile timâr edesin, tâ ki hâşıl ola.

⁴**Faşl.** Ve dahı şol mâdiye kim ⁵sevdâ-y-ıla kandan olur, anuñ sebebi nişânı şöyledür kim: Dolayı gök ⁶olur ve berk olur ve dahı uyuşuk olur ve ağrısı uyuşuğ-ıla ⁷bile olur ve deşildügi vaqtın iriñi kan-ıla bile akar ve şaruğ ⁸üzerine kan-ıla bile belüre ve iriñi yeñilmeye, müdâm aқа ve bir gün koyı ⁹iriñ aқа dahı bir gün kan-ıla şu aқа, anuñ elinden üstâdlar ‘âciz¹⁰dür. Ammâ anuñ aşlı budur ki ardınca olasıñ, tâ kemigi hıarâb etmedin ¹¹‘ilâc edesin. Dahı anuñ tîmârı şovuducı ve kurduducı ve hem [75a] muķabız ola ve ta‘âmı dahı aña göre ola. Ve dahı eger kemige yâhûz ²siñire yakın ise fetilin tirementineye bulaşdurasın, koyasın dahı ³cehdün böyle olsun kim yaranuñ ağzını açasın, ammâ kabz etmeyesin, ⁴tâ şübheñ göñlüñden gitmeyince. Ve iriñi diñmez ise şaruğ-ıla ⁵ve yaşduğ-ıla şarasın. Ve dahı göresin, eger kemigi pâre pâre olup ⁶çıkar-ısa edesin. Hıuknenün de aşlı budur: Beş dirhem ⁷kanţariyyün-ı kebîrî, beş dirhem zerâvend-i tavîl, beş dirhem ⁸mürr-i Mekkî, beş dirhem şarmaşuk tohmı, otuz dirhem ⁹pelin. Bu edviyeleri şu-y-ıla kaynadasın, tâ ki on beş dirhem ¹⁰kalınca. Andan bir ince hıukneye koyasın ve ol yarayı dâ‘imâ anuñ-ıla ¹¹yuyasın, tâ ki ol kanlu şuyı kesilince. Ve dahı eger kim nev‘i şübhe [75b] olursa bir kene başını kesesin ve bir bakır pâresi üzerinde yaka[sın], ²kül edesin ve ol küli kurbâğa yağı-y-ıla ve dahı üç dirhem kirpi ³yağı ve üç dirhem kurbâğa yağın karışdurasın ve üzerine vura[sın], ⁴böyle isti‘mâl edesin, tâ eriyince. Andan bitüresin, bitürici merhem-ile ⁵bitüresin.

Faşl. Ve şol mâdiye kim ⁶balğam-ıla kandan olur, evvel sebebi nişânı ol-
dur kim; bir nice zamân ⁷evvelden sızlaya ve ağrıya, andan deşile ve deşilmeli
olduğı vaqtın ⁸başını göremezsın belürsüz olduğı-çün. Ammâ olmalı olıcaķ
⁹barmağ-ıla degesin, zâhir iriñin bulursın ve ziyâde ıssı olmaz ¹⁰ve iriñi çok
olur ve sıvuk olur ve bir iki günden sonra ¹¹iriñi kesük kesük olur, peynir şuyı
gibi. Ve ol yerden kılı [76a] döker ve yaranuñ ağzı dar olur ve içi mücevvef
olur. Bir yeri ²biter, bir yerde dahı açılır, haberi de olmaz. Ve dahı cerâhatı
koķar, ³dahı ol cerâhatı iriñ-ile biterse ol eyle şanur kim cerâhatı içinde ⁴bir diri
nesne yürür acıdı acıdı. Ve dahı gün bulutlanıcaķ ⁵katı incidür, ol vaķt şanur
kim toptolu kurd veyâ karıncadır. ⁶Ve dahı ol yaranuñ dört yanı gögere ve şişi
arta, ziyâde ola. ⁷Ve dahı iriñi dürlü dürlü olur, bir iki gün bir dürlü olur ve
bir ⁸iki gün bir dürlü dahı olur. Ve hem âdemi şayıkladır. Ve yaşlu ⁹kişilerde

ziyâde olur ve ‘avratlarda daḥı ziyâde olağan ¹⁰olur ve şağalup gine açılır. Ve bēlde ve uylukda, başında ve ¹¹dizde ve incikde ve topukda ve ayağınıñ baş barmağında ve kıatında [76b] ve dirsekde ve yumruk ardında ve eñsede ve oñurğada ve göğüsde ²şağ yanında olağandır.

Faşl. ³İlâcın ve tîmârın beyân eder. Evvel ‘ilâcı ve tîmârı budur kim; ⁴teftîş edesin çokdan mıdur yohsa degül midür yâhûz ne vakıtdan ⁵berü olmuşdur, yazda mı yâhûz yayda mı yâ güzde mi yâ kışda mı, ⁶anlara göre ‘ilâcın edesin ve aña göre tîmâr edesin. Daḥı ⁷şöyle bilesin kim bunların cemî’isinüñ ‘ilâcı kûruducı edviye-y-ile ⁸ışlâḥ oluna; megerki geyrekde ola, aña yumşadıcı edviye ⁹gerekdür. Zîrâ kûruducı edviye-y-ile tîmâr edicek, kemige zarar olmaz. ¹⁰Ve daḥı mâdiye ne kadar deriñ ise ol kadar kûruducı gerekdür. ¹¹Ve daḥı Ebuḳıraṭ ve Cālinūs buyururlar ki: Her cerrâḥa bir anuñ gibi [77a] cerâḥat vâkı’ olsa ve eski olsa, gerekdür kim evvel kişinüñ yüzine ²bağa ve göre, ṭabî’atda ve kuvvetde nicedür. Daḥı yarasına mîl ura, göre, ³eti ağrısın tıyar mı, anuñ ağrısı mı var, nâşırı mı çürümüş, ⁴göre. Eger nâşırı var-ısa ayırtlamak gerekdür, andan ⁵tîmâra meşğûl olasın. Ve daḥı eger kim göresin nâşırı var, ⁶evvel nâşırını gideresin, andan soñra dedüğümüz gibi edviye-y-ile ⁷tîmâr edesin, göresin ıslâḥ olur mı, olmaz mı. Eger ıslâḥ ⁸olmaz-ısa bir kuzğun ödünü ve kirpi ödünü ve âdem şehvetini ⁹karışdurup urasın, şifâ bula inşâ’allahu’l-‘Azîz. Ebû ‘Alî ¹⁰Sînâ buyurmuşdur ki: Ben bunun gibi-y-ile kırk yıllık yarayı şağa ¹¹ldup dururın ve anuñ yuması; kıantâriyyün-ı kebîri şarp sirkeyle [77b] kıaynadasın, dâ’imâ ḥuḳne edesin ve çekici merhem urasın, tâ bitince.

²EL-BĀBŪ’T-TĀSİ’U

³Mādiyeleri ve ḥanāzîrleri ve urları ve ḥunāmları bildürür.

Şöyle ⁴bilesin kim bu mezkûrların mecmû’ısı başdan peydâ olur. ⁵Kimi balğamî, kimi sevdâ[v]î ve kimi şafrâ[v]îdür, buḥârları başdan [iner]. Ve ⁶daḥı şöyle biline kim bunların birisi de ḥâşıl olmaz, tâ ki arıtmayınca. ⁷Daḥı anların ‘ilâcları budur ki şovuducı ve kûruducı edviyeler ⁸ola; evvel ṭabaḳada kûruducı, ikinci ṭabaḳada yumşadıcı ola. Andan ⁹soñra ḥükemâdan Cālinūs ve Ebû ‘Alî Sînâ buyururlar ki: Ğāyet ¹⁰teşḥîş gerekdür, yalunuz cerrâḥlar işi degüldür, belki ¹¹ḥekîm ıslâḥı bile gerekdür, tâ ki rāst gele.

[78a] EL-BÂBÛ'L-‘ÂŞİRÜ

²Yenür yaraları beyân eder kim Pârsice hûre ve ‘Arabca âkile dërler.

³Ve şöyle bilesin kim hûre iki dürlüdü: Birisi şafrâ-y-ıla göyünmiş ⁴ķandan hâşıl olur ve birisi ķan-ıla göyünmiş sevdâdan olur. ⁵Ve dahı ol kim göyünmiş ķan-ıla şafrâdan ola, anuñ nişanı budur ⁶kim ziyâde yayılır ve kızarur ve burnında ve ķulağında ve şolıķ ⁷yerinde olağan olur. Anuñ tîmârı ve ‘ilâcı ğâyetde müşkildür. ⁸Ve dahı Câlinüs eydür: Hûre dêmışdür kim ben degmelerde iş ederem. ⁹Ve dahı ol kim ķan-ıla göyünmiş sevdâdan ola, anuñ nişanı oldur ¹⁰kim yumrulanur ve gök olur ve dürlür ve sünger gibi olur, ¹¹dudaķda ve dilde olur ve ökķede olur ve egri gibi olağandır [78b] ve ziyâde şiş olur ve bunların ķanķısı olursa ğâyet müşkildür. ²Ve Ebuķırať eydür: Ben bir hûreye tîmâr êtdüm ki ökķede idi. ³Şol tarîķ-ile kim, evvel zurûr-ı kebîrî ekdüm ve söyündürdüm ⁴ve oyдум, tâ ki sağ yere vardı, andan tağladum, merhem-i havâriyyün-ıla ⁵tîmâr êtdüm ve oñultum ve ba’zısının kemigin dahı kazıdum, ⁶tâ ki ayırtlandı, şübhem kalmadı. Ve Ebû ‘Alî Sînâ şöyle buyurur kim: Şol ⁷hûre kim ķulağa yakın tuluñda olsa hergiz aña el urmayasın, ⁸sağaldurın dëyü fikr êtmeyesin. Ve dahı dilün iç yanında olan ⁹hûre ‘ilâca ķâbildür, tuluñda olan ķâbil degüldür. Ve dahı şol ¹⁰hûre kim burunda yâhûz dudaķda ola, anuñ ‘ilâcı ve tîmârı ¹¹oldur kim; zurûr-ı kebîrî ekesin ve üzerine merhem-i sürh vurasın, [79a] tâ kim anuñ mühresin kōpara ve mühresi kōpduğundan sonra ²göresin kim dahı ‘âlâmeti var-ısa yine ekesin. Ve gitmedüğünü bundan ³bilesin kim; ol mühre kōpduğı yerde, altında olan yarası diş ⁴diş oldı-y-ısa bilesin kim ol henüz gitmeyüp-durur ve ol diş ⁵diş olan kimisi aķ ve kimisi gök olursa, şaķîh bilmiş olasın kim ⁶gitmeyüp-durur, pes gerekdür kim yine ekesin, tâ ki ol ‘âlâmeti gide. ⁷Ve ol ‘âlâmet gitdükden sonra dağlağı kızdurasın, ol ⁸mühre yerini birez dağlayasın, tâ ki şübheñ gide, ol ‘âlâmet ⁹ġâ’ib ola. Ve dahı Câlinüs eydür: Şol hûre kim burunda ¹⁰olsa yâhûz şolıķ yerinde olsa dağlağı hâcet olmaz, hemân ¹¹zurûr-ı kebîrî ekesin, tâ ki söyündüre ve dëvşüre, zîrâ kim [79b] yufķa yerlerdür ve merhem-i havâriyyün-ıla bitüresin. Ve şol hûre kim ²dilde olur, aña zurûr-ı kebîrî ekmeyesin, zîrâ kim haťâludur. ³Ve anuñ tîmârı ve ‘ilâcı oldur kim; kâlem içinden dağlağı-y-ıla ⁴dağlayasın, tâ ki söyündüresin ve söyündürücü nesneler véresin kim ⁵ağzında duta ve yuya. Bunlar-ıla dahı

yuyasın: Yüz dirhem ⁶sirke ve otuz dirhem katı kızıl mûm, yigirmi dirhem şâb, ⁷elli dirhem it üzümü şuyı. Bunları kaynadasın ve süze⁸sin ve ılıcağ-iken yuyasın ve yarasına tîn-i mahtûm ekesin, tâ ki ⁹hûş ola. Ve iki şakağından kan alasın ve şovuk ta‘amlar ¹⁰yêdüresin. Ebuķırať ve Cālinûs ve Ebû ‘Alî Sînâ kavlleridür.

¹¹**Faşl.** Eger başda sereťân olsa [80a] sebab-i nişānı: Ğalîz ahlâtđan olur. Yumrıcaķ olur, yenür, çok ²gevdede olur. ‘İlâc-ı tedbîri: Olursa başda sa-
cın kazıyalar ³ve kere-y-ile hâc gibi yaralar, cildi açıla, kôz gibi kabı-y-ıla
çıkaralar, yerine ⁴ťuz ťolduralar. Üç güne deġin dura, andan merhem-ile
bitüreler. ⁵Eger a‘zâdan olursa ki büyük olmuş ola, ‘ilâcı budur ki; ⁶kendir
ip-ile dibinden berk bağlayalar ve dördül yaralar, çıka[ra]lar, yaġ⁷ olur, yerine
şekker-i kaťûr ekeler. Kan akarsa hûn-bend ťolduralar, ⁸eski panbuķ koyalar,
berk hûş kemend êdeler. Üç gün dura, andan ⁹açalar, merhem-i baseliķun-
ıla bitüreler. Bir dürlü daġı ‘ilâcı budur ¹⁰kim; dört yerde biz-ile deleler, tîz
şâf şokalar her delüġe ikişer ¹¹hamîr-ile, şifâ ola. Ve daġı başda koñaķ olsa
sebeb-i nişānı, [80b] ‘ilâcı oldur kim; dimâġ buġârından olur, saçı dibin-
den kepek ²gibi dökilür. Tedbîri: Bellûť külnü ťuz-ıla ve sirke-y-ile ³birez
şu katalar, kaynaya ve koyalar, ťuz-ıla süzeler, hammâmda başın anuñ-ıla
⁴yuyalar, pâk êdeler. Eger müdâm dökilürse anuñ ‘ilâcı: Noġûd ⁵unı, baķıla
unı, ħardal, mevîzec, ħaťmî toġmı; bunları sirke-y-ile ⁶kaynadalar ve süzeler,
bezr-i kaťûna-y-ıla çalkayalar, başa dürteler, ⁷ovalar ve yuyalar, bir iki kez bu-
nuñ gibi êdeler. Ve oġlancuķlarda çok ⁸olur, ba‘zısı şulanur, anuñ ‘ilâcı budur
kim; yılan bıçaġı dibini ⁹ve kuyruķ yaġı, yumurda şarusıyla bunları havânda
dögeler, ¹⁰merhem gibi ola, başa dürteler, bir gün dura, andan yuyalar.

¹¹**Faşl.** Başda olan rencleri beyân êder. [81a] Sebeb-i nişānı ve ‘ilâcı
oldur kim; ol bir zaġmetdür ki ‘ufûnetden ²olur, uyuz gibi ġicir, şulanur,
ķanmazlanur. Tedbîri: Evvel hammâmda ³ķırızma vuralar ve kere-y-ile sa-
cın kazıyalar, andan bu terkîbi êdeler: ⁴Beş dirhem jencâr, on dirhem aķ it tersi,
altı dirhem ⁵çinârek, üç dirhem aķ ķunduz, beş dirhem dülacûk; ⁶bunları
dögeler un gibi ayru ayru, yüz dirhem zift ⁷erideler, on dirhem bezir katalar.
Bunları ķaralar, beze ⁸dürteler, başa yapışduralar. On beş gün dura, andan
çekeler, ķoparalar, ⁹ķomayalar. Yerinde saç ķalursa bıçaķ ucu-y-ıla çekeler,
anuñ ¹⁰gibi ķıluñ dibi yoġun olur, ķan çıķmaz, bir daġı vuralar. ¹¹Eger ġit-

mezse ‘ilâcı: Tencere boķı, bûre, sirkeyle ezeler, [81b] hammâmda saçın kıziyalar, dürteler, el uralar, ovalar; şol deñlü² kim şaru şular aķa. Bir kez böyle éde, şıhğa gele. ‘İlâcı bir dürlü³ daķı: Zâc, kıızıl boya, ocaķ kıurumı [...] zernîh, sirke⁴ kıarışduralar, merhem gibi ola, dürteler birkaç kez. Ammâ ki oğlancuķlarda⁵ olursa başcuğazlar ‘ilâcı: Göyünmiş şâf, sağ tuz, ⁶ķurum, sirke, kıızıl inek tezeği-y-ile kıarışduralar, üç kez⁷ dürteler. Ammâ mürdeseng, isfidâc, zerde-ķüb⁸ onar dirhem, beş dirhem iç yağı, yigirmi dirhem bezir, ⁹on dirhem sirke kıarışduralar, dürteler.

Faşl. ¹⁰Şudâ‘ kim baş ağrısıdur, harâretten olsa sebep-i nişânı ve ¹¹‘ilâcı: Ya şafrâdan yâ kıan buhârından olur. Baş ıssı olur [82a] ve sancar. Tedbîri: Evvel baş tamarından kıan alalar ya hacâmat² édeler. Şu yerine şarâb-ı benefşe ya nilüfer ya temürhindî iç[ür]eler. ³Oğlaķ eti-y-ile nârdeng aşın vêreler ve başın kıaziyaalar. Benefşe⁴ yâ kıabaķ yağın dürteler ve her gece ma‘cûn-ı ustuhudus ya ıtrîfil⁵ yêye bir mişķâl. ‘İlâcı: Marul tohmı, kâsnî tohmı, kıızıl gül, ⁶benefşe, aķ şandal; bunları dögeler, bucuķ dirhem afyôn, ⁷şamğ, gülâb[ı] sirke-y-ile ezeler, bunları kıaralar, başa dürteler. ⁹Eđer gitmez ise ısırgan dikenî yaprağın, haţmî yaprağın, sehel mûm-ıla ⁹ķaynadalar, hammâmda ıssı[-y]-ıla başa yaķa[lar], tertîbce çıkıcaķ kıuyruk yağı-y-ıla ¹⁰bâdâm yağın düрте[ler], fâ‘ide éde.

Faşl. ¹¹Baş ağrısı şovukda olsa sebep-i nişânı ve ‘ilâcı: Nâzileden [82b] ya ruţûbetden olur, baş ağrır ve sancar ve başın götüremez ve ²gözinden yaş aķar. Tedbîri: Rufidan yumurda yedüreler ve ³bal pâlûdesin vêreler ve şu yerine bal cüllâbın içüreler. Sezâb, ⁴hardal, mîve, zencebîl, bûber, maştakî, ‘âķırķarhâ; bunları dögeler, ⁵bal-ıla yoğuralar, hammâmda başın kıaziyaalar, andan dürteler, bir zamân ⁶dura, andan yuyalar. Eğer sâkin olmazsa oğlan aşı iki⁷ dirhem, bucuķ dirhem ferfiyûn, on dirhem çörek⁸ otı, bucuķ dirhem afyôn, üç dirhem lâdân, ⁹bâbûnec yağıyla saħķ édeler, oda kıarşu ısıcaķ dürteler bir iki¹⁰ gün. Eğer sâkin olmazsa alnından kıan alalar, ziyâde kıatı ağrırssa ¹¹depesi üzerine bir mercimek kıadar tağ uralar, işleye, nâfi‘ ola.

[83a] **Faşl.** Kıulaķ ardında beyzâ olsa² sebep-i nişânı ve ‘ilâcı: Ruţûbet-i ziyâdedür kim dimâğdan iner, yumurda ³bigi olur ve kıatı sancar, dâ‘iresi olur. Tedbîri: Evvel kııfâl tamarından kıan⁴ alalar, ayaric-ile dimâğın arıdalar.

Eger ki def olmazsa muhallil tîlâ vuralar, ⁵tâ nazc olunca. Andan tîz neşter-ile altından açalar, ammâ çok kan akıtmayalar, ⁶ķuru ķıl şokalar, üzerine eski panbuķ ile yumurda şarusın vuralar, ⁷ol gün dura, ertesı açalar. Merhem-i baseliķun-ıla fetil şokalar, ⁸üzerine yaşıduk koyalar, hoş kemend edeler, dört yanına yaķu eksük ⁹etmeyeler. Hammâmdan şakınalar ve çok söylemekden ve kaçımakdan şakınalar, ¹⁰etlü aş vermeyeler. Nîm-birişt yumurda ve daķı yağ-ıla birinc aşı yeye, şu ¹¹yerine cüllâb içe. Eger oğlancuķda olursa ķatı ihtiyât edüp şakınalar.

[83b] Faşl. Oğlancuķların ķulaķı ardında ²beyz bile toĝsa sebeb-i nişânı, ‘ilâcı: Dimâķı ‘illetlü olur, ķöz gibi ³olur yâ yumurda bigi olur, yumşak olur. Tedbiri: Kırķ gün tamâm ⁴olmayınca el urmayalar, şakınalar ve neşter-ile yarmayalar, zîrâ ki kemik ⁵daķı berkinmemişdür, tîz açılırsa yaramaz, anuñ gibunñ çoķı helâķ olur. ⁶Evet muhallil yaķu vuralar, tâ olunca koyalar kim kendü deşile, ekşi ⁷hamîr sırça-y-ıla bir iki kez vuralar, açıla. Eger açılmazsa neşter-ile azacuķ ⁸deleler ve çok akıtmayalar, üzerine un özi-y-ile yumurda şarusın ⁹yapışduralar, anasına etlü aş vermeyeler, birinc aşın yeye ķatıca yağ-ıla. ¹⁰Ve hammâmdan key şakınalar ve ne vaķt gerekse açmayalar, bir gece bağlayalar ve ¹¹yêgreği oldur kim neşter-ile açmayalar, yarmayalar.

Faşl. [84a] Göze kan inse ve yaşarsa sebeb-i nişânı, ‘ilâcı: Kan ğalebesinden ²olur, göze kan tolar, ķapaķları şişer ve sancar, yaş akar. Tedbiri: ³Evvel ķıfâl tamarından kan alalar ya eñseden hacâmat edeler. Ğidâsı ⁴rufedan yumurda [ola] ve şu yerine cüllâb içe ve ķarañu yêrde otura. Şabr-ı ⁵sukuturî, büy-ı mahtûm, yaş kâsnî, gül yaķı-y-ıla dögeler, ⁶ısıcaķ[la] göze vuralar, aķ şâfî gül şuyıla ezeler, göze çekeler ve başın ⁷ķazıdalar, pâlûde vèreler. Râziyâne toħmı, kimnün toħmı, noħûd unı, ⁸üzerlik toħmı, yumurda şarusın ısıcaķla vuralar, bağlayalar. Eger yaşı çok ⁹aķarsa yalama tuzu kendü sidügi-y-ile ezeler, ısıcaķla tırmazalar, kanın ¹⁰ve yaşın keser. ‘İlâcı: Şâb ve şıblık bişüreler, kuyruk yaķı-y-ıla yoğuralar, ¹¹panbuğ-ıla ķapaķ üzerine vuralar. Eger ki ķatı aķrıyup yaş çok aķarsa, **[84b]** şakıķa tamarların eger sancarsa, ol tamarı igne şokalar, neşter-ile çizeler, ²üzerine mercimek gibi tağ uralar, aķrısı sâkin ola.

Faşl. ³Göze aķ düşse sebeb-i nişânı, ‘ilâcı: Kandan ve sancudan olur, bebek ⁴üzerinde örümcek gibi ķaplar. Tedbiri: Evvel tenķıye-i dimâķ edeler

⁵ayaric-ile ya ḥabb-ı payâr-ıla. Ak ‘anzerût, deniz köpüğü, keler boķı, ⁶ırfeti la‘l delinmedük incü, dehene-i Firengî, altun iklimiyâsı, ⁷tütiyâ, nebât şeker her birinden kadarınca; bunları havânda saḥḥ edeler ⁸ğubâr olunca, râziyâne ve ḥayvâ çekirdegin ḳaynadalar, süzeler, bir ⁹tâs içine ḳoyalar ılıcaḳla, ol şü içinde gözüni açā, gözin oynada. ¹⁰Andan sileler, tütiyâ çekeler günde iki kez, ḳarşu gine yuyalar, ¹¹deñeyeler, eger yaşarsa tēz açılır. Az ḳalursa tütiyâ ḳoymayalar, yarasa [85a] ḳanın ḳoyalar ve kızıl şâb daḥı gügercin ḳanı-y-ıla çekeler üç kez, ²nâfi‘ ola.

Faşl. Göz ḳuyruḳları ³gicise yâ zafre olsa sebeb-i nişânı, ‘ilâcı: Dimâğ yubüsetinden olur, ⁴gicir, zafre göz bıñarından artar, eger tîmâr olmazsa gözi ⁵örter. Anuñ tedbîri: Şıblığı şumâḳ şuyı-y-ıla ezeler, ol giciyen ⁶yêrlere dürteler, şayağı, tuz, gül şuyı-y-ıla dürteler ve mâḳu‘l-‘aynından ⁷ḳan alalar. Zafre bir artuḳ gibi et olur, ḳarşu artar. Evvel anı çengâl-ile ⁸ḳalduralar, neşter-ile dibinden keseler, üşenmeyeler. ‘Anzerût-ıla yumurda şarusın ⁹vuralar, daḥı ol gün ol gece dura, andan açalar, bir daḥı vuralar, ¹⁰üç gün dura. Eger ol kesilen yeri şişerse mûma gül yağın ¹¹ḳatup vuralar, yumşak olunca yaşşı edeler, ısıcaḳla göze vuralar, ol [85b] kesilen yere bunı eke[ler]: Üç dirhem jengâr, gümüş iklimiyâsı, ²uşaḳ, şamḡ-ı ‘Arabî, isfidâc ikişer dirhem; dögeler, sezâb ³şuyıla şâflar edeler, göze çekeler.

Faşl. ⁴Göz ḳapağında ḳıl bitse sebeb-i nişânı, ‘ilâcı: Dimâğ yubüsetinden olur, ⁵ḳıl dibleri gicir, artuḳ ḳıl biter. Anuñ tedbîri: Ol ḳılları ⁶minḳâş-ıla çekeler ve yerini igne göti-y-ile ṭaḡlayalar ve keçi ödi-y-ile ⁷şabr-ı suḳuṭurî ezeler, panbuḡ-ıla ol ṭaḡ yerine dürteler. Eger ḳıl ⁸uzayup egilüp göz içine giderse uşak ile maşṭakî birbirine ⁹ḳarışduralar, ol ḳılları yapışduralar, uçlarını birbirine ḳoyalar, tâ ki ¹⁰uzaya. Eger olmaz-ısa ḳapağı çengâl-ile iki yerde çekeler, ¹¹berkideler, andan şindu-y-ıla gökçek kesüp teşmîr edeler. İnce [86a] igne-y-ile ebrişim-ile dikeler, maşṭakî, ‘anzerût dögüp ekeler, yumurda şarusı-y-ıla ²baḡlayalar yaḥûz iki pâre ḳamış-ıla berk baḡlayalar.

Faşl. ³Burun ṭomursa kim aña ru‘âf dêrler, sebeb-i nişânı, ‘ilâcı: Ol bir ‘illet⁴dür kim ḳan ḡalebesinden vâḳi‘ olur, burunı ṭomurur, ḳanı durmaz, ⁵şâḡ bağırdan ve şol yürekden gelür. Anuñ tedbîri: Evvel ḳolından, ⁶baş ṭamarından ḳan alalar, ḥâyesin ve bâzûların berk baḡlayalar, gêrû ⁷şeşeler.

Alnına sirke vurlar yahûz çiriş, un özi ya mersin⁸yaprağı özi, yumurda ağı-y-ıla yoğuralar, beze dürteler, alnına yapışduralar, ⁹şaşakların bile duta, burnı tamarlarına dağı vurlar, balık yelimi-y-ile ¹⁰yoğuralar, vurlar. Dağı hūbdur; şâf-ı zâcū'l-cū, demū'l-aḥaveyn, ¹¹kızıl boya dögeler un gibi, örümcek avın şâf edeler, [86b] mürekkebe bulayalar, bu unı maşra-y-ıla burnına üfüreler, şâf şokalar, ²çalıyın yata. Ak şandal, kızıl boya, gül dögeler, bir deng³kâfūr-ıla yumurda ağı ve sirkeyle yoğuralar, yürege vurlar. Eger⁴kan kara-y-ısa bağlamayalar, birez aқа, dutarlarsa helāk olur.

⁵**Faşl.** Burun içinde sigil⁶olur, aña bevāsīrū'l-enf dērler, sebeb-i nişānı, 'ilācı: Bir 'illetdür⁷kim dimāğdan iner, burun içinde sigil olur, kanar, ağrır. Tedbīr[i]: ⁸Evvel tenkıye-i dimāğ edeler ayaric-ile ya ḥabb-ı şebyār-ıla, andan ⁹soñra perhīz edeler muḥālif, ḡalīz, kuru ta'āmlardan. ¹⁰Fetīl edeler, tiryāk dürteler, şokalar, bağlayalar, bir gün dura. Andan ¹¹fetīl çıkaralar, oñurğa iligin şokalar, beş altı günde dēvşürür. [87a] Andan yerine jengār merhemiy-ile sünger vurlar, şekker-ile merhemler²edeler, günde iki kez degişe. Eger göz görmese bir mīl şokalar yā merhem-i³muql vurlar. Eger görse çengāl-ile berkideler, çekeler, şındu-y-ıla⁴keseler, yerine zāc ekeler. Baş olduğı vaktın merhem-ile bitüreler, ⁵toḥm ziyāde var-ısa tīz merhem-ile bitüreler, tīmār edeler, tā ki ḥāşıl⁶ola.

Faşl. Burunda ve dudakda ⁷şaşak olsa sebeb-i nişānı, 'ilācı: Dimāğ yubūsetinden vāqī' olur, ⁸kırañları yarılır, gicir, vakt olur kanar. Tedbīri: Evvel⁹burnından ve dudağından kan alalar ve ḥacāmat edeler, ol¹⁰kanı çok akıdalar. Eger kara-y-ısa beş dirhem jīve, açla ¹¹yarı-y-ıla olduralar, tereyağı, gül yağı, kaz yağı, tavuk yağı [87b] aқ mūm-ıla erideler ve havāna kıoyalar, katı saḥḥ edeler, tā ki kıarışa. ²Evvel kepek şuyı-y-ıla ılıcaқ yuyalar, andan dürteler, bir iki kezde ³ḥōş ola. Eger gitmezse böğürtlenūñ dögeler, aşma yaprağın çubuğ-ıla⁴yaқalar, külin alalar, birbirine kıatalar, gece dürteler. Eger yaruqları büyük⁵ise kıurş-ı zernīḥ dürteler, kıarşu sirkeyle yuyalar, pāk olunca. ⁶Merhem-i kâfūr ya merhem-i muql ya merhem-i sirke, günde iki kez dürteler.

⁷**Faşl.** Kulaқ ağrısı şudan ⁸veyā yēlden olsa sebeb-i nişānı, 'ilācı: Ḥammāmda şu girmekden ⁹yāḥūz derlemek[den], şu gine yēl kıapmaқdan

olur, ağrır ve sancar¹⁰ve hem güvülde, acır. Tedbiri: Evvel kıfâl tamarından kıan alalar, ¹¹bezir bardağın ocağa kıoyalar, tâ ki kıızara. Isıcak bardağın **[88a]** ağzın kıulağa dutalar, tâ ki ol buğ kıulağa gire, açıla. Eger²gitmezse toñuzlan kıurdın zeyt yağı-y-ıla kıaynadalar ve kıara turb³dağı döğeler, bile kıaynaya, şıkalar. Şabr-ı suķuturî, maştakî ve günlük⁴birer dirhem havânda döğeler, ol yağ-ıla kıarışduralar, uşığı⁵sirkeyle kıaynadalar, süd gibi ola. Andan birbirine kıaralar, kıulağa⁶ısıcakla tāmzuralar, üzerine yatalar. Açıla inen ziyâde zahmet⁷ederse, şeftâlû çekirdegi için bādām gibi döğeler,⁸zeyt yağı-y-ıla kıaynadalar, süzeler, tāmzuralar. Kettân toñmın, boy toñmın⁹ve dağı kıara haşhâş süd-ile, bal-ıla kıaynadalar, lu‘âbın alalar, tāmzuralar¹⁰yañüz reh bulaydın şâf edeler, bezir-ile şokalar, eyü ola.

¹¹**Faşl.** Kıulağ içinde baş bart **[88b]** olsa sebeb-i nişânı, ‘ilâcı: Ğalîz balğam[dan] ya kıan göyünmekden olur. ²Saç, saķal, kıaş dökilür, yüzünün rengi bozılır. Tedbiri: ³Evvel tenkıye-i dimâğ edeler habb-ı eftimun ile, andan baş tamarından⁴kıan alalar. Mâzû, kıara helîle, emlec, bâbünec, mersin yaprağı; ⁵bunları eski sücü-y-ile kıaynadalar, zeyt yağın kıatalar, tâ ki süci gide. ⁶Andan hammâma vara, şu-y-ıla yuya ve bu yağdan düрте, otura, derleye⁷ve yaykıana, çıķa ve birkaç kez hâyesine düрте. Eger gitmezse başal-ı ‘unşul, ⁸hardal ve şaytarac, persiyâvşân, acı bādām içi döğeler, ⁹sücü-y-ile kıaynadalar, zeyt dağı bile ola, tâ ki süci gide, yağ kıala ve¹⁰dâ‘im dürteler ya kıurd yağın mersin yağı-y-ıla dürteler. Boğazından¹¹ve dadın tamarından kıan alalar, ammâ çok aķa. Bādām içi, zerdâlû **[89a]** içi, fınduk içi, kıöz içi; bunları yaķalar, zeyt yağı-y-ıla saħķ edeler, ²ol kıılları kere-y-ile kıazıyalar, iri bez-ile suvaralar, andan soñra³dürteler.

Faşl. Yüzde bâdiş-nâm olsa⁴sebeb-i nişânı, ‘ilâcı: Kıanın fesâdından olur, yüzde kıızıl ve yumrıcaķ, ⁵tamâm yüzi azdurur, cüzâma döndürür. Tedbiri: Evvel burnından⁶üç yerden kıan alalar ve hacâmat dağı edeler, çok kıan dağı⁷aķıdalar. Zernih, hardal, şaytarac, kıızıl boya; bunları⁸döğeler, acı sayag-ıla kıarışduralar. Evvel yüzünü ılıcaķ tuzlu⁹şu-y-ıla yuyalar ve sileler dağı bu merhemi kıına gibi dürteler ve gözünü¹⁰şakınalar, gece yata; ol cildi kıoparur, soyar. Andan merhem-i ¹¹kâfûrı dürteler ya sirke merhemın dürteler, eger ki **[89b]** gitmezse her yañağına dönder sülük vuralar, kıanın çekeler. Baķıla²unı, noñud unı, benefşe, kıızıl gül, nilüfer, arpa unı, yaş turunc³ķabı; bunları

dögeler, koroş şuyıla sirke karoşduralar, gece ⁴evde dürteler, şabâh kepek şuyıla yuyalar ve gece birkaç kez ⁵ıtrîfil ya ayaric yeye, dimâğı tenkıye edeler.

Faşl. ⁶Gözde ve yüzde mâşerâ olsa sebeb-i nişâni, ‘ilâcı: Bir ‘illetdür kim ⁷başdan iner ve yüz şişer ve sancar, kızıl olur, ıssı olur. ⁸Tedbîri: Evvel kıfal tamarından faşd edeler, yüzine şu degür⁹meyeler, deve beynisi ile aşu ve kil-i İrmenî süd-ile ezeler, dürteler, ¹⁰deve yünün şaralar. Eger gitmez-ise hevelân-ı Hindî, kız oğlan ¹¹emzürür ‘avrat südi-y-ile ezeler, içine buçuk mişkâl kâfûr [90a] ezeler, gül yağı, yumurda ağı; bunları birbirine karalar, iki kez dürteler. ²Hevelân bulunmazsa şabr-ı suķuturî ezeler, süd-ile dürteler. Çok ³olur kim bir yerde derilür, uç vërür, aşar. Ol hûb olur ⁴kim mâdde dökülür, boğaza inüp zahmet vërmez, ammâ şu yerine şarâb-ı ⁵benefşe içe ve bādâm südi-y-ile rişte yëdüreler, etlü gıdâlar vër⁶meyeler.

Faşl. Başda ve eñsede ⁷şâf olsa sebeb-i nişâni, ‘ilâcı: Göyünmiş hıltdan olur, ⁸baş bart olur, gicir, şulanur, kimi dahı kuru olur. Tedbîri: ⁹Evvel kıfal tamarından kan alalar yâ eñseden hacâmat edeler. ¹⁰Kil-i İrmenî, şaru şabr, kına, jive, kükürd her birinden ¹¹üçer dirhem; bunları saħķ edeler, gül yağı-y-ıla siñirlü [90b] yaprağın dögeler, merhem gibi ola, birbirine katarlar. Evvel baş yerlerini ²bellût küli şuyı-y-ıla yuyalar, andan dürteler, bir gece dura, gerü ³yuyalar. Bir iki kez dürteler, sirke merhemi hûbdur. Eger ki gitmez-ise ⁴büre, sağ tuz, şaytarac, bâbünec, hardal, kirec ⁵üçer dirhem dögeler, hammâmda ılıcak şu-y-ıla karoşduralar, ⁶merhem gibi ola, dürteler, ağırdınca koyalar, andan yuyalar. ⁷Sirke merhemi yâhûz kâfûr merhemi dürteler, tâ ki eyü ola.

⁸**Faşl.** Yüzde kelen vâķi ⁹olsa sebeb-i nişâni, ‘ilâcı: Ana rahminde olur, bile toğar, yüzde ¹⁰aya gibi olur ve kızıl olur. Tedbîri: Büber ve çöre ¹¹ve cırcır toħmı, turb toħmı, hardal, zerârîh, kündüs, kuş, [91a] bunları dögeler; jive, jencâr, kibrit ve zîrenc; ²bunları havânda saħķ edeler ayru ayru ve gül yağın katarlar dahı ³birbirine karalar. Ol yüzde olanı ıssı şu-y-ıla yuyalar, şâbün-ıla ⁴ovalar, tâ ki kâtı kızara. Andan bir iri bez-ile suvaralar ve bu otdan ⁵süreler bir iki kez, derisin kôpara, sonra merhem-i kâfûr dürteler. ⁶Eger kôpmazsa bellût külin ve bağ çubuğı külin ve kirec ve çalye ⁷ışladalar, südlügen-ile kesire birez tencere içinde kaynadalar. ⁸Andan ol yere südlügen südin üzerine dürteler. Eger göze ⁹yakın ise işlemeyeler.

Faşl. ¹⁰Nâzile ve zükkâm olsa sebab-i nişânı, 'ilâcı: Bir hıl[t]dur ki dimâğdan ¹¹buruna inerse zükkâm, boğazda[n] öykene inerse nâzile [91b] olur, şaru şu akar. Tedbiri: Evvel kıfal tamarından faşd ²édeler, şu yerine haşhâş şarâbın iç[ür]eler. Ebemgümeci, ısırğan ³dikenî, şığır kıyruğı çiçe-gi; bunları sehel mûm-ıla bişürel. ⁴Hammâmda derlemedin başına ısıcağ vuralar, otura. Delince çıkıcağ, ⁵başına bādām yağın düрте, çok yeyecek yemeye, sükker-ile yā bal-ıla ⁶rişte müzevveresin yeye. Müşk ve lādān ve 'anber ve kırudulmuş ⁷çörek otın bir gök beze bağlayalar, karşı burnına duta, gök ⁸bezi yakup burnına dutarsa ol dahı söker. Bêş dāne şarımşak ⁹içi, bir avuç kara üzüm havānda dögeler, gece yata, başını alçağ ¹⁰koya, hem ısıcağ duta, hammâmda becid gire. Zencebîl, kişnîc ¹¹dögeler, un gibi édeler, hammâma gire, başına bal düрте, bu edviyeleri [92a] başına eke, otura, derleye, andan şoñra yuna, çıka, şifā ola.

2Faşl. Diş etleri çürüse, ³hüre olsa ve kınasa ve kıksa sebab-i nişânı, 'ilâcı: Nâzileden ⁴ve iç buhârından olur, ağrır, kıkar ve şişer ve kınar. Tedbiri: ⁵Evvel şumâğı sirkeyle ısladalar, andan şıkalar, içine şeb kıatalar, ⁶agzını kıatı yuyalar, kıurş-ı zernîh düртeler, bir zamān dura, ol ⁷sirke-y-ile yuyalar günde üç kez üç güne degin. Andan ⁸bunı édeler: Şāb, gülnār-ı Mısrî, ekşi nār kıabı, kıızıl gül, ⁹şığır başdurması küli; bunları dögeler, un gibi édeler ¹⁰dahı agzını yuyalar sirke-y-ile ve bu otları günde iki kez düртeler. ¹¹Ağız kıokısın gidermege; turınc kıabı, süksür, sünbül, dārçinî, kıākule, [92b] kıaranful, zencebîl, maştakî her birinden birer dirhem dögeler, ²bir deng müşk, gül suyu-y-ıla ezeler ve bu otları kıaralar, kıuruya, ³'anber gibi ola. Ve dahı ağıza ve diş diblerine düртeler ve ⁴gêç vaqt ta'ām yemeyeler, tâ ki buhār olmaya.

Faşl. ⁵Diş etleri şişe ve dişler deprense sebab-i nişânı, 'ilâcı: Ğalîz ⁶ta'āmlar buhârından olur, diş dibleri şişer ve etleri geñşer. ⁷Tedbiri: Evvel diş diblerin-den kıan alalar, 'akırkırhā, mevîzec, ⁸maştakî, zencebîl; bunları dögeler, bal şerbetin kıaynadalar, ⁹ısıcağla agzına ala, maзмаza éde, geleni döke bir iki kez. ¹⁰Eger dişleri deprenürse şaru helile ve topalak, yılğun ¹¹yemişi, şağ tuz, dārçinî, kıaranful, göyünmiş arpa, [93a] şeb, turunc kıabı, şumāk, cülnār, ekşi nār kıabı, maştakî, ²māzū, kıızıl gül her birinden birer dirhem; bunları dögeler, diş ³diblerine süreler günde iki kez, gerü sirkeyle yuyalar. Ve kıatı ⁴nesne çey-nemeye, laţîf gıdālar véreler, eger ağız kıokarsa habbū'l-⁵misk duta.

Faṣl. Diş ağrısı ve etleri ⁶hûre olsa sebab-i nişânı, ‘ilâcî: Nezleden yâ kof olmakdan olur, ⁷şovuk şu doğunursa ağrır ve sancar. Tedbîri: Evvel büber, zencebîl, ⁸‘âkırkarhâ, mevîzec, kara harbağ, güyegü otı; bunları dögeler, ⁹bal-ıla kaṭrân-ıla karışduralar, panbuğ-ıla üzerine koyalar, sâkin éde. ¹⁰Eger étmezse demürcük-ile delücegin tağlayalar. Eger diñmezse kelbetün-ile ¹¹çıkaraklar, yerine tîz sağ tuz koyalar. Eger kanı durmazsa hûn- [93b] bend [u]ralar. Eger ağızda hûre olsa evvel sirkeyle yuyalar, kuruş-ı ²zernîh dutalar, bir zamân dura, gerü yuyalar. Eger def olmazsa ³şaru ağaç dibi, kôz yaprağı, mâzû ve gezmâzû; bunları dögeler, ⁴sirkeyle kaynadalar, maзмаza édeler birkaç gün, ta‘âmı mercimek aşı ola.

5Faṣl. Düşmekden çene çıkşa yâhûz ⁶ayrılrsa sebab-i nişânı, ‘ilâcî: Diş çekmekden yâ katı esnemekden ⁷olur, çene birbirine gelmez, ağzı suyu akar. Tedbîri: Başını berk ⁸bağlayalar, dutalar, karşudan iki baş barmağın iki azu dişlerinün ⁹etlerine koya, kalan barmakları-y-ıla taş yanın iki eli-y-ile duta, silkerek ¹⁰çekerek başını itivère; fi’l-hâl yerine varur. Eger ki vurmağdan ¹¹ya düşmekden aşığa çene ayrılrsa tēzcek yaqu édeler, aña gine [94a] vurular şakağına degin, içerüden taşırardan tahta pâresi-y-ile berk ²bağlayalar, yaşduklar-ıla hōş kemend édeler, on gün şeşmeyeler, bir dahı ³édeler, gerü on gün dura. Eger dişlerde haṭâ oldı-y-ısa ⁴çıkaraklar. Eger çene uvansa keseler, kemik pâresini göreler. Göz görse ⁵çıkaraklar, berk yaqu-y-ıla hōş bağlayalar.

Faṣl. ⁶Yatıcağ ağızdan şaru şu akşa sebab-i nişânı, ‘ilâcî: Ma‘idede ⁷balğam cem‘ olmakdan olur veyâ şoğulcandan olur, yatıcağ ağızdan ⁸şaru şu akar. Tedbîri: Ol bir marâzdur kim oğlancuklarda ⁹çok vâki‘ olur. Büyük kişide olursa zencebîl perverdesin ¹⁰yeye, cevz-i bevva, ‘âkırkarhâ, dârçinî, maştakî; bunları ¹¹dögeler, bal-ıla şerbet édüp ılıcağ maзмаza édeler. Ve şoğulcandan [94b] dahı olursa gece hōrāsânî yeyeler, şabâh döker, kopdurur. Ve ²oğlancuklarda olursa sıçan bokın dögeler, şumâk suyu-y-ıla karalar, ³ağızdan bir iki kez yuyalar. Eger gitmezse çörek otı, ayvaṭana, ⁴evren yavşanı, kara başlu sezâb, yüzerlik tohmı; bunları ⁵dögeler, sirkeyle kaynadalar, keçe-y-ile göbegine vurular, gece dura, ⁶şabâh gidereler, kırıla, döküle.

Faṣl. ⁷Ağızda kalâ‘ ya şıfda‘ olsa sebab-i nişânı, ‘ilâcî: Ma‘ide harâretinden ⁸yahûz tuzlu yemekden ağız içinde tolu ya kızıl ya ak sivilciler ⁹olur. Tedbîri:

Qalâ'a Türkîce tabak dërler. Gül, nişâsta, ¹⁰tebâşîr, mercimek, kabı çıkmış tohmekân, kuru kişnîc, şumâk ¹¹bir dirhem, kâfûr bir deng, 'âkırkarhâ; bunları dögeler [95a] ve dürteler. Bir sâ'at dura, gül şuyı-y-ıla yuyalar ve hem dudağından kan ²alalar yâhûz şâb, sükker, çivit dögeler, süreler. Şıfdâ' ³dil altında olur, başı gökce olur ve yumrıca olur. Nuşâdır, ⁴mâzû balın eger gitmezse deleler, kara kan olur, içi dökile, gide. ⁵Mâzû, şâb, zâc dürteler, eger büyük ise kesmeyeler, haţâ ⁶çok olur, müşkil yêrdür, üşendürmeyeler.

Faşl. ⁷Dil şişe yâ ağrısıa sebeb-i nişânı, 'ilâcı: Bir 'illetdür ki başdan ⁸iner, dil şişer ve ağır olur, sızılar. Tedbîri: Evvel dili altından, ⁹baş tamarından kan alalar ve içini telyîn edeler şarâb-ı benefşeyle ¹⁰ve arpa cevâbın bādâm yağ-y-ıla şekker ile içine kızıl zernîh, kızıl ¹¹gül, nişâsta, tebâşîr bir dirhem, kâfûr bir deng; bunları [95b] dögeler, gül yağ-y-ıla karışduralar ve kaynadalar, birez bal şerbetin katalar, ²ağızda dutalar, mazmaza edeler. Eger dil ağır olursa dil altından ³kan alalar, bûre, çörek otı, sağ tuz, zencebîl, hardal, ⁴'âkırkarhâ ılıcak karışduralar, ağızda birkaç gün mazmaza ⁵edeler. Oğlancuklarda söylemese dil altında bend olur, dilini kalduralar, ⁶neşter-ile keseler, şekker-ile koparalar, söyleye.

Faşl. ⁷Boğazda hunâk vâkı' olsa sebeb-i nişânı, 'ilâcı: Dimâğdan terleden ⁸âhîr tamağa iner, üzüm gibi olur, ba'zısı boğaz içinde olur, şişer. ⁹Tedbîri: Evvel baş tamarından kan alalar, mercimek, 'unnâb kaynadalar, ¹⁰şuyına tût şarâbın katalar, garğara êtdüreler. Eger katı zahmet ¹¹êderse, ol şalınan üzüm gibi olup gögermedi-y-ise çengâl-ile [96a] çekeler ve şındu-y-ıla keseler, koyalar kim kanı kızıl olunca aқа. Sağ ²tuz süreler, dura ve gül yağın dürteler içerüden taşıradan ³ve bādâm harîresin nebât şekker-ile içüreler, şu yerine şarâb ⁴içe dahı cınârşenber ile ezeler, içe. Beş altı gün geçer-ise şakınalar, ⁵kesmeyeler, barmağ-ıla götürerler, deşile, kanlu iriñ gele. Eger ⁶gelmez-ise üşendürmeyeler bir kimseyi, oğlancuқdan olur-ısa depesinden ⁷saçın çekeler ve kulaқların, tâ ki çatlaya.

Faşl. ⁸Boğazda sünük yapışsa ya yılan ya keler gitse sebeb-i nişânı, 'ilâcı: ⁹Şu içerken olur, cânavar girür, yemek yemez, zahmet êder, eger ma'deye ¹⁰girürse üşendürür. Tedbîri: Hardalı dögeler, şöyle sirke-y-ile ¹¹garğara edeler, eger göz görse çekeler. Ma'deye yılan girse başı aşğa [96b] eyleyeler, altında

ķazan-ıla süd ķaynadalar, buğı boğazına gide, gele²ķıķa. Şarp süci içüreler ve ķürük alma yedüreler, ķarnını berk bağlayalar,³birez yer yürüdeleler, gerek gerekmez istifrâğ êtdüreler, ğidâ-y-ıla gele⁴ķıķa. Tırb toħmı, aķ otı, buyan; bunları ķaynadalar, süzeler,⁵ķuz ve bal ķatalar, ħammâma iledeleler, ılıķaķ şı döküne, ķıķacağı⁶vaķtın ılıķaķ süd içüreler, ķalkayalar, ķuşduralar, gele ķıķa.

⁷**Faşl.** Boğazda ħanâzîr olsa⁸kim aña toñuz başı dêrler, sebeb-i nişânı, ‘ilâcı: Bir ‘illetdür kim başdan⁹iner, boğaza dökülür, yumrı fınduk gibi olur. Tedbîri: Bir¹⁰pâre bezi deleler iki üç ķat, ol ħanâzîr üzerine ķoyalar,¹¹ħamîr-ile dört yanın berkideler, tiryâķ dürteler ol delük içine, [97a] bir gün dura, andan bezi gidereler; dögün gibi ķapķara olur. Ol²ħanâzîrûñ üstine oñurğa iligin ekşi ħamîr-ile vuralar, tâ ki maħı³ķopa. Ķurş-ı zernîĥ ekeler, altı yedi günde açılır, çevre yanına⁴eski panbuķ tılduralar, yumurda gibi ķıķar. Yerine iki üç gün eski⁵panbuķ dolduralar, andan merhem-ile bitüreler. Jencâr, banbal ķurdı,⁶iç yağ-ıla ķarışduralar, panbuğ-ıla ol yumrı üzerine vuralar, bir⁷gece dura; ķabardur. Ķuvvetlü olsun dêrseñ nuşâdır, şaytarac⁸ķatalar. Derisi ķopıcaķ ķurs-ıla kes[el]er, ķıķıcaķ merhem uralar⁹ve şaķınalar şerâyinden, ķullâb birle ķıķaralar.

Faşl.¹⁰Boğazda mâdde dökülse, taşırardan belürse sebeb-i nişânı, ‘ilâcı: ¹¹Dimâğdan iner mâddedür, yumrı olur, sancar, kıızıl olur, boğaz [97b] şişer. Tedbîri: Evvel baş tamarından ķan alalar, merhem-i²dâĥiliyün ya mâdde yumşadıcı yaķular vuralar, tâ ki nażc ola.³Altın yanından neşter-ile açalar, büyücek ķuru fetîl şoķalar, yumurda⁴şarusıyla şoķalar, üzerine gül yağı-y-ıla yumurda şarusın⁵vuralar, ol gece dura, êrtesi merhem-i baseliķun vuralar. İriñ⁶kesilmeyince kesmeyeler, tâ ki şaru şı aķa. Dört yanına ķıruñı vuralar⁷ve gül yağın dürteler, etlü aş yedürmeyeler, yağ-ıla birinc ve rufidan⁸yumurda şarusıyla un özin yoğuralar, ağzına vuralar.

⁹**Faşl.** Enşede ya ayrıuķ yerde¹⁰sel‘a olsa kim aña ur dêrler, sebeb-i nişânı, ‘ilâcı: Bir ‘illetdür,¹¹balğamî ķıķar, kıızıl olur, varduķķa büyür, kimi yumşak olur. Tedbîri: [98a] Eger etlü yerde-y-ise ince kendür-ile dibinden berk bağlayalar, andan dört²şak kere-y-ile yaralar, deriyi şoyalar. Anuñ yeri aķ olur, anı yarmayalar,³bütün ķıķaralar, yerine şağ ķuz ķoyalar. Ķan çok ge-lürse ĥûn-⁴bend ķoyalar, eski panbuķ tılduralar, ķoyalar iriñ olinca, andan

⁵açalar. Merhem-i Mısrî, baseliķun ya merhem-i rüsül ile bitüreler. 'İlâcî: ⁶Üç yerde biz-ile deleler, tîz fetîl şökalor, üzerine şekker-ile ⁷oñurğa iligin vuralar, ol şaķuñ yerleri açılır; ammâ delükleri ⁸yaķın gerek birbirine. Vaķtı ki açıla, çengâl-ile ol deriyi açalar, ⁹urı çıkaralar. Pâre ne ķalursa merhem-i jencâr-ıla sünger uralar, ¹⁰arıda. Eger şerâyîn tamarı ķatında olursa ol yeri koyalar, şâyed ¹¹tamara ĥaķā ola, üzerinde olursa tiryāk çıkaralar, ammâ çok [98b] bend kesilir.

Faşl. A'zâda ²ķubâ' olsa kim aña demregü dërler, sebeb-i nişânı, 'ilâcî: Ķan ³göyünmekden olur, gicir, mercimek gibi olur, varduķça yayılır. Evvel ⁴arı ılıcak şu-y-ıla yuyalar, tâ ki kıızıl olunca, şöñra bir iri bez-ile ⁵suvaralar. Tedbîri: Evvel iki dirhem jencâr, bir dirhem ⁶büre, beş dirhem banbal ķurdı, üç dirhem şaytarac, ⁷bir dirhem nuşâdır; bunları dögeler, acı sayağ-ıla ķarışduralar, ⁸oda ķarşu dürteler. Bir gece dura, andan koparalar, üzerine tere⁹yağı, ķaymak dürteler. Eger gitmez-ise dört dirhem kıızıl zernîĥ, ¹⁰beş dirhem Firengî ķalye, beş dirhem kirec; bunları dögeler, ¹¹şâbûn şuyıla yoğuralar, ĥammâmda ol yeri yuyalar, dürteler, [99a] acısına ķatlanıyorlarsa koparur. Andan gül yağın dürteler ya ķaymak ²ya sirke merhemini dürteler, velî ol marazludan ķan alalar, perhîz ³daķı êtdüreler, maţbûĥ-ı eftimun içüreler. Az ise keşîre[yi] sirkeyle ⁴ışladalar, ĥammâma varalar, turunc ķabı ağızı, yarı acı bādâm ⁵yağı ķaralar, becid dürteler.

Faşl. ⁶Elde, ayakda şikâķ olsa ve şöfrada daķı, sebeb-i nişânı, 'ilâcî: ⁷Ķan fesâdından ve sevdâdan olur, el ayak yarılır, kimi ķuru [olur] ve ⁸kimi şulanur. Tedbîri: Evvel elini ve ayağını çükündür şuyıla ⁹yuyalar, keşîre, şamğ-ı 'Arabî, nişâsta, ayva çekirdegi, bezr-i ¹⁰ķaķûnâ; bunları dögeler, sirkeyle ışladalar, merhem gibi ola, dürteler. ¹¹Gül yağın bile ķatalar, birķaç günde gitmez-ise ķaz yağı, bādâm yağı, tavuķ [99b] yağı, pâçe yağı; bunları aķ mûm-ıla ķarışduralar, merhem gibi ola, gece ²ol yaruķlara dürteler, şalgâmı kepek-ile anuñ şuyıla birķaç [kez] yuyalar. ³Eger ki gitmezse ĥaţmî dibi, labada yaprağı, böğürtlen yaprağı dögeler, ⁴merhem gibi ola, ķına gibi dürteler. Eger gitmezse boğayı boğazlayalar, ķanın ⁵alalar, ol arayı arpa şuyınla yuyalar, ol ķanı dürteler bir iki ⁶kez, hem eli arķasından ķan alalar, ayaklarından daķı bile alalar.

⁷**Faşl.** Tâ‘ün renci kim aña ⁸göyündürme dërler, sebab-i nişânı, ‘ilâcı: Hevâ ‘ufûnetinden olur, ⁹ekşer vebâ günlerinde olur, gökce çıkar, kızıl olur, şişer, ısıtması ¹⁰olur. Tedbîri: Evvel kan alduralar. Ammâ çoğı boğazda olur, ¹¹büyük olur, yayılırsa kil-i İrmenî, kâfûr, gül şuyı, [100a] söğüt yaprağı vurular, için dahı işledeler. Maṭbûḥ ola yemegi, ²cevâb vèreler mercimek şuyıla, şu yerine şarâb-ı hummâz içüreler. ³Evvel çıkıcağ; bilüci yaralar, ısıcağla vurular, olmazsa bağayı yaralar, ⁴vurular, bir iki üç kez, tâ ki ağusın ala. Eger söyünmezse üzerine şekker ⁵qoyalar ve demürcük-ile qatıraq yaqalar. Eger demirle olmaz-ısa nişâdır ⁶sarımsağ-ıla dögeler, üzerine vurular, yaqa[lar]. Dört beş günden geçerse ⁷yaqmayalar, kabağ için süd-ile bişüreler, üzerine vurular, çevresine ⁸gül yağın dürteler, hevelân-ı Hindîyi gül şuyıla ezeler, dürteler, ⁹sudan ve dırnağdan şaқınalar, merhem-i kâfûr dahı eyüdü.

¹⁰**Faşl.** A‘zâda verem çıksa ¹¹çıban dërler, muḳâl-ı kâbsürekdür, sebab-i nişânı, ‘ilâcı: Ahlâtı [100b] müte‘affin olmaқdandır. Evvel sivilci gibi çıkar, büyür, kızıl olur, hem ²ısıtması olur, sancar, ağrır, delük delük olur. ‘İlâcı: Evvel ³bâselik tamarından kan alalar ve üzerine muḥallil vurular, tâ ki tola. Ekşi ⁴hamîr, gügercin boқın, sırça ve bûre, bellût küli; bunları bal-ıla qaralar, ⁵sayağı qatarlar, vurular, bir gece dura. Taşıra açılmazsa neşter-ile ⁶açalar, merhem-i baselikun vurular. Eger ağzı delük olursa ⁷ammâ irin az aқarsa ḥatmî yaprağı, sinirlü yaprağı, labada yaprağı; ⁸bunları az şu-y-ıla qaynadalar, süzeler, havânda dögeler, merhem gibi ⁹ola. Sükker ve Şâm şâbûnı qatarlar, gül yağın qoyalar, birkaç kez ¹⁰vurular, aç, arıda, gidere. Merhem-i baselikun ya merhem-i Mısrî vurular ¹¹et tölınca, tamâm bitince. Andan düzdür, ekeler, ḥoş olunca.

[101a] **Faşl.** A‘zâda bütür olsa ²kim aña sivilci dërler, sebab-i nişânı, ‘ilâcı: Kan galebesinden olur, ³sivilciler çıkar kızılca taru gibi, gicir ve sancar. Tedbîri: Evvel ⁴bâselik tamarından kan alalar, maṭbûḥ-ı fâkiye vèreler ve tatlu gıdâlardan ⁵şaқınalar ve şovuk gıdâlar vèreler ve aşına ‘unnâb gerek, bile qatarlar. Aқ ⁶şandal, kil-i İrmenî, māmîşâ, kızıl gül, aқâkiyâ; bunları ⁷dögeler, baş kâsnî, sinirlü yaprağı ve ârzü otı; ⁸bunları dögeler, sirkeyle qaralar, şıқalar, yumurda aқın qatarlar ve bu otları ⁹qaralar, ol sivilcilere dürteler. Eger katı şızlayup şişerse ¹⁰merhem-i kâfûr dürteler. Eger sızı ziyâde çok olursa nâr qabı, ¹¹aқ şandal, kızıl gül ve kiremidi dögeler, un gibi ola, [101b] sir-

keyle zerdâlüyı ısladalar, ezeler, bunları kıralar, hammâma gire, ²dürtüne, birez dura, andan yuna, gül yağın düрте.

Faşl. ³Eger a'zâda humret çıkşa kim aña deve tabanı dërler, ⁴sebeb-i nişânı, 'ilâcı: Bir veremdür ki şafrâdan olur, ba'zısı büyük ⁵ba'zısı küçücük olur ve sancar. Tedbîri: Evvel bâselik tamarından ⁶kan alalar, maṭbûḥ-ı heliley maṭbûḥ-ı temürhindî vereler ⁷ve şovuk ğıdâlar vèreler, etlü aş vèrmeyel[er]. Kabağ çekirdeğin ⁸dögeler, südin alalar, bunuñ-ıla bezr-i kaṭûnâ çalkayalar, lu'âbın ⁹alalar, sinirlü yaprağı, söğüt yaprağı, kâsnî yaprağı; bunları ¹⁰dögeler, yumurda ağı-y-ıla birbirine kıralar, üzerine vuralar üç dört ¹¹gün, eger sâkin olmazsa gül yağ-y-ıla inen vuralar. Eger ki [102a] tağılup gitmezse muḥallil yaḫular vuralar, tâ ki tölınca. Andan soñra ²neşter-ile açalar, fetil vuralar, üzerine kıruṭı dürteler günde, gine ³açalar, hoş kemend edeler, yaşduḫ ile berk şaralar. Eger dizde ve ⁴dirsekde, omuzda ve topuḫda olursa kaṭı ihtiyât edeler, şaḫınalar.

Faşl. Eger a'zâda haşîye ⁶olsa sebeb-i nişânı, 'ilâcı: Bir ağudur, yürekden çıkar, helâk eder, ⁷pul gibi mercimek gibi olur, kimi kızıl kimi gök olur. Tedbîri: Evvel ⁸bâselik tamarından kan alalar ve bir kârûre göreler. Eger burnı ⁹tomurdi-y-ısa ve ucı gicirse kan almayalar, mercimek-ile 'unnâb bişüreler, ¹⁰koruḫ şuyı-y-ıla ya sirkeyle temirhindî ezeler, katalar, yedüreler. ¹¹Şu yerine hummâz şarâbı içüreler, kil-i İrmenî yâ zehr-i hayvânî ve ḫaraza [102b] ikişer çekirdek dögeler, nebât şekker-ile ezeler, gül şuyı-y-ıla içüreler ²ve karpuz şuyın bezr-i kaṭûnâ-y-ıla lu'âbın alalar, nebât şekker-ile içüreler, ³gül yağ-y-ıla beze bulaya[lar], kil-i İrmenî ezeler, dürteler. Eger çıkan haşîye kızıl ⁴olursa, gögermezse, ümîzdür ki kırtıla, eger çıkup gerü batarsa ⁵yaramazdur.

Faşl. Gevedede cederî çıkşa ⁶aña mehek dërler, sebeb-i nişânı, 'ilâcı: Kan göyünmekden olur, kızılca ⁷çıkar, ıssı olur, içi irin olur, ekşer oğlancuḫlarda olur. ⁸Tedbîri: Becid şıgır südin ya keçi südin içüreler ve gözüne ⁹sürme-i İsfahânî koyalar yaḫûz gül şuyınla şumâk ezeler, göze ¹⁰taṃzurular ya yaş kişnîc şu yerine. Sürme çekeler, elin kınalayalar, ¹¹tâ göze çıkup ḫaṭâ düşmeye. Eger emer oğlancuḫlarda olursa [103a] dâyesine perhîz êtdüreler, şovuk ğıdâlar vèreler, şu yerine şarâb-ı ²nilûfer içüreler. Yedinci günden soñra

tereyağın ve gül yağın dürteler,³hammâma gire, çiçek gidüp yeri bellü olursa nişâsta, sağ tuz, arpa⁴unı, çükündür suyu-y-ıla kaynadalar dağı anuñ-ıla yuna, şifâ ola.

Faşl. Bu bir ahlâtdur ki⁶ufüniyyetden olur ve renc kim yenür baş dërler, sebab-i nişâni, ‘ilâcı: ⁷Ahlât ‘ufüniyyetlerinden olur ki sivilciler çıkar, tã‘ün gibi⁸dâ’iresi kara olur, çürür, şişer. ‘Îlâcı: Evvel kan alalar, şu yerine şarâb-ı⁹unnâb vèreler, şovuk gıdâlar vèreler, çıkınca şakınalar şu degürmekden¹⁰ve dırnağ vurmağdan. Bülüç yaralar, üzerine vuralar şekker-ile, andan¹¹bir gün dura, dağı vuralar. Eger olmaz-ısa kurbagayı yaralar, şekker-ile [103b] vuralar, birkaç gün dura, eger açılıp çürümeğe başlarsa tiz kuruş-ı²zernih ekeler, üzerine ekşi hamîr-ile murdâr ilik vuralar dört beş³gün, tâ ki mağı kopa, eski panbuğ koyalar, iki günde arıda, çürüğün⁴yeye. Eger çürüğü gitmezse sünger-ile jencâr uralar üzerine ve⁵dâ’iresine kırutı vuralar, menbet-i merhemi vuralar günde iki kez, merhem-i⁶kâfur dağı eyüdür.

Faşl. ⁷Havâce bir veremdür ki büyük ve yumrı ve ıssı olur, el yoğatmaz, kızıl⁸olur. Anuñ sebab-i nişâni, ‘ilâcı: Hılţlar müte‘affin olmağdan olur, ⁹ekşeri bendükşeler yanında olur, müşkil olur, şarp rencdür. Tedbiri: ¹⁰Evvel gevde tamarından kan alalar, maţbüh-ı helile-y-ile için işledeler, ¹¹etlü aş vèrmeyeler, laţif gıdâlar vèreler, cevâb şekker-ile encir [104a] ısladalar, dögeler, merhem gibi ola. Haţmî tohumı, kettân tohumı, boy tohumı, ²arpa unı, benefşe, bâbünec, ‘aşfûr çiçeği, uşak; bunları dögeler, ³karışduralar, yumurda şarusı-y-ıla günde iki kez vuralar. Ilıcağ⁴şu-y-ıla yuyalar, tâ ki tola, neşter-ile açalar, kuru fetil şokalar, ⁵üzerine kırutı vuralar, bendükşe katında berk berk bağlayalar, ⁶merhemi fetil ile şokalar, çirişi yumurda şarusı-y-ıla yoğuralar, ⁷bez-ile dürteler, dört yanına vuralar. Ol yara ağzın açuğ koyalar ⁸ve hammâmdan şakınalar ve guşşalandurmayalar, eger ki ısıtma dutarsa ⁹zahmet olur.

Faşl. Domal bir ‘illetdür kim¹⁰âdemde çıkar, kızıl olur havâce gibi, sebab-i nişâni, ‘alâmeti: Göyünmiş¹¹hılţdan tamar taşıra cilde döker, bî-mişl göger, kozoğı gibi olur, [104b] suyu olur. Anuñ tedbiri: A’zânun her yerinde çıkar, evvel²kan alalar ve için işledeler taşfet-i mive-y-ile temirhindî bile. ³Andan râdi‘ tılâlar vuralar, tağıla. Bezr-i kaţunâ, birez alma, olmaz-

sa⁴sirkeyle çalkayalar, sinîrlü yaprağı tohumı, reyhân tohumı ile⁵çalkayalar, lu'âbın alalar, bir deng kâfûr, huzaż, yumurda ağı-y-ıla sahk⁶edeler, birbirine qaralar, bez-ile üzerine vuralar günde iki kez, üç⁷dört güne dek. Eger tağılmaz-ısa ekşi hamîr-ile gügercin boķı,⁸büre, Şâm şabûnı, bal, gül yağı, yumurda şarusı-y-ıla qarışduralar,⁹ılıcaķ şu-y-ıla yuyalar, tılâ vuralar, tâ ki yumşana. Neşter-ile açalar, fetil¹⁰vuralar, hoş kemend edeler, üzerine kırutı vuralar, etlü nesnelerden¹¹ihtirâz edüp key şakınalar.

Faşl. [105a] 'Aded-i 'aķd olduğı sel'a bir cinsdür, kimi katı ve kimi yumşak olur,²sebeb-i nişânı, 'ilâcı: Ğalîz balğamdan olur, fınduk ve kôz gibi olur,³büyümez, qarnında ve yanbaşında olur. Tedbiri: Qurşunu varaķ⁴gibi dögeler, üzerine vuralar, bağlayalar, bir gün bir gece dura. Eger⁵gitmezse bez gibi olup-durursa sarımsağı dögeler daķı⁶sayağı, kaķrân, şabr, aķâķiyâ qarışduralar, üzerine panbuğ-ıla⁷vuralar. Eger tağılmaz-ısa dâhiliyün vuralar, tölınca dura. Eger⁸aşikâre-y-ise yaralar, çıkaralar; eger ki görünmez yerde-y-ise üşendür⁹meyeler. Zîrâ kim büyümez, bir qarâra durur. Eger ta'cîl etseler bizle deleler,¹⁰üstüne tîz fetil uralar, açılup bez gibi olur, çıkar. İçine tuz¹¹ve şekker talduralar, andan merhem-i bâselik ile bitüreler veyâ mercirmek [105b] gibi düğün vuralar, düğün sebeb-ile işler, çıkar.

Faşl. ²Bu bir 'illetdür kim göğüsde çıkar çibanlar gibi, sebeb-i nişânı, 'ilâcı: ³Bir mâddedür kim dimâğdan iner, qarınca delügi gibi delük delük⁴olur, irin akar, elde ayaķda olur. Tedbiri: Evvel her delüğine⁵tîz şâf şokalar, azrak üzerine murdâr ilik vuralar. Açınca⁶eger çok olursa karş-ı zernîh ekeleler, ol nâşır etleri arıda. ⁷Daķı şâb bişüreler, şekker dökeler, tâ ki kemige degin arıdalar⁸ya merhem-i jencâr-ıla arıdalar, tamâm arıyınca. Andan menbet-i zûru⁹ekeler, üzerine merhem-i kırutı vuralar. Eger kemükde çürük et ya¹⁰irin haķâ etmedi-y-ise kazağı-y-ıla arıdalar, dört yanına merhem-i ülâdı¹¹koyalar ve içini maţbûh-ı fâkihe, temirhindî-y-ile telyîn edeler. [106a] Etlü aş vermeyeler, mîve aşlından nâr ve hayvâ väreler. Eger ki²irin aķmazsa kâsnî dögeler, bal-ıla qarışduralar, vuralar.

3Faşl. Dâhısa renci kim aña⁴ķurluğan dërler, sebeb-i nişânı, 'ilâcı: Kan göyünmekden olur,⁵dökülür, dırnaķ dibinden çıkar, aķrır, dırnağı çıkarur. Tedbiri: ⁶Bezr-i kaķûnâyı sirkeyle çalkayalar, mâzû unın katalar, vuralar,

⁷sâkin olmazsa kar içine şokalar ya kızmış yağ içine şokalar, ⁸sâkin olmazsa kôz için zift-ile ve uşak-ıla dögeler, encîr-ile vuralar, ⁹çeke, deşe. Andan merhem-i baselikun ile ya merhem-i jencâr-ıla ¹⁰karışduralar, günde iki kez de-ğişeler, şudan şakınalar. ¹¹Eger gavr eyleyüp aşğa yumurdadan dahı açılırsa büyücek açalar, [106b] ol yumurda çıkmayınca hoş olmaz, ba'zıların ke-müğü dahı çıkar, ²merhem-i baselikun vuralar. Eger dırnağ çürürse, koğarsa dırnağı ³kere-y-ile çizeler, keseler, 'anzerût-ıla jencârı karalar, ekeler ⁴aradınca. Şoñra kaṭrân vuralar, şâb-ıla öd ve kına dahı olur.

5Faşl. Şerâ renci kim aña ⁶karışın dërler, sebab-i nişâni, 'ilâcı: Kan gö-yünmekden olur, pul gibi ⁷kızıl olur, gicir. Tedbiri: Evvel bâselik tamarından kan alalar ⁸yâhûz ekhel tamarından ve heft mîve-y-ile içini ishâl edeler ⁹yâ nuḳû'-ı müşil ile koroḳ suyu-y-ıla ve sirkeyle mercimek aşın bişürelər, ¹⁰iç-ne yaş kişnîc veyâ kurusun katalar. Ammâ tatlu ğıdâlardan perhîz ¹¹etmek gerek, şu yerine şarâb-ı 'unnâb içe. Pâzû yaprağın, haṭmî yaprağın [107a] kepek ile bunları kaynadalar, on dâne zerdâlû dahı katalar, ²süzeler, kiremid unı, arpa unı katalar, karışduralar. Hammâma ³varalar, şu döküneler, andan dürtüneler, birez oturalar, gërü ⁴yunalar, çıkıcaḳ bādâm yağın veyâ gül yağın dürtüneler, bir iki ⁵kez böyle edeler, şifâ ola.

6Faşl. Cereb renci kim aña uyuz dërler, sebab-i nişâni, 'ilâcı: Şafrâdan ⁷ve kan göyünmekden olur kim sivilciler çıkar, yayılır, irinlenür. ⁸Tedbiri: İki elinden cellû'z-zirâ' tamarından kan alalar, heft ⁹mîve-y-ile için işledeler ya maṭbûḥ-ı eftimun-ıla, ıssı kuru ğıdâlar ¹⁰vërmeyeler. Şabr, merdanic, zerde-çûb-ıla şayṭarac, ¹¹kızıl zernîḥ, pâçe sünügi, gül, mîve beşer dirhem; kibrît, [107b] zıbaḳ ile saḥḳ edeler, sığır yağı-y-ıla karışduralar, hammâmda dürtü-ne, ²çok otura. Bir iki kez zıbaḳı kibrît-ile saḥḳ edeler, soğan ³içine koyalar, hamîr-ile sıvayalar, oda gömeler, bişe, dögeler. Dahı ⁴beş dirhem ağu yaprağı katalar, acı yağ-ıla karışduralar, hammâmda yuna, ⁵andan şoñra dürtüne, otura, gërü yuna, çıka. Yâhûz şayṭarac ⁶dögeler, yoğurd-ıla karışduralar, gece dürtüne, yata, şabâḥ hammâma ⁷vara. Eger kuru uyuz olsa kirec, kalye, şayṭarac onar dirhem; ⁸hammâmda karışdura, dürtüne, incidince otura, çıkıcaḳ gül ⁹yağın dürtüne.

Faşl. Hake renci kim ¹⁰aña giciyûk dërler, sebab-i nişânı, ‘ilâcı: Ahlât müte‘affin olmağdan ¹¹olur, ol dağı uyuzdan bir cinsdür, sivilciler olur, gicir, kuru olur. [108a] Tedbîri: Evvel bâselik tamarından kan alalar, içini heft mîve-y-ile ²işledeler, hıyârşenber ile süd çürügin vereler bir iki kez. Dâ'im ³içi yumşak ola, ıssı ta‘âmlardan perhîz eyleye, şovuk ğidâlar ⁴vêreler. Şu yerine sirkengübin içe açla. Sirke-y-ile kâsnî hûbdur, ⁵ya kepeg[i] arpa-y-ıla kaynadalar, şu yerine sirke katalar, içe. Ve kerevüzle ⁶hâtmî yaprağı döğeler, birbirine katalar, hammâmda dürteler ve cimâ'dan ⁷şakına. Ve deñiz suyına girürse ol dağı müfiddür, temürhindî, ⁸zerdâlû, sirkeyle ezeler dağı dürteler, şifâ bula inşâ'allâh.

⁹**Faşl.** Baraş renci kim aña alalık ¹⁰dërler, sebab-i nişânı, ‘ilâcı: Ahlât fesâda varmağdan olur, gevdede ¹¹pul gibi yayılır, ablağ ve ağ olur. Tedbîri: Evvel balğam arıdıcı [108b] otlar-ıla içini arıdalar, şovuk ğidâlar vermeyeler, ıssı ğidâlar ve ²ıssı ma‘cûnlar vêreler. Hârdal, harbak, mevîzec, kündüs, ³ki-rec, kızıl zernîh, bûre, şaytarac, çörek otı, ⁴zerârîh, turb tohmı, kulapa unı her birinden birer ⁵dirhem döğeler; bakkam şuyı-y-ıla, kızıl boya şuyı-y-ıla qarışduralar ⁶hınnâ gibi. Andan hammâma gire, ılıcağ şuyı-y-ıla yuyalar, çıkalar. Bir bezle ⁷gevdesin süreler, tâ kızıl olunca. Ve bu otı dürteler, gece dura ⁸ve gerü hammâma gire, bir dağı dürtüne. Eger gitmezse demür boğı, ⁹şaytarac, kızıl boya; bu resme bunları dağı döğeler ve süci dür ¹⁰tile, qarışduralar, hammâma vara, birkaç kez dürtüneler, kan aldurmayalar.

¹¹**Faşl.** Bahağ renci kim ol dağı cüzâm [109a] cinsidür, iki dürlüdür. Bunuñ sebab-i nişânı, ‘ilâcı: Kan ve şafrâ ²göyünmekden vâkı' olur, biri ağ ve biri kara pul gibi olur, gevdede ³yayılır. Tedbîri: Evvel maṭbûh-ı eftimun-ıla vuralar. Eger ağ ise ⁴balğam giderici maṭbûh vêreler ve dâ'im ıtrîfil vêreler. Şaytarac, ⁵âkırkarhâ, turb tohmı, kündüs, hârdal, türmüs; berâber ⁶sahğ édeler, güneşe qarşu dürteler, ayda bir kez kan alalar, ⁷ammâ çok ağıtmayalar. Eger ağıl bahağ olursa harbak, kara zernîh ⁸hem kızıl kibrit, kündüs, kaṭreze tohmı bunlardan beşer ⁹dirhem; bunları döğeler, soğan şuyı-y-ıla yâ şâbûn şuyı-y-ıla ¹⁰yoğuralar, hammâmda dürteler, bir zamân tura, andan çıka. Yaş ¹¹köz kabı-y-ıla döğeler, hammâmda dürtüneler, müfiddür, şifâ ola.

[109b] **Faşl.** Şâlil renci kim aña ²sigil dërler, sebeb-i nişânı, ‘ilâcı: Balğamdan ve a’zâ ve beden ³azmağdan olur ve yumrıcağ olur, azar, üstî yarılır. Tedbîri: ⁴Evvel tenkıye-i beden kıla[lar], çok kıan almaya[lar], eger dırnağa gelürse ⁵çekeler, kıoparalar ve yerine sağ tuz tıolduralar, eger dırnağa ⁶gelmezse üstin yonalar kıan çıkınca. Şaytarac, mevîzec, ⁷kündüs, kibrit, bûre, erük suıy-y-ıla sirke hâllédeler, ⁸bu otları kıaralar, tâ ki merhem gibi ola, dürteler. Eger ki gitmezse ⁹kızıl boya yağalar, üzerine başalar, eger çok ise birkaç sidük-ile ¹⁰def ola, eger yüzde olursa tiryâk vuralar, kııkaralar, yerine ¹¹eski panbuk birle kıırutı vuralar.

Faşl. [110a] Zürdan şofra kııkısa ve zahmet vërse sebeb-i nişânı, ‘ilâcı: ²Bögrek za’ıflığından olur, yabana varıcağ kııkar, kıanar, ³şışer, ekşerî oğlancuqlarda olur. Tedbîri: Evvel kendene ⁴aşın vëreler ve bezir-ile kıayğana yedüreler kendene-y-ile ve şu yerine ⁵şarâb-ı mersin içüreler ve mîvelerde[n] hayvâ ve amrüd yeye. Ve aq ⁶it tersin ve mâzû ve şâb ve gülnâr-ı Mışrî ve nâr kıabı; ⁷bunları döğeler un gibi. Bezir-ile zeyt yağı ve süci-y-ile kıaynadalar, ⁸ısıcağ yuyalar, yumşaq döğeler dahı bu undan ekeler. ⁹Gërü içërü girür, itivëreler, iki gün beline mersin yaprağı mâzû-y-ıla ¹⁰ve nâr kıabı, cevz-i bevvâ kıözi, çiriş, un özi; bunları döğeler, ¹¹yumurda şarusı-y-ıla yoğuralar, bir pâre beze dürteler, beline vuralar, [110b] berk bağlayalar. Eger oğlancuqlarda olursa keçeyi şofra kıadar ²keseler, şarp sirkeyle kıaynadalar, bu otlar-ıla vuralar, şifâ ola inşâ’allah.

³EL-BÂBÜ’L-HÂDÎ ‘AŞER

⁴Kabarcuqları ve dahı kıurluğanları beyân éder.

Ebu kıırat ⁵dünyâsın değışmelü oldı, bir şâkirdi var-ıdı, adına ⁶Ya’kıüb dërler-idi, otuz sekiz yıl aña kıızmet étmiş-idi. Anı yanına ⁷okıdı ve eyitdi kim: İy Ya’kıüb, otuz sekiz yıldur kim baña kıullık ⁸édërsin, üç yüz sekiz şâkird kıullandım, hıçbirisinden sen kıadar ⁹hoşnüz olmadım. İmdi saña bir yâdigârım vardur, ¹⁰gerek kim anı saña vërem ve sen anı key şaklayasın, dëdi. ¹¹Ya’kıüb dahı eyitdi: Sultânımuñ buyruğı başım üstine, dëdi. [111a] Andan Ebu kıırat hekîm eyitdi: İşbu kıitâbı al kim buña ‘ilm-i sır ²dërler, kıaçan kim bir kıastanıñ yanına varasın, anıñ yüzinde ³göresin bir kıabarcuq

ola yahûz şiş ola ki yoqatmaya ve şırf⁴elini gögsi üstinde duta, şöyle bilesin kim anuñ 'ömri bir gün⁵ya on sekiz gündür. Anuñ nişanı oldur kim bir eli-y-ile göğsin⁶ova ve bir eli-y-ile burnın қаşıya.

Ve eger bir ḥastanuñ göresin iki dizi⁷şiş ola ve berk ola ve ḥarâreti ziyâde ola, anuñ 'ömri iki⁸gün ya sekiz gündür, nişanı budur kim ziyâde terleye.

Ve eger bir⁹ḥastanuñ göresin kim eñsesinde tamarı üstinde bir gül gibi ısırgu¹⁰ola ve üsti qoñaklana, anuñ 'ömri üç gün ya elli gündür¹¹ve anuñ nişanı oldur kim yatduğı gibi ziyâde şuşaya.

Ve eger kim [111b] derletme ḥastalığınuñ dilinde burçaq dânesi qadar qabarcuq olsa, ²anuñ 'ömri dört ya on üç sâ'atdur, anuñ nişanı budur³kim ıssı ta'am dileye.

Ve şol ḥastanuñ bir barmağında mercimek dânesi⁴qadar qabarcuq olsa ve qatı ağırsıa, anuñ 'ömri iki gün⁵ya beş gündür, anuñ nişanı budur kim teni qatı ziyâde ağır ola.

⁶Ve şol ḥastanuñ şol elinde baqıla dânesi qadar qabarcuq ola ya⁷şaru ola ve ağırmaz [ola], anuñ 'ömri altı ya yedi gündür, ⁸nişanı oldur kim ziyâde inleye ve incine.

Ve şol ḥastanuñ tabanında⁹gök yahûz qara qabarcuq olsa, anuñ 'ömri iki gün ya yedi¹⁰gündür, anuñ nişanı oldur kim dâ'imâ ekşi ta'am isteye.

Ve şol¹¹ḥastanuñ kim alnında kızıl qabarcuğı ola ve dırnaqları şarara, anuñ [112a] 'ömri dört gün ya sekiz gündür, dağı nişanı oldur kim ziyâde ²aḥsura.

Ve şol ḥastanuñ kim derletmeden yata, dağı iki ayağınuñ³baş barmaqları ziyâde giciye ve eñsesi evi gögere, anuñ⁴'ömri beş gün ve toquz gündür ve beşinci gün ṭolunmadın⁵ölür, anuñ nişanı oldur kim ziyâde bevl êde.

Ve şol ḥastanuñ⁶kim derletmeden yata ve üç qabarcuğı ola kirpükleri üstinde,⁷birisi qara ve birisi gök ve birisi şaru şekl ola, anuñ⁸'ömri on gün ya yigirmi yedi gün ola ve nişanı oldur kim⁹ziyâde tüküre.

Ve şol hasta kim kirpüğü üstinde bir finduq qadar qabarcuğı¹⁰olsa ve yumşaq ve şaru şekl olsa, anuñ 'ömri iki gündür,¹¹nişanı oldur kim qatı ziyâde uyuya.

Ve şol hastanun kim burnından [112b] akçıl kan aķa ve sağ elinde kabarcuğı ak ve ağırmaz ola, ²anun ‘ömri üç gün ya on iki gündür dağı nişanı oldur kim ³hiç ta‘am istemeye.

Ve şol hastanun kim budı katı ziyâde kızara, ⁴anun ‘ömri on gün ya yigirmi beş gündür, nişanı oldur kim ⁵zaĥmeti giciye ve ziyâde pancar dileye.

Ve şol hastanun kim şol kulağı ⁶ardında kara kabarcuğı olsa, anun ‘ömri on dört gün ya ⁷yigirmi dört gündür, anun nişanı oldur kim şovuk şu dileye.

⁸Ve şol hastanun kim şol koltuğının dış yanında akça kabarcuķ ⁹olursa ve berk olursa, anun ‘ömri on beş ya yigirmi gündür ¹⁰ve ol kabarcuķ deşil-düği sâ‘at ölür, anun nişanı oldur kim ¹¹ziyâde işeye.

Ve şol hastanun kim sağ kulağı ardında kızıl [113a] ve ıssı oda yanmış gibi kabarcuķ olsa, anun ‘ömri yedi gün ²ya on altı gündür, anun nişanı oldur kim ziyâde istifragê ede.

³Ve şol hastanun kim alt dudağı altında noĥüddan büyücek ⁴kabarcuđı olsa ve kara olsa, anun ‘ömri on yedi gün ya ⁵elli iki gün ola, nişanı oldur kim ziyâde kuşa.

Ve şol ⁶hastanun kim dirseği üstinde gök ve şaru şekl kabarcuķ olursa, ⁷anun ‘ömri on beş ya on sekiz gündür ve nişanı ⁸oldur kim ziyâde süci isteye.

Ve şol hastanun kim sağ eyegüsi ⁹üstinde âsumânî şekl kabarcuķ olursa ve ağırmazsa, anun ¹⁰‘ömri iki gün ya on toķuz gündür, gün toğacağından öndin ¹¹ölür, anun nişanı oldur kim ziyâde şuşaya.

Ve şol hastanun [113b] kim şol koltuğı dibinde akça ve karaca şekl kabarcuğı olsa, ²anun ‘ömri on beş ya yigirmi gün olur, nişanı oldur kim ³ziyâde uyuya ve ziyâde düş göre.

Ve şol hastanun kim ökçesinde ⁴katı kara kabarcuğı olsa, anun ‘ömri yigirmi bir ya yigirmi dört ⁵gündür, nişanı budur kim şovuk yerde yatmak dileye ve şovuk ⁶ta‘amlar isteye.

Ve şol hastanun kim şol göğsinde ak şekl ⁷kabarcuđı olsa, anun ‘ömri dört ya yigirmi iki gün ola, ⁸anun nişanı oldur kim bedeni ziyâde giciye ve gözleri bile giciye ⁹ve ne ķadar kim ovar-ısa ol ķadar ziyâde giciye.

Ve şol hastanun kim ¹⁰başında kôz kadar kara kabarcuğı olsa ve yumşak olsa ve ¹¹ağrımasa, anun 'ömri yigirmi üç ya kırk gündür ve dağı [114a] nişanı oldur kim ziyâde kavun isteye ve dağı ziyâde işeye.

²Ve şol hastanun kim eñsesinde ve şol kirpükde aşğa ³yanında ak kabarcuğı olsa, anun 'ömri altı ya yigirmi dört ⁴gündür ve dağı nişanı oldur kim dadlu ta'âmlar dileye.

⁵EL-BÂBÜ'S-SÂNİ 'AŞER

⁶Tıbbun haddındadır ki aña umûr-ı tabî'iyye dërler, altı faşl⁷üzere binâ olunmuşdur.

Ve dağı Cālinūs buyurur kim: Tıb ⁸bir şan'atdur ki ten-dürüst bedenün şıhhatını nice şaklamak gerek, ⁹anı beyân eder ve dağı şıhhatı zâ'il olıcağ nice döndürmek ¹⁰gerek, anı dağı beyân eder. Ammâ bilgil ki tıb dedükleri ¹¹bir şan'atdur ki şıhhat ve dağı şıhhat mensüb ve muttaşıl olan [114b] nesneleri beyân eder ve dağı hâdiş-i mutavassıta ki ne bellü ²şıhhat ve ne bellü marazdur, anı dağı beyân eder. Ve dağı ³bu bâbda 'azım bahş vardır, bu muhtaşarda anı edâ etmek ⁴mümkün degildür, ammâ kim elden geldüğü kadar beyân edelüm.

⁵**Faşl.** Umûr-ı tabî'iyye[yi] ⁶ beyân eder. Ammâ bilgil ki umur-ı tabî'iyyenün evveli erkândur ⁷ve erkân basit cismeldür ve insân bedeninin ve gayrısının ⁸dağı cismleri ve 'uzuvları beyânındadır. Ve dağı erkân dedükleri ⁹dört şeydür: Biri oddur kim tabî'atı hâr [u] yâbisdür ve biri yeldür kim ¹⁰tabî'atı hâr [u] raıbdur ve biri şudur kim tabî'atı bârid [ü] raıbdur ¹¹ve biri dağı toprağdur kim tabî'atı bârid [ü] yâbisdür.

[115a] **Faşl.** Mizâc bildürür. ²Cālinūs eydür: Mizâc bir keyfiyyetdür kim anun huduşı ³keyfiyyât-ı mütezâddenün tefâ'ülindendür ve keyfiyyât-ı ⁴mütezâddenün biri harâret ve biri burüdet ve biri ruıubet ⁵ve biri yubüsetdür; zîrâ burüdet keyfiyyeti biribiri-y-ile kim qarışur ⁶ve memzûc olur. Harâretün kuvveti burüdet kuvvetinin ekşerin sır ⁷ve burüdetün kuvveti harâretü[ñ] kuvvetinin ekşerin sır. Pes ol ⁸memzûcün cemî'isi eczâsından bir müteşâbih keyfiyyet hâşıl olur ⁹kim mizâc oldur. Ve bil ki 'aql-ı hâdiş mücebince bu

mizâc iki ¹⁰kışmdur: Biri mu'tedil bi'l-ḥaḳîḳadur ve ol oldur kim keyfiyyât-ı ¹¹müteẓâddenüñ miḳdârları mümtetizide mütesâvî ya'nî berâber olur **[115b]** ve biri i'tidâlden taşıratur ve ol oldur kim kısmuñ vücûdî ²mümkün degüldür. Lîkin mizâclarda mevcûd olan mizâc, ol soñrağı ³mizâcdur kim i'tidâl-i ḥaḳîḳatdan taşıratur ve etibbâ iştilâhınca ⁴bu[ña] mizâc bi'l-farz dërler ve bu dağı iki kışmdur: Biri ol mizâcdur ki ⁵bir mevzû 'mâye olıcaḳ, ḥ'âh beden ve ḥ'âh 'uẓv olsun, ol ⁶mevzû 'mâye andan enseb ve andan elyaḳ mizâc olmaya ⁷ve biri bu i'tidâlden taşıratur. İmdi kıyâs-ıla i'tibâr ⁸edicek, bu evvelki kısma sekiz vech 'arız olur: Birine mu'tedil-i ⁹nev'î dërler; zîrâ envâ'ından ḥâric olan mizâclara göre bu ¹⁰mu'tedildür ve bu mizâc ol şahşâ ḥâşıl olur kim ol şahşâ a'del-i ¹¹eşḥâş-ı nev'-i insândur. Ve üçünciye mu'tedil-i sınıfı dërler, **[116a]** zîrâ sınıfından ḥâric olan mizâclara göre bu mu'tedildür ve bu ²ol mizâclardur ki bir iḳlîmüñ ḳavmine ḥâşıl olur; zîrâ ayruḳ ³iḳlîm ḳavminüñ mizâclarına göre bu mu'tedildür. Ve dördüncisine mu'tedil-i ⁴sınıfı dërler; zîrâ sınıfına dâhil olan mizâclara göre bu mu'tedildür ⁵ve bu mizâc ol şahşâ ḥâşıl olur kim ol şahş bu sınıf ⁶mu'tedilinüñ a'del-i eşḥâşıdur. Beşincisine mu'tedil-i şahşî dërler ⁷ve bu mizâc eşḥâş-ı insânüñ bir şahşına ḥâşıl olıcaḳ, ḳalan ⁸şahşların mizâclarına göre bu mu'tedildür; zîrâ ol şahşuñ ⁹beḳâsı ve şihḥatı ol mizâc-ıla mevcûd olur. Ve altıncısına dağı mu'tedil-i ¹⁰şahşî dërler; zîrâ nefsi şahşuñ aḥvâline göre bu ḥöz mu'tedildür ¹¹ve bu ol mizâcdur ki bir şahşâ ḥâşıl olıcaḳ, ol şahşuñ **[116b]** cemî' aḥvâline göre bundan enseb ve elyaḳ mizâc olmaya. ²Ve yedincisine mu'tedil-i 'uẓvî dërler; zîrâ her bir 'uẓvuñ bir ³mizâcı vardur kim ol mizâc kendüye maḥşûşdur. Ve sekizincisine ⁴dağı mu'tedil-i 'uẓvî dërler; zîrâ nefsi 'uẓvuñ aḥvâline göre ⁵bu mu'tedildür ve bu ol mizâcdur ki nefsi 'uẓvuñ cemî' aḥvâline ⁶bundan enseb ve bundan elyaḳ mizâc olmaya.

Faṣl. ⁷Aḥlât bildürür. Ve dağı Ebuḳıraṭ eydür: Bilgil ki ḥılt bir ⁸cismdür ki hem raṭb ve hem seyyâldür ve ḡidâ evvel aña müsteḥîl olur, ⁹ya'nî aña döner. Ve aḥlât dördtür: Biri ḳandur ve ḳanuñ ṭabî'atı ¹⁰ḥâr [u] raṭbdur. Ve biri safrâdur ve safrânüñ ṭabî'atı ḥâr [u] ¹¹yâbisdür. Ve biri dağı balğamdur ve balğamuñ ṭabî'atı bârid [ü] raṭbdur. **[117a]** Ve biri dağı sevdâdur ve sevdânüñ ṭabî'atı bârid [ü] yâbisdür. ²Ve bu dört ḥıltuñ her birinüñ ṭabî'isi ve ḡayr-ı ṭabî'isi dağı ³vardur. Ṭabî'î budur ki; ḳan rengi ḳızıl olur ve ṭa'mı

tatlu⁴ve kokuşu hōş olur ve ol kim ğayr-ı tabî'idür, kokuşu,⁵yer ve levni ve ta'mı müteğayyir olur. Ve ammâ ol şafrâ kim tabî'idür,⁶dört nev'dür: Birine mirre-i şafrâ dërler ve bu nev'e şuluca⁷raķık ruṭûbet kârîşur. Ve ikincisine mirre-i muḥḥî dërler, şarusına⁸beñzedügi-y-içün ve bu nev'e balğamdan bir ğalîz ruṭûbet kârîşur.⁹Ve üçüncisine kerrânî dërler, kendeneye beñzer ve bu nev'¹⁰ol mezbûr iki nev'den terkîb olunur ve ma'idede mütevellid¹¹olur. Ve dördüncisine jencârî dërler; zîrâ jencâr rengine **[117b]** beñzer ve ol üç nev'den bunun ḥarâreti artuḳdur ve²tabî'atı aḡu tabî'atına yakındur. Ve ammâ balğam tabî'atı bir ḥılṭ³dur kim kan olmağa yarar; zîrâ aşılta kândandur likin tabî'at⁴anı tamâm bişürmeyüp-durur ve ğayr-ı tabî'isi beş nev'-durur: Birine⁵balğam-ı ḥulv dërler ve bu nev'e kan ruṭûbetinden birez kârîşur,⁶anuñ-içün ta'mı tatlu olur. Ve birine balğam-ı mâliḥ dërler⁷ve bu nev'e birez göyünmiş şafrâ kârîşur, anuñ-içün ta'mı tuzlu⁸olur ve balğamuñ kamu envâ'ından bu nev'i ıssıdur. Ve birine⁹balğam-ı ḥâmîz dërler ve bu nev' balğam-ı ḥulvdandur likin ḥarâret¹⁰taḳşîrinden kâynamadı, ekşiligi bu sebebdendür. Ve birine balğam-ı¹¹afşî dërler ve bu nev'e ekşi sevdâdan birez kârîşur, **[118a]** anuñ-içün ta'mı kekredür mâzû gibi ve balğamuñ kamu envâ'ından²bu nev'i keşîfdür. Ve birine balğam-ı tefih dërler; zîrâ ta'mı yokdur³ve bu nev'e burûdet ve ruṭûbet ğalîb olupdur ve kamu envâ'ından⁴bu nev'i şovuḳdur. Ve ammâ sevdâ-yı tabî'idür her ḥılṭ kim göyner,⁵ġalîz sevdâsı ğayr-ı tabî'i olur. Pes aḥlâṭuñ i'tibârınca⁶taḳşîm etmek gerek.

Çün aḥlâṭı bildürdük, aḥlâṭ ğıdâdan ne⁷keyfiyyet-ile mütevellid olur? Bilgil ki ğıdâ ma'ideye varıcaḳ,⁸ol kadar bişer ki cevâba döner ve bu hâlde aña keylûs dërler, andan⁹şoñra ma'ideyi bağıra def' eder. Ve ma'ide-y-ile bağır arasında ince¹⁰ṭamarlar vardur, aña masariḳa dërler. Pes keylûs masariḳadan¹¹süzilür ve bağır anı kâbûl eder, ikileyin bişürür, andan şoñra **[118b]** laṭîfi köpük olur, yüzine gelür, şafrâ-yı tabî'i oldur ve²keşîfi şıfl olur, dibine çöker. İmdi eger artuḳ bişer-ise³ol şıflde bir göyünük nesne olur ve eger eksük bişerse⁴içinde bir ḥâm nesne ḳalur, pes ol şıfl sevdâ-yı tabî'idür. Ol⁵göyünmiş laṭîfi şafrâ-yı ğayr-ı tabî'idür ve keyfiyyeti sevdâ-yı ğayr-ı⁶tabî'idür ve ol ḥâm nesne hōz balğamdur ve bu cümleden ḥâşıl⁷olan şâfıraḳ kim tamâm müsteḥaḳḳında bişmişdür, ol ḳandur.

⁸Ve Ebuķırať buyurur: Bilgil ki bu ahlâťuñ her birine sebep-i ⁹fâ‘ilî ve sebep-i mâddî ve sebep-i şû[r]î ve ġâyîsi vardur. anuñ sebep-i ¹⁰fâ‘ilîsi mu‘tedil ġarâretdür ve sebep-i mâddîsi hem şâlih ve hem ¹¹mu‘tedil ġıdâlar ve şarâblardur ve sebep-i şû[r]îsi naźc-ı fâzıldur ya‘nî **[119a]** müsteġakkında bişmekdür ve sebep-i ġâyîsi bedenüñ tefdiyesi ve tertîbidür. ²Ve şafrâ-yı abî‘inüñ sebep-i fâ‘ilîsi mu‘tedil ġarâretdür ve şafrâ-yı ³ġayr-ı abî‘inüñ sebep-i fâ‘ilîsi yaġlu ve tîz ve ıssı ġıdâlardur ve sebep-i ⁴şû[r]îsi ifrâť-ı nuźc ya‘nî çok bişmekdür. Ve a‘zâda ‘uźv vardur ⁵kim anuñ tefdiyesinde şafrâdan bir miġdâr gerekdür kim elbetde anı ⁶hem laťif ve hem raķîķ kıla, tâ ki ar yerlerden âsanlıġ-ıla geće, pes ⁷şafrânuñ sebep-i ġâyîsi budur. Ve balġamuñ sebep-i fâ‘ilîsi taķşîr-i ⁸ġarâretdür ve sebep-i mâddîsi bârid ve raťb ve ġâm ve leźic ġıdâlardur ⁹ve sebep-i şû[r]îsi taķşîr-i nuźc ya‘nî az bişmekdür ve sebep-i ġâyîsi ¹⁰budur kim bedeni hem tertîb êde ve hem bedende ġıdâ bulunmayıcak, bedene ¹¹ġıdâ ola. Ve sevdâ-yı abî‘inüñ sebep-i fâ‘ilîsi mu‘tedil ġarâretdür **[119b]** ve ġayr-ı abî‘inüñ sebep-i fâ‘ilîsi ifrâť-ı nuźcdur ve sebep-i mâddîsi ²ġarâret çok ve ruťubet az [olmaķdur] ve ġalıź ġıdâlardur ve sebep-i şû[r]îsi ³şıfl olmaķdur ve seyelan ve taġlil olmaķdur. Ve a‘zâda ‘uźv ⁴vardur ki anuñ tefdiyesinde sevdâdan bir miġdâr gerekdür elbetde, ⁵pes sevdânuñ sebep-i ġâyîsi budur ki ol a‘zâya ġıdâ vère.

⁶Faşl. A‘zâyı bildürür ki umûr-ı ⁷abî‘iyyedür. Câlinûs eydür: Bilgil ki a‘zâ dedüğümüz cismlerdür ⁸ki anuñ tevellüdi ahlâť mizâcınıñ evvelindendür, nitekim ahlâť ⁹daġı cismlerdür ki tevellüdleri erkân mizâcınıñ evvelindendür. ¹⁰Ve a‘zânuñ bir kısmı re‘îsler ve ġayr-ı re‘îslerdür daġı iki ¹¹kısımdur: Bir kısmı re‘îslerüñ ġizmet-kârıdur ve bir kısmı **[120a]** re‘îslerüñ ġizmet-kârları degüldür. Ve bu kısım ikidür: Bir kısmı ²mer‘ûsdur ve bir kısmı ġayr-ı mer‘ûsdur. Ammâ ol a‘zâ kim ³re‘îslerdür; anlardur kim hem beķâ-yı şaġşdan ötürü ve hem beķâ-yı nev‘den ⁴ötürü mebdî-i uvâ aña yavlaķ muġtâcdur. İmdi ol re‘îs ⁵‘uźvlar kim beķâ-yı şaġşdan ötürü ve hem mebdî-i uvâ aña ⁶yavlaķ muġtâcdur, anlar üç ‘uźvdur: Biri yürekdür, zîrâ ⁷uvvet-i ġayvânuñ mebdî‘idür ve biri dimâġdur, zîrâ ki ġis ⁸ve ġareket uvvetinüñ mebdî‘idür ve biri baġırdur, zîrâ ki tefdiye ⁹uvvetinüñ mebdî‘idür. Ve ol re‘îs ‘uźvlar kim beķâ-yı nev‘den ¹⁰ötürü mebdî-i uvâ aña yavlaķ muġtâcdur, yine bu üç ¹¹‘uźvdur; likin ünşeyeyn daġı biledür, zîrâ beķâ-yı nev‘i aña **[120b]**

mensûbdur. Ve ol 'ûzvlar kim re'is 'ûzvlaruñ hizmet-kârıdır²ve hissûn ve hareketüñ kuvvetlerin dimâğdan tâ cemî' a'zâya degin³anlar iledürler. Ve biri evride ya'nî gayr-ı müteharrik tamarlardur kim⁴bağıruñ hizmet-kârlarıdır ve tefdiye kuvvetin bağırardan⁵tâ cemî' a'zâya degin anlar iledürler. Ve biri ev'ıye-i menî⁶ya'nî menî kablarıdır, zîrâ ünseyeynüñ ve zekerüñ hizmet-kârlarıdır.⁷Ve ammâ a'zâ-yı mer'üse oldur kim; kuvâ, a'zâ-yı re'iseden⁸aña cārî olur, iki bögrek ve talağ ve öyken gibi. Ve ammâ ol⁹a'zâ ki hâdim degül ve mer'üs dağı degül, sünükler ve kemirdekler¹⁰gibi; zîrâ bunlaruñ her birinde bir ğarîzî kuvvet vardur ki kendüye¹¹maşşüşdur. Lîkin a'zâ-yı re'iseden dağı anlara bir dürlü kuvvet [121a] 'âbid olur. Ve dağı bilgil ki cemî' a'zâ iki kısma münhasırdur:²Bir kısım a'zâ-yı müfrededür ve aña müteşâbih dağı dërler³ve bir kısım a'zâ-yı mürekkebedür ve aña ileyh dağı dërler.⁴Ve a'zâ-yı müfrede anuñ maşşüş cüz'ine key nazar kılasın⁵ve göre[sin] min-küllıye müteşârikdür ismide dağı, hadde dağı. Ve a'zâ-yı⁶mürekkebe bunuñ 'ak-sincedür ya'nî ne ismide müteşârikdür ve ne hadde.

⁷**Faşl.** Kuvâyı bildürür. Ebuķırať eydür: ⁸Bilgil ki kuvâ üç kısımdu, tabî'idür: Biri bağırdu ve hayvânîdür, ⁹biri yürekdu ve nefsanîdür, biri dimâğdu. Ve ammâ kuvâ-yı ¹⁰tabî'inüñ kimi hâdime ve kimi maşşümedür ve maşşümesi iki ¹¹kışmdur. İki dağı ğıdâda taşarruf eder, kimi beķâ-yı şaşşdan ötüri [121b] ve kimi beķâ-yı nev'den ötüri. Ol kim beķâ-yı şaşşdan ötüri taşarruf²eder, iki kuvvetdür: Biri ğâziye ve biri nâmiyedür. Ve ol kim ³beķâ-yı nev'den ötüri taşarruf eder, ol dağı iki kuvvetdür: ⁴Biri müvellide ve biri muşavviredür. İmdi beķâ-yı şaşşdan⁵özüri taşarruf eden iki kuvvetüñ biri ki ğâziyedür, ğıdâyı ⁶tağyîr eder ve her bir 'ûzva ğıdâyı müşâbehet-ile vëribir; tâ ki⁷ol ğıdâyı aña bedel mâ-yetaħallel ola. Ve biri ki nâmiyedür, ⁸bedenüñ aķtârın tenâsüb-i tabî'inüñ mücebince ziyâde kıılır; ⁹tâ ki tenüñ tamâmına degin eşişe. Ve beķâ-yı nev'den ötüri¹⁰taşarruf eden iki kuvvetüñ biri ki müvellidedür, iki kışmdur: ¹¹Bir kısım, menî[yi] zekerde ve dağı ünseyeynide hâşıl kıılır ve bir [122a] kısım, menî içindeki kuvâyı tafşil eder ve temzicleri 'ûzvlar²mücebince mezc karışdurmağ ve bu[ña] kuvvetü'l-muğayyireti'l-³ülâ dërler. Ve biri muşavviredür ki 'ûzvlaruñ⁴tahtıřleri ve teşkiyyeleri andan şâdır olur ve bu[ña] kuvvetü'l-⁵muğayyireti's-şâniye dërler. *Fetebârekallâhu ahsenu'l-hâlıkîn.*¹

1 "Yaratanların en güzeli olan Allâh'ın şanı ne yücedir!" (Mu'minûn, 23 / 14.)

⁶Ve ammâ ol kuvâ-yı hâdime; biri câzibe ve biri mäsike ve biri ⁷hâzime ve biri dâfi‘adur ve kuvâ-yı tabi‘iyyet bunlardır. ⁸Ve ammâ kuvâ-yı hayvânî ki vardur, yüregün müteharrik tamarlarının ⁹inbisâtı ve inkıbâzları taşırardan yürege şovuk yel ¹⁰doğınur ve inbisât vâsi‘ta-y-ıla yüregün dutulu buhârları ¹¹taşıraya çıkar, havf ve gâzab ve ferah ve hüzn ve muhabbet [122b] ve buğz yine bu kuvâ fi‘linden olur. Ammâ kuvâ-yı nefsâniyye ²iki kısmdur: Biri müdrike ve biri muharrikedür. Ve müdrike iki kısmdur: ³Bir kısım zâhiredür ki sem‘ ve başar ve şem ve zevk ve lemsdür ⁴ve bir kısım bâ‘ındadır ki hiss-i müşterek ve hayâl ve mutaşarrıfe ⁵ve hâfizadur. İmdi hiss-i müşterek oldur kim, cem‘ şuver-i ⁶mahsûse aña müte‘eddî olur ve bu kuvvetün maḥalli muḳaddem-i dimâğ ⁷tecvîfinün evvelidür. Ve hayâl oldur kim, hiss-i müşterek şuver-i ⁸mahsûseden kabûl êdûği gâ‘ib olduğundan soñra anı şaklar ⁹ve bu kuvvetün maḥalli muḳaddem-i dimâğ tecvîfinün âhîridür. Ve mutaşarrıfe ¹⁰oldur kim, şuver-i maḥsûs[e]de ve anuñ cüz’i ma‘ânilerinde hem ¹¹terkîb-ile ve hem tafsîl-ile taşarruf êder. Şöyle ki; bir kişi [123a] tahayyül-ile fehm êder ki iki başlu kişinün bedeninde iki baş terkîb ²olupdur ya şöyle fehm êder ki başsuz kişinün başı bedeninden ³gidüpdür. Ve bu kuvvetün maḥalli dimâğün mütevassıt tecvîfindedir. ⁴Ve hem oldur ki maḥsûsâta ta‘alluk olan cüz’i ma‘âniler ⁵anuñ-ıla idrâk ola, ya‘nî muvâfaḳat ve muḫâlefet, şadâḳat ⁶ve ‘adâvet gibi. Ve bunun maḥalli daḫı dimâğün mütevassıt tecvîfindedir. ⁷Ve hâfıza oldur kim, fehm-ile idrâk [olan] ma‘ânî[yi] hıfz êder ⁸ve bu kuvvetün maḥalli mu‘aḫḫar-ı dimâğdur. Ve kuvvet-i müteharrike daḫı iki ⁹kısmdur: Biri bâ‘işe ve biri fâ‘iledür. Kuvvet-i [bâ‘işe] oldur kim, ¹⁰insânun hareketin menfa‘atından yaña yâhûz zann-ı menfa‘atdan ¹¹da‘vet êder ve tecennüb-i mazarratdan yaña daḫı da‘vet êder, [123b] h‘âh zann-ıla olsun, h‘âh taḫkîk-ile. Ve fâ‘ile oldur kim, ‘aklı ²isti‘mâl êder ve müdebbir-i a‘zam kuvvet-i fâ‘ileyi bâ‘işenün emrine ³muḫt‘ kılup-durur. *Elâ lehu’l-ḫalku ve’l-emru tebarekallâhu rabbu’l-‘âlemîn.*¹

Faşl. Umûr-ı tabi‘iyyenün ⁵ḳalanındadır. Câlinûs eydür: Bilgil ki umûr-ı tabi‘iyye baḳıyyesinün ⁶biri ḳuvâdan şâdır olan fi‘llerdür ve biri ervâḫdur ⁷ve biri esnândur, ya‘nî âdem yaşları ve biri elvân ve biri ⁸secene ve biri

1 “Dikkat edin, yaratmak da emretmek de yalnız O’na mahsustur. Âlemlerin rabbi olan Allâh’in şanı yücedir.” (A‘râf, 7 / 54.)

zekerle ünsâ arasında fark etmekdür. Ammâ ⁹ef'âl ibtidâsı i'tibârınca iki kısmdur: Bir kısım müfred ve bir ¹⁰kısım mürekkebdür. Müfred fi'l oldur kim, bir kuvvet-ile tamâm olur; ¹¹kuvvet-i câzibenün cezbi gibi ve kuvvet-i mäsikenün imsäki gibi. [124a] Ve dahı mürekkeb fi'l oldur kim, iki kuvvet-ile tamâm olur; biri kuvvet-i ²câzibe ve biri kuvvet-i dâfi'adur. Ve ammâ ervâh laţîf ³cismlerdür, ahlâtuñ laţîf buhârlarından hâşıl olur. ⁴Ve ervâh üç kısmdur: Biri tabi'idür ve maḥalli bağırdur ve 'urûk-ı ⁵ğayr-ı zavârib ya'nî hareketsüz tamarlar içinden nüfûz eder, ⁶tâ cemî' bedene degin. Ve biri hayvânîdür ve maḥalli yürekdür ve 'urûk-ı ⁷zavârib ya'nî hareketlü tamarlar içinden nüfûz eder, tâ ki ⁸cemî' bedene degin. Ve biri nefsanîdür ve maḥalli dimâğdur ve sinîrler ⁹içinden geçer, tâ cemî' a'zâya degin.

Ve ammâ esnân ya'nî ¹⁰insânun yaşı dört bahşdur: Evvelki bahşı sinnü'n-nümüvdür, ¹¹ve nümuv artmağdur, zîrâ bu sinde insânun bedeni ve kuvveti ve ḥusni dâ'imâ [124b] artmağ[da]dur ve bu sinnün intihâsı yigirmi yaşuñ yakınına degindür ²ve bu sinde ḥarâret ve ruṭûbet ğâlib olur. Ve ikinci bahşı sinnü'l-³vukûfdur ya'nî durmağ, zîrâ beden bu sinde kemâline erişür ⁴dahı durur, ne artar ve ne eksilür ve bu sinnün intihâsı ⁵otuz altı yaşuñ yakınına degindür ve bu sinde ḥarâret ve yubüset ⁶ğâlib olur. Ve üçünci sinnü'l-kühüle ya'nî kırğıllık ve bu sinde ⁷insân ğerüye döner ve bu sinnün intihâsı altmış yaşuñ yakınına ⁸degindür ve bu sinde burüdet ve yubüset ğâlib olur. Ve dördünci ⁹bahşı sinnü's-şuyûhe ya'nî kıcalık ve bu sinde noḡşânun eşeri ¹⁰âşikâre olur ve bu sinnün intihâsı 'ömrün âḫirine degindür ¹¹ve bu sinde hem burüdet ve hem ğarîb ruṭûbet ğâlib olur.

[125a] Ve ammâ elvân ya'nî beñizlerdedür, beden aqlığı balğamdan ve kızıllığı ²kandan ve qaralığı sevdâdan ve şarulığı şafrâdan. Ve ammâ ³saḫfe bedenün adıdur semüzlik ve aruklık cihetinden. İmdi ⁴semizlik eger et cihetinden olursa pes ḥarâret ve ruṭûbet ⁵ğâlibdür, eger yağ cihetinden olursa burüdeti ğâlibdür ⁶ve aruklıkda eger beñiz qararağ-ısa ḥarâret ve yubüset ğâlibdür, ⁷eger ki aḡ ise burüdet ve yubüset ğâlibdür. Ve ammâ zeker-ile ünsâ ⁸arasında fark etmek oldur kim, erün ḥarâreti ve yubüseti ⁹artuğdur ve dişinün burüdeti ve ruṭûbeti artuğdur.

¹⁰**Faşl.** Bu faşl ¹¹teşrih beyân eder, on bir faşldur. Evvelki faşl sünükler [125b] bildürür. Ve dahı Cālînūs hekīm buyurur kim: Sünüklerün birbiri-y-ile ²iki dürlü ittişalları vardır: Bir dürlüsü oldur kim hareket ³anuñ-ıla tamām olur ve buña mafşal dërler ya'nî bendükşe. ⁴Ve bir dürlüsü oldur kim hareket anuñ-ıla tamām olmaz ve buña ⁵lihām dërler ya'nî bitişük. Ve mafşal dahı iki dürlüdür, birinün ⁶hareketi aşikâre degüldür, baş sünügünün derzleri ya'nî ⁷yivleri gibi. Ammâ ol mafşal kim hareketi aşikâredür, üç ⁸şınıfdur: Bir sınıfı oldur kim iki sünügün birisinde bir ucu ⁹çukur olur ve birisinin dügmeye beñzer degirmi olma başı ¹⁰vardur ve ol bir sünügün degirmi başı ol bir sünügün çukuruna ¹¹girür ve çekzinür yanbaşının sünügi gibi. Ve sünüklerde [126a] sünük vardır ki kâtıdur ve içi toludur ve başı kendüdendür, ²olma degüldür. Sünük var kim yumşakdur ve içi mücevvedür ³ve başı olmadur, kendüden degildür. Ve bir sınıf oldur kim ⁴iki sünük birisinin çukuruna seheldür, derin degildür ⁵ve birisinin başı alçaqdur. Ve sünük var kim başı sivridür, ⁶degirmi degildür. Ve bir sınıf oldur kim iki kanatludur ⁷ve kanatları birbirine kilidlenmişdür, oñurğa sünükleri gibi. ⁸Ammâ ol mafşal kim hareketi aşikâre degildür, ol dahı ⁹üç şınıfdur: Bir sınıfına şâne dërler ve bir sınıfı ancılayındur kim ¹⁰iki bıçkunun dişleri birbirine gire, kilidlene yahûz kızan ¹¹dendânesi gibi, nitekim elin sünügüdür. Ve bir sınıf ancılayındur kim [126b] iki yufka uçları biribiri üstine binmiş ola ve lehimlenmişdür, ²kulağ üstindeki sünügün birisi gibi. Ve bir sınıf şuncılayındur ³kim iki sünügün birisi birisinin çukurunda eşlenmiş ola, ⁴dişler gibi.

Ve bilgil ki insân bedeninde boğurtlağdağı ve ⁵bögrekdeki kemürdek şekli iki pâre sünükden ayru ⁶izâm-ı sümsümâniden ya'nî küncide beñzer uvacuk sünüklerden ⁷ayru ve iki omuz başındağı iki kiçirek sünükden ayru iki ⁸yüz kırk sekiz pâre sünük vardır. Başda altı pâre ve ⁹iki şakağda birer pâre ve üstün çeñede on beş pâre, ¹⁰ol sünük-ile kim baş-ıla bile müşterekdür ve aşğa çeñede ¹¹dört pâre ve dişlerde otuz iki pâredür ve iki elde altmış¹ [127a] pâre ve köprücekte ve göğüsde ve eyegüde ve kışukda otuz tokuz ²pâre ve oñurğa boğunlarında ve ucada ve e'âlîşercde ya'nî baracda ³ve sekirdende otuz pâre. İki yüz kırk sekiz pâre sünükler ⁴bunlardır.

1 126b'de derkenarda "Boğurtlağ kışaba-i ri'e demekdür" ibaresi mevcuttur.

Ammâ başdağı altı päre sünük, ikisi yâfûhda ⁵ya'nî depededür ve ikisi dahı yumşakdur ve şakaş üstündeki ⁶derzde ya'nî yivde ulaşukdur ve ol yive derz-i zicî ⁷dêrler. Ve bir pâresi başuñ ardında depenüñ iki sünüğine ⁸ulaşukdur ve aña 'azmü'n-nukre dêrler ya'nî eñse ⁹sünügi. Ve bir pâresi başuñ alınıdadur ve depenüñ iki sünüğine ¹⁰ulaşukdur ve aña 'azmü'l-cebhe dêrler ya'nî alın sünügi ¹¹dêrler ve derzine derz-i ikilîlî dêrler. Ve bir päre başuñ [127b] sağ yanındadır ve depenüñ sağ sünüğine ulaşukdur ²ve birisi depenüñ şol sünüğine ulaşukdur ve iki kulaş bu ³iki sünükdür. Başdağı altı päre sünük budur. Ve ammâ iki ⁴şakaşdağı iki päre sünügüñ her biri bir şakaşuñ saçanaşları ⁵üstine kapanmışdur ve aña zic dêrler ve her birinüñ ⁶birer egrice yeri vardır ki kulaşdan yaña kulaş ⁷sünüğine ulaşukdur ve kaşdan yaña kaş sünüğine ⁸ulaşukdur.

Ammâ üstün çeñedeki on beş päre sünügüñ ⁹biri oldur kim; dibi üstün çeñede ve depesi başuñ ¹⁰sünükleri altındadır, direk gibi başuñ sünüklerin ¹¹götüren bu sünükdür ve bundan ötürü bu sünüğe baş-ıla çeñe¹ [128a] ortasında müşterek dêrler. Ve altı pâresi iki gözdedür, ²zîrâ her gözde üç päre sünük vardır, ikisi iki yañaşda³dur ve ikisi burundadır ve bu iki päre altında iki päre dahı ⁴vardur delüklü ve delükleri tamağa geçer. Ve iki pâresi ⁵ol iki sünükdür kim dişler anuñ içinde olur. Üstün ⁶çeñeye maşşuş olan on dört päre sünük budur. ⁷Ve aşığa çeñeye dört päre sünükdür ve dişler otuz ⁸iki pâredür, on altısı üstün çeñede ve on altısı aşığa ⁹çeñededür.

Ve ammâ iki eldeki altmış päre sünük otuzı ¹⁰bir elde ve otuzı bir eldedür ve ol otuz sünügüñ bir pâresi ¹¹'azud ya'nî bâzûdur ve bu sünügüñ taşıra yaña gözcedür, [128b] ve yukarudan yaña başı degirmidür ve omuz çukurına girüp-durur ²ve aşığadan yaña ucında iki çukur vardır, birisine kol ³sünügüñ ucu girür ve birisine çubuğuñ ucu girür. ⁴Ve iki pâresi koldadır, zendü'l-a'lâ dêrler ve koluñ üstün ⁵sünügidür ve birisine zendü'l-esfel dêrler ve koluñ çubuğıdur. ⁶Ve sekiz pâresi rusgada ya'nî bilekdedür ve dört pâresi aya ⁷darağındadır ve on beş pâresi barmaşlardadır, her barmaşda ⁸üç pâredür ki selâmiyyât dêrler.

1 127b'de derkenarda "Saçanaş dëyi 'ağalâta dêrler" ibaresi mevcuttur.

Ve ammâ göğüsdeki ve ⁹eyegüdeki ve kısığdağı otuz toktuz pâre sünükdür, ikisi ¹⁰terkovada ya'nî köprücekde ve biri yedi kışsuñ ya'nî döşüñ ¹¹sünükleridür ve on dört üstün eyegülerdür kim yedisi [129a] döşüñ sağ yanında ve yedisi şol yanındadır ve arkadan yaña ²uçları onurğaya ulaşuğdur ve göğüsden yaña kemürdekden ³başları vardır ve döşe ulaşuğdur. Ve bu on dört ⁴eyegüden aşğa on eyegü dahı vardır, her cânibde biter, kışacuk ⁵eyegüdür, döşe erişmez ve bu on eyegünün en aşğası ⁶kasığ sünüğine yakındır ve aña muttaşıl olan sünükler ⁷altı pâre sünükdür.

Ve ammâ onurğadağı ve uyucdağı ve e'âlî ⁸şercdeki otuz pâre sünüklerün yedisi boyun boğunıdır ⁹ve on ikisi arka boğunıdır ve beşi uca boğunıdır ve bu ¹⁰başdan aşğa iki yanbaşı sünügi ortasında bir yaşşı sünük ¹¹vardır kim arka altında bünyâd gibi döşenmişdür ve yanbaşınun [129b] iki sünügi anuñ üstinde terkib olupdur ve bu sünügün adı ²kağâtıdır ve Türkice sekirden dërler. Ve bu sünük, üç pâre ³sünükden te'lif olupdur ve üç ⁴uşuşdur ya'nî üç ⁴boğundur. Ammâ iki ayağdağı altmış pâre sünük ki her otuz, ⁵bir ayağdadur ve bu otuzun biri uyluk sünügidür ve bedende ⁶bundan büyük sünük yokdur ve ikisi baldırdadır ve biri ⁷topukda ve biri ökçede ya'nî altındadır ve aña zevrağ dërler, ⁸zirâ zevrağa beñzer ve rusğada ya'nî ökçe-y-ile darağ ortasında ⁹üç pâre sünük var[dur] ve beşi ayak darağında ve on ikisi ¹⁰dört barmağda, her birinde üçer ve ikisi baş barmağda ve ikisi dizde. ¹¹Ve bedenün hep sünügi budur.

Faşl. [130a] İkinci faşl siñirler teşrihindedür. Ebuķırağ sözlerinden ²nağl olunur, şöyle buyurur ki: Siñir iki kısmdır, bir kısm dimâğdan ³ya'nî bey-niden, anlar yedi cifttür. Evvelki cifte, ecvef dërler; ⁴zirâ içi mücevvfedür ve bu cift muğaddem-i dimâğun iki tecvifinün ⁵yanlarından ibtidâ eder ve iki göze varur ve rûh-ı nûr-ı bâsır ⁶ya'nî gözün nûrı anuñ tecvifinden geçer. Ve ikinci cifti evvelki ⁷ciftün ardından ibtidâ eder beyni içinden ve iki göze yayılır ⁸ve gözlerün hareketi anuñ-ıladur. Ve üçüncü cifti zevkî dërler ⁹ve bu ciftten çok siñirler bulunur, kimi kulağ ardından çekilür ¹⁰çeñenün bendükşesine varur ve kimi dahı iki şağakun ¹¹saçanaklarına yayılır ve andan geçer, üstün çeñenün derzine degin [130b] ve andan üstün dudağa ve yüz derisine yayılır ve kimi dil ²üstündeki perdeye yayılır ve dile zevk hissin vërür ve kimi ³aşğa çeñe dişlerinün diblerine ve aşğa dudağa yayılır. ⁴Ve

dördüncü çiftün ibtidâsı üçüncü çiftün ardından ⁵ve biribiri-y-ile kavuşduğu hâlde ümm-i câfiyeye geçer ve ümm-i câfiye ⁶kafanuñ depesine degin iç yü-zinden varur ve birbirinden ⁷ayrıldığı hâlde aña ulaşur ve aña zevk hîssin vërür. ⁸Ve beşinci çift muzâ'afdur ya'nî eklenmişdür, birine ⁹'aşabu's-sem' ya'nî ki eşitmek siñiri dërler ve bu siñir ilerüden ¹⁰ibtidâ eder ve iki kulağın delüğine girür ve içinde döşenür ¹¹ve biri gërüden ibtidâ eder ve üçüncü çiftün ba'zı aqsâmına [131a] qarışur, andan aş[ğa] çeñeyi hareket êtdüren yaşşı saçanağına ²ulaşur. Ve altıncı çift eñse çukuru katında bir yer vardur kim ³aña derzi dalı dërler; zîrâ ki dala beñzer ve ol yivün ⁴âhîrinde iki delükden çıkar, her biri bir delükden. Ol arada ⁵üçüncü ve yedinci çiftten birkaç siñir vardur, bile birikürler, ⁶pes bu cümleñün ba'zısı dirsekdeki yaşşı saçanaqlara varur ⁷ve bir büyük budağı boyun içinden geçer ve andan birkaç siñir ⁸budaqlanur ve boğurtlağa mahşûş saçanaqlara varur ve anlara ⁹yayılır ve bakıyyesi göğüse iner ve göğüsde birkaç bölük olur. ¹⁰Bir bölüğü yukarıya döner ve boğurtlak saçanaqlarına varur ¹¹ve bunlar[a] a'sâbun râci'atun ilâ fevk dërler, ya'nî yukarıya [131b] döner siñirler. Ve bir bölüğü öykene ve yürege ve hulkûma ve göğsün ²iç yüzindeki hicâba ya'nî perdeye yayılır, andan ma'ide ağzına ³varan siñir bir siñirdür hemân ve bir olmağdan murâd budur; ⁴tâ ki kalan siñirlerden bunuñ hissi artuğ ola. Ve ammâ ⁵iki bögrege dönen siñir murdâr ilikden çıkmış siñirlere ⁶qarışur. Ve yedinci çiftün ekşeri diledüğü saçanaqlara ⁷yayılır. Ve ammâ ol kısım ki nuhâ'dan biter, yigirmi çiftdür; ⁸sekiz çifti boyun boğunlarından biter ve on iki çifti ⁹göğüse qarışur, onurğa boğunlarından biter ve beş çifti ¹⁰bél bağlarından biter.

İmdi bu siñirler dañı murdâr ilikden ¹¹taşıra ne hey'et-ile çıkar, beyân edelüm. Ebuķırať eydür: [132a] Bilgil ki her boğunuñ kavuşduğu yerde murdâr ilikden bir çift ²siñir çıkar, biri sağdan yaña varur ve biri şoldan yaña ³varur. Ammâ boyun boğunlarından çıkan siñir çiftün birisi, ⁴boyunuñ üstün boğunında bir delük vardur, andan çıkar ⁵ve başdağı saçanaqlarda müteferriķ olur, hemân zîrâ ol ⁶delük tar olmağın bu çift kiçirek olur. İkinci çift, evvelki ⁷boğunuñ ara yerinde boş yer vardur, andan çıkar ve baş derisine ⁸ulaşur ve aña lems hîssin vërür ve andan iki gözdeki ⁹ve iki yañağdağı saçanaqlara varur, tâ ki bu saçanaqlara hem his ve hem ¹⁰hareket vërür. Ve üçüncü çift, ikinci boğun-ıla üçüncü boğun ¹¹arasından çıkar ve iki kısım olur

ve ol oldur kim baş [132b] derisine his vërür ve boyun ardındağı saçanaqlara hem his²ve hem hareket vërür ve bir kısım kulaqlar çevresindeki saçanaqlarda³yayılır. Ve dördüncü çift, üçüncü boğun-ıla dördüncü boğun⁴arasından çıkar ve boyun içindeki ve baş içindeki ve bel⁵üstündeki saçanaqlara hem his ve hem hareket vërür. Ve beşinci⁶çift, dördüncü boğun-ıla beşinci boğun arasında biter ve iki kısım⁷olur; biri büyük ve biri kiçi. Kiçisi yukarıdan yaña meyl eder⁸ve dirsege degin varur. Ve büyüğü dağı iki kısım olur; bir kısım⁹bel boğunlarının üstündeki yaşşı saçanaqlara varur ve andan¹⁰başuñ ve boyunun iç yüzündeki saçanaqlara degin ulaşur ve bir¹¹kısmı belden çıkan altıncı çiftün ba'zı eczâsı-y-ıla kavuşur [133a] ve döner, tâ göğsüñ iç yüzündeki hicâb ortasına degin.²Ve dağı altıncı çift, beşinci boğun-ıla altıncı boğun ortasında³biter. Ve dağı yedinci çift, altıncı boğun-ıla yedinci boğun ortasında⁴biter. Ve dağı sekizinci çift, yedinci boğunun altından biter ve⁵bu sınırlar dükelî biribiri-y-ile tolaşur, belden çıkan sınırlar⁶lerden bir budak döner ve bu tolaşuğ sınırlara kavuşur.⁷Andan sonra bu cümle sınırlar kim vardur, döner; tâ ki⁸sünük dibine degin ve kola ve bilege ve elüñ ucuna degin⁹varur.

Ve ammâ ol sınırlar kim göz karşusundağı oñurğa¹⁰boğunlarından çıkar, on iki çifttür. Evvel çifti arkanuñ¹¹evvelki boğunu-y-ıla ikinci boğun ortasından çıkar ve bu çiftün [133b] ba'zısı eyegü arasındadır, saçanaqlara ve ba'zısı bel saçanaqları²dibinde yayılır ve ba'zısı yukarıya döner ve ele degin varur.³Ve ikinci çift, ikinci boğun-ıla üçüncü boğun ortasından biter⁴ve ba'zısı karunuñ ve koluñ derisinde yayılır ve ikisine⁵dağı his vërür ve bakişi iki kısım olur: Biri birez ilerü⁶varur, eyegüler ortasındağı saçanaqlarda ve göz üstündeki⁷yumşak saçanaqlara yayılır ve bir kısım belün ve omuzuñ saçanaqlarında⁸yayılır ve kalan on çiftün hükmi yine buncılayındur,⁹ya'nî ol iki çift yayıldığı gibi ol a'zâda anlar dağı¹⁰eyle yayılır.

Ammâ bel boğunlarından çıkan beş çiftün iki hâli¹¹var: Biri 'âm ve biri hâş. Ammâ ol hâl kim 'âmdur, oldur kim [134a] bu beş çiftten birkaç budak bölünür ve ortadan yaña ve belün²cemî' saçanaqlarına degin yayılır ve öñdin yaña karın üstündeki³saçanaqlarda ve iki yanbaşındağı saçanaqlarda yayılır. Ammâ⁴ol hâl kim hâşdur, oldur kim aşağığı iki boğundan iki⁵büyük sınırlar biter ve ikisi dağı iki baldıra degin varur⁶ve anda bu iki cifte

iki kiçirek siñir qarışur. Bu iki kiçirek ⁷siñirüñ birisi belün üçünci büyük boğunun delüğinden ⁸biter ve birisi sekirdenün evvelki delüğinden biter. Pes bu siñirler ⁹tağılduğı hâlde bir kısım, yanbaşının bendükşesini hareket ¹⁰ëtdüren saçanaqlarda yayılır ve bir kısım, baldıra degin iner. ¹¹Ammâ sekirdenden çıkan dört çift siñirüñ bir çift[i] [134b] ol baldıra varan siñirlerle bile qarışur ve baldıra ²degın varur ve üç çift maķ'addağı ya'nî şofradağı ³saçanaqlara ve zekerdeki ve meşānedeki ve ol yere mahşüş ⁴saçanaqlara yayılır.

Faşl. ⁵Üçünci faşl hareketsüz tamarlar şerhindedür. Cālinūs ve Ebū ⁶Alī Sīnā'dan nakldür ki eydür: Kebidden ya'nî kavukdan tamar ⁷kopar, yeri muķa'ar-ı kebiden ya'nî çak çukur yerinden ibtidā ⁸ëder ve bu tamaruñ adı ecvefdür, zīrā bedenün tamarlarından ⁹bunun tecvīfi büyükdür. Ve ammā ol tamar kim aña bāb dërler, ¹⁰bağır içinde bulunur ve andan beş tamar budaqlanur, beşi dahı bağıruñ ¹¹beş ucına degın ulaşur, andan şofra ol beş tamardan [135a] muhtelif budaqlar bulunur ve bu budaqlardan sekiz degirmi tamar ²mi'ā-yı isnā 'aşeriyeden yaña egilür. Ve bu sekiz tamardan kiçirek ³iki tamar ayrılır: Biri em'ā-yı isnā 'aşeriyeye, ol bir bağarsukdur ⁴kim uzunluğı on iki barmakdur. Ve biri ma'idenün ol yanına ⁵ulaşur kim bevva buñ öñidür. Ve altı büyük tamaruñ birisi ma'idenün ⁶sağ yanına ulaşur. Ve ikincisi talaķdan yaña yönelür ve ⁷talaķa ulaşmadın andan bir büyük budaķ ayrılır ve ma'idenün ⁸şol yanına ulaşur ve bir budağı talaģuñ çukurına ulaşur ⁹ve ol aracuķda bulunur, bir cüz'i talaģuñ başına degın varur ¹⁰ve bir cüz'i talaģuñ ucundağı cüz'lere. Ve üçüncüsü mi'ā ¹¹ortasındağı tamarlaruñ büyük cüz'lerine ulaşur. Ve dördüncü [135b] maķ'aduñ göz yerine ve qarınıuñ iç perdesine degın ulaşur. ²Ve beşinci kolon dedükleri bağarsuģuñ çevresindeki tamarlaruñ ³yollarında bulunur ve dahı çok tamarlar içinde bulunur, tā ki mi'ā-yı ⁴şā'imeye degın varur. Ve bu tamarlar cemī' mi'ā-yı raķīķ ve mi'ā-yı ⁵kolon içinde bāb tamarından bulunur.

Ammā ki ecvef dedükleri ⁶tamardan bulunan tamarlaruñ keyfiyyeti budur kim; kebiden çok ⁷tamarlar bulunur ve bu tamarlar ol kebidün gözce yerinden yayılır ⁸ve kebiden az taşıra varıcaķ iki kısım olur: Biri ⁹ince ve biri yoğun. Ve ol kısım kim yoğundur, bedenün ¹⁰aşāģasına degın varur, tā ki bedenün aşıģa a'zāsın şuvara. ¹¹Ve ol kısım kim incedür, bedenün yuķarusına

degin varur, tâ kim [136a] üstün şuvara. Ve ammâ ol kısım kim yukarudan yaña meyl eder, ²bağır üstündeki perdeye degin varur ve aña ulaşur ve ol ³arada andan iki tamar bulunur ve perdede yalûñuz, tâ ki aña gîdâ ⁴vère ve hicâbdan geçüre. Pes andan incecük tamarlar bulunur ve ⁵gögüsde iki bulunur; perdeye ve yürek kabına ulaşur, andan sonra ⁶tûşe dedükleri yerde yayılır ve andan bir büyücek budak ⁷yürek kulağına degin varur ve üç kısım olur: Bir büyük kısım ⁸yüregün sağ tecvîfine varur ve bir kısım yüregi taşırardan ⁹çevirür ve içinde yayılır ve üçüncü kısım göğüsün aşağısına ¹⁰degin ulaşur ve andağı cislere gîdâ vèrür ve göğüsden terkovaya ¹¹ya'nî köprücege degin toğru varur ve ol arada bir yol vardır, [136b] ol yolda budak budak olur ve terkovaya yakın olan cisimleri ²iki cânibden şuvarur ve birkaç budak andan taşıraya çıkar; ³tâ ki ol içerüdeki a'zâya karşı saçanaqları dağı şuvara. ⁴Ve koltuğa karşı varıcak, andan bir ulu budak taşraya ⁵çıkar ve iki kısım olur: Biri koltuk altından sağdan ⁶yaña sağ ele varur ve biri yine koltuk altından soldan ⁷yaña şol ele varur ve bâselik tamarları budur. ⁸Ve terkovanın orta yerine karşı varıcak iki kısım olur; ⁹biri sağdan yaña ve biri soldan yaña varur. Ve her biri yine ¹⁰iki kısım olur; biri omuz ortasına çıkar ve koluñ taşıra ¹¹yanından iner, tâ ele degin ve bu tamara kıfâl dèrler. Ve bir kısım [137a] dağı her cânibden iki kısım olur; biri boyun içinden biter ²ve dik yukarıya varur ve kafa içine girür, tâ ki kafa içindeki ³beyni ve yerleri şuvara ve boyundan beyniye gider. Andan bir ⁴kaç uçacuk tamarlar ayrılır, tâ ki boyunun iç yüzündeki ⁵a'zâyı şuvara ve buña vedec-i gâ'ir dèrler. Ve kalanı ⁶boyunun taşıra yüzünden dik yukarıya varur ve birkaç ⁷kısım olur; ba'zısı boyunda ve başda yayılır ve ba'zısı yüzde ⁸ve gözde ve burunda yayılır, tâ ki bu a'zâları şuvara ve buña ⁹vedec-i zâhir dèrler. Ve bilgil ki omuz üstünden gelen tamardan ¹⁰birkaç tamar ayrılır, tâ ki 'azuduñ taşıra yüzün şuvara.

¹¹Ve koltuklardan yaña olan tamardan dağı birkaç uçacuk [137b] tamar ayrılır, tâ 'azuduñ iç yüzün şuvara. Ve dirsek ²katında her birisinin uçacuk tamarları bir arada derilür ³ve biri kürek ve koltukdan yaña gelen tamardan bir kısım ayrılır ⁴ve omuz üstünden gelen tamarun bir kısmı koluñ taşıra ⁵yüzünden uzanur ve üstün koluñ üstüne çıkar ve buña ⁶'hablü'z- zirâ' dèrler. Ammâ koltukdan yaña gelen tamarun ⁷bir kısmı, ol dağı birkaç budaklar olur ve koluñ iç yüzünde ⁸yayılır çubuğun aşağı ucuna degin. Ve bu kısımdan

bir tamar⁹ ayrılır ve bu ol tamar⁹dur kim aşağı sırça barmağ-ıla yanındaki¹⁰ barmağ arasında ayanuñ taşıra yüzinde[dür] ve bu tamara üseylim¹¹ dërler. Ve ammâ ecvefûn ol kısım[ı] kim bedenün aşağı a'zâsını [138a] şuvurur; ol dağı arkanuñ boğunları üstinde çıkar ve² aşağıdan yaña meyl eder ve ol emirde andan birkaç budak³ ayrılır ve iki bögrek şaruğlarına ve perdelerine ve aña yakın⁴ cislere degin varur ve bu cismleri şuvurur. Andan sonra⁵ budak dağı ayrılır andan ve iki bögrek tecvîflerine ve perdelerine⁶ degin varur. Andan sonra her bir boğun katında iki budak ayrılır; ⁷biri sağdan yaña ve biri şoldan yaña varur, tâ ol yere yakın⁸ a'zâyı şuvura; içerüden rahm ve meşâne gibi ve taşırardan⁹ yaña karın perdeleri ve iki bögrek gibi. Şuña degin kim, ¹⁰boğunların âhîrine varınca dağı iki kısım olur: Bir kısım sağ¹¹ ayağa degin ve bir kısım şol ayağa degin varur. Ve her birinden [138b] budaklar ayrılır ve bu budakların ba'zısı böğürün derin² yerlerine degin biter, tâ ki böğürün derin yerindeki saçanağları şuvurur³ ve andan deriñe, âhîrine degin varur ve dağı üç kısım olur: ⁴Biri baldıruñ içerüki ve taşırağı saçanağları şuvurur. Ve bir⁵ kısım baldıruñ yüzinde biter, şuña degin yürür kim iç topuk⁶ katında âşikâre olur ve buña şâfin dërler. Ve bir kısım⁷ taşra yüzinde biter ve şuña degin yürür kim taşıra topuk⁸ katında⁸ âşikâre olur ve buña 'ırku'n-nisâ dërler. Ve bu iki tamar⁹ ayak yüzinde kim yayılır, 'ırku'n-nisânuñ budakları sırça¹⁰ barmağ katında olur ve şâfinün budakları baş barmağ-ıla¹¹ yanındaki barmağ arasında olur.

Faşl. [139a] Dördüncü faşl şerâyinde ya'nî müteharrik tamarlardadır. Ebukıra² eydür: Bilgil ki müteharrik tamarların ibtidâsı yüregün şol³ tecvîfindendür ve bunlar iki tamar⁴dur: Biri kiçi ve biri tabğadur⁴ ve buña şiryân-ı verîdî dërler ve bu tamar evvel-emirde öykende⁵ yayılır. Ve bir büyüğü vardır, adı ebherdür ve yürekden çıktığı⁶ hâletde andan iki budak ayrılır ve yüregün cirmin çevürür⁷ ve büyüğü yüregün cemi' eczâsına yayılır ve kiçisi yüregün sağ⁸ tecvîfinün ba'zı eczâsında yayılır. Ve ebherün bakıyyesi dağı iki⁹ kısım olur; biri büyük ve biri kiçi, yukarudan yaña varur, zîrâ¹⁰ yürekden yukarı az a'zâ vardır ve yukarudan yaña varan¹¹ ebherün bir kısmı dağı iki kısım olur; yine biri büyük ve biri [139b] kiçi. Ve büyüğü şâh tamardan yaña yukarıya varur dağı göğüsün² şol yanından varup geçer, sağ yanındaki pes ol aradağı³ geñşek ete bağlaşıcağ, üç kısım olur;

ikisi gâyet⁴ulu tamarlardur ve hareketleri yavlağ katıdır. Ve bu iki tamar⁵evdâc-ı gâ'irenün yanına varur biri sağdan yaña ve biri⁶şoldan yaña ve bu iki tamarı 'ırkânü's-sübât derler ve evdâc-ı⁷gâ'ire ne tarîka bilinürse bunlar dağı ancılâyın bilinür ve ikisinden⁸bile ne kalursa kafanun içine girür, tël tël olur ve biri⁹birine tölâşup ağ gibi olur ve beyni altında döşe-nür. Andan¹⁰şoñra yine birikür ve iki müteharrik tamar olur ve beyni içine girür.¹¹Ammâ üçüncü kısım, ol dağı döşde ve eyegülerde kim boğun [140a] üstündedir ve bunun boğunlarında ve köprüceklerde ve ellerde²yayılır. Ammâ bu teşrih etdüğümüzden yukarı giden tamarun³bir kısmı kim kiçidir, ol dağı şol koltukdan yaña varup geçer⁴ve şol yaña bölünür. Ve ol ulu tamarun üçüncü kısmı,⁵döşde ve göğüsde üstün eyegülerinde ve boyunun altı boğununda⁶kim üstündür ve iki omuzda ve iki elde nice yayılırsa bu dağı⁷ancılâyın yayılır. Ve ammâ ebherün bir kısmı yürekden aşağıya degin⁸iner, ol dağı beşinci boğunda müstakırr olduğu hâletde belün⁹üstünde uzanur tâ sekirdene degin ve göğüsden geçerken¹⁰andan bir kiçirek tamar ayrılır ve öyken[ün] olduğu yerde bulunur¹¹ve âhiri boğurtlağa degin erişür, şoñra her bir boğun katında [140b] birkaç budak ayrılır. Ol yere degin varur kim, eyegüler ile²murdâr iligün aralığıdır ve göğüsden geçincek evvel-emirde³andan iki tamar ayrılır ve ikisi dağı göğüs perdesine geçer.⁴Andan şoñra andan bir tamar ma'idede ve bağırda ve talağda⁵bulunur ve bundan şoñra bir tamar dağı ayrılır ve kolon adlu⁶bağarsuğun çevresindeki tamarlarun bögrege degin varur,⁷tâ ki iki bögrek kanun şuyın cezbe ede ol tamarlardan. Ve⁸bundan şoñra yine andan birkaç tamarlar ayrılır ve bu⁹ayrılan tamarlar mi'â-yı müstakîmün ya'nî toğru bağarsuğun¹⁰çevresindeki tamarlarun evvelki cüz'lerine ulaşur. Ve bundan¹¹şoñra yine andan çokça tamarlar ayrılır ve her [141a] bir boğunda bu uşak tamarlardan bir çift girür ve murdâr ilige²degın varur ve ba'zısı iki hâyeye degın varur. Pes bu uşak³tamarlarun bakıyyesi, boğunlarun âhirine degın varıcağ iki⁴kısım olur; biri sekirden sünüğünün üstünden sağ buddan⁵yaña ve biri şol buddan yaña geçer ve buda erişmedin her⁶birinden bir müteharrik tamar ayrılır ve ikisi dağı kavuk yanından⁷uzanur, tâ ki göbege degın. Ve bu genç oğlancuklarda olur.⁸Ve ammâ büyük kişilerde göbege degın uzanan tamarun bir cüz'i⁹kurur ve ol iki cüz'i ki kavukdan yaña uzanur,¹⁰bâkî kalur. Ve anlardan birkaç müteharrik tamar ayrılır ve¹¹sekirden sünüğünün üstündeki saçanaklarda

bulunur ve andan [141b] geçüp budda ve baldırda ve ayakda biter ve budak budak olup ²andağı deprenmez tamarlara karşıur.

Faşl. ³Beşinci faşl 'ağalâtta ya'nî saçanağ etleri teşrihindedür. ⁴Câlinüs eydür: Bilgil ki saçanağların terkibi hem etden ve hem ⁵siñirdendür ve bunlar irâdî hareketlerin altıdur ve bunların ⁶yêrleri muhtelif olmağın şekilleri aşağığı ucuna değın ⁷çok et olur. Velikin aşağı ucından bir cism biter kim ⁸aña veter dêrler ya'nî kiriş ve ol kirişün bir ucu uzanur ⁹ve kendü-y-ile müteharrik olan bendükşeye ulaşur. Pes ol 'uzvun ¹⁰hareketi ol kirişleyn olur ve saçanağdan yaña çekilür, tâ kim ¹¹ol 'uzv hareket êde ve saçanağdan yaña egile. Ve bilgil kim [142a] ol 'uzvî hareket êtdüren saçanağ olur ve her 'uzvun ²saçanağında bir yoğun kiriş olur ya birkaç kiriş olur ³ve ol kirişlerin uçları ol ulu 'uzva ulaşup-durur, ⁴tâ anun hareketi âsân ola. Ve şâyed ki bir ulu 'uzvî ⁵depretmek için birkaç saçanağ bile yaradıla, tâ ol 'uzvî ⁶depredibileler. Ve saçanağ var kim kirişi yokdur ve hem kiçi ve latîf ⁷saçanağdur; zîrâ depretdüğü 'uzv hem kiçirek ve hem latîfdür, ⁸üstün kapağlar saçanağı gibi. Ve 'uzvlar vardır kim anun hareketi ⁹ol saçanağlar-ıla olur. İmdi eger ol 'uzvun hareketi ¹⁰muhtelif cihetlerden yaña olursa pes ol saçanağların yerleri ¹¹dağı muhtelif olur, tâ ki hareket vaktında muhtelif saçanağların [142b] birisi ol 'uzvî kendüden yaña çekerse aña muhtelif olan ²saçanağın fi'li bâtil olur. Yok eger ikisi bile çekerse ³ol 'uzv doğru durur, ne ol yaña ve ne bu yaña egilür. Şöyle ki; ⁴kolun iç yüzinde olan saçanağlar eli çekicek, el ardından ⁵yaña egilür. Yok eger kolun taşıra yüzindeki saçanağlar ⁶dağı bile çekerse el doğru durur, ne ol yaña ve ne bu yaña ⁷egilür.

Ve bilgil ki bedende irâdî hareketlü 'uzvlar ⁸bulardur: Elin derisi ve iki göz ve iki kulak ve burun ucu ⁹ve iki dudak ve dil ve boğurtlak ve çene ve baş ve boyun ve ¹⁰omuz ve 'azud ve bendükşeyi kol-ıla bêle ve kolun bendükşesi ¹¹bilek birle bêle ve barmağlar ve bendükşeleri ve boğazdağı [143a] 'uzvlar ve nefes 'uzvları ve kavuk dağı kim bevli dutar ²ve mağ'ad dağı kim sıfl dutar ve çıkmağa komaz ve qarın ve uyluk ³bendükşesi ve baldır ve ayak ve dağı ayak barmağları. Ve bu hareket ⁴lerin her birisine saçanağlar vardır kim şekilde ve vaz'ida ⁵aña muvâfıkdur.

Ve bilgil kim cemî' saçanağlar da kim ⁶vardur, dükeli beş yüz yigirmi

çoğuz saçanağdur: İki gözde ⁷yigirmi dört, her birinde on ikişer ve aşağı çeñede on ⁸iki ve yüzde çoğuz, ikisi yüzün iki ucında hareket ⁹étdürür ve ikisi aşağı dudağı ve birisi elin derisini ¹⁰hareket étdürür ve başda ve boyunda yigirmi üç ve dilde ¹¹çoğuz ve iki omuzda on dört, her birinde yedişer ve iki [143b] ‘azudda yigirmi altı, her birinde on üçer ve her kolda ²on çoğuz ve göğüsde yüz çoğuz ve belde kırk sekiz ³ve döşde kasağa degin sekiz ve iki hâyede dört ve kavukda ⁴bir ve zekerde dört ve mağ‘adda dört ve her budda üçer ⁵ve her baldırda on iki ve ayakda elli altı ve iki ayak barmağlarında ⁶yigirmi iki saçanağdur. Ve bilgil ki saçanağ vardır kim üç ⁷saçanağdan ve saçanağ vardır kim dört saçanağdan terkib olupdur ⁸ve artuğ ve eksük dahı olur ve anuñ teşrihi bu muhtaşarda mümkün ⁹degüldür.

Faşl. ¹⁰Altıncı faşılta deri teşrihin bildürür. Ebuķırať buyurur ki: ¹¹Deri a‘zâ-yı müteşâbihedendür ve a‘zâyı taşırardan [144a] kaplayupdur, zîrâ a‘zânun libâsıdır. Ve derinün taşıra ²yüzine deri ve içerusine edme dërler. İçerusinden ³taşırası kâtı olur ve ‘ale’l-ıtlâk adı cilddür ya’nî ⁴deridür. Ve deride beş vech beyân édelüm: Biri eye derisinde, ⁵zîrâ altındağı kirişler-ile ulaşığdur ve anuñ-içün kim ⁶ulaşığdur, his ve hareket ola ve yerinden deprenmeye. ⁷Ve ikincisi elin derisinde, zîrâ altında saçanağlar döşenmişdür ⁸ve elin derisi ol saçanağların taşıra yüzidür ve važ‘ı ⁹bu resm-ile olduğundan murâd budur ki; irâdet-ile müteharrik oluna. ¹⁰Ve üçüncüsü göz kapağınıñ üstündeki deridür, zîrâ altındağı ¹¹bile yapışupdur, tâ ki göz açılmağı âsân ola. Ve dahı [144b] dördüncüsü kim iki dudağ derisinde kim, ol aradağı saçanağlar-ıla ²nice yapışupdur ve bunun dahı važ‘ı bu resm-ile olmağdan murâd budur kim; ³iki dudağın hareketi ihtiyâr-ıla ola yâhüz ol saçanağlar ⁴dikrek ve kâ‘im ola. Ve ammâ derinün beşinci şıfatı iki yañağ ⁵derisidür kim, iki göze yakındur ve bu derinün saçanağlardan ⁶nesne döşenmişdür bile kim altında bir ğışâ vardır kim sünük ⁷üstinde döşenmişdür velikin cezb kuvveti-y-ile degildür, belki ⁸yumşaklığa meyl éder. Ve bu derinün aşağı ucu çeñenün derisine ⁹ulaşığdur, pes bu irâdî hareket-ile müteharrik olur velikin kendü ¹⁰kendüye hareket étmez, pes anuñ-içün cem‘ bedenün derisine ¹¹muñâlefet éder likin cevherde degildür. Ve bu deri elin derisi-y-ile [145a] hareketleri anuñ-içün irâdî oldı kim; gözi açmağda ve yummağda ²ikisi bile yardımlaşa, vallâhu a‘lem.

Faşl. ³Yedinci faşıl da a'zâ-yı mürekkebe teşrihindedür; Câlinüs ve Ebû ⁴Alî Sînâ buyruqlarıdır. İmdi evvel dimâğ⁵ ve iki gözi ⁵ve kulağı ve dili beyân edelüm. Bilgil kim dimâğ bir cisimdür ⁶kim anuñ terkibi bir cevherdendür kim yumşak ve hem kabadur ve levni ⁷ağdur. Ve ol cevherüñ terkibi beş nesnedendür: Biri beyni ve biri ⁸şerâyîn ve biri evride ve biri ümmü'd-dimâğ ya'nî ol perde kim ⁹depe sinîrinüñ iç yüzindedür. Ammâ dimâğuñ şekli ¹⁰müşelleşdür, şac ayağuñ üç ayağına beñzer, iki bucağı ¹¹yumşak ve bir bucağı katıdur. Ve ammâ ol iki bucağ kim yumşakdur, [145b] başuñ altından yañadur ve aña mağdemü'd-dimâğ dërler ve ol ²bir bucağ kim katıdur, başuñ ardından yañadur ve aña mu'aḥḥar-ı dimâğ ³dërler. Ve bilgil kim cemî' a'zânüñ ḥissi ve ḥareketi dimâğ-ıla ⁴tamâm olur, zîrâ ki yumşak sinîrüñ ibtidâsı yumşak ⁵beynidendür ve ḥissi anuñ vâsiṭa-y-ıla olur ve katı sinîrüñ ⁶ibtidâsı katı beynidendür ve ḥareketi anuñ vâsiṭa-y-ıla olur.

⁷Ve ammâ iki göz, her birinüñ terkibi yedi ṭabaḳadandur, üç ruṭubetden ⁸dür. Evvel ṭabaḳası ol etdür kim göz aḳın çevirür ve aña ⁹mülteḥime dërler. Ve ikinci ṭabaḳası ol şarudur kim gözüñ aḡını ¹⁰ve ḳarasını bürümüşdür ve aña ḳarniyye dërler. Ve üçüncü ¹¹ṭabaḳası gözüñ ḳarasıdur ve aña 'ayniyye dërler ve bu ṭabaḳa [146a] ḳara ve gök ve ala daḡı olur. Ve bu ṭabaḳanuñ ardından bir ruṭubet ²vardur kim ḡayetde şâfidür ve aña ruṭubet-i beyziyye dërler, ³zîrâ yumurda aḡına beñzer. Ve dördüncü ṭabaḳasına 'ankebütiyye ⁴dërler, zîrâ örümcek avına beñzer ve bu ṭabaḳa ruṭubet-i ⁵beyziyyenüñ ardındanadır. Ve bir ruṭubet daḡı vardur bu ⁶ṭabaḳanuñ ardında kim hem şâfi ve hem nûrludur ve aña ⁷ruṭubet-i celîdiyye dërler, zîrâ buza beñzer. Ve bundan soñra ⁸bir ruṭubet daḡı vardur kim aña ruṭubet-i zücâciyye dërler, ⁹zîrâ erimiş sırçaya beñzer. Beşinci ṭabaḳaya şebkiyye dërler, ¹⁰çok ṭamarlar ḳarışur, a'şâb-ı mücevvefe, andan soñra birbirine dolaşur, ¹¹balıḡ aḡı gibi dōşenüp bir ṭabaḳa olur, zevâcîl meydunuñ [146b] ortasında işbu ṭarîḳ-ile. Altıncı ṭabaḳasına şîmiyye dërler, zîrâ ²toḡmış oḡlan yüzindeki niḳâba beñzer. Ve yedinci ṭabaḳasına ³şalîbe dërler ve bu ṭabaḳa gözüñ sünûḡine ḳarışur.

Ammâ ⁴kulağ terkibi hem etden ve hem kemürdekdendür ve menfa'atı budur kim ⁵âvâzeyi ḳabûl eder ve cem' edüp ḳuvvet-i sâmi'aya erişdürür. ⁶Ve ammâ dil bir cisimdür kim, beş nesneden terkib olupdur; etden ⁷ve müteḥarrik ve ḡayr-ı müteḥarrik ṭamarlardan ve ḥassâs sinîrlerden ⁸ve

ğışâdan kim boğurtlak yanındağı kızıl üñük perdesi-y-ile⁹ulaşuğdur kim aña merî dërler. Ve dilün menfa‘atı budur kim,¹⁰çeynenmiş ta‘âmı ağızda çevürür ve yudmağa yardım eder.

¹¹**Faşl.** Sekizinci faşl [147a] göğüs perdesin ve ma‘ideyi ve bağarsuğları bildürür, Ebuķırať²sözlerince: Bilgil ki göğüs perdesi ki vardur, aña hicâb-ı şadri³dërler, etden ve müteħarrik siñirden terkîb olupdur ve menfa‘atı⁴ol-
dur kim göğüsün inķıbâzı dahı inbisâtı anuñ-ıla olur.⁵Ve ammâ ma‘ide bir degirmi cismdür, etden ve siñirden ve müteħarrik⁶ve ğayr-ı müteħarrik tamarlardan terkîb olupdur. Ve ma‘ide üç⁷cüz’dür: Biri merî ve biri ma‘idenün ebheridür ve biri ma‘idenün⁸çuķurıdır ki maķaşsu’l-ma‘ide dërler. Ammâ merî uzun etdür⁹boğurtlak yanında ve bununı ibtidâsı ağız di-
bindendür ve intihâsı boğaz¹⁰sünüklerinün bendükşelerine degindür. Ammâ ma‘idenün ağızı döş¹¹sünüklerinün ortasındandır ve cirmi siñirdendür ve eti [147b] yokdur, tâ kim ħassâse ola ve açlığı têt tuya ve ammâ chuķurı²et-
lüdür. Ve anuñ yeri göbegün üstin yanıdır. Ve ma‘idenün³menfa‘atı ta‘âmı siñirmekdür. Ve bağarsuğlar hem siñirsek⁴ħassâs cismlerden ve hem ikişer katdur ve terkîbleri siñir⁵ve iç yağı ve müteħarrik ve ğayr-ı müteħarrik tamarlardandır. Ve sağışda⁶altı bağarsuğdur: Birine şâ‘im dërler ve birine işnâ ‘aşeri⁷dërler, zîrâ uzunluğı on iki barmağdur ve birine dıķāk ya‘nî⁸ince dërler ve birine a‘ver ya‘nî gözsüz ve birine ķolon ve birine⁹müstevî ya‘nî toğru dërler. Ve bağarsuğlar menfa‘atı şıfl def¹⁰etmekdür.

Faşl. Tokuzuncı¹¹faşl öykeni ve yüregi bildürür, Ebû ‘Alî Sînâ ķavlince. Şöyle [148a] buyurur ki: Öyken bir cismdür, terkîbi bir etdendür ki gül rengine²beñzer ve hem boğurtlak kemürdeklerinden ve hem müteħarrik tamar³lardandır ve öykenün ħissi yokdur velikin perdesinün az ħissi⁴vardur ve menfa‘atı yürekde göyünmiş tütüne beñzer, buħârları⁵taşıraya chuķarur ve taşıradan yürege şovuk yel getirür,⁶tâ yürekdeki ħarâret-i ğarîziyye i‘tidâl bula ve ol göyünmiş⁷buħârlardan beden helâk olmaya. Ve ammâ yürek bir cismdür ki⁸şekilde çam ķozağına beñzer ve maħalli göğüsün orta yeridür⁹ve başı şol emcek altındadır ve levni enâr dânesi gibidür¹⁰ve terkîbi yağ ve ğışâ-yı şulb ya‘nî ķabı perdedendür ve ħarâret-i¹¹ğarîziyyenün menba‘ıdır ve iki tecvîf vardur, biri sağdan [148b] ve biri şoldan yaña. Ammâ ol tecvîf kim sağdan yañadur,²içi çok ķan-ıla töludur ve içinde azacuķ rûħ dahı vardur³bile ve bu tecvîfden öykene yollar vardur, tâ ki öykene ol⁴yollardan

yürek kanından ğidâ vere, öykenden yürece yel geçe.⁵Ve ammâ ol tecvîf kim soldan yañadur, çok rûh-ıla töludur⁶ve içinde azacuk kanı dahı vardur bile. Ve cemî' şerâyîn bir⁷tecvîfden biter.

Faşl.⁸Onunci faşl bağır ve öd ve talağ teşrihlerindedür. Ebukırat⁹şöyle buyurur ki: Bağır bir cismdür, etden, müteharrik ve ğayr-ı müteharrik¹⁰tamarlardan terkib olupdur ve kendü zâtından ħissi yokdur lakin¹¹perdesinde kim aña bağır eti dërler, ħissi yavlağ çokdur ve levni **[149a]** uyuşmış kana beñzer ve maħalli sağ eyegünün altındadur ve ardı²eyegülere yapışukdur ve yüzi ma'ideye ulaşıkdur ve yukarusı³gögüs perdesinün ortasındadur ve aşağısı göbege degindür⁴ve menfa'atı keylûsı kana döndermekdür, tâ ki cemî' a'zâ andan⁵ġidâlana. Ve ammâ öd bağıra bitişükdür ve mirre-i şafrânun kabıdır⁶ve menfa'atı mirre-i şafrâyı cezb etmekdür. Ve ammâ talağ bir⁷cismdür, dile beñzer ve kendü zâtında ħissi yokdur⁸lakin perdesinde yavlağ ħissi çokdur ve mevzi'i şol yan⁹ve ardı şol eyegülerden yaña ve yüzi ma'ideden yañadur¹⁰ve mirre-i sevdânun içindedür ve menfa'atı sevdâyı bağırdan¹¹cezb etmekdür.

Faşl. **[149b]** A'zâ-yı mürekkebenün bağıyyesi teşrihindedür, ya'nî iki bögrek ve kavuk²ve iki hâye ve zeker ve rahmdur. Ve Cālinūs buyurur ki: Bögrek³dédükleri etden mürekkebdür ve ħissi yavlağ çokdur ve maħalli⁴bélün iç yüzindedür ve menfa'atı bevli bağıruñ gözce yerinden⁵cezb édüp kavuğa degin def etmekdür. Ve ammâ kavuk kim⁶bir⁶siñirsek cismdür, iki kıatdur, müteharrik ve ğayr-ı müteharrik⁷tamarlardan mürekkebdür ve mevzi'i dübür ile kasuk ortasında⁸dur ve menfa'atı bevl cem' édüp taşıraya def etmekdür. Ve ammâ [hâye] ak⁹etden ve yağından ve müteharrik ve ğayr-ı müteharrik tamarlardan mürekkebdür¹⁰ve menfa'atı menî bişürüp ağartmaqdur. Ve ammâ kazıb ya'nî zeker¹¹bir cismdür, etden, müteharrik ve ğayr-ı müteharrik tamarlardan ve siñirden **[150a]** ve saçanaqlardan mürekkebdür ve ħissi yavlağ çokdur ve menfa'atı²āşikâredür. Ve ammâ rahm ya'nî fercün içi bir cismdür, siñirden³mürekkebdür ve mevzi'i kasuğun ve toġru bağarsuğun ve göbegün⁴ortasındadur ve bir uzun nesne var kim ferce degin erişür ve dibinde⁵iki hâye vardur ve nef'i yüklülüğü kabül etmekdür, vallâhu a'lem.

⁶[Faşl]. İnsân bedeni ahvâlınden beş faşl⁷ üzerine beyân edelüm, şöyle kim şihhatda ve marazdadur. ⁸Bilgil kim şihhat bir hâletdür kim beden-i insân anuñ-ıla müstaķim⁹ olur. Ve maraz bir hâletdür kim beden-i insânın anuñ-ıla istikâmeden¹⁰ üç kısmdur: Birine sū'ül-mizâc ve birine marazu't-terkib ve birine¹¹ teferruku'l-ittişâl dërler.

Ammâ sū'ül-mizâc oldur kim, [150b] ya mâddidür ya sâdedür. Ve mâddenün sebebi bir keyfiyetlü hılt²dur, beden ol keyfiyet-ile mütekeyyif olur. Şöyle kim, bedende³ bir harâret gâlib ola ve anuñ sebebi şafrâ gâlebesindendür⁴ ve sâ[de] böyle degildür velikin meşlucuñ ya'nî qar sovuğına⁵ doķunmış kişinün burüdeti gibi.

Ve ammâ marazu't-terkib dört⁶ kısmdur: Birine marazu'l-hılķa ve birine marazu'l-mikdâr ve birine marazu'l-⁷aded ve birine marazu'l-vaż' dërler. Ammâ marazu'l-hılķa dört⁸ kısmdur: Biri marazu's-şekldür, ol oldur kim çoğru⁹ uzvı egri ya egri uzvı çoğrı ola. Ve biri¹⁰ marazu'l-mecârîdür ve ol oldur kim bir uzvuñ bir uzva yolu¹¹ geñ ola ya geñ yolu dar ola. Ve biri marazu'l-ev'iyedür [151a] ve ol oldur kim, uzvuñ mevzi'i fâsid ola ya'nî yerinde olmaya.

²Ve ammâ teferruku'l-ittişâl hem a'zâ-yı müfrede ve hem a'zâ-yı³ mürekkeb[e]de olur; evvelkisi süfñük şınmaķ ve tamar yarıлмақ gibi, ⁴ikincisi el, ayak kesilmek gibi. Ve ammâ marazuñ ol bir kısmı kim⁵ mürekkebdür, ol ayrüksı marazlardan hâşıl olur, şişler⁶ ve sivilciler gibi, zîrâ bu marazlar hem sū'ül-mizâc-ı mâddidür,⁷ hem teferruku'l-ittişâl ve hem ziyâde-i mikdârdur. İmdi her⁸ maraz kim anuñ intihâsı şihhata degin varur, anuñ dört vaķtı⁹ vardur: Biri vaķtū'l-ibtidâ ve bu ol vaķtdur kim maraz henüz¹⁰ belürmiş ola. Ve biri vaķtū't-tezâyüddür ve bu ol vaķtdur kim¹¹ maraz dem-be-dem artmaķda ola. Ve biri vaķtū'l-intihâdur ve bu ol [151b] vaķtdur kim bir qarârda durmuş ola, ne arta ve ne eksile. Ve biri² vaķtū'l-inhiṭâtdur ve bu ol vaķtdur kim maraz eksilmege³ başlamış ola.

Faşl. İkinci faşl⁴ zarûriyyât sebebleridür. Bilgil ki zarûrî sebeblerün⁵ ba'zısı var kim beden ahvâlini hem tağyîr eder ve hem hıfz eder⁶ ve bunlar altı kısmdur: Evveli hevâdur. Bilgil ki hevâ cemî' bedenlere⁷ muhiṭdur

ve beden iki sebebeden ötürü hevâya muhtâcdur: Biri ⁸tervîh-i kalb ve biri ta'dîl-i rûh'dur. Ve altı nesne ihtilâfından ⁹hevâ dahı muhtelif olur: Biri dört faşıl ihtilâfından ve ikinci ¹⁰dört nâhiye ihtilâfından ve üçüncü riyâh-ı erba'a ¹¹ihtilâfından ve dördüncü tağlar ihtilâfından ve beşinci [152a] denizler ihtilâfından ve altıncı yaban yerler ihtilâfından. ²Ammâ dört faşl ihtilâfı budur kim; yaz mu'tedil, yay ³hâr u yâbis, güz bârid ü yâbis, kış bârid ü raṭbdur. Ve ammâ ⁴dört yel nâhiyyet-ile bile budur kim; cenûb nâhiyyet-ile bile hâr u ⁵raṭbdur, şimâl nâhiyyet-ile bile bârid ü yâbis, şabâ ve debûr ⁶nâhiyyetler-ile bile i'tidâle yakındur. Ammâ tağlar ve denizler ⁷ihtilâfı budur kim; eger tağ şehru'n cenûb nâhiyyetinde ⁸olıcaḡ şehir hevâsı şovuk olur, şimâl nâhiyyetinde olsa ⁹şehir hevâsı ıssı olur ve deniz eger şehru'n cenûb nâhiyyetinde ¹⁰olsa şehir hevâsı ıssı olur, eger şimâl nâhiyyetinde ¹¹olsa şovuk olur. Ve ammâ yaban yerler ihtilâfı budur kim; [152b] balçıklı yer hevâsı bârid ü yâbisdür.

İkinci me'kûl ve meşreb²dür. Bilgil ki şudan ayru bedene vârid olan mürekkeb ³nesneler altı kısm'dur: Biri ğidâ-yı muṭlaḡ ve biri devâ-yı ⁴mu'tedil ve biri devâ-yı ğidâ'î ve biri devâ-yı muṭlaḡ ve biri ⁵devâ-yı semmî ve biri semm-i muṭlaḡ. Ammâ ğidâ-yı muṭlaḡ oldur kim, ⁶bedenden müteğayyir olur ve bedeni tağyîr étmez ve hem bedene müteşebbih ⁷olur. Ve ammâ devâ-yı mu'tedil oldur kim, bedenden müteğayyir olur ⁸ve bedeni tağyîr étmez ve bedeni müteşebbih dahı étmez. Ve ammâ devâ-yı ⁹ğidâ'î oldur kim, hem bedenden müteğayyir olur ve hem bedeni tağyîr [éder] ¹⁰ve bedene müteşebbih olur ve âhîrle bedeni tağyîr éder ve bedene ¹¹müteşebbih olmaz. Ve ammâ devâ-yı semmî oldur kim, bedenden müteğayyir [153a] olur ve bedeni tağyîr éder ve âhîrle bedeni fesâda vèrür. Ve ammâ ²semm-i muṭlaḡ oldur kim, bedende müteğayyir olmaz ve bedeni fesâda vèrür.

³Ve bilgil kim edviyenü'n dört dereceleri vardır. İmdi bir ot ⁴evvelki derecede idügi andan ma'lûm olur kim; eger hâr ise ⁵harâreti, bârid ise burûdeti bedende maḡsûs olmaya. Ve ikinci ⁶derecede idügi andan ma'lûm olur kim, kuvvetde artuḡ ola ⁷likin ol kadar degildür kim bedenü'n efâline âşikâre ⁸zarar érüre. Ve üçüncü derecede idügi andan ma'lûm ⁹ola kim, bedene âşikâre zarar érüre likin ol kadar degül kim ¹⁰bedeni fesâda vère. Ve dördüncü

derecede idügi andan ¹¹bilinür kim, bedeni azdura ya helâk éde. Ve ammâ gîdâ iki [153b] kısmdur, biri laţîf ve biri keşîfdür. Laţîf oldur kim, ²andan raķîķ ķan mütevâlid olur. Ve bunların her biri gine iki ³kısm olur ve ol oldur kim anuñ hilâfınca ola ve bu ⁴iki kısmuñ daķı her biri gine iki kısm olur.

⁵EL-BÂBÜ’Ş-ŞÂLİŞÜ ‘AŞER

⁶Câlinüs buyurur ki: Ser-cümle tamarlar dört yüz kırķ dört tamar dur, ⁷pes ehl-i hükemâ bu cümle tamlardan otuz iki tamları ihtiyâr ⁸étmişlerdür ki anlardan ķan alurlar. Şöyle kim; min-küllî a‘zâya ⁹nâfi‘ ola, ammâ şayruluğa ķan alalar, zîrâ tenķiye-i beden ve istifrâğ-ı ¹⁰kül ola. Velî çok aķıtmayalar ve ne vakt olur-ısa aķıtmayalar, ¹¹zîrâ ki ķan câsüs-ı a‘zâdur ve bedeni harekete getüren oldur.

[154a] İmdi eyle gerek kim her şayruluğa tēzcek ķan almayalar ve yaşamış ²ķişiden, kōcadan ve oğlandan ki ķiķirek ola, ķan almayalar. Kōca ³ol ķişidür kim işbu zamânda altmış [yıl] yaşamış ola, daķı andan gērü ⁴“ömri soñına degin kōcadur. Ve daķı her kim ķan almak dilese gerekdür kim ⁵şabâh gün doğınca ķan alalar, alduķdan soñra rufidan ⁶yumurda ve şekker şerbeti ve koyun şorbasın yēyeler ve içeler, ġāyet ⁷nâfi‘ ola. Ammâ ġuşşaluya ve kaķımış ve cimâ‘ étmiş ve hāmmāma ⁸varmış ve ishāl olmuş ķişilerden ķan almayalar, zîrâ muķātaradur, ⁹hāzer édeler; zîrâ imkân ola, eceli yakın gelmiş ola. Ve her ¹⁰ķişiden kim ķan alsalar elbetde tamarını baġlayalar, şeşük kōmayalar; ¹¹tâ ki mazlemesi ķan alan üzerine olmaya.

Ve daķı ol otuz iki tamar kim [154b] dēdük, ķanķı tamarı ne dürlü nesneye nâfi‘ olur, anları daķı bileler, ²aña göre ol tamarından ķan alivēreler, tâ ki nâfi‘ ola. Pes ol ³otuz iki tamarı adlu adı-y-ıla ve yērlü yerinde bildüre, tâ ki ķan ⁴alan ķişiye geñez ola: Evvel baş tamarı kim aña füz dērler, ⁵andan ķan alınursa menfa‘atı baş ve göz ķanın keser. ⁶İkinci alın tamarıdur kim aña cebse dērler, menfa‘atı kulaķ ġüvüldüsin ⁷ve göz ķanın keser ve baş çevrinmegin giderür. Üçünci kaş ⁸yanında olur, aña ‘ırķu’l-hācibeyn dērler, menfa‘atı göze ⁹ve kapaķlarına fā’ide édüp ķanın keser ve göz tōnuġın açar ¹⁰ve yaş aķmasın ve ķıl bitmesin keser ve yüzde cıbanlar çıkıķı ¹¹olsa giderür.

Dördüncü alın tamarıdır kim aña hâlefü'r-re's [155a] dërler, menfa'atı depe ve omuzlar ağrısın giderür ve başda baş ²bart olsa kırudur. Beşinci tuluñ tamarıdır kim aña 'ırķu's-³şakîķ dërler, menfa'atı baş ağrısın ve göze şu inmegini giderür ⁴ve andan kıan alsalar büyük açmayalar ve üzerine mercimek gibi ⁵tağ uralar demir ile, zîrâ kim şiryân şu 'belerinden ihtiyât [êdeler]. ⁶Altıncı kıulaķ ardındağı tamarıdır kim aña hâlefü'l-üzñ dërler, ⁷anuñ menfa'atı kıulaķ içinde baş bart olsa giderür ve ⁸unutsakluğı dağı giderür. Yedinci göz bınarı tamarıdır kim ⁹aña mâķu'l-'ayneyn dërler, menfa'atı göz bişigin ve cemî' gicigin ¹⁰giderür ve burundan şaru şu aķmağı giderür, keser. Sekizinci ¹¹burun tamarıdır kim aña 'ırķu'l-enf dërler ve anuñ menfa'atı [155b] yüzde ve burunda baş bart olsa ve yüzde bakıla gibi kıızıl ²nesne olsa giderür. Tokużuncı ve onuncı, iki dudak arasında ³iki tamarlardur kim anlara 'ırķu's-şefeteyñ dërler, menfa'atları ⁴dışler eti kıanasa ve dudak yarılśa ya ağzı yöresi baş ⁵bart olsa giderür. On birinci ve on ikinci tamarlar dil altında iki tamarlardur kim anlara 'ırķu'l-lisân dërler, menfa'atları yürek ⁷harâretine ve ağız içinde baş bart olsa ve dili ağır olduğına ⁸ve şişdüğine ve burun kıanına ve hunâķa müfiddür. On üçüncü ⁹ve on dördüncü tamarlar boğaz altında iki tamarlardur ki anlara ¹⁰vidâceyn dërler, ¹menfa'atları, sersâm rencine ve kıulaķ ağrısına ¹¹ve saçı sakalı dökülene ve başda ne kıadar 'illetler var-ısa [156a/b] ^{CP65b/4}ve marâzlar olursa def' êderler. ^{CP5}On beşinci sağ kıolda baş tamarıdır ki aña kıifal dërler, manfa'atı ^{CP6}baş ağrısına ve boğaz ağrısına ve burun tımrulduğına ve ne kıadar kim ^{CP7}boyundan yukaru 'illet var-ısa mecmû'in def' êder, zîrâ kim tenķiye-i ^{CP8}dimâğdur. On altıncı gevde tamarıdır ki kıolda olur, aña ekhel dërler, ^{CP9}menfa'atı cemî' a'zâya fâ'ide êder. On yedinci ekhel tamarı ^{CP10}altında olur, aña bâselik dërler, menfa'atı boğaza ve ısıtmaya ve gevde ^{CP11}yanğunına ve sancuya ve cemî' a'zâ harâretine fâ'ide êder. On sekizinci ^{CP66a/11}bâselik tamarı altında olur, aña üseylim dërler, menfa'atı bel ağrısına ^{CP2}ve kıasuk ağrısına ve sidük yolından kıan geldüğüne fâ'ide êder. ^{CP3}On tokuzuncı tamar kim baş barmaķ üstinde olur, aña ħabl-i zîrâ' ^{CP4}dërler, menfa'atı bel ağrısına ve omuz ağrısına ve uyuza fâ'ide êder. ^{CP5}Yigirminci tamar kim kıiçi parmaķ üzerinde olur, aña üseylim dërler, menfa'atı ^{CP6}sancuya fâ'ide êder. Yigirmiden tâ yigirmi altıya varınca dağı ^{CP7}şol yanında [olur]. Yigirmi yedinci ve yigirmi sekizinci ve iki tamar dağı

1 Bu "vidâceyn dërler" ibaresi derkenardadır.

diz ^{CP8}altında olur, anlara ‘ırķu’n-nesâ dërler, menfa‘atı yanbaşı ağrısına ^{CP9}ve bël ve uyluk ağrılarına fâ‘ide eder. Yigirmi toķuzuncı ve otuzuncı ^{CP10}şamarlar toþuk üstinde olur iki şamarlardur kim [añ] şâfine dërler, menfa‘at ^{CP11}ları ayakda sivilciler olsa kızıl kızıl veyâ şulansa veyâ kara olsa ^{CP66b/1}anlara fâ‘ide eder. Otuz birinci ve otuz ikinci řaraķ üstinde şamar ^{CP2}lardur ki anlara ¹[157a] ‘ırķu’l-ķadem dërler, menfa‘atı toþuk ağrısına ve ayak ağrısına ve şişe ²ve giciyüğe fâ‘ide eder. Ammâ bu şamarlar yağrına mensûbdur, yürege ³mensûb degüldür ve bu şamarlara neşterden kaçan ĥařa erse ⁴nişânı oldur kim; ol řamaruñ dâ‘iresi şiş ve gök olur ⁵ve kolu dağı kızıl olur ve şişer ve sancar, zaĥmet vërür. ⁶Ve ‘ilâcı oldur kim; eger şağ yanında ise bir iki günden ⁷şoñra şol kólından kan alalar ve ol kólın yukaru duta. ⁸Ve eger kuvvetlü ise birez akıdalar ve eger za‘if ise çok ⁹akıtmayalar, bu i‘tibârca ol gün dağı gërü kan alalar, ¹⁰olur. Ammâ eger şol yanında ise şağ kólından kan ¹¹alalar ve mantar bişüreler, gül yağıyla şamar üzerine ısıcaķla [157b] vuralar ve kabaķ içini dağı süd-ile kıynadalar ve şamar üstine ²vuralar, çevre yanına gül yağı ve kıuyruk yağı dürteler. Eger ki ³bunlar ĥâzır bulunmasa zeyt yağı-y-ıla yâ bezir-ile yumurdayı kıayđana ⁴eyleyeler veyâ un-ıla ĥoşmerü eyleyeler, ısıcaķla ol şamar ⁵üzerine vuralar, tâ ki ol inen kan tazîc olup düşince. ⁶Andan merhem-i baselikun vuralar ya merhem-i kâfûr vuralar. ⁷Eger kan durmaz-ısa, neşter öte geçerse yër bağarsuğunu ⁸dögeler, merhem gibi edeler, şağ řuz kıatalar, yumurda şarusıyla ⁹karişduralar, eski panbuğa dürteler, üzerine vuralar, berk kemend ¹⁰edeler, üç gün dura. Andan panbuğı zeyt yağı-y-ıla ılıcaķ ¹¹édüp yuyalar, andan kıoparalar, dağı merhem vuralar.

[158a] **Faşl.** Kıan almaķ günlerin beyân ²eder. Ammâ bilgil ki her ayuñ evvel güninde yâ on beş günü ³geçinceye degin kıan aldursa ‘illetleri ziyâde olur ve ol ⁴günlerde kıan aldurmaķ yaramaz olur. Meşelâ ayuñ evvel ⁵güninde aldursa el ayak ditremesi ĥâşıl ola. İkinci ⁶güninde hem muĥâřara ola. Üçüncü güninde muĥâlif rence ⁷ulaşdura. Dördüncü güninde mefâcân ölümün getüre. Beşinci ⁸güninde gevdeyi ditreme dutucı ola. Altıncı güninde endâmları ⁹süst ola. Yedinci güninde aldursa ma‘deyi ĥarâba vère. ¹⁰Sekizinci güninde göz nûrın kem eyleye. Toķuzuncü güninde ma‘deye ¹¹ĥalel vère.

1 Hekimoğlu nüshasında eksik olan 156a ve b varakları Cerrahpaşa nüshası (CP) 65b numaralı varağın 4. ve 11. satırları, 66a numaralı varağın 1. ve 11. satırları ile 66b numaralı varağın 1. ve 2. satırları arası ile tamamlanmıştır.

Onuncı gününde gevdeyi uyuz ve çıban çıkarıcı éde. [158b] On birinci gününde dimâğ kuruluşın getürücü ola. On ikinci ²gününde ağız ve nefes hoşusun hâşıl édici ola. On üçüncü ³gününde gönül perîşânlığın getürücü ola. On dördüncü gününde ⁴nikrîs rencin hâşıl édici ola. On beşinci gününde gâyet yaramaz⁵dur.

Ve ammâ ol günler kim ‘illetler giderici ola, kan aldurmak ⁶yarar ola; meşelâ her ayuñ on altıncı gününde aldursa uyuz ⁷ve çıban giderici ola. On yedinci gününde aldursa tâ bir yıla degin ⁸hasta olmaya. On sekizinci gününde aldursa baş ağrısın gidere. ⁹On toközuncü gününde aldursa hergiz meflûc olmaya. ¹⁰Yigirminci gününde aldursa şarılığı gidere. Yigirmi birinci ¹¹gününde aldursa yürek oynamasın ve ağrısın gidere. Yigirmi [159a/b] ^{CP68a/7}ikinci ^{CP8}gününde kan aldursa ağız hoşusun ve rencin gidere. Yigirmi üçüncü ^{CP9}gününde göz nûrın artura ve endâmların muhkem kıla. Yigirmi dördüncü gününde ^{CP10}şişler rencin ve zahmetin gidere. Yigirmi beşinci gününde kan aldursa ^{CP11}zîreklik getüre. Yigirmi altıncı gününde mefâcân ölümünden emîn ola. ^{CP68b/1}Yigirmi yedinci gününde gönül teşvîşin gidere. Yigirmi sekizinci ^{CP2}gününde gevdeye kuvvet vère. Yigirmi toközuncü ve otuzuncü gününde ^{CP3}yaramazdur, hâzer etmek gerekdür, şakınalar. Cemî‘ hûkemâ ittifâk[ı] bunuñ ^{CP4}üzerinedür.¹

EL-BÂBÜ’R-RÂBÎ’U ‘AŞER

^{CP99b/9}Cemî‘ yaquları ki yerlü ^{CP10}yerinde gereklüdür, beyân éder; Ebû ‘Alî Sinâ [ve] bâkî etibbâ ittifâkları-y-ıla. Nitekim ^{CP11}buyururlar: Evveli budur kim elli dirhem burçak otı, otuz dirhem degirmen ^{CP100a/1}tozı ve otuz dirhem akâkiyâ ve otuz dirhem çiriş ve elli dirhem dutçal ^{CP2}ve on dirhem şarmaşuk şakızı ve altmış dirhem sirke; dutkalı ^{CP3}sirkeye ısladasın ve geri kalan edviyeleri yoğurasın ve kurş édesin. ^{CP4}Hâcet vaktında bir havânda dögesin, yumurda-y-ıla qarışdurasın, yaqu ^{CP5}idesin ve sinan kemiklere vurasin, ‘âdetce bağlayasin.

1 Hekimoğlu nüshasında eksik olan 159a ve b varakları Cerrahpaşa nüshası (CP) 68a numaralı varağın 7. ve 11. satırları ile 68b numaralı varağın 1. ve 4. satırları arası ile tamamlanmıştır.

Faṣl. ^{CP6}Bir yaḳu daḥı kim cāzıbdür, çekicidür, Cālinūs terkıbidür, şan‘atı ^{CP7}budur: Yüz dirhem tirementine, yüz dirhem boy toḥmı, yüz dirhem kettān ^{CP8}toḥmı, elli dirhem zift, otuz dirhem şamaḳı şaḳızı, otuz dirhem ^{CP9}çam şaḳızı, kırk dirhem¹ [160a] bal mūmı, yigirmi dirhem zeyt yağı; bu edviyeleri yumşak dögeler² ve ince elekden geçüreler, andan bişüreler. Göreler, eger³ vācib olursa ince bēzden süzeler ve şaḳlayalar.

⁴**Faṣl.** Bir yaḳu daḥı kim her şızıya⁵ ḡāyet mücerrebdür. Sokrat buyurur kim: Balḡamdan olan renclere fā‘ide⁶ eder ve dögülmüş enlerde olan balḡamları arıdur. Evveli⁷ budur kim: Yigirmi dirhem ḳaşnı, yigirmi dirhem vuşāḳ, on⁸ beş dirhem şamaḳı şaḳızı, otuz dirhem çam şaḳızı, ⁹yigirmi dirhem zift, elli dirhem tirementine, on dirhem ¹⁰zeytūn yağı; bunları ḳaynadalar ve bezden süzeler, şaḥtiyāna¹¹ ya beze süreler, yaḳu edeler, üzerine bir dirhem zencebıl ve bir dirhem [160b] dārçinī ve bir dirhem ḳaranful yumşak dögeler, ekeler, yaḳu edeler, ²ḡāyet mücerrebdür.

Faṣl. Bir yaḳu daḥı³ kim şovuk veremler için, evveli budur: Otuz dirhem arpa unı, ⁴yigirmi dirhem bal, yigirmi dirhem tirementine, yigirmi dirhem ⁵ḳaṭrān; bunları havānda dögüp, birbirine alıṣduralar daḥı bez⁶ üzerine [ya] yalar, ‘alile yaḳu edeler. ‘Acā‘ib fā‘idelü ve mücerreb⁷ olmuştur, Eflāṭūn eyle buyurur.

Faṣl. ⁸Bir yaḳı daḥı şöyle kim ma‘de üzerine vuralar, şol vaḳtın kim ⁹ma‘ide ta‘āmı hażm etmeye; meşelā uşacuk oḡlancuklar ya ¹⁰ḥāmile ‘avratlar yāḥūz ṭabī‘atı nāzük kişiler ola. Anuñ aşlı¹¹ budur kim yaḳı vurasın, yaḳısı daḥı budur: Otuz iki dirhem [161a] revend-i Rūmī, altı dirhem benefşe dibi, dört dirhem zerāvend-i ²ṭavıl, dört dirhem muḳl-i ezraḳ, on dirhem tirementine, ³on dirhem bādām yağı, beş dirhem şaru şabur, iki dirhem ⁴za‘firān, beş dirhem mür-i Mekke, on dirhem bal mūmı; bunların ⁵erideceklerin erideler ve dögüleceklerin havānda ḡāyet⁶ yumşak dögeler ve ‘alile yaḳu edüp aḡarılmaḍ kettān bezine⁷ ya çuḳa pāresi üzerine yayalar ve uralar. Ebū ‘Alī Sīnā terkıbidür.

⁸**Faṣl.** Bir yaḳu daḥı kim ḳuşmaḡı⁹ dīndürür ve ma‘ideyi durğurur, ḳanḳı ādem gerek-ise olsun. ¹⁰Anuñ aşlı budur kim bu yaḳuyı urasın, ḡāyet mü-

1 Hekimoḡlu nüshasında eksik olan 159a ve b varakları Cerrahpaşa nüshası (CP) 99b numaralı varaḡın 9. ve 11. satırları ile 100a numaralı varaḡın 1. ve 9. satırları arası ile tamamlanmıştır.

cerrebdür. ¹¹Yakısı budur kim zıkr olunur: On dirhem şaru şabur, [161b] on dirhem mezdekî şakız, iki dirhem sinirlüce yaprak şuyıla ²yoğurasın ve bir el ayası kadar çulha pâresine yayup vurasın, ³Câlinüs buyurur. Buña yaqu-yı mübârek dërler.

Faşl. ⁴Bir yaqu dahı kim hıyârege ve kurluğana vururlar, edviyesi budur: ⁵Elli dirhem kaṭrân, beş dirhem dişi zift, yigirmi beş dirhem ⁶çam şakızı, yigirmi beş dirhem boy toḥmı, on beş dirhem zeyt ⁷yağı; bunları kaynadalar ve bezden süzeler, yaqu edeler.

⁸**Faşl.** Bir yaqu dahı kim yufka ⁹yêrlere vururlar, şan'atı budur: Yigirmi dirhem gül yağı, elli dirhem ¹⁰bal mûmı, elli dirhem kettân toḥmı, elli dirhem boy toḥmı, ¹¹otuz dirhem şamaḳî şakızı, otuz dirhem tirementine; [162a] bunların ezilecegin ezeler ve kalanın havânda yumşak dögeler, yaqu edeler.

Faşl. Bir yaqu dahı kim ³tâze bereye vururlar, edviyesi budur: Yigirmi dirhem zirâvend-i ⁴ṭavîl, on dirhem muḳl-i ezraḳ, altı dirhem mûmıyâ, ⁵yigirmi dirhem tirementine, otuz dirhem kettân toḥmı, on beş ⁶dirhem aḳâḳıyâ, on dirhem bezir; bunları katalar dahı ⁷yaqu edeler ve hâcet vaktında harca süreler.

Faşl. ⁸Bir yaqu dahı kim cemî' sinirleri ve eñleri ve kemikleri ⁹yumşadur ve uzadur ve bu yaqu işledüğünü degme yaqu işlemez. ¹⁰Ve dahı Ebû 'Alî Sînâ eydür: Ben bir kişi buldum ki on sekiz yıl ¹¹ḳolı büzülmişle yürümüş, bu yaqu-yıla on altı günde şağaldı [162b] ve ḳolı uzandı, yerine vardı. Edviyesi budur: Otuz dirhem ²'acâ'ib keleri, on dirhem balçık ḥurmâsı, on dirhem ³yêr bağırsağı; bu üçünü bir yerden dögesin, ḥallêdüp yaqu ola, ⁴vuralar.

Faşl. Bir yaqu dahı budur ki ⁵buña yaqu-yı kebîr dërler, cemî' gevdede ne kadar kim şızı ve ağı ⁶var-ısa cemî'isine ḥükm eyler, edviyesi budur: Yarpuz elli dirhem, ⁷sâbinec yigirmi dirhem, güyegü otı otuz dirhem, sedef ⁸elli dirhem, râziyâne on beş dirhem, ḳaranful beş dirhem, ⁹ḥabbü'l-ğâr on beş dirhem, zencebîl on dirhem, ṭopalaḳ ¹⁰on dirhem, buyan dibi yigirmi dirhem, zerâvend-i ṭavîl otuz ¹¹dirhem, diryâzî akuruş on dirhem, cevz otuz dirhem, [163a] mâmişâ on dirhem, behmen-i Hindî otuz dirhem, asarun ²otuz dirhem, kimnûn on dirhem, seliḥe kırk dirhem, ³bal mûmı dört yüz dirhem, zift dört yüz dirhem, ⁴ğalbânü beş yüz dirhem, tirementine yüz dir-

hem, şerākâ ⁵yüz dirhem, saķız otuz dirhem, muķl-i ezrak yigirmi ⁶dirhem, zeytün yağı üç yüz dirhem. Ve anuñ aşlı oldur kim ⁷eridecek nesneleri eridesin ve döğülecek nesneleri dögesin ⁸ve eleyesin, toz gibi edesin, hāzırlayasın. Ve ol otları kim eridesin, ⁹evvelî bir legene şu kıoyasın ve ol eriyen otları bir seyrek bezden ¹⁰süzesin ve ol legenüñ içine süzdüğünñden soñra elüñ-ile ¹¹yoğurasın, ammā şudan çıkaruban yoğurasın, andan ol toz [163b] olmuş, döğülmüş edviyeleri kıatasın ve bile yoğurasın, tâ ki ol ²tozı sındüresin, andan päre päre eylesin, hâcet vaktında ³harcanasın. Ğâyet mücerrebdür.

Faşl. ⁴Bu bir yaķudur kim hāyeye vururlar, şol vakt kim hāye şişe. ⁵Anuñ aşlı kıan-ıla şafrādan olur, hāye şişer ve kıızıl olur, ⁶ba‘zı kez şişer ve kıızarmaz, anuñ aşlı balğamdan olur ve kıatı ⁷olmaz. Anuñ yaķusı budur: Yüz dirhem baķıla unı, otuz ⁸dirhem bezr-i benc, elli dirhem şıgır yağı, yigirmi dirhem ⁹göl yağı, bir dirhem kıaya kıoruğı. Ve eger kim şişe ve kıızarmaya, ¹⁰ıssı yaķular vurasın anuñ gibiye, tâ ki şifā bula.

¹¹**Faşl.** Bir yaķı dahı kim dāhiliyün [164a] dërler, anuñ aşlı ve edviyesi budur kim: Alalar iki yüz dirhem ²kettān toħmı, iki yüz dirhem boy toħmı, iki yüz dirhem helîme, ³üç yüz dirhem mürdeseng, altı yüz dirhem zeyt yağı. Ve aşlı ⁴böyle olur kim; mürdesengi dögesin ve ebrişim elekden eleyesin ⁵ve zeytün yağı-y-ıla birez kıarışdurasın, andan oda vurasın, kıaynadasın, ⁶tâ ki birez kıoyula, andan indüresin. Ol kıalan edviyeleri ışladup ⁷süzesin ve kıatasın ve birez kıarışdurasın ve oda kıoyasın, ⁸añul añul kıaynadasın az od-ıla, tâ ki kııvāma getüresin ⁹ve indüresin, päre päre edüp şaķılayasın, hâcet vaktında ¹⁰harcanasın.

Faşl. Bu yaķuyı baş ¹¹ağrısı-y-içün ve nāzile içün Hekīm Şırvānî demişdür: [164b] Üç dirhem ‘aķırķarhā, üç dirhem gülñār-ı Mışrî, üç ²dirhem kil-i İrmenî, üç dirhem iki kıardaş kıanı, üç ³dirhem günlük, üç dirhem maştaķı; bu eczāyı yumurda ağı-y-ıla ⁴hālť edüp ağırdılmağu kettān bezine yaķu edeler, ⁵alnına ve iki kıulağına varınca şaķaķlarına yapışduralar, eyü ola.

⁶**Faşl.** Yaķu şıfatı kim yan ⁷başına vururlar, ağrısın giderür, sakin eyler: Kıuru yarpuz, ⁸şaytarac, kebere dibinüñ kıabı, hardal, encİR şıresi; ⁹kamusın berāber edüp kıarışdurup yaķu edeler, vuralar, kıabarınca ¹⁰dura.

Faşl. Şıfat-ı yaķu kim ¹¹baş ağrısı-y-içündür, şöyle ki ızırâbı ola, ârâmı olmaya [165a] ve bî-hûde sözler dahı söyleye: Marul tohmı beş dirhem, ²haşhâş ve kabaķ çekirdegi ve nilûfer ve dahı benefşe ve varsama ³üçer dirhem, luffâh, bâng tohmı ikişer dirhem; bu mecmû'ın ⁴dögeler, ince elekden geçüreler, şaklayalar, hâcet vaktında ⁵üç kaşuk gül yağı, beş dirhem mûm ocağa koyalar, arpa ⁶dahı koyalar ki toña. Ve bu döğülmüş edviyeden yetecekce karışduralar, ⁷yoğuralar, bir pâre beze yayup başa yakalar, kuruyınca tura, ⁸andan sonra gerü tâzesin uralar, nâfi'dür, şifâ bula.

⁹**Faşl.** Şıfat-ı yaķu kim talağa ¹⁰nâfi'dür, şan'atı budur ki: Süsen dibin çıkaralar, kara kabın ¹¹yonalar ve yufkacuk toğrayalar, güneşe koyalar, kuruya. Andan [165b] yigirmi dirhem toraķ ki döğülmüş ola ve boy ve aķ günlük ²ve muķl-i ezraķ ve mür ve maştakî onar dirhem, sünbül dört ³dirhem, kelem tohmı on dirhem; bu mecmû'ın dögeler, ⁴elekden geçüreler, andan sonra elli dirhem incir ve üç ⁵vaķıyye tiz sirke, iki vaķıyye şu ocağa koyalar, kaynaya, tâ ki ⁶sirke ve şu gideler, incir kıla ve dögeler, merhem gibi ola. Andan ⁷sonra bir vaķıyye bal karalar ve edviyeye karışduralar, ⁸yoğuralar, dört beş bahş edeler, beze yayalar, vuralar, ⁹kuruyıcaķ bir dahı vuralar, nâfi' ola.

Faşl. ¹⁰Şıfat-ı yaķu kim bel ağrısına ve dahı darb toķunmağa ve bertiğe ¹¹nâfi'dür: Maştakî, aķ günlük onar dirhem, beneviş [166a] şakızı üçer dirhem, karanful, fülful beşer dirhem, egir, ²zencebîl, beneviş şakızı dörder dirhem ve üç yüz dirhem ³zift; bu mecmû'ın dögeler, ince elekden geçüreler ve zifti ⁴ocaķda erideler ve bu eczâyı aña kıatalar, yaķu edeler. ⁵Bir pâre kıalıñ nesneye yayup 'alile yaķu eyleyüp vuralar, ⁶nâfi' ola.

Faşl. Şıfat-ı yaķu kim ⁷niķrîs için nâfi'dür: Afyön, muķl-i muğâş, mür, ⁸şâf-ı mâmişâ üçer dirhem, degirmen tozı, za'firân ⁹üçer dirhem; bu cümlesin dögeler ve elekden geçüreler, ¹⁰on dirhem gül yağı, üç dirhem mûm; mûmı erideler, ¹¹bir kaşık kıız oğlan südi-y-ile yarım gülâb ve iki yumurda [166b] şarusın mûma kıatalar, edviyeye karışduralar. Yaķuyı ısıcaķ ²edüp vuralar.

Faşl. Şıfat-ı ³yaķu kim niķrîs için nâfi'dür, evveli budur: Muğâş beş dirhem, ⁴haşhâş ve afyön beşer dirhem, muķl, mür, şabr-ı usķuķurî, ⁵bâng

tohumı, māmîsâ, fülful, za‘firân, günlük, degirmen tozu⁶üçer dirhem, şandal, leben ikişer dirhem; bu cümlesin döğüp⁷elekden geçüreler ve yigirmi dirhem gül yağı, altı dirhem⁸ağ mûm ve mûmı erideler, yarım kaşık gülâb ve yarım kaşık⁹kız oğlan südi-y-ile ve üç yumurda şarusın mûma¹⁰katalar ve karışduralar ve döğeler ve otları dağı karışduralar, ¹¹hâcet vaqtında isti‘mâl edeler.

Faşl. [167a] Şıfat-ı yağı kim yanbaşına vuralar, ağrısı sâkin ola: Kuru²yarpuz, şaytarac, kebere dibinün kabı ve hardal ve incir³şiresi; dükelin karışduralar, yağı edeler, kabarınca tura.

⁴Faşl. Şıfat-ı yağı kim boğaz⁵ağrısına nâfi‘dür, anuñ gibiye kim boğazı ağrıya, yedügin yudamaya⁶veyahûz katı zahmet-ile yuda ve taşırardan ağrısı ola dağı⁷nefesin alımaya: Torak otı otuz dirhem, bâbünec yigirmi⁸dirhem, kelem tohumı, boy tohumı, nilüfer, kettân tohumı onar dirhem, ⁹muql, mürr-i şâfi beşer dirhem, maştakî beş dirhem, ağ günlük¹⁰dört dirhem, süsen dibi beş dirhem; bu mecmû‘ın döğeler, ¹¹elekden geçüreler, andan soñra üç vağıyye şu-y-ıla elli **[167b]** dâne incir kaynadalar ve havânda döğeler; ol kadar ki çekirdegi²uvana. Dağı bu döğülmiş eczâyı karalar, bir kaşuk bal dağı³katalar; ol kadar döğeler ki merhem gibi ola. Ve yetecekce bir⁴pâre beze yayalar, tâ ki kuruyınca dura, ikiledin tâzesin⁵vuralar. Ve ekşilerden yeye ve omaç, tatlu erük⁶yeye, inek südi-y-ile ıssı-y-ıla ğargara ede, nâfi‘ ola.

⁷Faşl. Şıfat-ı yağı kim yüzde⁸yâ kulak ardında veyâ boyunda verem vâki‘ olsa, kızıl ola⁹ve ağrısı ola, anlara nâfi‘dür ki: Alalar şamğ-ı ‘Arabî, ‘anzerût¹⁰ikişer dirhem, ağ günlük bir buçuk dirhem, muql bir dirhem, ¹¹mür, maştakî birer dirhem, çavşır bir buçuk dirhem, za‘firân **[168a]** iki dirhem, hevelân-ı Hindî üç dirhem, şabr-ı uskuţurî²iki dirhem; bu mecmû‘ın döğeler, ince elekden geçüreler, ³andan soñra hevelânı bir kaşık şu-y-ıla ezeler havânda, ⁴şöyle ki vücudı kalmaya ve ol döğülmiş edviyeye karışduralar. ⁵Eger şâflar ederse cemi‘ ağırlara ki kızıl ola ve şiş⁶ola, gülâb-ıla ezeler ve dürteler. Ve eger yağı-y-içün olursa bir⁷dirhem miqdârı yumşak döğeler ve yumurda şarusıyla⁸karışduralar, ne katı ola ve ne şıvık ola. Andan bir beze yayalar, ⁹uralar, kuruyınca dura, andan bir dağı uralar, tâ ki şifâ bula.

¹⁰**Faṣl.** Bir dürlü yaķu daķı ¹¹ol vaķtı ki  opuķda vey  barmaklarda  atı ola ve Şiş ola [168b] ve kıızıl ola ve  abalaması ola, bu terkibi  edeler: Aķ Şandal ve kıızıl ² andal beşer dirhem, b ng toķmı d rt dirhem, luff h dibi ³d rt dirhem,  aŐ aŐ  abı beş dirhem, afy n d rt ⁴dirhem, za fir n iki dirhem, k f r altı  ekirdek; ⁵bu c mlesin d geler, ince elekden ge  reler, g l b-ıla yoğurular, ⁶uŐacuk  urŐlar  edeler ve Őa layalar ve gerek olıcaķ ⁷bir kimseye kim, ne ıssı seve ve ne Şovuk seve, inek s di-y-ile y h z ⁸ ız oğlan [s di-y-ile] bir  aŐıķ miķd rı ezeler ve d rteler,  urıyıcaķ gine ⁹d rteler.

Faṣl. Şifat-ı ¹⁰yaķu kim cem  me aŐıl i  n ve niķr s i  n ve her yerde olan ¹¹ŐiŐler i  n ki n fi  ola: Kıızıl g l, aķ g l,  abı  ıķmıŐ [169a] mercimek, m Ő, aķ Şandal, luff h, marul toķmı, n l fer, benefşe ²beŐer dirhem, kiŐn c toķmı d rt dirhem ve  aŐ aŐ toķmı ³beŐ dirhem, kelem toķmı    dirhem, k sn  toķmı    ⁴dirhem; bu mecm  'ın d geler, ince elekden ge  reler, vaķtı ⁵ki  acet ola, beş yumurda Şarusı ki  ig ola ve iki  aŐıķ ⁶  l yağı ve iki  aŐıķ inek s di-y-ile yoğurular ki ne  atı ⁷ola ve ne Őıvıķ ola, bir p re beze yayalar, ıssıcaķ vuralar, ⁸t  ki  uruyınca dura, andan Őo ra g r  vuralar. Ėid s  ⁹arpa unından oma  ola,   Őn  v reler,  oruk Şuyından ¹⁰vey   aramuk Şuyı vey  sirke. Eger  atı olursa mercimek ¹¹ve  ıy r,  oruk Şuyı-y-ıla v reler.

Faṣl. [169b] Şifat-ı yaķu bir d rl  daķı kim demreg ye yarar, Őan atı budur: ²Zerde-  b beş dirhem,   kır ar   d rt dirhem, Őıblıķ ³   dirhem,  ara boya, z c-ı Kıbrız  d rder dirhem, ⁴ aru hel le  abı beş dirhem,  ara hel le d rt dirhem, ⁵zir vend-i  av l d rt dirhem, kıızıl boya    dirhem, ⁶m rdeseng, s nb l,  aru zern h,  ara zern h, ekşi n r  abı ⁷ve m z  her birinden    er dirhem; bu mecm  'ın d g p ince ⁸elekden ge  reler. Andan Őo ra altmış dirhem zeyt yağı, ⁹on dirhem  aru m m; bir   sa  oyalar, erideler ve  oyalar, ¹⁰ o na ve hav na  oyalar, zeyt yağın ol d g lmıŐ edviyeye ¹¹ arıŐduralar, hav n desti-y-ile ovalar, t  ki merhem gibi ola. [170a] Andan Őo ra sır a  aba  oyalar ve Őa layalar. Her   zuvda ²ki demreg  ve baş bart olsa ıssı Şu-y-ıla yuyalar ve d rteler, ³t  gidince.  uzlu nesne y meye ve er k ve balıķ yemeye ve  uru ⁴et yemeye ve bunlara be zer nesneleri y meye, t  ki n fi  ola.

⁵**Faṣl.** Bir dürlü [yağu] dahı demregüye [yazar]: ⁶Otuz kırk sarımsağı arıdalar, döğeler, bir kaşık sirke kıtalar, ⁷şıklar, şuyın alalar. On dirhem kurum külin ısladalar, ⁸barmağ-ıla ovalar, demregüye dürteler. Yumağdan soñra taḥammül⁹êderse geçeden êrteye degin şabâḥ durıcağ gül yağın ¹⁰dürte, şifâ bula.

Faṣl. ¹¹Şıfat-ı yağu, uyuz için; gerek yaş olsun, gerek kuru olsun: [170b] Otuz dirhem kıyruğı süzeler, yağın alalar, andan beş dirhem ²kükürd döğüp ḥarîrden geçüreler, on iki dirhem toḥmekân ³toḥmı döğüp ḥarîrden geçüreler, on dirhem acı bādām döğeler, ⁴merhem gibi ola. İşbu acı yağ-ıla havâna kıoyalar, ol kıadar ovalar ki ⁵mülemma‘ olup merhem gibi ola, şaklayalar, vaktı ki gerek ola, ⁶dürteler. Her nêrede ki vardur, gâyetde süreler, êrtesi ḥammâma⁷vara, çoğan-ıla gevdesini tamâm yuyalar, andan soñra gevdeyi yine ⁸şâbûn-ıla yuyalar. Andan döğülmiş ḥaṭmî yaprağın sürüp ⁹soñra yaykıana, kııka, eve gelicek tamâm gevdeye ıssı ıssı şîrûğan ¹⁰dürteler, bu ‘alâmet üzerine ki kıaşıyıcığ kepeklene ¹¹ve şıkıcağ şaru şu kııka. Eger bu tedbîrler-ile ki sâkin olmaya; [171a] üç dirhem şaru kükürdi döğeler, ince elekden geçüreler, ²iki kaşık inek yoğurdın ayran êdeler, ol döğülmişden buçuk ³dirhem ol ayran-ıla ezeler, açla içeler, ammâ otuz yaşından ⁴yukaru olan âdeme vêrmeyeler. Perhîzinde tatlu erük yemeye, ⁵balık dahı yemeye. Eger bu tedbîr-ile dahı olmazsa; otuz dirhem ⁶kaṭrân, on beş dirhem şâfi kıyruğ yağına kıtalar, gâyetde ⁷ovalar ki birbirine kıarıla. Dahı ḥammâma gire, tamâm gevdesin raḥşîn ⁸nesne-y-ile süre. Dahı her kıanda ki var-ısa ol yağ-ıla kaṭrânı süre ⁹gece-y-ile oda kıarşı. Ve şabâḥ ḥammâma vara, ebem-gümeci yaprağın ¹⁰ve pancar yaprağın merhem gibi döğeler ve ḥammâmda dürtüne, ¹¹tamâm gevdesin anuñ-ıla yuya, eve gelicek ıssı ıssı gül yağın dürtte. [171b] Andan soñra ki birbirine uyuz mütemekkin ola, gitmeye, eger şâḥibi ²taḥammül êderse on dirhem fülfuli döğüp ğubâr êdeler ³dahı sirke-y-ile ısladalar, ḥammâmda dürtüne. Ammâ yürege ⁴ve yufka yêrlere dürtmeyeler, birez otura, andan kııka. Eger ⁵ḥarâreti sâkin olmazsa inek yoğurdın dürteler, bir zamân ⁶dura, yaykıana, kııka.

Faṣl. ⁷Şıfat-ı yağu kim cemî‘ sınıqlara gereklüdür ve Ebû ‘Alî Sînâ sözleridür, ⁸evveli budur: Aḳâkıyâ on dirhem, on dirhem kıantâriyyûn-ı kebîrî, ⁹on dirhem mürdümük unı, on beş dirhem kıiriş; ğubâr döğeler ¹⁰ve ince

elekden geçüreler ve şaklayalar, tâ ki hâcet vaktında ¹¹yumurda ağı-y-ıla qarışduralar ve bir pâre ağardılmağu kettân bezine [172a] yayalar ve ol sınıuğ olan yerlere vuralar ve bağlayalar, tâ ki şifâ ²bula.

Faşl. Yağudur, bahağ ³içün. Ammâ eţibbâ-yı müteğaddimîn bahağ-ıla baraş arasında fark ⁴etmişlerdür ki; kaçan bahağa igne vuralar, eger kanı çıkarsa ⁵ķâbil-i 'ilâcdur, aña tîmâr edeler, eger kan çıkmasa 'ilâca ķâbil ⁶degildir. Ol ki ķâbil-i 'ilâcdur, işbu tedbîri edeler: Kıızıl boya ⁷yigirmi dirhem, döğülmüş kavun çekirdegi içi on dirhem, ⁸nuşâdür dört dirhem, şaytarac beş dirhem, eger bulunmasa ⁹ķunduse on dirhem; bu cümlesin döğeler, elekden geçüreler, ¹⁰yigirmi dirhem hınnâ kıatalar, yetecek miğdârı sirke-y-ile ¹¹yoğuralar, şöyle ki ne kıatı ola ve ne sıvık ola. Her geće dürteler, [172b] geće yata, ertesı hımmâma vara.

Faşl. ²Bir dürlü yađu dağı bahağ için: Egren çekirdegi yigirmi ³dirhem, zerdâlû on dirhem, zerâvend-i tavîl beş dirhem, ⁴acı bādâm yigirmi dirhem, zerdâlû çekirdegi on dirhem, ⁵ķızıl boya beş dirhem, ģardal üç dirhem, çoğan on dirhem; ⁶bu mecmû'ın döğeler, ince elekden geçüreler, andan soñra ⁷yigirmi dirhem kıızıl boya nîm-küfte ve beş dirhem baķķam nîm-küfte ⁸ve bir vaķıyye şu-y-ıla bu ikisini kıaynadalar, tâ kim nışfı gidüp nışfı ⁹ķala. Ve bununı suyıyla ol döğülmüş edviyeleri qarışduralar ¹⁰ve dürtüne. Geće yata, ertesı hımmâma vara ve yuna, çıkıncağ ¹¹bunun ģıdaları kıatlular ve yağlular ola.

Faşl. [173a] Bir dürlü yađu dağı: Vağtı ki her 'uzvda şaru yağûz ađ ²veyâģûz kıara benekler ola, ģâh gide ģâh ola, anuñ ³tedbîri: Otuz dirhem turb toģmı, yigirmi dirhem şıgır kuyruğı ⁴çiçeđi, ģardal-ıla hınnâ üçer dirhem, nuşâdür dört dirhem ⁵ve büre dört dirhem ve şeb dört dirhem ve bu dükelin ⁶elekden geçüreler dağı şaklayalar. Vağtı ki hâcet oldu, yetecek ⁷miğdârı tîz sirke-y-ile ezeler ve geće dürteler, yata, şabâģ ⁸hımmâma vara, yuna.

Faşl. Bir dürlü ⁹yađu dağı nıķrîs için: Afyôn, muķl, mürr-i Mekķi ikişer ¹⁰dirhem; bu üçünü berâber döğeler, elekden geçüreler, yarım kıaşığ ¹¹ķız oğlan südi-y-ile ve yarım kıaşığ ģül yağı, bu cümleyi bununı-ıla [173b] qarışdurasın, tâ ki hâcet vaktında ısıcağ edüp dürteler.

²EL-BÂBÜ'L-HÂMISÜ 'AŞER

³Mecmû'-ı melhemleri beyân eder.

Ve Câlinüs buyruğınca evvel ⁴baseliğünü beyân eder kim edviyesi budur: Yüz yigirmi ⁵dirhem zift, elli dirhem bal mûmı, elli dirhem çam şakızı, ⁶elli dirhem günlük, elli dirhem tirementine, yigirmi beş ⁷dirhem çırağ yağı, üç yüz dirhem zeytün yağı yâhûz keçî ⁸böğregi yağı; bu mecmû'ın eridüp ince bezden süzeler, ⁹bir zarfa koyalar, hâcet vaktında harca süreler, şifâ bula.

¹⁰**Faşl.** Şaru merhemi beyân eder, ¹¹Eflâtûn edviyesidür: İki yüz dirhem şaru mûm, [174a] yüz dirhem tirementine, yüz dirhem şamâķî şakızı, elli ²dirhem günlük, yigirmi dirhem mezdekî, elli dirhem kaşnı, ³otuz dirhem vaşak, on dirhem muķl-i ezrağ, dört ⁴yüz dirhem zeyt yağı; bu mezkûrları eridüp ince bezden ⁵süzeler ve bir zarfa koyalar, tâ ki hâcet vaktında 'amel edeler.

⁶**Faşl.** Aķ merhemi beyân eder, ⁷edviyesi budur: Aķ mûm yüz dirhem, şamâķî şakızı ⁸yüz dirhem, günlük elli dirhem, gül yağı elli dirhem, isfidâc ⁹seksen dirhem, kaya koroğî iki dirhem, şîrûğan yüz ¹⁰elli dirhem; 'âdetce merhem edeler, gâyet müfiddür.

¹¹**Faşl.** Merhem-i sürh beyânındadır, [174b] edviyesi budur: Elli dirhem çam şakızı, otuz dirhem ²şamâķî şakızı, yüz dirhem bal mûmı, on dirhem vuşak, ³otuz dirhem kaşnı, yigirmi dirhem şabur, kırk dirhem ⁴eñlik, yüz elli dirhem zeyt yağı; mecmû'ın kimin döğüp ⁵kimin eridüp üstâdlar 'âdetince merhem uralar, tâ ki hâşıl ⁶ola.

Faşl. Merhem-i muķl beyân ⁷eder, edviyesi budur: Otuz dirhem vuşak, yigirmi ⁸dirhem cāvşîr, otuz dirhem aķ günlük, kırk dirhem ⁹mürdeseng, yigirmi dirhem mür, yigirmi dirhem çadır, ¹⁰seksen dirhem mûm, yetmiş dirhem çam şakızı, ¹¹yigirmi dirhem kalem-i jengâr, otuz dirhem revend-i çînî, [175a] üç yüz dirhem zeytün yağı. Ve şol otlar kim döğülecekdür, ²dögesin ve sık elekden geçüresin ve çam şakızını ayrı ³dögesin ve çadırı yağ-ıla kaynadasın ve çadır eridügi gibi çam ⁴şakızını kıtasın ve bal mûmını kıtasın ve süzesin ve ⁵šovudasın ve ol toz olmuş otları kıtasın, karışdurasın, ⁶tâ ki ola. Ve vuşâğî otuz dirhem sirke-y-ile havânda ezesin, ⁷tamâm hâllêdesin ve bir temiz bezden süzesin ve tencereye kıoyasın, ⁸gine od üzerine kıoyasın, añul añul kaynadasın, tâ ki şuyı ⁹gide, merhem ola.

Faşl. Merhem-i ¹⁰şîşi beyân eder, edviyesi budur: Dört yüz dirhem ¹¹sirke, üç yüz dirhem şîrûğan, yüz dirhem enlik, [175b] dört yüz dirhem mürdeseng, üç yüz dirhem kil-i İrmenî; ²üstâdlar 'âdetince merhem edeler.

Faşl. ³Merhem-i sirkeyi beyân eder, şan'atı budur: Dört dirhem sirke, ⁴dört yüz dirhem zeytûn yağı, dört yüz dirhem mürdeseng, ⁵elli dirhem nişâsta; mecmû'ın terkîb[i] üstâd 'âdetince ⁶merhem oluna.

Faşl. Merhem-i ⁷rüsûl, edviyesi budur: Elli dirhem bal mûmı, elli dirhem ⁸çam şakızı, yigirmi dirhem günlük, otuz dirhem ⁹kaşnı, on dirhem vuşâk, elli dirhem tirementine, elli dirhem ¹⁰mürdeseng, seksen dirhem kalem-i jengâr, üç yüz dirhem ¹¹zeytûn yağı; 'âdetce merhem edeler.

Faşl. [176a] Merhem-i hıyâreğ kanı çekicidir, şan'atı ve edviyesi budur: ²Yüz dirhem zift, yüz dirhem bal mûmı, yüz dirhem ³tirementine, elli dirhem kettân tohumı, elli dirhem boy tohumı, ⁴elli dirhem çam şakızı, yüz dirhem zeyt yağı; 'âdetce ⁵merhem edeler.

Faşl. Uyuz merhemini ⁶beyân eder, edviyesi budur: Yüz elli dirhem defne yağı, ⁷yüz dirhem acı sayacı, kırk dirhem kara kükürd, elli dirhem ⁸jive, elli dirhem kükürd, otuz dirhem şaru zernîh, ⁹elli dirhem bûre, elli dirhem kaşrân; üstâdlar yolınca merhem ¹⁰edeler.

Faşl. Merhem-i kelbaş için, ¹¹edviyesi budur: Yüz dirhem tirementine, yüz dirhem [176b] kaşrân, elli dirhem jive, elli dirhem kalem-i jengâr, ²otuz dirhem zâc-ı Kıbrızî, elli dirhem defne yağı, elli ³dirhem qurum, yüz dirhem şarp sirke, iki yüz dirhem ⁴zeytûn yağı, elli dirhem mûm; mecmû'ın birikdirüp üstâd ⁵yolınca merhem edeler.

Faşl. ⁶Giciyûk için olan merhemdür, edviyesi budur: On dirhem ⁷dîryâz, on dirhem kara kükürd, on dirhem söyünmemiş ⁸kirec, on dirhem söğüt kömürü, on dirhem afyön, ⁹on dirhem sülîmen, yüz otuz dirhem bal; mecmû'ın üstâdlar ¹⁰kaşılınca terkîb edüp merhem edeler.

Faşl. ¹¹Bu merhem kıl bitürmek-içündür, edviyesi budur: On dirhem [177a] kertekele küli, on dirhem fınduk kabı küli, on dirhem yavşan ²küli, on dirhem tûrb yağı; 'âdet üzere merhem edeler.

³**Faşl.** Merhem-i şaru: Bu merheme, ⁴baseliqun dërler ve havâriyyûn dahı dërler, Urum ⁵dilince vaşalıqun dërler. Bu merhem Câlinûs'ın terkîbidür,

⁶Boğraç dağı gâyet begenüpdür, bu merhem için eyitdi: Eger ki bu ⁷merhemi gümüş kabda şaklasalar gâyetde hübdur. Edviyesi ⁸budur: On dirhem kaşnı, on dirhem uşak, on dirhem ⁹günlük, yigirmi dirhem zerde-çâv, elli dirhem tirementine, ¹⁰altmış dirhem çam şakızı, yüz elli dirhem bal mûmı, ¹¹iki yüz dirhem zeyt yağı, kırk dirhem şığıruñ bögreği yağı, [177b] on dirhem büre; bu cümlesini şol ki eridecekdür, erideler ²ve dögecegin dögeleler dağı zeyt yağıyla kaynadalar ve bākîsin dağı ³kaynadalar, indüreler, bir bezden süzeler ve qarışduralar, merhem édeler ⁴ve eski yaraya ve yeñi yaraya vuralar, gâyet nâfi'dür.

⁵**Faşl.** Şıfat-ı merhem kim eski cerâhatlara ⁶vururlar, edviyesi budur: Beş dirhem 'anzerût, yigirmi dirhem ⁷mürr-i şâfi; yumşak dögesin ve harîrden eleyesin ve elli dirhem çam ⁸şakızınıñ revâkı-y-ıla yoğurasın, merhem ola. Hâcet vaktında 'amel ⁹êdesin.

Faşl. Şıfat-ı merhem kim Firenkce ¹⁰sirun dërler, ıssı yaraya ve ıssı günlerde isti'mâl êdesin, ¹¹her dürlü cerâhata fâ'ide êder, edviyesi budur: On dirhem [178a] isfidâc, on dirhem zeyt, iki dirhem sirke; şol kadar kaydada²sın kim kıvâma gele. Ve eger dilerseñ kim ıssı günlerde isti'mâl êdesin, ³zeyt yerine gül yağı, isfidâc yerine mürdeseng êdesin ve sirkeyi ⁴üç dirhem koyasın.

Faşl. Şıfat-ı merhemül-⁵ezrak: Bu dağı bir merhemdür ki yaraları kurudur ve nâşûra ⁶fâ'ide êder. Şan'atı budur kim: Alasın mürdeseng bir cüz' ve zeyt ⁷iki cüz'; mürdesengi döğüp zeyt yağıyla kaydadasın kim mürdeseng ⁸hallola. Zeyt qaralar, andan soñra alasın, hall-i hamr ⁹dört cüz'i koyasın, ılıcağ od-ıla kaydadasın, tâ ki kıvâma ¹⁰gele, hâcet vaktında 'amel oluna.

Faşl. ¹¹Bu bir merhemdür ki niķrîse fâ'ide êder: Alasın dühnü'l-ķar', [178b] dühn-i levz, şulu dühn-i bâbünec, bevlü'n-nisâ, māmîşâ, şamğ-ı muşaffâ ²ve bir habbe afyön ve bir habbe za'firân; merhem édeler.

Faşl. ³Merhem-i Boğraç ve Sokraç: On iki buçuk dirhem zeyt yağı, bir buçuk ⁴dirhem Şâm şakızı, iki dirhem zift, buçuk dirhem günlük, iki ⁵buçuk dirhem bal mûmı, iki dirhem tirementine, iki dirhem bögrek ⁶yağı, on iki dirhem gül yağı, iki dirhem 'anber, iki dirhem ⁷buyan balı; bu mecmû'ın mülemma' êdüp üstâdlar ķavlince merhem édeler.

⁸Faşl. Bu dağı bir melhemdür kim artuk ⁹bitmiş ete fâ'ide eder, artuğın ve çürüğün yer, giderür, yeñi et ¹⁰bitürür. Edviyesi budur: İki dirhem kalem-i jengâr, çam şakızı ¹¹ve günlük degmesinden beş dirhem, 'anzerût bir dirhem; [179a] jengârı döğeler, kalan edviyeyi zeyt yağı içinde erideler, ²ardınca jengârı katalar ve birbirine katup karışduralar, üstine ³bir dirhem mûm fetili gibi edeler, merhem edeler, hâcet vaktında 'amel ⁴edeler.

Faşl. Merhem-i kâfur kim ⁵aşşı eder od göyünmegine ve ıssı yağ ve ıssı şı yakduğına ve ⁶cemî' ıssıları şovudur ve hem et bitürür. Terkibi budur: ⁷Ak mûm ve kal'ay-ı isfidâc degmesinden ikişer dirhem, gül yağı ⁸dört dirhem, kâfur buçuğ dirhem; gül yağı-y-ıla bir kildene ⁹koyalar, mûmı dağı içine koyalar ve hem isfidâcı döğeler, eleyeler, ¹⁰anı dağı katalar, üstine kâfurı dağı katalar. Edviye eriycek ¹¹birez karışduralar, hâcet vaktında isti'mâl edeler, nâfi' ola.

[179b] **Faşl.** Merhem-i zincifre: Bu merhem hanâzîre ²fâ'ide eder. Hanâzîr dedükleri bir nesnedür kim boğa[z]larda ³olur, başdan iner. Evvel nohûd gibi olur, andan sonra ⁴bağıla gibi olur, 'alâ-sebîlin indirici günden güne büyür, şöyle ⁵olur kim boğazı tamâm durar. Eger evvelden tîmâr olunmazsa ⁶ol rencden helâk olur gider. Andan gerü her kanda kim verem ⁷olsa bu merhemi üstine ursalar giderür. Şıfatı budur: ⁸Beş dirhem mürdeseng, on dirhem şaru mûm, ak günlük ⁹ve kına ve uşak her birinden onar dirhem, çıtlık ağacınıñ pusu ¹⁰altı dirhem, zincifre sekiz dirhem. Eger kış olursa edviyesi ¹¹zeyt yağıyla merhem oluna, eger ki yaz günü olursa gül yağı [180a] birle merhem edeler, hâcet vaktında hanâzîre yâhûz vereme ²uralar, üstüne bir pâre kurşun vuralar, şıfâ ola inşâ'allâh.

³Faşl. Merhem-i esved: Bu kara melhemdür ki ⁴yarayı tîzcek bitürür. Edviyesi budur: Çam şakızı ve şaru ⁵mûm ve zift ve zeyt yağı ve çavşan yağı; kâmusından berâber ⁶alalar ve bu zıkr olan edviyeyi zeyt yağı içinde erideler, merhem ⁷edeler, hâcet vaktında 'amel oluna, fâ'ideler 'âbid ola inşâ'allâhu ⁸te'âlâ.

Faşl. Bu merhem çibanlar öldürici ⁹merhem şıfatıdır, terkibi budur: On dirhem uşak, beş dirhem ¹⁰muql, dört dirhem maştakî, üç dirhem günlük, üç ¹¹dirhem 'anzerût, dört dirhem Şâm şakızı, beş dirhem [180b] zift;

mecmû‘ın dögeler, ince elekden geçüreler, dahı yigirmi dirhem²ķuru üzüm ki çekirdegi çıķmış ola, havânda dögeler ki vücûdı³ķalmaya ve bu dögülmüş eczâyı ķaralar ve dögeler, şöyle ki ne ziyâde⁴ķatı ve ne şıvık ola. Eger ki ķatı olursa beş on dirhem⁵bal ķatalar, tâ ki yarar ola. Beze yayup yaralara vuralar ve ķalanın⁶tîmâr êdüp şaķlayalar, hâcet vaktında hıarca süreler.

Faşl. Bu merheme havâriyyûn dêrler, ⁸nâfi‘dür veremlere ve hanâzîre ve nâşıra ve tâ‘ûna ve sereţâna. ⁹Ve çürümiş cerâhatı pāk êder, fâsid etlerin arıdup pāk ¹⁰êdüp tâze et bitürür. Terķibi budur: Mûm, Şâm şaķızı ¹¹onar dirhem, cāvşîr, jengâr, dâne çadır her birinden ikişer [181a] dirhem, uşaķ yedi dirhem, zirâvend-i tavîl, günlük her birinden ²üçer dirhem, muķl-i ezraķ dört dirhem, mürdeseng dört ³buçuķ dirhem; bu edviyenûn dögmege ķâbil olanın dögeler, ⁴bâķisini zeyt yağı-y-ıla ıslaya[lar]. Eger kış günü olsa bir buçuķ ⁵rıtl, eger yaz ise bir rıtl zeyt yağı-y-ıla bâķî edviyeyi bunuñ-ıla ⁶yoğuralar, merhem êdeler, hâcetde süreler.

Faşl. ⁷Merhem-i baseliķun: Bu bir merhemdür ki et bitürür ve siñirleri ⁸ıslâh êder, ammâ şol cerâhata gâyet fâ‘ide êder ki issiligi⁹ olmaya. Şan‘atı ve terķibi budur: Zift, Şâm şaķızı, şaru ¹⁰mûm degmesinden yigirmişer dirhem, hınnâ dört dirhem; ķamusın ¹¹zeyt yağı içinde erideler, merhem êdeler, hâcet vaktında bunuñ-ıla [181b] ‘amel êdeler.

Faşl. Merhem-i zincifre nev‘-i dîger: ²Bu merhem bir merhemdür ki fâ‘idesi her veremleri têz bişüre ve ³sereţâna ve hanâzîre kim boğazda ve boyunda olur ve cemî‘ ķatı ⁴şişleri têz bişürür. Şan‘atı budur: Mürdeseng beş dirhem, ⁵mûm on dirhem, aķ günlük ve ķaşnı ve uşaķ her birinden ⁶onar dirhem, beneviş pusu altı dirhem, zincifre sekiz dirhem. ⁷Bu edviyelerûn dögülecegin dögeler ve uşaķı şu-y-ıla ezeler, otuz ⁸dirhem zeyt yağı içinde erideler, bir yêre ķatalar, merhem êdeler, ⁹hâcet vaktında ‘amel êdeler.

Faşl. ¹⁰Merhem-i Mısrî kim ķulağa hıarc olunur, evveli budur: Beş dirhem ¹¹şabur, beş dirhem ‘anzerût, beş dirhem günlük, beş dirhem [182a] demür boķı, beş dirhem jengâr, yigirmi beş dirhem bal; üstâdlar ²ma‘rifetince merhem êdeler.

Faşl. ³Merhem-i Mısrî[-i] dîger: Bu dahı burun içinde olan rencleri [gi-derür]. ⁴Bunuñ şan‘atı budur ki: Evveli on dirhem çam şaķızı, dört ⁵dirhem

büre, dört dirhem jengâr, kırk dirhem bal, on⁶beş dirhem sirke; bu cümleyi merhem édüp hârc édeler.

⁷**Faşl.** Bu dahı bir merhemdür kim aşşı eder⁸yüze ve dudağa ve ayak altı yarılmağa. Otları budur: Şaru⁹müm ve gül yağı ve yaş zûfâ ve kız yağı kim şızırılmış ola¹⁰ve nişâsta ve keşîrâ ve ayva çekirdegi lu'âbı. İlkin kız yağı birle¹¹erideler ve kalan otları bunlara kıatalar ve havâna kıoyalar, ol kıadar [182b] saħķ eyleyeler ki merhem gibi ola cümlesi berâber ve bunları yarılmış²yêrlere dürteler. İli şuda keşîrâyı yumşak döge, sürme gibi³ède ve yaruqlara eke, bir sâ'at dura, andan yuya. Bir ot⁴dahı kim ekeler, ökçe kıatı yarılsa getüreler: Keçînün içi yağın⁵ki tuzsuz ola ve ol ökçe yaruğı üstine erideler ve mâzûyî⁶sürme gibi yumşak [ède]ler ve yaruq içine ekeler, andan üstüne⁷ol yağı erideler, tâ ki merhem ola.

Faşl.⁸Merhem-i işķâķu'l-hâmî: Bu bir merhemdür ki aşşı eder od göyündür⁹mekligine ve ne tîz nesne kim maķ'ada veyâ raħma uğraya. Otları¹⁰budur ki: İki dirhem müm, on dirhem gül yağı, on¹¹dirhem kıal'ay-ı isfidâc, iki dirhem mürdeseng-i perverde [183a] dahı nişâsta ve afyön ve kâfûr degmesinden birer dirhem; ²bu otları döğeler ve yumurda ağına kıarışduralar ve maķ'ad üstine vuralar. ³Ve ol yer kim od göyündürmiş ola, aña uralar, nâfi' ola.

⁴**Faşl.** Merhem-i muķl şöyle kim aşşıdur⁵bevâsîre ve şikâķ rencine, otları budur: Şaru müm ve şîrûğan⁶ve kıaz yağı ve şıgır iligi ve deve örgüci kim tuzlanmaduķ⁷ola ve muķl her birinden berâber ve muķlı, iligin, kettân toħmı lu'âbı [birle]⁸işladalar ve kıalanın ol lu'âba kıatup 'amel édeler. Ammâ eger⁹ķan gelürse isfidâc merhemi eyüdür.

Faşl.¹⁰Merhemü'l-ebyaz: Bu aķ merhem aşşı eder ol başlara kim¹¹ıssıdan ola ve göyine ve bir başa aşşıdur kim sinîrlü [183b] 'uzvlarda ola ve ıssılık birle ola. Otları budur: İsfidâc-ı²ķal'î beş dirhem, mürdeseng-i perverde beş dirhem, müm on³dirhem, gül yağı otuz dirhem; kıamusın bile kıatalar, üstâd⁴âdetince merhem eyleyeler, işe süreler.

Faşl.⁵Merhem-i asfeliyün: Bu bir merhemdür kim et bitürmek-içün yarar. Otları⁶budur: Şâm şakızı, zift, müm; kıamudan berâber döğeler⁷ve zeyt yağına kıatalar, üstâd 'âdetince merhem eyleyeler ve hârcâ⁸süreler.

Faṣl. Bir merhem daḥı⁹otları budur: Vuşāk, enlik degmesinden altı dirhem, ¹⁰üç dirhem jengâr, beş dirhem büre, yigirmi beş dirhem ¹¹bal, yigirmi dirhem sirke; kâmusın dögeler ve edviyeyi [184a] sirkengübüne kâtarlar, merhem ola.

Faṣl. ²Merhemü'l-Mıṣrî: Bu Mıṣrî merhemi gâyet aşşı eder kulağa, ³şöyle ki baş olsa ve irin aḳsa. Terkibi budur: Bir dirhem ⁴sirke, sekiz dirhem bal, iki dirhem jengâr; sirkeyi bal ⁵birle kâynadalar, tâ ki kıvâm duta, andan jengâri ol ⁶sikencübüne ezeler, merhem edeler.

Faṣl. ⁷Melhem-i isfidâc: Bu merhem fâ'ide eder burundağı yaraya ⁸ve od göyünüğinden ve ıssı şu göyünüğinden ve ıssı yağ göyünüğinden ⁹çıkan kabarcuḳlara fâ'ide eyler. Edviyesi: Aḳ [müm] mişli dört [dirhem], ¹⁰ol kadar yeñi gül yağı ile erideler, götüribildükce ¹¹isfidâc koyalar ve yumurda ağıyla yaş edüp saḥḳ edeler, [184b] tâ kâtı olunca. Ve getüreler kâfûr daḥı kâtarlar ve ḥâcet ²vaḳtında 'amel edeler.

Faṣl. Yeşil ³merhem ki aña jencâr melhemi dërler, yaranuñ artuḳ ⁴etle-rini yer ve çirkin arıdur. Edviyesi budur ki: Bir vaḳıyye ⁵Ḥicâzî jengâr ve mişlince bal ve ancılâyın 'anzerût ⁶ile işleyeler, andan ḥâşıl ola[n] bir merhemdür ki irin ⁷açıcıdur, daḥı yarayı arı kılıcıdur.

Faṣl. ⁸Merhem-i Mıṣrî kim fâ'ide eder kulaḳdağı yaraya ve aḳan irine ⁹fâ'ide eder. Şan'atı budur: Yedi dirhem sirke, sekiz ¹⁰dirhem şâfi bal, iki dirhem jengâr; sirke-y-ile balı ¹¹kâynadalar, tâ ki gâliḳ olunca. Daḥı jengâri dögüp [185a] kârişdurular, merhem edeler.

Faṣl. ²Merhem-i kundur ki aña çam şaḳızı dërler; andan altı ³dirhem, jengâr üç dirhem, büre beş dirhem, bal yigirmi ⁴beş dirhem, sirke on dirhem; bu mecmû'ını kârişdurup merhem ⁵edeler, mücerrebdür.

Faṣl. Bu merhem daḥı ⁶bir merhemdür ki yaranuñ etin bitürür ve kârişdurur. Ve şaḳınmaḳ ⁷gerekdür ki yaranuñ aḳzında ḳıl ḳalmaya ve ayruḳ nesne ⁸daḥı ḳalmaya. Otları budur: Çam şaḳızı, şabr, 'anzerût, ⁹demül-aḥaveyn; eczâsın berâber ezeler, yara üzerine ekeler, ¹⁰yarayı bağlayalar, mücerrebdür.

Faşl. ¹¹Bu merhem oldur ki et bitürür ve yaralarda kaçan yara gizlül [185b] olsa: Mürdesengi döğüp sürme gibi ola dahı anuñ üzerine ²üç vaqıyye zeyt yağı dökeler, bişüreler, tâ ki hallola. Andan ³çam şakızı, 'anzerüt, demü'l-aḥaveyn, kaçını, kuru üzüm ⁴her birinden döğülmiş iki dirhem ola, üzerine koyalar ve bişüreler, ⁵tâ ki ğalîz olunca ki merhem ola.

Faşl. ⁶Bu merhem dahı yaranuñ çürük etin yer, şöyle ki çürüklü ⁷ola, otları [budur]: Hâliš jengâr bir vaqıyye, hâliš bal bir vaqıyye; ⁸saḥḥ edüp qarışdurup 'âdetce merhem eyleyüp ḥarca ⁹süreler.

Faşl. Merhem-i sürḥ, şan'atı ¹⁰budur: Süciden dönmiş sirke ve zeyt yağı birer rıtl ¹¹alalar ve mürdeseng yetmiş beş dirhem, rastuḥ taşı beş [186a] dirhem, jengâr dört dirhem. Sirkeyi zeyt yağına qarışduralar, ²şol kadar kaynaya ki sirke tamâm gide, zeyt yağı kala. Andan ³soñra otları döğülmiş ve elenmiş, bu zeyt yağına qarışduralar, ⁴gine ocağa koyalar, arḥun arḥun kaynadalar, tâ ki koyula ⁵ve rengi kızılığa mâ'il ola. Ocağdan indüreler, bir kab ⁶içinde şaklayalar, ḥacet vaqtında isti'mâl edeler bi-iznillâhi ⁷te'âlâ.

Faşl. Merhem-i isfidâc-ı diğەر, ⁸şan'atı: Aḳ mûm kırk dirhem, gül yağı seksen dirhem; ⁹bunları azacuḥ od üzerinde erideler, andan havâna koyalar, ¹⁰döğülmiş on dirhem isfidâc üzerine koyalar ve birez bûre ¹¹şuyın ve birez teke saḳalı şuyın koyalar, qarışduralar, tâ ki tamâm [186b] birbirine qarışa ve ḥacet vaqtında isti'mâl edeler, mücerrebdür.

²**Faşl.** Merhem-i jengâr, otları ³budur: İki dirhem jengâr, beş dirhem çam şakızı, ⁴bir dirhem 'anzerüt; bunları döğeler, zeyt yağı-y-ıla erideler ⁵ve jengâr döğülmiş ve elenmiş ola, üzerine koyalar, qarışduralar, ⁶tamâm mülemma' olup qarışa. Vaḳt-ı ḥacetde isti'mâl edeler.

⁷**Faşl.** Kirec merhemidür, yenür başlara ⁸ve od göyü[nü]gine 'azîm fâ'ide eder. Otları budur: Söyünmedük ⁹kireci yumşak döğeler ve kettân bezinden bir kîse dikeler ¹⁰ve kireci kîseye koyalar ve bir çanağa şu koyalar, ol kîse-y-ile ¹¹kireci ol şu içinde ezeler, tâ ki kirec tamâm ol şuya [187a] çıḳa. Pes ol şuyı koyalar, tâ ki kirec dibine çöke, andan ²ol şuyı az az dökeler, şöyle ki şuyı gide, kireci kala ³ve ol kireci ḳurudalar. Eger ḳış günleri olursa ol ⁴kireci zeyt yağıyla ezeler, eger ki yaz günleri ⁵olursa gül yağıyla ezeler, merhem edeler ve bir sırçalı ⁶ḳaba ḳoyup şaklayalar. Ḥacet vaqtında isti'mâl edeler.

⁷Faṣl. Bir dürlü kirec merhemi daḥı ⁸ki od göyünmeklerine ḡāyet müfıddür. Edviyesi budur ⁹kim: Evvel kireci yedi def'a yuyalar ve yumşak dö-gülmiş ¹⁰yigirmi dirhem laḥana toḥmı, altmış dirhem gül yağına ¹¹ḡarışdurup üstâdlar 'âdetince merhem édüp ḥâcet [187b] vâkıında ḥarc oluna.

Faṣl. Merhem-i ²kâfûrî ki dudak yarılduḡına ve maḡ'ad yarılduḡına ³ve bevâsire ki cerâḥatdan ola ve od göynüḡine [fâ'ide éder]. Şan'atı budur ⁴kim: Alalar mürebba olmış aḡ mürdesengden ve eyü isfidâc dörder ⁵dirhem dö-geler ve sekiz dirhem şaru mûm ve on altı ⁶dirhem zeyt yağın mûm yağıyla erideler ve üzerine mürdeseng ⁷birle isfidâc ḡatup içine ḡoyalar ve muḥkem saḥḡ édeler, tâ ki ⁸šovuya. Andan sonra iki yumurda aḡını birez kâfûr-ıla ⁹ḡarışdurup ve döḡüp yine ḡarışdurup merhem édeler. Ḥâcet vâkıında ¹⁰ḥarca süreler.

Faṣl. Yeşil merhem ki ¹¹artuḡ etleri yêr ve cerâḥatların çirkin arıdur, te-miz eyler. Tedbîri [188a] budur ki: Alalar on dirhem jencâr daḥı on dirhem ²bal-ıla ḡarışduralar, üstâd 'âdetince merhem édüp ḥarcanalar.

³Faṣl. Bu daḥı bir merhemdür ki ⁴cemî' cerâḥatlarda eyüdü. Şan'atı budur kim: Alalar mürdeseng ⁵yigirmi dirhem, 'anzerût ve şabr ve demül'-aḥaveyn ve uşak ⁶ve pîrezed onar dirhem ve zeyt yaḡı iki yüz yetmiş dirhem ⁷ve bişürelər, tâ ki merhem ola, ḥâcete süreler.

Faṣl. ⁸Merhem-i ḡiruṡi nâfi'dür teşennüce ve aḡrılı endâmlara. Şan'atı ⁹budur ki: Alalar beş dirhem mûm ve nîlûfer yaḡı ve benefşe yaḡı ¹⁰ve gül yaḡı onar dirhem, tavuḡ yaḡı ve ḡaz yaḡı ve şıḡır ¹¹incüḡinün iligi be-şer dirhem ve isfidâc yigirmi dirhem; [188b] bu mecmû'ın ḡarışduralar, 'âdetce merhem édüp şaḡlayalar, ²ḥâcet vâkıında her dürlü cerâḥata vêreler, nâfi'dür.

³Faṣl. Merhem-i ḡamîr ki ḡatı veremlere ⁴vuralar, yumşadur ve ḡanâzîri açar. Şan'atı budur ki: Alalar ⁵altı dirhem uşak, üç dirhem ḡünlük, ḡara tuz ve çam ⁶şakızı dörder dirhem, buḡday ḡamîri ve ḡaz yaḡı ⁷yigirmişer dirhem, zeyt yaḡı ḥâcet olduḡı deñlü. Daḥı ⁸uşaḡı sirke-y-ile ezeler, yaḡı erideler, cemî'ini ḡarışdurup ⁹merhem édeler.

Faşl. Sirke merhemidür ki ¹⁰et bitürür ve karhaları kurudur ve cerâhatı şovudur. ¹¹Şan'atı budur ki: Dögülmiş mürdeseng bir vaқыyye ve dört vaқыyye [189a] zeyt yağı ve dört vaқыyye sirke; havân içinde dögeler, tâ ki ²merhem ola, harca süreler.

Faşl. ³Merhem-i jengâr ki bişmez veremlere hanâzîr gibi ve sereţân gibi, ⁴nâfi'dür. Şan'atı budur ki: Alalar mürdeseng bir vaқыyye ve dört ⁵vaқыyye zeyt yağı ve beş dirhem sirke; bunları[n] mecmû'ın havânda ⁶dögeler, tâ ki merhem ola, harca süreler.

Faşl. ⁷Bir dürlü merhem dahı ki edviyesi budur: 'İlkü'l-buţum altı ⁸dirhem, günlük ve uşak ve dâne çâdır ve ak mûm onar dirhem, ⁹zincifre yigirmi dirhem; bu otları dögeler ve eleyeler, bir yere ¹⁰cem' edeler ve eriyecegini bir pâre zeyt yağı ve bir pâre şîrûğan ¹¹yağı şöyle ki gerek olduğu kadar erideler ve havâna [189b] koyalar, havân desti-y-ile şol kadar vurular ki merhem ola.

²Faşl. Şıfat-ı merhem-i rüsül ki ³yumşadur katı veremleri ve hanâzîrlere ve şâ'unlara ve sereţâna ⁴nâfi'dür. Şan'atı budur ki: Alalar mûm ve çam şakızı ⁵on dört dirhem, cāvşîr ve jencâr ve dâne çâdır ve mürr-i ⁶şâfi ikişer dirhem, zirâvend-i şavîl ve buyan dibi ⁷üçer dirhem ve muql-i ezrak dört dirhem, mürdeseng ⁸dört buçuğ dirhem, uşak yedi dirhem; bu mecmû'ın ⁹dögeler ve eleyeler ve ol ki eriyecek otlardur, zeyt yağı-y-ıla ¹⁰erideler ve kalan dögülmiş otları bir yere katup şarışduralar ¹¹ve şaklayalar. Hâcet vaqtında 'amele getüreler.

Faşl. [190a] Bir dürlü merhem dahı kim od göyündürdüğine 'azîm yarar. ²Şan'atı budur kim: Alalar mürdeseng ve gümüş boķı ve isfidâc ³ve gümüş iklîmiyâsı ve yunmış büre; bu mecmû'ından berâber ⁴ola ve gül yağı ve yumurda ağı; mecmû'ın havâna koyalar, ⁵ğâyet eyü şarışduralar, 'âdet üzere merhem edeler.

⁶Faşl. Şıfat-ı merhem-i diğەر: ⁷Bir 'uzvda baş bart olsa, üvengülense, git-mese, bu terkibi ⁸edeler: 'Anzerût bir dirhem, iki şardaş şanı iki dirhem, ⁹aķâķiyâ bir dirhem, gülnâr-ı Mışrî bir dirhem, mâzû iki ¹⁰dâne, şeb ve afyôn buçuğar dirhem, göyünmiş kâğıd, ¹¹göyünmiş kettân, 'azbe, isfidâc, rastuķ şaşı buçuğar [190b] dirhem, ak günlük bir dirhem; bu cümlesin dögeler, ince elekden ²geçüreler, her baş barta nerede gerek-ise olsun saçalar.

³Ve cā'izdür ki yigirmi dirhem zeyt yağı, yigirmi [dirhem] ⁴gül yağı, beş dirhem ak mûm; mûmı erideler dağı ⁵bu otları katalar, merhem édeler. Hâcet vaktında isti'mâl ⁶édeler.

Faşl. Şıfat-ı merhem-i diğer: ⁷Bādām yağı yigirmi dirhem, ördek yağı yigirmi dirhem, ⁸kaz yağı yigirmi dirhem, maştakî dört dirhem, beneviş pusı ⁹üç dirhem, bal mûmı ki ak ola on dirhem; kaz ¹⁰yağın, ördek yağın sızırılar ve bezden süzeler, yağları ¹¹birbirine katalar. Mûmı, maştakî[yi], beneviş şakızını bir tās-ıla [191a] ocağa koyalar, bir arada eriyekoyalar, dura, tâ ki toña, ²eczâyı karışdurup merhem édeler.

Faşl. ³Şıfat-ı merhem-i rüsül ki yaralara et bitürür ve yaraları kurudur. ⁴Şan'atı: Mürdeseng ve rastuk taşu ve kal'ay-ı isfidâc ⁵ve dağı ak günlük ve mürd ve oğlan aşu ve maştakî her birinden ⁶bir dirhem, şıgır yağı ve Şâm şakızı ve beneviş şakızı ⁷ve mersin yağı ve ak mûm her birinden on ikişer mişkâl, ⁸zincifre ve şamğ-ı Arabî her birinden dörder dirhem; bu ⁹mezkûrları döğeler ve eyleyer, bir kilden içinde ¹⁰eridüp merhem édeler ve hâcet vaktında 'alile vërüp ¹¹isti'mâl édeler, nâfi' ola, mücerrebdür.

Faşl. [191b] Şıfat-ı merhem kim Cālinūs terkibi budur ki: Sarımsağı ²bişürelere, içinden yigirmi dirhem alalar ve yigirmi dirhem ³şığıruñ böğ-regi yağın erideler ve söğüt kömüründen ⁴on dirhem döğeler ve eyleyer, karışduralar, merhem ola. Oñulmaz ⁵hanâzire gâyet mücerrebdür, nâfi' ola inşâ'allāhu te'âlâ.

‘EL-BĀBŪ’S-SĀDİSŪ ‘AŞER

⁷Yağlar çıkarmak tarikîn bildürür ve cemî' yağları beyân ⁸eder, Ebuķırať kavlince.

Bilgil ki yağlar çıkarmakda her bir ⁹nesnenün yağı kendü tabî'atı gibidür. Issı çiçekler yağın çıkarmak ¹⁰tarikası meşelâ babadya, nergis gibi, anlar eyledür ki; evvel yüz ¹¹dirhem zeyt yağına kırk dirhem çiçek karışduralar dağı [192a] sırça şişeye koyalar, kırk gün güneşde terbiyet eyleyer. ²Ve dağı şovuk çiçeklerün gül gibi ve nilüfer ve benefşe gibi; kırk ³dirhemine yüz dirhem şirûğan yâ tatlu bādām yağın katalar, ⁴yigirmi gün

güneşde terbiyet eyleyeler, tamâm çiçekler perverde⁵ olıcağ süzüp yağın alalar. Ve dahı tohmlar ve dibler yağın⁶ çıkarmak⁷ tarîkası budur ki; bunları nîm-küfte döğeler⁷ yumşanınca ve şuda ıslayalar ve kaynadalar dahı süzeler⁸ ve yetecekçe zeyt ya şîrûğan katalar, şuyı gidince kaynadalar.⁹ Ve şuyı gıtdüğün andan bileler ki; bir pâre ağaca panbucak¹⁰ şaralar dahı ol yağa bandurular, oda dutalar, eger¹¹ cırıldarsa dahı şuyı vardır, dahı kaynadalar. Eger ki [192b] vaqt tar olsa, perverde olunmuş çiçekler yağı² hâzır olmasa, çiçekler[i] dedüğümüz yağlar içinde kuvveti³ çıkınca kaynadalar dahı süzeler. Yemişler ve şuyı çıkar⁴ nesneler yağın ayva gibi, torak otı gibi; döğüp, şuyın alup⁵ gidince yağda kaynatmağ-ıla çıkaralar. Yağlu dâneler yağın⁶ çıkarmak⁷ kôz ve bādām ve fistuk ve kabak çekirdegi⁷ gibi; kabın soyup ve eyü döğüp karşı üstüne ılıcağ şu⁸ saçup el-ile şıkup çıkarmak gerek. Her bir devâyı kim⁹ bir münâsib yağda kaynadalar, ol devānuñ yağı ile kuvveti¹⁰ ol yağa çıka; niteki ferfiyün yağın çıkarurlar gibi ki key¹¹ mücerreb olmuştur ve key meşhûrdur.

Faşl. [193a] Bundan ilerü gelecek faşllar, mecmû' yağları beyân² eder. Nitekim işbu evvelki faşl ferfiyün yağını beyân eder³ kim cemî' sızılara fâ'ide eder, evveli budur ki: Dört yüz⁴ dirhem at yağı, yüz dirhem ayu yağı, elli dirhem eşek⁵ iligi, yüz dirhem sarımsak, otuz dirhem sedef,⁶ otuz dirhem behmen-i Hindî, otuz dirhem büber, otuz dirhem⁷ zencebîl, otuz dirhem dîryâz, elli dirhem neft, iki yüz⁸ dirhem ferfiyün, yüz dirhem bal mûmı, terkîb edeler.

⁹**Faşl.** Bir yağ dahı kim Cālinūs¹⁰ tecribesidür, edviyesi budur: Yigirmi dirhem at¹¹ iligi, yigirmi dirhem eşek iligi, yigirmi dirhem ördek [193b] yağı, yigirmi dirhem borsuk yağı, yigirmi dirhem kurd yağı,² on dirhem zencebîl, on dirhem ferfiyün, on dirhem³ neft yağı, dükelin terkîb edeler.

Faşl.⁴ Bu bir yağdur kim cemî' yağlar kılı döker, ammâ bu dökmez. Edviyesi⁵ budur: İki yüz dirhem ayu yağı, on dirhem yarpuz, on⁶ dirhem na'ne, on dirhem zîrnâb, kırk dirhem menekşe⁷ sücüsü, terkîb oluna.

Faşl.⁸ Bu yağa tûrb yağı dërler, aşlı böyledür kim: Dört yüz⁹ dirhem zeyt yağı, biñ iki yüz dirhem tûrb şuyı, yigirmi¹⁰ dirhem tavşan yağı, otuz dirhem defne yağı, terkîb edeler.

¹¹**Faşl.** Bir yağ dağı kim şovukdur, [194a] aşı budur: Yüz dirhem it üzümü şuyı, yüz dirhem ²ban tohumı, yigirmi dirhem yılan yağı, elli dirhem şirüğan ³yağı, terkib oluna.

Faşl. Bu bir yağdur ki ⁴bingeşmiş siñirlere ve bertinmiş siñirlere ve zahmetler⁵den büzülmüş siñirlere ve maşallarda olan şızılara fâ'ide ⁶eder ve bundan gayrı niçe dağı hâşşaları vardır, ⁷ğâyet mücerredür. Ve buña Firenk dilince ziyalitiye dênilür ⁸ve Urum dilince nevre ħalistiku dërler ve Türk dilince ⁹siñirler yumşadıcı dërler. Bunun terkibi: Ħelîme köki ¹⁰iki yüz dirhem, ısırgan diken tohumı yüz dirhem; bu ikisini ¹¹ısıcağ şu-y-ıla ısladup yedi gün dura, yedinci gün [194b] bir aşâ kaynakasın, birez durup şovuya ve bir bezden şıkup şuyın ²alalar, bunun şuyı gibi olur. Yüz dirhem zeyt yağı, ³yüz dirhem şirüğan yağı, elli dirhem kâz yağı, yüz dirhem ⁴at yağı, yigirmi beş dirhem ördek yağı, otuz dirhem ⁵şığır iligi, otuz dirhem eşek incigi iligi, kırk ⁶dirhem keçi böğregi yağı, otuz dirhem kurd yağı, yigirmi ⁷dirhem tavşan yağı. Cālinūs buyurur ki: Ne kadar cānavar ⁸yağı katılsa dağı ziyâde fâ'ide eder, yağlar-ıla bile.

⁹**Faşl.** Şıfat-ı dühnü'l-mübârek: Bu bir ¹⁰yağdur ki bel ağrısına fâ'ide eder: Alasın varağu'l-ğâr ¹¹on dirhem, bunu dühnü'l-ğâr içinde kaynakasın, 'alile [195a] bir kerre şabâh ve bir kerre gece véresin, beline dürte, fâ'ide ²ede.

Faşl. Dühnü'l-kışt kim fâlice ³ve 'ırqu'n-nisâya ve vec'ü'l-mefâsıla ve niķrîse fâ'ide eder ⁴ve ħâm ħılţları bişürür. Şıfatı budur kim: Alasın kıranful, sünbül, ⁵sâdec-i Hindî, mî'a-i yâbis, kârfe ve uşne, irsâ, kuşt ⁶her birinden beş dirhem, râsen, 'üd-ı belesân her birinden ⁷beşer dirhem; nîm-küfte edesin ve bu cümleyi on rıtl ⁸şu-y-ıla ve iki rıtl şîrec koyup kaynakasın, tâ ki sonra ⁹yağ kıla, süzesin, yağın alasın ve ħâcet vaktında isti'mâl ¹⁰edesin.

Faşl. Dühnü'l-bâbünec: Bu ¹¹bir yağdur kim ħarâreti i'tidâl-iledür, ağrıları sâkin eyler [195b] ve yorgunluğa ve dağı darħatılığından olan ısıtmaya ve ²bağarsukdağı yëllere fâ'ide eder ve kıatı olan 'uzuvları ³yumşadur ve genişeldür. Şıfatı budur ki: Alasın zeyt ⁴iki yüz elli dirhem, ħaleb-i bâbünec çiçeği yolunmuş ve gölgede ⁵ķurumuş ola, her birinden yigirmi beş dirhem. Ve bir şırça ⁶şîşeye koyup kırk gün güneşde kıoyasın, kırk günden ⁷şoñra süzesin, yağın alasın, ħâcet vaktında isti'mâl ⁸edesin.

Faşl. Dühnü's-sezâb: ⁹Bu dahı bir yağdur kim fâ'ide eyler bögrek şovukluğına ¹⁰ve kavuk ve arka ve rahm şovukluğına ve sinirler genişeldüğine ¹¹ve oğlan burusına. Ve ısıtmalu kişilere dürtsele [196a] ısıtmanuñ ditremesin keser. Edviyesi budur ki: Alasın şîrûğan ²üç yüz seksen beş dirhem, yaş sezâb yaprağın elli dirhem, ³tatlu şu tokşan beş dirhem koyasın, ılıcak od-ıla ⁴bişüresin, tâ ki şuyı gide, yağı kıla, andan süzesin, hâcet ⁵vaqtında hırcanasın.

Faşl. Dühn-i ferfiyün: ⁶Bu dahı bir yağdur ki mecmü' şovuk ağırlara fâ'ide eyler. ⁷Ahlâtı: Alasın ferfiyün on dirhem ve zeyt yağı elli ⁸dirhem, mûm beş dirhem, zencebîl, bâbü nec üç dirhem. Evvel ⁹ferfiyün[1] dögesin, zeyt yağı-yla kıynadasın ve bâkîsin kırısdurasın ¹⁰ve hâcet vaqtında isti'mâl edesin.¹

Faşl. ¹¹Ol yağları beyân eder kim bel ağırsına ve sinirler [196b] ağırsına ve her a'zâda olan ağırlara işbunu terkib ²edeler, [terkibi] budur: Zencebîl, dâr-ı fülful ve fülful onar dirhem, ³hülincân ve kıuş ve kıaranful ve kıaraca ot beşer dirhem, ⁴üd-ı belesân sekiz dirhem, egir on dirhem, yüzerlik ⁵tohmı beş dirhem, ak ferfiyün sekiz dirhem, şekker on ⁶dirhem; onat dögeler ve ebrîşim elekden geçüreler. Andan ⁷şoñra nergis yağı ve süsen yağı yigirmişer dirhem ⁸ve sezâb yağı on dirhem, merzencüş yağı on dirhem, ⁹şîrûğan ve acı bādâm yağı ve tatlu bādâm yağı ve acı ¹⁰çekirdekler yağı yigirmişer dirhem ve şızmış ¹¹at yağı otuz dirhem; bu cümleyi bir tãsa kıoyalar, on dirhem [197a] maştakî ve otuz dirhem mûm ocağa kıoyalar. Mûm ve maştakî ²eriye dahı bezden süzeler, kıoyalar, tona. Andan şoñra havâna ³kıoyalar ol eczâyı ki döğöldi idi, bir yere kıatalar, ⁴érteden öyleye degin ovalar. Andan şoñra şîşeye kıoyalar, ⁵şaklayalar, hâcet vaqtında yetecek mıkdarı ocağa kıoyalar, ⁶ısına. Ol yerde ki şızı ve ağırı ola ve uyuşmış yer ola; ⁷dürteler, nâfi' ola, gâyet mücerredür.

Faşl. ⁸Bu ol yağdur kim nâzile ve şış olsa ve kıızılık olsa, ⁹ağırsına taşıradan ve içeriñden dürteler, key ola. Terkibi ¹⁰budur: Revend-i çînî bir buçuk dirhem, mür, afyön, şabr, ¹¹za'firân birer dirhem, şekker ve 'anber dörder çekirdek, [197b] bir dirhem ak fülful; bu mecmü'ın dögeler, ince elekden geçüreler ²ve şu-y-ıla yoğuralar, fındukça eyleyeler, şöyle ki dördi bir

1 Bu varağın 10. satırına sıkıştırılmış bir ibare "küpe otını eke" şeklindedir.

dirhem³ola, hâcet vaktında kız oğlan südi-y-ile ezeler, ısıcağ⁴édüp dürteler. Eger bunun-ıla olmazsa ıssı ıssı sezâb⁵yağı dürteler ve merzencüş dürteler. Etlerden ve erükden⁶ve balıktan perhîz edeler, ğıdâsı harîre-i haşhâş ola.
⁷Bunun-ıla iktifâ etmekse kuyruk yağıyla omaç vâreler, ⁸yeye.

Faşl. Şıfat-ı yağ ki nikrîse⁹ve vec'-i mefâşıla müfiddür: Bādām yağı, tavuk yağı, kaz¹⁰yağı, balıkçıl yağı on beşer dirhem, mûm altı dirhem; ¹¹bu cümlesin cem'édüp erideler, bir gün ve bir gece dürteler, [198a] şifâ ola.

Faşl. Bir yağ dağı kim *Şifâ²Kitâbi*'nda eyitmiş ki muşannıfı Hâcî Pâşâ bir yağ terkîbin zıkr³etmiş, dühnü'l-mübârek dëyü ad vërmış. Bêl ağrısına kim⁴şovuğdan ya yelden ola, hâşıl-ı kelâm bedende⁵cemi' ne kadar kim şovuğdan ve yelden olmuş⁶şızılar var-ısa dükeline dermân ve şifâdur, hemân êrinedür, ⁷key mücerrebdür. Terkîbi budur ki zıkr olunur: Yigirmi baş⁸eski sarımsak alalar, yumşak dögeler kabı-y-ıla bile, dağı⁹on dirhem dögölmiş büber ve iki rıtl eski zeyt yağı¹⁰birle kaynadalar, tâ ki yarım rıtl kalınca. Andan indürelər, ¹¹süzeler, şâfî yağ kıla, yine od üzerine koyalar dağı beş [198b] dirhem ferfiyün, beş dirhem günlük, ikisi dağı dögölmiş ola, ²ol yağın içine koyalar, karışduralar, avadan karışa. Andan³indürelər, bir sırçalı kaba koyalar, hâcet vaktında ısıcağ edeler⁴ve teni dağı od yanında kızdurup anuñ-ıla tekrâr ovalar, ⁵şifâ bula.

Faşl. Bir yağ dağı gine *Şifâ⁶Kitâbi*'nda eydür, eski bêl ağrısına: Bir rıtl zeyt yağın⁷alalar, içine bir vakıyye ağı ağacı yaprağın koyalar, kaynadalar, ⁸tâ ki kuvveti ol yağa çıka. Andan indürelər, bir içi sırçalı⁹kabda şaklayalar, hâcet vaktında ısıcağ edeler, od yanında¹⁰arqayı ve bêli kızduralar ve bu yağ-ıla ovalar. Ve şabâh hammâma¹¹varalar dağı çıkıcağ ıssı otlarla bişmiş nohûdlu koyun [199a] eti şorbasın yeyeler ve bêli ısıcağ dutalar, şifâ ola.

²**Faşl.** Hâzetleri bêl ağrısına on dirhem tuz³ve iki dirhem büber buyurmuşdur. Bu ikisini yumşak dögeler, ⁴hammâma varup çok şu dökündüğinden soñra yüzünkoyu⁵yatup ol tuz-ıla büberi beline dürtsün, tekrâr⁶tekrâr böyle êtsün, 'akıbet üzerine bol tutsun, eksün, ⁷bir zamân yatsun, şu dökünmesün, şifâ bula bi-iznillâhi⁸te'âlâ. Eger büberi üç dirhem êtse menfa'atı dağı ziyâde⁹ola.

EL-BÂBÜ'S-SÂBÎ'U 'AŞER

¹⁰Cemî' zurûrları beyân eder.

Evvelinüñ tedbîri budur ki, ¹¹buña zurûr-ı sürh dërler: Beş dirhem günlük, beş dirhem [199b] 'anzerût, beş dirhem dem-i aḥaveyn, bir dirhem mürr-i Mekke; bunları ²dögeler, ince elekden geçüreler, ḥarc edeler.

Faşl. ³Zurûr-ı yalama içün ve ağız ağrısı-y-içün, evveli budur: Beş ⁴dirhem yanmış şâb, beş dirhem zeytün yağı, bir dirhem jengâr, ⁵iki dirhem çam şakızı, bir dirhem isfidâc; dögeler, eleyeler, ⁶ḥarca süreler.

Faşl. Bu zurûr, tâze ⁷nâşırı olan yara-y-içündür, şan'atı budur: Beş dirhem ⁸cengâr, on dirhem zâc-ı Kıbrızî, dört dirhem ⁹ḥacılar kükürdi, dört dirhem şaru zernîḥ; ¹⁰ğâyet ğubâr édüp ekeler.

Faşl. ¹¹Bu zurûr burun kıanının dutmağ-içündür, tedbîri budur: [200a] Beş dirhem kil-i İrmenî, beş dirhem zâc-ı Kıbrızî, on dirhem ²isfidâc; dögeler ve masura ile üfüreler.

Faşl. ³Bu zurûr kabarcık içündür, evveli budur: Beş dirhem ⁴ḥacılar kükürdi, beş dirhem nuşādûr, iki dirhem söyünmemiş ⁵kirec, iki dirhem zâc, iki dirhem kil-i İrmenî; bunları yumşak ⁶dögeler ve ḥarca süreler.

Faşl. Bu zurûr ⁷mayasıl içündür, tedbîri budur ki: İki dirhem kara kükürd, ⁸beş dirhem sülimen, iki dirhem mürr-i Mekke, bir dirhem afyön; ⁹ḥelvâ-y-ıla şâf édüp götüreler.

Faşl. ¹⁰Bu zurûr yara kıanının dutmağ-içündür, şıfatı budur: İki dirhem ¹¹şabur, iki dirhem dem-i aḥaveyn, iki dirhem zâc, iki dirhem [200b] tîn-i maḥtûm, iki dirhem kıurum, iki dirhem kât-ı Hindî, ²iki dirhem mür, iki dirhem kirec, iki dirhem kıaya kıoruğı; Cālinûs ³eyle buyurur.

Faşl. Bir zurûr dahı kıan ⁴dutmağ-içün, evveli budur: On dirhem zâc-ı Kıbrızî, beş dirhem ⁵kil-i İrmenî, beş dirhem isfidâc, beş dirhem şaru ⁶şabur; 'amel edeler.

Faşl. Bu zurûr ⁷diş ağrısı-y-içündür ve etleri kıanamağ-içündür, şan'atı budur: İki ⁸dirhem şâb, iki dirhem ekşi nâr kıabı, iki dirhem şumāk, beş ⁹dirhem mevîzek, on dirhem 'ākırkırhâ, beş dirhem jengâr, ¹⁰iki dirhem topalak; yumşak dögeler, ḥarca süreler, vallâhu a'lem.

[Faşl.] ¹¹Zurûrdur ki murdârlığa harcanılır, evveli budur ki: İki dirhem [201a] şaru şabur, iki dirhem mür, iki dirhem çam şakızı, ²iki dirhem şâb tiryâkulı, iki dirhem dem-i ahaveyn, beş ³dirhem zâc-ı Kıbrızî; gâyetde ğubâr edüp harca süreler.

⁴Faşl. Zurûrî ve kuḥulları bildürür kim ⁵göz ağrısına isti‘mâl edeler. Şıfat-ı zurûr kim kirpügi ⁶bitürür, [terkîbi] budur: Lâciverdî eşmed ve sünbül-i duḥânî; bu cümlesin ⁷berâber dögesin ve eleyesin, andan sonra isti‘mâl edesin.

⁸Faşl. Zurûr kim göz ağrısına fâ‘ide eder: ⁹Alasın şabr-ı mağsûl ve daḥı çeşmîzec her birinden iki cüz’ ¹⁰ve eşmed dört cüz’, daḥı bu cümlesin dögesin ve eleyesin ve hâcet ¹¹vaḳtında isti‘mâl edesin, şifâ ola.

Faşl. [201b] Şıfat-ı zurûr kim göz ağrısına fâ‘ide eder, ḥuşûşâ kim ²oğlancuklar ağrısına. Gözüni ḳatı açmadukları sebebdan aña ³zurûr-ı şıbyân dërler. Şan‘atı budur kim: Alasın ‘anzerût-ı ⁴mürebba beş dirhem, şiyâf-ı mâmişâ iki dirhem, şabr ve za‘firân ⁵her birinden bucuḳ dirhem, afyön dört deng; dögesin ve eleyesin ⁶ve hâcet vaḳtında ‘amele getüresin.

Faşl. ⁷Şıfat-ı zurûr kim cemî‘ göz ağrılarına fâ‘ide eyler, aḥlâṫı budur kim: ⁸Alasın mâmirân-ı çînî, çeşmîzec, ‘anzerût, mür, berniyât ⁹her birisinden berâber edüp, döğüp eleyesin, hâcet vaḳtında ¹⁰‘amele getüresin.

Faşl. Şıfat-ı zurûr kim ¹¹sülâḳa ve dem‘ine ve ḥaşrım ve cerebe ve sebele bi-iznillâh fâ‘ide [202a] eder: Alasın tütüyâ-yı Kırmânî bir vaḳıyye, zerdeçüb bir vaḳıyye, ²helîle-i aşfar, zencebîl her birinden beş dirhem, dâr-ı fülful, mâmirân-ı ³çînî iki dirhem ve çehâr deng milḥ-i Hindî; döğüp eleyesin, ⁴ḳoruk şuyıyla perverde edesin daḥı hâcet vaḳtında isti‘mâl ⁵edesin.

Faşl. Göze be-gâyet fâ‘ide eder, mücerredür: ⁶Alasın sürme-i İşfahânî on dirhem, yanmış mâzû beş dirhem, ⁷dâr-ı fülful bucuḳ dirhem; bu cümleyi döğüp eleyesin, hâcet vaḳtında isti‘mâl ⁸edesin, menâfi‘i ziyâdedür.

Faşl. Şol ⁹zurûrları bildürür kim cerâḥatları bitürür, şıfatı budur kim: ¹⁰Bu bir zurûrdur, buña dîg-ber-dîg dërler, nâşûrlara yâḥûz ¹¹laḥmı ziyâde olmuş veyâḥûz az açılmış cerâḥatlara ekese, ol [202b] ekdüğüñ yeri yaḳa, key etmiş gibi ola. Şan‘atı budur: Alasın şaru ²zernîḥ bir cüz’, bûre bucuḳ cüz’, jengâr bucuḳ cüz’, zîbaḳ, nuşâdûr ³her birinden yarım cüz’; bunları dögesin

ve eleyesin ve azacuk şü-y-ıla⁴ ezesin, tâ ki zîbak öle. Andan sonra kurudasın, yine sahk⁵ edesin ve taş'îd edesin ve ol muşa“adı alup bir şişeye⁶ koyasın ve ağzını mûm-ıla dutasın ve hâcet vaktında isti'mâl⁷ edesin, şifâ ola.

Faşl. Şıfat-ı⁸ zurûr kim diş çekicek dişün kanı durmasa aña ekesin,⁹ kanı dura. Şan'atı budur: Alasın yılan başı boncuğı dögesin,¹⁰ birez başmaççı çirişi katup ol kanayan yere ekesin, derhâl diñe,¹¹ kanı dura. Eger bu edviyeye birez kıra boya katup mer'ûfuñ burnına [203a] üfüresin, üzerine panbuk şokasın, burnı kanın duta, mücerrebdür.

²Faşl. Bu zurûr bir hâletdedür kim³ çürük etleri yer. Ammâ sinîrden ve sinîre yakın yerden şakınasın⁴ isti'mâl vaktında kim zarar etmeye, ğâfil olmayasın. Ve bunun şan'atı⁵ budur: Rehîc ya'nî sıçan otı ve zernîh ve zâc-ı Kıbrızî ve nuşâdır;⁶ bu cümleyi berâber edüp dögesin ve eleyesin, tamâm ğubâr ola ve hâcet⁷ vaktında bunun-ıla 'amel edesin.

Faşl. Şıfat-ı⁸ zurûr kim ağız ağrısına fâ'ide eder, mücerrebdür: Alasın nebât⁹ tohmekân, tebaşîr, cülnâr, zerr-i verd, benefşe, habbü's-sefer¹⁰ cel her birinden berâber edüp bu cümleyi dögesin ve eleyesin, zurûr¹¹ edesin, ağızuñ her dürlü ağrısına fâ'ide eder, ğâyet mücerrebdür.

[203b] **Faşl.** Şıfat-ı zurûr kim maķ'adda² olan yaruğı bitürür ve kanın keser. Tedbîri budur kim: Alasın³ şu görmedük kiremid ve tezek külünü ikisini berâber ve maķ'adı⁴ ılıcaķ şü-y-ıla yudukdan sonra yaruğa birkaç kerre ekesin,⁵ şifâ ola.

Faşl. Şıfat-ı zurûr kim⁶ baş rencine kefaretdür kim ekesin, şifâ bula: Alasın mâzû⁷ yüz dirhem ve kına iki yüz dirhem; mâzûyı dögesin, kınaya kıtasın⁸ ve başı üç gün mütevâtîr yuyasın ve ekesin, üç günden sonra⁹ sırf mâzû ekesin, tâ ki oñula.

Faşl. ¹⁰Şıfat-ı zurûr kim tâze cerâhatlara ekesin, oñula. Şan'atı budur ki: ¹¹Zift, rastîh; berâber dögesin, zurûr edüp ekesin, şifâ bula.

[204a] **Faşl.** Şıfat-ı zurûr kim ayak barmağı² arasına ekeler, eker-ise fâ'ide ede: Alasın rastuk ve mürdeseng,³ varaķ-ı âs; cümle dögeler ve eleyeler, zurûr edeler.

Faṣl. ⁴Şıfat-ı zurûr kim Câlinûs terkîbidür, cerâhata ekeler, kanın ⁵duta ve tēz bitüre: On dirhem rastuḡ alasin ve rastuḡı ⁶ķızdurasın, sirkeye biraḡasın, andan şoñra dögesin. ⁷Demü'l-aḡaveyn, mâzû, 'anzerût, şamḡ-ı 'Arabî ve ķışır-ı rummân, varak-ı ⁸ās her birinden on dirhem dögesin ve eleyesin, anuñ-ıla ⁹isti'mâl edesin.

Faṣl. Şıfat-ı zurûr kim ¹⁰şiryân kanın dutar ve kalan tamarlaruñ daḡı kanın dutar: Alasin ¹¹demü'l-insânı, bir kiremid üzerine koyasın ve gölgede ķurudasın. [204b] Andan şoñra ol ķuru ķandan yigirmi dirhem, esrâş on dirhem, ²kât-ı Hindî iki dirhem; bu cümleyi yumşak dögesin ve eleyesin, ³hâcet vaķtında isti'mâl edesin.

Faṣl. ⁴Bu bir zurûrdur kim cerâhata ekese, çürüḡin gidere ve bitüre: ⁵Alasin nuşâdır ve jengâr ve ķalye ve ķara boya her birinden ⁶berâber dögesin, şarp sirke-y-ile yoḡurasın ve hâcet vaķtında ⁷isti'mâl edesin, be-ġâyet müfiddür bi-iznillâhi te'âlâ.

⁸EL-BÂBÜ'Ş-ŞÂMİNÜ 'AŞER

⁹Cemî' ḡabları beyân eder.

Buñā ḡabb-ı zeheb dērler; balḡamı, ¹⁰sevdâyı ishâl eder ve şafrâyı daḡı ishâl ve dimâḡı ¹¹tenķıye eder ve ma'deyi daḡı tenķıye eder, göz nûrın arturur [205a] ve baş aḡrısın ve daḡı yarım baş aḡrısın giderür ve baş ²çegzinmesin giderür ve balḡamları her endâmlardan giderür ³ve meflûc olmaķlıḡı ve laķveyi giderür ve unutsaķlıḡı giderür ⁴ve göz aḡrısın ve bişigin ve göz sebelin ve göz çapaķlanmaḡın giderür ⁵ve donuḡın giderür ve daḡı ne kim bunlara beñzer başda ve gözde ⁶illetler var-ısa giderür.

Faṣl. Maşṡakî üç dirhem, ⁷günlük üç dirhem, keşire üç dirhem, maḡmûde üç dirhem, ⁸za'firân üç dirhem ve daḡı şaru helîle ķabı on dirhem, ⁹verd-i aḡmer beş dirhem, şabr-ı usķuturî on dirhem, ¹⁰üç dirhem ayaric-i fayķara; dükelin ayru ayru döḡeler, ¹¹gül şuyı-y-ıla [ḡablar] edeler, şerbeti iki dirhem, aḡşam yaticak [205b] ılıcak şuy-ıla içeler.

Faṣl. Sibistân yigirmi dirhem, ²unnâb on beş dâne, erük yedi dâne, temürhindi yedi ³dirhem, nîlüfer dört dirhem, benefşe dört dirhem, besfâyic

⁴dört dirhem, kâbilî kabı altı dirhem, kara helile altı ⁵dirhem, buyan balı dört dirhem, kuru kayısı dört dirhem, ⁶hıyârşenber yigirmi dirhem, nebât şeker on dirhem, bādām ⁷yağı beş dirhem, kerefüs dibi bir avuç, ‘unnâb yigirmi dâne, nîlüfer ⁸yedi dâne; bu cümlesi üç kişiye muğlâbdur.

Faşl. ⁹Habbü’ş-şabr, şıfatı budur: Alasın şabr-ı suğu[r]i dört ¹⁰dirhem, iki dirhem za‘firân, iki dirhem mür; dögesin ve eleyesin, ¹¹kerefüs suyu-y-ıla yoğurup hablar edesin, nohūd miqdârı [206a] ola. Hâcet vaktında yatıcağ beş habbın yudup yatasın, bir niçe ²kerre mütevâtir.

Faşl. Şıfat-ı hab kim ³zahîre ve su‘âle fâ’ide eyler, şıfatı budur: Alasın şamğ-ı ‘Arabî, ⁴keşîrâ her birinden yigirmi dirhem, ânîsün beş dirhem; ⁵bu cümleyi dögesin, hablar edesin yumurda ağı-y-ıla. Her habbı fülful ⁶miqdârı ola, şerbeti iki habdan dört habba degindür.

⁷Faşl. Hab kim ishâle ve balğama ⁸fâ’ide eyler, şıfatı: Alasın mür, kendür, senderüs, za‘firân, ⁹afyön her birinden dögesin ve eleyesin, şu-y-ıla yoğurup ¹⁰nohūd miqdârı hablar edesin, şerbeti iki habdan dört ¹¹habba degindür, fâ’ideler ola bi-iznillâh.

Faşl. [206b] Şıfat-ı hab kim şafrâyı giderür, şan‘atı budur: Alasın gâriķûn ²bir mişkâl, râvend-i çînî bir dirhem, şaru helile kabı buçuğ dirhem, ³maħmûde iki dirhem, benefşe buçuğ dirhem, kızıl gül, maştakî ⁴her birinden üçer deng; dögesin, ‘asel ve hıyârşenber ile ⁵yoğurasın. Eger gönli dönmekden korkarsa cüllâb-ıla yoğurasın, ⁶tatlu bādām yağıyla hablar edesin, gecenün âhîr şülüşinde cüllâb-ıla yudasın. ⁷Şabâh olıcağ lisânü’ş-sevr, bersiyâvşân, ‘ırķu’s-süs her ⁸birinden bir dirhem, kuru benefşe beş dirhem, kabı soyulmuş haţmî ⁹dört dirhem, kızıl gül yigirmi dirhem; bu cümleyi şu-y-ıla kaynadasın, ¹⁰yigirmi beş dirhem şekerle katup vèresin, içeler.

Faşl. ¹¹Hab kim balğamı giderür, şıfatı: Gâriķûn bir mişkâl, türbüd bir dirhem, [207a] kâbilî ve helile kabı buçuğ dirhem, zencebîl bir deng. Tatlu bādām ²yağıyla ovulmuş şahm-ı hançal katarsañ ‘ameli kavî ola. Bu cümleyi ³dögesin ve eleyesin, bal-ıla yoğurasın, bādām yağı-y-ıla hablar ⁴edesin, vèresin, dünün yarusından yudalar, yatalar. Şabâh ⁵olıcağ bu muħarrike tahrik edeler: Alasın kerefüs dibi ⁶kabı ve kabı soyulmuş haţmî her birinden üç dirhem, buyan ⁷dibi ve gök süsen dibi ve egir ve ‘üdü’ş-şalîb her ⁸birinden

bir mişkâl ve çekirdegi çıkmış kuru üzüm on⁹beş dirhem, encîr on dâne, kızıl gül yigirmi dirhem, ustuhudus¹⁰beş dirhem; şu-y-ıla kaynadasın, yigirmi beş dirhem şeker üzerine¹¹süzesin, véresin, içeler, müfiddür.

Faşl. [207b] Şıfat-ı hab kim sevdâyı giderür: Alasın gâriķûn bir mişkâl, ²eftimun ve kâra helîle ve hacet-i İrmenî ve lâjiverd her birinden ³buçuk mişkâl; yogular, bādām yağı-y-ıla hablar edeler, gecenün ahîr⁴sülüşinde cüllâb-ıla yudalar. Şabâh olıcak muharrike tahrik edeler: ⁵Lisânü's-sevr, bersiyâvân, 'ırķu's-süs her birinden bir dirhem, ⁶harîr-i hām kim şindu-y-ıla togranmış ola üç dirhem, kabı soyulmuş⁷dört dirhem ustuhudus ve besfâyic yumşak döğeler⁸her birinden beş dirhem, kızıl gül yigirmi dirhem, sinâmekî⁹ve benefşe her birinden üçer dirhem, şahtere bir kabza; bu cümleyi¹⁰şu-y-ıla kaynadalar, yigirmi beş dirhem şeker üzerine süzüp¹¹içeler.

Faşl. Şıfat-ı habbü's-su'âl kim [208a] öksürüğe fâ'ide eder: Alasın buyan dibi ve hıyâr tohmı içi her²birinden üçer dirhem, nişâsta ve keşîrâ ve şamğ-ı 'Arabî ve çekirdegi³çıkılmış kâra üzüm ve haşhâş her birinden beş dirhem ve tatlu⁴bādām içi ve fistuk içi ki kablari soyulmuş ola her birinden altı⁵dirhem, nebât şekkeri ki ayva çekirdegi lu'abı içinde ezilmiş⁶ola, tatlu bādām yağı her birinden on iki dirhem; bu cümleñün⁷dögülecegin dögesin ve ısladacağın ısladasın ve yogurasın⁸ve dahı yaşşı yaşşı hablar edesin ki birer dirhem ola, dili altında⁹ezilince dutalar, şuyın yudalar.

Faşl. ¹⁰Şıfat-ı habbü'l-misk: Alasın sünbül-i Hindî, karanful, dâr-ı fül-fül, ¹¹dârçinî, besbâse her birinden beş dirhem dahı 'üd-ı Kımârî, [208b] hülincân her birinden yedi dirhem, şamğ-ı 'Arabî otuz dirhem; ²bu cümlesin döğüp eylesin, şamğı ısladasın dahı alasın za'firân³üç dirhem, müşk-i hâliş bir deng, şeker dört dirhem; ⁴mecmû'ın ol ıslanmış şamğa katup yogurup sultânî mercimek⁵miķdârî hablar edesin ve gölgede kurudasın. Eger şekerle⁶kaplamak dileseñ kaplayasın, hacet vaķtında aña göre isti'mâl⁷edesin.

Faşl. Şıfat-ı hab kim mücerrebdür, ⁸balgamı keser, giderür. Şan'atı budur ki: Alasın sinâmekî on dirhem, ⁹şeker yigirmi dirhem, muķaşşer bādām kırk dâne, maştakî¹⁰beş dirhem; bu cümleyi dögesin ve eylesin ve üç bahş edesin. ¹¹Ve 'alil perhîz edüp muğlâb-ı munzıc içdükden sonra üç [209a] gece her bahşın bir gece yogurup hablar eyleyüp her gece bir bahşı²'alile véresin, yudup yata. Uyanıcak ayruķ uyumaya, üzerine³ılıcak tuzluca şu tecerru'êde, 'acâ'ib göresin.

⁴**Faşl.** Şıfat-ı ḥabb-ı ḥ'âce-i Ebü 'Alî ⁵Sînâ kim vebâ günlerinde her gece bir dirhem yudup yataalar, ⁶fâ'ide eder. Şan'atı budur kim: Alasın şabr-ı suķuķurî on dirhem, ⁷mürr-i şâfî üç dirhem, za'firân iki dirhem; ḥablar édesin, ⁸ḥâcet vaķtında isti'mâl oluna. Bu terkîbe terkîb-i ḥ'âce-i ⁹Ebü 'Alî Sînâ dërler.

Faşl. Şıfat-ı ¹⁰ḥab, ishâle ve saḥca fâ'ide eder: Alasın nâr ḳabı ve mâzû; ¹¹ikisin berâber dögesin ve eylesin ve boynuzu dögesin [209b] ve ḳaynadasın, şuyın alasın ve ol şuyı ḳaynadup ḳıvâma ²getüresin ve birez sirke ḳatasın, yine ḳaynadasın. Ol ³dögülmüş nâr ḳabı-y-ıla mâzûyı ḳatup ḳaynadasın, şol ḳadar ⁴ḳaynaya kim ğalîz ola, ḥab étmege ḳâbil ola. Andan soñra ⁵anı fül-fül miḳdârı ḥablar édesin, şerbeti on beş dânededen ⁶otuz dâneğe degindür âdemisine göre. Bir şabâḥ, bir aḥşam ⁷vêresin. Eger bu terkîbe şamġ-ı 'Arabî ḳatarsań ḳuvveti daḥı ziyâde ola.

⁸**Faşl.** Şıfat-ı ḥabbü's-şabr dimâġı, ⁹ma'deyi ve gërü ḳalan a'zâyı şafrâdan ve balġamdan, sevdâdan ¹⁰arıdur ve vec'-i mefâşıla fâ'ide eder, 'ameli budur: Ğârîķûn ¹¹elenmiş bir mişķâl, şabr-ı usķuķurî bir dirhem, kâbili helile [210a] ḳabı ve râvend-i çinî her birinden buçuķ dirhem, muḳl-i ezraķ ²ve maşṭakî ve gül her birinden rub' dirhem; bu otları dögeler, ³şarâb-ı uşûl-ıla ya bal-ıla ya ḳıvâma gelmiş şekker-ile yoġuralar, ⁴ṭatlu bādâm yaġı-y-ıla ḥablar édeler. Eger arıtmak içün ise ⁵ḥabbuń her birisi fülful ḳadar ola, eger ma'de ya dimâġ ⁶arıtmaġ-ıçün ise ḥabbuń her biri üç fülful ḳadar ola, gëcenün ⁷üç bahşında bir bahşı ḳalıcak cülâb-ıla yudalar, yataalar. Seḥer ⁸vaķtında işbu muḥarrik ile taḥrik eyleyeler: Lisânü's-sevr, ⁹ve persiyâvşân ve 'ırķ-ı sūs her birinden bir dirhem, ḥaṭmî ¹⁰ḳabı şoyulmuş dört dirhem, tâze râziyâne bir ḳabza, meḳşer ¹¹dërler tâze gül bulunursa yigirmi dirhem; ḳaynadalar, yigirmi beş dirhem [210b] şekker üzerine süzeler, içeler. 'Amel dükenicek 'alâmeti budur kim; ²şuşaya ve uyķusu gele ve geç 'amel eder ola. Beş dirhem ³yonulmuş buyan dibin çok şu-y-ıla ḳaynadalar, on beş dirhem şekker ⁴üzerine süzeler, ılıcaġ-iken içeler ve istifrâġ édeler. Ve aġzın ⁵ıssı şu-y-ıla mażmaza eyleyeler, bir dirhem maşṭakî çeyneyeler, tüküreler, ⁶yarım sâ'at dińleneler, andan soñra on iki dirhem şarâb-ı ⁷tuffâḥ ve on iki dirhem şarâb-ı verd-i ṭarî, elli dirhem ⁸ġâvzubân şuyıla ezeler, altı dirhem gül şuyı ḳatup bir dirhem ⁹bezr-i ḳaṭûnâ aġızda dutup üstüne içeler yâ şovuķ şu-y-

ila ¹⁰ezeler. Ol gün gıdâsı maslûka ola, bir kez yêyeler, ol gece ¹¹ve yarındası gelecek hemân şerbetler içeler. Ve dükeli hablar [211a] ve müşhillerde böyle etmek gerek, maṭbûhlara kuşmak ḥâcet degül.

Faşl. ²Şıfat-ı ḥab ki şafrâyı giderür, ³şan‘atı budur: Ġārîkûn bir mişkâl, revend-i çinî bir dirhem, ⁴şaru helile kabı bir buçuḳ dirhem [ve] bir buçuḳ çekirdek, benefşe ⁵buçuḳ dirhem, kızıl gül ve sakız her birinden rub‘ dirhem; bu ⁶otları döḡüp ‘asel[i] hıyârşenber ile yoḡuralar, eger ki gönül ⁷dönmekden korḳarsa cülâb-ıla yoḡuralar, tatlu bādām yağı-y-ıla ⁸hablar eyleyeler, gecenüñ âhir sülüşinde cülâb-ıla yudalar. Tañlacaḳ; ⁹lisânü’s-sevr ve persiyāvşân ve ‘ırḳ-ı sūs her birinden [bir dirhem], ḳuru ¹⁰benefşe beş dirhem, ḥaṭmî kabı soyulmuş dört dirhem, kızıl ¹¹gül yigirmi dirhem, ḳaynadup yigirmi dirhem terengübîn üzerine [211b] yigirmi beş dirhem şekker üzerine süzeler, içe.

Faşl. ²Şıfat-ı ḥab kim balḡamı giderür: Ġārîkûn bir mişkâl, mür bir dirhem, ³kâbilî bir dirhem, helile kabı buçuḳ dirhem, zencebîl rub‘ dirhem, ⁴şahm-ı ḥanzal dahı ḳatarlar-ısa ‘ameli key ḳavî ola; bu otları döḡeler, ⁵bal-ıla yoḡuralar, bādām yağıla hablar eyleyeler, dün buçuḡında bal-ıla ⁶yedüreler. İşbu muḥarrîk ile taḥrîk eyleyeler: Kerefüs dibi kabı ⁷ve râziyâne dibi kabı ve kebere dibi kabı ve soyulmuş ḥaṭmî her birinden ⁸üç dirhem, buyan dibi ve gök süsen dibi ve egir ve ‘üdü’s-⁹şalib her birinden bir mişkâl, çekirdegi çıḳmış kızıl üzüm ¹⁰on beş dirhem, incîr on dirhem, kızıl gül yigirmi dirhem, ¹¹ustuhudus beş dirhem; ḳaynadalar, yigirmi beş dirhem şekker üzerine [212a] süzeler, içeler.

Faşl. Şıfat-ı ḥab ki ²sevdâ giderür: Ġārîkûn bir mişkâl, eftimun ve helile-i esved ³ve ḥacer-i İrmenî ve ḥacer-i lâjîverd her birinden buçuḡar dirhem ve bu ⁴otları döḡeler ve ḳıvâma gelmiş şekker-ile ya şarâb-ı nîlüfer ile ⁵yoḡuralar, bādām yağı-y-ıla hablar édeler, gecenüñ âhir sülüşinde cülâb-ıla ⁶yudalar. Tañlacaḳ, işbu muḥarrîk-ile taḥrîk édeler:

Faşl. ⁷Persiyāvşân, ‘ırḳ-ı sūs her birinden birer dirhem, ḥarîr-i ḥâm ⁸sınduy-ıla uvaḳ toḡranmış üç dirhem, ḥaṭmî kabı soyulmuş ⁹dört dirhem, ustuhudus ve besfâyic yumşak döḡülmüş her birinden ¹⁰beşer dirhem, kızıl gül yigirmi dirhem, sinâmekî ve benefşe ¹¹her birinden üçer dirhem, şâhterec bir ḳabza; ḳaynadalar, yigirmi [212b] beş dirhem şekker üzerine süzeler, içeler.

Faṣl. ²Şıfat-ı ḥabbü's-su'âl ki öksürüğe fa'ide eyler, şan'atı budur: ³Buyan dibi ve ḥıyâr toḥmı ve ḳabaḳ toḥmı içi her birinden üçer dirhem, ⁴nişâsta ve keşîrâ ve şamğ-ı 'Arabî ve çekirdegi çıkmış kıvılcık üzüm ve aḳ ⁵ḥaşḥâş her birinden beşer dirhem, bâdâm içi ve fistuḳ içi ki ⁶ḳabları şoyulmuş ola her birinden altı dirhem ve nebât şekker ki ⁷ayva çekirdegi lu'âbı içinde ezilmiş ola ve tatlı bâdâm ⁸yağı her birinden on iki dirhem; işbu otların dögeceğin ⁹döğeler ve ısladacağın ısladalar ve yoğuralar, yaşşı yaşşı birer ¹⁰dirhem ḥablar eyleyeler, dili altında ezilince dutalar, şuyın yudalar. ¹¹Eger ḥab eylemezler ise barmağ-ıla yalayalar.

Faṣl. [213a] Şıfat-ı ḥab kim gözde biten ḳarḥalara yarar: Alalar döğül-miş ğubâr ²olmuş elenmiş keşîre ve rubbû's-sûs birer cüz' ve saḳmüniyâ-yı ³Anṭâkî yarım cüz' ve birbirine ḳarışduralar ve yoğuralar, ḥablar edeler, ⁴ḥâcet vaktında bir dirhem yudalar.

Faṣl. ⁵Şıfat-ı ḥabbü's-şabr bendükşe ağrısına ve fâlice ve laḳveye yarar ⁶ve beyni ve ma'deyi balğamdan ve ḳavî ḥılṭdan arıdur, şan'atı budur ⁷kim: Alasın şabrû's-suḳuṭurî bir mişkâl, aḳ türbüd bir dirhem, ⁸ḥabbü'n-nîl ve ğârîḳûn ve ânîsûn her birinden birer bucuḳ dirhem ⁹ya birer bucuḳ deng, muḳl, keşîre birer deng; cümlesi toḳuz otdur. ¹⁰Dükelin döğeler ve eyleyeler, kerevüz şuyı-y-ıla yoğuralar, ḥablar edeler, ¹¹gölgede ḳurudalar, ḥâcet vaktında dükelin bir kerretde yudalar.

[213b] Faṣl. Şıfat-ı ḥabb-ı Câlinûs ²baş ağrısına ve fâlice ağrısına ve laḳveye ve da'û's-sa'lebe birez ³şafra'yı ve ḳalan artuḳ ḥılṭları başdan indürür, başı ve ma'deyi ⁴ve gevdeyi yaramaz yelimşik ḥılṭlardan arıdur. Ve eger bu ḥabbu'n ⁵bir dirhemine bir dirhem ayaric-i fayḳara ḳatalar, içeler, gözi rûşen ⁶eder ve şuyı göze indürmez ve yaramaz ve fâsid olmuş ḥılṭları ⁷ishâlinde bedenden giderür. Şan'atı oldur kim: Alalar şabr-ı suḳuṭurî ⁸ve saḳmüniyâ ve şaḥm-ı ḥanzal ve muḳl ve afsentin 'uşâresini ve maştakî ⁹her birinden bir mişkâl, keşîrâ bucuḳ deng; dükelisi yedi otdur. ¹⁰Döğeler, eyleyeler, yoğuralar, ḥablar edeler; cümlesi bir şerbetdür. ¹¹Ḳışda ve yazda ve yayda ve güzde ve yeyecekden ön ve yeyecekden **[214a]** soñra daḥı yeseler ziyân etmez olur, nâfi'dür.

Faṣl. ²Baş ağrısına yarar ve göze cilâ vërür ve gözden ve başdan ve ³dimâğdan balğamı giderür. Şan'atı budur kim: Şabr-ı suḳuṭurî ve afsentin ⁴'uşâresin ve yaprağını ve maştakî her birinden berâber, şaḥm-ı ḥanzal ⁵bi-

rinüñ yarusınca, maḥmûde daḥı birisinüñ yarusınca. Cālinūs ⁶eydür: Her birin berāber kerefūs şuyıla veyā durı şu-y-ıla ⁷yoğuralar, ḥablar édeler, ḥācet vaktında bir mişkāl dan iki mişkāla degin ⁸yudalar.

Faṣl. Şıfat-ı ḥabb-ı şeb-yār ⁹ve buña ḥabb-ı şabr daḥı dērler, baş ağrısına ve kırşak ağrısına ¹⁰ve göz tönüğüne ve perdesine yarar. Şan'atı oldur kim: Alalar, şabr-ı ¹¹sukūṭurī üç dirhem, şaru helile ve kıvıl gül ve ak türbūd [214b] ve maştakī her birinden birer dirhem; cümlesi beş otdur. Durı ²şu-y-ıla yoğuralar, ḥablar édeler, ḥācet vaktında bir mişkālın yudalar.

³**Faṣl.** Şıfat-ı ḥabbü's-sevdā kim başdan ⁴sevdāyı indürür ve sevdādan olan ağrıyı giderür. Şıfatı budur ⁵kim: Alalar eftimun iki dirhem, ġārīkūn ve türbūd ve ustuhūdus ⁶ve besfāyic her birinden bir dirhem; cümlesi beş otdur. Döğeler, eleyeler, ⁷rāziyāne şuyıla yoğuralar; [dükelişi] bir şerbetdür.

Faṣl. ⁸Şıfat-ı ḥabbü'z-zehab baş ağrısına yarar ve göze cilā vērür. Şan'atı ⁹oldur kim: Alalar şabr-ı sukūṭurī yigirmi dirhem, şaru ¹⁰helile on dirhem, za'firān ve maştakī ve keşirā ve saḥmūniyā ¹¹her birinden üçer dirhem, gül yaprağı beş dirhem; cümlesi yedi [215a] otdur. Tıru şu-y-ıla yoğuralar, büyük ḥablar édeler; şerbeti iki dirhemdür.

²**Faṣl.** Şıfat-ı ḥab kim beyzaya ve ³ulu baş ağrısına yarar. Edviyesi budur: Şaru helile ve şabr-ı ⁴sukūṭurī birer mişkāl, maştakī bucuḥ dirhem; kerdeme ⁵şuyı-y-ıla yoğuralar ve bu bir şerbetdür.

Faṣl. ⁶Şıfat-ı ḥabb-ı ayaric başı ve beyni arıdur ve beyni yaramazlığından ⁷ve burüdetlerden gelen yaramaz kokuşları giderür. Şan'atı oldur ⁸kim: Alalar ak türbūd bir mişkāl ve ayaric-i faykara ve kâbil helile ⁹ve eftimun birer dirhem, kıvıl gül ve kara tuz her birinden ¹⁰bir bucuḥ deng, maḥmûde bucuḥ deng; cümlesi yedi otdur. Ḥab édeler; ¹¹dükelişi bir şerbetdür.

Faṣl. Şıfat-ı ḥabb-ı 'işā [215b] evvelki ḥāline gösterür, egerçi bâliğ olmuş olalar: Türbūd bir ²dirhem, kâbil helile kabı ve ġārīkūn bucuğar dirhem, şabr-ı ³sukūṭurī dört deng, maḥmûde bucuḥ deng; cümlesi yedi otdur. ⁴Cemī'ini ḥablar édeler, üzerine bir kerretde ve iki günden sonra ⁵keçi bağrın biryān édeler ve üzerine saḥḥ olmuş dār-ı fülful ⁶eger çıkan şuyın göze çekeler, nāfi'dür.

Faṣl. ⁷Şıfat-ı ḥabbü's-su'âl öksürüğe eyüdüür ve hem âvâzı açar: ⁸Alalar buyan balı ve şekker onar dirhem ve benefşe beş dirhem, ⁹kitre ve nişâsta beşer dirhem ve beş dirhem şamğ-ı 'Arabî; dögeler ¹⁰ve eleyeler ve ayva çekirdegi lu'âbı içinde yoğuralar, ḥablar ¹¹édeler ve ağızda dutalar, ezildükçe şuyın yudalar, ğâyet [216a] müfiddür. Öksürügi kese ve âvâzı açup şâfi eyleye.

فصل صفت حب السعال دیگر افیون نشان سَمع رَبُّ سواس است من رفع
سعال ز جالینوس است اجزای مَشَوای زهر یک نُخودی حَب ساز نخور و
زخوری افسوس است.¹

Faṣl. Şıfat-ı ḥab kim ḳarın ⁶ḳurdın ḳırar, mücerrebdür. Bu ḥab ḳarın ḳurdın ve soğulcanın ḳırup ⁷çıḳarur, ḥalâş éder. Terkîb[i]: Ayruḳ dibi ve ḳanbil ve cüft toḥmı ⁸ve ipar yavşanı, vaḥşîrek-i Ḥorāsânî ve ânîsün ve türbüd ve ⁹afsentin ve şeftâlû yaprağı ve delüce baḳıla her birinden birer ¹⁰dirhem, muḳl-i ezraḳ üç dirhem ve maḥmûde iki çekirdek ¹¹ve şarâb-ı uşûl-ıla 'alûḳ édeler ya ḥablar édeler, isti'mâl édeler. [216b] Ve üstine birez ḳôz içi yayalar, andan ılıcaḳ şı içeler, tâ 'acâ'ib ²görelere.

Faṣl. Şıfat-ı ḥabb-ı diğer ³ḳan gidene eyü yarar ve ḳanın bağılar ve hem ishâli keser: Alalar [mâzû] ⁴ve şamğ-ı 'Arabî ve ḥaşḥâş ḳabı ve şumâḳ dükelisi berâber ola; dögeler ⁵ve eleyeler ve ḳatı yoğuralar şı-y-ıla, fınduḳ ḳadarı ḥablar édeler, ⁶ḥâcet vaḳtında bucuḳ dirhem bal-ıla yeyeler ya ayva ya mersin şarâbı-y-ıla ⁷ya birinc aşı-y-ıla yeyeler, şifâ bula inşâ'allâhu te'âlâ.

Faṣl. ⁸Şıfat-ı ḥab yenfe'u min dâ'i's-sa'leb ya'nî eger balğamdan saçı ya ⁹saḳalı dökülse türbüd bir mişḳâl, ayaric bir dirhem, şaḥm-ı ḥanḳal ¹⁰bir dirhem; dögeler, otları bal birle yoğuralar daḥı ḥablar ¹¹eyleyeler, vèreler kim içe.

Faṣl. Eger dâ'ü's- [217a] sa'leb şafrâdan olursa bu ḥabbı vèreler: Şaru helile ²buçuḳ dirhem, şabr bir dirhem, maḥmûde bir deng; otları dögeler ³ve şekkeri ḳıvâma getirüp bu otları aña ḳatalar, ḥab eyleyeler, ⁴bir şerbetdür, vèreler kim içe, şifâ bula bi-'avnillâhi te'âlâ.

1 [216a/2 ile 216a/5 arası Farsça yazılmıştır, bu dipnot çeviriyi verir.] Öksürüğü gidermek için afyon gibi olan diğer öksürük hapının sıfatı, Suvâs'tan duyuldu, Câlinûs'tandır. Müshilin parçaları: Kızartılmış parçaların her birini bir nohut kadar hap yap, fakat yeme. Yersen yazık olur.

‘EL-BÂBÜ’T-TÂSİ‘U ‘AŞER

‘Cemî‘ şâfları ve ferzeceleri ve fetilleri beyân eder.

İşbu ⁷şâf göze inmiş süddeyi giderür ve serbân sancuların giderür ⁸ve gö-zün mizâcın i‘tidâle götürür, şöyle kim bir günde hûş eyler: ⁹Alalar māmîsâ ya‘nî hilâliyye kim şarulık otudur, kaynadalar, kıvâma ¹⁰gele, sekiz dirhem alalar dahı sekiz dirhem aķ ‘anzerût ¹¹ve iki dirhem za‘firân ve bir dirhem keşîrâ, buçuķ dirhem afyôn; [217b] cemî‘isin dögeler ve eleyeler, yağmur suyu-y-ıla uvacuk şâflar édeler ²dahı yumurda ağı-y-ıla bilegi üzerine süreler dahı göze çekeler, ³ğâyet nâfi‘dür ve eyülerün birisidür kim za‘idü’l-vaşf.

Faşl. ⁴Bu bir şâfdur kim bel ağrısın giderür ve belden şovukluğu indürür. ⁵Şan‘atı budur: On dirhem çörek otı, on beş dirhem ⁶zerdâlü çekirdeginün içi, beş dirhem yüzerlik tohumı, iki ⁷dirhem maştakî, bir dirhem kalem-i jengâr ya bir deng ola, on ⁸beş dirhem çekirdeksüz kara üzüm; dögeler ve edviyeleri ⁹eleyeler, andan sonra üzüm-ile dögeler ve yoğuralar, şâflar ¹⁰düzeler, barmaķ uzunınca ola, götüreler, ğâyet mücerrebdür.

Faşl. ¹¹Bu bir şâfdur kim balgâmı döker. Şan‘atı budur kim: On dirhem [218a] yüzerlik tohumı ve on dirhem zerdâlü çekirdegi içi ve on ²iki dirhem kızıl üzüm çekirdegi çıķmış ve bir buçuķ dirhem örümcek ³avı ve bir buçuķ dirhem rastuk taşu ve bir buçuķ dirhem bakır tuvalı ⁴ve buçuķ dirhem ‘Irâķî şabûn ve iki çekirdek şahm-ı hançal; şâbûnı ⁵üzüm-ile dögeler ve şahm-ı hançal zerdâlü çekirdegi-y-ile ⁶dögeler ve rastuk taşını, örümcek avını ve bakır tuvalını ⁷üçünü bir yerden dögeler ve yüzerlik tohumın ayrı dögeler, eleyeler, ⁸bâķîsi-y-ile karışduralar dahı sırça barmaķ kadarı şâflar eyleyeler. ⁹Her gece birisin götüreler, yatalar. Dimâģı arıdur, bel ağrısın giderür ¹⁰ve göz ağrısına eyüdür ve zûrı giderür, fâ‘idesi inen çokdur.

¹¹**Faşl.** Fetileyi bildürür, karındaģı [218b] uvaķ ķurdu çıkarur. Şan‘atı: Alasın şahm-ı hançal, ķanbil, ħabbü’n-nîl, ²şîh, afsentin, zerdâlü çekirdegi içi, şeftâlü yapraģı kim içinde ³şabr ezilmiş ola; yoğurasın, fetiller édesin. Ĥâcet vaķtında ⁴isti‘mâl édeler.

Faşl. Şıfat-ı ⁵fetile kim burüdeti belden ve arķadan ķeker: Alasın şahm-ı hançal, ⁶türbüd, lübb-i levz, mür her birinden üç dirhem, uşak beş dir-

hem,⁷ nisâ on dirhem; fetîle edesin şu-y-ıla, şöyle kim 'âdetdür. Dahı⁸hâcet vaktında isti'mâl edesin.

Faşl.⁹Fetile kim kabzı açar: Alasın büre-i helvâ iki dirhem, tuz bir¹⁰dirhem, zecneyn bir dirhem, sakmûniyâ bir deng; balı 'aķide edesin,¹¹bu otları kıatup fetîle edesin, sırça barmaķ uzunu ola.

[219a] **Faşl.** Şıfat-ı ferzece: Bu dahı bir fetîle²dür kim anası kıarnındaķı oğlanı düşürür gerek-ise ölü olsun,³gerek-ise diri olsun ve oğlan eşini dahı düşürür. Şan'atı⁴budur: Alasın mür, uşak, çavşır, kıantariyyün her birinden beraber⁵dögesin ve eleyesin, merâre-i baķar ile ya'nî şıgır ödi demek⁶olur, yoğurup fetîle edesin, hürmâ çekirdeği miķdârı⁷demişler. Ammâ Şerefeddîn eydür: Bu zamâne kıavminün mizâcına ol kıadar⁸etmedi, iki ol kıadar gerekdür ve bu şâfuñ bir hâşıyyeti oldur kim;⁹hayz avânından bağlanup oğlı ve kıızı olmayan 'avratlara vërdüm,¹⁰hayz açılup oğlana kıaldıldardı. Ve dahı¹¹bu şâfuñ bir hâşıyyeti oldur kim, ben tecribemde müşâhede kııldum. Şöyle kim; [219b] bir gün bir hoca geldi, eyitdi: 'Avratumuñ kıarnında oğlanı var-ıdı,²öldi, üç gün oldu kim deprenmez oldu, dër. Eyle olsa bir ferzece³vërdüm, ol hâtün kıişi isti'mâl etdi. Êrtesi seher vaktında evden⁴taşıra kııķdum, gördüm bir cârıye geldi, beze şarılı bir nesne getürdi,⁵önümde kıodı ve eyitdi: İy hoca! Bu ne nesnedür, dëdi. Bezi açdum,⁶gördüm iki yumruk deñlü nesne, şol deñiz baluķına beñzer. Eyitdi:⁷Ol vërdüğünüz şâfı fülân hâtün isti'mâl etdi, buncılayın⁸üç pâre nesne düşdi, küçücüği budur, dëdi. Eyitdüm: Bu bir marazdır⁹kim bu maraza recâ dërler, rahım içinde balğamdan hâşıl olur, rahım¹⁰tamâm tölınca oğlan gibi harekete gelür, deprenür, rahım tölup¹¹mâl-â-mâl olıcaķ artuķ dahı deprenmez olur. Var hâtünüña, [220a] ol 'illetden kıurtuldı, dëdüm.

Faşl.²Şıfat-ı şâf-ı zahır kim zûra ve kıarın geçmegine fâ'ide eder, hemân³ol sâ'at sancusını gidere ve göbek burusını gidere. Şan'atı⁴budur ki: Afyön, mür, egir, günlük, za'fırân, şamğ-ı 'Arabî; her⁵birinden berâber döğeler ve eleyeler, yumurda ağı birle şâflar edeler. Bir⁶ıplik dahı bile kıoyalar, her bir şâf igde çekirdeği kıadarı ola, hâcet⁷olıcaķ götüreler, hemân-dem sancusını giderür ve uyķu getürür.

⁸**Faşl.** Bir şâf dahı kim âdemün⁹kıarnında olan kıurdları kıırar, giderür. Edviyesi budur: Şahm-ı hanżal,¹⁰naıtrün ve yalama tuz; döğeler ve eleyeler,

şıgır yağı birle şâflar ¹¹édeler, hâcet vaktında zeyt yağı birle ‘amel édeler, nâfi‘ ola.

[220b] Faşl. Bir şâf dahı kim kılınca ve ²sancuya fâ’ide éder, içi bağlanana için işlede ve sancusu gide. ³Terkib[i] budur: Turb, sıçan bokı, yalama tuz, bûre, kuru benefşe ⁴degmesinden berâber dögeler ve eleyeler, kand şekeri göz ⁵üstinde kıvâma getüreler, kıvâmı tamâm olıcağ od üstinde durmaya, ⁶indüreler ve bu edviyeyi kıoyalar, kıarışduralar. Hürmâ çekirdegi kıadar ⁷şâflar édeler, her birini bir defa götüreler, şekkeri edviye ⁸kıadar ola, fâ’ide éde.

Faşl. Şâf ki ⁹nâfi’dür baş ağrısına ve yarım baş ağrısına ki hârâretten ola ¹⁰ve kıulağ ağrısına kim hârâretten ola ve şokıldaya. Terkıbi budur ki: ¹¹Afyön ve kâfür her birinden berâber alalar, mercimek mıkdârınca **[221a]** şâf édeler, hâcet vaktında ezeler, buruna tıamzuralar.

Faşl. ²Şâf-ı zahîr kim zûra ve kıarın geçmege fâ’ide eyler: Mür, afyön, muql-i ³ezrak, günlük ve za’fırân, çāvşîr ya’nî oğlan aş; berâber édüp ⁴dögeler, yumurda şarusı yahûz ağı-y-ıla yoğuralar, şâf eyleyeler. ⁵Her bir şâfuñ orta yerinde bir iplicek kıoyalar, hâcet vaktında ⁶götüreler, şâf tamâm eriyicek ipliceğin çekeler, kııkarup gidereler.

⁷Faşl. Şıfat-ı şâf-ı ahmer ü hâr, kıızıl ⁸ve ıssı şâflar demekdür, uyuza ve sebele ve kemîne ve sülâka key fâ’ide ⁹éder. Şan’atı oldur kim: Alalar gereğince eyü döğülmüş ve iki ¹⁰kıat ebrişimden elenmiş ve yunmış şâdenc altı dirhem, şamğ-ı ‘Arabî ¹¹beş dirhem, göyünmüş bağıır iki dirhem ve göyünmüş kıalkatâr iki dirhem, **[221b]** Mısıır afyönü buçuğ dirhem, şabr-ı sukıtuırü buçuğ dirhem, arı cengâr ²iki buçuğ dirhem, za’fırân ve arı mür her birinden bir buçuğ deng; ³dükeline eski süci maıtbühı-ıan yoğuralar, şâflar édeler, gölgede ‘amel ⁴édeler.

Faşl. Şâf-ı ahzar yeşil şâf ⁵demekdür, gözün uyuzına ve sebeline ve ağıına gereğince yarar. Şan’atı ⁶oldur kim: Alalar döğülmüş ve elenmiş arı cengâr üç dirhem ve gümiş ⁷kıalimiyası ve uşak ve şamğ-ı ‘Arabî ve kıal’aydan düzülmüş isfidâc ⁸her birinden iki dirhem; cümlesi beş otdur. Pes sezâb şuyıla yoğuralar, ⁹şâflar édeler, işe süreler. *Minhâc-ı Dükkân*’da kıilimiyâ yokdur demeyeler, ¹⁰kıamudan üçer dirhem demişdür.

Faṣl. ¹¹Şıfat-ı şâf-ı dâric, gözüñ sülâkına ve yañgunına ve aķına ve artuķ [222a] ķalana ve eski uyuzına ve eski sebeline ve eski ĥastalıklarına geregin-ce ²nâfi'dür. Şan'atı oldur kim: Eyü döğölmiş ve elenmiş şamğ-ı 'Arabî ve aķ ³keşirâ ve şabr-ı suķuķurî ve arı cengâr ve kızıl zernîĥ ve göyünmiş ⁴ķalkāţâr ve göyünmiş baķır ve aķ fülful ve dâr-ı fülful ve ķara fülful ve ⁵sâzenc ve nişâsta ve 'urûķ-ı şabbâğîn ve şekker ve 'asel ve göyünmiş ⁶nuĥâs tûbâlî her birinden iki dirhem, 'anzerût üç dirhem, dem-i ⁷aĥaveyn ve ķākîyâ birer mişķâl, ĥaşr-ı tûtiyâ ve ĥazaż-ı Mekkî ve sünbülü't-⁸tîb ve göyünmiş mâzû her birinden birer dirhem, gümüş iķlîmiyâsı, ⁹ķal'ay-ı isfidâc, arı mür her birinden iki dirhem; cümlesi yigirmi beş ¹⁰otdur. Pes alalar uşak üç dirhem, ķına bir dirhem, pes sezâb şuyıla ¹¹ve turunc ekşisi-y-ile ezeler, geķen otları bularuñ ile yoğuralar, şâflar [222b] êdeler daĥı gerek olıcaķ ĥarcanalar.

Faṣl. ²Bir şâf daĥı gözüñ kemîne ve uyuzına ve sülâķa ve ĥadeķasına ve artuķ ³ķılına fâ'ide êder. Şan'atı şöyledür kim: Alalar jencâr altı dirhem, ⁴şamğ-ı 'Arabî ve uşak dört dirhem, altun ķılîmiyâsı ve afyön ikişer ⁵dirhem, ĥinnâ bir dirhem her birinden ayru ayru döğeler ve eleyeler, ⁶sezâb şuyıla yoğuralar, şâflar êdeler, ĥarca süreler, cümlesi altı ⁷otdur, 'amel oluna.

Faṣl. Şâf-ı tartaķan ⁸gözüñ kemînesine ve uyuzına ve sülâkına ve ķapaķlaruñ istirĥâsına ya'nî ⁹aşağa sarķmasına ve sebele ve sebelüñ yolına geregince fâ'ide eyler. ¹⁰Şan'atı oldur kim: Döğölmiş ve elenmiş ve yunmuş sâzenc on iki ¹¹dirhem, şamğ-ı 'Arabî on dirhem, arı jengâr beş dirhem, gö-yünmiş [223a] baķır dört dirhem, afyön-ı Mışrî ve za'firân her birinden ²bir dirhem; cümlesi altı otudur. Birbirine ķarışduralar, eski süci ile ³veyâ râziyâne şuyıla yoğuralar, şâflar êdeler, işe süreler. ⁴Ve daĥı bir nüşĥada bu geķen otlar-ıla on dirhem şeb ve dört dirhem ⁵gümüş ķılîmiyâsıyla getürmişdür; ol vaķtın otlar sekiz olur, bilesin.

Faṣl. Şâf-ı ĥaşrım ıssıdan olmış göz ⁷ağrısına ve dem'asına ve ķatı giciyi-gine yarar. Edviyesi budur ki: Alalar ⁸Hindistân tûtiyâsı veya ĥacer-i Mışrî on dirhem, şaru helîle ⁹ķabı beş dirhem, mürd ve za'firân ve ĥazaż-ı Hindî ve şamğ-ı ¹⁰'Arabî her birinden bir dirhem; cümlesi altı otudur. Döğeler, eleyeler, ¹¹ķoruk şuyı-y-ıla yoğuralar, şâflar êdeler ve isti'mâl êdeler.

[223b] **Faṣl.** Şâf-ı menḥec ve buña şâf-ı keleb²daḥı dërler, gözüñ ağrısını dîndürür ve şişin bir sâ'atde³giderür. Şan'atı budur kim: Alalar göyünmiş ve şılala olmuş gümüş⁴kalîmiyâsı altı dirhem, eşmed ve kâkiyâ rubbı ve şamğ-ı 'Arabî her birinden⁵kırk dirhem, göyünmiş ve yunmuş bakır sekiz dirhem, sünbül⁶ṭ-ṭib ve ḥazaḥ-ı Hindî her birinden dörder dirhem, cundi⁷bîdester ve şabr-ı suḫuṭurî ve afyôn-ı Mıṣrî ve göyünmiş kâkâṭâr⁸her birinden iki dirhem; cümlesi on bir otdur. Ayru ayru dögeler⁹ve eleyeler, birbirine karışduralar ve gül[i] kaynamış şu-y-ıla birez¹⁰yoğuralar, sonra yumurda ağının şuyı-y-ılan yoğuralar, şâflar edeler, gölgede¹¹kurudalar. Hâcet vaktında münâsib şular-ıla ezeler, isti'mâl edeler.

[224a] **Faṣl.** Şâf çün ıssıdan ola[n] katı göz²ağrısına ve zafresine ve katı yangunına key fâ'ide-men[d]dür. Şan'atı³oldur kim: Alalar altun kalîmiyâsından ve za'firân ve mür, baṭa⁴ve nişâstadan ve göyünmiş bakırdan ikişer dirhem, yaru incü ve iki⁵kardaş kanı her birinden dört deng, kızıl zernîḥ ve teberzed⁶şekker bucuğar dirhem, akâkiyâ iki deng; cümlesi on bir otdur. ⁷Dögeler ve eleyeler, birbirine karışduralar, şâflar edeler, gölgede kurudalar, ⁸hâcet vaktında işe süreler. Kâvend, iklimiyâ ve isfidâc⁹onar dirhem ve keşîrâ ve mür beşer dirhem ve 'urûḫ ve afyôn¹⁰beşer dirhem ve nişâsta yerinde nuşâdır düzülmüş ola, [nâfi' ola] bi-iznillâh.

¹¹**Faṣl.** Şâf kim gözde ve kapaqlarda bulunan tarfeye [224b] ve yaşlık ve uyuşmuş ve yerlenmiş kanına geregince yarar. Şan'atı oldur²kim: Alalar dögülmüş ve elenmiş kızıl zernîḥ ve büber ve milḥ-i enderânî³ve mürdeseng berâber; cemî'isi dört otdur. Kişnîc şuyıla yoğuralar, ⁴yaḫu edeler.

Faṣl. Şâf kim bınar⁵etinün eksüklüğün bitürür, doldurur, tamâm yerine getirür. ⁶Şan'atı oldur kim: Alalar dögülmüş ve elenmiş māmîşâ bir dirhem, ⁷za'firân iki deng, şabr-ı suḫuṭurî bucuḫ dirhem, göyünmiş şeb-i⁸Yemenî bir deng, günlük dütüni iki deng; cümlesi beş otdur. ⁹Süci ile yoğuralar, şâflar düzeler, gölgede kurudalar. Hâcet¹⁰vaktında şâfuñ birin süci ile ezeler, işe süreler, nâfi'dür.

¹¹**Faṣl.** Şâf-ı ebyaz ıssı remede ya'nî göz [225a] ağrısına geregince yarar. Şan'atı oldur kim: Alalar kal'ay-ı isfidâc²sekiz dirhem ve eşek südi-y-ile beslenmiş 'anzerût ve keşîrâ³ve afyôn her birinden bir dirhem, şamğ-ı 'Arabî

dört dirhem; cümlesi ⁴beş otdur. Yoğuralar, şâflar eyleyeler, işe süreler, verd-i yanca ⁵ve mülkâne isti'mâl edeler.

Faşl. ⁶Şâf-ı büre-i bümî, bu şâfuñ bir gündesi bulunur demekdür, ıssı ⁷göz ağrısına fâ'ide eder. Şan'atı oldur kim: Alalar döğülmiş ve ⁸elenmiş kalîmiyâyı ve nuḥās-ı muḥraḳ her birinden üç dirhem, aḳāḳiyā ⁹ve afyön her birinden bir dirhem, şiyâf-ı māmîşâ iki dirhem; ¹⁰cümlesi beş otdur. Birbirine karşıdurular, yağmur şuyıla yoğuralar, ¹¹hâcet vaqtında işe süreler.

Faşl. [225b] Büre-i yevmî şâfî kim gışâveye yarar. Terkîbi: Mür ve za'firân ikişer ²dirhem, sünbülü't-ṭib beş dirhem, gezgi düttüni on beş dirhem; ³cümlesi beş otdur. Şu-y-ılan yoğuralar, şâflar edeler, harc edeler.

⁴**Faşl.** Gözün şişine yarar, ⁵şan'atı oldur kim: Alalar döğülmiş ve elenmiş sabr-ı suḳuṭurî ⁶ve māmîşâ şâfî ve ḥazaḳ ve za'firân ve afyön ve ḳāḳiyâ ve tîn-i ⁷İrmenî ve kızıl şandal, eczâ berâber ola; cümlesi beş otdur. ⁸İnebü'z-zebîb şuyılan yoğuralar, büyük şâflar düzeler. Gözün ⁹sancamasına, ıssınuñ ağrılarında hâcet olıcak işe süreler.

¹⁰**Faşl.** Şâf-ı kalîmiyâ gözün tārfeşine ¹¹ve ḳatı ağrısına ve şişine ve ḥadden taşıra yangunına ve ıssısına [226a] fâ'ide eder. Terkîbi oldur kim: Alalar döğülmiş ve elenmiş altun ²kalîmiyâsı ve göyünmiş bakır her birinden bir dirhem, iki ḳardaş ³ḳanı ve incü her birinden dört dirhem, keşîrâ, arı za'firân ⁴ve nişâsta ve zerde-çâv ve ḳāḳiyâ her birinden iki deng, ⁵kızıl zernîḥ ve ṭeberzed şekker her birinden buçuḳ dirhem; ⁶cümlesi on iki otdur. Yoğuralar, şâflar edeler, ḥarca ⁷süreler.

Faşl. Şâf-ı ḳayşer, zafreye ⁸ve artuḳ ete gereğince fâ'ide eder. Şan'atı oldur kim: Alalar ⁹döğülmiş ve elenmiş şamḡ-ı 'Arabî ve göyünmiş bakır her birinden ¹⁰altı dirhem ve yunmuş sâzenc on iki dirhem, göyünmiş ḳalḳaṭâr ¹¹ve jengâr her birinden iki dirhem; cümlesi beş otdur. [226b] Süci-y-ilen veyâ râziyâne şuyı-y-ılan yoğuralar, şâflar edeler, işe ²süreler.

Faşl. Bir şâf daḥı *Ḥāvî*'de ³eydür: Ḳalḳaṭâr-ı muḥraḳ ve jencâr her birinden sekiz dirhem, ⁴afyön iki buçuḳ dirhem ve bu taḳdîrce cümlesi altı otdur; ⁵yoğurup isti'mâl edeler.

Faşl. Şâf-ı ⁶ḳayşer kim gözden zafreyi giderür. Şıfatı oldur kim: Alalar

⁷sâzenc-i ‘Adnî üç dirhem, şamğ-ı ‘Arabî ve rastuḥ buçuğar⁸ dirhem, afyön iki deng; süci-y-ile ve râziyâne şuyıla yoğuralar, ⁹şâflar édeler ve hâcet vaktında isti‘mâl édeler.

Faṣl. ¹⁰Diger şâf-ı kayşer kim zaḥîrden kim sebele ve zafreye¹¹ ve cereb ve cegene yarar. Şan‘atı oldur kim: Alalar jengâr üç [227a] dirhem, kalḳaṭâr altı dirhem, kıızıl zernîḥ ve büre-i İrmenî² ve zebedü’l-baḥr birer dirhem, nuşâdır buçuḳ dirhem, uşak bir mişkâl.³ Ve bir nüshada kalḳaṭâr üç dirhem, vesenc altı dirhem. Uşakı⁴ sezâb şuyında ezeler, kalanın yoğuralar, şâf édeler, geregince⁵ fâ’ide éder.

Faṣl. Şâf-ı ḥalvetî gözün⁶ milḥesinde ve kapağında bulunan şişe ve yele ve vereme yarar. ⁷Şan‘atı oldur kim: Alalar göyünmiş bakır üç dirhem, aḳâkiyâ⁸ iki dirhem, keşîrâ ve şamğ-ı ‘Arabî ve za‘firân ve sünbülü’-ṭ-ṭîb⁹ her birinden bir dirhem; cümlesi altı otdur. Yağmur şuyılan¹⁰ yoğuralar, kurudalar, işe süreler.

Faṣl. ¹¹Şâf-ı esved kim gözde ve kapaḳda bulunan yelleri giderür; [227b] kaçan kim münâsib şularla ezeler, kapaḳlara yaḳu édeler ve hem² gözlerine çekeler. Şan‘atı oldur kim: Alalar göyünmiş bakır³ bir dirhem ve buçuḳ dirhem za‘firân ve buçuḳ dirhem göyünmiş⁴ incü ve büssed her birinden bir dirhem, afyön bir mişkâl, aḳâkiyâ⁵ beş dirhem, māmîşâ şâfi buçuḳ dirhem; cümlesi yedi otdur. ⁶İnebü’z-zebîb şuyılan yoğuralar, büyük büyük şâflar édeler, ⁷işe süreler.

Faṣl. Bir şâf dahı kim⁸ dedüğümüz ḥastalık için kapaḳa yaḳu édeler. Şan‘atı oldur⁹ kim: Alalar göyünmiş bakır üç buçuḳ dirhem, aḳâkiyâ bir dirhemün¹⁰ şülüşânın dögeler, büyük şâflar édeler, işe süreler.

Faṣl. ¹¹Şâf-ı ayâr gözdeki qarḥaya ve mûr-ı sürḥiye ve ḳatı yangunına [228a] ve ḥarâretine ve ḳarnı ḥamûrına ve yeşûrına ya’nî uyuzına geregince² yarar. Şan‘atı oldur kim: Alalar dögülmüş ve elenmiş altun kılîmiyâsı³ ve ḳal‘ay-ı isfidâcın ve göyünmiş bakır ve mürebbâ olmuş İsfahânî sürmesin⁴ ve şamğ-ı ‘Arabî ve keşîrâ ve göyünmiş ayâr her birinden sekiz dirhem; ⁵cümlesi tokuz otdur. Yağmur şuyıyla yoğuralar, şâflar édeler.

Faṣl. Şâf-ı ebyaz kim gözde bulunan qarḥaya⁷ ya’nî baş barta ve ḡalîz ve ḳoyu irinlere key fâ’ide éder. ⁸Şan‘atı oldur kim: Alalar dögülmüş ve elenmiş

kal'ay-ı isfidâc⁹ sekiz dirhem, afyôn ve mürebbâ olmuş 'anzerût ve keşirâ her¹⁰ birinden bir dirhem, günlük buçuk dirhem; cümlesi altı otdur. Yağmur¹¹ suyuyla yoğuralar, şâflar édeler, işe süreler.

Faşl. [228b] Şâf-ı ebyaz-ı diğer, gözdeki qarhaya dahı vereme fâ'ide éder. Şan'atı oldur kim: Alalar döğülmüş ve elenmiş şamğ-ı 'Arabî ve aq keşirâ³ ve nişâsta her birinden iki dirhem, kal'ay-ı isfidâc beş dirhem,⁴ afyôn ve gümüş kılîmiyâsı her birinden birer dirhem; cümlesi altı otdur. Yağmur şuyı-y-ıla yoğuralar, şâflar édüp 'amel édeler.

Faşl. Şâf-ı ahzâr-ı memâsik: Bu şâf kaçan kim şâf-ı ahzardan şoñra göze⁷ çekilür, gözden aqı giderür ve şâf-ı ahzardan şoñrağı aqı giderür. Şan'atı oldur kim: Alalar sereţân-ı bahrı⁹ ve süvâr-ı Hindî ve zebedü'l-bahr ve su samarı tersi ve hibâr-ı¹⁰ kânşasın ve haşr-ı tütüiyâyı ve deve kuşınıñ yumurdasınıñ¹¹ kabı her birinden iki dirhem ve bir nüshada bir dirhem, kal'aydan [229a] düzülmüş isfidâc ve tûbâl ve zâc şâfi ve delinmemiş incü² ve göyünmüş 'akîk ve bâng ve yeşil bilegi ve dâr-ı fülful ve yeşil³ çînî çanaq pâresi ve altun kılîmiyâsı ve Hindüsitan tütüiyâsı⁴ ve mercân köki ve tîn-i kimûlyâ ve ol Endülüs balçıkıdır⁵ ve kereşü'l-bahr ve nuhâs-ı muhrağ ve Kirmânî tütüiyâ ve maħmûdî tütüiyâ⁶ her birinden birer dirhem ve dahı bir nüshada dört deng,⁷ merkaşışâ ve şırzek ve ol haţâţifün başıdır veya⁸ yarasanuñ südügidür her birinden buçuk dirhem, zebedü'l-kavârîr⁹ iki dirhem; cümlesi yigirmi yedi otdur. Her birin birbirine¹⁰ qarışduralar, havân desti-y-ile şahk édeler, ğubâr gibi ola,¹¹ andan şoñra aña iki deng misk katalar ve hâcet [229b] vaqtında işe süreler.

Faşl. Şâf kim gözde bulunan aqı giderür. Şan'atı oldur kim: Nâr çiçegin kim henüz küçücük ola ve hem kendüden düşmüş ola⁴ ve eger anuñ gibi çiçek olmasa yerine nârûñ şarından alalar,⁵ kalkandı ve akâkiyâ ve şamğ-ı 'Arabî her birinden beş dirhem, eşmed⁶ ve mâzû her birinden üç dirhem; cemî'isi altı otdur. Dükelin⁷ dögeler ve eleyeler, şuy-y-ıla yoğuralar, şâflar édeler, işe⁸ süreler.

Faşl. Şâf-ı verd: Gül şâfi⁹ kim gözüñ katı ağrısına ve gözde bulunan be-beklere ve yaşlarına¹⁰ ve qarında ve mûr-ı sürhde bulunan hastalıklara ve fi'l-cümle hep¹¹ gözüñ yubüsetine ve iriñine ve kirine ve oñulmaz eski göz

ağrısına [230a] ve remedlerden göze inen irinlere ve göze geregince fâ'ide [èder.] ²Şan'atı oldur kim: Alalar döğülmiş ve elenmiş ve yunmuş taze ³gül iki mişkâl, afyön üç mişkâl, arı mür dört mişkâl, ⁴arı jengâr iki mişkâl, tûbâlû'n-nuhâs iki mişkâl, sünbül-i ⁵Hindî iki mişkâl, şamğ-ı 'Arabî yigirmi dört mişkâl; cümlesi ⁶toğuz otdur. Yağmur şuyıyla yoğuralar, şâflar èdeler, ⁷hâcet vaktında isti'mâl èdeler.

Faşl. ⁸Şâf kim hadêkanuñ tarlığına yarar. Şan'atı budur kim: Alalar ⁹uşak bir dirhem, za'firân-ı halîţadan dört dirhem, ¹⁰döğülmiş za'firân-ı sel bir dirhem, jengâr bir dirhem; ¹¹cümlesi dört otdur ve kimince nüshada şāvşîr bir dirhem. [230b] Şu-y-ıla yoğuralar, şâflar èdeler, göze çekeler, şîfâ bula.

²**Faşl.** Halîţ-i za'firân, şan'atı ³budur kim: Alalar za'firân ve māmîşâ şâfi ve kızl [gül] ve mür ve ⁴şabr ve nişâsta ve şamğ-ı 'Arabî her birinden bir cüz'; cümlesi ⁵yedi otdur. Dögeler ve eleyeler, işe süreler.

Faşl. ⁶Şâf-ı harbak gözdeki şuya evvellerinde fâ'ide èder. Şan'atı ⁷oldur kim: Alalar ak harbak on iki dirhem, ak fülful ⁸altı dirhem; turb şuyıla yoğuralar, şâflar èdeler, hâcet ⁹vaktında işe süreler.

Faşl. Şâf-ı ¹⁰kalķanat tecribe olunmuşdur, gözün şuyına evvellerinde ve gözde ¹¹bulunan aķa ve intişâra yarar. Şan'atı oldur kim: Alalar şığırûñ [231a] ödin, çinî çanağa koyalar ve içinde bez ucında bağlanmış ²hîltit ola ve ol ķadar ovalar ki hîltit ezile, hâllola. Pes ³üzerine bir dirhem belesân yağın dökeler, geregince ķarışduralar, ⁴ol ķadar koyalar dura kim havâ'ic ķurıya. Pes andan şâflar ⁵düzeler, şâflaruñ fâ'idesin vërür, işe süreler, beyân olunan ⁶marazlara geregince fâ'ide èder, ğâyet mücerrebdür.

Faşl. ⁷Şâf-ı sezâb, otlardan düzeler ki şâflaruñ fâ'idesin vërür, ⁸gözdeki şuyı evvellerinde taħlîl èder, giderür ve intişâra ⁹fâ'ide èder. Şan'atı oldur kim: Alalar yabanda veyâ büstânda ¹⁰biten sezâb ve büre-i İrmenî ve turb toħmın ve şabr ve za'firân ¹¹ve hardal ve Hindûsitân tuzın ve ķara fülful her birinden [231b] üç dirhem, nānhuvāh toħmı ve nuşādür ve jengâr her birinden iki ²buçuķ dirhem, göyünmiş kâbilî helilenün çekirdegi ve rāziyâne ³toħmı ve ak fülful ve zebedü'l-baħr her birinden dört dirhem, altun ⁴ķilimiyâsı daħı merķaşîşâyı ve göyünmiş baķır ve hāzāz ⁵her birinden dört dirhem, altun ķilimiyâsı beş dirhem, ⁶göyünmiş ķarlağuç yavrusı ve

nişâsta ve söğüt ağacınınuñ ⁷kuru kabı ve kurumuş şuyı her birinden on dirhem, arı ⁸mür altı dirhem, dâr-ı fülful ve çörek otı ve tütüyâ-yı Hindi ⁹her birinden üç buçuğ dirhem; cümlesi yigirmi yedi otdur. ¹⁰Ayrı ayrı döğeler ve eleyeler, birbirine karşıduralar, şıķılmış ¹¹sezâb şuyıyla ve turb şuyıyla ve râziyâne şuyıla yoğuralar. [232a] Bir هفته geregince saħķ edeler, soñra şâflar düzeler, gölgede kurudalar. ²Her şabâh ve her gece yatacak vaktın şâf ezeler, göze çekeler, ³geregince fâ'ide eder likin tañılacak, göze çekmeyeler.

⁴**Faşl.** Şâf-ı ıšťafitîķân gözdeki ⁵istirhâya ve zûlmet-i başara ya'nî gözün tonuķluđına ve soñ ⁶evvellerine key nâfi'dür ve muvâfiķdur. Şan'atı oldur kim: Alalar ⁷dögülmüş ve elenmiş altun kılîmiyâsı ve kara fülful ve afyön her ⁸birinden dört dirhem, sâzenc iki dirhem, şamğ-ı 'Arabî ve māmîşâ ⁹şâfi her birinden üç dirhem, 'anzerût ve Hindüsitân ¹⁰tuzu ve kızıl zernîh her birinden bir dirhem, bûre-i İrmenî ¹¹on iki dirhem; cümlesi on otdur. Birbirine karşıduralar, şarâb-ı [232b] reyhân-ıla karşıduralar, yoğuralar, şâflar edeler, gölgede kurudalar, ²hâcet vaktında işe süreler.

Faşl. ³Şâf-ı dühn-i belesân geregince fâ'ide eder. Şan'atı oldur kim: Alalar ⁴dögülmüş ve elenmiş altun kılîmiyâsı ve kal'aydan düzülmüş ⁵isfidâc her birinden sekiz dirhem, rubb-ı haşrım iki dirhem, ⁶aķ fülful ve belesân yağı her birinden on beş dirhem, afyön dört ⁷dirhem, şamğ-ı 'Arabî on iki dirhem; cümlesi yedi otdur. Birbirine ⁸karşıduralar, belesân yağıyla ovalar ve râziyâne şuyıyla ⁹yoğuralar, şâflar düzeler ve hâcet vaktında isti'mâl edeler.

¹⁰**Faşl.** Şâf-ı sekbînec gözün za'if[lığına] ¹¹yarar ve nûrın arturur, görme-sin kavî eder. Şan'atı oldur kim: [233a] Alalar dögülmüş ve elenmiş milh-i enderânî ve jengâr ve aķ fülful ve ²sekbînec ve cāvşîr ve hiltîr ve belesân yağı ve şığır ödi ³ve dâr-ı fülful ve zencebîl berâber; cümlesi on otdur. Şamğ-ıla ve râziyâne ⁴şuyıyla ezeler ve kalan dögülmüş otlara karşıduralar, saħķ edeler, işe ⁵süreler.

Faşl. Şâf-ı esved ⁶ıssı sebele yarar. Şan'atı oldur kim: Alalar aķâķiyâ ve şamğ-ı 'Arabî ⁷her birinden üç dirhem, göyünmüş bakır beş dirhem, arı mür ve Mışır ⁸afyön[ı] her birinden buçuğ dirhem; cümlesi beş otdur. Afyöndan ğayrısını ⁹dögeler, eleyeler, birbirine qaralar, şu-y-ıla yoğuralar, şâflar edeler ¹⁰ve kurudalar. Hâcet vaktında münâsib şular-ıla ezeler, gözlerine çekeler ¹¹ve kapaklarına dürteler, nâfi'dür.

Faṣl. [233b] Şāf-ı yezc gözdeki zafreye ve eski sebele yarar, kaçan kim bilelerinde²harâret olmaya ve hem gözde bulunan ġalîz aķı giderür. Şan‘atı³oldur kim: Alalar İřfahānî sürme veyâ kıara sürme ve jengār⁴ve sâzenc-i Hindî her birinden bir buçuķ dirhem, kılimiyâ iki dirhem,⁵uşaķ ve sekbî nec ve dâr-ı fülful her birinden buçuķ dirhem; cümlesi⁶yedi otdur. Ayru ayru dögeler ve eleyeler ve eski süci-y-ile⁷ve ezilmiş uşaķ-ıla daķı sekbî nec ile yoğuralar, şâflar êdeler,⁸ķurudalar, hâcet vaķtında işe süreler.

Faṣl.⁹Şāf-ı zernîh gözde bulunan yaşıġa ve ķan uyuşmasına ve¹⁰zafresine yarar. Şan‘atı oldur kim: Alalar kıızıl zernîh ve fülfulde¹¹bulunan taş ve enderānî duz ve mürdeseng berâber; cümlesi [234a] dört otdur. Dögeler, eleyeler, ķiřnîc şuyı-y-ıla yoğuralar, göze²yaķu êdeler, nâfi‘dür.

Faṣl. Şāf-ı³sâzenc kim zafreye yarar, şan‘atı oldur kim: Alalar yunmış sâzenc⁴üç dirhem, göyünmiş baķır iki dirhem, delinmiş incü her birinden⁵bir buçuķ dirhem, ķaranful dört buçuķ deng, isfidâcî‘r-raşâs⁶iki dirhem, kıızıl zernîh ve za‘firân ve kehrebâr her birinden buçuķ [dirhem];⁷cümlesi on bir otdur. Dögeler ve eleyeler, bülüç ķanı-y-ıla yoğuralar,⁸şâflar êdeler, gölgede ķurudalar. Hâcet vaķtında kıız emzüren⁹avrat südi-y-ile ezeler, işe süreler.

Faṣl.¹⁰Şāf-ı aķâķiyâ kim göze cilâ vërür ve uyuza ve sebele yarar¹¹ve hâdeķayı berk êder ve gözüñ taķaķalarında ġalîz hılķları [234b] giderür; şöyle ki eski remedlerden ķalmıř ola. Şan‘atı oldur kim:²Alalar gümüş veyâ altun kılimiyâsın ve göyünmiş baķır tûbālın ve şamġ-ı³Arabî ve za‘firân her birinden on iki miřķâl, ķavurulmıř⁴afyön ve mür buķarıh ve yunmış sâzenc ve sünbülü‘ķ-ķîb ve gül⁵degmesi dört miřķâl, aķ fülful yigirmi dört dâne; cümlesi⁶on otdur. Dögülecek otları dögeler ve şılaya êdecegin⁷êdeler, daķı eski sücü-y-ile veyâ râziyâne şuyı-y-ıla yoğuralar, şâflar⁸êdeler, ķurudalar daķı isti‘mâl êdeler. *Kühin-i Minhâc*‘da⁹kimince üstâdları gördüm ki bu şâfa dögölmüş altun varaķın¹⁰ķoyarlardı ve eydürlerdi ki altun gözüñ cilâsın arturur¹¹ve gözi eyü êder.

Faṣl. Şāf-ı hevelân [235a] cerebe ve cigere ve sebele ve ķapaķlar ķalınlıġına ve remedlere kim âhirlerinde²tañula yarar ve gözüñ yaşın ķurudur. Şan‘atı oldur kim: Alalar hevelân-ı³Hindî ve yeşil ma‘denî yâ Kırmānî tütüyâ ve arınmış maġribî ve⁴daķı ‘anzerüt her birinden iki dirhem, nişâsta ve mâş-ı

Hindî⁵ ve şamğ-ı 'Arabî ve jengâr birer mişkâl; cümlesi toköz otdur. Şu-y-ıla⁶ yoğurular, şâflar edeler, işe süreler.

Faşl. ⁷Şâf-ı diğer kim rengi yeşildür, mehek ağıdır, cerebe ve sebele ve ⁸zafreye yarar. Şan'atı oldur kim: İklimiyâ ve şamğ-ı 'Arabî ve isfidâc ⁹üçer buçuğ dirhem, zencâr-ı 'Irâkî beş dirhem, uşak üç dirhem; ¹⁰cümlesi beş otdur. Sezâb şuyıyla yoğurular, şâflar edeler, ¹¹harca süreler.

Faşl. Bir dağı Zekeriyâ şâfı [235b] cerebe ve sebele yarar: Alasın uşak ve şamğ-ı 'Arabî onar dirhem, ²zencâr ve rastuh taş on ikişer dirhem, isfidâc yigirmi ³beş dirhem; cümlesi beş otdur. Şâf edüp isti'mâl edeler.

4Faşl. *Zâhire*'de eydür: Kırpügi düşmişe ⁵ve sebele ve katı ağrıyanlara yarar, tevellüdi kim ağrısı eski ola ve ⁶hem harâreti sâkin eder. Şan'atı oldur kim: Alalar arınmış ⁷hayvâ çekirdeği için ve ağı 'anzerût ve şaru helile çekirdeğinin ⁸için ve hâam keşür dört dirhem, teberzed şeker iki dirhem, ⁹mâmîrân-ı çinî ve zebed-i bahır buçuğar dirhem; cümlesi yedi otdur. ¹⁰Şu-y-ıla yoğurular, şâflar edeler, harca süreler.

Faşl. ¹¹Şâf-ı merâ'irî ki ödlerden düzülmüş şâf demek olur, ibtidâ'-i [236a] nüzül-i mâ' ve gışâveye yarar ve göze cilâ vürür. Şan'atı oldur kim: ²Alalar şığıruñ ve yayın balıguñ ve kekligün kurumuş ödlerin, ³kalan otları anuñ-ıla yoğurular, şâflar edeler, gölgede kurudalar, ⁴saklayalar, işe süreler.

Faşl. Bu merârât ⁵şâfı kim şuyı göze indürmez ve inmişini ezer, giderür: Kekligün ⁶ve kurduñ ve eymenün ve 'uğâbuñ ve kerkesün ve atmacanuñ ⁷ve bidnusuñ ve gügercinün ve tıracuñ ve arslanuñ ve leglegün ⁸ve toñuzuñ ve dilkinün ve tavşanuñ ve köpegün ve âdemün kuru ⁹ödlerini her birinden iki dirhem, sekbîneç ve ferfiyün ve şahm-ı ¹⁰hançal ikişer dirhem; sekbîneç ve ferfiyünü râziyâne şuyunda ¹¹ezeler, kalanın anuñ-ıla yoğurular, şâflar edeler; cümlesi [236b] on toköz otdur.

Faşl. Şâf-ı merârât ²*Hâvî*'deki, za'f-ı başara ve göze şu inmesine yarar. Şan'atı ³oldur kim: Alalar andıkuñ ve kekligün kuru ödlerini birer dirhem ⁴ve 'anzerût ve şabr ve za'firân ikişer dirhem; sezâb şuyı-y-ıla yoğurular, ⁵şâflar edeler.

Faṣl. Za‘firân-ı suḳûṭî ⁶kim baş ağrısına fâ‘ide eder: Alalar döğülmüş ve elenmiş afyön ve ⁷aḳ ṭebâṣîr ve aḳ keṣîrâ her birinden altı dirhem, za‘firân bir ⁸dirhem; cümlesi dört otudur. Birbirine ḳarıṣduralar, yoğuralar, ⁹üç gün birbiri şuyınca buruna ṭamzuralar, her kerretde bir dengin ¹⁰ḳız emzürür ‘avrat südi-y-ile veyâ benefşe yağıyla ezüp ṭamzuralar.

¹¹EL-BÂBÜ’L-‘İŞRÛN

[237a] Cemî‘ ḳurşları ve sınınları ve mazmazaları ve ḳulaḳ ağırların ²mu‘âlecelerin beyân eder.

Bu ḳurş Cālînûs terkîbidür, şan‘atı ³budur ki zıkr olunur: Kirec yüz dirhem, şarı zernîḥ yüz ⁴dirhem, ḳalye taşu yüz dirhem, bunlardan şoñra yüz ⁵elli dirhem kirec, yüz elli dirhem ḳalye taşu bir destiye ḳoyalar, ⁶beş on gün dura. Daḥı ol yukaruda zıkr olunan otlar-ıla ⁷bunu yoğuralar, ḥamîr eyleyeler daḥı pâre pâre ḳurşlar edeler, ⁸gölgede ḳurudalar. Ḥâcet vâḳtında ince elekden geçüreler, zâ‘id ⁹olan laḥımlara ve oñulmaz yaralara ekeler ve yalamaya. Ve diṣ diblerinüñ ¹⁰etleri yense ve ağız ağrısına ve bunuñ gibi ḥürelere ve âkile yaralara ¹¹mecmû‘ına bî-miṣl ve bî-naṣîrdür. Ve bu terkîbüñ şerḥinde Cālînûs **[237b]** inen çok ta‘rif etmişdür.

Faṣl. ²Ḳurş kim ḳavukda olan taşu ezüp giderür. Şan‘atı: Ḳızıl keçi ³ḳanı yüz dirhem, ṭuz yigirmi dirhem, sünbül-i Hindî otuz dirhem; ⁴yumşaq döğüp elekden geçüreler daḥı ol ḳana ḳarıṣduralar ⁵ve muḥkem yoğuralar ve gölgede ḳurudalar. Yedi gün acıa üçer ⁶dirhem yedüreler, ammâ ekşiden ve ṭuzludan ve muḥâlîf ṭa‘âmlardan ⁷perhîz edeler. Ḳavukda olan taşu ne ḳadar ki eskiden olup ⁸ve büyük daḥı olursa ezüp gidere. Cālînûs eydür: Ben taş ⁹eritmek marazında bundan yegrek ‘ilâc bulımadum, bunuñ gibi ¹⁰zaḥmetden ḥalâş olmak isteyen ḥâcetli bunuñ-ıla ‘amel eyleye, ¹¹ḥalâş bula.

Faṣl. Şıfat-ı ḳurşî kim ribâ**[238a]** tısı bir marazdur kim ol ‘alilüñ içdügi şu bevl yolından ²çıkar şu renginde ve ‘alilüñ şuşalıḳı gitmez. Aḥlâṭı budur: ³Alasın ṭebâṣîr on dirhem, rubbû’s-sûs on dirhem, bezr-i ḥâş ⁴yigirmi dirhem, bezr-i ḥarfe on beş dirhem, keṣîre, ḳavrulmuş ⁵kil-i İrmenî her birinden

beş dirhem, aķâķiyâ ve şamġ-ı 'Arabî⁶ve şaru şandal, cülnâr her birinden iki dirhem, kâfûr buçuķ dirhem;⁷dögesin ve eleyesin, ikişer dirhem ķurşlar eyleyesin. Ekşi nâr⁸şuyı-y-ıla yâhûz gül şuyı-y-ıla vâresin, içe. Ve 'alîlî ıssı nesnelerden⁹şakınasın, perhîz âde.

Faşl. Ķurş kim¹⁰ķavukdaġı taşı uvadur ve ezer. Şan'atı budur kim: Alasın kettân tohmı¹¹ve ĥaşĥâş ve nişâsta, şamġ-ı 'Arabî dahı şinhıyâr tohmı her [238b] birinden iki dirhem; bu cümleyi keçi südi-y-ile sekiz ķurş âdesin, ²ĥâcet vaktında her şabâĥ bir ķurşı şu-y-ıla ezüp 'alîle vâresin, ³içe, şifâ bula.

Faşl. Ķurş kim talaġı⁴giderür, ne ķadar müzmin-ise. Aĥlâtı budur ki: Alasın şekker yüz⁵dirhem yâhûz bal, sirke elli dirhem, birez şu ķatasın, ķaynadasın,⁶kefin alasın, andan soñra na'nâyı ve râziyâne tohmı ve kerefûs⁷tohmı her birinden beş dirhem; bu cümleyi dögesin ve eleyesin, bu ķaynayan⁸sirkeye koyasın, şol ķadar ķaynadasın kim sirke gide, bal ķala. ⁹Andan soñra alasın maştakî, kendir her birinden beş dirhem, ¹⁰revend-i ģinî iki dirhem; bu cümleyi dögesin ve eleyesin. Ve bu terkîb¹¹birez sıvıcaķ ola. Bunları ķatasın, ķarışdurasın ve bu terkîbî [239a] altı bahş âdesin, üç ġün bir şabâĥ bir aĥşam yeye.

2Faşl. Şıfat-ı maźmaza kim diş etleri³ķanaduġına ve yendüġine fâ'ide âder. Aĥlâtı: Alasın şeb, şumâķ, ⁴cülnâr, mâzû, ĥabb-ı âs veyâhûz varaķ-ı âs; zurûrda bu cümleyi⁵berâber âdüp şu-y-ıla ķaynadasın, şuyın süzesin, 'alîl maźmaza [âde]. ⁶Andan soñra aġzın yuyup dişlerinüñ dibine gül yaġını dürtü⁷bir niçe kerre.

Faşl. Şıfat-ı maźmaza⁸kim diş aġrısına fâ'ide eyler: Alasın keşîre-i yâbiseyi dögesin, ⁹sirke-y-ile ķaynadasın. 'Alîle vâreler, maźmaza âde, şifâ bula.

10Faşl. Şıfat-ı sınıñ kim şovukdan olan¹¹diş aġrısına fâ'ide âder. Aĥlâtı budur ki: Alasın 'âķırķarĥâ, mevîzec,¹ [239b] zencebîl; bu üçin berâber dögesin, 'alîle vâresin, dişleri dibine²dürtü, eyü ola.

1 239a'da derkenarda "Ketebehu el-fâķir el-ĥâķir el-'abdu'd-ġa'if en-naĥîf ķuţbu'l-aķţâb Mevlânâ 'Ömer Efendi bi-beldeti Ķoştanġiniyye sene mi'e ve şemânin ve elf." şeklinde bir kayıt yer almaktadır. Her ne kadar bu kaydın istinsah kaydı olma ihtimali akla gelse de; kaydın müstensihin hatından bambaşķa bir hat ile yazılmış olması, ayrıca Süleymaniye Kütüphanesi'ndeki yazma tespit fişlerinde Hekîmoġlu nüshasının istinsah tarihi olarak 911/1505 tarihinin verilmiş olması, bu kaydın gerķekte Cerrâh-nâme'ye ait istinsah kaydı olmadığını düşündürmektedir.

Faṣl. Şıfat-ı sınûn kim ³diş ağrısına fâ'ide eyler: Alasın 'âkırkarhâ ve kışnîc tohmı; ⁴berâber dögeler, birez kâfûr kıtup dişlere dürteler.

⁵**Faṣl.** Şıfat-ı sınûn-ı diğer, diş ağrısının ⁶ekşerine fâ'ide eyler. Ahlâtı budur ki: Alasın mâzeriyyûnuñ ince ⁷dalların, eger dişde kıvuk yög-ısa 'alile vâresin, dişlerine ⁸süre ve eger kıvuk olursa ol dallardan bir pâresini ⁹dişinüñ kıvuğına şokâ, derhâl ağrısı diñe.

Faṣl. ¹⁰Şıfat-ı ğargara kim hunâk rencine fâ'ide eder: Alalar mercimek ¹¹ve erük ve 'unnâb ve benefşe ve kıızıl gül ve nilüfer; bu cümlesin [240a] kıynadasın, şuyın alup birez sirke kıtup 'alile vâresin, ğargara ²ede.

Faṣl. Kıurş-ı âhar kim cemî' envâ'-ı ³ishâle nâfi'dür: Alalar kıavrulmuş şamğ-ı 'Arabî ve kıâkıyâ ve tebaşir ⁴ve kıızıl gül her birinden ikişer dirhem ve mürdi ve lğın yemişi ⁵ve kıurumüş şumâk ve kıurumüş gülnâr ikişer dirhem; cümlesin ⁶dögeler, şamğ-ı 'Arabî ısladalar, edviyeye kıarışduralar, kıurş edeler, ⁷şeherde içeler ya ne vâkt gerek-ise, nâfi'dür.

Faṣl. ⁸Kıurş ki nâfi'dür kıan gitmeğe ve zañire. Şan'atı budur kim: Alasın ⁹gülnâr-ı Mışrî, kıızıl gül, kıurumüş şumâk ve kıurumüş bellût, mersin ¹⁰yemişi, yanmış kâğıd, hummâz tohmı kim kıuzı kıulağıdur, göyünmüş ¹¹kıoyun süñüğü, göyünmüş balık dişi her birinden berâber alalar, dögeler [240b] ve eleyeler, kıurş olur.

Faṣl. Kıurş-ı tebaşir-i ²kâfûrî kıatı hummâyilere ve silli ve harâretten yürek oynamağa ³ve 'ataşa ve kıan kıuşmağa ve öksürüğe fâ'ide eder ve ishâli ⁴kıat' eyler: Kıuru kıızıl gül yaprağı ve buyan dibi altışar dirhem, ⁵hıyârşenber tohmı ve şinhıyâr tohmı ve kıabağ tohmı içi ve tohmekân ⁶dörder dirhem, tebaşir ve şamğ-ı 'Arabî ve aq keşirâ ve nişâsta ⁷ikişer dirhem, kâfûr, za'firân birer dirhem; bu otları dögeler ⁸ve eleyeler, bezr-i kıatûnâ lu'âbıyla yöguralar, ikişer buçuk dirhem kıurşlar ⁹eyleyeler.

Faṣl. Kıurş-ı hummâzî harâreti ¹⁰ve şafrâyı sâkin eyler, kıabî'atı kıabz eyler. Edviyesi budur: Kıızıl gül ¹¹yaprağı ve on dirhem şamğ-ı 'Arabî ve kıuzı kıulağı tohmı kıabı [241a] şoyulmuş ve nişâsta her birinden dörder dirhem, tebaşir ve mersin ²yemişi ve amberbaris üçer dirhem, za'firân buçuk mişkâl, kil-i ³İrmenî bir dirhem; bu otları dögeler, ekşi nâr şuyıyla amberbaris ⁴şuyı-y-ıla yöguralar, ikişer buçuk dirhem kıurşlar eyleyeler.

Faṣl. ⁵Kurş-ı amberbaris revendi, tîz ısıtmalara fâ'ide eyler, cigeri kavî⁶eyler, şuşalığı giderür. Şan'atı oldur kim: Alalar amberbaris⁷dört dirhem, hıyâr tohumı ve sakız ve tebâşîr ikişer dirhem, bir⁸dirhem revend-i çînî, on dirhem kuru gül yaprağı, yedi dirhem⁹za'firân, bir dirhem sünbül ve 'ırk-ı sūs ikişer dirhem, terengübîn¹⁰beş dirhem; bu otları dögeler, kâsnî şuyı, amberbaris şuyıla¹¹yoğurular, ikişer buçuk dirhem kurşlar eyleyeler, işe süreler, nâfi'dür.

[241b] **Faṣl.** Eger kulağ ağrısı şudan ya²yelden olsa, sebebi hâmmâmda şu girmekden ya şuya oynamakdan³ya soñra yel kapmakdan olur. Nişânı: Evvel kifal tamarından kan⁴alalar kolından ve bir bezir bardağın ocağa dutalar, tâ ki kıza⁵ve kızup ısıcağ olıcak bardağın ağzın kulağa duta, tâ ki ol⁶buğ kulağa gire. Eger dahı gitmezse toñuzlan kurdın zeyt⁷yağı-y-ıla karışduralar ve uşakı sirke-y-ile kaynadalar, süd gibi ola.⁸Andan birbirine karalar ve kulağa ısıcağla tãnzuralar, üzerini⁹örteköyalar, bir zamân tura, açıla.

Faṣl. ¹⁰Eger kulağı açılmazsa: Şeftâlû çekirdeğin acı bādâm ile¹¹dögeler, zeyt yağı-y-ıla kaynadalar, tãnzuralar yâhûz kettân tohumı, boy [242a] tohumı, kara haşhâş süd ile yâ bal ile kaynadalar, lu'âbın alalar, ²tãnzuralar ve bûre bulaydın şâf edeler, bezir ile şokalar, ³ağrısın gidere.

Faṣl. Eger kulağ dutulup⁴işitmez olsa, sebebi yelden ya şovukdan olur. Nişânı: İşitmez ya⁵şaru şu akar olur. Anuñ 'ilâcı: Koyun ödi-y-ile tûrb şuyın⁶karışduralar, kulağa tãnzuralar, aç a yâhûz reyhân tohumın dögeler,⁷bādâm yağı-y-ıla kulağa tãnzuralar, aç a.

Faṣl. ⁸Eger tâze işitmez kulağ olsa, iki dirhem çoğan yese nâfi'⁹ola. Eger çokdan işitmez kulağ olsa, şöyle ki üzerine¹⁰bir yıl yâ dahı artuk geçmiş olursa: Torak otın râziyâne¹¹ile yalunuz bir ağzı dar kaba koyalar, şu-y-ıla ya zeyt [242b] yağı-y-ıla ol kabı dolduralar, ağzını hamîr ile berkideler,²tâ ki buğı çıkmaya ve od üzerine koyalar, kaynadalar ol şuyun³yarısı qalınca. Andan soñra oddan indürelar, ol hamîrün⁴orta yerinden ig ile deleler ki buğı geñince çıkar⁵ola. Andan tēzcek kulağın ol ısıcağ buğ üstine duta, ⁶ol buğ kulağı içine gire, andan soñra kulağın bürüye.⁷Bir zamân yata, ne deñlü işitmez kulağ olursa elbetde bu 'ilâc-ıla⁸açıla. Eger bir kez etmek-ile açılmazsa birkaç kez ancılâyın⁹tekrâr êde, elbetde açıla.

Faṣl. ¹⁰Eger kulağdan şaru şu gelse yâ nice gerekse şu olursa ¹¹veyâ iriñ ge-lürse; bu edviyeleri yumşak dögeler [243a] ve eleyüp birbirine qarışduralar ve bal dahı katarlar, birkaç kez kulağa ²az az koyalar, ol kulağın şuyı ve iriñi var-ısa kesile ve ağrısı ³gide. Ol edviyeler bular: Şabr, ‘anzerüt, günlük, demür boķı, ⁴jengâr her birinden ikişer dirhem alalar, bal ile qarışduralar, ⁵şöyle kim tatlı ola. Andan kulağa koyalar, ol zahmetden kurtıla.

Faṣl. Eger kulağ içinde baş bart olsa, ⁷şulanur gibi ya kara gibi olsa sebebi; bir ‘illetdür ki ol dimâğdan ⁸iner. Nişanı: Çıban gibi ya uyuz gibi olur, sancar ve şaru şu akar. ⁹‘İlâcı: Evvel kıfâl tamarından kan alalar ve her gece buçuk mişkâl ¹⁰ayaric ya ıtrîfil yeyeler dahı ğalîz ta‘amlardan perhîz edeler. ¹¹Zencâr beş dirhem, bal yigirmi dirhem; sirke-y-ile kaynadalar, tâ ki [243b] sirke gide, kızıl ola. Ve havâna koyalar, maştakî, şabr-ı suķuturî, ²şığır ödi-y-ile dürteler ya içine şokalar ya fetîl ile merhem-i rüsûl ³edeler, günde bir kez şokalar, hûş ola.

Faṣl. ⁴Eger kulağa kurd yâ bir dürlü nesne girse, zahmet êtse ve incitse; ⁵şeftâlû yaprağın dögeler, şuyın alalar, tamzuralar, öldüre, gidere, ⁶çifte-y-ile yâ çengâl-ile çekeler. Eger kulağa giren nesne gözüdür ⁷olsa üşendürmeyeler, zeyt yağı-y-ıla kulağı tölduralar, ol ⁸yanına başını kaķalar, gelür, iner. Ve kulağın çekeler, gözüdür olıcaķ ⁹çengâl-ile çıkaralar.

Faṣl. Kırş kim ¹⁰baş ağrısı-y-içündür, şöyle ki ne ıssı seve ve ne şovuk seve. Edviyesi: ¹¹Nîlüfer yaprağı beş dirhem, luffâh köki dört dirhem, aķ gül yaprağı [244a] ve kızıl gül yaprağı dörder dirhem, marul tohmı dört dirhem, bâng ²tohmı dört dirhem, kızıl şandal on dirhem, aķ şandal yedi ³dirhem, za‘firân dört dirhem, māmîsâ üç dirhem, afyön ⁴altı dirhem; bu mecmû‘ın dögeler, ince elekden geçüreler, gül şuyı-y-ıla ⁵yoğuralar, ne şıvuk ve ne kıatı ola. Kırş edeler, hâcet vaktında bir ⁶kaşık kıız oğlan südi-y-ile ezeler, başa dürteler.

Faṣl. ⁷Şıfat-ı kırş bir dürlü dahı baş ağrısı-y-içün ki şovuk seve: Aķ ⁸şandal on dirhem, aķ gül sekiz dirhem, luffâh dibi altı ⁹dirhem, bâng tohmı dört dirhem, afyön-ı Mışrı beş dirhem, ‘anber-i ¹⁰hâm buçuk dirhem, kâfûr bir dirhem; kâfûrdan ve ‘anberden ¹¹ğayrısın dögeler, ince elekden geçüreler,

‘anberi ve kâfurı bir kaşık [244b] gülâb-ıla havânda ezeler, şöyle ki vücûdî kalmaya. Bu eczâyı anuñ-ıla ²yoğurular, kurşlar édeler. Hâcet vaktında hıyâr suyuyla dürtünmek ³câ'izdür. Ğıdâsı: Erişte ve omaç ve mercimek ve birinc sorvası, ⁴koruğ-ıla veyâ sirke-y-ile veyâ lîmûn suyuyla ve mecmû‘ ekşilerle ⁵yeye harâreti olursa, olmazsa da tavuk eti-y-ile yeye. Şarâb-ı nilüfer ⁶ve şarâb-ı benefşe ki benefşeyi nilüferde kaynadalar ve şekker bırağalar, ⁷hâcet vaktında vèreler, içe.

Faṣl. Şıfat-ı ⁸kurş kim mücerred ishâl-içündür, kabz éde: Reyhân tohumı kavrulmuş ⁹beş dirhem, gülnâr-ı Mısrî beş dirhem, kızıl gül dört ¹⁰dirhem, ‘azbe üç dirhem, yeşil mâzû üç dirhem, tebaşîr-i ¹¹Hindî beş dirhem, kavrulmuş nişâsta üç dirhem, şamğ-ı ‘Arâbî [245a] kavrulmuş üç dirhem, akâkiyâ iki buçuk dirhem, kurş-ı Şâmî ²beş dirhem, tîn-i İrmenî iki dirhem, terânişit üç dirhem, ³ağ şandal iki dirhem, ramek bir dirhem, gül tohumı kavrulmuş ⁴dört dirhem, mürd kavrulmuş dört dirhem, haşhâş kavrulmuş ⁵dört dirhem, şumâk kavrulmuş üç dirhem, afyôn bir dirhem; ⁶mecmû‘ın dögeler, bir ince elekden geçüreler, gülâb-ıla yoğurular, ⁷kurşlar édeler, birer dirhem miğdârı isti‘mâl édeler. İç yağı-y-ıla ⁸birinc aşı ve şumâğ-ıla ve taru aşı iç yağı-y-ıla ve nârdeng ⁹aşı ve tavuğı çevüreler, kavrulmuş şumâk suyuyla şandal şarâbı ¹⁰ve mürd şarâbı içe, nâfi‘ ola.

Faṣl. Kurş-ı ¹¹zahîr: Çünkü kanı ola ve iginmesi ola ve göbekte ağrısı ola [245b] ve zûrı ola. Edviyesi: Gülnâr-ı Mısrî ve kavrulmuş ²şumâk beşer dirhem, mürd kavrulmuş dört dirhem, şamğ-ı ‘Arâbî ³kavrulmuş üç dirhem, ağ günlük bir dirhem, ‘azbe iki dirhem, ⁴akâkiyâ bir buçuk dirhem, [iki] kardaş kanı bir dirhem, afyôn bir buçuk dirhem; ⁵bu mecmû‘ın dögeler, ince elekden geçüreler, şu-y-ıla yoğurular, kurşlar ⁶édeler. Şöyle ki; miğdârda bir dirhem ola, hâcet vaktında kurşuñ ⁷birini dögeler, yumşak édeler, bir kaşık ılıcağ şu-y-ıla ezeler, ⁸vèreler, içe; bir érte ve bir gece. Ta‘âm kısmından kirlü birinc yeye, ⁹eriyibişe, azrak yağ katalar ve şumâk kıta, yeye. Yemişlerde tatlu ¹⁰alma yeye.

Faṣl. Şıfat-ı kurş-ı tebaşîr: Vaktı ki ¹¹kan ve burı ola, gâh şaru şu gâh et suyu gibi ola [246a] ve kuşmağı ola ve suyu çok içe ola, bu terkibi isti‘mâl édeler:

²Şamğ-ı ‘Arabî kavrulmuş dört dirhem, nişâsta kavrulmuş dört ³dirhem, kızıl gül altı dirhem, hummâz tohumı kavrulmuş altı dirhem, ⁴tebâşîr üç dirhem, kil-i İrmenî üç dirhem, şumâk kavrulmuş ⁵ve döğülmüş ve kabı çıkmış ve çekirdeği çıkmış üç dirhem; bu cümlesin ⁶dögeler, ince elekden geçüreler, şu-y-ıla yahûz gülâb-ıla yoğuralar, ⁷kurşlar édeler, bir mişkâl ‘amel édeler.

Faşl. ⁸Şıfat-ı kurş-ı encübârî ve kehrübâ: Üçer dirhem kil-i İrmenî ve büs-sed ⁹ve tebâşîr ve buyan balı ve cülnâr her birinden ikişer dirhem, ¹⁰akâkiyâ bir buçuk dirhem; bu cümlesin dögeler, yumşak üzüm suyu-y-ıla ¹¹kurş édeler, ‘ameli birer mişkâl ola.

Faşl. [246b] Şıfat-ı kurş-ı kâbîz: Şamğ-ı ‘Arabî kavrulmuş dört dirhem, nişâsta ²kavrulmuş dört dirhem, kızıl gül kavrulmuş ve hummâz tohumı ³altı-şar dirhem, tebâşîr ve kil-i İrmenî ve şumâk ki kavrulmuş ola ⁴her birinden üçer dirhem; bu cümlesin dögeler, ince elekden ⁵geçüreler, şu-y-ıla ya gülâb-ıla kurşlar édeler, birer mişkâl hâcet ⁶vaqtında ‘amel édeler.

Faşl. Şıfat-ı kurş kim ⁷ta‘âmı siñmese, ma‘dede[n] ekşi ekşi gele, gönül akıtarıla, ⁸ağızından ak balğam gele ve ruṭûbeti gele, ta‘âm iştihâsı sâkıṭ ⁹ola ve her ne kim yerse kerâhiyyetle yeye, kuvveti olmaya. Bunuñ adı ¹⁰kurş-ı mübârekdür. Ammâ lâ-yezâl bir zamân içmek gerekdür, gece ¹¹ve gündüz. [Kurşuñ] birini yumşak dögeler, iki kaşuk ıssı şu-y-ıla ezeler [247a] ve bir kaşuk gülâb katalar, içeler. Şumâk ki kavrulmuş ola ve eski ²olmaya sekiz dirhem, gülnâr-ı Mıṣrî beş dirhem, karamuk ki kavrulmuş [ve] ³çekirdeği çıkmış ola dört dirhem, tebâşîr-i Hindî tokuz ⁴dirhem, ak şandal ve kızıl şandal ve kil-i İrmenî ve tîn-i mahtûm ⁵her birinden birer mişkâl, misk dört çekirdek; ammâ miski ⁶kalan edviye-y-ile dögmeyeler, kalanın dögeler, ince elekden geçüreler, ⁷kalan eczâyı karışduralar, gülâb-ıla yoğuralar, kurş édeler, ⁸güneşde kurudular. Hâcet vaqtında ‘amel oluna, zıkr olduğu gibi.

⁹**Faşl.** Şıfat-ı kurş-ı şandal ki nâfi‘dür ıssı ¹⁰baş ağrısına: Ak şandal otuz dirhem, afyôn üç dirhem, ¹¹kâfur ve keşîrâ birer dirhem; ammâ keşîreyi gülâb-ıla ısladalar, [247b] edviyeye karışduralar, kurş édeler.

Faşl. ²Şıfat-ı kurş ki aşşidur ta‘âm siñirmege ve inçkıırığa ki ³imtilâdan soñra ola ve ma‘de ağrısına. Edviye budur: Kâķule-i ⁴kibâr ve cevz-i bevâ

altışar dirhem, kıaranful, besbâse ve sünbül-i ⁵Hindî dörder dirhem, gülnâr-ı Mısrî ve hummâz tohmı ammâ ⁶kavrulmuş ola onar dirhem, göyünmiş büs-sed beş dirhem, ⁷encübâr dört dirhem, şamğ-ı 'Arabî kavrulmuş altı dirhem, ⁸kerefüs tohmı kavrulmuş, râziyâne tohmı kavrulmuş, ânîsün-ı ⁹Mısrî kavrulmuş, kil-i İrmenî, tîn-i mahtûm, kehrebâ, günlük ¹⁰her birinden beşer dirhem, ṭebâşîr-i Hindî altı dirhem, bāng ¹¹tohmı dört dirhem, afyön ve kavrulmuş maştakî dörder dirhem, [248a] habbü'l-âs nîm-küfte dögölmiş ve kavrulmuş ve reyhân tohmı ²ki kavrulmuş ola beşer dirhem, selîhe üç dirhem, misk-i ³hâliş buçuğ mişkâl; bu cümlesin ayrı ayrı dögeler, ince ⁴elekden geçüreler, ayva şuyıyla yoğuralar, kıurş edeler, her biri ⁵bir mişkâl ola. Gölgede kıurudalar, hâcet vaktında birin dögeler, ⁶üç kıaşık şuda ezeler, şekker kıatarlar, içeler, nâfi' ola bi-iznillâh.

⁷**Faşl.** Şîfat-ı kıurş-ı kehrebâ fâ'ide eder kıan ⁸işemege ve südük yolından kıan ve iriñ gelmeği giderür. Şîfatı ⁹budur kim: Alalar kehrebâ ve mercân dibi ve inci ve bakla tohmı ¹⁰degmesinden beşer dirhem, göyünmiş ayrığ boynuzı ve göyünmiş ¹¹yumurda kıabı degmesinden üçer dirhem ve keşîre ve şamğ-ı 'Arabî üçer [248b] dirhem, kıuru kıışnîc ve ağ haşhâş her birinden altışar dirhem ²ve dahı bezrû'l-benc iki dirhem ve bu zıkr olunan edviyeyi 'alâ-³hâlihi yumşak dögeler ve eleyeler. Bezr-i kıatûnâ lu'âbın alup kıurş ⁴eyleyeler, hâcet vaktında yeyeler. Bu kıurşuñ kıuvveti altı aya degindür.

⁵**Faşl.** Kıurş ki ıssı baş ağrısı-y-içündür: Otuz ⁶dirhem şandal, üç dirhem afyön, bir dirhem kâfûr, bir dirhem ⁷keşîrâ; keşîrâyı dögeler ve gülâb-ıla ısladalar, edviyeye hâlt ⁸edeler, kıurş düzeler, kıız emzürür 'avrat südi-y-ile ezüp ⁹amel edeler.

Faşl. Kıurş baş ağrısına ve ¹⁰uykusuzluğa fâ'ide eder, iki tuluña ve alnına dürteler: Za'firân ¹¹ve afyön ve mür, bāng tohmı ve luffâh dibi her birinden berâber dögeler, [249a] marul şuyı-y-ıla üç bucağlı kıurş edeler ve isti'mâl edeler.

²**Faşl.** Kıurş ki nâfi'dür kıan gitmege ve za'hîre. ³Edviyesi: Gülnâr-ı Mısrî, kıızıl gül, kıurumış şumâğ, kıurumış bellût ⁴ve kıurumış mersin yemişi, yanmış kâğıd, hummâz tohmı ki kıuzı ⁵kulağıdır, göyünmiş kıoyun sünüğü ve göyünmiş balık dişi her birinden ⁶berâber alalar, dögeler ve eleyeler, kıurş olur.

Faṣl. ⁷Şıfat-ı kuruş-ı âhar: Cemî' envâ'-ı ishâle nâfi'dür. Kurumış şamğ-ı ⁸Arabî, kâkiyâ ve tebaşîr ve kızıl gül her birinden iki dirhem, ⁹mürd-ı alğar yemişi ki kurumış ola daḥı kurumış şumâk ve gülân ¹⁰ikişer dirhem; cümlesin dögeler, şamğ-ı 'Arabî ısladalar, edviyeye karşıduralar, ¹¹kuruş edeler, şehirde içeler yâhûz ne vakt hâcet ise nâfi'dür.

[249b] **Faṣl.** Kuruş-ı kehrebâ fâ'ide eder kan ishâl² olmağa. Otları budur: Kehrebâ ve mercân dibi degmesinden dört³ dirhem, kuru kişnîc ve ak haşhâş degmesinden altı dirhem, ⁴bâng tohmı ve sâzenc-i 'adesî kim aña kan taş[ı] dërler, mercimek gibi ⁵kızıl taş olur ve kil-i İrmenî her birinden üçer dirhem; bu zıkr⁶ olınan edviyeyi dögeler sergölüc otı şuyıyla ⁷yâhûz gülâb-ıla kuruşlar edeler, hâcet vaktında isti'mâl edeler.

Faṣl. Kuruş-ı tebaşîr-i diğer: Bu kuruş daḥı ⁹nâfi'dür şafrâvî ısıtmaya ve yürek yanmağına ve muhtelif kandan ¹⁰olmuş remlere. Ammâ bu kuruş kim vardır; tabî'atı bağlar, âdemün ¹¹içini dutar. Kalan kuruşların ba'zısı işledici idi, ammâ bu kuruş [250a] bağlayıcıdır. Edviyesi budur: Kızıl gül sekiz dirhem, hummâz² tohmı içi altı dirhem, tebaşîr dört dirhem, nişâsta ve şamğ-ı ³Arabî degmesinden üçer dirhem, za'firân bir dirhem; kâmusunı ⁴dögeler, bir yere katarlar, kuruşlar edeler, degme kuruşu bir mişkâl ola. ⁵Bunun daḥı kuvveti altı aydır.

Faṣl. ⁶Kulağ ağrısı kim ıssıdan ola, edviyesi budur: Şaru helîle ⁷kabı on iki dirhem, bir buçuğ vaḥıyye şu birle kaynadalar, tâ ki ⁸buçuğ vaḥıyye kıla ve şâfi kıllalar, dura. Andan bir dirhem şabr, ⁹bir deng maḥmûde, ayva şerbeti birle ḥab eyleyeler, maṭbûḥdan ¹⁰iki sâ'at olup ḥabbı yedürelər, andan maṭbûḥ iç[ür]eler. Ammâ ¹¹ilkin gerek kim kan alalar, andan bunu eyleyeler.

Faṣl. [250b] Kulağ ağrısına: Kaṭûr bir nesnedür kim tamzuralar, kulağ ağrısı kim ²ıssıdan ola, ol gidere. Otları: Bir zerre afyön, birez gül yağın ³ezeler, kulağa tamzuralar veyâ gül yağın birez sirke-y-ile katarlar, tamzuralar ⁴veyâ gül [yağın] körpe yağı birle tamzuralar, birez sirke ve gül yağın ⁵sirke-y-ile kildende kaynadalar, tâ sirke gide, yağ kıla. Ve ol yağa ⁶birez kız oğlan südinden katarlar, kulağa tamzuralar, birkaç ⁷kez eyle edeler.

Faṣl. Bir dürlü daḥı ⁸kulağ ağrısına: Ol kulağ kim güvüldeye ve ün vère; ilkin ⁹taruyı kavuralar, ıssı ıssı kulağ üstüne vuralar ve andan ¹⁰bu otları

ķaynadalar ve başını buğuna duta: Şih ve merzencüş ve birez ¹¹oğlan aş ve ferfiyün içi, bādām yağına halledeler, ķulağa tāmzuralar.

[251a] **Faşl.** Bir dürlü dahı kim ķulaķda baş ola, irin ²aķa; otları budur: 'Anzerüt ve şabr ve deniz köpügi ve būre-i ³İrmenī ve demū'l-aḥaveyn ve günlük ve mūr ve muql; ķamudan berāber alup ⁴ve bunları sirkeye ķata. İlkın ķulağa birkaç gün bal şuyın ķoya, ⁵andan bu otları kim dedük, tāmzura ve her bir fitili bu otlara bulaya ⁶ve ķulağa şoķa, şifā bula.

Faşl. Ķulaķ ⁷kim ün vère; acı bādām yağın veyā tūrb yağın veyā cund-i bīdeste ⁸veyā ferfiyün ķatar ol yağlara ve tāmzuralar ve bu otlaruñ ⁹buhārına başın tuta. Merzencüş ve afsentin ve şih, sa'ter ķaynadalar ¹⁰ve başın bu otlar buhārına duta. Ammā birkaç gün ḥabb-ı ķōķiyā vèreler ¹¹kim içe.

Faşl. Ķulaķda ķuṭürü'd-dūd fi'l-üzni [251b] ve'l-ḥikketi, ya'nī ķulaķda ķurtcuğazlar olur olsa ve gicise, otları: ²Birez yarpuz şuyunu tāmzuralar veyā zerdālū çekirdegi şuyın ³veyā şeftālū çekirdegi yağın tāmzuralar.

Faşl. ⁴Ķulağa bir tāmzuracak dahı: Yaḥfızu 'ale'l-üzünü şihḥatehā ya'nī ķulağa ⁵tāmzuracak ki ķulaķ sağılık bula. Otları budur: Şāf-ı māmīşāy ⁶sirkeye ķatar ve ezeler ve degme bir kez ķulağa tāmzuralar, şifā bula.

⁷**Faşl.** Ķuṭūr: Ķulaķ ağrısı kim şovuķdan ola; ⁸bağanus veyā şoğan, ķōz yağında veyā acı bādām yağında bişüreler ⁹ve birez ol yağdan ķulağa tāmzuralar. Bir ot dahı bundan ¹⁰ķatıraķ: Ferfiyün bir dirhem, oğlan aş bir dirhem; şūsen yağı ¹¹birle od üstüne erideler, ķulağa tāmzuralar ve ḥabb-ı ķōķiyā [252a] vèreler, içe. Ilu şuya gire ve ķatı eski süci içe, ammā az ²içe ve dahı az yeye.

Faşl. Ķulaķda baş olsa ³ve irin aķsa, otları budur: Bir dirhem sirke, sekiz dirhem bal, ⁴iki dirhem jengār; ammā sirkeyi bal birle ķaynadalar, tā ki kıvām ⁵duta. Andan jengārı ol sikencibīne ezeler, merhem gibi édüp vuralar.

⁶**Faşl.** Edvıyetū'l-esnān: Diş ağrısına [aşşıdur] kim diş ⁷bekleye. Otları budur: Geyik boynuzı ki göyünmiş ola, māzū ve su'd ⁸ve sünbül; ķamusından berāber [dögeler], milḥ-i enderāni bularuñ rub'ınca ķatar ⁹ve diş dibine ekeler.

Faṣl. Li-vec‘i sînünül-esnân: ¹⁰Bir diş otı kim diş arıda ve dibin ber-kide. Otları budur: Zücâc-ı ¹¹Şâmî ve sek ve kılye; kâmusından berâber dögeler kim yumşak ola [252b] ve diş dibine ve diş üstine koyalar.

Faṣl. ²Bir sînün daḥı kim diş dibin berkidür ve dökülmege kıomaz. ³Otları: Cülnâr ve şeb ve sek ve aḳâkıyâ ve heyyü kııştıda; ⁴kâmusından berâber alup yumşak dögeler ve diş dibine ekeler.

Faṣl. Li-vec‘îl-esnân: Diş ağırsı-y-içün. Eger ⁶diş ağırsı ıssıdan ola; evvel kıfal tamarından kıan alalar ⁷ve hacâmat eyleyeler ve ağızına sirke-y-ile gülâb duta ve anı döke, gül ⁸yağın duta, bir daḥı kâfûr ve ‘âkırkârḥâ[yı] dibine dürteler, ⁹bir daḥı bir gök afyôn dögeler, gül yağına kıatalar ve panbuḳ birle ¹⁰diş dibine uralar. Ammâ eger ağırsı diş dibinde ise sülûk vuralar. ¹¹Ve eger diş ağırsı şovukdan ise otları: ‘Âkırkârḥâ ve ḥardal ve bûre [253a] ve şaytarac ve fülful ve zencebîl dögeler, diş dibine ekeler. Eger hep otlar ²bulunmaz-ısa ne kıadar bulunursa anı dögeler ve ezeler panbuḳ birle, soñ ³ucı sirke birle yarpuz ve sa‘ter suyn kıatup maḫmaḫa eyleyeler. ⁴Ammâ ol diş kim kıarara ve ağırya; fülfuli kıatrâna kıatup panbuḳ birle ⁵üstüne ura. Ammâ ol diş kim ağırsı kıatı ola, vaḳtehâ ⁶ısıtması ola; sirkenûñ dürtin ve zeytûn yağı birle kıaynada, eriyince. ⁷Andan anı ol ağırır diş üstine vuralar birkaç kez. Ve degme günde ⁸birkaç kez bir behmen çeyneye ve eridilmiş bâdâm çeyneye. Ve mûm çeynemek ⁹yavlaḳ eyüdüür ve diş üstine tuz ısıdup uralar.

¹⁰**Faṣl.** Bir ot daḥı kim dişün çürügin döke. ¹¹Otları: Mâzeriyyûn toḫmı, südlügen südi birle yoğuralar ve kıatrâna [253b] kıatalar ve diş dibine uralar.

Faṣl. Bir sînün ²daḥı kim diş dibin berkidür ve ağırsın giderür ve kıanamağın giderür. ³Otları: Helile-i zerd, belile ve emlec ve gül ve cülnâr ve şeb ve teḇâşîr ⁴ve ‘âkırkârḥâ; kâmusından berâber dögeler, diş dibine ekeler. Selâḳa oldur kim; ⁵otları kıaynadalar ve ol şu birle maḫmaḫa eyleyeler. Ammâ diş ⁶dibi şişse ve sed olsa bu selâḳı eyleyeler: Têrânişît ve şeb ve enâr ⁷kabı ve şumâḳ; kıamudan berâber kıaynadalar ve şu birle maḫmaḫa eyleyeler. ⁸Bir selâḳa daḥı: Şaru ağaç yaprağı ve cülnâr ve mâzû ve gezmâzû; ⁹kâmusundan berâber kıaynadalar ve birez sirke birle maḫmaḫa eyleyeler.

¹⁰**Faşl.** Edvîyetü'l-fem ve'l-lisân ve['l-]halk: ¹¹Ağız ve dil ve boğaz ağrısı otları. Kırş-ı zernîh dış dibi otları [254a] eger yese ve kıanasa ve yansa, otları şaru zernîh ve kızıl zernîh ²ve_ehl degmesinden on dirhem, zencâr ve kâlkâtar ve kâkiyâ ³ve şâb ve cülnâr degmesinden iki dirhem katalar, dögeler ve sirke-y-ile ⁴yoğuralar ve bir şişeye koyup güneşde kıoyalar ve kırşlar eyleyeler. ⁵Gerek olduğu vaktın bir deng kıadarı dögeler ve dış ⁶dibine dürteler ve kıatı kıatı süreler. Ve bir sâ'at kıoyalar kim dura, ⁷ille kıomayalar kim boğaza ine, 'acâ'ib arıdur.

Faşl. ⁸Devâ'ü'l-bahr: Bu bir otdur kim ağız [koğ] ısın eyü eyler ve nefesin gökcek ⁹eyler, oñat koğudur. Otları: Karanful, sek, kıarfe, cevz-i bevva ve ¹⁰su'd, sünbül, turunc kıabı, 'üd kıamudan berâber, müşk birezcük; ¹¹kamusun dögeler ve dânesi çıkmış eyü zerdâlüyı dögeler [254b] ve bu otları aña kıatup nohüd mikdârınca kıablar eyleyeler. Her tañla ²üç kıabbı arkıun çeyneye ve suyun yuda, ağızından eyü koğu gele.

³**Faşl.** Kırş kim öksürüğe vèreler, kıoyu balğam gelse ⁴ve ısıtma olmaya. Otları: Râziyâne tohmı, kerefüs tohmı ve rubb-ı sūs ve ⁵persiyâvşân ve acı bādām degmesinden berâber dögeler ve kettân tohmı ⁶lu'âbınla yoğuralar ve üç dirhem kırşlar eyleyeler ve degme kırşı zūfâ ⁷şerbeti birle içüreler. Maṭbūh budur kim öksürük ola, otları: ⁸Unnâb ve sibistân ve on dâne encîr kıaynadalar üç vaḳıyye şu-y-ıla, ⁹tâ ki şülüşi kıala. Ve on dâne şaru encîr kıaynadalar üç baḫş şu birle ¹⁰ve süzeler ve yedi dirhem kııyârşenber ve on dirhem terengübîn ¹¹ol şuya kıatalar ve ezeler ve gèrü süzeler ve tañla vèreler kim [255a] içe. Ve eger kıamağı fi'li var-ısa daḫı bir dutam persiyâvşâ[n] kıatalar ²ve bile kıaynadalar. İlkin buḫûrı 'azîm aşşıdur öksürüğe kim eski ola. ³Ve balğamı gele ve yeye ve nefesi dutula, hemân sâ'at nefesi açıla. Otları: ⁴Râziyâne, zerâvend, mür, mî'a ve kıınnâ kıamudan berâber, kızıl zernîh ⁵kamu otlarca dögeler ve otları şıgır yağına kıatalar ve kıındukça kıab ⁶eyleyeler ve acı her gün birin dütüzdüre, nâfi' ola.

Faşl. ⁷Kırş-ı benefşe müshil aşşıdur öksürüğe ve sîne arılığına ve zâtü'l-⁸cenbe şayrılığına. Otları budur: Benefşe on dirhem, maḫmûde ⁹bir mişkâl, rubbû's-sūs ve keşîre ve nişâsta degmesinden bir dirhem; ¹⁰dögeler ve bezr-i kıatünâ lu'âbınla yoğuralar, şerbeti bir mişkâl ¹¹dür, şekker cülâbı birle vèreler, içe.

Faṣl. Kırş kim [255b] öksürüğe, ıssılıkden ve şuşamağdan ola, assı kıla. Otları ²budur ki: Buyan dibi ve benefşe degmesinden otuz dirhem, hıyâr tohmı ³içi ve kabağ tohmı içi ve terengübîn degmesinden beşer dirhem; bezr-i kaṭûna ⁴ve ayva lu‘abı birle bu otları döğüp qarışduralar ve üçer dirhem ⁵kurşlar eyleyeler, degme gez kırş benefşe şerbeti birle bu otları ⁶döğüp qarışduralar ve üçer dirhem kırş eyleyeler, degme gez bir kırş ⁷benefşe şerbeti birle yâhûz cevâb birle vèreler kim içe, nâfi‘dür.

⁸**Faṣl.** Kırşlar kim aşşidur kan kağıрмаğa kim öksürük ⁹birle gele: Günlük ve demül‘aḥaveyn degmesinden üç dirhem ve bir ¹⁰sülüşi, kehrebâ beş dirhem, sâzenc ve kil-i maḥtûm degmesinden on ¹¹dirhem, şâb iki dirhem dahı buçuğ dirhem, cülnâr üç dirhem [256a] bir sülüş, afyôn ve dârçinî degmesinden iki dirhem; kâmusın döğeler ²ve on kırş eyleyeler bağa yaprağı suyu birle, kırşuñ degme birini ³dört dirhem tohmekân birle içe. Her gün bir kırş ḥarc edeler.

⁴**Faṣl.** Kırş-ı büssed ki aşşidur kan kuşmağına kim ⁵öksürükden soñra olur. Otları budur: Şamğ-ı ‘Arabî ve kil-i İrmenî ⁶degmesinden beş dirhem, kehrebâ ve büssed ve sâzenc degmesinden bir buçuğ ⁷dirhem, rubb-ı sūs ve nişâsta ve demül‘aḥaveyn ve râziyâne degmesinden ⁸iki dirhem; kâmusın döğeler ve kâtarlar ve şerbeti üç dirhem bir deng, ⁹tohmı döğeler ve kâtarlar, andan vèreler, içe.

Faṣl. ¹⁰Kırş-ı kâfûr kim aşşidur yürek ağrısına ve ḥafaḳân[a] kim ıssılık ¹¹birle ola. Otları: Tebâşîr ve hıyâr tohmı içi ve kâsnî tohmı ve şin [256b] hıyâr tohmı ve tohmekân ve gül ve aḳ şandal; berâber döğeler, eyleyeler ve degme ²bir mişkâl ola, dört arpa ağırı kâfûr kâtarlar ve kırş ³eyleyeler, degme bir kırş bir mişkâl ola. Alma şuyı birle iki ⁴hefte içeler, ğidâsı ferrûc ola, ekşeri hevîc birle nâr-dân ⁵zirîşk gibi ola. Ve sikencübîn şerbeti eyüdüv ve nâfi‘dür.

Faṣl. ⁶Kırş-ı müşk aşşidur ḥafaḳâna kim şovukdan ola. Otları budur: ⁷Maştakî ve ‘ûd ve dârçinî ve karanful ve sünbül ve cevz-i bevva ve kebâbe ⁸ve kâḳule ve turunc kabı ve helîle degmesinden bir mişkâl bir deng ⁹ve ‘anber bir deng; döğeler ve ayva şarâbı birle kırş eyleyeler. ¹⁰Degme bir kırş bir mişkâl ola, bir kadeḥ süci birle içe.

¹¹Faṣl. Kırş-ı kendir aşşidur kuşmağa ve hayza rencine [257a] ve ma‘de-ye ‘azîm kuvvetdür. Otları: Günlük on dirhem, tîn-i ²Horāsân on dirhem, kebâbe ve kâkule her birin[den] dögeler ve nâr ³rubbı birle kırş eyleyeler, şerbeti bir mişkâl, nâr şuyı birle vèreler, ⁴içe.

Rubbü'r-ummân, nâr rubbı; aşşidur kuşmağa ve hayza rencine, ⁵ame-
lin şöyle edeler kim: Ekşi nârları getürüp şuyın şıklar ⁶ve bir gece koyalar
kim dura, andan süzeler ve kaynadalar, kefin alalar ⁷ve yine kıvâm dutunca
kaynadalar.

Faṣl. Kırş-ı ⁸gül kim aşşidur ma‘de ağrısına ve balgâm ısıtmasına ve
ta‘âm ⁹hazm olmağa. Otları: Kızıl gül on dirhem, sünbül bir buçuğ dir-
hem, ¹⁰maştakî bir buçuğ dirhem; dögeler, gülâb birle katalar ve günde ¹¹bir
mişkâl vèreler kim içe.

Faṣl. Kırş kim [257b] balgâm ısıtmasına eyüdü, gül kırşidur: Gül üç
dirhem, gâvzubân iki dirhem, ²kâsnî tohmı üç dirhem, gâfet bir mişkâl;
kamusın dögeler ve rubb-ı sūs ³birle yoğuralar, kırş eyleyeler ve her gün bir
mişkâl içeler.

Faṣl. ⁴Bir kırş dahı kim fâ'idedür ol kişiye kim yedügin sinirmez, kuşar.
Otları ⁵budur: Tēbâşîr ve gül degmesinden birer dirhem, şumâk üç dirhem,
kimnün kim ⁶sirkeye ıslanmış ola ve gèrü kurumuş ola bir dirhem, kişnîc ⁷iki
dirhem, fıstık kabı buçuğ dirhem, nârdeng iki dirhem; dögeler, kamusun
⁸kırşlar eyleyeler nârdeng şuyı birle, her bir kırş iki dirhem ola.

⁹Faṣl. Kırş-ı amberbaris ma‘cünı ya‘nî zerşek, ¹⁰ıssıdan olan maraža ve
şuşalığı kanmayana ve beñzi şaru olana ¹¹ve mizâcı ıssı olan ki ıssıdan kan
fesâda vara. Otları: Zerşek, [258a] tohmından ayırtlayalar on dirhem, kâsnî
tohmı ve hıyâr tohmı ve tohmekân ²degmesinden üç dirhem, gül beş dir-
hem, revend-i çînî ve kerefüs tohmı ³degmesinden birer dirhem, sünbül
buçuğ dirhem, lük bir dirhem; kamusun dögeler, ⁴it üzümü şuyı birle kırş
eyleyeler, degme bir kırş bir mişkâl ⁵ola. Ve her gün bir kırş sikencübîn
birle sirkesi artuğırak ola, vèreler, ⁶içe.

Faṣl. Kırş-ı rivebez kim aşşidur ⁷boğaz şayruluğına, şöyle kim şovukdan
ola ve beñzi şayrunuñ ak ⁸ola ve yüzi şayrunuñ yumşak ola ve süst ola ⁸ve
karnı geçe ⁹ve gözinüñ kapakları şişe. Ve azmış ısıtmaların dahı şonında

¹⁰eyüdü kim véreler. Otları: Sünbül ve maştakî ve ğâfîr şuyı ve ¹¹evren yavşanı şuyı ve râziyâne tohmı ve ânîsün degmesinden ikişer [258b] dirhem, revend-i çînî on dirhem; dögeler ve kerefüs şuyı birle ²ķurş eyleyeler birer mişkâl. Ve her gün bir ķurş bal sikencübini-y-ile véreler, ³içe. Ve ol boğaz sayruluğı kim ısıdandır, getüreler gül ve kızıl ⁴şandal ve ak şandal ve birez kâfûr; kâmusın dögeler ve gülâb birle ⁵ķatalar ve birez içeler. Ve hem boğaz üstine kettân bezi birle tîlâ ⁶eyleyeler, becid birkaç kez édeler.

Faşl. Ķurş: ⁷Bu lük ķurşı ‘azîm istiskâya ve lahmeye ve boğaz seddesine ve idrârü’l-⁸bevl ya’nî kim şuyı durmışa fâ’ide éder. Otları: Lük ve râvend-i ⁹çînî üçer dirhem, sünbül ve kerefüs tohmı ve nânĥuvâh ve maştakî ve ânîsün ¹⁰ve ıdhır ve gül ve mür ve ķuşt ve kızıl boya ve ğâfet şuyı ve ebhel ve odun ¹¹yosunı ve zerâvend ve ânîsün ve cençiyane her birinden bir buçuk dirhem, [259a] fülful ve zencebîl degmesinden birer dirhem; kâmusın dögeler ve kerefüs ²şuyı-y-ıla ķurş eyleyeler, her bir ķurş bir mişkâl ola ve her gün bir ³ķurş şarâb-ı uşûl-ıla içe.

Şarâb-ı uşûl boğaz süddesin açar. ⁴Otları: Kerefüs dibi ve râziyâne dibi beşer dirhem, ıdhır ve nânĥuvâh her ⁵birinden bir dirhem, gül ve sünbül degmesinden üçer dirhem; bu otları ⁶ķaynadalar üç vaķıyye şu birle, tâ ki bir vaķıyye kıla. Andan bal-ıla ve ⁷yâ şekker-ile kıvâma getüreler. Ĥâcet vaķtında daĥı otuz dirhem şu ⁸ķatalar ve içeler.

Faşl. Ķurş-ı kâfûr ⁹aşşıdur ol rence kim, ısıtma birle ola ve muĥrıķa ısıtma ve daĥı ¹⁰ısıtmalar. Otları: Tebâşîr, zerşek ve gül degmesinden üçer ¹¹dirhem, kâsnî tohmı ve ĥıyâr tohmı içi ve ķabaķ tohmı içi ve marul tohmı [259b] ve toĥmekân ve şandal ve alma şuyı birle yoğurup ķurş eyleyeler, ²ikişer dirhem ola. Ve her gün bir ķurş dört arpa ķadar kâfûr ³birle mayĥôş enâr şuyı birle véreler kim içe. Ve bir ‘ilâcî daĥı: ⁴Kâsnî ve it üzümü şuyın ķaynadalar ve revâķ eyleyeler ve ⁵sikencübîn şerbeti birle véreler kim içe. Ve boğazına bu zamâdı ⁶eyleyeler: Ak şandal ve kızıl şandal dögeler ve it üzümü şuyı ⁷birle tîlâ eyleyeler ve ķarnın erük şuyı birle ya şekkerle yürüder. ⁸Eger tamarı tolu-y-ısa ķan alduralar ve heftede süt çürüĝin içüreler.

⁹**Faşl.** Ķurş-ı mâzeriyyûn: Bir ķurş ķarnı birkaç meclis ¹⁰sürer ve aşşıdur istiskâya kim yeldendür, her gün véreler kim içe. ¹¹Otları: Kâsnî

tohumı on dirhem, mâzeriyyûn tohumı bir dirhem [260a] ve mâzeriyyûn yaprağı bir dirhem ve bir deng, ġārîkûn bir dirhem ²ve bir deng, gül ve hıyâr tohumı degmesinden iki buçuk dirhem, ġâfet ³şuyı bir buçuk dirhem; bu otları döğüp kâsnî şuyı birle on ⁴ķurş eyleyeler ve her gün bir ķurş vèreler kim içe.

Faşl. ⁵Ķurş-ı rîvend aşşıdur istiskâ-yı zetû rencine kim ıssıdan ola, ⁶şu kim ķarında tolmış ola, ķarnında ķurdı birle çıkarur. Otları: ⁷Revend-i ċînî ve ġâfit şuyı ve kâsnî tohumı degmesinden üç ⁸dirhem, ġārîkûn beş dirhem, kerefüs tohumı bir dirhem ve buçuk dirhem; ⁹döğeler ve kâsnî şuyı birle ķurş eyleyeler, şerbeti iki dirhem ola, ¹⁰heftede bir şerbet vèreler. Ve ķarnına bu yakuyı yakalar, otları: ¹¹Eski biskil keċinûn ve şıġır derisin ve gez ağacının köki ve büre; [260b] ķamusından berâber ķarnına yakalar.

Faşl. ²Ķurş-ı kebere kim aşşıdur talak şışine ve yeline. Eger şovukdan ola, ³otları budur: Kebere dibinûn ķabı ve tohumı, penc engüş degmesinden ⁴otuz dirhem, usķulofenderyûn yedi dirhem, zerâvend-i tavîl ⁵ve baġanus ve hûrf ve egir ve şûnîz ve uşak degmesinden üçer dirhem. ⁶İlkin vaşakı sirkeye ısladalar ve bu otları yoġuralar ve ķurş eyleyeler, ⁷degme ķurşı iki dirhem ola. Ve her gün bir ķurş bal sikencübîni birle vèreler, ⁸içe.

Faşl. Ķurş kim aşşıdur boġaz şışine. ⁹Otları: Sûnbül iki dirhem, mür ve ķuşt degmesinden buçuk dirhem. İlkin ¹⁰muķlı süci birle ısladalar ve bu ķalan otları aña ķatalar daķı ¹¹üçer dirhem ķurş eyleyeler. Eger şayrunun ıssılığı var-ısa ķurş[ı] kâsnî [261a] şuyı birle vèreler, yeye. Eger ıssılığı yoġ-ısa bal birle vèreler kim içe.

²**Faşl.** Ķurş-ı rîvend: Bu ķurş daķı istiskâ-yı ³tabliye 'azîm aşşıdur. Otları: Ķavun tohumı üç dirhem, gül beş dirhem, ⁴rîvend iki dirhem; döğeler, ķurş eyleyeler birer mişķâlden ya ⁵kâsnî şuyı birle ya sikencübîn birle vèreler, içe.

Faşl. ⁶Ķurş-ı benefşe: Bu ķurş aşşıdur ol ķulınca kim ıssıdan ola ve ⁷ıssı ısıtmalara müberriddür. Otları: Tâze benefşe on dirhem, saķmûniyâ ⁸iki buçuk dirhem; döğeler, bezr-i kaķûnâ lu'âbı birle on ķurş eyleyeler ⁹ve gerek olduġı vaķtın bir ķurş ya daķı artuġıraķ şekker ¹⁰cülâbı birle vèreler, içe.

Faşl. Ķurş-ı hıyâr ¹¹şenber kim ķarnı baġlar ve ısıtma kim ıssilikden ola ve şuşamaġa aşşıdur. [261b] Otları: Gül ve tebaşîr degmesinden onar dirhem,

humâmâz tohmı ve şumâk² ve tohmekân her birinden beşer dirhem, cülnâr iki dirhem, şamğ-ı³ Arabî buçuğ dirhem; dögeler ve otları şumâk şuyı birle kuruş⁴ eyleyeler, ikişer dirhemden ola ve her gün bir kuruş on dirhem⁵ ayva şerbeti birle vèreler.

Faşl. Kuruş-ı zaḥîr: ⁶Bu kuruş aşşıdır kim ıssilikden ola ve yel ola. Otları: Bâng tohmı, ⁷torak otı tohmı ve râziyâne tohmı degmesinden beşer dirhem, nânḥuvâh⁸ iki buçuğ dirhem, kerefüs tohmı on dirhem, afyön altı kök; dögeler⁹ ve râziyâne şuyı birle ikişer dirhem kuruş eyleyeler, ḥâcet vaktında¹⁰ ol kuruşlarıñ birin vèreler, içe.

Faşl. ¹¹Kuruş-ı ṭebâşîr kim yavlağ aşşıdır qarın varmağına ki qatı ıssilik [262a] birle ola. Otları: Ṭebâşîr ve gül ve tohmekân ve marul tohmı ve kâsnî² tohmı ve şumâk degmesinden birer dirhem, cülnâr, şandal ve afyön her³ birinden buçuğar dirhem, humâmâz tohmı buçuğ dirhem, kâfûr bir deng; ⁴dögeler ve alma şuyı birle kuruşlar eyleyeler birer dirhemden. Her gün⁵ bir kuruş[ı] qavrulmuş tohmekân şuyı birle ya şandal şerbeti birle⁶ vèreler, içe, nâfi‘ ola.

Faşl. Kuruş-ı âs: ⁷Bu kuruş qarını bağlar. Otları: Mersin tohmı on dirhem, persiyâvşân⁸ ve qavun tohmı içi degmesinden bir buçuğ dirhem; dögeler ve alma şerbetine⁹ katup üçer dirhem kuruşlar eyleyeler, mersin şerbeti birle vèreler, ¹⁰içe.

Faşl. Kuruş-ı kehrebâ: Bu kuruş daḥı qarın [içündür] kim¹¹ kan vara. Otları: Kehrebâ ve tohmekân ve büssed her birinden beşer dirhem, [262b] humâmâz tohmı ve geyik boynuzı kim göyünmüş ola ve yumurda qabı ve kil-i maḥtûm² degmesinden üçer dirhem, aḳ bâng tohmı ve lûk ve ṭebâşîr ve keşîrâ ve nişâsta³ degmesinden ikişer dirhem, şamğ-ı ‘Arabî qavrulmuş ve kişnîc qavrulmuş⁴ degmesinden beşer dirhem, göyünmüş şedef ve cülnâr her birinden üçer dirhem, ⁵maştakî ve za‘firân ve afyön degmesinden birer dirhem; cümlesin dögeler⁶ ve bağa yaprağı şuyı birle ve bir dirhem sek birle kuruş eyleyeler, birer mişkâl⁷ ola. Ḥâcet vaktında bir kuruş vèreler.

Faşl. Kuruş kim⁸ bögrek ve qavuk şayruluğına ve sidük yolına ve şu yolu göyünmegine⁹ ve qavuk başına nâfi‘dür: Alalar ḥıyâr tohmı içi ve ḥaşḥaş tohmı her birinden¹⁰ onar dirhem, köknar ve kâkunec tohmı degmesinden üçer dirhem, kerefüs¹¹ tohmı ve kenevür ve kil-i İrmenî ve şamğ-ı ‘Arabî ve

demü'l-aḥaveyn ve günlük degmesinden [263a] ikişer dirhem, afyön bir dirhem, bâng tohumı iki dirhem; dögeler ve kavun tohumı, ²süt birle kurş eyleyeler üçer dirheme degin. Degme gez bir kurş vèreler, ³içe.

Faşl. Kurş li-bevli'l-meddeti: Bu daḥı bir kurşdur ki ⁴şu yolında iriñ gelmekligin giderür. Otları: Kavun tohumı ve hıyâr ve kabak ⁵tohumı eridilmiş degmesinden yigirmişer dirhem, kil-i İrmenî, şamğ-ı 'Arabî ⁶ve kündüs ve demü'l-aḥaveyn degmesinden yigirmi dirhem, afyön üç ⁷dirhem, kerefüs tohumı iki dirhem; dögeler ve haşhâş şerbeti birle ⁸kurşlar eyleyeler. Ve her gün bir kurş yigirmi dirhem haşhâş şerbeti ⁹birle içe.

Faşl. Kurş-ı zârķā birle isfidāc ¹⁰şu yolına aşşı eder kan işemekligine. Eger zaḥmıdan ve eger ¹¹ğayr-ı zaḥmıdan, eger bevāsirden ola; otları: Kehrebā ve lük [263b] ve kōz ağacı pusu degmesinden beşer dirhem, cülnâr ve teke saķalı ²şuyı degmesinden ikişer buçuķ dirhem, günlük iki dirhem, kerefüs ³tohumı ve afyön her birinden üçer dirhem; kamusun dögeler ve şumāk şuyı ⁴birle birer mişkāl kurşlar eyleyeler ve her gün bir kurş şumāk şuyı ⁵birle vèreler kim içe. Ve ğidāsı şumāk müzevveresi ya kōruk müzevveresi ⁶ola, tiz ve tuzlu olan nesnelerden perhiz eyleye.

Edvıyetü'l-⁷mak'ad ve'r-raḥm: Bu otlar mak'ada ve raḥma aşşıdur. Raḥmıdan ⁸kan gelse ya bevāsirden gelse, ḥekımlere vācibdür ki erüñ ⁹ve 'avratuñ ğuşşaların yeyeler. Anuñ-içün bu kitābda birkaç nesneler ¹⁰édüp kayd gördüm, kurşı budur. Yekṭa'u't-ṭamş ve'd-deme'l-bevāsır: ¹¹Ve bu bir kurşdur kim ṭamş kanı kim 'avratda olur, [anı keser] ve bevāsır kanın daḥı [264a] keser. Otları: Kara helile ve belile ve emlec ve demür boķı ve māzū ²ve gezmāzū degmesinden ikişer dirhem, şandal ve günlük ve demü'l-³aḥaveyn ve şamğ-ı 'Arabî ve lük ve senderüs ve kil-i İrmenî ve nişāsta ⁴her birinden birer dirhem ve kemmün ve su'd ve karanful ve maştakı her ⁵birinden buçuğar dirhem, bâng tohumı altı kök, afyön bir dirhem ⁶altı kök; kamusun dögeler ve katalar, şerbet iki dirhem ola.

⁷**Faşl.** Kurş-ı gül: Yüz yigirmi dirhem seng, sünbül ⁸ve su'd ve mür ve şāb degmesinden onar dirhem; kamusun dögeler ⁹ve gülāb birle kurş eyleyeler ve dertlü yerlere dürteler.

Faşl. ¹⁰Sınûn-ı baḥalû'l-esnân: Bu daḥı bir otdur kim dişleri arıdur ¹¹ve şaruluḡın giderür ve daḥı çürüḡın giderür. Otları: [264b] Şâm sırçası ve kınbil degmesinden berâber édüp döğeler ve dişleri ²anuñ-ıla süreler.

Faşl. Sınûn: Bir otdur kim dişleri ³arıda. Terkıbi: Deñiz köpüḡi ve göyünmiş tuz ve şedef köki ve göyünmiş ⁴arpa ve kıamış dibinüñ köki ve zerâvend-i müdaḥrac; kıamusın döğeler, ⁵yumşak édeler ve dişleri anuñ birle süreler.

Faşl. ⁶Kıurş-ı sünbül: Sünbül kıurşı kim eski şişe ki ma'dede ve boğazda ⁷ola. Otları: Idḥır, seliḥe, gül, revend-i çinî, kıaşabü'z-zerire, ⁸sünbül degmesinden üç dirhem, muḡl-i ezrak ve maştakî iki ⁹dirhem, uşak buçuḡ dirhem, za'firân ve mür ve ânisûn ve kıuş ¹⁰ve fülful degmeden bir dirhem; kıamusın döğeler ve bir mişḡâl ¹¹kıurş eyleyeler. Ve her bir kıurşı ma'de şikâyeti-y-içün mey birle [265a] vèreler ve boğaz aḡrısı-y-içün sikencübîn vèreler.

Faşl. ²Kıurş-ı sersâm kim ıssilikden ola ve uykusuz ola ve kıatı şuşaya. ³Otları budur: Çörek otı, zencebîl, mevîzek, ḥıyâr toḡmı ve kıabaḡ ⁴toḡmı erideler ve marul toḡmı, degmesinden on dirhem ve rubb-ı ⁵sûs ve nişâsta ve keşîrâ ve afyôn degmesinden üçer dirhem ⁶ve bir deng; kıamusın döğeler ve bezr-i kıaṭûnâ lu'âbı birle kıurş ⁷eyleyeler, şerbeti iki dirhem ola.

Faşl. Li-vec'î ⁸sınûnü'l-esnân: Bir daḥı diş otı kim diş arıda ve dibin berkide. ⁹Otları budur: Zücâc-ı Şâmî ve seng ve kıalye; kıamusından berâber ¹⁰alalar, döğeler kim yumşak ola ve diş dibine ve diş üstine kıoyalar.

¹¹**Faşl.** Bir sınûn daḥı kim diş dibin berkidür ve dökülmeḡe [265b] kıomaz. Otları budur: Cülnâr ve şâb ve seng ve aḡâkıyâ ve heyyü ²kııştıdas; kıamusından berâber döğeler, yumşak ola ve diş ³dibine ekeler.

Faşl. Li-vec'î'l-esnân: Diş aḡrısı-y-içün. ⁴Eḡer diş aḡrısı ıssıdan ola; ilkin kııfâl ṡamarından kıan ⁵alalar ve ḡacâmat eyleyeler. Ve aḡzına sirke-y-ile gülâb duta ⁶ve anı döke, gül yaḡın duta. Bir daḥı kıâfûr ve 'âkırkârḡâ ⁷dibine ekeler, şıfâ ola inşâ'allâhu te'âlâ.

⁸EL-BÂBÜ'L-ḤÂDÎ VE'L-İŞRÛN

⁹Yaraya mülâyim ḡuḡneleri ve müshilleri ve ma'âcînleri beyân eder.

¹⁰ḡuḡne-i leyyine ya'nî yumşak ḡuḡne ki ṡabî'atı telyîn eyleye. Otları ¹¹budur: Pâzü yapraḡı şuyı yüz yigirmi dirhem kıaynadup kefin alalar,

[266a] yigirmi dirhem hıyârşenber içine süzeler, gèrû ikileyin yigirmi dirhem ²şekker üzerine süzeler, altı dirhem tatlu bādām yağı katup ³ısıcakla hıḳne eyleyeler.

Faṣl. Hıḳne-i mutavassıt ⁴ya'nî orta hıḳne ki ṭabī'atı telyîn eyler, laṭîf hılṭları ve ⁵ıssı hılṭları ishāl eyler. Otları: Sināmekî ve ḳuru benefşe ve ⁶besfāyic ki yumşak dögülmüş ola her birinden beşer dirhem, ḥaṭmî ⁷ḳabı şoyulmuş ve ḥaṭmî toḥmı her birinden dörder dirhem, pāzû ⁸yaprağı, sibistān otuz altı dāne; bu otları ḳaynadalar, yigirmi ⁹dirhem terengübîn ya hıyârşenber yigirmi üç dirhem ¹⁰üzerine süzeler, gèri ikileyin üzerine yigirmi beş dirhem ¹¹şekker süzeler, yedi dirhem tatlu bādām yağıyla ya benefşe [266b] yağı ya şirūğan ḳatalar, gāvzubān şuyı şekkerle ²içmekden şofıra ısıcakla hıḳne eyleyeler.

Faṣl. ³Hıḳne-i ḥādde kim ishāl eyler ve yêli taḥlîl eyler: Hıḳne-i ⁴mutavassıtđan ebegümeci toḥmın gidereler, kerefüs toḥmın ve rāziyāne ⁵toḥmı ve ānīsūn ve kimnūn ve boy ve kettān toḥmı ve ikililū'l-melik ⁶ki aña ḳoç boynuzı dèrler ve ḳara babadiye her birinden ⁷dörder dirhem, egir bir dirhem, ḳurṭum ya'nî 'aşfūr toḥmı ⁸nīm-kūfte dögülmüş on dirhem, ṭoraḳ otı bir ḥālḳa, meletre ⁹bir ḳabza, çekirdegi çıḳmış kızıl üzüm ve encîr her birinden onar ¹⁰dirhem ḳatalar, yağlardan babadiye yağı ya bezir ya zeyt yağını ¹¹ḳatalar, gāvzubān şekkerle yā ḳaynamamış gülbeşekker içdüklerinden [267a] şofıra ısıcakla hıḳne eyleyeler. Daḥı tîz olsun dèrlerse ²üstine bir mişkāl elenmiş ğāriḳūn ve bir dirhem dögülmüş ³ṭuz ve rub' dögülmüş muḳl-i ezraḳ saçalar.

Faṣl. ⁴Hıḳne kim yeli sürer, otları budur: Baġanus, zeytūn yağı birle ⁵ḳaynadalar, tā ki yigirmi dirhem ḳadarı ola. Andan oġlan ⁶aşı ve cāvşîr ve sekbînec degmesinden buçuḳ dirhem, ol yağ ⁷birle ḥalleyleye, andan hıḳne eyleyeler, 'azîm fa'ide ola.

⁸Berṭoniya daḥı kim işletmiş ola ve aġrı sākin ola ve yêli ḳatı ⁹süre. Otları: Fülful ve nānhuvāh ve şūnîz ve ḥabbū'l-ġār ve cund-i ¹⁰bîdester ve kimnūn ve bāng toḥmı ve yebrūḥ degmesinden otuz ¹¹dirhem; ḳamusın dögeler, bal birle yoġuralar, ḥācet vaktında [267b] bir dirhem vèreler.

Faṣl. Hıḳnedür kim sersāmda ²ve ıssı ısıtmada eylerler. Çün ḳabz olsa otları budur: ³Nār şuyı kırık dirhem, bir dirhem büre ḳatalar ve on dirhem ⁴benefşe yağın ḳatalar, hıḳne édeler.

Faṣl. ⁵Huḳne kim saḥc gidere kim hîç otları yeñilmeye ve on günden ⁶geçe ve aḡrı göbek üstinde ola. Otları budur: T̄aru ve ⁷kil ve cülnâr ve mer-cimek ki ḳabı çıḳmış ola ve bellût cüft; ⁸ḳamusın ilkin ḳavuralar, andan bir avuç bu otlardan ve üç ⁹mâzû daḡı ḳavrulmuş daḡı bile ḳatalar ve iki vaḳıyye şu ¹⁰birle ḳaynadalar, tâ ki üç bahşdan bir bahşı ḳala, andan süzeler. ¹¹Ve bir dirhem isfîdâc-ı ḳal'î ve bir dirhem göyünmüş kâḡıd, [268a] bir bucuḳ dirhem kil-i İrmenî ve iki yumurda şarusın ḳavrulmuş ²ola ve on dirhem gül yaḡı; ḳamusın bu ḳaynanmış şuya ḳatalar ³ve bir kez ya iki kez huḳne edeler, şıḫḫat bula bi-iznillâhi te'âlâ.

⁴**Faṣl.** Huḳne-i semîne: Bu huḳne daḡı âdemi semirdür. ⁵Otları: Semiz ḳoyun başın ki arıdılmış ola, dögeler ve bucuḳ ⁶vaḳıyye ḳuyruk birle ve bir vaḳıyye süd ve kırk dirhem ⁷buḡday ve kırk dirhem noḡûd ve kırk dirhem birinc; bu cümleyi ⁸bir çölmege ḳoyalar ve çok şu birle bişüreler ve otuz dirhem ⁹andan ve yigirmi dirhem yaḡdan ve on dirhem ḳöz ¹⁰yaḡın ve beş dirhem bādâm yaḡın ve yabana varup için ayırtla ¹¹duḳdan soñra huḳne ge-türeler, yata, uyuya. Beş geçe pey-â-pey [268b] bu huḳneyi eylemek gerek, 'azîm fâ'ide ḳıla.

Faṣl. ²Şol huḳne beyânındadır kim fâ'idedür vec'ül-mefâşıla ve zât-ı ³'ırḳu'n-nisāya ve bel aḡrısına ve eryâḡ-ı fâsideye. Ve ḳuluncı ⁴def' edêr ve belî muḡkem edêr ve cimâ'a ḳavî ḳılır: Evvelâ alalar ⁵ḳuzu ḡâyelerin ve birez tâze ḳuyruk daḡı alalar ve bir avuç noḡûd ⁶ki nîm-küfte ola ve bunlaruñ mecmû'inca kızıl buḡday alalar ⁷ve bir ḳabza şalgam toḡmı alalar. Ve bu mecmû'in bir taş çölmege ḳoyalar ⁸ve miḳdârınca şu ḳoyalar ve çömlegüñ aḡzın berkideler ve bir ⁹ḳızmış tennûra ḳoyalar, tâ ki mûherrâ bişe ve şabâḡ çıkaralar. Otuz ¹⁰dirhem bu ḳaynayan şudan alalar ve iki dirhem ḳöz yaḡın ¹¹ḳoyalar ve bir şıḡır ḳavuşınuñ içine ḳoyalar ve bir maşra[yı] aḡzına ber-kideler, [269a] iplik birle berk bağlayalar. Andan soñra belî altına bir yük-sek ²yaşduḳ ḳoyalar, tâ ki başı aşāḡa ola ve ol maşrayı maḳ'adına ³şoḡalar ve ol ḳavuşı ḳaldurivêreler, tâ ki ol şu bağar ⁴suklara yûriye. Velikin şabâḡ vaḳtında ola ve için arıtmış ⁵ola. Eger yılda iki kez olursa ki biri bahârda ve biri ⁶güzde ola ve için arıtmış ola, cemî' emrâz-ı muḡtelifeden ⁷ve eşḳâmdan emîn ola bi-emrillâh.

Faṣl. ⁸Şıfat-ı müşhil-i laṭîf mücerreb[dür], evvel muğlâbın bildürelüm. Şan'at-ı muğlâb ⁹budur kim: Alasın tohm-ı kâsnî ve kâsnî dibinüñ kabı ve kıızıl gül ¹⁰her birinden üçer dirhem, ustuhûdus bir mişkâl; bu cümlesin ¹¹ķaynadasın ve on dirhem şekker üzerine süzesin, vëresin bir niçe [269b] gün. Hılṭ nażc bulıcaķ ḥab düzesin, vëresin, gece yuda ²daḥı yata, şöyle ki 'âdetdür. Şan'at-ı ḥab budur ki: Alasın ³ayaric-i fayķara bir dirhem, ġarıkûn bucuķ dirhem, râvend-i ċinî ⁴bucuķ dirhem, zencebîl bucuķ dirhem; bu cümlesin ḥablar êdesin, vëresin, ⁵yudalar. Andan şoñra bu muḥarrik-ile taḥrik êdesin şabâḥ olıcaķ. ⁶Şan'at-ı muḥarrik budur ki: Alasın kâsnî dibi-nüñ kabın ve kâsnî ⁷tohmı ve eftimun ve kıızıl gül her birinden üçer dirhem, sinâmekî ⁸beş dirhem, 'unnâb ve sibistân her birinden on dâne, nilûfer ⁹on dâne; bu cümlesin şu-y-ıla ķaynadalar ve şuyın alalar yigirmi ¹⁰dirhem, on dirhem hıyâr içi ya şırḥışt ve terengübîn ¹¹her birinden otuz dirhem. Bu cümlesin ol şuda ezesin [270a] ve süzesin, üzerine on dirhem ṭatlu bâdâm yağı izâfet ²êdesin, vëresin, ılıcaķ olup içeler. Ćün göresin kim ³ishâl azaldı, bir avuç ılıcaķ şu içeler. İshâl tamâm olıcaķ ⁴on dirhem şarâb-ı ḥummâz bezr-i ķaṭunâ lu'âbıyla içeler, şifâ ⁵ola bi-emrillâh.

Faṣl. Şıfat-ı çehâr-dârü-yı ⁶müşhil kim şafrâyı ve balġamı ve sevdâyı ishâl êder. Şan'atı budur ki: ⁷Alasın türbûd bir dirhem, sûrincân bir bucuķ dirhem, maḥmûde bucuķ ⁸dirhem, ḥabbü'n-nîl bucuķ dirhem; bu cümlesin aynu aynu döğeler ⁹ve eyleyer ve bu edviyelerüñ cümlesi miķdârı elenmiş buġday unına ¹⁰ķarışdurup yoġurasın. Daḥı ol ḥamîri erişte yapasın ve bir ¹¹çömçe süd içinde ķaynadasın, ammâ kıalan aşlar gibi çok [270b] ķaynatmayasın, vëresin, şabâḥ açla içeler, 'acâ'ib göresin.

²**Faṣl.** Şıfat-ı müşhil-i şafrâ kim be-ġâyet maḥrûr ³ķişilere vëresin, fâ'ide eyleye. Şan'atı budur kim: Alasın yağı ⁴ġitmiş ayrıntı kıoyasın, lorı dibine çöke, üzerinden durıca ⁵şuyın alasın, bir saġraķ miķdârı ola. Daḥı bucuķ dirhem ⁶meşvî saķmûniyâyı ol şuda ḥallêdesin ve birez şekker ķatup ⁷vëresin. Şuşaduķça ķarşu ol ayrıntı şuyından vëresin, ⁸içe, tâ 'acâ'ib göresin.

Faṣl. Bir dürlü ⁹müşhil daḥı kim şafrâyı ishâl êder ve ķuluncı açar ve maḥrûrlara ¹⁰ġâyetde fâ'ide êder. Şan'atı budur kim: Alasın bir olmış ķarpuzu ¹¹delesin ve içine şekker kıoyasın, ol ķarpuzuñ delüğünü ķapayasın [271a]

ve ol karpuzı hamîr içine koyasın, şöyle ki hamîr-ile bürüyesin, ²furuna yâhûz tennûra koyasın, tamâm bişe. Andan sonra çıkarup ³hamîrini gidere-sin ve ol karpuzı şıkasın, şuyın alasın ⁴ve ol şunuñ bir içimine buçuğ dirhem sakmûniyâ-yı meşvî ezüp ⁵vêresin, içeler.

Faşl. Müshil-i mücerreb: Alasın ‘âkır⁶karhâ ve cund-i bîdester ve zencebîl her birinden bir dirhem, ferfiyûn ⁷buçuğ dirhem; bal-ıla yoğurup isti‘mâl edeler. Bunlar dükeli ⁸bir şerbetdür.

Faşl. Şıfat-ı müshil-i sevdâ: Alasın ⁹sinâmekî on dirhem, süd içinde ısladasın, bir gece dura. ¹⁰Şabâh kaynadasın, süzesin ve ol süd üzerine on dirhem ¹¹hıyârşenber içi, on dirhem temürhindî ezüp bir buçuğ [271b] deng sakmûniyâ katup içüresin. Eger üç dirhem besfâyic ²izâfet edüp vêresin, dahı kuvvetlü ola.

Faşl. ³Şıfat-ı müshil kim zahîre ve kan geçmege fâ‘ide eder. Şan‘atı budur ki: ⁴Alasın mâzeriyyûn-ı müdebber buçuğ dirhem, mâzeriyyûnı tedbîri budur kim; ⁵mâzeriyyûnı tîz sirkede ısladalar, bir gün ve bir gece dura, andan ⁶sonra süzeler, gölgede kurudalar ve yumşak döğüp bal-ıla ⁷yoğuralar dahı ‘alile vêreler, yuda. Bir niçe el ishâl êtdükden ⁸sonra şerbet-i berşa‘îşâ vêresin, şifâ bula.

Faşl. ⁹Müşhil-i encîr kim aşşudur kılınca ve bel ağrısına ve yürek rencine. ¹⁰Otları budur: Altmış dirhem encîr, elli dirhem nohûd kaynadalar ¹¹şu birle kim bişe. Andan süzeler, şuyın alalar ve ol şunuñ [272a] yarusı kadar şekker veyâ bal bırağalar ve gêrû kaynadalar. Ve bu otlar birle ²sünbül ve karanful ve hûlincân ve za‘firân degmesinden üçer dirhem ³bir bez keseye koyup ol şu birle kaynatmak gerek, tâ kıvâm dutunca. ⁴Şerbeti yigirmi dirhemdür.

Faşl. Şıfat-ı ⁵müşhil ki ‘usru’l-bevl ve gayrısını açar bi-iznillâhi te‘âlâ. Şan‘atı ⁶budur kim: Alalar hıyârşenber on beş dirhem, besfâyic iki ⁷dirhem, gâriķûn bir dirhem, maħmûde iki ħabbe, şeker yigirmi dirhem. ⁸Ĥâmile ‘avrata vêrürlerse gâriķûn kıatmayalar.

Faşl. ⁹Şıfat-ı müshil ki balğamı arıdur. Şan‘atı budur ki: Alalar türbüd bir dirhem, ¹⁰zencebîl bir dirhem, gâriķûn bir dirhem, şekker üç dirhem, sefûf ¹¹edeler.

Faṣl. Şıfat-ı müshilü's-sevdâ', şan'atı [272b] budur ki: Alalar besfâyic nîm-küfte yigirmi dirhem, sinâmekî on ²dirhem, lisânü's-sevr bir qabza, mevîz-i munakḳâ yigirmi dirhem; bu ³cümlesin qaynadalar, şabâh içeler.

Faṣl. ⁴Şıfat-ı müshilü's-şafra', şan'atı budur kim: Alalar benefşe beş dirhem, ⁵nîlüfer yaprağı üç dirhem, 'unnâb ve sibistân ve tatlu erük ⁶her birinden otuz dâne, terengübîn yigirmi dirhem, temirhindî on ⁷dirhem, hıyârşenber beş dirhem, maḥmûde bir deng; bu cümlesin ⁸qaynadasın ve süzesin ve terengübîni ve hıyârşenberi ve temirhindîyi ol ⁹qaynayan şuda ezeler, içeler.

Faṣl. ¹⁰Şıfat-ı müshil-i laṭîf kim cülâb mişâlinde isti'mâl edeler, balgâmı ¹¹âsânîlîğ-ıla indüre ve fâ'ide eyleye sinîrler aḡrısına ve fâlice [273a] ve şar'a ve nezlelere. Ve dahı dimâḡı ve raḥmı ve mefâşılı balgâmı 'illetlerden ²arıdur ve arḳa aḡrısın giderür ve raḥmuñ süddelerin açar, avân-ı ³hayzda isti'mâl edicek. İsti'mâlinüñ ṭarîkı budur kim: Evvel ⁴muḡlâb-ı munzıc vêrüp ahlâṭı bişüresin, ahlâṭı bişdükten sonra ⁵her şabâh bir qaşuḡına üç qaşuḡ ılıcaḳ şı qatup ezüp ⁶içeler. Şan'atı budur ki: Alalar bir rıṭl türbüdi, ol rıṭl şuda ⁷ışladalar, bir şîşeye qoyalar, aḡzın berkidüp yay günlerinde on [gün] ⁸güneş-de qoyalar, dura. Andan sonra süzeler, bu naḳî'e bir rıṭl ⁹şekker-i teberzed qatup qaynadalar, tâ ki cülâb kıvâm[in]a gele. ¹⁰Ve hâcet vaktında isti'mâl oluna, şöyle ki şerḥ eylendi, nâfi' ¹¹ola.

Faṣl. Şıfat-ı müshil-i ḡafîf: Alasın ıṭrîfil-i [273b] şaḡîr üç dirhem, türbüd bir dirhem, ḡarîkûn bucuḳ dirhem, maḥmûde ²ve milḥ-i Hindî her birinden bir deng; bu mecmû'in cem' edesin. Şerbeti; ³mecmû'ı bir şerbetdür, hâcet vaktında isti'mâl edeler.

Faṣl. ⁴Şıfat-ı müshil ki ıssı mizâclu kişilere vêresin, fâ'ide eyleye. ⁵Şan'atı budur: Alasın türbüd bir mişḳâl, saḳmûniyâ[-yı] meşvî bir deng ⁶mişḳâlî ya'nî altı çekirdek, quru kıızıl gül ve tebaşîr ve za'firân ⁷her birinden altı çekirdek; bu cümlesin dögesin ve iri ⁸elekden eylesin, bal-ıla yoḡurasın, dükelisi bir şerbetdür.

Faṣl. ⁹Şıfat-ı müshil ki şoḡulcanı çıkarur ve şafra'yı ve balgâmı ishâl ¹⁰eyleler. Şan'atı budur ki: Alasın ḡorâsânî yüz dirhem, saḳmûniyâ ¹¹yüz dirhem,

ḥabbü'n-nîl on dirhem, zerdâlû çekirdegi içi on [274a] dirhem, şeftâlû yaprağı on dirhem, 'aşfûr tohumu içi on dirhem, ²bal iki yüz dirhem. Şerbeti iki dirhemden üç dirheme degindür ³âdemisine göre.

Faşl. Şıfat-ı müşhil-i hafîf kim ⁴bu şerbete mecmû'-ı şerbetlerden yêgrekdür demişler. Şan'atı budur ki: ⁵Alasın sinâmekî on dirhem, hâcet miqdârı şu-y-ıla kaynadasin, ⁶tâ ki sinâmekî bişe. Andan sonra alasın beş dirhem benefşe, beş ⁷dirhem kızıl gül, ol kaynamış sinâmekînün üzerine koyasin, yine ⁸kaynadasin, andan sonra süzesin. Ol şuda on beş dirhem ⁹şirhışt, on beş dirhem terengübîn ezüp yine süzüp vëresin, ¹⁰içeler. Eger 'ameli kavî olsun dërseñ bir deng sakmüniyâ-yı ¹¹meşvî izâfet edesin.

Faşl. Şıfat-ı [274b] sikencübîn ki şafrâyı, balgamı kaç' eyler, hummâlara fâ'ide eder, süddeleri ²açar, harâreti sâkin eyler ve şuşalığı keser. Şafrâvî kişilere ³ekşirek bişürmek gerek, balgamî kişilere datlurağ bişürmek ⁴gerek. Yaluñuz sirke-y-ile şekerden ya baldan bişürseler ⁵sikencübîn-i sâdec dërler. Eger birez ânîsün, birez kâsnî tohumu, ⁶birez râziyâne tohumu ve birez kerefüs tohumu kıtarlarsa sikencübîn-i buzürî ⁷dërler. Eger birez kâsnî dibi, birez kerefüs dibi kabı, birez ⁸râziyâne dibi kabı kıtarlarsa sikencübîn-i buzürî [ve] uşulî dërler. ⁹Sirkesinden evvel başal-ı 'unşul ki yaban şoganıdır, kaynadup ¹⁰sonra süzerlerse sikencübîn-i 'unşulî dërler. Mizâcî şovuk kişiye ¹¹dahı şovuk marâzlara sikencübîn-i buzürî [ve] uşulî ya sikencübîn-i 'unşulî [275a] vërmek gerek, sikencübîni bal-ıla bişürmek gerek.

Faşl. ²Mu'tedildür, bedene vërür, sâkin eder. Şan'atı budur: Şekkeri evvel ³şu-y-ıla ezüp kaydada[lar], kıvâma gelmege yakın olıcağ üç ⁴şekker kadar gülâb kıtalar, kıvâma getüre.

Faşl. ⁵Şarâb-ı rummâneyn-i muna'na' bârid [ü] yâbisdür, şafrâyı kaç' eyler, ma'deyi ⁶kavî eyler, tabî'atı kabz eyler, baş ağrısın ve şuşuzluğın giderür, ⁷kusmağı ve gönül dönmeği men' eyler. Şan'atı budur ki: Ekşi enâr şuyı-y-ıla ⁸tatlu enâr şuyın karışduralar, na'nâ-y-ıla kaynadalar, kefin alalar, ⁹sonra süzüp şekkeri kıvâma getüreler, şerbet olur.

Faşl. ¹⁰Şarâb-ı kısr-ı aşı-ı hindibâ ma'deyi kavî eyler, cigerün süddelerin ¹¹açar, giderür, hummâlara fâ'ide eder: Altmış dirhem kâsnî dibi [275b] kabı, otuz dâne nîm-küfte olmuş kâsnî tohumu kaynadalar, yüz dirhem gül

²şuyı, yüz dirhem kâsnî şuyı ki sık bezden süzeler, yüz dirhem ³gâvzubân şuyın katalar, beş yüz dirhem şeker-ile kıvâma getüreler.

⁴**Faṣl.** Şarâb-ı uşûl balgâmı kaṭ' eyler dahı hılṭları ⁵bişürür, süddeleri açar, yeli taḥlîl eyler: Kâsnî dibi ḳabı her ⁶birinden otuz dirhem, kebere dibi on beş dirhem, çekirdegi [çıkmış] ḳara ⁷üzüm kırk dirhem, râziyâne toḥmı, ke-refûs toḥmı, ânîsûn, ⁸kâsnî toḥmı her birinden yigirmi dirhem; ḳaynadalar, süzeler, ⁹beş yüz dirhem bal-ıla ya şeker-ile kıvâma getüreler.

Faṣl. ¹⁰Gül şarâbında ve benefşe şarâbında gül, benefşe çok ḳaynamaḳ gerek, belki ¹¹añul añul od-ıla ḳaynamaḳ gerek. Gülün ya benefşenün şarâbın [276a] mükerrer bişürmek isteseler ishâl eyleye. Evvel gül ya benefşe ²çok bile ḳaynamaḳ gerek, bir nice andan şıḳmaḳ gerek, gêrû ol şuya ³ayruḳ, benefşe yâ gül biraḳmaḳ gerek, beş def'a böyle eylemek gerek. ⁴Eger on def'a böyle eylerlerse ishâli ḳavî ola, fe-yuḥnek. ⁵Edviyenün ḥâşiiyeti ma'lûm ola, her bir marâza münâsib edviyeden ⁶şarâbı terkib édüp bişürmek gerek; dibler çok ḳaynamaḳ gerek, ⁷toḥumlar orta ḳaynamaḳ gerek, çiçekler az ḳaynamaḳ gerek.

⁸**Faṣl.** Şîfat-ı mâ'û'l-cübn göyünmiş hılṭları ve sevdâyı ⁹ishâl [éder], bağarsuḳları yur, ḥuşûşâ kim ḥıyârşenber ile içeler. ¹⁰Mâ'û'l-cübn oldur kim: Kızıl keçinün südünden şağılduḡı ¹¹sâ'at iki yüz dirhem alalar, ḳaynadalar, ḳarşu ḳabı şoyulmuş incir [276b] budacuḡı-y-ıla ḳarışduralar, tamâm aşâ [aşâ ḳaynayı]caḳ, üstüne ²birez sirke katalar ya bir lîmûn şıḳalar. Süd ke-silicek süzeler, ³şuyın alalar, yigirmi dirhem şeker-ile yüz dirhem içüreler.

⁴**Faṣl.** Muḡlâbdur, otları budur: Sinâmekî on ⁵dirhem, benefşe ḳurusı on dirhem, gül ḳurusı üç dirhem, ⁶sibistân otuz dâne, 'unnâb bir miḳdâr, ḥıyârşenber yigirmi ⁷dirhem, maḥmûde bir dirhem, şeker elli dirhem; 'amel oluna.

Faṣl. ⁸Şerbet: Ḥabbü'n-nîl beş dirhem, mevîzec beş dirhem, sinâmekî beş dirhem, ⁹helile-i zerd beş dirhem, buyan dibi beş dirhem, râziyâne toḥmı ¹⁰beş dirhem, maḥmûde beş dirhem.

Faṣl. Ma'cûn-ı ¹¹felâsife: Bu ma'cûnuñ bir adına mâddetü'l-ḥayât dêrler. Fa'ide éder balgama [277a] ve nefesi ḳuvvetlü éder, âdemi feraḥ éder, ṭa'âmı

hazm eder, kuvvet-i ²muḥāfazayı arturur, gâyetde zîrek eder, ‘aklı arturur, yeli sâkin ³eyler, menî arturur, dili revân eder, bendükşeler ağrısın gide-rür, ⁴sidük tamlasın keser ve dişler dibin berkidür ve beñzi nûrlandırur ⁵ve ta‘amların buḥârın dimâğa çıkmağa kıomaz. Edviyesi budur: ⁶Fülful, dâr-ı fülful, zencebîl, darçînî, emlec, belîlec, şaytarac, zerâvend-i ⁷müdahrac ve ‘urûk-ı şufur ve encîr ve babadiye çiçeği ve köknar ve ⁸Hindistân kôzı ve dilki şaşığı degmesinden berâber ve kızıl ⁹üzüm altmış dirhem, bu edviye-nün her birinün vezni yigirmi dirhem ¹⁰olunca ve bu taḳdırce râziyâne on dirhem; bu edviyeyi ¹¹‘alâ-ḥidetin yumşak dögeler, eleyeler, üç edviye kadar kefi [277b] alınmış bal-ıla ma‘cûn edeler ve ḥâcet vaḳtında beşer dirhem ²eyeler, ‘azîm fâide eder.

فصل معجون مادة الحياة وهو معجون فلاسفة ينفع الفضول البلغمية و يقوي القلب و يفرحه و يهضم الغداء و يحبس و يقطع سلاسة البول و يسكن الرياح و يزيد في المنى و يحرك الشهوات الجماع و يعين علي الانغاض و يشد الأسنان و يذهب باوجاع المفاصل و يذكي الذهن و يزيد في العقل و يحسن اللون و يذهب بالبحر أدويته فلفل دار فلفل زنجبيل دارچيني ألمج بليج شيطرج زراوند مدحرج أصول البابنج و لب حب صنوبر و جوز هندي و حصيت الثعلب من كل واحد عشر دراهمة و بزُر البابونج [278a] خمسة دراهمة زيب الطائفي منقى ثلثون درهماً يدق الأدوية و سحل و يعجن بثلاثة أمثالا عسلاً و يوضع في الشعير مدة أربعين يوماً ثم سلج منه كل غداء مثقال نقل من كتاب الشامل.¹

1 [277b/2 ile 278a/4 arası Arapça yazılmıştır, bu dipnot çeviriyi verir.] Hayat maddesi macunu: Bu filozoflar macunudur. Fazla balgam için yararlıdır, kalbi güçlendirir ve kalbe ferahlık verir, hazmı kolaylaştırır, idrar damlamasını önler, yellenmeyi keser, cinsel arzuyu harekete geçirir, sıkıntıyı giderir, dişleri güçlendirir, mafsâl ağırlarına iyi gelir, zihni açar, zekâyı geliştirir, cildi güzelleştirir. İlaçları: Fülful, dâr-ı fülful, zencebîl, dâr-ı çînî, emlec, belîlec, şaytarac, zerâvend-i müdahrac, usûlül-bâbenc, lübb-i habbûs-sanavber, cevz-i Hindi ve husyetûs-sâleb her birinden on dirhem ve bezrûl-bâbenc beş dirhem, saf Tâif kuru üzümünden otuz dirhem. İlaçlar dövülerek toz haline getirilir ve üç katı bal eklenerek yoğrulur, sonra arpanın içine konur, kırk gün bekletilir. Her yemekte birer miskal yutulur. *Kitâbü’ş-Şâmil*’den nakledildi.

فصل از برای درد دندان و درد سر و درد پشت و درد زانو و درد معدۀ از برای قُلونج و درد چشم باشد دفع شد و جمعی بُرودات که باشد در اوجود این کس به شود اینست آدویها بزجرد و بزر الرّشاد و بزر کرفس و بزر الفجل و بزر الرّیحان و بزر البصل و حبّ السّودا و بزر هلیون و شقاق و زنجبیل و لسانِ عصفور و هلیلج و فلفل ابيض و کندرایض و قرنفل و عود القرح و عود الصّلب و سنبُل هندی و عذبه [278b] وبهمنِ احمرومجموعیرا برابرگیرد بعد از آن نفرُبکوبد و بعسلِ حام به بُزد و یُشرب منه مثقال.¹

Faṣl. ³Şıfat-ı ıtrîfil ma'cûnı budur: Şaru helile beş dirhem, kâbilî ⁴ķabı beş dirhem, belilec ķabı beş dirhem, ķara helile beş dirhem, ⁵besfâyc beş dirhem, türbüd beş dirhem, kişnıc tohumı yigirmi dirhem, ⁶bādām yağı yigirmi dirhem, şâf olmış bal üç yüz dirhem; ⁷bu otları dögeler, bādām yağına koyalar, bir gece ıslana, ertesi ⁸bal-ıla ma'cûn eyleyeler. Hâcet vaqtında şerbeti üç dirhem yeyeler, ⁹nâfi' ola.

Faṣl. Ma'cûnül-bâh, şehveti gâyetde arturur ¹⁰ve ma'deyi kuvvetlü eder, ta'âm iştahâsin getürür ve gâliz yeli ¹¹giderür ve yüregi ve bağı kuvvetlü eder, cimâ'a 'azîm fâ'ide [279a] eder. Boķrať eyitdi: 'Aceb görürem şol kim-seneyi kim işbu ma'cûnı ²yeye dağı gıdâsını ıslâh eđe, ol kişı hekîme muhtâc ola. ³Bu ma'cûna ma'cûn-ı ḥasen dërler. Edviyesi budur: Ānîsûn-ı Mışrı, ⁴kerefüs tohumı, keşür tohumı, şalgam tohumı her birinden on dirhem, ⁵zerr-i verd iki dirhem, maştaki ve ķaranful ve 'âķırķarḥâ ve 'üd her ⁶birinden bir dirhem. Ve bu edviyeyi 'alâ-ḥâlihi yumşak dögeler ⁷ve eyleyeler. Edviye ķadarı üç kefi alınmış bal-ıla ma'cûn eyleyeler, ⁸her gün bir mişķâl yeyeler.

1 [278a/4 ile 278b/2 arası Farsça yazılmıştır, bu dipnot çeviriyi verir.] Diş, baş, sırt ve diz ağrıları ile kulunç ve göz ağrısı içindir. Ayrıca o kişinin vücudunda var olan soğuktan kaynaklanan rahatsızlıkları giderir. İlâci: Havuç tohumu, tere tohumu, kereviz tohumu, turp tohumu, soğan tohumu, karatohum, helyûn tohumu, şakakul ve zencefil, akbiber, kendir, ak günlük, karanfil, üdü'l-ķarha, şakayık, Hint sünbülü ve ak behmen. Bunların hepsini eşit miktarda alsın, ondan sonra iyice dövsün, ham bal ile yoğursun ve ondan birer miskal içsin.

Faṣl. Müferriḥ-i ⁹hâr: Bu ‘aceb müferriḥdür yeñi yürek oynamağa ve yürek şovukluğuna ¹⁰ve ta‘âm sînirmege ve yürege kuvvet vërür ve ma‘deyi kuvvetlendirür. ¹¹Edviyesi: Kârfe ve karanful ve sünbül ve uşne ve târ-ı huşk ve turunc [279b] ve müşk her birinden iki dirhem, za‘firân ve maştakî degmesinden ²buçuk dirhem; dögeler ve eleyeler, kefi alınmış bal-ıla ma‘cün édeler.

³**Faṣl.** Müferriḥ-i bârid: Bu daḥı bir şovuk müferriḥdür ki ⁴fâ’ide éder yürek hırkatına ve yürek ağrısına ve yürek ditremesine ⁵ve yürek yanmağına ve ma‘de yanup ta‘âm göyünmegine. Ve daḥı buḥârı ⁶dimâğa çıkmâğa kıomaz, nâzileyi ve zükkâmı giderür. Edviyesi ⁷budur: Kuru kişnîc iki dirhem, kızıl gül ve tebaşîr-i Hindi birer ⁸dirhem, kâfur iki çekirdek. Ve bu edviyeyi dögeler, ⁹eleyeler, alma şarâbı birle bişüre[ler], ḥâcet vaqtında iki mişkâl ¹⁰isti‘mâl édeler, şifâ bula.

Faṣl. Nüşa-i ¹¹ayaric, şan‘atı budur: Kızıl gül iki dirhem, sünbül iki dirhem, [280a] ‘üd-ı belesân iki dirhem, belesân iki dirhem, selîḥe iki dirhem, ²dârçînî iki dirhem, asarun iki dirhem, maştakî iki dirhem, ³muḳl-i ezrak iki dirhem, za‘firân iki dirhem, şabr-ı uskuṭurî ⁴kırk dirhem; bu edviyeleri onat dögeler ve bir yerde saklayalar ki ⁵yaş girmeye. Ve ḥâcet vaqtında iki dirhem yeyeler, nâfi‘ ola.

⁶**Faṣl.** Başalü’l-‘unşul ya’nî yaban şoğanı aşlın ⁷beyân éder: Meşelâ şoğanı uvaḳ uvaḳ doğrayasın ve bir ⁸çömlege koyasın, muḥkem kıaynasın daḥı koyasın, şovuya. Ve üzerine ⁹kirec yâḥûz yumşak ocaḳ küli saçasın ve bir mişkâr ¹⁰şu koyasın, üç gün veyâ dört gün dura. Andan soñra ¹¹çıkarasın, ova ova muḥkem yuyasın daḥı bir tekne içine koyasın, [280b] dura. Üç dört gün daḥı üzerine günde bir kez şu koyasın, ²gerü dökesin, bir gün dura. Her gün şu koyasın, gerü dökesin. ³Andan soñra çıkarup bir tekneye koyasın, muḥkem dögesin. Andan ⁴soñra balı kıvâma getüresin, iki terkîb kadarı ola. Terkîbleri ⁵bunlardur ki zıkr olınur: Zencebîl beş dirhem, karanful beş dirhem, ⁶ceviz on dirhem, dârçînî üç dirhem, dâr-ı fülful iki dirhem, ⁷za‘firân iki dirhem, günlük on dirhem, maştakî beş dirhem, ⁸besbâse üç dirhem, emlec bir dirhem, belilec bir dirhem, kebâbe ⁹bir dirhem; mezkûr edviyeleri ayru ayru dögeler ve eleyeler, andan ¹⁰bala kıatarlar, ma‘cün édeler. Ğâyet laṭîfdür, cimâ‘a kuvvet vërür.

¹¹**Faşl.** Bir dürlü dahı ki: Yaban şoğanı alasin, [281a] uvağ doğrayasin, bir gece şuda ısladasın, dura. Bir vağıyye²şoğana bir vağıyye şıgıruñ bögregi yağını alasin dahı bunuñ-ıla³koyma eylesesin dahı qarışdurasın. Hamîrden bir çörek eylesesin,⁴bu çöregüñ üzerine yayasın, bir çörek dahı eylesesin ve üzerine⁵kapayasın, tâ ki bu şoğan-ıla yağ iki çöregüñ ortasında⁶kala. Dahı bir furuna şalasın, ol kadar pişe ki bu çöregüñ⁷altı ve üsti yana, kapkara ola. Şovudasın dahı iki çöregi⁸arıdasın dahı şoğanı çıkarasın, andan bu eczâyı hâzır⁹eylesesin: Zencebîl beş dirhem, karanful üç dirhem, dârçînî¹⁰üç dirhem, dâr-ı fülful iki dirhem, za'firân beş dirhem, ¹¹günlük beş dirhem, maştakî beş dirhem; bu eczâyı kıtasın dahı [281b] havânda muhkem dögesin dahı ma'cûn eylesesin, bir zarfa koyup²şaklayasın. Eski öksürüğe ve zîk-i nefese ve öykende ve cigerde³olan veremlere, cümlesine fâ'ide eder.

Faşl.⁴Cevâriş-i şehriyârân: Bu dahı bir cevârişdür ki Yûnân pâdişehleri⁵ğâyet i'tibâr edüp becid işe sürerlerdi. Ve hem aşşıdur⁶ma'ide şovukluğına ve istiskâ rencine. Otları budur: Zencebîl,⁷dârçînî, nânहुवâh ve nâr-ı müşk ve milh-i Hindî ve hîr bu degmesinden⁸onar dirhem, besfâyic beş dirhem, türbüd yigirmi dirhem, ⁹sağmûniyâ on dirhem, şekker yigirmi dirhem; kâmusın¹⁰dögeler ve eleyeler ve bal birle ma'cûn eyleyeler. Şerbeti beş dirhem¹¹veyâ yedi dirhem ola.

Faşl. Cāvşîr ma'cûnı kim [282a] aşşıdur kulinca kim ısıdandur ve kâmu safrâ sayruluğına dahı²aşşıdur. Otları: Benefşe, türbüd degmesinden yigirmişer dirhem, ³kazıma tuz üç buçuğ dirhem ve râziyâne tohmı ve ânîsûn⁴ve maştakî degmesinden ikişer buçuğ dirhem, rubb-ı sûs altı⁵dirhem, hıyârşenber içi elli dirhem, bal iki dirhem; ⁶otları dögeler ve hıyârşenberi ezeler ve süzeler ve bal birle⁷katalar, ma'cûn eyleyeler. Şerbeti bir dirhemden on dirheme degin⁸ola, mizâca göre edeler.

Faşl. Şıfat-ı⁹ma'cûnü'l-bâh: Alalar karanful ve dâr-ı fülful ve zencebîl ve dârçînî¹⁰ve zurunbâd ve kâkule ve sünbül ve selîhe ve asarun ve habbül-l¹¹belesân ve zerr-i verd ve 'ûd-ı Hindî her birinden beşer dirhem, [282b] maştakî ve hûlincân ve cevz-i bevâ ve za'firân ve keşür tohmı²ve tere tohmı ve kuru şakâkul ve turb tohmı ve şalgam tohmı ve şoğan³tohmı ve yonca tohmı ve ânîsûn ve kerefûs tohmı ve kendene tohmı⁴ve panbuğ çekirdegi

ıçı ve fınduk ıçı ve ‘aşfûr tohumı ⁵ıçı ve Hindistân kôzı ıçı ve torağ otı tohumı ve ısrığan ⁶dikenı tohumı ve hıuşyetü’ş-sa‘leb her birinden on dirhem, ⁷lisânü’l-‘aşâfır tohumı dokuz dirhem, günlük sekiz dirhem, râziyâne tohumı ⁸ve tûderî ve helyûn tohumı her birinden yedi dirhem, besbâse ve ⁹kebâbe ve ağı behmen ve kıızıl behmen ve bûzîdân her birinden ¹⁰altı dirhem, su’d dört dirhem; bu cümlesin ayrı ayrı döğeler ¹¹ve eleyeler ve tatlı bādām yağı-y-ıla cerb edeler ve edviyenüñ cümlesi [283a] miqdârınca ıgı bal-ıla ma‘cûn edeler. Şerbeti bir kôz miqdâridur.

²Faşl. Şıfat-ı ma‘cûn-ı müşhil: Alalar sünbül ve dârcînî ³ve cevz-i bevva ve kıaranful her birinden altışar dirhem, türbüd on beş ⁴dirhem, eftimun on beş dirhem, sağımüniyâ dört dirhem; ⁵bu edviyeleri ayrı ayrı döğeler ve eleyeler ve bu edviye miqdârı ⁶bir buçuğ şekker ve bir buçuğ bal birle ma‘cûn eyleyeler. Şerbeti ⁷iki dirhemdür, şabâh aç kıarına veresin, fâ’ide ede inşâ’allâhu ⁸te’âlâ. Ve bu edviyenüñ mü’ellifi Şerefeddîn eydür: Amâsiyye ⁹Dârü’ş-şifasında on dört yıl tabâbet etdüm, mecmû‘ gelen ¹⁰mecânine bu terkib birle mu‘alece etdüm, bu terkibün havâşşın ¹¹gördüm, andan sonra bu kitâba yazdum, tâ ki tâlibler bu terkib-ile [283b] ‘amel edüp müstefid olalar be-fermânilâh.

Faşl. ²Bu ma‘cûn dahı öksürüğe ‘azîm fâ’ide eder. Şan‘atı budur: ³Alalar altı dirhem erük pusu, üç dirhem erük pusını ⁴şuda ısladasın ve hülbeyi dögesin, ol ıslanmış pusa ⁵katasın ve birez bal kıatup yoğurasın, ma‘cûn ola. Üç bahş ⁶edüp üç gün şabâh veresin, isti‘mâl ede.

⁷Faşl. Şıfat-ı ma‘cûn-ı nânıhuvâh: Bu bir ma‘cûndur ki ⁸fâ’ide eyler şol kışilere kim cimâ’a kıadır olmayalar; ⁹gerek-ise ruţûbet sebebinden olsun, gerek-ise yubûset sebebinden ¹⁰olsun. Ma‘deye kıuvvet verür ve ta‘âmı hazm eder ve menî ¹¹arturur ve ağız kıokusun hoş eyler ve dişler dibin berk eder [284a] ve ağızdan gelen kıara şuyı keser ve süddeleri açar ve kıavukdağı ²taş ı eridür, nâfi’dür. Şan‘atı budur: Alasın nânıhuvâh ve ³keşir tohumı ve kerefüs tohumı ve torağ otı tohumı ve besbâse ⁴ve maştakî her birinden on dirhem, kıaranful ve kıarfe ve ‘âkıır⁵kıarhâ ve asarun ve ‘üd ve za‘firân her birinden bir deng, ⁶müşk buçuğ deng; cümlesin ayrı ayrı dögesin ve eleyesin ve bu ⁷cümle edviye miqdârınca üç kefi alınmış bal-ıla ma‘cûn ⁸edesin. Şerbeti dört buçuğ dirhemdür.

Faṣl. ⁹Bu ma'cûn kavukdağı taşı uvadur ve ezer. Şan'atı budur kim: ¹⁰Alalar kâkenc ve bezrû'l-kerefis ve 'ırk-ı sūs ve fülful ve ḥabbû'l-¹¹ğâr her birinden bir cüz' ve gügercin boķı bir buçuk cüz'; bu [284b] otları ayru ayru dögeler ve eleyeler, bal-ıla ma'cûn edeler. ²Şerbeti iki mişkâldür, kavî kişilere ve oğlancuķlara mişkârına ³göre vèreler.

Faṣl. Şıfat-ı ma'cûn kim şoğulcanı ⁴ve namâzburi çıkarur. Şan'atı budur kim: Alalar serḥes üç ⁵dirhem, bereng-i kâbilî ve türmüs ve türbüd-i ebyaz her birinden ikişer ⁶dirhem; bu edviyeleri ayru ayru dögeler ve eleyeler, kefi ⁷alınmış bal-ıla ma'cûn edeler, şöyle ki resmdür. Ve şerbeti üç ⁸dirhemdür, ılıcaķ şu-y-ıla ezüp içeler.

Faṣl. ⁹Bu bir ma'cûndur ki buña ma'cûn-ı levzî dahı dèrler, şafrâyı ¹⁰ve balgamı ve birez sevdâyı ishâl eder ve ḥummâ-yı ğıbb kim bir gün ¹¹dutar bir gün dutmaz ve ḥummâ-yı balgamî kim her gün dutar; bu iki [285a] ısıtmayı dahı kať eyler bi-iznillâh. Şan'atı budur: Alalar şekker ²yigirmi dirhem, saķmüniyâ on dirhem, 'aşfûr toḥmı içi ³ve bādâm-ı muķaşşer ve ḥabbû'n-nîl her birinden beş dirhem; bu cümlesin ⁴dögesin ayru ayru ve eleyesin, şekkeri gül şuyıyla kıvâma ⁵getüresin ve edviyeleri ol şekkere kıtasın, şerbeti bir buçuk dirhemdür. ⁶Ammâ Şerefeddîn eydür: Bu zamâne kavminüñ mizâcına bir buçuk ⁷dirhem fâ'ide étmez, vaķt olur kim iki buçuk vèrürüz, dèr.

⁸**Faṣl.** Semîne-i 'acîbe: Bu dahı bir semizliktür. Otları ⁹budur: Keşîrâ ve me'âş ve aķ behmen ve zurunbâd ve cevz-i cendüm ¹⁰ve ḥaşḥâş toḥmı degmesinden yedişer dirhem; kâmusın dögeler ¹¹ve eleyeler ve sayağı birle kıynadalar. Andan 'alef yüz dirhem, [285b] buğdayı ışladalar ve şol kıadar kıoyalar kim birez çilene. Andan ²ol buğdayı kıavurķa eleyeler ve birbirine kıatalar ve bayam yağın kıatup ³şekker birle her gün yeyeler.

Faṣl. Bu dahı bir ⁴semizliktür kim âdemi semirdür yavlaķ ziyâde. Otları: Nānhuvâh ⁵ve râziyâne ve sezâb ve kimnün degmeden berâber ve bûre ve ⁶merzencüş, bularuñ rub'inca lük ağacı; kâmusın dögeler ⁷ve her gün bir mişkâl yeyeler, ğâyet nâfi'dür.

⁸EL-BÂBÜ’Ş-ŞÂNÎ VE’L-‘İŞRÛN**⁹Bu bâb Firenk uyuzunuñ beyânındadır.**

Yünân hekimleri şöyle ¹⁰eydürler ki: Bu Firenk uyuzunuñ adı kûrhâdur ve Firenk dilince ¹¹mâl-ı Firencese dêrler. Ve Türk dilince Firenk uyuzı dêrler. Ve dahı [286a] rivâyet ederler ki bu maraz tâ Nûh zamânındandır ve ba’zı ²hükemâ eydürler kim Mûsâ devrinden berüdur ve ba’zılar eydür³ler ki bu maraz her biñ yılda bir olur dêrler; zîrâ ‘ufûnet-i ⁴hevâdur. Ammâ hükemâ-yı mütekkaddimîn ve eṭibbâ-yı müte’ahḥirîn ⁵eydürler kim bu maraz üç dürlü olur: Biri sevdâ-y-ıla balğam ⁶galebesinden olur ve birisi kan-ıla balğamdan olur ve biri ⁷mücerred balğamdan olur. Ol ki sevdâ-y-ıla balğamdan ola; çiçeği ⁸az olur, şızısı çok olur, hem şızısı mafşallarda olur. ⁹Ve ol ki kan-ıla balğamdan olur; anuñ çiçeği çok olur ve ¹⁰şızısı kuru ve incikde olur ve karıcılarda olur. Ve ol ki ¹¹yaluñuz balğamdan olur; anuñ yerleri büyük olur [286b] ve yerleri şulanur, hûreye döner, vardukça büyür, andan ²üstâzlar ‘âcizdür. Ve şızısı dahı şiş-ile olur, yer yer yumrulanur ³ve deşilür dahı iriñ ve şaru şular işler, öldürücüdür, anuñ ⁴gibiler öldürür. Dahı bunuñ ‘ilâcında cemî‘ hükemâ ‘âcizlerdür.

⁵Ammâ hükemâdan bir nicesi devâ eylemişlerdür, kimi yağ-ıla ve kimi muğlâb-ıla ⁶ve şerbet-ile. Ammâ sevdâvî gâlib olan kişide olsa devâsı olmaz, ⁷eger kim yağlamağ-ıla ve şerbet ve muğlâb-ıla çiçeği giderse ⁸şızısı gitmez ve eger şızısı dahı giderse ağzunuñ koḡusu gitmez. ⁹Ammâ kan-ıla balğamdan vâkı‘ olsa andan gitse olur ve dahı ¹⁰yaluñuz balğamdan olsa gâyet müşkildür.

Ammâ hekim Marinu ¹¹Firencese eydür ki: Ben bir yağ bulup-dururam ki ne kadar ki Firenk [287a] uyuzunuñ çiçeği ve şızısı olursa giderürem ve nicesinuñ giderdüm ²dahı, deyü hüccet eder. Anuñ terkibi budur ki zikr olı-nur: Mezdekî ³şakız on dirhem, günlük on dirhem, çam şakızı on ⁴dirhem, [süci] tortı on iki dirhem, şâb on dirhem, rastuk ⁵taş on dirhem, isfidâc on iki dirhem, Eflâk tuzu ⁶sekiz dirhem, bal mûmı altı dirhem, taş kınası on ⁷dirhem, mürr-i Mekkî on dirhem, sülimen on dirhem, kükürd ⁸altı dirhem, jive yigirmi dirhem, çoñuz yağı otuz dirhem, ⁹göl yağı on dirhem, babadiye yağı otuz dirhem, ferfiyûn ¹⁰yağı on dirhem, zeytûn yağı kırk dirhem, keçi

böğregi ¹¹yağı elli dirhem, gülâb on dirhem; bu edviyeleri döğeler [287b] ve ince elekden geçüreler ve dahı yağları erideler ve bir havâna ²koyup karışduralar, merhem édeler, âteş kenârında süreler ³üç güne dek. Ammâ altın eyi éde, altı bahş éde, muhkem örtüp ⁴basturalar, tâ ki terleyeler, andan ‘acâ’ib göreler. Ammâ yağı sürmelü ⁵olduğı vaqtın bir şabâh ve bir ahşam süreler üç güne degin.

⁶Muğlâb beyân eder: Ve andan sonra bu muğlâbı bişürüp ⁷içüreler. Muğlâbuñ edviyesi budur: Sinâmekî on dirhem, ⁸benefşe-i huşk beş dirhem, gül-i huşk beş dirhem, sibistân ⁹otuz dâne, ‘unnâb otuz dâne, şeker elli dirhem, hıyârşenbe[r] ¹⁰içi yigirmi dirhem, maħmûde iki dirhem, encîr on dâne; bu ¹¹edviyeleri bir vaqıyye şu-y-ıla kaynadalar ve süzeler ve üzerine maħmûdeyi [288a] yumşak édüp saçalar dahı şekkeri kıtalar, üç bahş eyleyüp ²üç şabâh acila içeler. Dahı ısıcağ dutalar, onat örtüneler.

³Şerbet beyânındadır: Habbü’n-nîl beş dirhem, mevzec beş dirhem, ⁴râziyâne tohmı beş dirhem, maħmûde beş dirhem; işbu edviyeleri ⁵döğüp yumşak édüp kaynadalar ve elli dirhem şeker kıtup ⁶süzeler, andan sonra maħmûdeyi yumşak döğüp üzerine saçalar ⁷dahı beş [dirhem] édüp muğlâbdan sonra içeler. Eger ‘ameli artuğ olursa ⁸yigirmi dirhem ayva şarâbı içeler, üzerine yemek yeyeler. Ammâ ⁹ba’zı hükemâ eydür: Maħmûdeyi ıslâh édeler. Ammâ bu şerbete ¹⁰ıslâh câ’iz degüldür, zîrâ biz bunu tecrîbe édüp dururuz.

¹¹**Faşl.** ‘Îlâc-ı Firenk uyuzu nev‘-i diğer:¹ [288b] Rûğan-ı bâbünec on altı dirhem, rûğan-ı gül on altı dirhem, ²rûğan-ı zeyt on altı dirhem, günlük on dirhem, ³maştakî on dirhem, kaşnı on dirhem, çam şakızı ⁴on dirhem, şem‘-i ‘asel on dirhem, isfidâc on dirhem, ⁵gülâb yigirmi dirhem, sirke on dirhem, jîve otuz dirhem, ⁶keçi böğregi yağı elli dirhem, tuz on dirhem. Kaşnı ⁷ve bal mûmın ve keçi böğregi yağın bu üçin oda vuralar, ⁸erideler ve bâkî edviyeyi saħk édüp elekden geçüreler ve eriyen ⁹yağlara şöyle ki od mu‘tedil ola ve mezbur edviyeleri karışduralar ¹⁰ve bir zarfa kıoyalar ve hâcet vaqtında boynından aşğa tılâ éde ¹¹üç güne degin ve dördüncü gün hammâma gire.

1 288’da derkenarda, içerisinde sinâmekî, türbüd, dârcînî, rûğan-ı bezr-i fistuğ gibi eczaların bulunduğu bir şerbet terkibi yer almaktadır.

Muğlâb-ı [289a] mezbûre: Sinâmekî on dirhem, ‘unnâb otuz dâne, be-nefşe-i ²huşk beş dirhem, gül-i huşk beş dirhem, maştakî beş dirhem, ³günlük beş dirhem, kaşnî beş dirhem, uşak beş dirhem, ⁴sibistân otuz dâne, şekker elli dirhem, hıyârşenber ⁵içi yigirmi dirhem, şem‘-i ‘asel otuz dirhem, çam şakızı ⁶kırk dirhem, zeyt yağı yigirmi dirhem; bu mecmû‘ın kaynadalar ⁷ve süzeler ve zarfa koyalar dağı hâcet vaktında dört bahş ⁸oluna.

Faşl. ‘Îlâc-ı Firenk uyuzı nev‘-i diğer: ⁹Seksen dirhem keçinün içi yağı ki sızmış ola ve otuz dirhem ¹⁰jîve ve on dirhem maştakî şakız ve on dirhem hâş ¹¹günlük ve on dirhem kaşnî ve on [dirhem] bal mûmı [289b] ve yigirmi dirhem isfidâc ve on dirhem Şâm şakızı ²ve on dirhem gül yağı, on dirhem bâbûnec, yigirmi dirhem ³gülâb, on dirhem sirke, yigirmi dirhem zeyt yağı, elli ⁴dirhem hınzîr yağı. Zeyt yağı-y-ıla jîveyi olduralar ve kaşnıyı ⁵sirke içinde ısladalar, tâ ki hallola. Andan sonra bu edviyeleri ⁶ol seksen dirhem yağıuñ içine şalalar ve havân desti-y-ile ⁷karışduralar. Dağı hammâma varalar, yunalar, çıkdıkdan sonra ⁸ocağa karşı yağlayalar bir şabâh ve bir ahşam ve bir şabâh ⁹dağı; şöyle ki üç def’a ola. Yağlanıcağ kendüyi örteler, ¹⁰başduralar, der içinde yata. Yağladıkdan sonra ekşi yemekden ¹¹perhîz êde. ‘Acâ’ib mücerrebdür, bilmiş olalar. Bu edviyeden gâfil [290a] olmayalar; niçe kerre tecrîbe olunmuşdur.

Faşl. ²Firenk uyuzı içün bu dağı mücerrebdür, şan‘atı budur: Günlük ³on dirhem, mezdekî şakız on dirhem, mürr-i Mekki on dirhem, ⁴jîve yigirmi dirhem, bal yigirmi dirhem, porsuk yağı otuz ⁵dirhem, keçinün böğregi yağı altmış dirhem, gül yağı yigirmi dirhem, ⁶gül suyu on beş dirhem, turunc suyu on dirhem, ⁷babadiye yağı on iki dirhem, hınzîr yağı otuz dirhem, ⁸kükürd yedi dirhem. Ol jîveyi kükürd-ile olduralar ⁹dağı üzerine üç dirhem kına katalar, havân desti-y-ile muhkem ¹⁰ovalar. Ol zıkr olan yağları hâzır êdeler dağı edviye ¹¹üzerine koyalar, karışduralar, merhem gibi ola. Ve ol hastayı hammâma [290b] koyalar, yundıkdan sonra âteşe karşı kızduralar ve muhkem ovalar ²ve ova ova yağlayalar. İki yerlerini artuk ovmayalar; boş böğürlerin ³ve yüregine sürmeyeler, şakınalar. Andan sonra onat örtüp ⁴başduralar, tâ ki derleye, ısı dutalar, tâ ‘acâ’ib göreler. Elli ⁵dirhem ânîsün ve yüz dirhem encîr ve yüz dirhem arpa ⁶koyup kaynadalar, şuyunu içüreler ve et-ile balık ve yoğurd ⁷yedürmeyeler, gâliz gıdâlardan perhîz êdeler.

Mariyûn ⁸hekîm eydür: Bu yağ-ıla ben çok hastaya tîmâr eyledüm. ⁹Ammâ ğalîz ğıdâlardan yine üzülür, şaķınmaķ gerekdür, tâ ki ¹⁰hâşıl ola.

Faşl. Nev'-i diĝer Firenk uyuzı 'ilâcı: ¹¹Gül yaĝı on dirhem, babadiye yaĝı on iki dirhem, [291a] şaķız on iki dirhem, ğünlük on iki dirhem, Eflâķ ²tuzı on iki dirhem, böĝrek yaĝı beş dirhem, bal mûmı ³dört dirhem, gül şuyı on iki dirhem, sülîmen dört ⁴dirhem, ķalem-i jengâr iki dirhem, eftimun on iki dirhem, ⁵jîve on iki dirhem; mecmû'ın terkîb edüp dört baķş ⁶êdeler, sûreler.

Faşl. Melhem-i Boķrať ve Soķrať, ⁷şan'atı budur: Zeyt yaĝı on iki buķuķ dirhem, Şâm şaķız ⁸bir buķuķ dirhem, zift iki dirhemden deng eksûk, ğünlük ⁹buķuķ dirhem, bal mûmı iki buķuķ dirhem, tirementine iki dirhem, ¹⁰böĝrek yaĝı iki dirhem, gül yaĝı on iki buķuķ dirhem, 'anber ¹¹bir buķuķ dirhem, buyan balı iki dirhemden deng eksûk; [291b] üstâdlar 'âdetince merhem êdeler.

Faşl. Nev'-i ²diĝer 'ilâc, Firenk uyuzı içün: Rûĝan-ı bâbûnec on dirhem, ³ğünlük on dirhem, maştaķî on dirhem, ķaşnı on dirhem, ⁴çam şaķız on dirhem, şem'-i 'asel on dirhem, isfidâc ⁵on dirhem, sehîl kelerin, sirke bir miķdâr, jîve otuz ⁶dirhem, keçi böĝregi yaĝı elli dirhem, tuz on dirhem. ⁷Ķaşnı ve bal mûmunı ve keçi böĝregi yaĝını, bu üçünü od-ıla ⁸eride[ler] ve bâķî edviyeleri saķķ edüp elekden ĝeçürüp eriyen ⁹edviyeye mu'tedil olıcaķ ķarışduralar, boynından aşıĝa tılâ ¹⁰êdeler. Eger bir def'a da ĝalâş olmazsa iki def'a, üç def'a ¹¹ĝammâma ĝire, mücerredür.

Faşl. Muĝlâb 'an devâ-yı mezbûr: Sinâmekî [292a] on dirhem, 'unnâb otuz dâne, benefşe-i ĝuşķ beş dirhem, ²gül-i ĝuşķ beş dirhem, mezdekî beş dirhem, ğünlük beş dirhem, ³ķaşnı beş dirhem, uşaķ beş dirhem, sipendân otuz dâne, ⁴şekker elli dirhem, ĝıyârşenber yigirmi dirhem, şem'-i ⁵'asel otuz dirhem, çam şaķız kırķ dirhem, rûĝan-ı zeyt.

Faşl. Muĝlâb-ı diĝer: Sinâmekî on ⁷dirhem, benefşe-i ĝuşķ beş dirhem, gül-i ĝuşķ beş dirhem, ⁸sipendân otuz dâne, 'unnâb otuz dâne, şekker elli ⁹dirhem, ĝıyârşenber yigirmi dirhem, maķmûde bir dirhem, encîr ¹⁰on dâne.

Şerbet: Ĥabbû'n-nil beş dirhem, mevîzec beş ¹¹dirhem, sinâmekî beş dirhem, helîle-i zerd beş dirhem, [292b] buyan soyulmuş beş dirhem, râziyâne toĝmı beş dirhem, maķmûde ²beş dirhem.

Faşl. Fi'l-cereb, uyuz içündür. Anuñ³dağı sebebi oldur kim; kan fesâda varur, sevdâ-y-ıla karşısur⁴veyâ göyünmiş şafrâ-y-ıla ve tuzlu balğam birle, ıssı gıdâlar yemekden⁵ve ıssı ma'cûnlar yemekden. Eger uyuz baş uyuzı olsa, bâselik⁶ı tamarından kan alduralar ve maṭbûḥ-ı eftimun vèreler ve dâ'imâ⁷gül yağı dürteler ve helvâ ve kôz ve qaraca üzüm ve bal⁸yemeyeler ve bu tılayı dürteler: Jive ve iltimâsı, altun ve iklîmiyâsı⁹ve aḳ kükürd ve defni yaprağı ve kûnduse ve mürdeseng; kâmusın¹⁰döğeler ve gül yağına qarup dürteler ve birez sirke dağı¹¹katalar ve dürtüne. Ve érte ḥammâma vara ve çıkasına yakın çoğanı [293a] sirke-y-ile qarışdurup dürtüne ve birez otura ve gèrü yuna²dağı çıka.

Faşl. Ve bir uyuz otı dağı yaş uyuza³ve kuru uyuza: Üç yumurda bişüre, şöyle ki katı ola ve şarusın⁴ala ve jiveyi oldura ve kûnduma döge ve eli-y-ile kâmusın birbirine⁵qarışdura. Ve ol üç yumurda şarusın bu otlar-ıla üç⁶top eyleye ve üç gün ḥammâma vara ve yuna. Ve ol üç⁷topdan her gün bir ṭobı yunduğından soñra dürtüne⁸ve birez otura ve yuna, çıka. Tañrı te'âlâ fazlında tēz⁹şihḥat bula.

Faşl. Ve bir ot dağı uyuza¹⁰eyüdü: Şaru helile kabı üç dirhem, sinâmekî bir dirhem,¹¹şâh tere bir dirhem, afsentin üç deng; kâmusın döğeler¹ [293b] ve ezilmiş zerdâlû şuyına katup yoğuralar ve her gün andan²bir kôzca yeyeler.

Faşl. Ve bu nuḳû' dağı uyuza³eyüdü: Erük otuz dâne, temirhindî dânesinden ayru⁴on dirhem, şekker yigirmi dirhem; şu birle şerbet⁵resmince qaynadalar ve koyalar, bir gèce dura. Ve értesi getüreler⁶ve bu otları ovalar, tâ ki kuvveti çıkınca. Andan süzeler, vèreler kim⁷içe. Ve eger uyuz 'asirlense üç gün pey-â-pey birer mişkâl⁸şabr yuda, Tañrı te'âlâ 'inâyetinde şihḥat bula.

Faşl.⁹Ve bu dağı kim âdem giciyik olsa, uyuzsuz olsa: Sirke¹⁰ve gül yağı birle qarışdu[ra]lar ve kerefüs döğeler, şuyın¹¹alalar ve birbirine katup kaşuk birle urup qarışdura[lar], tâ ki [294a] birbirine oñat qarışa. Andan gèrü birkaç gün pey-â-pey²ḥammâma vara ve bu yaḳuyı dürtüne,³kaşınmaḳdan emîn ola.

1 293a'da derkenarda "Kûnduma ya'nî bevâşır otunuñ toḥmina derler" ibaresi mevcuttur.

El-kelef: Bu dağı bir rencdür ki gevdede kara⁴kara belürür, aña Türkce cıgıt dërler ve ol qarası⁵ve kızılı dağı olur, anuñ eyregi deride olur. Ve bu kelef⁶bir qandur sevdâlu kim, niçe tamarlarda deri altında gizlenüp-durur⁷ve ol durduğı aranuñ rengini dönderür. Ve bu kelef,⁸yüklü ‘avratlarda vâkı’ olur tams sebebinden.⁹Ve bu kelef dağı, maṭbūḥ-ı eftimun içeler ve ma‘cūn-ı necāḥ yeyeler¹⁰ve süd çürüğün eftimun birle içeler ve bu yakuyı dürteler:¹¹Büre, fülful ve qavun toḥmı ve argun toḥmı ve tırb toḥmı [294b] ve qandese ve dārçinî ve kuşt ve ḥabb-ı maḥleb ve acı bādām²ve ḥabbü’l-bān ve olmış jîve ve süsen dibi ve ḥardal; işbunlardan³qanqısı bulunursa alup birbirine qatarlar ve dögeler,⁴sirkeye qatup dürteler ve gece yata ve tañla ḥammāma vara.⁵Ammā bu otlara mersin toḥmın qatarlar ve mercimek ve eger ki⁶şığır ödüne ‘anzerūt dögeler ve qatarlar ve gece dürteler⁷ve şabāḥ ḥammāma vara, yuna, şıḥḥat bula bi-‘avnillāhi te‘ālā.

Temmet kitābetü’l-*Cerrāḥ-nāme* fî târîḫi min-şehri Receb sene ihdā ‘aşere ve tis‘amî’e.³¹

1 “Cerrāḥ-nāme’nin yazımı dokuz yüz on bir senesinin Recep ayında tamamlandı.”

SÖZLÜK

A

‘**abeş** (A.) Boş, anlamsız, saçma (şey) 42a/2

‘**ābid** (A.) İbadet eden, kulluk eden kimse

‘**ābid ol-**: Kulluk yapmak 121a/1, 180a/7

ablak (A.) Siyahlı beyazlı, alaca 108a/11

‘**acā’ib** (A.) Garip, tuhaf, alışılanın dışında, değişik 11a/4, 160b/6, 162b/2

‘**aceb** (A.) Garip, acayip, tuhaf, şaşırtıcı 279a/9

‘**aceb gör-**: Şaşırmak 279a/1

‘**acebledüm** (Metinden anlaşıldığına göre)

Kürek kemiği çıkığına verilen ad: *Ve kürek çıkuğına ‘acebledüm dërler* 46a/11

acı 1. Tadı ağızda yakıcı bir etki bırakan, dille alınan duygulardan tatlının karşıtı olan: *Acı yağ-ıla karışduralar, hammâmda yuna, andan soñra dürtüne* 107b/4

2. Vücutta hissedilen rahatsızlık durumu: *Hammâmda ol yeri yuyalar, dürteler, acısına katlanayorsa koparur* 99a/1

acı- (Vücudun bir yeri) Ağrılı olmak, ağrımak, sızlamak 87b/10

acı bādām Gülgillerden bir meyve ağacı ve bu ağacın acımtırak sert kokulu meyvesi (Cprunus comminis) 88b/8, 99a/4, 170b/3

acı bādām yağı: Acıbademden elde edilen yağ 196b/9

acıt- Canını yakmak, ağrı ve sızı vermek, ağrıtmak 76a/4

‘**acibe** (A.) Şaşılacak şey veya kimse

→ semîne-i ‘acibe

‘**āciz** (A.) Güçsüz, kudretsiz 72b/2, 74b/9

‘**āciz ol-**: Bir şey yapmaya gücü yetmemek 60b/2

aç Yemek yeme isteği ve ihtiyacı duyan

aç karına: Açken, hiçbir şey yiyip içmemişken 283a/7

aç- 1. Kapalı, örtülü, kilitli veya bağlı durumdan çıkarmak: *Bunuñ gibi yaraları üç gün yahûz beş gün geçmeyince açmayasın* 6b/6, 65b/11, 80a/9

2. (Toplu veya katlı olan bir şeyi) Yaymak, sermek: *Bezi açdum, gördüm iki yumruğ deñlü nesne, şol deñiz baluğına beñzer* 219b/5

3. Yarmak, deşmek: *Yarup açasın ve timâr edesin* 19a/4, 29b/3, 83a/5

4. Genişletmek: *Eger kim yara dar-ısa açmak gereksin ve ayırtlamak gereksin, tâ kim hâşıl ola* 22a/5, 145a/1

5. Faaliyetini artırmak, fazlalaştırmak: *Menfâ'atı göze ve kapaklarına fâide edüp kanın keser ve göz tonuğun açar* 154b/9

→ âvâzı aç-

açık Bk. *açuk* 7b/1

açıl- 1. Kapalı, örtlü, kilitli, bağlı, toplu veya katlı durumdan çıkarılmak: *Çeñe çıkuğunun nişanı oldur kim; ağır açılır* 39b/10

2. (Vücudun herhangi bir yeri) Yara durumuna gelmek veya kapanmış bir yara tekrar işlemek: *Ve dahı ol kim yara açılır yâhüz irin devşirür, anda gerekdür kim yarasın açasın* 18b/6, 19a/8, 76a/10

3. (Göz için) Körlükten kurtulmak, görür olmak: *Tütiyâ çekeler günde iki kez, karşı gine yuyalar, deñeyeler, eger yaşarsa tüz açılır* 84b/11

4. Tutukluğu gitmek, daha rahat işler olmak: *Isıcak bardağın ağzın kulağa dutalar, tâ ki ol buğ kulağa gire, açıla* 88a/1

5. Zâhir olmak, nümâyân olmak, aşikâr olmak: *Yeyici edviye yedüresin tâ ki kemügi açılınca ve ol kemigün çürüğünü yonasın* 16a/6, 80a/3

→ nefesi açıl-

açla Aç iken 87a/10, 108a/4, 171a/3

açuk Kapalı, örtülü, bağlı, katlı veya kilitli durumda olmayan, açılmış 12b/7, 13a/5, 13a/11

ad Varlıkları birbirinden ayırmaya, tek tek veya cins cins karşılamaya yarayan kelime, isim 2a/4, 67b/5, 73b/5

ad ver-: İsmiyle isimlendirmek, ismini vermek 2a/9

'ad (A. *'add*) Sayma, sayı, adet 1b/1

'adalât (A.) Kaslar: *Beşinci fâşl 'adalâtta ya'nî saçanağ etleri teşrihindedür* 141b/3

'adâvet (A.) Düşmanlık, husumet 123a/6

'aded (A.) Sayı

‘aded-i ‘akd: Kararlaştırılan sayı 105a/1

→ marazu'l-‘aded

a‘del (A.) Mutedil

a‘del-i eşhâs: Kişilerin en mutedili 116a/6

âdem (A.) 1. İnsan cinsi, nev’-i beşer: *Şükr-i bî-ḥad ve sipâs-ı bî-‘ad ol Ḥālîk’a kim âdemi ‘ademden vücûda getürdi* 1b/1

2. Kişi, kimse, şahıs: *Eger kim göresin üç günden sonra ol âdeme bir ḥarâret vâkı‘ olsa* 17a/4, 21a/11

âdem şehveti (Metinden anlaşıldığı kadarıyla) İlaç yapımında kullanılan bir tür drog, madde: *Eger ıslâḥ olmaz-ısa bir kuzğun ödünü ve kirpi ödünü ve âdem şehvetini karışdurup urasın* 77a/8

‘adem (A.) Hiçlik, yokluk 1b/1

‘âdet (A) Herkes tarafından uyulan hal, olagelmiş, alışılmış şey, görenek 66b/4, 218b/7, 269b/2

‘âdet üzere: Gelenek ve usul haline geldiği ve alışıldığı üzere, her zaman yapıldığı gibi 177a/2, 190a/5

adlı / adlu Adı olan, ad sahibi, adlandırılmış 140b/5, 154b/3

adlu adı-y-ıla: Herkesin bildiği adıyla 154b/3

‘Adnî (A.) Aden’e özgü

→ sâzenc-i ‘Adnî

afsentin (Yun.) Pelin otu, yavşan otu, Anadolu’da yirmi kadar türü bilinen ve veronika olarak da adlandırılan bir bitki (Artemisia abssinthum) 216a/9

afsentin ‘uşâresi Pelinden elde edilen özsu 213b/8, 214a/3

‘afşî (A.) Tadı acımtırak, ekşimsi ve buruk olan

→ balgam-ı ‘afşî

afyön (F. efyûn) Haşhaş kapsüllerinden sızan sütün pıhtılaşmasıyla elde edilen ve içinde kokain gibi uyuşturucular bulunan madde 82a/6, 166a/7, 173a/9

afyön-ı Mışrî: Mısır afyonu 223a/1, 223b/7, 244a/9

→ Mışır afyönü

ağ 1. Çeşitli malzemelerden kafes şeklinde örülmüş, göz göz seyrek örgü: *A‘şâb-ı mücevvefe, andan sonra birbirine dolaşur, balık ağı gibi döşenüp bir tabaka olur* 146a/11

2. Şekil bakımından delik delik, göz göz olan şey: *Biribirine tolaşup ağ gibi olur ve beyni altında döşenür* 139b/9

ağaç (I) Sopa, değnek: *Ve aña göre kâmiş bulasın yahûz aña göre oluklı ağaç edesin* 33a/10, 45a/3, 45b/1

ağaç (II) Kökü toprak altında kalan, kereste veya odun olmaya elverişli uzun ömürlü bitki: *Topdan, tüfekden ve atdan düşmeden ve ağaçdan düşmeden ve nesne dokunmadan* 9b/7, 263b/1, 231b/6

ağardıl- Temizlenmek, beyazlatılmak 164b/4, 171b/11

ağarıl- Beyazlatılmak 161a/6

ağart- Ak duruma getirmek, beyazlatmak: *Ve ammâ hâye ak etden ve yağından ve müteharrik ve gayr-ı müteharrik tamarlardan mürekkebdür ve menfa'atı menî bişürüp ağartmağdur* 149b/10

ağdukh Karışık, bozuk, kusurlu, ters, aksak, eksik 29b/8

ağır (I) 1. *sıf.* Tartıda çok gelen, yerinden kaldırılması, taşınması güç olan: *Eger kim ağrısına katlanmaz-ısa gerekdür kim üzerine bir ağır nesne başdurasın* 15a/10, 15b/2, 26b/11

2. *zıf.* Yavaş: *Şöyle bilesin kim çeñe çıkuğınınuñ nişanı oldur kim ağır açılır* 39b/10, 155b/7

3. *sıf.* Tahammül edilmez, çekilmez, şiddetli, müthiş: *Dış diblerininüñ etleri yense ve ağız ağrısına ve bunun gibi hûrelere ve âkile yaralara* 237a/10

ağır (II) Sert, keskin: *Anuñ nişanı budur kim teni katı ziyâde ağır ola* 111b/5

ağırlan- Tâzim, tevkir olunmak, hürmet ve itibar görmek: *Ve dahı şöyle bilesin ki üstâdlar iki işden ağırlanurlar* 43a/3

ağırlık Tartıda ağır olma durumu 60a/1

ağır- Ağarmak 111b/7

ağırşak (I) Bir şeyin üzerinde veya etrafındaki tümseğimsi yuvarlak, kurs: *Eger kim oñurğanuñ evveli ki ya'nî evvelki ağırşığı olursa ol sâ'at ölüür* 51a/7

ağırşak (II) Diz kapağı, aşık kemiği: *Diz ağırşagınınuñ sınıuğın beyân eder* 36a/9, 59a/7

ağız 1. Ağız: *Azu dişleri birbiri-y-ile berâber buluşa ve ağızını dahı berâber yumabile* 40b/10, 51a/10, 63a/9

2. Kapların veya içi boş şeylerin açık tarafı: *Isıcak bardağın ağzın kulağa dutalar, tâ ki ol buğ kulağa gire* 88a/1, 202b/6, 241b/5

3. Uç, kenar: *Yaranun ağzını açasın ammâ kabz etmeyesin, tâ şübheñ gönülünden gitmeyince* 75a/3, 76a/1, 104a/7

ağız kokusu Ağızda oluşan koku 283b/11, 286b/8

ağız suyu Tükürük 93b/7

ağrı Vücudun herhangi bir yerinde derinden ve yaygın bir şekilde hissedilen sürekli acı ve ıstırap, sızı 15a/9, 28a/10, 29a/5

→ baş ağrısı, bél ağrısı, şovuk ağrılar, yarım baş ağrısı

ağrı- (Vücudun herhangi bir yeri) Ağrılı olmak, acı vermek 32a/9, 34a/5, 49b/8

ağrılı Ağrısı olan, ağrıyan 188a/8

ağrı- Ağrmasına sebep olmak, acıtmak, elem vermek 90b/6

ağsır- Aksırmak 69b/6

ağsırd- Aksırtmak 70b/6

ağu Zehir 4a/5, 100a/4, 102a/6

ağu ağacı Zakkum ağacı (Nerium oleander): *Bir rıtl zeyt yağın alalar, içine bir vakıyye ağu ağacı yaprağın koyalar* 198b/7

ağulu Zehirli 61b/10

âhir (A.) Son, sonuncu, en son olan 122b/9, 124b/10, 131a/4

→ gecenün âhir sülüşü, 'ilâc-ı âhir

ahlât (A.) 1. Eski tıpta, insan vücudunu ve mizacını meydana getirdiği ve insan sağlığının bunların dengesine bağlı bulunduğu kabul edilen unsurlar (Bunlar kan, balgam, sevda, safradır): *Ve dahı buyururlar kim, dört dürlü ahlâtı oñat teşhîş êde* 3b/11, 73b/2, 80a/1

2. Bir karışımı meydana getiren unsurlar: *Şıfat-ı zurûr kim cemî' göz ağrılarına fâide eyler, ahlâtı budur* 201b/7

aḥmer (A.) Kırmızı, kızıl

→ verd-i aḥmer, şıfat-ı şâf-ı aḥmer ü ḥâr

aḥsur- Aksırmak 112a/2

aḥşam Akşam 205a/11, 209b/6, 239a/1

aḥvâl (A.) Haller 116a/10, 116b/1, 151b/5

aḥzar (A.) Yeşil, yemyeşil

→ şâf-ı aḥzar, şâf-ı aḥzar-ı memâsik

- aķ** 1. Ak, beyaz: *Bunuñ sebeb-i nişanı, ‘ilâcı: Kān ve şafrā göyünmekden vāķi’ olur, biri aķ ve biri kara pul gibi olur* 79a/5, 109a/2, 109a/3
2. Bazı şeylerin beyaz olan kısmı: *İkinci tabaķası ol şarudur kim gözün ağını ve karasını bürümüşdür* 145b/9
3. (Gözdeki) Beyaz leke: *Göze aķ düşse sebeb-i nişanı, ‘ilâcı: Kandan ve sancudan olur* 84b/3, 229b/2, 233b/2
- aķ ‘anzerüt**: Beyaz anzerut, beyaz gözotu 84b/5, 217a/10, 235b/7
- aķ bāng**: Funda türünde bir bitki 262b/2
- aķ behmen**: Beyaz behmen 282b/9, 285a/9
- aķ ferfiyün**: Beyaz ferbiyon 196b/5
- aķ fülful**: Beyaz biber, asa-yı zümrüd 197b/1, 222a/4, 230a/7
- aķ gül**: Beyaz gül, vahber 168b/11, 243b/11, 244a/8
- aķ günlük**: Beyaz günlük 165b/11, 167a/9, 167b/10
- aķ harbak**: Beyaz harbak 230b/7
- aķ haşhaş**: Beyaz haşhaş 212b/4, 248b/1, 249b/3
- aķ haţmî**: Beyaz hatmi 66b/1
- aķ it tersi**: Köpek gübresi 81a/4, 110a/5
- aķ keşirâ**: Beyaz kesire 228b/2, 236b/7, 240b/6
- aķ kunduz**: Beyaz kunduz 81a/5
- aķ kükürd**: Beyaz kükürd 292b/9
- aķ merhem**: Bir tür merhem 183a/10
- aķ mûm**: Beyaz mum 87b/1, 99b/1, 166b/8
- aķ mürdeseng**: Beyaz mürdeseng 187b/4
- aķ şandal**: Beyaz şandal otu 65b/1, 82a/6, 86b/2
- aķ şoğan**: Zambakgillerden, soğanından ilaç olarak yararlanılan birtakım maddeler elde edilen çok yıllık bir bitki (Urginea maritima): *Ve dahı buyururlar kim: Oğlancuķlarda olursa aķ şoğanı bezir-ile erideler ve dürteler* 70b/10, 71a/8
- aķ şâf**: Bir tür fitil 84a/6
- aķ tebâşîr**: Beyaz Hint kamışı 236b/7
- aķ türbüd**: Beyaz türbüd 213a/7, 214a/11, 215a/8

→ yûzi aķ ol-

ak- 1. (Sıvılar veya ufak taneli maddeler için) Bulunduğu yerden daha alçak bir yere doğru gitmek: *Baş ağırır ve sancar ve başın götüremez ve gözinden yaş akar* 82b/2, 112b/1

2. (Bir basınç etkisiyle bulunduğu yerden) Dışarı çıkmak, fışkırmak: *Eger kim kanı çok aka, kan dutacak edviye vurmaysın* 6b/1, 19a/11, 20a/8

3. (İçindeki veya üstündeki sulu maddeyi) Dışarı vermek: *Ve eger kim eti siyeh eti gögerür ve kanlı iriñ akar* 21b/6, 84a/2, 91b/2

4. Sızmak, damlamak: *Diş çekmekden yâ katı esnemekden olur, çeñe birbirine gelmez, ağzı suyu akar* 93b/7, 94a/6, 242a/5

akâkiyâ (F) Mugaylan türünden karaz, selem, surt, Mısır dikenli ve senet ağacı dedikleri semerin yemişinden henüz hamken alınan usare (Succus acaciae) 13a/1, 39b/6, 65a/7

→ şâf-ı akâkiyâ

akça Beyazımsı 112b/8, 113b/1

akçıl Rengi aka çalan, beyazımsı, beyazımtrak 109a/7, 112b/1

akçıl bahak Ciltte pul pul beyaz lekeler yapan hastalık 109a/7

‘akd (A.) Kararlaştırma

→ ‘aded-i ‘akd

‘akûbet (A.) Sonunda, nihayet, neticede 51a/10, 199a/6

‘akırkarhâ (A.) Yapışkan otu, pireotu, nezle otu (Anacyclus pyrethrum): *Sezâb, hardal, mive, zencebîl, büber, maştakî, ‘akırkarhâ; bunları dögeler, bal-ıla yoğuralar* 82b/4, 92b/7, 93a/8

akıt- Dökmek 83a/5, 87a/10, 89a/7

‘akîde (A.) Ağdadan yapılan, çeşitli renkte, kokulu, katı, ağızda güç eriyen bir şeker çeşidi 218b/10

‘akîk (A.) Bir tür değerli taş, akik 229a/2

ākile (A.) Üstünde belirdiği organı yavaş yavaş yiyip bitiren, yenirce denilen yara, kemirici ülser, kanser: *Yenür yaraları beyân eder kim Pârsice hûre ve Arabca ākile dërler* 78a/2, 237a/10

‘akl (A.) 1. Düşünme, anlama, kavrama ve davranışlarını ayarlama melekesi, us: *Dürlü dürlü cevâhir-i erkândan ‘aklı ve fıkri birle kendünün şâni‘ kudretin bildürdi* 1b/2, 19b/2, 115a/9

2. Hafıza, hatır: *Ḳuvvet-i muḥāfazâyı arturur, gâyetde zîrek eder, 'aḳlı arturur, yeli sākin eyler* 277a/2

'aḳlın yavukul- Aklını kaybetmek: *İmdi anuñ nişân-ı 'alâmeti oldur kim ditreye ve 'aḳlın yavukula* 19a/3, 38a/3

aḳlık / aḳluḳ Ak olma durumu, beyazlık 125a/1

→ yüzi aḳlığınan yüzi ḳarası artuḳ ol-, yüz aḳluḡı yerine yüz ḳaralığın ḥâsıl et-

'aks (A.) Ters, zıt, aykırı 121a/6

aḳsa- Bir ayağın kısa veya sakat olması sebebiyle hafifçe topallamak 5b/5

aḳsâm (A.) Kısımlar, bölümler 130b/11

aḳtâr (A.) Taraflar, bölgeler, kısımlar, köşe bucaklar 121b/8

aḳtarıl- Altı üstüne getirilmek, karıştırılmak

→ gönül aḳtarıl-

aḳuruş (?) 162b/11

al- 1. (Herhangi bir şeyi) Tutup yerinden ayırarak elinde veya yanında bulundurmak: *Şaruḡuñ bir ucın bir eline ve bir ucın bir eline ala ve devşüre* 20b/2 72a/6, 111a/1

2. (Bir şeyi) Kullanmak üzere veya gerekeni yapmak üzere yanında bulundurmak: *Mümıyâ dahı mu'tedildür, eger ki andan bir ḳirât ya bucuḳ dirhem alalar* 67b/11, 99b/5

3. Temizlemek: *Ol güğüli ol yaranuñ içinde yuvalayasın, ne ḳadar kim ḥurdesi var-ısa alur* 20b/4, 20b/5

4. Gidermek, izâle etmek: *Zîrâ ki şîşe anuñ aḡrısın da alur, dahı şîşin giderür* 28a/10, 100a/4

5. İçine çekmek: *Anuñ nişânı budur kim şokuldaya ve şoluḡını güc-ile ala* 28a/8, 28b/7

6. Koymak: *Sen anuñ ardına geçesin, anuñ başını iki buduñ arasına alasın* 41a/9

→ boynuna al-, ḳan al-, nefes al-

alıḳo- Bırakmak 20b/6, 20b/7, 22b/9

alivër- Çabucak veya ansızın almak

→ ḳan alivër-

ala Kırmızı 146a/1

‘alâ (A.) Üst, üstünde, üzere

‘alâ-ḥālîhi: olduğu gibi, kendi hali üzere 248b/2, 279a/6

‘alâ-ḥîdetin: Ayrı ayrı, teker teker, birer birer 277a/11

‘alâ-sebîlin: ...yolunda, ...yollu, ...olarak, ...şeklinde 179b/4

‘Alâ'im-i Cerrâḥîn (ö.i.) İncelediğimiz Cerrah İbrâhîm'in eseri 2a/8

‘alâmet (A.) Nişan, belirti, işaret 15a/2, 21b/1, 22b/6

‘alâmet-i nişân Belirtisinin işareti 35a/11, 63a/6

→ nişân-ı ‘alâmet

alçaḳ Yerden mesafesi az, yere yakın, basık 67a/3, 91b/9, 126a/5

→ kendüyi alçaḳ dut-

alda- Aldatmak, kandırmak 39b/1

aldur- Aldırmak 158a/5, 158b/10, 158b/11

→ kan aldur-

‘alef (A.) Hayvan yemi 285a/11

‘ale'l-ıtlâḳ (A.) Genellikle, ayırım yapmadan 144a/3

‘âlem (A.) Yerde ve gökte yaratılmış olan şeylerin bütünü, kâinat, evren 1b/5

alın Yüzün, kaşları üstünden saçlara kadar olan ve şakaklar arasında kalan kısmı 40a/2, 82b/10, 86a/7

alın- 1. Tıbbî bir müdahale ile vücuttan çıkarılmak: *Ya degirmi ola ya bir pâre eti alınmış ola yâ uzun ola* 6a/1

2. Giderilmek, çıkarılmak, izâle edilmek: *Üç edviye kadar kefi alınmış bal-ıla ma'cûn edeler* 277b/1, 279a/7, 279b/2

→ kan alın-

alışdur- Benimsemesini sağlamak 160b/5

‘alîl (A.) Hasta, hastalıklı, mariz, illetli (kimse) 160b/6, 161a/6, 166a/5

Allâh (A.) Her şeyin yaratıcısı olan tek ve mutlak varlık, Tanrı, Hudâ

Allâhu te‘âlâ: Yüce Allah, ulu Allah manasına gelen bu söz Allah lafzı yerine ve saygı ifadesi olarak kullanılır 9b/2

alma Elma (Pirus malus) 65a/6, 104b/3, 245b/10

alma şarâbı: Elmadan yapılan bir tür şurup 279b/9

alma suyu: Elma suyu 256b/3

alma şerbeti: Elmadan yapılan bir tür şerbet 262a/8

→ çürük alma

alt 1. Bir şeyin yere bakan yüzü, karşıtı, üst: *Gerekdür kim ol hastayı çalkoyun yaturasın ve altına bir yaşduğ koyasın* 27b/1, 29b/10, 54b/2

2. İç, iç taraf: *Ve dahı eger kim göresin ol sınığı şaruğ altında şişe ve kızara, gerekdür kim* 15a/2

3. Bir nesnenin yere temas eden kısmı, taban: *Ol çifte altına bir yumşak nesne gerekdür, koyasın* 26a/4, 57a/3

→ kıltuğ altı

altın Alt, alttaki: *Altın yanından neşter-ile açalar, büyücek kuru fetil şokalar* 97b/3

altun Altın 4b/9, 69b/10, 234b/10

altun iklîmiyâsı / altun kılîmiyâsı: Altın posası 84b/6, 222b/4, 224a/3

âlûde (F.) Bulaşmış, bulaşan 65b/10

‘alûk (A.) Ezme

‘alûk ét- Ezmek 216a/11

‘âm (A. *‘amm*) Herkese ait, genel, umuma mahsus 133b/11

amân ünl. Yardım isteme, imdat dileme

amân vermemek: Göz açtırmamak, nefes aldırmamak, fırsat vermemek 40a/9

Amâsiyye (ö.i.) Amasya şehri

Amâsiyye Dârü’ş-şifâsı: Amasya Darüşşifası 283a/8

amberbaris (Yun.) Sarı çalı, çoban tuzluğu, diken üzümü denen bitki (Berberis vulgaris): *Nişâsta her birinden dörder dirhem, tebâşîr ve mersin yemişi ve amberbaris üçer dirhem* 241a/2, 241a/3, 241a/6

amberbaris şuyı: Sarı çalı bitkisinden elde dilen su 241a/10

→ kurş-ı amberbaris

‘amel (A.) 1. Bir maksatla yapılan iş, eylem, fiil: *Ve dahı cerrâh olan kimesne ‘ilmi-y-ile ve ‘ameli ile kıyak gerekdür* 4a/6, 10a/11, 19b/4

2. Sulu ve daha sık dışkı çıkarma, ishal, sürgün: *Yigirmi beş dirhem şekker üzerine süzeler, içeler. ‘Amel dükenicek ‘alâmeti budur kim* 210b/1

‘amele getür-: Kullanmak 189b/11, 201b/6, 201b/10

‘amel eyle-: (Gereğince) Hareket etmek 237b/10

‘amel ét-: (Gereğince) Hareket etmek 174a/5, 177b/8, 179a/3

‘amel olun-: (Gereğince) Hareket edilmek 178a/10, 180a/7, 222b/7

ammā (A.) Zıt ve aykırı hükmü ifade eden iki cümleyi birbirine bağlar; ancak, fakat, lâkin 2a/5, 3b/9

amrūd (F.) Armut (*Pirus communis*) 110a/5

‘an (A.) Arapça kelimelerin, tamlamaların ve zamirlerin başlarına gelerek onlara ayrılma hal eki manası verir ve genellikle zarf görevinde birleşik şekiller yapar: *Muğlāb ‘an devā-yı mezbūr* 291b/11

aña Ona 2a/11, 8b/11, 9a/1

aña göre: Ona göre 13b/7, 17b/1, 31a/11

ana Anne 83b/9

ana karnındağı oğlan: Ana rahmindeki çocuk, cenin: *Bu dahı bir fetiledür kim anası karnındağı oğlanı düşürür gerek-ise ölü olsun, gerek-ise diri olsun* 219a/2

ana rahmi: Döl yatağı 90b/9

añarı Öte, ileriye doğru, öbür taraf 48a/4

‘anber (A.) Amber balığından çıkarılan güzel kokulu, kül renginde bir madde, güzel kokulu bazı maddelerin ortak adı 91b/6, 92b/3, 178b/6

‘anber-i hām: Ham anber 244a/9

ancılayın Onun gibi, o kadar, öyle 47a/1, 126a/11, 139b/7

anda Orada, o anda, o zaman 15b/1, 18b/7, 20a/4

andağı Oradaki, o yerdeki, ondaki 136a/10, 141b/2

andan 1. Ondan: *Ve dahı cerrāh olan kimsenüñ eli uz ve gönli düz gerekdür kim her şey andan incinmeye* 3b/11, 8b/10, 9a/4

2. Sonra, ondan sonra: *İmdi ma'lûm olan kişiniñ evvel şarkısı kaydın göre, andan yaraya tîmār etmege başlaya* 7b/8, 8b/7, 14b/11

3. Ondan ötürü: *Eger kim birkaç gün diri olursa ‘ākıbet kabz olur, andan ölür* 51a/10

andan gerü: Ondan sonra 179b/6

andan sonra: Ondan sonra 4b/10, 8b/2, 33b/3

andık Sırtlan (*Hyaena*) 236b/3

anduz Andız, yaprakları dikenli olan bir çeşit ardıç: *Ve anduz ve servi yaprağı yumşak döğeler ve ol evvelki otlar ki zıkr êtdük, bu otları dahı karışduralar* 66b/6

anı Onu 8b/2, 10a/5, 25a/2

ânîsûn (A.) Anason (Pimpinella anisum) 6b/10, 206a/4, 213a/8

ânîsûn-ı Mısrî Mısır anasonu 247b/8, 279a/3

‘ankebütiyye (A.) Gözün bir tabakası: *Dördünci tabağasına ‘ankebütiyye dërler, zîrâ örümcek avına beñzer* 146a/3

anlar Onlar 4b/11, 11b/8, 42a/10

añsuz Nagehan, ansızın, birdenbire 19b/7

Anṭākî (ö.i.) Antakya’ya ait, oraya mensup

→ saḡmüniyâ-yı Anṭākî

añul Yavaş, sakın, hafif 60a/2

añul añul: Ağır ağır, usul usul, yavaş yavaş 20b/8, 24a/8, 48b/8

anuñ Onun 11b/10, 12a/8, 14a/6

anuñ gibi: Onun gibi 11a/3, 14a/3, 15b/8

anuñ için: Onun için 22b/8, 40a/4, 40a/9

‘anzerût (A.) Sıcak memleketlerde yetişen aynı addaki ağaçtan çıkarılan ve yara tedavisinde kullanılan bir reçine: *Gerekdür kim birez ‘anzerût, gâyet ğubâr eyleyüp ol yara içine saçalar* 6b/2, 7a/5, 70a/11

‘anzerût-ı mürebbâ: Anzarut şırası 201b/3

ara- 1. Bir şeyi bulmaya çalışmak, taharri etmek: *Eger kim anda kemikden ħurde kaldı-y-ısa elüñ-ile arayup bulasın* 19b/5, 30b/4

2. Yoklamak, araştırmak: *Anuñ elini ol iskemli üzerine koyasın ve arayasın* 15a/5, 33a/8, 34b/11

‘Arabî (A.) Araplara, Arap kavmine ait

→ şamğ-ı ‘Arabî, zamğ-ı ‘Arabî

aracuk Ara: *Ve bir budağı talağun çukurına ulaşur ve ol aracukda bulunur* 135a/9

aralık Yer, mahal: *Ol yere deġin varur kim eyegüler ile murdâr iligüñ aralıġudur* 140b/2

ārām (F) Durma, dinlenme 164b/11

aran- Bulunmaya çalışılmak, araştırılmak, taharri edilmek 20b/8

ardınca Arkasından, arkası sıra, peşinden 74b/10

arğun Beyaz çiçekli, dikenli veya dikensiz bir ağaççık, ahlat 294a/11

arı 1. Temiz, tertemiz, pak, tahir: *Cerrâh olan kimsenün avadanlığı uz ve arı gerekdür* 4b/8, 98b/4, 184b/7

2. Saf, katışıksız, halis: *Şamğ-ı Arabî ve ak keşirâ ve şabr-ı sukuturî ve arı cengâr ve kıızıl zernîh* 221b/2, 222a/9, 222b/11

arı kıl- Temizlemek 184b/7

arıdıcı Arıtıcı 108a/11

arıdıl- Temiz duruma getirilmek 268a/5

arılık Arı olma, temizlik, saflık

→ sîne arılığı

arın- 1. Temizlenmek: *Arınacağı var-ısa ayırtlayasın ve şaracağı var-ısa şarasın* 21b/6, 38a/8

2. Katışıksız, arı duruma gelmek: *Alalar arınmış hayvâ çekirdegi için ve ak 'anzerût ve şaru helîle çekirdeginün için* 235a/3, 235b/6

arıt- Temizlemek, temiz duruma getirmek 15b/10, 77b/6, 83a/4

'arız (A.) Sonradan ortaya çıkan

'arız ol- Aslında mevcut olmayıp sonradan ortaya çıkmak 115b/8

arğa 1. Bir şeyin temel tutulan yüzünün tam ters yanı, ön karşıtı: *Ol iskemlinün iki delügi ola arğasından yaña* 52b/7, 99b/6, 129a/1

2. Vücudun belden boyuna kadar olan sırt kısmı: *Evvel gerekdür kim ol hasta arğası-y-ıla bir nesneye dayana* 23a/8, 198b/10, 218b/5

3. Vücudun, bacakların bittiği yerden bele kadar olan kısmı, geri, kış: *Balgâmî 'illetlerden arıdur ve arğa ağrısın giderür* 195b/10, 273a/2

arķırı Eğri, yan üstü, tersine, aykırı, yanlamasına, karşı, ters: *Zirâ kim üzerine ziyâde katı başmakdan burun yaşşılanur, meger katı şına, arķırı* 26a/8, 28a/6, 74b/1

arķun Aheste, yavaş, ağır, sakin: *Ve toğrı eyleyeler ve bağlayalar, evet arķun çekeler* 65b/9, 254b/2

arķun arķun: Yavaş yavaş 66b/9, 186a/4

arķuncak Yavaşça, hafifçe, sessizce: *Görü bağlayalar oñat ve arķuncak dutalar, ammâ sının kemigi çekeler* 66b/9

arpa Arpa (Hordeum vulgare) 6b/9, 71a/8, 89b/2

arşun Yaklaşık 68 santimetreye eşit olan uzunluk ölçüsü 17a/9

art Arka taraf, arka 23b/2, 31b/6, 39a/8

- art-** 1. Sayıca, miktarca çoğalmak, fazlalaşmak, tezayüt etmek: *Ol yaranuñ dört yanı gögere ve şişi arta, ziyâde ola* 76a/6, 151b/1
 2. Belli bir ölçünün üstüne çıkmak: *Anuñ gibi işlerden kan göyner ve harâreti artar* 14a/4, 67a/8
 3. Şiddetlenmek, fazlalaşmak, daha etkili duruma gelmek: *Evvelki bahşî sinnü'n-nümüvdur ve nümüv artmağdur, zîrâ bu sinde insânüñ bedeni ve kuvveti ve hüsnî dâimâ artmağdadur* 124b/1

artuğırak Daha fazla, çokça: *Her gün bir kurşî sikencübîn birle sirkesi artuğırak ola* 258a/5, 261a/9

- artuk** 1. Başka, gayrı, mâada: *Hemîn şöyle bilesin kim âdemden artuk cinsde Hâk te'âlâ celle ve 'alâ köprücek yaratmamışdur* 17b/8, 28a/2, 219b/11
 2. Fazla, ziyade: *Uyluk sınığına yüzün koyu artuk yaturasın ve cemî' ta'âmı ıssı ve ter ola* 12a/7, 29a/1, 41b/11
 3. Küsur, -den fazla: *Ammâ ol ip berk ola ve kalınlığı kiriş deñlü ola ve ol boncuk uzunluğı bir barmağdan artuk ola* 13a/8, 117b/1

→ yüzi aklığandan yüzi qarası artuk ol-

- artur-** 1. Miktarını çoğaltmak, fazlalaştırmak: *Ma'deye kuvvet vèrür ve ta'âmı hazm eder ve menî arturur ve ağız kokuşın hoş eyler* 277a/3, 283b/11
 2. Daha etkili duruma getirmek: *Ma'cünü'l-bâh, şehveti gâyetde arturur ve ma'deyi kuvvetlü eder* 204b/11, 277a/2, 278b/9
 3. Geriye bırakmak, fazla bırakmak: *Bu otları dahı qarışduralar, arturalar* 66b/7

→ gözüñ cilâsın artur-

aru Bk. arı 20b/3

aruk Zayıf, cılız: *Ve katı olur dahı ekşer aruk kişilerde olur ve şovuk olur* 42b/6

aruklık Arıklık, zayıflık: *Aruklıkda eger beñiz kararağ-ısa harâret ve yubüset gâlibdür* 125a/3, 125a/6

ârzü otı Kaya kuruğu, kasirü'l-hacer (Sempervivum): *Baş kâsnî, sinîrlü yaprağı ve ârzü otı; bunları dögeler, sirkeyle qaralar* 101a/7

ās (A.) Mersin ağacı ve bundan elde edilen yemiş (*Myrtus communis*)

→ ḥabb-ı ās, ḥabbü'l-ās, ḳurş-ı ās, varak-ı ās

‘aşab (A.) Sınır, damar

‘aşabu’s-sem’: İşitme siniri: *Birine ‘aşabu’s-sem’ ya’nî ki eşitmek siniri dërler* 130b/9

a‘şāb (A.) Sinirler

a‘şāb-ı mücevvef: Bir grup sinire verilen ad: *Beşinci tabakaya şebkiyye dërler, çok tamarlar ḳarışur, a‘şāb-ı mücevvefe, andan sonra birbirine dolaşur* 146a/10

a‘şābun rāci‘atun ilā fevk: Yukarıya dönen sinirler: *Ve bunlara a‘şābun rāci‘atun ilā fevk dërler, ya’nî yukarıya döner sinirler* 131a/11

āsān (F.) Kolay; (metinden anlaşıldığına göre) bir tür kırığa verilen ad: *Ol kim ḳatı ḥurdedür, aña mevâtet dërler ve ba‘zısı dibelik üzülüdür ammâ eti derisi şağdur, ol şınuğa āsān dërler* 10b/6

āsān ol-: Kolay olmak, kolaylaşmak 2a/9, 142a/4, 144a/11

āsānlık Kolaylık 38b/11, 39b/3, 46a/2

asarun (Yun.) Kediotu, asaron (*Asarum europaeum*): *Behmen-i Hindî otuz dirhem, asarun otuz dirhem, kimnün on dirhem* 163a/1, 280a/2, 282a/10

‘asel (A.) Bal 206b/4, 211a/6, 222a/5

→ şem‘-i ‘asel

aşfar (A.) Sarı, sarımsı

→ helile-i aşfar

‘aşfūr (A.) Yalancı safran, uspur (*Carthamus tinctorium*): *Arpa unı, beneşe, bâbü nec, ‘aşfūr çiçegi, uşak; bunları dögeler, ḳarışduralar* 104a/2, 266b/7, 274a/1

aşıllu Asıllı 55b/6

‘asirlen- Zorlaşmak, güçleşmek: *Eger uyuz ‘asirlense üç gün pey-â-pey birer mişkālşabr yuda* 293b/7

aşl (A.) 1.sıf. Kaynak, kök, köken, mebd, menşe: *Ve arayasın, tâ ki aşlın bulasın* 2b/6, 19b/5, 22a/4

2. sıf. En önemli olan, başta gelen: *Ammâ biz ol aşl yaraya nice ‘ilâc bulup dururuz* 12b/10

3. zf. Gerçekte, hakikatte: *Ammâ bunlar şol vaqt olur kim aşı-y-ıla arınmaya* 21b/6

→ şarâb-ı aşı-ı Hindî

aşlu Bk. *aşıllu* 43b/5

aşlâ (A.) Hiçbir zaman, hiçbir vakit, hiçbir şekilde, kesinlikle, katiyen 43b/3, 64b/8

aşma Belli bir cins üzüm veren, dalları çardak üstüne yayılan tırmanıcı küçük ağaççık, üzüm ağacı 87b/3

aşşı / assı Fayda, kâr, kazanç, menfaat: *Kurş-ı kâfîr kim aşşıdur yürek ağırsına ve hafakâna kim ıssılık birle ola* 183a/4, 256a/10, 255a/2

aşşı ét-: Fayda etmek 179a/5, 182a/7, 263a/10

assı kıl-: Fayda sağlamak 255b/1

âsumânî (F) Gök renginde, açık mavi 113a/9

aş Yenilmek üzere pişirilmiş yiyecek, yemek, taam 67b/2, 82a/3, 83a/10

aşa aş taş taş 276b/1

aşağa Aşağı 6a/7, 7a/10, 24a/11

aşağa çeñe: Alt çene: *Düşmekden aşağıya çeñe ayrılırsa tızcek yakı edeler* 93b/11, 128a/7, 128a/8

aşağakı / aşağıaki Aşağıdaki 47a/7, 47a/9

aşır- Dolamak: *El üzerine tahta aşırmağ gâyetde küstâhlıkdur, megerki sınık kendi anda ola* 32b/4

âşikâre (F) 1. sıf. Açık, meydanda, gözle görülebilen, ayân: *Eger âşikâre-y-ise yaralar, çıkaralar; eger ki görünmez yerde-y-ise üşendürmeyeler* 105a/8, 125b/6

2. zf. Açıkça, açık bir şekilde: *İkinci derecede idügi andan ma'lûm olur kim, kuvvetde artuk ola lîkin ol kadar degildür kim bedenün ef'aline âşikâre zarar érüre* 153a/7, 150a/2, 153a/9

âşikâre ol-: Meydana çıkmak, belli olmak, görünmek 124b/10, 138b/6, 138b/8

aşlama Aşlamak işi: *Lîkin yeri yumrı kaldı. Meşelâ bir ağaç aşlaması gibi oldı* 5b/4

aşu Kırmızı toprak, aşı toprağı 89b/9

'ataş (A.) Susuzluk, susama, hararet: *Yürek oynamağa ve 'ataşa ve kan kuşmağa ve öksürüğe fâ'ide eder* 240b/3

âteş (*F*) Ateş 287b/2, 290b/1

atıl- Atma işine konu olmak

→ siñir atıl-

atmaca Doğan cinsinden yırtıcı kuş, ak kuş (*Accipiter nisus*) 236a/6

avadan İyice, adamakıllı, hakkıyla, tamamıyla: *Avadan ol şu-y-ıla ovasın, tâ ki yumşana* 40b/8, 41a/6, 198b/2

avadanlık Bir şeyi yapmak, onarmak için kullanılan âlet takımı: *Cerrâh olan kimsenün avadanlığı uz ve arı gerekdür* 4b/8, 61b/3

avân (*A*.) Zaman, vakit

avân-ı hayz: Âdet görme zamanı 273a/3

→ hayz avânı

āvâz / āvāze (*F*) Ses, seda 146b/5

āvâzı aç-: Sesi açmak 215b/7, 216a/1

āvâzı boğuk ol-: Sestin boğuk olması 63a/6

āvâz vër-: Seslenmek 69b/7

a‘ver (*A*.) Kör bağırsak: *Birine dıkâk ya‘nî ince dërler ve birine a‘ver ya‘nî gözüz* 147b/8

‘avrat (*A*.) Kadın 5b/2, 42b/8, 45b/6

→ kız emzüren ‘avrat südi

avuç (Sayı sıfatlarıyla) Elin hafifçe kapatılmasıyla meydana gelen çukurun alabileceği (miktar) 91b/9, 205b/7, 267b/8

aya 1. Elin iç tarafında bilekle parmaklar arasında kalan düz kısım, avuç içi:

Anı tahta-y-ıla şarmayasın, eli ayaşına şarasın 33b/5, 47a/3, 49b/10

2. (Metinden anlaşıldığına göre) Bir tür kırık: *Şol şınuğ kim uzadı ola, aña yarık dërler ve ba‘zısı gën olur, ba‘zısı dar olur ve ba‘zınuñ bir uci gën ve bir uci dar olur, aña aya dërler* 10b/4

ayak 1. Bacakların bilekten aşağıda bulunan ve yere basan bölümü: *Anuñ şınuğı şundan vâki‘ olur kim; yüksek yêrden düşmekden olur ve ayak üzerine düşe* 7b/11, 37b/11, 38a/11

2. Bacak: *Anuñ evvel ‘ilâcı budur kim; şınuğı yerleşdüresin şol tarîk-ile kim, evvel ayağını uzadasın ve ağırşığını yerine koyasın* 18a/9, 18b/4, 36b/3

3. Basamak: *Şu şart-ıla kim; bir nerdübânun beşinci ayağına bir top bağladum* 45b/10

‘ayân (F.) Açık, aşîkar, gözle görülür

‘ayân ol-: Görünür hale gelmek, belli olmak, açıkça meydana çıkmak 61b/4

ayâr (A. ‘iyâr) Kurşun üstübeci: *Ve şamğ-ı ‘Arabî ve keşîrâ ve göyünmüş ayâr, her birinden sekiz dirhem; cümlesi toköz otdur* 228a/4

→ şâf-ı ayâr

ayaric (Yun.) İlaç olarak kullanılan bir grup macuna verilen ad: *Evvel kıfal tamarından kan alalar, ayaric-ile dimâğın arıdalar* 83a/4, 84b/5, 86b/8

ayaric-i faykara: Değişik birleşimlerden oluşan bir preparat 205a/10, 213b/5, 215a/8

→ nüşha-i ayaric, şîfat-ı habb-ı ayaric

aygır Damızlık erkek at

aygır hâyesi: Aygır taşığı 73a/3

ayırtla- 1. Ayıklamak, temizlemek: *Gerekdür kim ol yarayı ikileyin açasın ve ayırtlayasın, tâ ki temiz ola* 14b/11, 22b/3

2. Seçmek, ayırıp çıkarmak: *Anuñ aklı budur kim; eger kâbil ise yarasın, ol hurdeyi ayırtlayasın* 26b/4

ayırtlama Ayıklama işi 35b/4

ayırtlan- 1. Ayrılmak, tefrik edilmek: *Ba’zı şöyle hurde olur kim geyrekden ve etden ayırtlanmaz* 10b/7, 21a/3, 23a/2

2. Ayıklamak: *Ba’zısınıñ kemigin dahı kazıdum, tâ ki ayırtlandı, şübhem kalmadı* 78b/6

‘ayn (A.) Göz

→ mākū’l-‘ayn

‘ayneyn (A.) İki göz, gözler

→ mākū’l-‘ayneyn

‘ayniyye (A.) Gözün tabakası, kara kısmı: *Üçüncü tabakası gözüñ karasıdur ve aña ‘ayniyye derler* 145b/11

ayran Yoğurdun sulandırılması ile elde edilen içecek 171a/3, 270b/4, 270b/7

ayrık Yabanî geyik ve sığır: *Göyünmüş ayrık boynuzu ve göyünmüş yumurda kabı degmesinden üçer dirhem* 248a/10

ayrıl- Ayrılmak, ayırma işine konu olmak 24a/4, 25a/4, 26b/7

ayru 1. Farklı ve değişik, başka: *Zirâ kim kalîñ etdür, tâ ki bir ayru nesne kalmaya* 34b/2, 126b/5, 152b/2

2. Kendi başına, tek, yalnız, müstakil: *Sık elekden geçüresin ve çam şakızını ayru dögesin* 36a/1, 175a/2

ayru ayru: Birer birer, teker teker, her biri kendi başına 5b/10, 6a/3, 13a/7

ayru ol-: Birlikte bulunmamak, aynı yerde olmamak 14b/6

ayruk (I) 1. Başka, gayrı, mâada, diğer: *Zirâ ayruk iklim kavminüñ mizâclarına göre bu mu'tedildür* 97b/9, 116a/2, 185a/7

2. Artık, bundan sonra, bir daha: *Andan açılırsa, ayruk anuñ sağalmasınun umması cehd etmeyesin* 38a/6, 209a/2

3. Ayrılmış: *Ayruğuñ sınıuğı yigirmi günde kaynar ve dirsek ve kol sınıuğı kırk günde kaynar* 12a/3

ayruk (II) Ayrık otu (*Agropyrum repens*) 216a/7, 276a/3

ayrukı Başka, başka türlü, ayrı, apayrı, farklı: *Ammâ marazuñ ol bir kısmı kim mürekebedür, ol ayrukı marazlardan hâşıl olur* 151a/5

ayu Ayı (*Ursus arctos*) 193a/4, 193b/5

ayva Ayva ağacının büyük, sarı renkte, tüylü, mayhoş, dokusu sertçe, ufak çekirdekli meyvesi (*Cydonia vulgaris*) 99a/9, 192b/4, 248a/4

ayva çekirdegi lu'âbı: Ayva çekirdeğinin ezilmesiyle elde edilen pelte 182a/10, 208a/5, 215b/10

ayva lu'âbı: Ayvadan ezilmesiyle elde edilen pelte 255b/4

ayva şarâbı: Ayvadan yapılan bir tür şurup 216b/6, 256b/9, 288a/8

ayva şerbeti: Ayvadan yapılan bir tür şurup 250a/9, 261b/5

ayvaţana (Yun.) Yüksekliği 15-70 santimetre, sık tüylü, soluk sarı çiçekli, çok yıllık ve otsu bir bitki (*Achillea nobilis*) 94b/3

az 1. Miktarı, derecesi ve niteliği belli bir ölçünün altında bulunan, çok olmayan: *Bilgil kim anuñ çıkuğı müşkildür; zirâ kim eti azdur* 41b/5, 42b/7, 47a/6

2. Seyrek, nadir, ender olarak: *Şöyle bilesin kim kürek sınıuğı az vâkı' olur* 28a/4, 49b/3

3. Belli bir ölçünün altında: *Katı eski süci içe, ammâ az içe ve dahı az yeve* 252a/1, 252a/2

az az: Az miktarda 187a/2, 243a/2

azar azar: Yavaş yavaş, tedrici suretle 236a/5

az- (Yara, hastalık) Etkili, tehlikeli duruma gelmek: *A'zâ ve beden azmağdan olur ve yumrıcağ olur, azar* 109b/3, 258a/9

a'zâ (A.) Vücudu meydana getiren parçalar, organlar 2b/5, 64a/6, 101a/1

a'zâ-yı mer'üse: Ana organlar 120b/7

a'zâ-yı müfrede: Tek organlar 121a/2, 121a/4, 151a/2

a'zâ-yı mürekkebe: Mürekkep organlar 121a/3, 121a/5, 151a/3

a'zâ-yı müteşâbihe: Benzer organlar 143b/11

a'zâ-yı re'ise: Ana organlar 120b/11

→ cāsūs-ı a'zâ

azacuk Pek az miktarda, azıcık: *Eger açılmazsa neşter-ile azacuk deleler ve çok akıtmayalar* 83b/7, 148b/2, 186a/9

a'zam (A.) Çok (daha, en, pek) büyük

→ müdebbir-i a'zam

'azbe (A.) Ilgın yemişi (Tamarix): *Kızıl gül dört dirhem, 'azbe üç dirhem, yeşil mâzû üç dirhem* 244b/10, 245b/3

azdır- / azdur- Azmasına sebep olmak: *Yüzde kızıl ve yumrıcağ olur, tamâm yüzi azdırur, cüzâma döndürür* 89a/5, 153a/11

'azîm (A.) Çok, fazla, büyük 114b/3, 186b/8, 190a/1

'Azîz (A.) “Benzeri bulunmayan, eşsiz kudret sahibi, mağlup edilmesi mümkün olmayan” manasında olup esmâ-i hüsnâdandır.

→ inşâ allâhu'l-'Azîz

'azm (A.) Kemik

'azmü'l-cebhe: Alın kemiği: *Depenün iki sünnüğine ulaşığdur ve aña 'azmü'l-cebhe derler ya'nî alın sünnüğü derler* 127a/10

'azmü'n-nukre: Ense kemiği: *Depenün iki sünnüğine ulaşığdur ve aña 'azmü'n-nukre derler ya'nî ense sünnüğü* 127a/8

azrak Daha az, azca 105b/5, 245b/9

azu dişi Azı dişi, öğütücü diş 40b/10, 93b/8

'azud (A.) Kolun omuz ile dirsek arasındaki bölümünde bulunan şişkince kas kütleli, pazı 128a/11, 137a/10, 137b/1

B

bâb (I) (A.) Bir kitabın bölümlerinden her biri: *Her mecrûhuñ cerâhâtı aña geñez bulunsun dëyü yigirmi iki bâb üzerine binâ olundu* 2a/11, 3a/10, 3a/11

→ el-bâbü'l-‘aşiru, el-bâbü'l-‘işrûn, el-bâbü'l-evvelü, el-bâbü'l-hâdî ‘aşer, el-bâbü'l-hâdî ve'l-‘işrûn, el-bâbü'l-hâmisü, el-bâbü'l-hâmisü ‘aşer, el-bâbü'r-râbi‘u, el-bâbü'r-râbi‘u ‘aşer, el-bâbü's-sâbi‘u, el-bâbü's-sâbi‘u ‘aşer, el-bâbü's-sâdisü, el-bâbü's-sâdisü ‘aşer, el-bâbü's-sâlisü, el-bâbü's-sâlisü ‘aşer, el-bâbü's-sâminü, el-bâbü's-sâminü ‘aşer, el-bâbü's-sânî, el-bâbü's-sânî ‘aşer, el-bâbü's-sânî ve'l-‘işrûn, el-bâbü't-tâsi‘u, el-bâbü't-tâsi‘u ‘aşer

bâb (II) (A.) Bağır içindeki damar adı: *Ammâ ol şamar kim aña bâb dërler, bağır içinde bulunur ve andan beş şamar budaklanur* 134b/9, 135b/5

babadiye / babadya (Yun.) Papatya (*Matricaria chamomilla*): *Issı çiçekler yağın çıkarmak tarîkâsı meşelâ babadya, nergis gibi* 191b/10, 266b/10, 277a/7

bâbûnec (F.) Papatya (*Matricaria chamomilla*): *Torağ otı yağı ve şarâb yağı ve bâbûnec yağı; bu yağlar-ıla karşı ölüdüp yağlayalar* 66a/3, 82b/9, 88b/4

→ dühn-i bâbûnec, dühnü'l-bâbûnec, haleb-i bâbûnec, rûğan-ı bâbûnec

bâdiş-nâm (F.) İnsanın yüzünde meydana gelen kızılığa denir, bazıları sürh-bâd hastalığı olduğunu, bazıları cüzam başlangıcı olduğunu söyler: *Yüzde bâdiş-nâm olsa sebeb-i nişânı, ilâcı: Kanıñ fesâdından olur* 89a/3

bādām (F.) Badem (*Amygdalus communis*) 82a/10, 88a/7, 88b/10

bādām harîresi: Badem tatlısı 96a/3

bādām-ı mukaşşer: Kabuğu soyulmuş badem 285a/3

bādām yağı: Bademden elde edilen yağ 190b/7

→ mukaşşer bādām

ba‘dehū (A.) Ondan sonra 3b/4

bādem (F.) Bk. bādām 65a/3

bağ 1. Bir nesneyi saran şey, sargı: *Ve eyle ki ‘âdetdür şaralar ve üç güne degin ağacınınuñ bağınuñ şeşmeyeler* 66b/4

2. Kemikleri birbirine bağlamaya, iç organları yerinde tutmaya yarayan lif demeti: *Şöyle bilesin ki uyluğuñ bağı ol kemük-ile bağludur* 55a/3, 71a/5, 131b/10

bâg (F) Üzüm kütüklerinin dikili olduğu yer

bâg çubuğu: Asma fidesi 91a/6

bağa / bağa yaprağı Karnıyarık otu (Semen Psylli): *Beş dirhem bağa kabı küli ve bir çekirdek gergedan boynuzu ve kırk dirhem sükker ma'cünü ola* 73a/3, 256a/2, 262b/6

bağa yaprağı suyu: Bağa yaprağından elde edilen öz su 256a/2

bağanus (Yun.) Sedef otu (Ruta graveolens): *Bağanus veyâ şoğan, kôz yağında veyâ acı bādām yağında bişüreler* 251b/8, 260b/5, 267a/4

bağarsık / bağarsuk Bağirsak 5a/1, 63b/6, 70a/9

→ doğru bağarsuk

bağır 1. Göğüs, sîne: *Gül yağı-y-ıla karışduralar ve bağır üzerine yaķu edeler* 65b/3

2. Ciğer: *Ma'ideyi bağına def eder. Ve ma'ide-y-ile bağır arasında ince tamarlar vardır* 86a/5, 118a/9, 120a/8

bağrsak Bk. *bağarsık / bağarsuk* 62a/11

bağla- 1. Bir şeyi bir yere veya bir şeye tutturmak: *Ol tahtaları ya üç ya dört yerde yahûz beş yerde bağlayasın ve her ipi ayru ayru bağlayasın* 13a/6, 13b/9, 17a/4

2. Sarmak: *Ba'zı kez tahta da hâcet olmaz, yaķu-y-ıla ve şaruğ-ıla hâşıl olur ve katıca bağlayasın* 14b/5, 21a/8, 41a/11

3. Dügümlemek: *İplik yerine altun tel-ile bağladum berkçe* 69b/10

4. Durdurmak: *Şıfat-ı habb-ı diğer kan gidene eyü yarar ve kanın bağlar* 216b/3

→ karnı bağla-, tabî'atı bağla-

bağlan- 1. Sarılmak, sargılanmak: *Ba'zı yer vardır kim tahta-y-ıla bağlanur* 15b/1, 41b/7, 66b/8

2. Kapanmak: *Bu şāfuñ bir hāşıyyeti oldur kim; hayz avânından bağlanup oğlu ve kızı olmayan 'avratlara vërdüm* 219a/9

→ içi bağlan-

bağlayıcı Bağlama niteliği olan 250a/1

bağlu Bağlı 55a/4, 67a/9

bâh (A.) Cinsel arzu, şehvet

→ ma'cünü'l-bâh, şîfat-ı ma'cünü'l-bâh

bahak (A.) Cüzam: *Bahak renci kim ol dahı cüzâm cinsidür* 108b/11, 172a/2, 172a/3

bahâl (A.) Korumak, esirgemek 264a/10

bahâr (F.) Bahar 4b/5, 269a/5

baħr (A.) Deniz

→ kereşü'l-baħr, sereṭân-ı baħr, zebed-i baħr, zebedü'l-baħr

baħr (A.) Buharlanma, ağız kokması 254a/8

→ devâ'ü'l-baħr

baħş (A.) Konu, mevzu 114b/3

baħş (F.) Kısım, bölüm, bir parça 28b/5, 124a/10, 124b/2

baħşâyiş (F.) Bağışlama, ihsan 1b/4

bâ'îse (A.) Hareket ettirici güçlerden, insanın menfaatinin ne yönde olduğunu tespit eden güç: *Ḳuvvet-i müteħarrike dahı iki kısımdur: Biri bâ'îse ve biri fâ'iledür* 123a/9, 123b/2

→ ḳuvvet-i bâ'îse

baķ- 1. Gözleri bir şey üzerine çevirmek: *Üçünci nişânı budur ki karşıısına toğrı baķamaya* 63a/2, 63b/9, 77a/2

2. Yoklamak, araştırmak, incelemek: *Ve ḳaldurasın ve altına baķasın, çökügi altında ḳafadan ḳopmış kemigi var-ısa çıķarasın* 23b/8

baķar (A.) Sığır, öküz, inek cinsinden hayvan

→ merâre-i baķar

baķıla (A.) Bakla (*Vicia faba*) 80b/5, 89b/1, 111b/6

baķır Bakır 61b/6, 75b/1, 221a/11

baķır tūlısı: Bakırın işlenmesi esnasında sıçrayan paslar 71b/5

baķır tūbālı / baķır tuvālı: *Bk. baķır tūlısı* 218a/3, 218a/6, 234b/2

baķıyye (A.) Geri kalan, artan 123b/5, 131a/9, 139a/8

bāķi (A.) Kalan kısım: *Ba'zısı ḳarunuñ ve ḳoluñ derisinde yayılır ve ikisine dahı his verür ve bāķisi iki kısım olur* 133b/5, 177b/2, 181a/4

bāķi ḳal-: Geriye kalmak, arta kalmak 141a/10

baķķam (A.) Bakam ağacı, kızıl ağaç (*Caesalpinia echinata*) 108b/5, 172b/7

baķıla *Bk. baķıla* 71a/7, 248a/9

bal Bal, asel 4a/5, 70b/8, 82b/5

bal cüllâbı: Baldan yapılan bir tür şerbet 82b/3

bal pâlûdesi: Baldan yapılan tatlı 82b/3

bal sikencübîni: Baldan yapılan bir tür şurup 260b/7

bal şerbeti: Baldan yapılan şerbet 92b/8

bal mûmı Bal mumu 33b/7, 39b/7, 41a/1

balçık Yapışkan çamur, mil

balçık hûrmâ: Kabına bastırılarak konmuş, ezik ve yapışkan hurma 17b/10, 53a/4, 162b/2

→ Endülüs balçığı

balçıklı Balçıklı 152b/1

baldır / baldur Bacağın dizden ayak bileğine kadar olan bölümü, incik 129b/6, 134a/10, 138b/4

balgam (A.) Eskiden beden yapısının esasını teşkil ettiği kabul edilen dört unsurdan biri 73a/9, 73b/11, 74a/5

balgam-ı ‘afşî: Kekre balgam 117b/10

balgam-ı hāmız: Ekşi balgam 117b/9

balgam-ı hūlv: Tatlı balgam 117b/5, 117b/9

balgam-ı mālîh: Tuzlu balgam 117b/6

balgam-ı tefîh: Tatsız balgam 118a/2

balgamî (A.) Balgamla ilgili 12a/8, 66a/7, 77b/5

balgamî ısıtma: Balgamdan kaynaklanan sıtma 66a/7

→ hūmmâ-yı balgamî

balık Balık 70a/11, 70b/1, 71b/11

balık ağı: Balık tutmak için hazırlanan ağ 146a/11

balık yelimi: Balık tutkalı 70b/1

balıkçıl Turna cinsinden uzun bacaklı bir kuş (Ardea) 197b/10

bâlig (A.) Bülüğa eren

bâlig ol-: Bülüğa ermek 215b/1

balta Balta 45a/9

ban Ban otu (Hyoscyamus niger) 165a/3, 194a/2, 244a/1

bân (A.) Ban ağacı ve bu ağacın yemişi (Moringa)

→ hābbü’l-bân

banbal kurdı Kuduz böceği: *Jencâr, banbal kurdı, iç yağ-ıla karışduralar, panbuğ-ıla ol yumrı üzerine vuralar* 97a/5, 98b/6

bandur- Batırmak, bulaştırmak 192a/10

bāng (F.) Funda çalısı ve tohumu 166b/5

168b/2, 229a/2

barac Kuyruk sokumu: *Ve oñurğa boğunlarında ve ucada ve e'âlî şerde ya'nî baracda ve sekirdende otuz pāre* 127a/2

baraş (A.) Vücutta yer yer lekeler şeklinde görülen hastalık, abraşlık, alaca hastalığı: *Bahağ-ıla baraş arasında fark etmişlerdür ki; kaçan bahağa igne vuralar, eger kanı çıkarsa kâbil-i ilâcdur* 108a/9, 172a/3

bârid (A.) Soğuk 153a/5

bârid ü ratb: Soğuk ve nemli 116b/11, 152a/3

bârid ü yâbis: Soğuk ve kuru 117a/1, 152a/3, 152a/5

→ müferrih-i bârid

barmak Parmak 4a/5, 13a/8, 17a/8

→ kiçi barmak

baş- 1. Vücutun ağırlığını verecek bir biçimde ayak tabanını bir yere veya bir şeyin üzerine koymak: *Depere ziyâde başmayasın, zîrâ kim üzerine ziyâde katı başmağdan burun yaşşılanur* 18a/10, 26a/7, 52a/11

2. Kuvvetle sıkıştırmak, bastırmak: *Şol tarîk-ile kim, bir bez çağsırı daru-y-ıla doldurasın başa başa* 18a/5

başal (A.) Soğan

başal-ı 'unşul / başalü'l-'unşul: Adasoğanı (Urginea maritima) 88b/7, 274b/9, 280a/6

bâselik (A.) Şah damarı: *On yedinci ekhel tamarı altında olur, aña bâselik dërler* 156a/7

bâselik tamarı / bâselik damarı: Şah damarı 71a/6, 101a/4, 108a/1

→ merhem-i bâselik

baselikun (Yun.) Fesleğen, reyhan (Ocimum basilicum); (metinde) birleşik bir ilaç grubuna verilen addır: *Merhem-i Mısrî, baselikun ya merhem-i rüsül ile bitüreler* 98a/5, 173b/4 177a/4

→ merhem-i baselikun

başar (A.) Görme, görme hassası 122b/3, 236b/2

→ zûlmet-i başar

başdur- Bastırmak 15a/10, 15b/2, 289b/10

başdurma Pastırma: *Eksi nâr kabı, kızıl gül, şığır başdurması küli; bunları dögeler* 92a/9

bâsır (A.) Gören, görücü

→ rûh-ı nûr-ı bâsır

bastur- Bk. *başdur-* 287b/4

baş (I) 1. Baş, kafa, ser: *Yara başda vâki' olsa çok söyletmeysin ve kakıtmayasın* 7a/11, 18b/11, 22b/4

2. Hayvan kellesi: *Baş gibi, pâçe gibi dahı şığır kırnı ve yumurda ve birinc aşı ve herise gibi* 67b/1, 268a/5

3. Uç: *İki taraftan şıkup iki kesük sinirlerün başları berâber geldükden sonra* 5b/2, 31b/3, 90b/1

4. Tane: *Yigirmi baş eski sarımsak alalar, yumşak dögeler* 198a/7

baş ağrısı: Başta duyulan ağrı 82a/11, 156a/3, 158b/8

baş çekzinmesi: Baş dönmesi 205a/1

baş çevrinmegi: Baş dönmesi 154b/7

baş tamarı: Dirseğin iç tarafında hacamet yapılan üç damardan en aşağıda olanı ki akciğer damarı ve baslık da denir 82a/1, 86a/6, 88b/3

baş uyuzu: Bir uyuz türü 292b/5, 293a/2

→ omuz başı, yarım baş ağrısı, yenür baş

baş (II) Yara, çiban: *Baş olduğu vaktin merhem-ile bitüreler* 87a/4, 183a/11, 184a/3

baş barmak Başparmak 33b/4, 40b/5, 60a/10

başar- Başarmak, muvaffak olmak 30b/9

baş bart Yara, çiban, sivilce, yara bere: *Kulağ ardındağı tamar dur kim aña halefü'l-üzñ derler, anuñ menfa'atı kulağ içinde baş bart olsa giderür* 155a/7, 155b/1, 155b/4

başcuğaz Baş, kafa: *Ammâ ki oğlancuqlarda olursa başcuğazlar 'ilâcı* 81b/5

başla- 1. Bir iş yapmak üzere harekete geçmek: *İmdi ma'lûm olan kişinüñ evvel şarkısı kaydın göre, andan yaraya tîmâr etmege başlaya* 7b/8, 67a/3

2. Ortaya çıkmak, başlangıç noktası oluşturmak, teessüs etmek:
Boyunu tamâmet götürmedügi vakt irinlenmege başlar 74a/10, 103b/1, 151b/3

3. (Bir şey) Olur, yürür ve işler duruma gelmek, hareket haline geçmek: *Evvel bir bez-ile gevşek şaralar ve ol şınuğ üstinden başlaya* 67a/1

başlu Başlı 123a/1

başmağcı Ayakkabıcı 202b/10

bat- 1. Acımak, batar gibi ağrımak: *Üçünci nişanı budur kim dili dutula kırk güne degin, yâhûz batar* 20a/1

2. Yok olmak: *Veyâhûz akup işleyüp gine batup andan açılırsa, ayruğ anuñ sağalmasınıñ* 38a/6, 102b/4

başa (?) 224a/3

bâtil (A.) Geçersiz, hükümsüz

bâtil ol- : Hükümü kalmamak 142b/2

bâtin (A.) Gizli, görünmeyen (şey) 122b/4

batur- Batırmak, bir sıvının içine daldırmak 29a/10

bayam Badem 285b/2

bayat Taze olmayan 40a/7, 41a/5, 49a/3

Bâyezîd bin Muḥammed (ö.i.) Sekizinci Osmanlı padişahı II. Bayezid 2a/1

ba'zı (A.) 1. sıf. Birtakım, kimi: *Ba'zı hükemâ eydürler kim, yüz yigirmi gündün sonra hünâmdur* 8a/3, 10a/4, 15a/11

2. zf. Bazen: *Ol şınuğa âsân dërler ve ba'zı şöyle hurde olur kim geyrekden ve etden ayırtlanmaz* 10b/6, 11a/11

ba'zısı Birtakımı, kimisi 9b/10, 10b/10, 11a/6

bâzû (F.) Pazı 86a/6, 128a/11

be (F.) 1. Kelime başına getirilerek zarflar teşkil eden “ile, için, -e kadar, -e göre” anlamında ön ek 283b/1

2. Tekrarlanan iki kelime arasına veya ta edatından sonra getirilerek zarf teşkil eder 35b/4

be-fermānillāh: Allah'ın buyruğu ile 283b/1

be-gāyet: Son derece, fazlasıyla 202a/5, 204b/7, 270b/2

→ tekrār-be-tekrār

bebek Göz bebeği 84b/3, 229b/9

becid / becit 1. Çabuk, acele, derhal: *Ve dahı şöyle bilesin kim bunların ilacı becid gerekdür* 40a/6, 40b/2, 102b/8

2. Sık sık, devamlı olarak: *Başını alçağ koya, hem ısıcağ duta, hammâmda becid gire* 91b/10

3. Çok, ziyade: *Hammâma varalar, turunc kabı ağzı, yarı acı bādām yağı karalar, becid dürteler* 99a/5

becid dut- / becit dut-: Acele etmek 25a/4, 47b/4, 55b/11

bedel (A.) Bir şeyin yerini tutan başka bir şey

bedel mâ-yetaḥallel (A.) Vücudun sarfiyatını tamamlayan yiyecekler 121b/7

beden (A.) Vücut, gövde 41b/8, 109b/2, 113b/8

bedeni fesâda vēr-: Sağlığı bozmak 153a/1, 153a/10, 153a/2

beden-i insân: İnsan vücudu 150a/8, 150a/9

→ tenkıye-i beden kıl-

begen- Beğenmek 177a/6

behmen (F.) Bu isimle bilinen ve ilaç yapımında kullanılan bir bitkidir, kızıl behmen ve ak behmen olmak üzere iki türü vardır: *Ve degme günde birkaç kez bir behmen çeyneye* 253a/8

behmen-i Hindî: Hint behmeni 163a/1, 193a/6

bekâ (A.) Devamlılık 116a/9

bekâ-yı nev': Cinsin bekâsı: *Hem bekâ-yı şahşdan ötürü ve hem bekâ-yı nev'den ötürü mebâdî-i kuvâ, aña yavlağ muhtâcdur* 120a/3, 120a/10, 121b/1

bekâ-yı şahş: Kişinin bekâsı 120a/3, 121a/11, 121b/1

bekit- Sağlamlaştırmak, tahkim etmek, sıkıca bağlanmak: *Ol hasta arkası-yla bir nesneye dayana eñsesine degin ve kulağını bekidesin* 23a/9

bekle- Korumak, muhafaza etmek: *Edvîyetü'l-esnân diş ağrısına aşşıdur kim diş bekleye* 252a/7

bel 1. İnsan bedeninde göğüsle karın, sırtla kalçalar arasında daralmış bölüm: *Ve bir kişi dahı hâzır ola, ol kuşağı da ol beline geçüre* 44a/10, 46a/7, 70b/3

2. Bu bölümün, sırtın altına rastlayan bölgesi: *Evvel beyin deşügidür ve ikinci bağarsuk deşügidür, üçüncü bel uvanuğudur* 5a/2, 110a/11, 195a/1

bêl *Bk. bel* 31b/4, 41b/9, 44a/7

bêl ağrısı: Bel ağrısı 217b/4

belâ (A.) İçinden çıkılması güç, sakıncalı durum 51b/8

belâ ét-: Sıkıntı ve üzüntü vermek 16b/4

belesân (F) Belesen ağacı, balsam ağacı (Commiphora opobalsamum): *Pes üzerine bir dirhem belesân yağın dökeler, geregince karışduralar* 231a/3, 232b/6

belesân yağı: Balsam ağacından elde dilen yağ 231a/3

→ hâbbü'l-belesân, şâf-ı dühn-i belesân, 'üd-ı belesân

belîle / belilec (F) Belile otu (Belleica myrobalon) 264a/1, 277a/6, 278b/4

belki (A. *bel* + F. *ki*) 1. Olabilir ki, muhtemel olarak: *Gâyet teşhîş gerekdür, yalunuz cerrâhlar işi degüldür, belki hekim ıslâhı bile gerekdür* 77b/10, 144b/7

2. Hatta, bile: *Benefşe çok kaynamak gerek, belki añul añul od-ıla kaynamak gerek* 275b/10

bellût (A.) Palamut (Quercus) 80b/2, 90b/2, 91a/6

bellü Belli 15b/6, 114b/1, 114b/2

bellü ol-: Anlaşılabilecek ve görülecek şekilde meydana çıkmak, âşikâr olmak 103a/3

belür- Belirmek, meydana çıkmak, zuhur etmek, görünmek 22b/7, 49b/3, 74a/6

belürsüz Belirsiz 75b/8

benc (A.) Ban otu (Hyoscyamus niger)

→ bezr-i benc, bezrü'l-benc

bend (F) 1. Bağ: *Senbüse bigi bir yaşduğ edeler, üç bendi ola, iki bendini beline bağlayalar ve bir bendini iki budı arasında aşağıdan geçüreler* 70b/3, 72a/2

2. İki âzâ arasındaki ek yeri: *Her vakt ki süñük sınısa yâhûz dökülse ya yerinden bendleri çıkısa ya bertinse* 47a/10, 64b/9, 65b/7

→ hûn-bend

bendükşe (F.) Eklem, mafsâl: *Ekşerî bendükşeler yanında olur, müşkil olur, şarp rencdür* 103b/9, 104a/5, 125b/3

benefşe (F.) Menekşe (*Viola tricolor*) 65b/1, 82a/3, 82a/6

benefşe-i huşk: Kuru menekşe 287b/8, 289a/1, 292a/1

benefşe kûrusı: Kuru menekşe 276a/5

benefşe şarâbı: Menekşe ile yapılan şurup 275a/10

benefşe şerbeti: Menekşe ile yapılan şerbet 255b/5, 255b/7

benefşe yağı: Menekşeden elde edilen yağ 188a/9

→ kûrş-ı benefşe, şarâb-ı benefşe

benek Herhangi bir şey üzerindeki ufak leke 173a/2

beneviş (F. *bânefş*) Çitlembik: *Beneviş pusı altı dirhem, zincifre sekiz dirhem; bu edviyelerün dögüleceğin dögeler* 181b/6, 190b/8

beneviş şakızı: Çitlembikten elde edilen reçine 165b/11, 166a/2, 190b/11

beneviş pusı: Çitlembikten elde edilen posa 190b/8

beñiz Yüz, yüz rengi 12a/9, 63b/6, 125a/1

beñze- Benzemek, andırmak 3b/7, 61b/8, 117a/8

berâber (F.) 1. Birlikte, bir arada: *Şaytarac ‘âkırkarhâ, tûrb tohmı, kündüs, hardal, türmüs; berâber sahq edeler* 109a/5, 182b/1, 183b/6

2. Bir seviyede, bir hizada, eşit: *İki kesük sinirlerün başları berâber geldükden sonra ‘avrat saç-y-ıla dıkdüm* 5b/2, 25a/1, 40b/10

berâber ét-: Bir araya getirmek 34a/8, 59b/6, 164b/9

bere Bir yere çarpma, incitme veya vurma sonucu vücudun herhangi bir yerinde oluşan çürük 30a/5, 162a/3

bereng-i kâbilî Helile türünden bir bitki 284b/5

berk Sağlam, sıkı, muhkem, kuvvetli 6b/4, 21a/8, 25b/6

berk ét- Sağlamlaştırmak 53b/10, 234a/11, 283b/11

berkin- Muhkemleşmek, pekişmek 27b/11, 83b/5

berkiş- Muhkemleşmek, pekişmek 38b/6, 51a/2

berkişdür- Sağlamlaştırmak 25a/7, 26a/10

berkişdürici / berkişdürücü Berkiştirici, sağlamlaştırmacı 24a/5, 25a/5, 27b/4

berkit- Sağlamlaştırmak, tahkim etmek 45a/11, 58b/3, 85b/11

- berklik** Sağlamlık, metanet, şiddet, sertlik 47a/1
- berniyât (A.)** Bir tür hurma 201b/8
- bersiyāvşân (F.)** *Bk. persiyāvşân* 206b/7
- bertik** Çarpma veya ezilme sonucunda yumuşak dokularda meydana gelen zedelenme: *Bêl ağrısına ve dahı darb toķunmağa ve bertige nâfi'dür* 165b/10
- bertin-** Burkulup incinmek: *Ba'zı kez hemân berelenür ve ba'zı kez bertinür* 33a/2, 41b/8, 42a/4
- bertiş-** Burkulup incinmek: *Eger ki el ayak ve barmaķları bertişse döğüp vurıcaķ fâide eder* 67b/10
- berṭoniya (Yun.)** Bir tür fitil adı 267a/8
- berü** Beri 76b/5, 286a/2
- besbāse (A.)** Üzerlik tohumunun beyaz türü: *Alasın sünbül-i Hindî, karanful, dâr-ı fülful, dârçinî, besbāse her birinden beş dirhem* 208a/11, 247b/2, 280b/8
- besfāyic (F.)** Bilinen devayi bir köktür, bespayek, ağaç eğreltisi olarak da bilinir (*Polypodium vulgare*) 205b/3, 207b/7, 212a/9
- beşik** Beşik 44b/2
- bêter** Daha kötü, çok kötü 32a/1
- bevāsîr (A.)** Basurlar 183a/5, 187b/3, 263a/11
- bevāsîrû'l-enf:** Burun içinde çıkan siğil 86b/6
- bevl (A.)** Sidik, idrar 143a/1, 149b/4, 149b/8
- bevl êt-:** İşemek 112a/5
- bevlü'n-nisā:** Kadın sidiği 178b/1
- bevl yolu:** İdrar yolu 238a/1
- idrârû'l-bevl, 'usru'l-bevl
- bevvā (A.)** Güzel kokulu, aromalı
- cevz-i bevvā
- bevvāb (F.)** On iki parmak bağırsağının ağzı 135a/5
- beyân (A.)** Açıklama, anlatma, söyleme 36a/9, 63b/11, 114b/8
- beyân eyle-:** Bildirmek, anlatmak, söylemek 37a/1
- beyân êt-:** Bildirmek, anlatmak, söylemek 2b/10, 3a/1, 3a/10
- beyân olun-:** Anlatılmak, bildirilmek, söylenmek 231a/5

beyni Beyin: *Evvel beyni deşügidür ve ikinci bağarsuk deşügidür, üçüncü bel uvanuğıdır* 5a/1, 20b/1, 21b/3

beyz (A.) Yumurta 83b/2

beyza (A.) Haya, testis 215a/2

beyzâ (A.) Aklık, beyazlık 83a/1

beyziyye (A.) Yumurta

→ ruṭûbet-i beyziyye

bez (I) Bez, kumaş parçası: *Bir eski kettân bezini zeytûn yağı-y-ıla ısladup ve ısdup ol yaraya şarasın* 8b/1, 16b/9, 17a/5

bez (II) Boyun ve koltukaltı gibi yerlerde olan kabarcıklar, gудde: *Belürdüğü vaḳtın bez gibi belürür, yanmaz ve göğermes ve kızarmaz* 74a/8, 105a/5

bêz Bk. bez (I) 160a/3

bezir (A.) Ketten tohumundan çıkan yağ 70a/8, 70b/10, 81a/7

bezr (A.) Tohum

bezr-i benc: Ban otu tohumu 163b/8

bezr-i harfe: Semizotu tohumu 238a/4

bezr-i hâş: Has tohum 238a/3

bezr-i ḳatûnâ: Karnıyarık otu tohumu 99a/9, 106a/6, 210b/9

bezrû'l-benc: Bk. *bezr-i benc* 248b/2

bezrû'l-kerefis: Kereviz tohumu 284a/10

bıçak Bıçak 5b/7, 81a/9

bıçku Bıçkı 126a/10

bıñar Pınar

→ göz bıñarı

bırak- Atmak, koymak 204a/6, 244b/6, 272a/1

bi (A.) Arapça kelimelerin başına gelen ve bunlara “ile” anlamı katan ön ek

bi-‘avnillâhi te‘âlâ: Yüce Allah’ın yardımıyla 217a/4, 294b/7

bi-emrillâh: Allah’ın emriyle 269a/7, 270a/5

bi-iznillâh: Allah’ın izniyle 206a/11

bi-iznillâhi te‘âlâ: Yüce Allah’ın izniyle 204b/7, 268a/3

→ mizâc bi’l-farz, mu‘tedil bi’l-haḳîḳa

bî (F) Farsça ve Arapça kelimelerin başına gelen ve bunlara –siz, –mez eklerinin anlamını katan ön ek

bî-mişl: Eşsiz, benzersiz 237a/11

bî-naẓîr: Eşsiz, benzersiz 237a/11

bî-hûde (F) Boş, gereksiz, faydasız 165a/1

→ şükr-i bî-ḥad, sipās-ı bî-‘ad

bidnus Horoz 236a/7

bigi Gibi 70a/7, 70b/2, 72a/1

bil- 1. Bir şey hakkında bilgisi olmak: *İmdi bunları birbirinden teşhîs etmeyen bil ki ‘ilminde ve ‘amelinde dürüst degüldür* 10a/11, 10b/11, 11a/5

2. Anlamak, idrak etmek: *Ve dahı buyururlar kim, dört dürlü ahlâṭı oñat teşhîs ede, tamâm bile* 4a/1, 4b/3, 11b/3

3. Tanımak: *Her cerrâḥ olan kimesneye şöyle gerekdür kim kullandığı edviyeleri bile* 4a/8, 4b/6

bilmiş ol ki / bilmiş ol kim: Şunu iyice bil ki 19b/1, 35b/11

bildir- / bildür- 1. Açıklamak, anlatmak: *Tâze yaraları ve ‘ilâcların bildürür* 2b/1, 3b/1

2. Tanıtmak: *Dürlü dürlü cevâhir-i erkândan ‘aklı ve fikri birle kendünün şâni‘ kudretin bildürdi* 1b/3

bile 1. Birlikte, beraber: *Ammâ bunların her kañkısı olursa büyük sinîrler-ile bile olur* 30a/3, 33a/3, 35b/10

2. Dahi, de: *Gerekdür kim iki yanına bile tîmâr edesin* 26a/5, 30b/5, 32a/2, 33b/10

3. İle: *Meşelâ köprücek ola yaḥûz ol kemik kim köprücek bile omuz arasındadır* 17a/7, 37b/1, 37b/9

bilelerinde: Beraberinde, yanlarında 37b/1

bilegi Bileği taşı

→ yeşil bilegi

bilek Elle kolun, ayakla bacağın birleştiği bölüm 11b/10, 31b/10, 32a/1

bilin- / bilün- Bilme işine konu olmak, anlaşılmaq, öğrenilmek 33b/6, 37a/10, 139b/7

bilüç Piliç: *Evvel çıkıcaḳ bilüci yaralar, ısıcaḳla vuralar* 100a/3

biñ Bin sayısı 286a/3

bin- (Bir şey) Bir şeyin üstüne çıkmak, üst üste gelmek 126b/1

binâ (A.) Kuruluş, yapılış, bünye 22b/11, 51a/5

binâ olun- / binâ olun-: Yapılmak 2a/11, 114a/7

bingeş- Birbiri üzerine binmek: *Bu bir yağıdır ki bingemiş siñirlere ve bertinmiş siñirlere ve zahmetlerden büzülmüş siñirlere ve maşallarda olan şızılara fâide eder* 194a/4

bir Bir 4a/5, 5a/10, 6a/1

bir arada: Birlikte, beraber 137b/2, 191a/1

bir iki: Birkaç, az miktarda, az sayıda 48b/2, 80b/7, 90b/3

bir keret: Bir defa 213a/11

bir ma'nâda: Bir anlamda 3b/7

bir nice: Birçok, bir hayli 239a/7, 286b/5

bir ol-: Birleşmek, bir bütün teşkil etmek 131b/3

bir zamân: Bir süre 82b/5, 92a/6, 93b/2

bir uğurda Birden, defaten, hep birden, birden bire, derhal: *Eğer bir uğurda ikisi şınursa, anı da böyle edesin* 33b/2, 61a/3

birbiri Karşılıklı olarak bir diğeri 7a/8, 19b/3, 40b/10

birer Bir sayısının üleştirme sayı sıfatı 65a/8, 71b/10, 88a/4

birez şf. ve zf. Bir parça, azıcık 6b/1, 7a/3, 11a/2

birezçük Birazcık 254a/10

biri 1. Bir tanesi: *Bunların biri şınsa ve yara bile olsa gâyetde müşkildür* 32a/2, 50a/9, 109a/2

2. Bir kimse, herhangi bir şahıs: *Gerekdür kim anı iki kişi berk duta, birisi omuzını karıcası-y-ıla bile ve biri dağı yumruğun-ıla göğsin duta* 48a/8

→ her biri

biribiri Bk. *birbiri* 10a/10, 53a/10, 58b/6

birik- Birleşmek, bir araya gelmek: *Ol arada üçüncü ve yedinci çiftten birkaç siñir vardur bile birikürler* 131a/5

birikdür- Birleştirmek 176b/4

birinc (F) Pirinç (*Oryza sativa*) 67b/2, 83a/10, 83b/9

birisi Bk. *biri* 18a/9, 25a/2, 32a/6

birişt (F) Haşlama, pişirme

→ nīm-birişt

birkaç Çok olmayan, az sayıda, az 11a/5, 19b/9, 34a/10

birle İle 1b/3, 2a/2, 7a/3

birük- *Bk. birik-* 139b/10

biryân (*F.*) Kebap, büryan

biryân ét-: Kebap etmek, kavurmak 215b/5

biş- Pişmek 65a/6, 107b/3, 118a/8

bişik Pişik 155a/9, 205a/4

bişür- 1. Pişirmek: *Isırğan dikenî, sığır kuyruğı çiçeği, bunları sehel mûm-ıla bişüreler* 91b/3, 100a/7, 102a/9

2. Olgunlaştırmak: *Müteharrik ve gayr-ı müteharrik tamarlardan mürekkebdür ve menfa'atı menî bişürüp ağartmaqdur* 117b/4, 149b/10, 181b/2

bit- (I) 1. Meydana gelmek, hasıl olmak: *Sekiz çifti boyun boğunlarından biter ve on iki çift göğüse karışur, onurğa boğunlarından biter* 129a/4, 131b/9, 133a/3

2. Bitişmek, kaynaşmak: *Şol şınuğ kim şınmış ve egri bitmiş ola, ol cerrâh kim bu işi işlemek ister* 17b/3, 26b/7

3. Sona ermek: *Yaranuñ ağzı dar olur ve içi mücevvef olur, bir yeri biter, bir yerde dahı açılır* 76a/2

bit- (II) 1. (Tohum için) Yetişip büyümek: *Alalar yabanda veya büstânda biten sezâb ve büre-i İrmenî ve turb* 231a/10

2. (Saç, tüy, kıl için) Çıkmak, uzamak: *Göz kapagında kıl bitse sebeb-i nişânı, 'ilâcı: Dimâğ yubüsetinden olur, kıl dibleri gicir, artuğ kıl biter* 85b/4, 85b/5

bitişük Bitişik 125b/5, 149a/5

bitür- 1. Peydâ etmek, hâsıl etmek, meydana getirmek: *Bu dahı bir melhemdür kim artuğ bitmiş ete fâide eder, artuğın ve çürüğün yer giderür, yeñi et bitürür* 24a/6, 178b/10, 179a/6

2. Bitiştirmek, kaynaştırmak: *Ol kemik tamâm bitmeyince kopmaz ve süñügi tüzcek bitürür* 4b/1, 14a/1, 67b/9

3. Sona erdirmek: *Bu işi otuz günden yâ kırk günden öñdin bitürmeyeler* 69b/5

bitürici Bitirici 4b/1, 7b/9, 67b/1

biz (I) Çokluk birinci kişiyi gösteren söz: *Ammâ biz anı revâ görmezüz, zîrâ kim darb çok olur* 10a/6, 12b/10, 51b/9

biz (II) Katı bir şeyi dikerken iğne geçirecek yeri delmek için kullanılan, çelikten yapılmış, sivri uçlu ve ağaç saplı araç, tığ: *Dört yêrde biz-ile deleler, tîz şâf şokalar her delüğe ikişer hamîr-ile, şîfâ ola* 80a/10, 98a/6

boğ- Nefes alamaz duruma getirmek 40a/9

boğa Damızlık erkek sığır 99b/4

boğaz Boynun ön bölümü ve bu bölümü oluşturan organlar, imik, kursak 9a/4, 28b/2, 32b/8

boğaz evleri: Boğaz çevresi: *Anuñ işi hanâzîr ve ur olmağdur, boğaz evlerinde olmağdur* 74a/1

boğaz seddesi / boğaz süddesi: Boğazdaki tıkanıklık 258b/7, 259a/3

boğazla- Boğazından keserek öldürmek 21a/4, 21a/6, 99b/4

boğuk Kısılmış (ses) 63a/6

→ âvâzı boğuk ol-

boğun Boğum, mafsâl: *Eyegüde ve kaşukda otuz tokuz pâre ve oñurğa boğunlarında ve ucada* 127a/2, 129a/8, 129b/4

boğurtlak Gırtlak, boğaz: *Bilgil ki insân bedeninde boğurtlakdağı ve bögredeki kemürdek şekl iki pâre süñükden* 126b/4, 131a/10, 142b/9

boğ Dışkı 84b/5, 100b/4, 104b/7

→ gügercin boğı, gümüş boğı

Boğraç (ö.i.) Hipokrat 4a/7, 5a/7, 7b/3

→ melhem-i Boğraç ve Soğraç, merhem-i Boğraç ve Soğraç

bol Çok, kıt karşısı 199a/6

boncuk Boncuk 12b/5, 13a/10

borsuk Porsuk (Meles) 193b/1

boş 1. İçinde, üstünde hiç kimse veya hiçbir şey bulunmayan: *Eger dikilecek ise dikesin ve aşğa yanın boş koyasın* 6a/7

2 Boşluk: *İkinci çift evvelki boğunuñ ara yerinde boş yer vardır andan çıkar* 132a/7

boş böğür: Vücudun iki yanında eğe ve kalça kemikleri arasında kalan kısım, böğür 290b/2

boy (I) Bir şeyin tabanı ile en yüksek noktası arasındaki uzaklık: *Andan bir ağaç edesin kim boyuna berâber ola ve bir ucu meçik gibi yumrı ola* 45a/3

boy (II) Tohumu pastırma çemeninin yapılmasında kullanılan bir bitki: *Kettân tohmin, boy tohmin ve dahı kara haşhâşî sūd-ile bal-ıla kaynadalar* 88a/8, 104a/1, 161b/10

boynuz Boynuz 61b/9, 73a/4, 209a/11

boyun Gövdenin başla omuz arasında kalan bölgesi 39a/3, 39b/1, 74a/3

boynuna al-: Üzerine almak 30a/6

bozdağan Demir topuz, gürz: *Topdan ve tüfekden ve bozdağandan ve dahı düşmekden ve kalkımağdan ve niçe bunlara beñzer işden vâkı' olur* 10a/8

bozıl- / bozul- 1. Sağlıklı ve dinç durumunu kaybetmek, çirkinleşmek:

Saç, sakal, kaş dökilür, yüzinün rengi bozulur 88b/2

2. Düzgünlüğü kaybolmak: *Ve ikisi şınduğı vaktın katı müşkil olur, zîrâ kim birini yerleşdürince birisi bozulur* 32a/6

böbrek Böbrek 120b/8, 126b/5, 131b/5

bögrek şovukluğu: Bir tür böbrek rahatsızlığı: *Bu dahı bir yağdur kim fâide eyler, bögrek şovukluğına ve kavuk ve arka ve rahm şovukluğına* 195b/9

bögür Vücudunun kaburga ile kalça arasındaki bölümü 138b/1, 138b/2

→ boş böğür

bögürtlen Bögürtlen (Rubus caesus): *Eger gitmezse bögürtlenün dögeler, aşma yaprağın çubuğ-ıla yaqalar* 87b/3, 99b/3

bölük Parça, kısım 131a/9, 131b/1

bölün- Belirli bölümlere, parçalara ayrılmak 140a/4

böyle Bunun gibi, bu türlü 14b/10, 16a/1, 20b/8

bu 1. sıf. İşaret sıfatı, bu: *Moşon nâm kal'asın feth eyledüğünde bu Cerrâh-nâme ol kal'a içinde bulundu* 2a/3, 2a/8, 3a/10

2. zam. İşaret zamiri, bu: *Mübtedilere âsân olup bunun-ıla menfa'at dutup mü'ellifini hayrdu'â-y-ıla yâd edeler* 2a/10, 5a/3, 6b/5

bu resme: Böyle, bunun, gibi 71b/1, 108b/9

bucak Köşe: *Şac ayağın üç ayağına beñzer, iki bucağı yumşak ve bir bucağı*

katıdur 145a/11, 145b/2

bucaklı Köşeli 249a/1

buçuğar Yarımşar 190a/11, 212a/3, 215b/2

buçuk Yarım, yarı 65a/5, 65b/2, 67b/11

→ dün buçuğı

budacuk Küçük dal 276b/1

budağ Dal 131a/7, 133a/6, 134a/1

budağlan- Dallanmak 131a/8, 134b/10

buğ Buğu, buhar 88a/1, 241b/6, 242b/2

buğday Buğday (Triticum) 188b/6, 268a/7, 270a/9

→ kızıl buğday

buğz (A.) Kin, nefret 122b/1

buhâr (A.) Buhar 73b/2, 77b/5, 80b/1

→ iç buhârı

buhûr (A.) Tütsü 255a/2

bul- 1. Arayarak veya aramadan bir şeyle, bir kimse ile karşılaşmak: *Ben bir kişi buldum, yedi yıl oñurgası sınımış ve yara olup işlerdi* 29b/5, 30a/8

2. Belirlemek, tespit etmek: *Ol kişiye ğarîk rahmet etsün kim bu kitâbuñ eksügin bulup ıslâh ede* 9b/3, 15a/7, 19b/5

3. Tedarik etmek: *Bir oğlak boğazlayasın ve kafasını temiz edesin veyahûz bulumaz-ısañ bir kara it bulasın* 21a/6, 22b/3, 29a/10

→ hâlâş bul-, i'tidâl bul-, naız bul-, sağlık bul-, şıhhat bul-, şifâ bul-

bula- Karıştırmak 86b/1, 102b/3, 251a/5

bular Bunlar 142b/8, 222a/11, 243a/3

bulaşdur- Bulaştırmak, sürmek 75a/2

bulın- / bulun- 1. Elde etmek, ele geçirilmek: *Moşon nâm kal'asın fetih eyledüginde bu Cerrâh-nâme ol kal'a içinde bulundu* 2a/4, 28a/5

2. Belirlenmek, tespit edilmek: *Her mecrûhuñ cerâhatı aña geñez bulunsun dëyü yigirmi iki bâb üzerine binâ olundu* 2a/11

3. Sağlanmak, temin edilmek: *Bunları birbirine karalar, iki kez dürteler, hevelân bulunmazsa şabr-ı sukuturî ezeler* 90a/2

4. Mevcut olmak: *Ve ammâ ol tamar kim aña bâb dërler, bağır içinde bulunur* 134b/10, 135b/3, 135b/7

buluş- Karşılaşmak 40b/10

bulutlan- Bulutlanmak 76a/4

bunca Bu kadar, çok 62a/6

buncılayın Bunun gibi, böyle 133b/8, 219b/7

bunda Burada 51b/10

bundan Bundan 12a/9

bundan ğayrı: Bundan başka 194a/6

bundan ötürü: Bundan dolayı 127b/11

bundan sonra: Bundan sonra 140b/8, 146a/7

bur- Bükmek, sarmak 13a/9, 13a/10, 53b/4

burası Bu yer, bura 52b/11

burçak Burçak (*Vicia sativa*): *Derletme hastalığınıñ dilinde burçak dânesi kadar kabarcuķ olsa* 111b/1, 159b/2

bûre (F.) Kuyumcuların kullandığı tuza benzer bir madde, natron, Türkçe kuyumcu bûresi derler, nebât şekerine de bûre denir: *Eger gitmezse 'ilâcı: Tencere boķı, bûre, sirke-y-ile ezeler* 81a/11, 90b/4, 95b/3

bûre-i helvâ: Tatlı natron 218b/9

bûre-i İrmenî: Kuyumcu bûresinden bir miktarının sedefle ezilmesiyle elde edilen madde 227a/1, 231a/10, 232a/10

bûre-i yevmî şâfi: Bir tür fitil 25b/1

→ şâf-ı bûre-i bûmî

burġu Boru 62a/3

burı / buru Sancı, ağrı: *Vaķtı ki ķan ve burı ola, ġâh şaru şu ġâh et şuyı gibi ola* 245b/11

→ göbek burusu

burûdet (A.) Soğukluk 115a/7, 118a/3, 124b/11

burun Burun, koklama ve solunum organı 12a/2, 22b/6, 25b/5

burun delüġi: Burun boşluklarının ucundaki dışarıya açık iki delikten her biri 26b/1

büstân (F.) Bostan 231a/9

but İnsan vücudunun kalça ile diz arasındaki bölümü 34a/10, 35b/9, 41a/9

buğarılı Ekinler arasında yetişen, dikenli tohumu giysilere, hayvan tüylerine yapışan bir çeşit bitki, pıtırac 234b/4

būy (F) Koku

būy-ı mahtūm Bir tür tıbbî kil 84a/5

buyan Meyan (Glycyrrhiza): *Turb tohmı, aq otı, buyan; bunları kaynadalar, süzeler* 96b/4, 162b/10, 178b/7

buyan balı Meyan kökünden elde edilen bir tür reçine 205b/5, 215b/8, 246a/9

buyruk Emir, hüküm 64a/7, 110b/11, 145a/4

buyur- (Saygı gösterilen kimse) Söylemek, demek 3b/2, 4a/4, 5a/8

buyurul- Denmek, söylenmek 59a/3

buz Buz 146a/7

büzidân (F) Türkçe tilki hayası, semizlik otu, koç otu tabir edilen bir bitki: *Kebâbe ve aq behmen ve kıızıl behmen ve büzidân her birinden altı dirhem* 282b/9

buzûrî (A.) Tohumlarla ilgili

→ sikencübîn-i buzûrî, sikencübîn-i buzûrî ve uşûlî

büber Biber (Capsicum annuum) 82b/4, 90b/10, 93a/7

bügri Eğri 51a/11

bük- Katlamak, dürmek 58a/5

bükül- Eğilmek 36b/10

bülüç Bk. bilüç 103a/10, 234a/7

bünyâd (F) Yapı, bina 129a/11

bürü- Sarmak, kaplamak, örtmek 145b/10, 242b/6, 271a/1

büsbütün Tamamen, tamamıyla 48b/3

büssed (F) Mercan köküdür, Arabça aslül-mercan derler: *Sâde sikencibîn vèreler kehrebâ ve büssed birle, her birinden buçuq mişkâl alalar* 65a/5, 227b/4, 256a/6

bütün 1. Hepsi, tamamı: *Anı katı şarıcak bütün kol uyuşur* 32b/7, 63b/11, 64a/1

2. Parçalanmamış: *Ammâ hardal tohmın dögmeyüp bütün içürelér* 68a/4, 98a/3

bütür Pütür, kabarcık 101a/1

büyü- Büyük duruma gelmek, irileşmek 100b/1, 105a/3, 179b/4

büyücek Büyükçe, biraz büyük 97b/3, 106a/11, 113a/3

büyük 1. Boyutları, benzerlerinden daha fazla olan, küçük karşıtı: *Bu ikisini bir büyük şîşeye koyalar ve yigirmi gün günde koyalar* 21a/2, 27a/9, 66a/8

2. Yetişkin, belli bir yaşa gelmiş: *Tedbîri: Ol bir marâzdur kim oğlancuklarda çok vâkı' olur. Büyük kişide olursa* 94a/9, 141a/8

büyüklük Büyük olma durumu 44a/5

büzük Büzülmüş, toplanıp buruşmuş 48a/4

büzül- Toplanarak daralmak, kısalmak, küçülmek, buruşmak 48a/5, 48b/1, 50a/4

C

câ'iz (A.) Yerinde, uygun, doğru olan (şey) 6b/11, 190b/3, 244b/3

Câlinûs (ö.i.) Antik Roma'nın en büyük hekimlerinden Galenos 2a/6, 9b/5, 11a/3

cân (F.) İnsan ve hayvanların yaşamasını sağlayan ve ölümle bedenden ayrılan madde dışı varlık, ruh

cân vër-: Ölmek 30a/4

cânavar (F.) 1. Kurtçuk: *Şu içerken olur, cânavar girür, yemek yemez, zahmet eder* 96a/9, 194b/7

2. Yırtıcı, büyük hayvan: *Ne kadar cânavar yağı katılsa dahı ziyâde fâide eder* 194b/7

câniib (A.) Yan, taraf, yön, cihet 129a/4, 136b/2, 137a/1

cârî (A.) Akan

cârî ol-: Akmak 120b/8

câriye (A.) Para ile alınıp satılan, üzerinde sahibinin her türlü hakka sahip bulunduğu kız, halayık 219b/4

câsûs (A.) Başkalarına ait sırları öğrenen ve haber veren kimse

câsûs-ı a'zâ: Organ casusu (metinde) kanın özelliği: *Ne vâkt olur-ısa ağıtmayalar, zîrâ ki kan câsûs-ı a'zâdur ve bedeni harekete getüren oldur* 153b/11

cāvşîr (A.) Maydanozgiller familyasından, boylu kalın köklü, sert gövdeli, şemsiye biçiminde sarı çiçekler açan çok yıllık bitki, kavşir

(Chironium): *Mûm, Şâm şakızı onar dirhem, cāvşîr, jengâr, dâne câdır, her birinden ikişer dirhem* 180b/11, 189b/5

cāvşîr ma‘cûnı: Kavşirden yapılan macun 281b/11

cāzibe (A.) Dikkat ve ilgiyi üzerine çekme özelliği, çekicilik, alımlılık, albeni 122a/6

→ kuvvet-i cāzibe

cebse Alın damarı: *İkinci alın tamarıdır kim aña cebse dërler* 154b/6

cederî (A.) Çiçek hastalığı: *Gevdede cederî çıksa aña mehek dërler, sebeb-i nişânı, ‘ilâcı: Kan göyünmekden olur* 102b/5

cegene Bir uyuz türü 226b/11

cehd (A.) Çalışıp çabalama, büyük gayret sarfetme, uğraşma 14b/6, 19a/5, 74b/2

cehd eyle-: Çalışıp çabalamak 6a/8

cehd ét-: Çalışıp çabalamak 30b/2, 37b/1, 38a/7

cellü’z-zirâ (A.) El üzerindeki damarlar: *Tedbîri: İki elinden cellü’z-zirâ tamarından kan alalar* 107a/8

celîdiyye (A.) Buz

→ ruṭûbet-i celîdiyye

celle (A.) *ünl.* Allah lafzından sonra kullanılan ve “şanı, celali yüce olsun” anlamına gelen kalıplaşmış dua cümlelerinde geçer 28a/2

cem (A.) Toplama, toplanma, bir araya gelme, getirilme

cem ét-: Toplamak 46b/5, 149b/8, 197b/11

cem ol-: Toplanmak 94a/7

cemî (A.) Bütün, hep, cümle 3a/4, 10b/11, 12a/7

cengâr (F.) Tıpta kullanılan bir tür pas, jengar (Carbonas Cupricus) 199b/8, 221b/6, 222a/3

centiyan (Yun.) Halk arasında “kızıl kantaron” denen, ateş düşürücü, iştah açıcı, kuvvetlendirici ve uyarıcı hassalarından dolayı hekimlikte, eczacılıkta kullanılan, altın sarısı çiçekli, iri köklü, kokulu bitki (Gentiana) 258b/11

cenûb (A.) Dört ana yönden biri, güney 152a/4, 152a/7, 152a/9

cerâhat (A.) Kanın damar dışına sızmasıyla vücut dokularında meydana gelen birikinti, irin, yangı 2a/11, 16a/10, 21b/3

cerb (F.) Yağ, yağlı

cerb ét-: Yağlandırmak 282b/11

cereb (A.) Uyuz hastalığı: *Cereb renci kim aña uyuz dërler* 107a/6, 201b/11, 235a/1

→ fi'l-cereb

cerrâh (A.) Yara tedavi eden, cerrahi operasyon yapan kimse 2a/7, 3b/10, 11b/5

cerrâh-nâme Cerrahlık hakkında yazılmış kitap 2a/3

cerrâhlık Cerrah olan kimsenin mesleği ve yaptığı iş 3b/6, 3b/9, 4a/4

cevâb (A.) Arpa suyu: *Şarâb-ı benefşe-y-ile ve arpa cevâbın bādâm yağı-y-ıla şekker ile içine kıızıl zernîh katalar* 95a/10, 100a/2, 103b/11

cevâhir (A.) Cevherler

cevâhir-i erkân: Esas cevherler 1b/2

cevâriş (F. *güvâriş*) Sindirime yardımcı olan bir grup macunun genel adı 281b/4

cevâriş-i şehriyârân: Sindirime yardımcı bir tür preparat: *Cevâriş-i şehriyârân: Bu dahı bir cevârişdür* 281b/4

cevher (A.) Var olan bir şeyin özü, esası, varlığındaki maya, gevher 144b/11, 145a/6, 145a/7

ceviz (A.) Ceviz ağacın dışı kabuklu, içi yağlı ve nişastalı yemişi, koz 162b/11, 280b/6

ceviz-i bevvâ: Küçük Hindistan cevizi: *Ceviz-i bevvâ, 'âkırkarhâ, dârçinî, maştakî; bunları dögeler* 94a/10, 247b/2, 254a/9

ceviz-i cendüm: Sığır mantarı dedikleri köktür 285a/9

ceviz-i Hindü: Büyük Hindistan cevizi: *Şaru ağacı ve ceviz-i Hindüyı kim ya'nî Hindüsitân kôzı, kaynadalar* 70b/7

cezib (A.) Kendine çekmek 123b/11, 144b/7

cezib-ét-: Kendine doğru çekmek, çekiciliğinin etkisi altında kalmak 140b/7, 149a/6, 149b/5

cığıt Bazı kimselerin yüzlerinde bulunan nokta nokta esmer lekeler, çil: *Bu dahı bir rencdür ki gevdede kara kara belürür, aña Türkce cığıt dërler* 294a/4

cırcır Su teresi, kekeş (Nastrutium officinale) 90b/11

cift (F.) Çift 130a/3, 130b/8, 131a/2

ciger (F.) 1. Karaciğer ve akciğerin ortak adı: *Kurş-ı amberbaris revendi, tîz ısıtmalara fâide eyler, cigeri kavî eyler, şuşalıgı giderür* 241a/5

2. Akciğer: *Eski öksürüğe ve zik-i nefese ve öykende ve cigerde olan veremlere, cümlesine fâide eder* 63a/11, 235a/1, 281b/2

cihet (A.) Yön, taraf, istikamet, cânip: *İmdi eger ol 'uzvuñ hareketi muhtelif cihetlerden yaña olursa pes ol saçanaqlaruñ yerleri dahı muhtelif olur* 64a/10, 64b/10, 142a/10

2. Taraf, husus: *Ammâ sahfe bedenüñ adıdur, semüzlik ve aruklık cihetinden* 125a/3, 125a/4, 125a/5

cilâ (A.) Parlaklık, parlama, parıltı

→ göze cilâ vèr-, gözün cilâsın artur-

cild (A.) İnsan veya hayvan vücudunu saran deri, ten 80a/3, 89a/10, 104a/11

cimâ' (A.) Cinsel ilişkide bulunma, çiftleşme 71b/2, 108a/6, 268b/4

cimâ' ét-: Cinsel ilişkide bulunmak 24a/9, 38b/10, 154a/7

cins (A.) 1. Tür: *Ve âdemden artuğ cinsde köprücegi yaratmamışdır* 28a/2, 41b/11

2. Çeşit: *Kañkı yara 'ilâca kâbil degildür, anlar dört cinsdür* 5a/1, 105a/1, 107b/11

cirm (A.) 1. Cisim: *Ammâ ma'idenüñ ağzı dōş sünüklerinüñ ortasındandır ve cirmi siñirdendür* 147a/11

2. Büyüklük, hacim: *Andan iki budak ayrılır ve yüregün cirmin çevürür* 139a/6

cism (A.) Cisim 119b/7, 124a/3, 146b/6

cund-i bîdeste (F.) Kunduz taşığı otu (Castorum Testis) 223b/6, 251a/7, 271a/6

cüft (F.) Asma 216a/7, 267b/7

cülab / cüllâb (F.) Yumurta akıyla kesilmiş ve gül suyu ile kıvam verilmiş şeker: *Tatlu bādām yağı-y-ıla hablar edesin, gecenüñ âhir şülüsünde cüllâb-ıla yudasın* 206b/6, 210a/7, 211a/7

→ şekker cülâbı, bal cüllâbı

cülnâr (F.) Yabanî nar çiçeği (Punica granatum) 93a/1, 203a/9, 237b/6

cümle (A.) 1. *i.* Bir bütün meydana getirecek şekilde birbirine bağlı olan şeylerin tamamı: *Ve ol hām nesne hōz balğamdur ve bu cümleden hāşılolan* 118b/6, 168b/5

2. sıf. Bütün, hep: *Andan sonra bu cümle sınırlar kim vardur, döner; tâ ki sünük dibine degin ve kıla ve bilege ve elün ucuna degin varur* 133a/7, 153b/7

cümlesi: Hepsi, tamamı 45a/2, 166b/6, 214b/11

→ fi'l-cümle, ser-cümle

cüz' (A.) Bir bütünü meydana getiren kısımlardan her biri, kısım, parça 135a/10, 140b/10, 141a/8

cüz'i ma'ânî: Cüzi manalar, mana parçaları 122b/10, 123a/4

cüzâm (A.) Cüzam hastalığı: *Yüzde kızıl ve yumrıcağ, tamâm yüzi azdırur, cüzâma döndürür* 89a/5, 108b/11

Ç

çabala- Güç bir işi yapmak, çalışıp uğraşmak, gayret sarfetmek, didinmek 168b/1

çadır (F.) Kuzu sarmaşığı, çadır çiçeği (*convolvulus arvensis*) 174b/9, 175a/3, 180b/11

çağır- Bağırarak, haykırmak 70a/5

çağsır Üst donu, şalvar, bol pantolon: *Şol tarîk-ile kim bir bez çağsırı daru-y-ıla doldurasın başa başa* 18a/5, 18a/11

çak Ta, tam, tamam 54b/11, 58b/7, 134b/7

çakırdı Şakırtı, takırtı 50b/7

çal- Başkasına ait bir şeyi gizlice almak 5a/11

çalka- 1. Sarsmak: *Ilıcak şu döküne, çıkacağı vaktin ılıcak süd içüreler, çalkayalar, kuşduralar, gele çıka* 96b/6

2. (Sulu şeyleri) Sallamak, dövmek, çırpma suretiyle karıştırmak: *Kabak çekirdeğin dögeler, südin alalar, bunuñ-ıla bezr-i katünâ çalkayalar* 101b/8, 104b/4

çalkoyun Sırtüstü: *Gerekdür kim ol hastayı çalkoyun yaturasın ve altına bir yaşduk koyasın* 27b/1, 31b/7, 41b/1

çalma Yazma, çember de denilen baş örtüsü, sarık: *Bir çalma-y-ıla muhkem şarasın, çalma şarar gibi* 22b/4

çam İğne yapraklı, reçineli ağaçların ortak adı (Pinus) 148a/8

çam sakızı Çam ağaçlarından sızıp toplanan reçine 160a/8, 161b/6, 173b/5

çanak Pişirilmiş topraktan yapılma yayvan kase 186b/10, 229a/3, 231a/1

çapaklan- Çapaklı duruma gelmek, çapak tutmak 205a/4

çäre (F.) 1. İlaç, devâ, tedbir: *Şöyle bileler kim bu dört nesneye çäre yokdur, bunlara 'ilâc edeyin deyen yalan söyler* 5a/3, 43a/4

2. İstenen noktaya varmak için tutlması gereken yol, çıkar yol: *Zirâ kim kalıñ kemik katı kaynar, uvatmağdan artuğ çäre yokdur* 17b/8

çâşnî (F.) Çeşni, lezzet, tat 169a/9

çatal 1. İki veya daha fazla kola ayırmış dal, değnek vb: *Eger anuñ-ıla da olmaz ise gerekdür kim bir çatal ağaç bulasın* 45a/10, 61b/8

2. İki veya daha fazla kola ayrılmış dal, değnek vb. şeylerin her bir kolu: *Ağaç bulasın ki kalıñlığı balta şapı kadar ola ve iki çatalı berâber ola* 45a/11, 45b/3

çatırda- Çatır çatır ses çıkarmak, çatırtı çıkarmak 39b/2

çatırdı Çatırdama sesi 39b/1

çatla- Çatlamak 96a/7

çāvşîr (A.) Bk. *cāvşîr* 167b/11, 174b/8, 219a/4

çegzin- Dönmek 125b/11, 205a/2

→ baş çegzinmesi

çehâr (F.) Dört 202a/3

→ şıfat-ı çehâr-dârü-yı müşhil

çek- 1. Bir şeyi tutup kendine veya başka bir yöne doğru yürütmek: *Sınuğı evvel yerine yerleşdüre ve dahı çeke uzluğ-ıla* 13b/3, 24b/11, 27b/2

2. Hareket ettirmek, sürüklemek: *Ol kişi şanur kim anı bir kişi güc-ile çeker ve nefesin güc-ile alur* 28b/7

3. Kaldırmak: *Olsınuğı açasın ve göresin, ol kemik çökdi-y-ise çekesin* 29b/3

4. Germek: *Şaruğını gevşek göresin, gerekdür kim şaruğın çekesin* 32b/1

5. Kaldırıp gidermek: *Ol yakuyı bir kalıñca beze yayasın, andan vurasın, üç gün dura, andan koparasın, añul añul çekesin* 48b/8, 81a/9

6. Sürmek: *Ağ şâfi gül şu-y-ıla ezeler, göze çekeler ve başın kazıdalar* 84a/6, 85a/1, 102b/10

7. Tedavi amacıyla şişe, vantuz, sülük vb.ni uygulamak: *Ve anuñ*

tîmârî budur kim; kıvıldamak ve şîşe çekmekdür 28a/9, 29a/7

8. Koparmak: *Anuñ tedbîri: Ol kılları minķaş-ıla çekeler* 85b/6

→ dış çek-, emek çek-, sürme çek-, şîşe çek-, tütüyâ çek-

çekici Çekici, çekme özelliği olan 4a/10, 7b/9, 24a/7

çekil- 1. Yanına doğru getirilmek, yaklaştırılmak: *Üçünci çifti zevķî dërler ve bu çiftiden çok sinirler bulunur, kimi kulak ardından çekilür çeñenüñ bendükşesine varur* 130a/9

2. Öğütülmek: *Otları muğās ve mās-ı muķaşşer ya'nî degirmene çekilmiş onar dirhem şabr ve mür ve ak hatmî ve akāķiyā* 66b/1

3. Sürülmek: *Bu şāf kaçan kim şāf-ı aķzardan şonra göze çekilür, gözden aķı giderür* 228b/7

çekirdek 1. Meyvelerde bulunan, sayısı bir veya daha fazla olabilen, sert kabuklu tohum: *Bunları havānda saķķ edeler ğubār olunca, rāziyāne ve hayvā çekirdeğin kaynadalar, süzeler* 84b/8, 88a/7

2. Eskiden kuyumcuların kullandığı beş santigram ağırlığında bir ölçü: *Üç dirhem ayğır hāyesi, beş dirhem bağa ķabı küli ve bir çekirdek gergeden boynuzı* 73a/4, 102b/1

3. İçi kuru yemiş olarak yenen kabak çekirdeği: *Kabaķ çekirdeğin dögeler, südin alalar, bunuñ-ıla bezr-i ķatünā çalkayalar, lu'ābın alalar* 101b/7, 165a/2, 192b/6

→ ayva çekirdeği lu'ābı

çekirdeksüz Yapısında çekirdek bulunmayan 217b/8

çekme Çekmek işi 2b/4, 49b/8

çekül- *Bk. çekil-* 141b/10

çenber Baş yemenisi, yazma 39a/4

çeñe Çene, mandibula 22b/5, 24a/4, 25b/4

→ aşığa çeñe, üstün çeñe

çeng (F) Pençe 9a/3

çengāl (F) Çengel 85a/7, 85b/10, 95b/11

çengār (F) *Bk. cengār* 221b/1

çengellü Çengeli bulunan 61b/11, 62a/1

çeşmîzec (F) Çeşme-zen dedikleri darudur, kara çörek otu (*nigella sativa*): 201a/9, 201b/8

çetin Güç, zor, müşkül 37b/10

- çevir-** 1. Bir yerin çevresini bir şeyle sarmak, kuşatmak: *Bir büyük kısm yüregüñ sağ tecvîfine varur ve bir kısm yüregi taşırardan çevirür* 139a/6, 136a/9, 145b/8
2. Döndürerek hareket ettirmek: *Ve dilüñ menfa'atı budur kim çeynenmiş ta'âmı ağızda çevürür ve yudmağa yardım eder* 146b/10
3. Pişirip kızartmak: *Tavuğı çevüreler, kavrulmuş şumâk suyuyla şandal şarâbı ve mürd şarâbı içe* 245a/9

çevre Bir şeyin yakını, dolayı, etraf 11b/2, 97a/3, 100a/7

çevrin- Dönmek

→ baş çevrin-

çevür- Bk. çevir- 146b/10, 245a/9

çeyne- Çiğnemek, öğütmek 93a/4, 210b/5, 253a/8

çeynen- Çiğnenmek, öğütülmek 146b/10

çıban Vücudun herhangi bir yerinde ve deri üzerinde meydana gelen iltihaplı kabartı 100a/11, 105a/2, 154b/10

çığır- Çağırmak, bağışlamak, seslenmek 69b/7

- çık-** 1. İçeriden dışarıya varmak, gitmek: *Zeytün yağı-y-ıla ısladup ve ısıdup ol yaraya şarasın, tâ kim hammâmdan çıka* 8b/2, 88b/7, 92a/1
2. Akmak: *Cerrâh matkâb-ıla ol kemügi delsün, tâ ki ol cerâhat çıka* 16a/10, 38a/2, 64a/11
3. Yerinden oynamak: *Topuk degme sınmaz, zîrâ kim gâyet muhkemdür ve şınacağı nesneden çıkar ve sınmaz* 37b/6, 39a/4, 40a/1
4. Belirmek, görünür olmak: *Ve dahı anuñ aşlı et-ile deri arasında yürür ve çıktuğı vaktın bir yumurda kadar gögerür* 72b/5, 73b/5, 74a/2
5. Büyük aptes bozmak: *Zürdan şofra çıksa ve zahmet vërse sebeb-i nişâni, 'ilâcı: Bögrek za'ifliğinden olur, yabana varıcak çıkar* 110a/2
6. Dağılmak: *Ammâ iki bögrege dönen siñir murdâr ilikden çıkmış siñirlere karışur* 131a/4, 131b/5
7. (Kabuk) Soymak: *Kızıl gül, ak gül, kabı çıkmış mercimek, mâş, ak şandal* 168b/11
8. Elde etmek: *Yemişler ve suyu çıkar nesneler yağın ayva gibi, torak otı gibi; döğüp, suyun alup* 192b/3

çıkâr- 1. Birinin veya bir şeyin çıkmasını sağlamak, çıkmasına sebep olmak: *Senüñ cebdüñ ol ola kim göresin uvağ hurde kemükden ki ayru ola, anı ayırtlayup çıkarasın* 14b/7, 16b/2, 18b/1

2. Dışarıya doğru uzatmak: *Nişânı oldur kim; ağır açılır, yapılmaz ve gözünü yumamaz ve dilini dışarı çıkaramaz* 39b/11

3. Elde etmek: *Bu bâb cemî' yağları ve yağ çıkarmaların beyân eder* 2b/5, 191b/7, 191b/8

çıkarma Çıkarmak işi 3a/5

çıkık Bk. *çıkuk* 2b/3, 48b/1, 51b/1

çıkma Çıkmak işi 40a/5, 47a/8, 49a/11

çıkuk Vücutta yerinden çıkmış olan kemik 5b/9, 9a/10, 13b/9

çırak Işık, kandil 173b/7

çırıl-da- Cır cır ses çıkartmak 192a/11

çitlik Kara ağaçgillerden, mercimekten az büyük, buruk lezzette meyvesi olan, kışın yapraklarını döken ağaççıklar, çitlenbik (Celtis): *Kına ve uşak her birinden onar dirhem, çitlik ağacının pusı altı dirhem* 179b/9

çiçek 1. Bir bitkinin, üreme organlarını taşıyan çoğu güzel kokulu, renkli bölümü: *Issı çiçekler yağın çıkarmak tarîkâsı, meşelâ babadya, nergis gibi, anlar eyledür ki evvel yüz dirhem zeyt yağına kırk dirhem çiçek karışduralar* 191b/11, 192a/2

2. İrinli kabarcıklar dökerek yüzde izler bırakan ateşli, ağır ve bulaşıcı bir hastalık: *Ol ki sevdâ-y-ıla balgamdan ola, çiçeği az olur, şızısı çok olur, hem şızısı maşşallarda olur* 103a/3, 286a/7

çift Küçük maşa veya cımbız: *Kopmuş kemigi var-ısa çıkarasın uzluğ-ıla ve çift-ile, anuñ çiftesi sivri gerekmez* 23b/10, 243b/6

çig Pişirilmemiş 6b/9, 169a/5

çigne- Bk. *çeyne-* 52b/1

çilen- Çillenmek, çimlenmek, yeşermek 285b/1

Çin (ö.i.) Çin ülkesi 48b/11

çinârek (F. cenârek) Demir eritmede kullanılan bir tür arsenik, kızıl zernih 81a/5

çinârşenber (F.) Bk. *hıyârşenber* 96a/4

Çindâr (ö.i.) Eser adı: *Likin Yûnân ve Süryân dilince yazılmış idi, adına Çindâr derlerdi* 2a/5

çinî (F.) Pişmiş kilden yapılan, üstü sırlı ve süslü (eşya) 229a/3, 231a/1

→ māmîrân-ı çinî, râvend-i çinî, revend-i çinî

çiriş Çiriş otunun kökünün öğütülmesiyle yapılan ve su ile karılarak tutkal gibi kullanılan esmer, sarı bir toz: *On beş dirhem çiriş, yumurda-y-ıla karışduralar ve gereği gibi yakı edeler* 13a/2, 66b/3, 86a/7

çirk Kir, pas, yarada oluşan pis kan 184b/4, 187b/11

çivit Çin, Yemen ve Hindistan'da yetişen bir bitkiden elde edilen mavi renki toz boya: *Hem dudağından kan alalar yâhûz şâb, sükker, çivit dögeler, süreler* 95a/2

çiz- Çizgi halinde berelemek 84b/1, 106b/3

çoğan Çöven, kökü ve dalları, suyu sabun katılmış gibi köpürten, kir temizleyici bir bitki, sabun otu, helvacı kökü (*Saponaria officinalis*): *Çoğan-ıla gevdesini tamâm yuyalar, andan sonra gevdeyi yine şâbün-ıla yuyalar* 170b/7, 172b/5, 242a/8

çok 1. *sf.* Miktarı, derecesi ve niteliği belli bir ölçünün üstünde bulunan: *Ve ba'zı üstâdlar çok kişi şakad korlar, zîrâ kim 'ilmi, 'ameli yok, şan'atında eksük olur* 43a/1, 45b/7, 80a/1

2. *zf.* Belli bir ölçünün üstünde: *Eger kanı çok akarsa birez zâc-ı Kıbrızî ve birez 'anzerût ve birez demü'l- ahaveyn* 6b/1, 14b/2, 17a/6

3. *i.* Büyük bir kısım: *Ve dahı Ebu kıraş şöyle buyurur kim: Bunların çoğı eyü tîmâr-ıla kurtulur* 9a/4, 11b/7

4. *i.* Çok olan şey: *Ve aña göre dahı yaşduk çokdur, oñat teşhîş edesin* 17b/1

çoğı: Çok defa, çoğunlukla 99b/10

çokdan: Uzun zamandan beri 57a/2, 59b/1, 76b/4

çokça: Oldukça fazla, aşırı miktarda, fazlaca 140b/11

çok kez: Çoğunlukla, genellikle 15b/4, 42b/4, 47a/9

çoktankı: Eskiden kalmış, uzun zamandan beri sürüp gelen 48b/1, 54a/2, 57a/9

çomak Ucu topuzlu sopa, gürz 5b/8

çök- 1. Bulunduğu seviyeden aşağıya doğru inmek: *Ve anuñ şınuğınuñ iki bahşını yapışabilürsin ve bir bahşını yapışamazsın, zîrâ kim içerü çöker* 28b/6, 29a/5, 43b/6

2. (Sıvıların içindeki çeşitli maddeler) Dibe, zemine inmek: *Pes ol suyn koyalar, tâ ki kirec dibine çöke* 118b/2, 187a/1, 270b/4

çökük İçe doğru çukurlaşmış 23a/7, 28a/10, 52a/2

çölmek Toprak tencere, çömlük 68a/6, 268a/8, 268b/7

çömçe Kepçe 270a/11

çömlük Toprak tencere 268b/8, 280a/8

çörek Değirmi ekmek 281a/4

çöre / çörek otı Düğün çiçeğigillerden, çiçekleri sapının ucunda bulunan otsu bir bitki, karacaot (Nigella) 82b/7, 90b/10, 91b/7

çöz- Düğümlü, bağlı veya sarılı bir şeyi açmak 15b/8, 21a/9, 66b/8

çubuk 1. Küçük ince ağaç dalı, körpe dal: *Eger gitmezse böğürtlenün döğeler, aşma yaprağın çubuğ-ıla yakalar* 87b/3, 91a/6

2. Değnek biçiminde ince, uzun ve sert olan şey: *Birisine kol sünüğünün ucu girür ve birisine çubuğun ucu girür* 128b/3, 128b/5, 137b/8

→ bağ çubuğu

çulha (F) Tüysüz, ince, sık dokunmuş yün kumaş 161b/2

çuğa Çuha sözünün eski metinlerde rastlanan şekli 161a/7

çukur 1. *i.* Çevresine göre aşağı çökmüş olan yer: *Andan bir çukur kazasın, bir karış derin ve bir karış gen ola, karnı denli ola* 46b/6, 50a/6, 54a/4

2. *sıf.* Çevresine göre daha aşağıda bulunan yer: *Ya'nî kavukdan tamar kopar, yeri muğa"ar-ı kebiddin ya'nî çaç çukur yerinden ibtidâ eder ve bu tamaruñ adı ecvefdür* 134b/7

çükündür Pancar (Beta vulgaris): *Tedbîri: Evvel elini ve ayağını çükündür suyla yuyalar* 99a/8, 103a/4

çün 1. Çünkü, mademki: *Çün göresin kim ishâl azaldı, bir avuç ılıcağ şu içeler* 118a/6, 224a/1, 270a/2

2. Ne vakit: *Huğnedür kim sersâmda ve ıssı ısıtmada eylerler. Çün kabz olsa otları budur* 267b/2

çünki Şundan dolayı, şu sebeple, zira 66a/6, 245a/11

çürü- 1. Kimyasal değişikliğe uğrayarak bozulmak, dağılmak: *Diş etleri çürüse, hüre olsa ve kanasa ve koğsa* 69b/3, 77a/3, 92a/2

2. (Vücudun herhangi bir yerinde) Mor lekeler hâsıl olmak: *Kafasını göresin çürümüş ve kararmış ve sararmış var-ısa kazıyasın* 19a/6

çürük 1. *sıf.* Bozulmuş olan, çürümüş: *Şarp şüci içüreler ve çürük alma yedüreler, karnını berk bağlayalar* 18b/7, 105a/9, 185b/6

2. i. Çürümüş olan şey: *Ol kemigün çürüğünü yonasin, tâ ki sağ kemige érince* 16a/7, 96b/2, 178b/9

çürüklü Çürüğü bulunan 185b/6

D

da-de Kelimelerden sonra gelen ve ilgi kurduğu kelimeyi anlam bakımından güçlendiren takı 13b/5, 25b/10, 32b/6

dâ' (A.) Hastalık

dâ'ü's-şaleb: Tilki hastalığı, saçkıran: *Lakveye ve dâ'ü's-şalebe birez şafrâyı ve kalan artuğ hıltları başdan indürür* 213b/2, 216b/11, 216b/8

dad Tat, lezzet

dadın tamarı: Dildeki damarlar: *Boğazdan ve dadın tamarından kan alalar, ammâ çok aķa* 88b/10

dadlu Tatlı 114a/4

dâfi'a (A.) (Bir şeyin etkisini) Ortadan kaldıran, gideren 122a/7

→ kuvvet-i dâfi'a

dağla- Akan kanı dindirmek veya hasta bölümleri ortadan kaldırmak için vücudun bir yerini kızdırılmış bir metal araçla yakmak 79a/8, 79b/4

dağlağı Dağlama âleti: *Şol hüre kim burunda olsa yâhûz şolık yerinde olsa dağlağı hâcet olmaz* 79a/10, 79a/7, 79b/3

dahı 1. Dahi, de: *Kâfanuñ sınığı öninde ve dahı ardında ve yanında dahı olur ve dikiş yerlerinde dahı olur ve deperede dahı olur* 6b/11, 14b/8, 23b/3

2. Yine, yine de: *Ve dahı buyurlar kim, dört dürlü ahlâtı onat teşhîş éde* 3b/11, 20a/10

3. Bundan başka, aynı zamanda, hem de, ve: *Zirâ kim teşhîş étmeyüp işlemek muhâtaradur ve hem dahı fark éde mâ'sûmı ve yigidi ve yaşluyı gözede* 4a/3, 28a/10, 33b/8

4. Sonra, bundan sonra, artık, bir daha: *Eger kim yara kolda olursa dahı sağılmayınca göğüsden gidermeyesin* 8a/1, 24a/6

5. Daha (sıfatların başında): *Eger çokdan işitmez kulaķ olsa şöyle ki üzerine bir yıl yâ dahı artuğ geçmiş olursa* 11b/4, 32a/1, 242a/10

→ hem dahı

dâhiliyûn (A.) Bir tür merhem adı 26b/2, 105a/7, 163b/11

→ merhem-i dâhiliyûn

dâhısa (A.) Dolama, etyaran: *Dâhısa renci kim aña kurluğan dërler* 106a/3

dâhil (A.) İçinde, içinde bulunan

dâhil ol-: Girmek 116a/4

dâ'im (A.) Her zaman, sürekli olarak: *Çünkü dâ'im oda karşı dürteler balgamı ısıtmalara fâide eder* 66a/6, 88b/10, 108a/2

dâ'imâ (A.) Her vakit, her zaman, sürekli olarak 16a/11, 26a/6, 28b/1

dâ'ire (A.) Çember biçimindeki şekil 83a/3, 103a/8, 103b/5

dağ- Takmak 44a/6

dal Ağacın gövdesinden ayrılan kollardan her biri 131a/3, 239b/7

damak Ağız boşluğunun tavanı 24a/5

damar Bk. *țamar*

→ bâselik damarı

damzur- Bk. *țamzur-* 66a/4

dâne (F.) 1. Adet, miktar, tane: *Temirhindî şarâbı vèreler, ammâ çig şu katmayalar ve iki yüz dâne arpa ve beş dirhem ânîsûn katalar* 6b/9, 20b/6, 59b/2

2. Tohum gibi ufak yuvarlak şey: *Ėamusın dögeler ve dânesi çıkmış eyü zerdâlüyü dögeler ve bu otları aña katup nohüd miqdârınca hablar eyleyeler* 254a/11

dâne çadır (F.) Çadırıuşağı bitkisi ve bundan elde edilen zambk: *Câvşîr, jengâr, dâne çadır her birinden ikişer dirhem* 180b/11, 189a/8, 189b/5

daniş- Bir iş için bilgi veya yol sormak, görüş almak, istişare etmek, müracaat etmek, meşveret etmek 19b/2, 19b/4, 43b/1

dar İçine alacağı şeye oranla ölçüleri yetersiz olan, geniş ve bol karşıtı 10b/3, 22a/5, 242a/11

dâr (A.) Ev, konak

→ Amâsiyye Dârüş-şifası

dâr-ı fülful Tarçın tohumu da denen, karabibere benzeyen uzun taneli bir baharat çeşidi (piper longum) 196b/2, 202a/2, 208a/10

daracuk Daracık, çok dar 49b/1

darak Parmakların bağlı bulunduğu beş uzunca kemikten meydana gelen el ve ayak kısmı 32b/10, 38b/2, 49a/10

darb (A.) Vurma, vuruş 9b/8, 10a/6, 36a/10

darb ye-: Darbe almak 51a/4

dârçinî (F.) Tarçın (Cortex cinnamomi) 65b/5, 92a/11, 208a/11

darķatılıġı Daralma, müteessir olma: *Yorġunluġa ve dahı darķatılıġından olan ısıtmaya ve baġarsukdaġı yëllere fâide eder* 195b/1

dart- Tartmak 48b/3

daru Bk. *taru* 18a/5

dârû (F.) İlaç

→ şıfat-ı çehâr-dârû-yı müşhil

daşıra / daşra Dışarı 24a/8, 31a/2, 38a/2

datlurak Daha tatlı 274b/3

da‘vet (A.) Çağrı, çağırma

da‘vet ét-: Çağırma 123a/11, 123a/11

daya- Bir yerden, bir kimseden yararlanmak, güç almak 39a/10

dayan- Vücudunu bir yere yaslamak, abanmak 23a/8

dāye (F.) Dadı 103a/1

dê- 1. Demek, söylemek: *Şöyle bileler kim bu dört nesneye çäre yokdur, bunlara ‘ilâc edeyin deyen yalan söyler* 5a/3, 30a/6, 37b/3

2. ...diye adlandırmak: *Ebû ‘Alî Sînâ buyurur kim, cerrâhlığa ‘ilm-i zâhir derler* 3b/9, 4a/4, 8a/5

3. Ağızdan bir ses veya söz çıkarmak: *Tabi‘at vardır kim bez-ile bağlamasına dahı demez* 17a/5

4. Saymak, kabul etmek: *İmdi bunun gibide kemiklere birez beredür deyiüp gâfil durup anı boynuña alup* 30a/5

5. Anlatmak, ifade etmek: *Veyâhüz nice saña kolayı gelür-ise yerine koyasın ve dedüğümüz gibi timâr edesin* 30b/10, 31b/9, 35b/3

debe Fıtık: *Debe şol sebebden olur kim karnuñ iki yanında iki geyrek vardır* 2b/6, 68b/2, 68b/11

debür (A.) Batıdan esen rüzgar 152a/5

def (A.) Ortadan kaldırma, ortadan kaldırılma

def ét-: Gidermek, ortadan kaldırmak 14a/7, 118a/9, 147b/9

def ol-: Uzaklaşmak 83a/4, 93b/2, 109b/10

defa (A.) Kez, kere 187a/9, 220b/7, 276a/3

defne / defni (Yun.) Defnegillerden, yaprakları güzel kokulu ve yaz kış yeşil olan bir ağaç, develik (*Laurus nobilis*) 176a/6, 176b/2, 193b/10

defne yağı: Defneden elde edilen yağ 176a/6, 176b/2, 193b/10

deg- Dokunmak, temas etmek 16a/11, 75b/9

değil *Bk. degül* 4b/11, 114b/4, 126a/3

değın -e kadar, -e dek 2b/2, 20a/1, 23a/9

degir- / degür- Değdirmek, dokundurmak 8b/5, 24a/2, 89b/8

degirmen Kahve, buğday, nohut vb. taneleri öğüten araç veya alet 66a/11

degirmen tozu: Un döğülmeden alınan değirmen taşı tozu 159b/3, 166a/8, 166b/5

degirmi Yuvarlak: *Ol bir sünügün degirmi başı ol bir sünügün çukurına girür* 5b/11, 125b/10, 128b/1

değiş- 1. Olduğundan başka ve farklı bir duruma girmek: *Ebukırať dünyāsın değışmelü oldı, bir şäkirdi var-ıdı, adına Ya'küb derler-idi* 110b/5

2. Bir şeyin yerine başkasını koymak, tebdil etmek: *Andan yerine jengār merhemi-y-ile sünger vuralar, şekker-ile merhemler edeler, günde iki kez değışe* 87a/2, 106a/10

→ dünyāsın değışmelü ol-

değışil- Değıştirilmek 12b/8

değıştür- Birini bırakıp başkasını kullanmak 15a/3

degme 1. Her, her bir, herhangi bir, gelişigüzel, rasgele: *Bu teşennüc dedükleri javuz maraźdur, degmesi andan kurtılmaz* 8b/10, 30a/6, 34a/3

2. Seçme, üstün, değerli: *Bir yakı dahı kim cemī' siñirleri ve eñleri ve kemikleri yumşadur ve uzadur ve bu yakı işledüğini degme yakı işlemez* 162a/9

degme gez: Her zaman, her defa 30a/6, 34a/3, 255b/5

degül Değil 10a/11, 14b/2, 15a/5

dehene (F.) Zengar madeni ismidir ki dehene-i Firengī de derler, yeşile benzer, tadı acımtırak olur

dehene-i Firengī *Bk. dehene* 84b/6

dek -e kadar, -e değin 67a/7, 71a/11, 74a/6

del- Üzerinde delik açmak 16a/9, 69a/9, 80a/10

delik *Bk. delük* 52b/3

delin- Üzerinde delik peyda olmak, delik açılmak 84b/6, 229a/1, 234a/4

delüce bakıla Yaban baklası (Lupinus albus) 216a/9

delücek Küçük delik 93a/10

delük 1. Dar, küçük, oyuk şeklindeki açıklık: *Bir ucını ol iskemlinüñ bir delüğinden geçüresin ve bir ucını ol bir delüğinden geçüresin göğsine berâber* 52b/10, 69a/5, 80a/10

2. Küçük hayvan yuvası: *Bir mâddedür kim dimâğdan iner, qarınca delüğü gibi delük delük olur, iriñ aķar* 105b/3

delük delük ol- Her tarafı delinmek 100b/2, 105a/3

→ burun delüğü

delüklü Üzerinde delik veya delikler bulunan, delikli 69b/1, 128a/4

dem (F.) Zaman, an 220a/7

dem-be-dem: Gittikçe, gitgide 151a/11

dem (A.) Kan

demü'l-insân: İnsan kanı 6b/2, 204a/11

dem-i aḥaveyn: İki kardeş kanı ağacı (Sanguis Draconis) 199b/1, 200a/11, 222a/6

demü'l-aḥaveyn: Bk. *dem-i aḥaveyn* 86a/10, 185a/9, 185b/3

dem' (A.) Gözyaşı 201b/11

dem'a (A.) Gözyaşı damlası 223a/7

demir / demür 1. i. Demir elementi: *Ķulağını bekidesin ve anuñ demirlerini dört kişi duta* 23a/10, 24a/3, 24a/11

2. sıf. *Demirden yapılmış: Tefiş edesin, şaşdan mıdur aēaēdan mıdur demirden midür* 19b/8

demregü Temriye hastalığı: *A'zâda ķubâ' olsa kim aña demregü dërler, sebeb-i nişânı, 'ilâci: Ķan göyünmekden olur* 98b/2, 169b/1, 170a/5

demren Temren, ok mızrak gibi şeylerin ucundaki sivri demir 61b/4, 62a/6

demür boķı Demir pası, demir çirki 182a/1, 243a/3, 264a/1

demürcük Küçük demir 93a/10, 100a/5

dendâne (F.) Diş, dendan 126a/11

dên- Denmek, söylenmek 11b/9, 25a/6

deñe- Sınamak, tecrübe etmek 84b/11

deng (F.) Dirhemin dörtte miktarındaki eski bir ağırlık ölçüsü 86b/2, 92b/2, 94b/11

denil- Anlatılmak, ifade edilmek 8a/10

dênîl- Bk. *denil-* 194a/7

deñiz Yer kabuğunun çukur bölümlerini kaplayan tuzlu su kütlesi 108a/7, 152a/1, 152a/6

deñiz köpüğü Deniz köpüğü, mürekkep balığı kabuğu (*Ossa sepiae*) 84b/5, 251a/2, 264b/3

deñlü Kadar 13a/8, 44a/5, 45b/1

→ ne deñlü, şol deñlü

depe Tepe, başın üst bölümü 96a/6, 127a/5, 155a/1

depesi üzerine: Baş aşağı olarak 82b/11

depere Tepesine 23b/3, 26a/7, 27a/1

depren- Hareket etmek, harekete gelmek, kımıldanmak, sarsılmak: *Eger âsânlığ-ıla deprenürse andan bilesin ki yerine varmışdur* 39b/4, 62a/3, 92b/10

deprenmez tamar Hareketsiz damar 141b/2

depret- Kımıldatmak, sarsmak, harekete getirmek: *Hem kiçi ve laţîf saçanağdur, zîrâ depretdüğü 'uzv hem kiçirek ve hem laţîfdür* 142a/7

depredibil- Kımıldatabilmek, hareket ettirebilmek 142a/6

der Ter 289b/10

derd (F) Ağrı, sızı 17a/5

derdâr (A.) Kara ağaç (Ulmus): *Ammâ hardal tohumın dögmeyüp bütün içreler, derdâr ya'nî kara ağaç, anuñ kökin alalar* 68a/5

derece (A.) Aşama, rütbe, mertebe, seviye, safha 153a/3, 153a/4, 153a/6

derhâl (A.) Çabucak 64b/10, 202b/10, 239b/9

deri 1. İnsan ve hayvan vücudunu kaplayan tüy, kıl veya pulla kaplı tabaka, cilt, ten: *Ammâ eti, derisi şağdur ol şınuğa âsân derler* 10b/6, 21a/8, 69a/10

2. İşlenerek kullanılır duruma getirilmiş hayvan postu: *Keçinin ve şığır derisin ve gez ağacının köki ve büre kamusından berâber karnına yaqalar* 260a/11

deril- Toplanmak, tecemmu etmek 90a/3, 137b/2

deriñ Dibi yüzeyinden veya ağzından uzak olan 6a/2, 20a/4, 47a/2

derle- Terlemek 88b/6, 91b/4, 92a/1

derlet- Terletmek 112a/2, 112a/6

derletme hastalığı Hummâ-yı muhrika, tifo: *Derletme hastalığından vâki‘ olur ve dahı sağ yürürken âdeme çok vâki‘ olur* 9a/7, 3b/6, 111b/1

dermân (F) İlaç, şifa, deva 198a/6

dertlü Hastalıklı, hasta 264a/9

derûn Bk. *derîñ* 251a/5

deryâ (F) Deniz

deryâ-yı ‘ummân: Okyanus 3b/7

derz (A.) Kemik aralarındaki yüzey kısım 25b/6, 127a/11, 130a/11

derz-i ikilî: Alın kemiğinin yüzeyi 127a/11

derz-i zicî: Zic yarığı 127a/6

desti (F) Testi 237a/5

deş- Yarmak, delmek 20b/5, 22b/6, 74a/11

deşil- Yarılmak, delinmek 38a/3, 73b/6, 74a/2

deşük Deşilmiş, yarılmış, delinmiş 5a/1, 5a/2

deşül- Bk. *deşil-* 112b/10

devâ (A.) İlaç, derman, şifa 192b/8, 192b/9, 286b/6

devâ eyle-: İlaç yapmak 286b/5

devâ-yı ğidâ’î: Besleyici ilaçlar 152b/4, 152b/8

devâ-yı mu‘tedil: Hafif ilaçlar 152b/3, 152b/7

devâ-yı mu‘tlak: Etkili ve ağır ilaçlar 152b/4

devâ-yı semmî: Zehirle ilgili ilaçlar 152b/5, 152b/11

→ ‘an devâ-yı mezbûr

devâ’ül-bahr (A.) Ağız kokusunu gideren bir tür terkip: *Devâ’ül-bahr, bu bir otdur kim ağız kokusın eyü eyler* 254a/8

deve Boynu uzun, sırtında bir veya iki hörgücü olan hayvan (Camelus) 89b/9, 89b/10

deve örgücü Deve hörgücü 183a/6

deve kuşu Kısa kanatları uçmaya elverişli olmayan fakat uzun bacaklarıyla çok hızlı koşabilen iri bir kuş (Struthio camelus) 228b/10

deve tabanı Vücutta çıkan kızıl sivilce: *Eger a‘zâda humret çıksa kim aña deve tabanı dërler* 101b/3

devlet (A.) Makam, mevki, saltanat 2a/2

devr (A.) Zaman 286a/2

dêvşiril- Bk. *dêvşürül-* 18a/3

- dêvşür-** Toplamak, derlemek, bir araya getirmek 29a/7, 54b/8, 55b/2
- dêvşüribil-** Toplayabilmek 55b/9
- dêvşürt-** Devşirme işini yaptırmak 34a/9
- dêvşürül-** Devşirme işi yapılmak 41b/10, 55b/9
- dıkāk (A.)** Şirden denilen bağırsak: *Zîrā uzunluğı on iki barmağdur ve birine dıkāk ya'nî ince dërler* 147b/7
- dırnak** Tırnak, parmak uçlarının dış bölümünü örten boynuzsu tabaka 60a/10, 100a/9, 103a/10
- dış** Herhangi bir cisim veya alanın sınırları içinde bulunmayan yer, hariç, iç karşıtı 20a/3, 34b/10, 112b/8
- dibelik** Büsbütün, tamamıyla, ebedî: *Ve dahı ol kim üzük ola ba'zı kez dibelik üzük olur ve ba'zı kez dibelik üzük olmaz* 10a/2, 55a/9, 100b/5
- Dicle (ö.i.)** Dicle nehri 5a/9
- did-** Didiklemek, tırmalamak, tırnakla örselemek 20a/9
- dig-ber-dig (F)** Yapay sıçanotu, kırmızı zürur: *Bu bir zurûrdur, buña dig-ber-dig dërler* 202a/10
- diger (F)** Başka, özge, öteki, öbür 226b/10, 235a/11
- kûrs-ı çebâşir-i diger, merhem-i isfidâc-ı diger, merhem-i Mısrî-i diger, muğlâb-ı diger, nev'-i diger, şıfat-ı habb-ı diger, şıfat-ı habbü's-su'âl-ı diger, şıfat-ı merhem-i diger, şıfat-ı sînün-ı diger şâf-ı diger, şâf-ı ebyaz-ı diger
- digren** Çatal: *Ammā ba'zısı digren gibidür ve ba'zısı burğu gibidür* 62a/3
- dik** Eğik olmayan 137a/2, 137a/6
- dik-** 1. Biçilmiş veya yırtılmış kumaş, deri, yara vb.ni iğneye geçirilmiş iplikle tutturmak: *Şol tarîk-ile kim, iki taraıdan şıkup iki kesük sînirlerüñ başları berâber geldükden soñra 'avrat saçı-y-ıla dikdüm* 5b/3, 6a/7, 7a/4
2. (Biçilmiş kumaş veya deri parçaları) İğne iplikle birbirine tutturmak suretiyle kullanılacak bir şey meydana getirmek: *Söyünmedük kireci yumşak dögeler ve kettân bezinden bir kîse dikeler* 186b/9
- dikil-** İğne iplikle birbirine tutturulmak 6a/6, 7a/4, 29b/7
- dikiş** İğne iplikle dikmek işi

dikiş yeri: Yapılan dikişin vücut üzerinde bıraktığı iz 23b/3

dikrek Dikçe 144b/4

dil 1. Tatmaya, yutkunmaya, sesleri boğumlamaya yarayan etli, uzun, hareketli organ: *Çeñe çıkugınuñ nişâni oldur kim ağır açılır, yapılmaz ve gözini yumamaz ve dilini dışıra çıkaramaz* 39b/11, 78a/11, 78b/8

2. İnsanların düşündüklerini ve duyduklarını bildirmek için kelimelerle veya işaretlerle yaptıkları anlaşma, lisan, zeban: *Kestevire dërler bir ot vardur, bu ad Yûnân dilincedür* 2a/4, 67b/6, 285b/11

dili dutul-: Konuşamaz duruma gelmek 20a/1

dili revân ét-: Akıcı konuşmak 277a/3

→ Türk dili, Yûnân dili

dile- Bir şeyin gerçekleşmesini veya olmasını istemek, ummak, temennâ etmek 2a/8, 16b/8, 22a/11

dilki Tilki (Vulpes) 236a/8

dilki taşığı Tilki taşı, itkasarı bitkisi (Orchis hircina) 277a/8

dimâğ (A.) Beyin 9a/2, 80b/1, 83a/2

→ mağdemü'd-dimâğ, mu'ahhar-ı dimâğ, muğaddem-i dimâğ, tenkıye-i dimâğ, tenkıye-i dimâğ ét-, ümmü'd-dimâğ

diñ- Sona ermek, kesilmek, bitmek, durmak 75a/4, 93a/10, 202b/10

diñdür- Dinmesini sağlamak, teskin etmek 161a/9, 223b/2

diñilen- Gücünü toplamak için istirahat etmek 210b/6

dip (I) 1. Bir şeyin bulunduğu yere bitişen en alt kısmı veya yanı başı: *Saç dibinden kepek gibi dökilür* 29a/11, 44a/8, 80b/1

2. Kap vb. şeylerin en aşağı kısmı, taban: *Şafrâ-yı tabî'i oldur ve keşîfi şifl olur, dibine çöker* 118b/2, 187a/1, 270b/4

dip (II) Kök: *Eger ki gitmezse hatmî dibi, labada yaprağı, böğürtlen yaprağı dögeler* 80b/8, 99b/3, 161a/1

dirâz (F.) Uzun

dirâz ét- Uzatmak 10a/5

direk Ağaçtan veya demirden yapılan uzun ve kalın destek 53a/11, 60b/9, 61a/1

dirhem (A.) Okkanın dört yüzde birine eşit olan, 3,207 gramlık eski bir ağırlık ölçüsü 6b/10, 12b/11, 13a/1

- diri** Yaşamakta olan, yaşayan, canlı, ölü karşıtı 51a/9, 76a/4, 219a/3
- dirlik** Yaşayış, hayat, sağlık, varlık, geçim 52a/7
- dirsek** Kolun orta yerindeki eklemin dış tarafı 12a/4, 27a/10, 32a/3
- dîryâz** (*F. deryās*) Emberbaris, kadıntuzluğu kökü: *On dirhem dîryâz, on dirhem kara kükürd, on dirhem söyünmemiş kirec* 176b/7, 193a/7
- dış** 1. Çene kemiklerinin üstüne dizili, ısırıp koparmaya ve çiğnemeye yarayan sert, beyaz organlardan her biri: *Bir elüñ-ile itivêresin, daşıra domalan kemigi yerleşdüresin, tâ ki dişleri berâber ola* 24b/10, 25a/7, 92b/10
2. Çark, testere, tarak vb. çentikli şeylerdeki çıkıntılarının her biri: *İki bıçkunun dişleri birbirine gire, kilidlene* 126a/10
- dış çek-** Ağızdaki dışı bir aletle yerinden çıkarmak 93b/6, 202b/8
- dış diş:** Çentik çentik 79a/4, 79a/5
- dış eti** Dış köklerini kaplayan kalın kırmızımtırak et 92a/2, 92b/5
- dışı** 1. *i.* Erkeğin karşıtı cins: *Hâyeye 'illet inse ya'nî yel inse ben bundan yegrek nesne bulmadum ki, dışı keçinün etini kebâb edüp* 71b/4
2. *sıf.* Bu cinsten olan: *Erün harâreti ve yubüseti artuğdur ve dişinün burüdeti ve ruşubeti artuğdur* 125a/9
- dışı zift:** Kara sakızın bir türü *Bk. zift* 161b/5
- dışı zirâvend:** Ziravendin bir türü *Bk. zirâvend* 68a/10
- ditre-** Titremek 19a/3, 38a/4, 43b/7
- ditreme** Titreme işi 158a/5, 196a/1, 279b/4
- ditreme dut-:** Titremeye başlamak 158a/8
- dīvâr** (*F.*) Duvar 9b/7
- diz** Kaval, baldır ve uyluk kemiğinin birleştiği yer 18a/10, 35a/8, 35b/10
- dizge** Dizlik, diz bağı: *Bir ucını dizge yerine ve bir ucını topuğun üstün yanında ve ikisini bir uğurda burasın* 61a/3
- doğ-** Güneş, ay, yıldız ufuktan yükselerek görünmek 154a/5
- doğra-** Keserek parçalamak parça parça kesmek 68a/5, 280a/7, 281a/1
- doğru** *Bk. toğrı / toğru* 45b/11
- doğrul-** Eğik veya eğri bir şey düz bir duruma gelmek 27a/7
- doğrult-** Eğriliğini giderip düz hale getirmek 25a/2, 26a/6, 26b/8
- dok** Tok 17a/10

doğın- / doğun- Değmek, temas etmek 19b/6, 40a/2, 41b/7

doğunma Dokunmak işi, temas 9b/7

dolaş- Birbirine karışarak güç çözülür duruma gelmek 146a/10

dolaşdur- Dolaştırmak, birbirine geçirip güç açılır duruma gelecek şekilde karıştırmak 53b/2

dolayı Muhit, çevre, etraf 74b/5

doldur- 1. Dolmasını sağlamak, dolu duruma getirmek: *Şol tarîk-ile kim bir bez çağsırı daru-y-ıla doldurasın* 18a/5, 40b/7, 52b/5

2. (Bir şey, bir yeri) Kaplamak: *Anuñ edviyesi budur kim eski kettân bezini didesin ve ol yarayı doldurasın ve tîmâr edesin* 20a/10, 97a/5

domal İnsan vücudunda çıkan bir tür ur, çiban: *Domal bir illetdür kim âdemde çıkar, kızıl olur havâce gibi* 104a/9

domal- 1. Kümbet gibi çıkmak: *Bir elüñ-ile itivêresin daşıra domalan kemigi* 24a/9, 51b/1, 52a/8

2. Dizler bükük, baş ileride, çömelmiş bir durum almak: *Şu olunca aşğa iner, kasık domalmaz, ammâ üstâd anları teşhîş etmek gerekdür* 69a/1

donuk Canlılığı olmayan, fersiz (göz) 205a/5

dosdoğru Çok doğru 55a/6, 64a/2

dög- Ezmek 48b/5, 53a/5, 65a/11

dögül- Ufalanmak, ezilmek 65b/10, 66b/2, 71a/9

dögün Yakı, dağlamakla açılan yara: *Tiryâk dürteler ol delük içine, bir gün dura andan bezi gidereler, dögün gibi kapkara olur* 97a/1

dök- 1. (Sıvı veya tane durumunda olan şeyleri) Bulundukları kaptan başka bir yere boşaltmak: *Ammâ tirementineyi bal mûmı-y-ıla eridesin, kalanın döküp qarışdurasın* 39b/8, 105a/7, 107b/3

2. (Kıl, tüy vb. şeyleri) Üzerinden atmak: *Ol yêrden kılı döker ve yaranuñ ağzı dar olur* 76a/1, 94b/1, 193b/4

3. Teninde kızamık, kızıl, suçiçeği hastalıklarında olduğu gibi kırmızı lekeler çıkmak: *Sebeb-i nişânı, ‘alâmeti: Göyünmiş hıldan tamar taşıra cilde döker* 104a/11

dökil- Bk. dökül- 80b/2, 80b/4, 88b/2

dökin- Bk. dökün- 199a/4

- dökül-** 1. Bulunduğu yerden başka bir kaba ya da yere boşaltılmak: *Nişâdır, mâzû balın eger gitmezse deleler, kıra kan olur içi dökile, gide* 95a/4
 2. (Kıl, tüy vb. şeyleri) Üzerinden düşmek: *Ve çevresinden kılı dökülür ve ot yanığı gibi olur* 11b/2, 155b/11, 216b/9
 3. Yok olmak, kırılmak: *Géce dura, şabâh gidereler, kırıla, döküle* 94b/6
 4. (Diş için) Yerinden çıkmak, düşmek: *Bir sınûn dahı kim diş dibin berkidür ve dökülmege kımaz* 252b/2, 265a/11
- dökün-** Kendi üzerine dökmek 96b/5, 107a/3, 199a/7
- dön-** 1. Hareket etmek: *Evvel budur kim kolı gögere ve barmaqları oynamaya ve ol yaña güc-ile döne* 43b/2, 124b/7
 2. Başka bir hal almak, dönüşmek: *Çok olur kim kemik kavlar, andan hâşıl olur ve dahı çok olur kim hunâma döner* 8b/7, 14b/3, 33b/7
 3. Kendini olduğu yerde çevirmek: *Beşinci nişânı oldur ki sırtın çalkoyun yata, bir yaña dönmeye* 63b/10
 4. Yönelmek: *Hem seyyâldür ve gıdâ evvel aña müsteşîl olur, ya'nî aña döner* 116b/9, 131a/10, 131b/5
- gönli dön-
- dönder- / döndür-** 1. Dönmesini sağlamak, çevirmek: *Evvel gerekdür kim ol delügi bulasın, bağarsuğı geriye döndüresin* 39b/3, 69a/6, 294a/7
 2. ... durumuna getirmek: *Yüzde kızıl ve yumrıcak, tamâm yüzi azdırur, cüzâma döndürür* 89a/5, 114a/9
- dörder** Dört sayısının üleştirme sayı sıfatı 89b/1, 166a/2, 169b/3
- dördül** Dört köşeli: *İlâci budur ki kendir ip-ile dibinden berk bağlayalar ve dördül yaralar* 80a/6
- dördüncü / dördüncü** Dört sayısının sıra sıfatı 51a/2, 62a/11, 63a/9
- dört** Dört sayısı 4b/11, 5a/3, 197b/2
- dört yüz** Dört yüz 163a/3, 174a/3, 175a/10
- döş** Göğüs, sine 128b/10, 129a/1, 139b/11
- döşek** Yatak 7b/11, 38b/9
- döşen-** Kaplamak, yayılmak 129a/11, 130b/10, 139b/9
- döyebil-** Katlanabilmek, tahammül edebilmek: *Ol kişi ikileyin uvatmağa döyebilür mi kim uvadasın* 17b/6, 29a/6

dudağ Ağzın, dişleri örten ve dışarıya doğru az veya çok kıvrılan üst ve alt kenarlarından her biri 63b/7, 78a/11, 78b/10

→ üstün dudağ

duhân (A.) Darı 201a/6

dur- 1. Bulunduğu yerde beklemek: *Andan ol yakuyı urasın, üç gün dura, andan gideresin* 18a/2, 21a/9, 24a/7

2. Ayakta beklemek: *Bir kişi dahı anı aşğa çeke, ardından duruban* 45a/1

3. Kesilmek, sona ermek: *Ėan Ėalebesinden vâķi‘ olur, burunı tomurur, kanı durmaz* 86a/4, 93a/11, 157b/7

4. Bir noktada kalmak, karar kılmak: *İkinci bahşı sinnü'l-vuķūfdur ya‘nî durmağ, zîrâ beden bu sinde kemâline erişür* 142b/3

5. Belli bir durumda olmak: *Yok eger ikisi bile çekerse ol üzv toğru durur, ne ol yaña ve ne bu yaña egilür* 142b/3, 142b/6

→ qarâra dur-, şuyı durmış

durgur- Durdurmak: *Bir yaķu dahı kim kuşmağı dîndürür ve ma‘ideyi durgurur* 161a/9

durı Saf, temiz, berrak 214a/6, 214b/1

durı şı: Duru, berrak su 214a/6

dut- 1. Elle kavramak: *İki kişi anuñ ayağını duta* 18a/9, 23a/9, 26a/2

2. Edinmek: *Mübtedîlere âsân olup bunun-ıla menfa‘at dutup mü‘ellifini hayrdu‘â-y-ıla yâd edeler* 1b/9

3. ... durumda kalmasını sağlamak: *Ėullandığı edviyeleri bile ki kanķısı ısıı dutar ve kanķısı şovuk dutar* 4a/8, 68a/11, 91b/10

4. Kaplamak: *Temeddüde hiç ‘ilâc yokdur, zîrâ imtilâ‘-ı dimâğdur ya‘nî dimâğdan iner, eñse sinirlerini dutar* 9a/3

5. (El, ayak) İş görecekt durumda olmak: *İkinci nişâni budur kim eli dutmaz olur* 19b/10

6. Bekletmek: *Söyündürücü nesneler vâresin kim ağzında duta ve yuya* 79b/5, 95b/2

7. Engellemek, zaptetmek: *Eger kan kara-y-ısa bağlamayalar, birez aķa, dutarlarsa helâk olur* 86b/4

8. ... olarak yapmak: *Anı çıkarasın ve yarayı dikesin ve becid dutasın ve yaşduğlar-ıla muħkem şarasın* 25a/5

9. (Hastalık) Başlamak: *Ol yara ağzın açuk koyalar ve hammâmdan şakınalar ve güşşalandurmayalar, eger ki ısıtma dutarsa zahmet olur* 104a/8

→ becid dut-, ditreme dut-, inçkırık dut-, ısıcak dut-, ısıtma dut-, kanı dut-, kendüyi alçak dut-, kıvam dut-, menfa'at dut-, ocağa dut-, oda dut-, öksürük dut-, tüz dut-

dutam Elle tutulan miktar, tutam 255a/1

dutkal Tutkal 159b/3, 159b/4

dutul- Kapanmak, kapatılmak, tıkanmak: *Bu aşillu çıkıuğ-ıla güc-ile yürürse uyluğı ve kasuğı şişer ve sidügi dutulur* 55b/7, 242a/3

→ dili dutul-, nefesi dutul-

dutulu Tutulu 122a/10

duy- 1. İşitmek, ses almak: *Göce-y-ile bir uğrı geldi at uğurlamağa, at issi duyup uğrı çaldı* 5a/10, 28a/8

2. Hissetmek: *Dahı yarasına mîl ura, göre eti ağrısın tıyar mı* 77a/3, 147b/1

→ zahmet duy-

duz Bk. tuz

→ enderânî duz

dübeyl / dübeylet (F) Küçük irinli tümör veya apse: *Dübeylet ne deñlü olursa cemî'isi göyünmiş kan-ıla sevdâdan hâşıl olur* 2b/7, 72a/11

dübür (A.) Kıpç, makat 149b/7

düğme Düğme 125b/9

düğüm / düğün Düğüm 69b/10, 105b/1

düğün vur- Düğümlemek 105b/1

dühn (A.) Yağ

dühn-i bâbüneç: Papatya yağı 178b/1

dühn-i ferfiyün: Ferfiyundan elde edilen yağ 196a/5

dühn-i levz: Badem yağı 178b/1

dühnü'l-bâbüneç: Bk. *dühn-i bâbüneç* 195a/10

dühnü'l-gâr: Defne yağı 194b/11

dühnü'l-kar': Kabak yağı 178a/11

dühnü'l-kıst: Kıst yağı 195a/2

dühnü'l-mübârek: Bel ağrısı için kullanılan bir tür terkip 198a/3

dühnü's-sezâb: Sedefotundan elde edilen yağ 195b/8

→ şıfat-ı dühnü'l-mübârek, şâf-ı dühn-i belesân

dükel / dükeli Hep, cümle, hepsi, bütün, herkes: *Câlinüs hekim buyurur kim: Bunlaruñ dükeliniñ bir yerde 'ilâcı vardur* 6a/4, 133a/5, 216b/4

düken- Tükenmek, bitmek, sona ermek 210b/1

dülacük (?) *Üç dirhem ak kunduz, beş dirhem dülacük, bunları dögeler un gibi ayru ayru* 81a/5

dün Gece

dün buçuğı: Gece yarısı: *Bādām yağı-y-ıla hablar eyleyeler, dün buçuğından bal-ıla yedüreler* 211b/5

dünün yarısı: Gece yarısı: *Bādām yağı-y-ıla hablar edesin, vèresin, dünün yarusından yudalar, yatalar* 207a/4

dünyâ (A.) Dünya, yeryüzü

dünyasın değışmelü ol-: Ölmek üzere olmak 110b/5

düril- Dürülmek, toplanmak 78a/10

dürli / dürlü 1. sıf. Çeşitli, muhtelif: *Câlinüs ve Ebü 'Alî Sînâ buyururlar kim: Tâze yaralar bir niçe dürlü nesneden vâkı' olur* 5b/6, 7a/7, 8b/10
2. i. (Bir, her, birkaç, başka vb. kelimelerle) Çeşit, cins: *Likin a'zâ-yı re'seden dahı anlara bir dürlü kuvvet 'âbid olur* 120b/11, 177b/11, 203a/11

dürlü dürlü: Çeşit çeşit 1b/2, 12a/2, 20a/2

dürt- 1. Değmek, dokunmak: *Anuñ şınuğı aramağ-ıla bulınur ve ziyâde dürtüğünden ma'lûm olur ve şınursa yarılır* 28a/6, 29b/1, 35a/11
2. Sürtmek: *Andan sonra ol beze gül şuyın ve gül yağın ve sirke koyalar ve dürteler, andan şaralar* 66a/6, 67a/11, 70b/2

dürtil- Sürünmek, vücuduna koku, yağ gibi şeyler sürmek 108b/9

dürtme Dürtmek işi 34a/5

dürtün- Sürünmek, vücuduna koku, yağ gibi şeyler sürmek 101b/2, 107a/3, 108b/10

dürüst (F) Doğruluktan ayrılmayan, doğru, mert 7b/6, 10a/11, 41b/11

düş (I) Rüya

düş gör-: Rüya görmek: *Nişânı oldur kim ziyâde uyuya ve ziyâde düş göre* 113b/3

düş (II) Rastlama, tesadüf etme

düş ol- Rastlamak: *Anuñ gibiye kim düş olasın, göresin iriñi ve kanı aķar* 19a/11

düş- 1. (Kendi ağırlığının etkisiyle) Bulunduğu yerden ayrılıp yukarıdan aşağıya doğru inmek: *Düşdüñ mi yoğsa nesne mi doķındı kaçd-ıla mı oldu añsuzda mı oldu teftiş edesin* 19b/6, 25b/9, 36a/10

2. (Çocuk) Vakti gelmeden ana rahminden atılmak: *Ol vèrdüğünñüz şāfi fülān hatun isti'māl etti, buncılayın üç pāre nesne düşdi* 219b/8

3. Durumuna gelmek, olmak: *Bir nice gün, tā ki ol kişi dēye ki rāhat ve ağırsından emīn düşdüm* 41a/7

→ emin düş-, göze aķ düş-, haķā düş-

düşme Düşmek işi 5b/8, 9b/6, 9b/7

düşür- Vücuttan atmak: *Bu dağı bir fetiledür kim anası karnındağı oğlanı düşürür* 219a/2, 219a/3

dütüzdür- Koku vermek için bir şey yakıp tüttürmek, tütsülemek 255a/6

düz 1. Yüzeyinde girinti çıkıntı olmayan, müstevî: *Ammā yara şöyle yerde gerekdür kim yā düz ola yā toğrı ola yā degirmi ola yā bir pāre eti alınmış ola* 5b/11, 57a/3

2. Düzgün: *Bunlaruñ üzerine şara, evet düz şara, kimi alçaķ kimi yüksek şarmaya* 67a/3

→ gönli düz

düz- Hazırlamak: *Eger kim kaķı çekmege hācet olursa, gerekdür kim bir büyük top düzesin* 27a/9, 33b/8, 35a/5

düzen Tertip, nizam, intizam 72b/8

düzül- Yapılmak, tertip, tanzim olunmak, hazırlanmak: *Şamğ-ı Arabî ve ķal'aydan düzülmüş isfidāc her birinden iki dirhem* 221b/7, 224a/10, 229a/1

E

e'ālî şerc (A.) Kuyruk sokumu 127a/2, 129a/7

ebegümeci Ebegümecigillerden, mor renkli çiçekleri ilaç, yaprakları sebze olarak kullanılan çok yıllık bir bitki (Malva sylvestris) 91b/2, 266b/4

ebedî (A.) Sürekli, devamlı 36a/6, 50a/9

ebemgümeci Bk. *ebegümeci* 171a/9

ebhel (F.) Ardıç yemişi 258b/10

ebher (A.) Kalpten vücuda kanı dağıtan ana damar, büyük atardamar:
Yukarudan yaña varan ebherüñ bir kısmı dağı iki kısım olur 139a/11,
 140a/7, 147a/7

ebrişim (F.) 1. *i.* İpek iplik, ibrişim: *Ol igneler yerinde kala, birbirine sık ola ve üzerine ebrişim-ile yâhûz iplik-ile şaralar* 7a/9, 86a/1
 2. *sıf.* Bu iplikten yapılmış: *Mürdesengi dögesin ve ebrişim elekden eleyesin* 164a/4, 196b/6

Ebû ‘Alî / Ebû ‘Alî Sînâ (ö.i.) İbn Sina 30a/7, 31a/9, 33b/6

→ ḥ‘âce-i Ebû ‘Alî Sînâ, terkîb-i ḥ‘âce-i Ebû ‘Alî Sînâ

Ebuḳıraṭ (ö.i.) Hipokrat 2a/6, 10b/8, 51b/3

ebyaz (A.) Ak, beyaz

→ merhemü’l-ebyaz, şâf-ı ebyaz, şâf-ı ebyaz-ı diğeri, türbüd-i ebyaz

ecel (A.) Hayatın sonu, ölüm zamanı 154a/9

eceli gel-: Ölüm zamanı gelip çatmak

ecvef (A.) 1. İç boş, kof: *Sinir iki kısımdur, bir kısım dimâğdan ya’nî beyniden, anlar yedi ciftidür. Evvelki cifte ecvef dërler, zîrâ içi mücevvefdür* 130a/3, 134b/8, 135b/5

2. (Metinden anlaşıldığına göre) Mesânedeki damar adı: *ve bu tamaruñ adı ecvefdür, zîrâ bedenüñ tamarlarından bunuñ tecvîfi büyükdür* 134b/8

eczâ (A.) 1. Parçalar, kısımlar: *Büyügi yüregüñ cemî‘ eczâsına yayılır ve kişisi yüregüñ sağ tecvîfinüñ ba’zı eczâsında yayılır* 115a/8, 132b/11, 139a/7

2. İlaç yapımında kullanılan birleşiklerin ortak adı: *Bu mecmû‘ın dögeler, ince elekden geçüreler ve zifti ocaḳda erideler ve bu eczâyı aña katalar, yaḳu edeler* 6b/3, 166a/4

edâ (A.) İcra etme, yapma

edâ et- Üzerine düşen bir şeyi yerine getirmek 114b/3

êdebil- Etme olasılığı bulunmak

→ tîmâr êdebil-

edme (A.) İç deri, derinin altı: *Derinüñ taşıra yüzine deri ve içürüsine edme dërler.* 144a/2

edviye (A.) Devalar, ilaçlar, çareler 4a/10, 8a/9, 16a/6

edviyetü'l-esnân: Diş ağrısı için ilaç 252a/6

edviyetü'l-fem ve'l-lisân ve'l-halk: Ağız, dil ve boğaz ağrısı için ilaç 253b/10

edviyetü'l-mak'ad ve'r-rahm: Makad ve rahim için ilaç 263b/6

edviye vur-: İlaç sürmek 7b/9, 20a/8

efâl (A.) Fiiller, yapılan işler, eylemler 123b/9, 153a/7

Eflâk (ö.i.) Bugünkü Romanya sınırında yer alan eski Osmanlı vilayeti

Eflâk tuzu: Eflak bölgesinden getirilen tuz 287a/5, 291a/1

Eflâtûn (ö.i.) Yunan filazofu Platon 2a/6, 4b/10, 70a/3

eftimun (Yun.) Sara hastalığına faydalı bir bitki, gelin saçı (Cuscuta epithymum) 212a/2, 269b/7, 294a/10

→ hâbb-ı eftimun , maṭbūḥ-ı eftimun

eg- Eğmek, düz olan bir şeyi eğik duruma getirmek, bükmek 47b/11, 56b/10

egele- Eğlemek, düzleştirmek, aşındırmak 19a/7, 69b/11

eger (F) Şart anlamını güçlendirmek için şartlı cümlelerin başına getirilen kelime, şâyet 6a/6, 7a/4, 8a/1

egerçi (F) Her ne kadar, gerçi 215b/1

egil- Eğik bir durum almak 25b/8, 50a/5, 55a/6

egir Eğir otu (Acorus calamus) 166a/1, 196b/4, 207a/7

eglen- Eğlenmek, vakit geçirmek, beklemek, kalmak 22a/8, 42b/10, 51b/8

eglendür- Bekletmek 19a/5, 38a/8, 51b/7

egren Kızılçık (Cornus) 172b/2

egri Eğri, çarpık, aynı istikamette olmayan 16a/4, 17b/3, 25a/2

egrice Az eğri olan 127b/6

ehl (I) (A.) Bir topluluğun halkından olanlar, oraya mensup bulunanlar

ehl-i hûkemâ: Bilginler, âlimler 153b/7

ehl (II) (A.) Aşılanmış meyve ağacı 254a/1

ek- Dökmek, saçmak 26a/10, 78b/11, 79a/11

ekḫel (A.) Kolun iç kısmındaki ana damar 156a/6

ekḫel ṭamarı: Kol arterlerinden biri 106b/8, 156a/6

eklen- Katılmak, ilave edilmek 130b/8

ekşer (A.) Genellikle: *Bu iş ekşer ayakda ve kıolda vâki' olur* 18b/4, 99b/9, 102b/7

ekserî (A.) Çoğunlukla: *Bögrek za'ifliğinden olur, yabana varıcak çıkar, kanar, şişer, ekserî oglancuklarda olur* 22a/10, 103b/9, 110a/3

eksiklik Eksik olma durumu, eksik olan miktar, noksan 25b/10

eksil-Azalmak, az duruma gelmek 124b/4, 151b/1, 151b/2

eksük 1. şf. Az, eksik: *Anber bir buçuk dirhem, buyan balı iki dirhemden deng eksük, üstâdlar âdetince merhem edeler* 143b/8, 291a/11

2. i. Eksiklik, noksan: *Allahu te'âlâ ol kişiye ğarîk-i rahmet etsün kim bu kitâbuñ eksügin bulup ıslâh ede* 9b/3

3. zf. Noksan olarak: *Ol şifde bir göyünük nesne olur ve eger eksük bişerse içinde bir hām nesne kalur* 118b/3

eksük étme-: Her zaman bulundurmak 83a/8

eksüklük Eksik olma durumu 37a/10, 224b/5

eksüksüz Eksiği olmayan, tam, tamam 11b/1

ekşi 1.şf. Sirke veya limon tadında olan: *Ekşi hamir sırça-y-ıla bir iki kez vuralar* 83b/6, 97a/2, 100b/3

2. i. Bu tadı veren şey: *İkiledin tazesin vuralar ve ekşilerden yeye* 167b/5

ekşilik Midede asit artmasından ileri gelen ekşime ve rahatsızlık duygusu 117b/10

ekşirek Ekşimsi, az ekşi 274b/3

el 1. Kolun bilekten parmak uçlarına kadar olan, tutmaya ve iş yapmaya yarayan bölümü: *Göresin kim yerinde degül, gerekdür kim elüñ-ile arayasın* 15a/5, 15b/6, 18a/11

2. İş yapan kişi kişinin yerini tutar: *Üstâd elinde yarayı hâşıl eden şarkıdur* 7b/4

3. Defa: *Bir niçe el ishâl etdükden soñra şerbet-i berşâ'ışâ vèresin, şifâ bula* 271b/7

el ayası: Elin, bilekle parmaklar arasındaki iç bölümü 161b/2

elden geldiği kadar: Gücü yettiği ölçüde 114b/4

el ur-: El atmak, el uzatmak, müdahale etmek, el sürmek 11b/9, 62a/10, 78b/7

el Bk. el 254a/7

el (A.) Harf-i tarif, Arapça ön ek

- el-bâbü'l-evvelü:** Birinci bölüm 2b/1, 3b/1
- el-bâbü's-şânî:** İkinci bölüm 2b/2, 9b/4
- el-bâbü's-şâlişü:** Üçüncü bölüm 2b/3, 39a/1
- el-bâbü'r-râbi'u:** Dördüncü bölüm 2b/4, 61a/10
- el-bâbü'l-hâmisü:** Beşinci bölüm 2b/5, 64a/5
- el-bâbü's-sâdisü:** Altıncı bölüm 2b/6, 68b/1
- el-bâbü's-sâbi'u:** Yedinci bölüm 2b/7, 72a/10
- el-bâbü's-şâminü:** Sekizinci bölüm 2b/8, 73a/7
- el-bâbü't-tâsi'u:** Dokuzuncu bölüm 2b/9, 77b/2
- el-bâbü'l-'âşiru:** Onuncu bölüm 2b/10, 78a/1
- el-bâbü'l-hâdî 'aşer:** On birinci bölüm 2b/11, 110b/3
- el-bâbü's-şânî 'aşer:** On ikinci bölüm 3a/1, 114a/5
- el-bâbü's-şâlişü 'aşer:** On üçüncü bölüm 3a/2, 153b/5
- el-bâbü'r-râbi'u 'aşer:** On dördüncü bölüm 3a/3, 159a/10
- el-bâbü'l-hâmisü 'aşer:** On beşinci bölüm 3a/4, 173b/2
- el-bâbü's-sâdisü 'aşer:** On altıncı bölüm 3a/5, 191b/6
- el-bâbü's-sâbi'u 'aşer:** On yedinci bölüm 3a/6, 199a/9
- el-bâbü's-şâminü 'aşer:** On sekizinci bölüm 3a/7, 204b/8
- el-bâbü't-tâsi'u 'aşer:** On dokuzuncu bölüm 3a/8, 217a/5
- el-bâbü'l-'işrûn:** Yirminci bölüm 3a/9, 236b/11
- el-bâbü'l-hâdî ve'l-'işrûn:** Yirmi birinci bölüm 3a/10, 265b/8
- el-bâbü's-şânî ve'l-'işrûn:** Yirmi ikinci bölüm 3a/11, 285b/8
- elbet / elbetde (A.)** Şüphesiz, muhakkak, mutlaka 119a/5, 154a/10, 242b/7
- ele-** Elek yardımıyla ayıklamak veya incisini kabasından ayırmak, elekten geçirmek 65a/11, 163a/8, 164a/4
- elek** Tahta bir kasnak ve tek tarafa gerilmiş, gözenekli tel, kıl, bez vb.nden oluşan araç 164a/4, 165a/4, 273b/8
- elekten geçür-:** Bir maddeyi elek üzerine koyarak elemek 160a/2, 165b/4, 166a/3
- elen-** Eleme işine konu olmak veya eleme işi yapılmak 65b/10, 66b/2, 186a/3
- elli** Elli 12a/5, 33b/6, 36a/8
- elvan (A.)** Renkler 123b/7, 125a/1

- elyak (A.)** En uygun, çok layık 115b/6, 116b/1
- em-** Dudak, dil ve soluk yardımıyla bir şeyi içine çekmek, somurmak
emer oğlancuḳ: Bebek 102b/11
- em‘â-yı işnâ ‘aşeriyye** On iki parmak bağırsağı 135a/3
- emcek** Meme: *Maḥalli göğüsün orta yeridür ve başı şol emcek altındadır* 148a/9
- emek** Bir işin yapılması için harcanan beden ve kafa gücü 20b/7
emek çek-: Bir şeyin olması için çalışmak, zahmet çekmek 49a/2
- emîn (A.)** Şüphesi olmayan
emîn düş-: İnanmak, güvenmek 41a/7
emîn ol-: İnanmak, güvenmek 159a/6, 269a/7, 294a/3
- emir (A.)** İş, amel: *Ve ol emirde andan birkaç budak ayrılır ve iki bögrek şaruklarına ve perdelerine ve aña yakın cismlere degin varur ve bu cismleri şuvarur* 138a/2
- emlec (A.)** Amlacotu (Phyllanthus emblica): *Mâzû, kara helîle, emlec, bâbünec, mersin yaprağı, bunları eski sücû-y-ile kaynadalar* 88b/4, 253b/3, 264a/1
- emr (A.)** Buyruk, komut, talimat 123b/2, 138a/2, 139a/4
- emrâz (A.)** Hastalıklar
emrâz-ı muhtelif: Çeşitli hastalıklar 269a/6
- emzür-** Kadın veya dişi hayvan, memesindeki sütü yavruya vermek 89b/11
→ kız emzüren ‘avrat südi, kız emzürür ‘avrat südi
- eñ (I)** Mafsal, oynak yeri, bitişik iki şey arasındaki çizgi, büküm yeri: *Aña göre tahta yonasin ve oyasın ve anuñ da şarması ziyâde katı olmaya, zîrâ kim eñ-durur* 32b/7, 49b/1, 50a/6
- eñ (II)** zf. Başına geldiği sıfatların üstün derecede olduğunu gösteren kelime: *Döşe erüşmez ve bu on eyegünün eñ aşağısı kasuḳ sünüğine yakındur* 129a/5
- enâr (F.)** Nar (Punica Granatum) 148a/9, 253b/6, 259b/3
- encîr (F.)** İncir (Ficus carica) 103b/11, 106a/8, 164b/8
→ müşhil-i encîr
- encübâr (A.)** Beşparmak otu (Potentilla erecta) 247b/7
→ şîfat-ı kuruş-ı encübârî ve kehrübâ

endâm (F) Beden, vücut 41b/11, 66a/5, 158a/8

endâmları muhkem kıl-: Bedeni sağlamlaştırmak 159a/3

enderânî duz: Billur renkte tıpta kullanılan bir çeşit tuz 233b/11

→ milh-i enderânî

Endülüs balçığı: Bir tür tıbbî çamur: *Hindûsitân tütüyâsı ve mercân köki ve tîn-i kîmûlyâ ve ol Endülüs balçığıdır* 229a/4

enf (A.) Burun

→ bevâsîrû'l-enf, 'ırķu'l-enf

eñli Eni büyük olan, geniş 10b/8

eñlik Boyacılıkta kullanılan kökü kızıl bir ot, havacıva otu (Alkanna tinctoria) 174b/4, 175a/11, 183b/9

eñse Boynun arkası: *Ya'nî dimâğdan iner, eñse sinirlerini dutar ve gërisine kayışdurur* 9a/3, 22b/10, 23a/8

enseb (A.) Çok uygun, yerinde 115b/6, 116b/1

envâ' (A.) Çeşitler, türler 115b/9, 117b/8, 118a/1

envâ'-ı ishâl: İshal türleri 240a/2, 249a/7

er Erkek 125a/8, 263b/8

ër- Erişmek, dokunmak, isabet etmek 16a/7, 35b/8, 43b/3

→ hâtâ ër-

erba'a (A.) Dört

→ riyâh-ı erba'a

eri- 1. Katı cisim ısı etkisiyle sıvı durumuna gelmek: *Bir ruṭûbet dahı vardır kim aña ruṭûbet-i zücâciyye dërler, zîrâ erimiş sırçaya beñzer* 146a/9

2. Katı cisim sıvı içine karışarak sıvı durumuna geçmek: *Evvelî bir legene şu koyasın ve ol eriyen otları bir seyrek bezden süzesin* 163a/9

eriyekoy- Erimeye başlamak 191a/1

eridil- Erimiş duruma getirilmek 65a/6, 253a/8, 263a/5

ëriş- Erişmek 121b/9, 124b/3, 140a/11

ërişdür- Erişmesini sağlamak 146b/5

ërişte (F) İnce ince kesilip kurutulan hamur 244b/3, 270a/10

erit- Erimesini sağlamak, erimesine yol açmak 17b/11, 39b/8, 41a/2

erkân (A.) Esaslar, temeller 114b/7, 114b/8, 119b/9

→ cevâhir-i erkân

erte Ertesi, gelecek, sabah, şafak sökme zamanı, yarın 170a/9, 245b/8, 292b/11

erteden öyleye: Sabahtan öğleye: *Ol eczâyı ki döğüldi idi, bir yere katalar, erteden öyleye degin ovalar* 197a/3

ertesı Ertesi gün 83a/7, 97b/5, 170b/6

erük Erik (*Prunus domestica*) 109b/7, 167b/5, 170a/3

erük suyu: Erikten elde edilen su 259b/7

érür- Ulaştırmak, erişirmek

→ zarar érür-

érüş- *Bk. eriş-* 129a/5

ervâh (A.) Ruhlar 123b/6, 124a/2, 124a/4

eryâh (A.) Rüzgarlar

eryâh-ı fâside: Sağlığı kötü etkileyen rüzgarlar 268b/3

eşer (A.) İz, işaret 124b/9

esfel (A.) Aşağı

→ zendü'l-esfel

esirge- Korumak 15a/11, 15a/8, 45b/5

eskâm (A.) Hastalıklar 269a/7

eski 1. Çoktan beri var olan, üzerinden çok zaman geçmiş bulunan: *Ve dahı buyururlar kim: Bir yara kırk günden şoñra eskidür* 8a/2, 235b/5

2. Kullanıla kullanıla yıpranmış: *Bir eski kettân bezini zeytün yağı-yıla ısladup ve ısdup ol yaraya şarasın* 8b/1, 20a/9, 29b/9

eski üski / eski biskil: Eski püskü 53b/10, 260a/11

eşmed (A. işmid) Rastık: *Lâciverdî eşmed ve sünbül-i duhânî; bu cümlesin berâber dögesin ve eleyesin* 201a/6, 223b/4, 229b/5

→ lâciverdî eşmed

esnân (I) (A.) İnsanın yaşı: *Şâdır olan fi'llerdür ve biri ervâhdur ve biri esnândur ya'nî âdem yaşları* 123b/7, 124a/9

esnân (II) (A.) Dişler

→ edviyetü'l-esnân, li-vec'i sînünü'l-esnân, li-vec'i'l-esnân

esne- Ağzı genişçe açarak soluk alıp vermek 93b/6

esrâş (F.) Çirişotu ve kökü (*Asphodelus*): *Esrâş on dirhem, kât-ı Hindî iki dirhem, bu cümleyi yumşak dögesin ve eleyesin* 204b/1

esved (A.) Kara, siyah

→ helîle-i esved, merhem-i esved, şâf-ı esved

eş İnsan veya hayvanda yavru doğduktan sonra gelen etsi madde, plasenta

→ oğlan eşi

eşek Eşek, merkep (Equus asinus) 193a/11, 193a/4, 194b/5

eşhâş (A.) Şahıslar, kimseler

eşhâş-ı insân: Şahıslar, insanlar 116a/7

→ a'del-i eşhâş 116a/6

eşit- Bk. *êşit-* 130b/9

eşle- Benzer iki şeyi bir araya getirmek 21a/7

eşlen- Eşleme işine konu olmak 126b/3

et 1. İnsan ve hayvan vücudunun kas ve yağdan meydana gelen, kemikle

deri arasında bulunan kısmı: *Ve dahı buyururlar kim: Sünûk sünûge yapışur ve et ete yapışur ammâ sinîr sinîre yapışmaz* 5a/6, 6a/2, 10b/7

2. Hayvan vücudunun yiyecek maddesi olarak kullanılan kas kısmından pişirilen yemek: *Anuñ 'ilâcı evvel oldur ki bâselik damarından kan alalar ve et yedürmeyeler, şakınalar* 71a/6, 82a/3

→ dış eti

êt- Etmek, yapmak 18b/3, 29b/2, 31b/9

→ 'alûk êt-, 'amel êt-, aşşı êt-, belâ êt-, berâber êt-, bevl êt-, beyân êt-, biryân êt-, böyle êt-, cehd êt-, cem' êt-, cerb êt-, cezb êt-, cimâ' êt-, da'vet êt-, def' êt-, dili revân êt-, dirâz êt-, edâ êt-, eksûk êt-, eyle êt-, fâ'ide êt-, fark êt-, faşd êt-, fehmi êt-, ferâh êt-, fetil êt-, fikr êt-, fiske fiske êt-, gözi rûşen êt-, gârgara êt-, gubâr êt-, hab êt-, hacâmat êt-, hallêt-, halâş êt-, hâlî êt-, harâb êt-, harc êt-, hareket êt-, hâşıl êt-, haţâ êt-, hâzer êt-, hâzır êt-, hażm êt-, helâk êt-, hıfz êt-, hizmet êt-, horata êt-, hûkne êt-, hüccet êt-, hükmi êt-, ıslâh êt-, ibtidâ êt-, ihtirâz êt-, ihtiyâr êt-, ihtiyâţ êt-, iktifâ êt-, 'ilâc êt-, ishâl êt-, istifrâğ êt-, isti'mâl êt-, i'tibâr êt-, izâfet êt-, kabûl êt-, kabz êt-, kavî êt-, kebâb êt-, key êt-, kullîk êt-, kuvvetlü êt-, kül êt-, lışka êt-, mażmaza êt-, meyl êt-, mu'alece êt-, muhâlefet êt-, muhaşşal êt-, muhkem êt-, mülemma' êt-, nefesi kuvvetlü êt-, nüfûz êt-, önegülük êt-, pâk êt-, pâre pâre êt-, perhîz êt-, perverde êt-, peydâ êt-, revân êt-, rivâyet êt-, sahlk êt-, sâkin êt-, sefûf êt-, seyûk êt-, şâf êt-, şabâbet êt-, tafşîl êt-, tağyîr êt-, taħammûl êt-, taħrîk êt-, taķşîm êt-, taleb êt-, ta'rîf êt-, taşarruf êt-, taş'id êt-, tecerru' êt-,

ta'cîl ét-, tecrîbe ét-, teftîş ét-, tekrâr ét-, telyîn ét-, tenkîye-i dimâğ ét-, tenkîye ét-, terbiyet ét-, tercüme ét-, terkîb ét-, teşhîş ét-, teşrîh ét-, teşmîr ét-, tılâ ét-, tîmâr ét-, yâd ét-, yaqu ét-, yardım ét-, yüz aklığî yerine yüz qaralığî hâşıl ét-, zaḥmet ét-, zarar ét-, zîkr ét-, zîrek ét-, ziyân ét-, zür ét-, zurûr ét-

étdür- Ettirmek

→ gârgara étdür-, ḥacâmat étdür-, ḥareket étdür-, ishâl étdür-, istifrâğ étdür-, perhîz étdür-

eṭibbâ (A.) Tabipler, doktorlar 115b/3, 159b/1

eṭibbâ-yı müte'ahḥirîn: Sonraki tabipler 2a/5, 286a/4

eṭibbâ-yı müteḥaddimîn: Önceki tabipler 172a/3

→ mecmû'-ı eṭibbâ

etlû İçinde et bulunan 83b/9, 90a/5, 97b/7

ev 1. Bir kimsenin veya ailenin içinde yaşadığı yer, konut, hane: *Şuyıla, sirke qarışduralar, gâce evde dürteler, şabâḥ kepek şuyıla yuyalar* 3b/7, 89b/4, 170b/9

2. Yer, çevre: *Anuñ işi ḥanâzîr ve ur olmaḡdur. Boğaz evlerinde olmaḡdur* 74a/1, 112a/3

→ boğaz evleri

evdâc-ı gâ'ire (F.) Yürekte bulunan bir tür damar adı 139b/5, 139b/6, 139b/7

evet Ancak, fakat, lâkin, amma: *Gêrû yerine vara ve toğrı eyleyeler ve bağlayalar, evet arḡun çekeler* 65b/9, 67a/3, 83b/6

ev'ıye (A.) Kaplar

ev'ıye-i menî: Meni kapları 120b/5

→ marâzu'l-ev'ıye

evren yavşanı Pelin otu, yavşan otu (Artemisia obsinthum): *Evren yavşanı, kara başlu sezâb, yüzerlik toḡmı; bunları dögeler* 94b/4, 258a/11

evren yavşanı şuyı: Pelin otundan elde edilen öz su 258a/11

evride (A.) Nabız alınmayan damarlar, toplar damarlar, venler: *Ve biri evride ya'nî gayr-ı müteḥarrik tamarlardur kim bağıruñ ḡizmet-kârlarıdur* 120b/3, 145a/8

evvel (A.) 1. *takı* Önce: *Evvel gerekdür kim ol hasta arḡası-y-ıla bir nesneye dayana* 5a/1, 6a/5, 18a/7, 23a/8

2. zf. Evvela: *Ammâ birkaç nesneyi evvel beyân edelüm* 11a/5, 13b/6

evveliden: Daha önce, önceleri 179b/5, 75b/7

evvel-emirde: Her şeyden evvel, işin başlangıcında 139a/4, 140b/2

evvel gün: Önceki gün 158a/2, 158a/4

→ el-bâbü'l-evvelü

evvelâ (A.) Önce, ilk önce, ilkin 268b/4

evvelî (A.) Önce, ilkin, başlangıçta 46b/2, 59a/9, 163a/9

evvelki Önce olan, önceki 115b/8, 124a/10, 125a/11

eye / eyegi / eyegü Kaburga 27a/10, 28b/11, 144a/4

eyi Bk. *eyü* 287b/3

eyit- Söylemek 8a/3, 10a/4, 14a/11

eyle Öyle 22a/10, 27a/11, 32b/8

eyle ét-: Öyle yapmak 24a/3, 48a/1, 250b/7

eyle ol-: Öyle olmak 219b/2

eyle san-: Öyle sanmak 76a/3

eyle- Etmek, yapmak 96b/1, 197b/2, 250a/11

→ 'amel eyle-, beyân eyle-, cehd eyle-, devâ eyle-, eyü eyle-, fâ'ide eyle, fetḥ eyle-, fetil eyle-, ğubâr eyle-, ğavr eyle-, ḥab eyle-, ḥacamât eyle, ḥalleye-, ḥamîr eyle-, ḥâzır eyle-, ḥôş eyle-, ḥuḳne eyle-, ḥükm eyle-, ishâl eyle-, ḳabz eyle-, ḳaṭ' eyle-, ḳavî eyle-, ḳavl eyle, kem eyle-, ḳurş eyle-, ma'cün eyle-, maẓmaẓa eyle-, men' eyle-, merhem eyle-, nefesin gökcek eyle-, öyle eyle-, pâre pâre eyle-, perhîz eyle-, revâḳ eyle-, şâfî eyle-, saḥḳ eyle-, sâkin eyle-, şâf eyle-, taḥlîl eyle-, taḥrîk eyle-, telyîn eyle-, temiz eyle-, terbiyet eyle-, ṭilâ eyle-, tîmâr eyle-, toĝrı eyle-, yaḳu eyle-, yel eyle-

eylen- Yapılmak, hazırlanmak

→ şerḥ eylen-

eymen (?) 236a/6

eyrek Daha iyi, eyürek 294a/5

eyü İyi 11a/5, 11b/7, 21b/1

eyü eyle-: İyileştirmek 254a/8

eyü ét-: İyileştirmek 234b/11

eyü ol-: İyileşmek, sağlığına kavuşmak 71a/1, 71b/1, 88a/10

eyülük İyilik 33b/7

ez- 1. (Katı, toz veya tane halindeki maddeyi) Sıvı içinde karıştırarak belli bir kıvama getirip eritmek 82a/7, 96a/4, 100a/8

2. Sindirmek, gidermek 236a/5

ezil- 1. (Üstüne bastırılan bir kuvvetin etkisiyle) Yassılanmak, çiğnenmek: *Eger kim gevdede et kesilmiş olsa yâ ezülmüş olsa yâ eyegi ağrısı olsa* 68a/9

2. (Katı, toz veya tane halindeki maddeyi) Bastırılıp karıştırılarak belli bir kıvama getirilmek, eritmek: *Otuz dirhem tirementine; bunların ezileceğin ezeler* 162a/1, 208a/5, 208a/9

ezrak (A.) Gök renginde, mavi

→ muḳl-i ezrak, şıfat-ı merhemü'l- ezrak

ezül- Bk. *ezil-* 68a/9

F

fahr (A.) Övünç, iftihar kaynağı 1b/5

fâ'ide (A.) Yarar 52a/7, 54b/5, 68a/11

fâ'ide et- Yaramak 66a/5, 66a/7, 69b/1

fâ'ide eyle- İyi tesir etmek, yaramak 184a/9, 195b/9, 201b/7

fâ'ide kıl- Fayda sağlamak 268b/1

fâ'ide ol- İyi tesir etmek, yaramak 206a/11, 267a/7

fâ'ide vèr- Fayda sağlamak 231a/5, 231a/7

fâ'ide-mend (F) Faydalı 224a/2

fâ'ideli Yararlı 160b/6

fâ'ile (A.) Yapan 123a/9, 123b/1

→ kuvvet-i fâ'ile

fâ'ilî (A.) Eylemle ilgili

→ sebep-i fâ'ilî

fâkihe (A.) Yemiş, meyve

→ maṭbûḥ-ı fâkihe

fakîr (A.) Ben, bendeniz anlamına gelen tevazu sözü

fakîrû'l-ḥakîr: "Fakir ve hakir olan ben" anlamında tevazu sözü 2a/7

fâlice (A.) Vücudun yarısına inen felç: *Dübnü'l-kışt kim fâlice ve 'ırķu'n-nisāya ve vec'ül-mefâşıla ve niķrîse fâ'ide eder* 195a/2, 213a/5, 213b/2

farķ (A.) Fark, başkalık, ayırım

farķ ét-: Farkına varmak 4a/3, 62b/9, 69a/2

farz (A.) şart ve gerekli olan şey

→ mizâc bi'l-farz

faşd (A.) Kan alma, hacamat

faşd ét-: Kan almak 89b/8, 91b/1

fâsid (A.) Bozulmuş, bozuk 180b/9

fâsid ol-: Bozulmak 151a/1, 213b/6

fâside (A.) Bozulmuş

→ eryâh-ı fâside

faşl (A.) Bölüm 5b/5, 16b/5, 17b/2

fayķara (Yun.) Acı

→ ayaric-i fayķara

fâzıl (A.) Mükemmel

→ nazc-ı fâzıl

fazl (A.) Lütuf, kerem 293a/8

fehm (A.) Anlama, anlayış

fehm ét-: Anlamak 123a/1, 123a/2

felâsife (A.) "Felsefeciler" manasına gelmekte olup, metinde bir tür macun adıdır.

→ ma'cûn-ı felâsife

fem (A.) Ağız

→ edviyetü'l-fem ve'l-lisân ve'l-halk

ferah (A.) Gönül açıklığı 122a/11

ferah ét-: İçini açmak 277a/1

ferâric (A.) Piliçler 67a/6

ferc (A.) Dişi canlılarda üreme organının dış bölümü, vulva 150a/2, 150a/4

ferfiyûn (A.) Sütleğen, ferbiyun dahi derler (Euphorbia resinifera): *Eger sâkin olmazsa oğlan aşı iki dirhem, buçuķ dirhem ferfiyûn, on dirhem çörek otı* 82b/7, 192b/10, 193a/2

ferfiyûn yağı: Sütleğenden elde edilen yağ 193a/2

→ dühn-i ferfiyûn

ferrûc (A.) Piliç 64b/7, 256b/4

ferzece (F.) Fitil, lavman 217a/6, 219b/2

→ şıfat-ı ferzece

fesâd (A.) Bozulma, bozukluk 257b/11, 89a/4

fesâda var-: Bozulmak 108a/10, 292b/3

→ bedeni fesâda vër-, kan fesâdı

feth (A.) Bir şehir veya ülkeyi savaşarak alma

feth eyle-: Bir şehir veya ülkeyi ele geçirmek 2a/3

fetil / fetile (A.) Uzun kumaş parçalarına, liflere, sıvı veya yumuşak kıvamdaki ilaç emdirilerek hazırlanan ve bir yaraya ya da vücut boşluğuna konulan tampon, fitil 75a/2, 83a/7, 218a/11

fetil eyle-: Fitil hazırlamak 26a/11

fetil ét- / fetile ét-: Fitil hazırlamak 86b/10, 218b/11

fetil ur- / fetil vur-: Fitili yaraya veya vücut boşluğuna uygulamak 7b/9, 102a/2, 105a/10

→ şıfat-ı fetile

fınduk Fındık (Corylus) 89a/1, 96b/9, 105a/2

fındukça: Fındık kadar 197b/2, 255a/5

fıstuk (A. *fustuk*) Fıstık 192b/6, 208a/4, 212b/5

fî (A.) -de, içinde, -e dair anlamını katarak zarf yapan ek

fî'l-cereb: Uyuza dair 292b/2

fî'l-cümle: Sonuçta, velhasıl 229b/10

fî'l-hâl: O anda, hemen, şimdi 93b/10

fıkr (A.) Düşünce 1b/3, 23a/3, 25a/6

fıkr ét-: Düşünmek 61b/3, 78b/8

fî'l (A.) Eylem, amel 51b/5, 122b/1, 123b/6

→ müfred fî'l, mürekkebi fî'l

Firengî (F.) Avrupa'ya özgü

Firengî kalye Bir tür taş 98b/10

→ dehene-i Firengî 84b/6

Firenk (F.) Avrupalı

Firenkce: Fransızca 177b/9

Firenk dili: Fransızca 285b/10

Firenk iskemlisi: Bir tür sandalye 52b/5

Firenk uyuzu Frengi, genellikle cinsel birleşmelerle bulaşan bir hastalık, yenirce, sifilis: *Bu Firenk uyuzunuñ adı kûrhâdur ve Firenk dilince māl-ı Firencese derler. Ve Türk dilince Firenk uyuzu dërler* 285b/11

→ 'ilâc-ı firenk uyuzu

fiske (*Yun.*) İnsan derisinde herhangi bir sebeple ortaya çıkan ufak ve içi su dolu kabartı

fiske fiske ét- Üstü kabarcıklarla dolmak 32b/3

fitil *Bk. fetil* 251a/5

furun Fırın 271a/2

furuna şal- Fırına koymak 281a/6

fütâ (*A.*) Bir tür önlük, peştamal 18a/6, 39a/4, 54a/7

füz (*F.*) Baş damarı: *Evvel baş tamarı kim aña füz dërler, andan kan alınursa menfâ'atı baş ve göz kanın keser* 154b/4

fülân (*A.*) (Metinde) Kimliği belli olmayan kimseler için işaret sıfatı olarak kullanılan kelime 219b/7

fülfül (*A.*) Karabiber 166b/5, 171b/2, 196b/2

→ dâr-ı fülfül

G

gâfet / gâfit (*F.*) Kasıkotu (*Agrimonia eupatoria*): *Kâsnî tohmı üç dirhem, gâfit bir mişkâl; kâmusın dögeler ve rubb-ı sūs birle yoğuralar* 257b/2, 258a/10, 260a/7

gâfit suyu: Kasıkotu bitkisinden elde edilen öz su 258a/10

gâfil (*A.*) Dalgın, dikkatsiz, düşüncesiz (kimse), basiretsiz, aymaz 30a/5

gâfil ol-: Gaflet içinde olmak, habersiz bulunmak 203a/4, 289b/11

gâh (*F.*) Bazen, bazı zaman 173a/2, 245b/11

gâ'ib (*A.*) Göz önünde olmayan

gâ'ib ol-: Kaybolmak 79a/9, 122b/8

galbânû (*F.*) Miskten yapılan güzel kokulu bir macun: *Bal mûmı dört yüz dirhem, zift dört yüz dirhem, galbânû beş yüz dirhem* 163a/4

galebe (*A.*) Üstünlük, fazlalık 84a/1, 86a/4, 150b/3

→ kan galebesi

galib (*A.*) Üstün gelen, yenen 125a/5, 125a/6

galib ol-: Üstün gelmek 118a/3, 124b/11, 150b/3

galiz (*A.*) Yoğun, kesif 73b/11, 74a/5, 80a/1

gâr (*F.*) Defne ağacı (*Laurus nobilis*)

→ dühnü'l-gâr, habbül'l-gâr, varaku'l-gâr

gargara Su veya ilaçlı sıvı ile sıvının yutulmasını engelleyerek çalkalama işi

gargara ét-: Gargara yapmak 96a/11, 167b/6, 240a/1

ğargara êtdür-: Gargara yaptırmak 95b/10

→ şıfat-ı ğargara 239b/10

ğarîk (A.) *mec.* Bir şeye içinde kaybolacak derecede dalmış olan

ğarîk-i rahmet: Rahmete boğma 9b/2

ğarîkûn (A.) Katran köpüğü, ağaç mantarı, çayır mantarı (*Agaricus campestris*) 206b/1, 207b/1, 209b/10

ğarîzî (A.) Yaratılıştan var olan, tabii

ğarîzî kuvvet: Tabii kuvvet 120b/10

ğarîziyye (A.) Garizî kelimesinin aynı manaya gelen müennesi

→ harâret-i ğarîziyye

ğavr (A.) Aşağıya inme, çökme

ğavr eyle-: İnme, çökmek 106a/11

gavzûbân (F. *gavz-ı zebân*) Sığırdili otu (*Anchusa officinalis*): *On iki dirhem şarab-ı verd-i tarî, elli dirhem gâvzubân suyuyla ezeler* 210b/8, 257b/1, 266b/1

gâvzubân suyu: Sığırdili bitkisinden elde edilen öz su 275b/3

ğâyet (A.) Pek çok, son derece: *Gerekdür kim birez ‘anzerût, ğâyet ğubâr eyleyüp ol yara içine saçalar* 7a/5, 11a/5, 22a/3

ğâyî (A.) Amaçla, gayeyle ilgili

→ sebep-i ğâyî

ğayr (A.) Başına geldiği Arapça sıfatlara olumsuzluk anlamı katarak Farsça usulle çeşitli tamlamalar meydana getirir

ğayr-ı mer’ûs: Baş olmayan 120a/2

ğayr-ı müteharrik: Hareketli olmayan 146b/7, 147a/6, 147b/5

ğayr-ı re’îs: Baş olmayan 119b/10

ğayr-ı tabî’î: Doğal halde olmayan 117a/2, 117b/4, 118b/5

ğayr-ı tabî’î ol-: Doğal olmamak 118a/5

ğayr-ı zahm: Yaradan kaynaklanmayan 263a/11

→ safrâ-yı ğayr-ı tabî’î, sevdâ-yı ğayr-ı tabî’î, ‘urûk-ı ğayr-ı zavârib

ğayrı Başka 34b/11, 35b/3, 41b/8

→ bundan ğayrı

ğazab (A.) Öfke, hışım 122a/11

ğâziye (A.) Sindirim becerisi: *Ol kim beğâ-yı şahşdan ötüri taşarrufeder, iki kuvvettür: Biri ğâziye ve biri nâmiyedür* 121b/2, 121b/5

gêç 1. *zf.* Beklenen veya alışılan zamandan sonra, erken karşıtı: *Anuñ yanında bir kemik var gêç kaynar* 11b/11, 12a/8, 210b/2

2. *sıf.* Belli bir zamandan sonra olan: *Agıza ve dış diblerine dürteler ve gêç vakt ta'âm yemeyeler* 92b/4

gêç kal-: Gecikmek, zamanında yapamamak 36a/5

geç- 1. (Zaman) Aşmak, geride bırakmak: *Bunuñ gibi yaraları üç gün yahûz beş gün geçmeyince açmayasın* 6b/6, 16a/1, 64b/7

2. Vazgeçmek: *Eger kim anuñ-ıla söküldü-y-ise yahûz iriñ devşirildi-y-ise uvatmağdan geçesin* 18a/3

3. Akmak, dolaşmak: *Çeng gibi olur, boğazına şu geçmez* 9a/4, 119a/6

4. Belli bir yerde yer almak: *Ol vaktın sen ol kişiye dëyesin aşğa otura ve sen anuñ ardına geçesin* 41a/8

5. Batmak, girmek: *İkisi iki yañakdadur ve ikisi burundadır ve bu iki pâre altında iki pâre dahı vardır delüklü ve delükleri tamağa geçer* 128a/4

6. Bir yeri aşmak, öbür yana ulaşmak: *Çeñenüñ bendükşesine varur ve kimi dahı iki şakakuñ saçanağlarına yayılır ve andan geçer* 130a/11

7. (Bir yeri) boydan boya katetmek: *Rûh-ı nûr-ı bâşır ya'nî gözüñ nûrı anuñ tecvîfinden geçer* 130a/6, 131a/7, 140a/3

8. Girmek: *Öykene ol yollardan yürek kanından gîdâ vere, öykenden yürege yel geçe* 148b/4

→ karnı geç-

geçebil- Geçme olasılığı bulunmak 39a/5

geçür- 1. Yerleştirmek, koymak, takmak: *Eger şağına çıkmış ise bir fütâyı çenber edesin, şol kadar kim ol kişinüñ başına geçebile, andan başına geçüresin* 39a/5, 44a/10, 56a/10

2. (Bir şeyi) bir nesnenin bir tarafında sokup öbür tarafından çıkarmak: *Ve her bir ipi bir boncuğa geçüresin ve burasın ve ol igneyi geçüresin, hep ol boncuğı bir igneye geçüresin* 13a/10, 52b/10

3. Sokmak, girmesini sağlamak: *Bunları teşhîş edesin ve kaçan kim ol çöküğü kaldurmağ dileyesin, gerekdür kim ol yaruğı bulasın, ol demirlerüñ birini ol yaruğdan geçüresin* 23b/7

→ elekden geçür-, harîrden geçür-

gel- 1. Varmak: *Dicle ırmağı kenârında bir kâfile yatur-ıdı, gece-y-ile bir uğrı geldi* 5a/10, 170b/9, 171a/11

2. Ulaşmak, erişmek: *Yâ katı esnemekden olur, çeñe birbirine gelmez* 45b/11, 93b/7, 109b/4

3. Çıkıp akmak: *‘Alâmeti budur kim burnundan kanlı iriñ gele* 22b/7, 63a/9, 63b/5

4. Halini almak: *Bertindüğü vaktın şığamağ-ıla yerine gelür* 42a/5

5. Bir durumun etkisi hissedilir olmak: *Ve eger ki ağrı bağıra gelmiş olursa* 65a/10, 66a/1

→ eceli gel-, elden geldiği kadar, harekete gel-, kan gel-, kıvâma gel-, kolayı gel-, râst gel-, şıh̄hata gel-, töhmet gel-, uykusı gel-, vaz gel-
geleci Söz, lakırdı: *Köprücek dahı çıkar, ammâ ‘abeş gelecidür, zîrâ her kemük kim çıkar, evvel çıkacak yer bulur* 42a/2

gelmeklik Gelme durumu 263a/4

geñ Bk. *geñ* 6a/2, 242b/4

geñ Geniş: *Ve şol şınuğ kim uzadı ola, aña yarığ dërler ve ba‘zısı geñ olur, ba‘zısı dar olur* 10b/3, 22a/4, 150b/11

genç Yaşı ilerlememiş olan, ihtiyar karşısı 11b/4, 141a/7

geñez Kolay 2a/11, 22a/1, 31a/2

geñez ol- Kolay olmak 60a/9, 154b/4

geñse- Gevşemek 92b/6

geñşelt- Gevşeltmek 31a/10, 195b/3

geñşeldivër- Gevşeltivermek 31a/8

geñşeltme Gevşeltme işi 31a/9

geñşek Gevşek 32a/10, 139b/3

geregince Gereğince, gerektiği şekilde 38b/8, 221a/9, 221b/5

gerek *şf. ve i.* Gerek, lazım 4a/8, 4b/5, 5b/10

geregi gibi: Nasıl olması gerekiyorsa 13a/2, 35b/9

gerek- Gerek olmak, lazım olmak 3b/4, 4a/5, 16a/8

gerekli Gerekli, lüzumlu 3b/8, 37a/4, 159a/11

gergeden (*F.*) Gergedangillerden, sıcak ülkelerde yaşayan, kalın derili bir hayvan (*Rhinoceros indicus*) 73a/4

gëri / gërü 1. Geri, arka taraf: *Anı bir kişi duta ki gäyet kuvvetlü ola, andan gërüsine çekesin* 40a/5, 42b/5, 53b/11

2. Tekrar: *Ve niçe kim az nesne-y-ile çıkarsa gërü dahı az nesne-y-ile yerine konur* 42b/7, 56b/9

3. Bir şeyin devamı: *Ba'zı üstâdlar omuzı gözedür, gërü kalanından haberi olmaz* 43a/10, 43b/7, 209b/9

→ andan gërü

getür- Gelmesini sağlamak 29b/4, 31a/11, 45b/9

→ 'amele getür-, harekete getür-, i'tidâle getür-, kararına getür-, kıvâma getür-, uyku getür-, vücûda getür-, zarar getür-, zîreklik getür-

gevde Gövde, vücut 21b/5, 63b/11, 64a/1

gevde tamarı: Gövde damarı: *On altıncı gevde tamarıdır ki kolda olur, aña ekhel dërler* 156a/5

gevşek Sıkı veya gergin olmayan, gevşemiş olan 15a/9, 32b/1, 67a/1

gevşelt- Sertlik ve gerginliğini bozmak 25a/8, 35b/11, 40b/6

geydür- (Bir giyeceği) Başka birinin vücuduna veya organına kendi eliyle geçirmek, giydirmek 22b/4

geyik Geyik (*Cervus elaphus*) 252a/7, 262b/1

geyrek Yumuşak kemik, kıkırdak: *Ve ba'zı şöyle hurde olur kim geyrekden ve etden ayırtılmaz* 10b/7, 40a/10, 42a/10

geyreklü Kıkırdaklı: *Bu şınuğ enli yerde olur ve geyreklü yerde olur, ol şınuğa haşâlu dërler* 10b/9, 12a/1, 36a/7

gez ağacı Ege ve Akdeniz sahillerinde yetişen, gez menî denilen bir tür dişbudak ağacı (*Fraxinus Ornus*) 260a/11

gez yağı: Gez ağacından elde edilen yağ 17b/10

gez Bk. kez

→ degme gez

gez- Hareket etmek, dolaşmak 72b/9

gezgi dütüni Gez ağacı dumanı (?) 225b/2

gezmâzû (F) Ilgıngillerden, Akdeniz bölgesinde yetişen bir ağaç veya ağaççık cinsi (*Tamarix tetrandia*) 93b/3, 253b/8, 264a/2

ğidâ (A.) Besin 64b/5, 65a/2, 67a/5

ğidâ-yı mutlak: Kesin gıda, bedeni değiştirmeyen gıda: *Ammâ ğidâ-yı mutlak oldur kim, bedenden müteğayyir olur ve bedeni tağyir etmez ve hem bedene müteşebbih olur* 152b/3, 152b/5

ğidâ'î (A.) Besin ile ilgili, beslemeye yarayan

→ devâ-yı ğidâ'î

ğidâlan- Beslenmek 149a/5

ğışâ / ğışâve (A.) Örtü, zar 225b/1, 236a/1

ğışâ-yı şulb: Omurga perdesi 148a/10

gibi Gibi, –e benzer 5b/4, 6b/5, 9a/4

→ anuñ gibi, gereği gibi

gece Gece 5a/10, 48a/11, 53a/5

gecenün ahir şülüşi: Gece yarısı 206b/6, 207b/3, 211a/8

gece-y-ile: Geceleyin 5a/10

gici- Kaşınmak 67a/9, 81a/2, 85a/3

gici / gicik / giciyik / giciyük Kaşınma, kaşıntı, uyuz hastalığı 14a/9, 35b/10, 107b/10

gider- Ortadan kaldırmak, yok etmek, izâle etmek 7b/11, 8a/1, 14b/9

giderici Giderici 109a/4

gidiver- Gidivermek 159a/7

gine Gene, yine 38a/6, 41b/7, 42b/1

gir- 1. Geçmek, varmak: *Ĥammâma gire, başına bal dürte, bu edviyeleri başına eke* 91b/11, 96a/10

2. Sıgmak: *Bir kuyu kazasın şöyle ki dar ola, tâ ki ol hasta aña gire* 53b/6, 58b/9

3. Ulaşmak, erişmek: *ve ba'zısı burğu gibidür, kemige girincek yine ma'lumdur* 62a/4, 70a/9, 88a/1

girme Girmek işi 280a/5

git- 1. Varmak, ulaşmak: *Altında kazan-ıla süd kaynadalar, buğı boğazına gide* 96b/1, 137a/3, 241b/6

2. Geçmek: *Öyle biline kim barmağ sınıuğı elli güne degin kalmadan gitmeye* 14a/10, 33b/7, 41b/2

3. Bir işin olup bittiğini ifade eder: *Ne sınıuğı yerindedür ne dahı yarası bitüp-durur ve ĥunâm olmuş gitmiş, üstâz kemliginden* 16a/2, 62b/5

4. Yok olmak: *Zeyt yağın katalar, tâ ki süci gide* 20a/7, 88b/9, 103a/3

5. Ölmek: *Eger evvelden tîmâr olunmazsa ol rencden helâk olur gider* 179b/6

→ gönlünden şübhe git-

gizlen- Saklamak, görünmeyecek, belli olmayacak bir yere veya bir duruma koymak 294a/6

gizlü Gizli, görünmez, belli olmaz bir durumda olan 185a/11

göbek İnsan ve memeli hayvanlarda göbek bağının düşmesinden sonra karnın ortasında bulunan çukurluk 94b/5, 141a/7, 147b/2

göbek burusu: Karın ağrısı: *Karın geçmegine fâide eder, hemân ol sâ'at sancusını gidere ve göbek burusını gidere* 220a/3

göger- Morarmak 8b/6, 21b/5, 28b/8

gögüs Göğüs 8a/1, 17a/2, 27b/10

gök 1. Mavi: *Kurudulmuş çörek otın bir gök beze bağlayalar, karşı burnına duta* 79a/5, 91b/7, 111b/9

2. Olgunlaşmamış: *Bir dahı kâfûr ve 'âkırkarhâ dibine dürteler, bir dahı bir gök afyôn dögeler* 252b/9

→ yüzi gözi gök ol-

gökce Mavi 95a/3, 99b/9

gökcek / gökçek Güzel, sevimli, hoş: *Andan şindu-y-ıla gökçek kesüp teşmîr edeler* 85b/11

→ nefesin gökcekeyle-

gölge Güneş ışınlarına maruz olmayan yer, gölgelik 195b/4, 204a/11, 208b/5

göm- (Bir şeyi) Üzerini kapatıp örtecek şekilde toprak vb. şeylerin içine sokup yerleştirmek 107b/3

gömgök Masmavi 63b/7

gönder Kargı, mızrak: *Ağaçdan ve taşdan ve gönderden ve yaşşı oğdan ve kılıçdan* 10a/7

gönül Sevgi, istek, düşünüş, anma, hatırlar vb. kalpte oluşan duyguların kaynağı 43b/11

gönül aktarıl-: Mide bulanmak, kusmak 246b/7

gönül dön-: Mide bulanmak, kusmak 211a/6, 275a/7

gönli düz: Temiz kalpli 3b/10

gönül perîşânlığı: Halsizlik 158b/3

gönülünden şübhen git-: Şüphesiz olmak 38b/9, 75a/4

gönül teşvîşi: Bulantı, halsizlik 159a/6

gör- 1. Göz yardımıyla algılamak: *Göresin kim yerinde degül, gerekdür kim elün-ile arayasın, ol yerinde olmayan kemügi bulasın* 15a/5, 17b/4, 20b/9

2. Şahit olmak: *Ben sinir sinire yapuşduğun görüp-dururın* 5a/8, 6a/7, 14b/2

3. Karşılaşmak: *Kimince üstâdları gördüm ki bu şâfa döğülmiş altun varakın koyarlardı* 18b/5, 234b/9

→ ‘aceb gör-, düş gör-, güç gör-, kaydın gör-, revâ gör-

göre Bir şeye uygun olarak, gereğince 33a/11, 76b/6, 209b/6

→ aña göre

görin- / görün- Görülür duruma gelmek, görülür olmak, gözükmek 8b/4, 42b/3, 105a/8

görme Görmek işi 232b/11

görül- İncelenmek, tetkik edilmek 29a/3

göster- Görülmesini sağlamak, görmesine yol açmak 38a/5, 215b/1

göt Alt taraf, dip: *Anuñ tedbiri, ol kılları minķâş-ıla çekeler ve yerini igne göti-y-ile tağlayalar* 85b/6

götür- 1. Ulaştırmak, iletmek: *Gerekdür kim ol çıķmış uyluğı ve ol hastayı götüresin, ol tahtanuñ üzerine yaturasın* 58b/10

2. Taşımak: *Rutübetden olur, baş ağırır ve sancar ve başın götüremez* 82b/1, 96a/5, 127b/11

3. Geçirmek: *Gündüzin böyle götüre ve gece yatıcak uzada, hâşıl olıncaya değın* 48a/11

4. Kullanmak: *Dağı sırça barmağ kadarı şâflar eyleyeler, her gece birisin götüreler, yatalar* 217b/10, 218a/9, 220a/7, 220b/7

götüribil- Götürme olasılığı bulunmak 84a/10

göyne- / göyün- / göyin- Yanmak: *Ve dağı ol kim kan-ıla göyünmiş sevdâdan ola* 78a/9, 90a/7, 118a/4

göynük / göyünük Yanık: *İmdi eger artuğ bişer-ise ol şifilde bir göyünük nesne olur* 118b/3, 184a/8, 186b/8

göyündür- Yakmak: *Ol yêr kim od göyündürmiş ola, aña uralar, nâfi' ola*
183a/3, 190a/1

göyündürme Bk. *ṭā'ûn* 99b/8

göyündürmeklik Yakma durumu 182b/8

göz 1. Görme organı: *Çeñe çıkugının nişânı oldur kim ağır açılır, yapılmaz ve gözini yumamaz* 19b/9, 39b/11, 62b/10

2. Uç: *Maķ'aduñ göz yerine ve karınuñ iç perdesine degin ulaşur*
135b/1

3. Delik: *ʿAzud ya'nî bâzûdur ve bu sünügün taşıra yaña gözcedür*
128a/11, 135b/7, 149b/4

göz akı: Gözün ak kısmı 145b/9

göz bıñarı: Gözün burun tarafındaki başlangıç kısmı 85a/4, 155a/8

göz kıyruğı: Gözün şakak tarafındaki ucu 85a/2

göz nûrı: Görme, görüş 158a/10, 159a/2, 204b/11

göz tonuğı: Görme zayıflığı 154b/9, 214a/10

göze ak düş-: Görme gücünün azalması 84b/3

göze cilâ vër-: Görme gücünü artırmak 214a/2, 214b/8, 234a/10

göze çekil-: (Sürme vb.) Sürülmek 228b/6

göze çek-: (Sürme vb.) Sürmek 84a/6, 215b/6, 217b/2

göze şu in-: Göz yaşarması 155a/3

gözi rûşen ét-: Görme gücünü artırmak 213b/5

gözün cilâsın artur-: Görme gücünü artırmak 234b/10

gözün kıarası: Gözbebeği 145b/11

gözün yaşı: Gözyaşı 235a/2

→ yüzi gözi gök ol-

göz kapağı Gözü örten, kenarlarında kirpikler bulunan koruyucu organ, göz kapağı 85b/4, 144a/10, 227a/5

gözet- 1. Önem vermek, göz önünde bulundurmak: *Ba'zı vaķt üstâdlar şınığını gözedür, çıkugını teşhîş edemez* 37a/9, 43a/10

2. Korumak, bakmak, özen göstermek, himaye etmek: *Ve hem dahı fark êde ma'sûmı ve yigidi ve yaşluyı gözede, aña göre ilâc êde* 4a/3, 4b/7

gözle- Dikkatle bakmak, tarassut etmek 39a/6

gözsüz Gözü olmayan 147b/8

gözük- Görünmek 243b/6, 243b/8

ğubâr (A.) Toz 171b/9, 203a/6, 229a/10

ğubâr eyle-: Toz haline getirmek 7a/5

ğubâr ét-: Toz haline getirmek 171b/2, 199b/10, 201a/3

ğuşşa (A.) Gam, keder

ğuşşa ye-: Kederlenmek 263b/9

ğuşşalandur- Kederlendirmek 104a/8

ğuşşalı Kederli 154a/7

güç (I) *i. Maddi ve fiziki kuvvet: Ol kiçi kemügi ve küregi ikisi de inen güç görmezler* 42a/11, 42b/1

güç (II) *1.szf. Ağır ve yorucu emekle yapılan, çetin, müşkül: Zîrâ kim yerinden kopduğu vaktin geyregi bile kopar, anuñ-içün güçdür* 40a/4, 46b/11, 55a/8

2. zf. Zorlukla: Bir tar tâkıye bulasın kim başına güc-ile ola 22b/4

gügercin Güvercin (Columba) 104b/7, 236a/7

gügercin boķı: Güvercin pisliğı 284a/11

gügöl İpek kozası: *Şol tarık-ile alasın kim bir temiz gügül kim katı aru ola ve ol gügüli ol yaranuñ içinde yuvalayasın* 20b/3, 20b/3, 20b/5

gül (F.) Gül (Rosa) 86b/2, 148a/1, 210a/2

gül-i huşk: Kuru gül 287b/8, 289a/2, 292a/2

gül kuruşı: Gülden yapılan hap 257b/1

gül kuruşı: Kuru gül 276a/5

gül şâfı: Gülden yapılan fitil 229b/8

gül şarâbı: Gülden yapılan bir tür içecek 7a/1, 14b/1, 275a/10

→ kuruş-ı gül, rûgan-ı gül

gül şuyı Gül yağı yapılırken yan ürün olarak elde edilen kokulu ve renksiz sıvı 67a/10, 84a/6, 85a/6

gül- Gülmek, mutluluğunu açığa vurmak 14a/2

gülâb (F.) Gül suyundan yapılan bir tür şurup 65b/3, 82a/7, 166a/11

gülbeşekker (F.) Gül suyundan yapılan macun kıvamındaki tatlı 266b/11

güldür- Gülmesine sebep olmak 25a/11

güler yüzlü Yakınlık gösteren, içten davranan: *Cerrâh olan kimesne şefkatlü ve güler yüzlü gerekdür* 3b/4

gülnâr (F) Yabanî nar ağacı (Punica granatum): *Kurumuş şumâk ve kurumuş gülnâr ikişer dirhem, cümlesin dögeler* 240a/5, 249a/9
gülnâr-ı Mısrî: Mısır gülnarı 92a/8, 110a/6, 164b/1

gül yağı Güllerin imbikten çekilmesiyle elde edilen gül suyunun üstünde toplanan kokulu yağ 29a/10, 29b/9, 41a/1

gümüş Gümüş 4b/9, 177a/7

gümüş bokı: Gümüş cürûfu 190a/2

gümüş iklimiyâsı: Gümüş cürûfu: *Alalar mürdeseng ve gümüş bokı ve isfidâc ve gümüş iklimiyâsı* 190a/3, 221b/6, 222a/8

gün 1. 24 saatlik zaman dilimi: *Tâze yaradan et kesmek küstâhlıkdur, kesmelü olursañ üç günden yâ yedi günden sonra kesesin* 6a/10, 8a/2, 12a/3

2. Güneş: *Bu ikisini bir büyük şîşeye koyalar ve yigirmi gün günde koyalar ki yağ-ıla terbiyet oluna* 66a/9, 154a/5

3. Zaman, vakit: *Anı evvel hammâma iledüp yumşaducı yağlar-ıla avadan ovasın, yağlayasın bir nice gün* 41a/6, 41b/1, 158a/1

4. Gündüz: *Ve dahı gün bulutlanıcağ katı incidür, ol vaqt şanur kim toptolu kurd veya karıncadur* 76a/4, 85a/9, 105a/4

5. (İsim tamlamasının ikinci ögesi olarak) Bu zaman parçasının belli bir olayı göstereni: *Ekşer vebâ günlerinde olur, gökce çıkar, kızıl olur, şişer, ısıtması olur* 99b/9, 209a/5

günde: Her gün 257a/10

günden güne: Her gün biraz daha, gün geçtikçe 179b/4

gündüz Günün sabahdan akşama kadar süren aydınlık bölümü: *Gündüzün böyle götüre ve gece yatacak uzada, hâşıl olıncaya degin* 48a/10, 246b/11

güneş Güneş ışınlarının ve ısısının etkilediği ortam 109a/6, 165a/11, 192a/1

günlük / günlük Tütsü için kullanılan bir çeşit ağaç sakızı, ak günlük (Boswelie) ve kara günlük (Cortex styracis) olmak üzere iki türü bulunur 14b/7, 70a/10, 71b/10

güvülde- Gürüldeme: *Yel kapmağdan olur, ağrır ve sancar ve hem güvülde* 87b/10, 250b/8

güvüldü Uğultu, hışırtı, gürültü 154b/6

güyegü otı Güveği otu, zater (*Origanum vulgare*): *Evvel büber, zencebîl, âkırqarhâ, mevîzec, kara harbak, güyegü otı; bunları döğeler* 93a/8, 162b/7

güz Sonbahar 4b/5, 76b/5, 152a/3

H

hab (A. *ḥabb*) 1. Koyu hamur kıvamına getirilmiş muhtelif drogların, karışımların küçük yuvarlak taneler haline getirilmesi suretiyle hazırlanan ilaçların genel adı, hap: *Hâcet vaktında yatacak beş ḥabbın yudup yatasın* 3a/7, 204b/9, 206a/1

2. Tohum, çekirdek, tane

ḥabb-ı âs: Mersin ağacının meyvesi 239a/4

ḥabb-ı eftimun: Gelinsaçı bitkisinin tohumu 88b/3

ḥabb-ı kôḳiyâ: çeşitli bitkilerden yapılan bir tür hap 251a/10, 251b/11

ḥabb-ı mahleb: İdris ağacı yemişi, mahlep tanesi 294b/1

ḥabb-ı payâr: Bir tür terkip 84b/5

ḥabb-ı şabr: Sabır otu tohumu 214a/9

ḥabb-ı zeheb: Zehep hapı 204b/9

ḥabbü'l-âs: Mersin ağacının meyvesi 248a/1

ḥabbü'l-bân: Sorkun ağacının yemişi 294b/2

ḥabbü'l-belesân: Balsam ağacı çekirdeği 282a/10

ḥabbü'l-gâr: Defne yemişi 162b/9, 267a/9, 284a/10

ḥabbü'l-misk: Misk tableti 93a/4

ḥabbü'n-nîl: Çivit otu tohumu 213a/8, 270a/8, 273b/11

ḥabbü'ş-şabr: Sabır otu tohumu 205b/9

ḥabbü's-sefercel: Ayva çekirdeği 203a/9

ḥabb-ı şebyâr: Şebyar hapı 86b/8

hab düz-: Hap yapmak 269b/1

hab eyle-: Hap yapmak 209a/1, 211a/8, 211b/5

hab ét-: Hap yapmak 207a/3, 207b/3, 208a/8

→ şan'at-ı hab, şıfat-ı hab, şıfat-ı ḥabb-ı ayaric, şıfat-ı ḥabb-ı diğer,

şifat-ı ḥabbü'l-misk, şifat-ı ḥabbü's-şabr, şifat-ı ḥabbü's-su'âl,
şifat-ı ḥabb-ı 'işâ, şifat-ı ḥabb-ı şebyâr, şifat-ı ḥabbü's-sevdâ, şifat-ı
ḥabbü's-su'âl-ı diğeri, şifat-ı ḥabbü'z-zeheb

ḥabbe (A.) Eskiden kullanılan bir ağırlık ölçüsü 178b/2, 272a/7

ḥaber (A.) Bir olay, bir olgu üzerine edinilen bilgi, salık

ḥaberi ol-: (Bir şeyden) Haberli olmak 43a/10

ḥaberi olma-: (Bir husus hakkında) Bilgisi olmamak 76a/2

ḥabîr (A.) Haberdar

ḥabîr ol- Haberdar olmak, bilmek 2a/8

ḥabl-i zirâ' (F.) Başparmaklar üzerindeki damar: *On toktuzuncı tamar kim
baş barmaq üstinde olur, aña ḥabl-i zirâ' derler* 156a/9

ḥablü'z-zirâ' (A.) Kolun üstündeki damarlar 137b/6

ḥâc (F.) Haç biçiminde olan şey 80a/3

ḥacâmat (A.) Vücudun herhangi bir yerini hafifçe çizip üzerine boynuz,
bardak veya şişe oturtarak kan alma

ḥacâmat eyle-: Kan almak 252b/7, 265b/5

ḥacâmat êtdür-: Kan aldirmek 64b/10

ḥacâmat êt-: Kan almak 64a/10, 82a/1, 84a/3

ḥ'âce (A.) Öğretmen, hoca

ḥ'âce-i Ebû 'Alî Sînâ: Hoca İbn-i Sînâ 209a/4

→ terkîb-i ḥ'âce-i Ebû 'Alî Sînâ

ḥacer (A.) Taş

ḥacer-i Mısrî: Mısır taşı: *Alalar Hindistân tütüyâsı veya ḥacer-i Mısrî
on dirhem* 223a/8

ḥacer-i İrmenî: Ermeni taşı denen ve tıpta ilaç olarak kullanılan
bir madde: *Helîle ve ḥacer-i İrmenî ve lâjiverd her birinden buçuğ
mişkâl* 207b/2, 212a/3

ḥacer-i lâjiverd: İran'da Bedahşan kentinde bir madenden
çıkarılan taş, lacivert taşı, lapis-lazuli, lezinard: *Helîle-i esved ve
ḥacer-i İrmenî ve ḥacer-i lâjiverd her birinden buçuğar dirhem*
212a/3

ḥâcet (A.) Gerekli olan şey, ihtiyaç 181a/6, 188a/7, 196a/4

ḥâcet ol-: İhtiyaç olmak 14b/4, 16b/11, 17a/6

hâcet vaktında: İhtiyaç duyulan zamanda 159b/5, 162a/7, 163b/2

→ vakt-ı hâcet

hâcetli Gerekli 237b/10

Hâcî Pâşâ (ö.i.) *Müntehab-ı Şifâ* adlı eserin sahibi Celâlüddîn Hızır

hacılar küküldü Bir tür kükürt 199b/9, 200a/4

hâcibeyn (A.) İki kaş

→ ırķu'l hâcibeyn

had (A. hadd) Sınır 114a/6

→ şükr-i bî-had

had (A.) Sınır 121a/5, 225b/11

hâdde (A.) Keskin

→ hûķne-i hâdde

hadeķa (A.) Göz bebeği: *Bir şâf dahı gözüñ kemine ve uyuzuna ve sülâķa ve hadeķasına ve artuķ kılına fâide eder* 222b/2, 230a/8, 234a/11

hâdim (A.) Hizmet eden 120b/9

hâdime (A.) Hâdim sözcüğünün aynı anlama gelen müennesi 121a/10

→ kuvâ-yı hâdime 122a/6

hâdis (A.) Meydana çıkan (şey) 115a/9

hâdis-i mutavassıta: Ortada olan, sıhhat ve hastalık arası 114b/1

hafakân (A.) Çarpıntı: *Kurş-ı kâfûr kim aşşıdur, yürek ağrısına ve hafakân kim issilik birle ola* 256a/10, 256b/6

hâfıza (A.) Bellek 122b/5, 123a/7

hafif (A.) Tartıda ağırlığı az gelen

→ şıfat-ı müşhil-i hafif

h'âh (F.) İsteme, isteyiş 115b/5, 123b/1

Hak (A. Hakķ) Allah, Tanrı

Hak te'âlâ: Yüce Allah 28a/2, 41b/10

hake (A.) Uyuz: *Hake renci kim aña giciyûk dërler* 107b/9

hakikat (A.) Gerçek, asıl

→ i'tidâl-i hakikat

hakir (A.) Eskiden bir kişinin kendisi için kullandığı tevâzu sözü

→ fakîrû'l-hakir

hâl (A.) Durum, vaziyet 118a/8, 133b/10, 134a/4

→ 'alâ-hâlihi

hal (A. *hall*) Erime, eritme

halleyle-: Karıştırmak, eritmek 267a/7

hallêt-: Karıştırmak, eritmek 65b/6, 109b/7, 162b/3

hallol-: Karışmak, erimek 48b/3, 178a/8, 185b/2

hallolun-: Eritilmek 65a/2

halâş (A.) Kurtulma, kurtuluş

halâş bul-: Kurtulmak 237b/11

halâş ét-: Kurtarmak 19a/5, 216a/7

halâş ol-: Kurtulmak 38b/8, 237b/10, 291b/10

haleb (A.) Süt

haleb-i bâbü nec: Papatya özü 195b/4

halefü'l-üz n (A.) Kulak arkasındaki damar: *Altıncı kulağ ardındağı tamardur kim aña halefü'l-üz n dërler* 155a/6

halefü'r-re's (A.) Alın damarı: *Dördüncü alın tamarıdur kim aña halefü'r-re's dërler* 154b/11

halel (A.) Eksiklik, noksan

halel vër-: Zarara uğratmak 158a/11

hâlet (A.) Nitelik, keyfiyet 139a/6, 140a/8, 150a/8

halı Yün veya ipekten dokunmuş kısa tüylü yaygı 54a/6

Hâlık (A.) Yaratıcı, yaratan, Yüce Allah 1b/1

hâliš (A.) Katışık olmayan, katışıksız, saf 185b/7

→ misk-i hâliš, müşk-i hâliš

halîṭ / halîṭa (A.) Karışım, alaşım

halîṭ-i za'firân: Safran karışımı 230a/2

→ za'firân-ı halîṭa

halk (A.) Boğaz

→ edvîyetü'l-fem ve'l-lisân ve'l-halk

halqa (A.) Çember 266b/8

hall-i hamr Sirke 178a/8

halt (A.) Bir şeyi başka bir şeyle karıştırma

halt ét-: Karıştırmak 164b/4, 248b/7

hâm (A.) 1. Tabi halde bulunan işlenmemiş: *Eger eksük bişerse içinde bir hâm nesne kalur pes ol şifl sevda-yı tabi' idür* 118b/4, 118b/6, 119a/8

2. Olgunlaşmamış: *Aķ* ‘*anzerût ve şaru helîle çekirdeğinin için ve hām keşûr dört dirhem* 195a/4, 235b/8

→ ‘anber-i hām, hārîr-i hām

hāmîz (A.) Ekşi

→ balğam-ı hāmîz

hāmîle (A.) Gebe 160b/10, 272a/8

hamîr (A.) Hamur, maya 80a/11, 83b/7, 96b/11

hamîr eyle-: Hamur yapmak 237a/7

→ merhem-i hamîr

hammām (A.) Hamam, yıkanılacak yer 8a/11, 41a/5, 46a/5

hamr (A.) Şarap 64b/8

→ hall-i hamr

hamûr (A.) Hamur *mec.* Öz, asıl, maya 228a/1

hân Osmanlı padişahlarının adlarının sonuna getirilen unvan 2a/1

hanâzîr (A.) Sıraca adı da verilen bir tür çıban 2b/9, 77b/3

hanzâl (A.) Ebuçehil karpuzu da denilen sarı çiçekli ve otsu bir bitki, meyveleri müshil olarak kullanılır (*Citrullus colocynthis*)

→ şahm-ı hanzâl

hâr (A.) Sıcak, hararetli 153a/4

hâr u ratb: Sıcak ve nemli 116b/10, 152a/4

hâr u yâbis: Sıcak ve kuru 114b/9, 116b/10, 152a/3

→ müfferih-i hâr , şıfat-ı şâf-ı ahmer ü hâr

harâb (A.) Yıkık, dökük

harâba vër-: Kötü duruma sokmak 158a/9

harâb ét-: Harap duruma getirmek 74b/10

harâret (A.) Sıcaklık 6b/8, 8a/8, 9a/5

harâret-i ğarîziyye: Vücudun normal ısısı 148a/6, 148a/10

→ takşîr-i harâret

haraza (A.) Sığırın öd kesesinden çıkan taş: *Kil-i İrmenî yâ zehr-i hayvânî ve haraza ikişer çekirdek döğeler, nebât şekker-ile ezeler* 102a/11

harbak (A.) Çöpleme otu, ak çöpleme (*Helleborus album*) ve kara çöpleme (*Niger*) olmak üzere iki türü vardır 108b/2, 109a/7

→ şâf-ı harbak

harc (A.) Bir şeyin yapılmasında kullanılan öteberi 162a/7, 173b/9, 187b/10

harc ét-: Harç hazırlamak 182a/6, 199b/2, 225b/3, 256a/3

harc olun-: Harç yapılmak 181b/10, 187b/1

harcan- Harcamak, sarf etmek 163b/3, 164a/10, 188a/2

harcanıl- Harcanma işi yapılmak 200b/11

hardal (A.) Turpgillerden, sarı çiçekli ve tohumu hekimlikte kullanılan, tadı acı ve bir yıllık bir bitki (Semen Sinapis) 68a/4, 80b/5, 82b/4

hareket (A.) Bir şeyin bütünü veya bir kısmının yerini, konumunu, durumunu değiştirmesi, kımıldama 120b/2, 123a/10, 125b/2

harekete gel-: Hareketlenmek, hareketlilik göstermek 219b/10

harekete götür-: Hareketlenmek, kımıldanmak 153b/11

hareket étdür-: Hareketlendirmek 131a/1, 134a/9, 142a/1

harekete ét-: Hareketlenmek, kımıldanmak 41b/2, 141b/11, 144b/10

hareket vér-: Kımıldatmak 132a/10, 132b/2, 132b/5

hareketlü Hareketi olan, yer değiştirebilen, devingen, müteharrik 142b/7

hareketlü tamar: Atardamar 124a/7

hareketsüz Hareket etmeyen, yerinden kımıldamayan, durgun

hareketsüz tamar Hareketsiz damar 124a/5, 134b/5

harfe (A.) Semizotu

→ bezr-i harfe

hâric (A.) Dışta kalmak üzere, dışında sayılmak üzere, müstesna 115b/9, 116a/1

hârîr (A.) İpek 177b/7

hârîrden geçür-: İpekten geçirmek, elemek: *Yağını alalar, andan beş dirhem kükürd döğüp hârîrden geçüreler* 170b/2, 170b/3

hârîr-i hām: Ham ipek 207b/6, 212a/7

hârîre (A.) Şeker, un veya nişastadan yapılan bir tür tatlı 96a/3

hârîre-i haşhâş: Haşhaş tatlısı 197b/6

→ bādām hârîresi

hâş (A. *hāşş*) 1. Özel: *Ammā bēl boğunlarından çıkan beş çiftün iki hâli var, biri 'ām ve biri hāş* 133b/11, 134a/4

2. Saf, katışıksız: *Seksen dirhem keçinün içi yağı ki sızmış ola ve otuz dirhem jive ve on dirhem maştakî şakız ve on dirhem hâş günlük* 289a/10

→ bezr-i hâş

hasen (A.) Güzel

→ ma'cün-ı hasen

hâşıl (A.) Olan, meydana çıkan

hâşıl-ı kelâm: Sözü'n kisası 198a/4

hâşıl ét-: Elde etmek 7b/4, 158b/2, 158b/4

hâşıl kıl-: Elde etmek 121b/11

hâşıl ol-: Ortaya çıkmak 5b/3, 8b/7, 12b/2

→ yüz aklığı yerine yüz qaralığın hâşıl ét-

hâşîye (A.) Vücutta çıkan bir tür ur: *Eger a'zâda hâşîye olsa sebeb-i nişânı, ilâcı: Bir ağudur yürekden çıkar* 102a/5, 102b/3

hâşîyyet (A.) Fayda, yarar, etki 219a/11, 276a/5

haşrım (A. *hişrim*) Ekşi üzüm, koruk 201b/11

→ rubb-ı haşrım, şâf-ı haşrım

hâşşa (A.) Özellik 194a/6

hassâs (A.) Duyum ve duyguları algılayan 146b/7, 147b/4

hasta (F.) Sağlığı bozuk olan, esenliği yerinde olmayan (kimse) 23a/8, 27a/4, 33a/7

hasta ol- Sağlığı bozulmak 158b/8

hastalık Sağlığın bozulması durumu, rahatsızlık, dert 9a/7, 222a/1, 227b/8

→ derletme hastalığı

hastalu Hastalıklı: *Ve gerekdür kim hastalu yerleri seçesin, meşelâ şınuk ve çıkuk bile* 37a/6

haşhâş (A.) Gelincikgillerden, kapsüllerinden afyon elde edilen, tohumlarından yağ çıkarılan bir yıllık ve otsu bir kültür bitkisi (Papaver somniferum) 165a/2, 166b/4

haşhâş şarâbı: Haşhaştan yapılan bir tür şurup 1b/2

haşhâş şerbeti: Haşhaştan yapılan bir tür şerbet 263a/7, 263a/8

→ harîre-i haşhâş 197b/6

haşr-ı tütîyâ: Göz hastalığı için uygulanan bir tür ilaç 222a/7, 228b/10

hata (A.) Yanlış, yanlışlık 37a/7, 95a/5, 98a/11

haṭâ düş-: Yanılmak 102b/11

haṭâ ér-: Yanlış hareket etmek 157a/3

haṭâ ét-: Yanlış hareket etmek 23a/4, 43a/10, 105a/10

haṭâlu 1. Yanlış: *Şol hûre kim dilde olur, aña zurûr-ı kebîrî ekmeyesin, zîrâ kim haṭâludur* 79b/2

2. (Metinden anlaşıldığı kadarıyla) Bir çeşit kırık: *Ol şınuk enli yerde olur ve geyrekliü yerde olur, ol şınuğa haṭâlu dërler* 10b/9

haṭâtif (A.) Kırlangıç 229a/7

haṭmî (A.) Ebegümecigillerden, bazı cinslerinin kök ve çiçekleri hekimlikte kullanılan, çok yıllık otsu bir bitki, hatem çiçeği, gül hatmi (*Althaea officinalis*): *Sünbül ve lādân ve dârçînî ikişer dirhem, lādânı haṭmî yağı-y-ıla hallêdeler* 65b/5, 80b/5, 82a/9

hâtûn (F.) Kadın 219b/11, 219b/3, 219b/7

havâce (A.) Bir tür çıban: *Havâce bir veremdür ki büyük ve yumrı ve ıssı olur* 103b/7, 104a/10

havâ'ic (A.) Gerekli şeyler 231a/4

havâle (A.) Bir şeyi birine veya bir yere doğru savurma, yöneltme 43a/7

havân / havân (F. hâven) İçinde bir şey dövüp ufalamaya yarayan, tahta, taş, maden veya plastikten yapılan kap 71a/9, 80b/9, 84b/7

havân desti: Havanda bir şey dövmek için kullanılan tokmak 169b/11, 189b/1, 229a/10

havâriyyûn (A.) Bir tür merhem 180b/7

→ merhem-i havâriyyûn

havâş (A.) Nitelikler, hassalar 283a/10

havf (A.) Korku 122a/11

Hâvî (ö.i.) Ebû Bekir er-Râzî'nin tıbbı dair *el-Hâvî* adlı eseri 226b/2

hayâl (A.) Zihinde tasarlanan, canlandırılan ve gerçekleşmesi özlenen şey, imge, hülya 122b/4, 122b/7

hâye (F.) Er bezi 35b/8, 68b/6, 70a/4

→ aygır hâyesi, kundur hâyesi

haylî (F.) Oldukça fazla 44b/5, 64a/2

hayrdu'â (A.) Bir kimseye iyilik dilemek, hayır temenni etmek için yapılan dua 2a/10

hayvâ Ayva (*Cydonia oblana*) 84b/8, 106a/1, 110a/5

ḥayvân (A.) Hayat, dirlik, canlılık

→ kuvvet-i ḥayvân

ḥayvânî (A.) Hayvana has 124a/6

→ kuvâ-yı ḥayvânî , zehr-i ḥayvânî

ḥayz (A.) Kadınlarda aybaşı 219a/10

ḥayz avânı: Adet dönemi 219a/9

→ avân-ı ḥayz

ḥayza (A.) Kolera, ishal, karın sürmesi 256b/11, 257a/4

ḥazaẓ (A.) Sarı çalı denen bitki (Berberis vulgaris)

ḥazaẓ-ı Hindî: Sarı çalı bitkisinin bir türü 223a/9, 223b/6

ḥazaẓ-ı Mekkî: Sarı çalı bitkisinin bir türü 222a/7

ḥazer (A.) Sakınma, çekinme

ḥazer ét-: Sakınmak, çekinmek 4a/5, 154a/9, 159a/8

ḥâzır (A.) Bir iş yapmak için gereken her şeyi tamamlamış olan 13b/4, 21b/8, 47b/7

ḥâzır eyle-: Hazır duruma getirmek 281a/8

ḥâzır ét-: Hazır duruma getirmek 13a/4, 44a/4, 58a/6

ḥâzır ol-: Hazır durumda bulunmak 3a/11, 44a/9, 69a/7, 69a/8

ḥâzır-la- Bir şeyi kullanılacak, yararlanılacak duruma getirmek 12b/11, 163a/8

hâzıme (A.) Midedeki eritici, sindirici kuvvet 122a/7

haẓm (A.) Sindirim 257a/9

haẓm ét-: Sindirmek 160b/9, 277a/1, 283b/10

ḥazret (A.) Saygı, övme, yüceltme amacıyla getirilen unvan, (metinde) Akşemseddîn için kullanılmıştır 199a/2

heft (F.) Yedi

heft mîve: Üzüm, çavuş üzümü, kuru incir, kuru kayısı, şeftali, erik ve hurmadan ibaret yedi meyveye verilen genel ad 106b/8, 107a/8, 108a/1

hefte (F.) Hafta 256b/4, 259b/8, 260a/10

ḥekīm (A.) Doktor, tabip 4b/8, 5a/8, 6a/4

helāk (A.) Yok olma

helāk ét-: Yok etmek 102a/6, 153a/11

helâk ol-: Yok olmak, ölmek 83b/5, 86b/4, 148a/7

helîle (F.) Helile ağacının meyvesi, emlec, sarı helile ve kara helile gibi türleri vardır (*Embllica officinalis*): *Kâbilî ve helîle kabı buçuk dirhem, zencebîl bir deng, tatlu bâdâm yağı-y-ıla ovalar* 207a/1, 211b/3, 215a/8

helîle-i aşfar: Sarı helile 202a/2

helîle-i esved: Kara helile 212a/2

helîle-i zerd: Sarı helile 253b/3, 276a/9, 292a/11

→ maṭbūḥ-ı helîle

helîme (A.) Bazı bitkilerin kök, çiçek ve tohumlarında bulunan koyu kıvamlı sıvı madde 164a/2, 194a/9

ḥelvâ (A.) Şeker, yağ, un veya irmikle yapılan tatlı 200a/9, 292b/7

→ bûre-i ḥelvâ

helyûn (A.) Kuşkonmaz (*Asparagus officinalis*): *Râziyâne toḥmı, tûderî ve helyûn toḥmı her birinden yedi dirhem* 282b/8

hem (F.) Bir kimseyi uyarmak, bir şeyi açıklamak veya anlamı güçlendirmek için “özellikle, zaten, bir de, şurası da var ki” anlamlarında kullanılan bir söz 11a/6, 12b/3, 19b/11

hem dahı Ve dahi, bundan başka 4a/2

hemvâre (F.) Daima 40a/8

hemân (F.) 1. Hemen, derhal: *Anuñ tîmârı hemân oñultmaḳdur ve sarmaḳdur* 21b/9, 27b/8, 47a/10

2. Sadece, yalnız: *Ve dahı ba'zısınuñ şîşî olmaz hemân kemîgi ḳararur* 19a/1, 33a/1

hemân-dem (F.) hemen, çabucak, o anda 220a/7

hemîn (F.) “Ancak, hemen, her zaman” gibi anlamlar ifade eden bir çeşit doldurma kelime 21b/9, 28a/1, 72b/3

henüz (F.) 1. Daha şimdi, yeni: *Bu ol vaḳtdur kim maraḫ henüz belürmiş ola* 151a/9, 229b/3

2. (Olumuz cümlelerde) Hala, şimdiye kadar: *Ol mühre ḳopduḡı yêrûñ altında olan yarası dîş dîş oldı-y-ısa, bilesin kim ol henüz gitmeyüp-durur* 79a/4

hep 1. Hiçbiri dışta tutulmamak veya eksik olmamak üzere, bütün, tüm olarak: *İkisi baş barmakda ve ikisi dizde ve bedenüñ hep sünûḡı budur* 129b/11, 253a/1

2. Dâima: *Zirâ kim olöd yerleri hep başa beyniye ta'allukdur ve anuñ çok 'alâmeti var* 51b/6

her (F.) Önüne geldiği ismin benzerlerini “teker teker hepsi, birer birer hepsi, birer birer tamamı” anlamıyla kapsayacak biçimde genelleştiren söz 2a/10, 3b/11, 4a/7

her bir: Tek tek, ayrı ayrı 13a/9, 49b/7, 116b/12

her biri: Teker teker, hepsi 5b/9, 6a/3, 9a/11

her kankı: Herhangi 8a/10, 30a/3, 47b/3

her kerret: Her defasında 236b/9

hergiz (F.) Asla, hiçbir zaman 16b/2, 78b/7, 158b/9

herîse (F.) Dövme buğday ve etin uzun süre kaynatılıp ezilmesiyle yapılan macun kıvamında bir yemek, keşkek 67b/2

hevâ (A.) Hava 22a/6, 151b/6, 152b/1

→ 'ufûnet-i hevâ

hevelân / hevelân (F.) Hünnapgillerden, yapraklarından yeşil boya çıkarılan bir bitki (Rhamnus clorophorus globosus): *Hevelân bulunmazsa şabr-ı sukuṭurî ezeler, süd-ile dürteler* 90a/2, 168a/3

hevelân-ı Hindî: Hevelanın bir türü 89b/10, 100a/8, 168a/1

→ şâf-ı hevelân

hevîc (F.) Havuç (Daucus carota) 256b/4

heyvü kıştidas (Yun.) Teke sakalı bitkisi (Scorzonera tragopogon) 252b/3 265b/2

hey'et (A.) Hal, durum, keyfiyet 131b/11

hıfz (A.) Koruma, saklama

hıfz êt- Saklamak, korumak 123a/7, 151b/5

hılṭ (A.) Eski tıpta insan vücudunu ve mizacını meydana getirdiği ve insan sağlığının bunların dengesine bağlı bulunduğu kabul edilen dört unsurdan (kan, balgam, safra ve sevda) her biri 90a/7, 91a/10, 103b/8

hılṭit (A.) Tarçın, şeker ve nişastanın kaynatılmasıyla yapılan bir tür ilaç: *Jengâr ve ak fülful ve sekbîneç ve çāvşîr ve ḫalîset ve belesân yağı alalar* 231a/2, 233a/2

hınnâ (A.) Kına 108b/6, 172a/10, 173a/4

hınzır (A.) Domuz 289b/4, 290a/7

hırızma Kıl gidermek için zırnih ve kireçten yapılan nesne: *Tedbîri, evvel hammâmda hırızma vuralar* 81a/3

hırkat (A.) Yanma 279b/4

hışla- Hışıldamak, “hışiltı” sesi çıkarmak 63a/10

hıyâr (F.) Hıyar, salatalık (Cucumis sativus) 169a/11, 208a/1, 212b/3

hıyârek (F.) Hıyarcık, kasık bezlerinin iltihaplanmasıyla ortaya çıkan bir tür çiban: *Bir yakı dahı kim hıyarege ve kırluğana vururlar, edviyesi budur* 161b/4

→ merhem-i hıyârek

hıyârşenber (F.) Hint hıyarı (Cassia fistula): *Heft mîve-y-ile işledeler, hıyârşenber ile süd çürüğün vereler bir iki kez* 108a/2, 205b/6, 206b/4

hıyârşenber râvendi: Hint hıyarıyla yapılan bir tür ilaç 64b/1

→ kurş-ı hıyârşenber

hibâr-ı kânşasın (?) 228b/9

hicâb (A.) Organlar arasındaki ince zar 131b/2, 133a/1, 136a/4

hicâb-ı şadrî Göğüs perdesi: *Bilgil ki göğüs perdesi vardır, aña hicâb-ı şadrî derler* 147a/2

→ şınuğ-ı hicâb

Hicâzî (A.) Hicaz’a ait, Hicaz’a özgü

Hicâzî jengâr: Hicaz jengarı 184b/5

hiç (F.) Olumsuz cümlelerde ve soru cümlelerinde anlamı kuvvetlendirir, asla, katiyen 8b/8, 9a/2, 14b/8

hiçbir Bir addan önce getirilerek o adın bildirdiği varlıktan bir tanesinin bile olmadığını anlatan bir söz 32b/2, 47a/1

hiçbiri Bir teki, biri bile 110b/8

hidâyet (A.) Doğru yol, hak olan Müslümanlık yolu 1b/4

hilâf (A.) Ters, aykırı 153b/3

hilâliyye (A.) Kırlangıç otu, sarılık otu (Chelidonium majus): *Alalar, māmîşâ ya’nî hilâliyye kim şarulık otudur, kaynadalar* 217a/9

hilık (A.) Balgam

→ marâzu’l-hilka

Hindî (A.) Hintle, hindistanla ilgili

→ behmen-i Hindî, hażâz-ı Hindî, hevelân-ı Hindî, kât-ı Hindî, mâş-ı Hindî, milh-i Hindî, sâdec-i Hindî, sâzenc-i Hindî, sünbül-i Hindî, süvâr-ı Hindî, şarâb-ı aşl-ı Hindî, tebâşîr-i Hindî, tütîyâ-yı Hindî, ‘ud-ı Hindî

hindibâ (A.) Yaprakları haşlanarak salata gibi yenebilen birkaç yıllık otsu bir bitki, yaban marulu (*Cichorium endivia*) 275a/10

Hindû (F.) Hintle, Hindistanla ilgili

→ cevz-i Hindû

Hindûsitân (ö.z.) Hindistan

Hindûsitân tütîyâsı: Bir tür sürme 223a/8, 229a/3

Hindûsitân tuzu: Hint tuzu 231a/11, 232a/9

Hindûsitân kôzı Hindistan cevizi (*Cocos nucifera*) 70b/8, 71b/7, 277a/8

hîr (F.) Şebboy (*Cheiranthus cheiri*): *Dârçînî, nânḥuvâh ve nâr-ı müşk ve milḥ-i Hindî ve hîr bu degmesinden onar dirhem* 281b/7

his (A. hiss) Dış dünyaya ait etkileri beş duyu yoluyla idrak etme 120b/2, 131b/4, 145b/3

hiss-i müşterek: Ortak hisler 122b/4, 122b/5, 122b/7

hissol-: Duyulmak 144a/6

hizmet (A.) Birinin işini görme veya birine yarayan bir işi yapma

hizmet êt-: İş görmek, çalışmak 110b/6

hizmetkâr Hizmetçi 119b/11, 120a/1, 120b/6

hoca (F.) Hoca 219b/1, 219b/5

Ḥorāsânî (I) Horasan’a özgü

→ tîn-i Ḥorāsânî, vahşîrek-i Ḥorāsânî

ḥorāsânî (II) Soğulcan için istimal edilen, Arapça vahşizek de denen yavşan türünden bir bitki: *Şoğulcandan dahı olursa gece ḥorāsânî yeyeler, şabâḥ döker* 94b/1, 216a/8, 273b/10

ḥorata Şaka, alay, latife

ḥorata êt-: Şaka yapmak 25a/11

hōş (F.) Beğenilen, duyguları okşayan, zevk veren 36a/3, 87b/3, 100b/11

hōş eyle-: Güzel hale getirmek 217a/8, 283b/11

ḥoşmerü Höşmerim 157b/4

ḥoşnūz (F.) Bir davranış, bir durum veya bir kimseden memnun olan, yakınması olmayan

hoşnûz ol-: Memnun olmak 110b/9

höz (F) Kendi, bizzat, -de, dahi 17a/11, 29a/3, 50b/4

hüb (F) Güzel 86a/10, 90b/3, 108a/4

hudûs (A.) Meydana gelme 115a/2

hukne (A.) Su veya ilaç içeren sıvının rektum yoluyla kalınbağırsağa sevk edilmesi 3a/10, 64a/11, 75a/10

hukne-i hâdde: Bir tür lavmana verilen ad 266b/3

hukne-i leyyine: Bir tür lavmana verilen ad 265b/10

hukne-i mutavassıt: Bir tür lavmana verilen ad 266a/3, 266b/3

hukne-i müşhil: Bir tür lavmana verilen ad 72b/10

hukne-i semîne: Bir tür lavmana verilen ad 268a/4

→ orta hukne

hulincân (F) Havlıcan, galanga, kulunç otu (Galanga officinalis) 196b/3, 208b/1, 272a/2, 282b/1

hulkûm (A.) (İnsan ve hayvanlarda) Boğaz 131b/1

hulv (A.) Tatlı

→ balgam-ı hulv

humma (A.) Başta sıtma olmak üzere ateşli hastalıklara verilen genel ad 274b/1, 275a/11

humma-yı balgamî: Balgamlı humma 284b/11

humma-yı gıbb: Günaşırı tutan sıtma türü 284b/10

hummayî (A.) Humma ile ilgili 240b/2

hummağ (A. hummağ) Kuzukulağı, ekşi kulak (Rumex acetosa): *Mersin yemişi, yanmış kâğıd, hummağ tohumu kim kuzu kulağıdır* 240a/10, 246a/3, 246b/2

hummağ şarabı: Kuzukulağından yapılan bir tür şurup 102a/11

→ kurş-ı hummağî, şarab-ı hummağ

humret (A.) Kırmızılık, deve tabanı denen bir tür çiban: *Eger a'zâda humret çıkarsa kim aña deve tabanı derler* 101b/3

hûn (F) Kan 93a/11

hûn bend: Kanı durdurmak için tampon, sargı, bez: *Kan akarsa hûn bend tıduralar, eski panbuğ koyalar* 80a/7, 98a/3

hunâk (A.) Boğmaca: *Boğazda hunâk vâki' olsa sebeb-i nişânı, 'ilâcı* 95b/7, 155b/8, 239b/10

hunâm (F. *hunābe*) İltihap: *Andan hâşıl olur ve dahı çok olur kim hunāma döner, hîç oñulmaz* 8a/4, 8b/7, 14b/3

hurd (F.) Küçük, ufak

hurd ol- Parçalanmak, kırılmak 9b/9, 18b/1, 21a/2

hurde (F.) Kırıntı 10b/4, 14b/6, 15b/10

hüre (F.) Akile (yenirce) hastalığına denir: *Ba'zı tâze yaralarda âkile olur ve yenür, hüre dahı dërler ve kararur yahûz gögerür* 8a/5, 11b/1, 78a/2

hurmâ (F.) Hurma, şeker ağacı (Phoenix dactylifera) 219a/6, 220b/6

huşûsâ (A.) Bilhassa, özellikle 201b/1, 276a/9

huşyetü's-sa'leb (A.) Tilkitaşağı otu, itkasarı (Orchis hircina): *Torağ otı tohmı ve ısırgan dikenı tohmı ve huşyetü's-sa'leb her birinden on dirhem* 282b/6

huşk (F.) Kuru

→ benefşe-i huşk, gül-i huşk, târ-ı huşk

huzaż (A.) Topalak, Kırkboğum bitkisi ve bundan elde edilen bir tür ilaç (Cyperus rotundus): *Bir deng kâfür, huzaż, yumurda ağı-y-ıla sahk edeler, birbirine karalar* 104b/5

hüccet (A.) Delil, vesika, belge

hüccet ét- Öğüt vermek 8b/9, 22b/5, 24a/11

hüccet koy- Öğüt vermek 14a/1, 24a/8

hükemâ (A.) Hekimler 8a/3, 64a/7, 77b/9

hükemâ-yı mütekaddimîn: Eski hekimler 2a/5, 286a/4

→ ehl-i hükemâ

hükm (A.) 1. Karar

2. Etki: *Bir temiz bez-ile şarasın ve ince ola, tâ ki andan melhem hükmi ere* 16b/10, 133b/8

hükm eyle- Hakkında karar vermek 162b/6

hükm ét- Hakkında karar vermek 20a/6, 43a/5

hülbe (A.) Çemen otu, boy tohumu (Foenum-graecum): *Üç dirhem erük pusını şuda ısladasın ve hülbeyi dögesin ol ıslanmış pusa katasın* 283b/4

hüsñ (A.) Güzellik 124a/11

hüzn (A.) Gönül üzgünlüğü, gam, keder, sıkıntı 122a/11

I

ıdhır (A.) Mekke ayrığı, ayrık otu (Gnodon dactylon) 258b/10, 259a/4, 264b/7

ılgın Ilgıngillerden, Akdeniz bölgesinde yetişen bir ağaç veya ağaççık cinsi (Tamarix) 240a/4

ılı Ilık 182b/2

ılıcak Ilık 79b/8, 84b/9, 87b/2

ılu Bk. ılı 252a/1

ıncıkırık Hıçkırık 247b/2

ıncıkırık dut-: Hıçkırmak 63b/8

ıpar yavşanı Yavşan türlerinden bir ot 216a/8

ıracık Biraz uzak 7a/7

‘İrākī (A.) Irak’a özgü

‘İrākī şabūn: Irak sabunu 218a/4

ıraklık Uzaklık 60b/8

‘ırk (A.) 1. Damar

2. Kök

‘ırk-ı sūs: Meyan Kökü 210a/9, 211a/9, 212a/7

‘ırku’l-enf: Burun damarı: *Sekizinci burun tamarıdır kim aña ‘ırku’l-enf dërler* 155a/11

‘ırku’l-hâcibeyn: Kaş yanındaki damarlar: *Üçüncü kaş yanında olur, aña ‘ırku’l-hâcibeyn dërler* 154b/8

‘ırku’l-ķadem: Ayak damarları: *Otuz birinci ve otuz ikinci tarak üstinde tamarlardır ki anlara ‘ırku’l-ķadem dërler* 157a/1

‘ırku’l-lisân: Dil altındaki damarlar: *Onbirinci ve onikinci tamarlar dil altında iki tamarlardır kim anlara ‘ırku’l-lisân dërler* 155b/6

‘ırku’s-sūs: Meyan kökü 206b/7, 207b/5

‘ırku’s-şakîk: Şakak damarı: *Beşinci tuluñ tamarıdır kim aña ‘ırku’s-şakîk dërler* 155a/2

‘ırku’s-şefeteyn: Dudak damarları: *iki dudak arasında iki tamarlardır kim anlara ‘ırku’s-şefeteyn dërler* 155b/3

‘ırku’n-nisâ (A.) Siyatik: *Taşıra topuk katında âşikâre olur ve buña ‘ırku’n-nisâ dërler* 138b/8, 138b/9, 156b/3, 195a/3

→ zât-ı 'ırķu'n-nisâ

ırmak Büyük akarsu, nehir 5a/9

İsfahânî İsfahan şehrine ait

İsfahânî sürme: İsfahan sürmesi, Arapça ismid derler, Türkçe Kâbe sürmesi denir (Stibium antimony) 228a/3, 233b/3

→ sürme-i İsfahânî

ısıcak Sıcak 24a/6, 29a/10, 69b/3

ısıcak dut-: Sıcak tutmak 199a/1, 288a/2

ısıcak ét-: Sıcak duruma getirmek 166b/1, 173b/1, 197b/3

ısın- Sıcak duruma gelmek 197a/6

ısırgan dikenî Isırgangillerden, her tarafı sert tüylerle kaplı, tüyleri kırıldığında karınca asidi denilen çok kaşındırıcı bir madde çıkartan bir ot (Urtica) 82a/9, 91b/2, 194a/10

ısırgı / ısırgu Yılancık hastalığı: *Ol kan dışıra çıkmayınca uyuşup yedi günden sonra irin olur ve ısırgı olur* 2b/8, 9a/10, 38a/2

ısıt- Sıcak duruma getirmek 8b/1, 253a/9

ısıtma Sıtma 66a/7, 99b/9, 100b/2

ısıtma dut-: Sıtmaya yakalanmak 104a/8

→ balgamî ısıtma, şafravî ısıtma

ısıtmalı Sıtmalı, sıtmaya tutulmuş 195b/11

ısla- Islatmak 181a/4, 192a/7

ıslâh (A.) İyileştirme 72b/3, 77b/11, 288a/10

ıslâh ét- İyileştirmek 9b/3, 181a/8, 279a/2, 288a/9

ıslâh olun- İyi duruma getirilmek 76b/8

ıslan- Islak duruma gelmek 208b/4, 257b/6, 278b/7

ıslat- Islak duruma getirmek 8b/1, 29b/9, 31a/7

ıssı Sıcak 4a/9, 12a/7, 18a/1

ıssı ıssı: Sıcak sıcak 171a/11, 197b/4, 250b/9

ıssı kııl-: Isıtmak 255b/1

ıssı mizâclu: Sıcak tabiatlı 273b/4

ıssı remed: Ateşli göz hastalığı 224b/11

ıssı sebel: Ateşli uyuz hastalığı 233a/6

ıssı yakı: Sıcak yakı 56b/8

ıstılâh (A.) Terim 115b/3

- ıtrîfil** (A.) 1. Kabûlî helile ile yapılan bir preparat 82a/4, 89b/5, 109a/4
ıtrîfil-i şağîr: Su yoncasının bir türü (Menyanthes trifoliata) 273a/1
 → şîfat-ı ıtrîfil ma'cûnı
ıztırâb (A.) Acı, üzüntü, sıkıntı, keder 164b/11

İ

- i-** Bugün yalnız “idi, imiş, ise, iken” şekilleri kullanılan cevher fiili 2a/4, 6a/7, 8a/8
- İbrâhîm** (ö.i.) İncelediğimiz eserin müellifi 2a/7
- ibtidâ** (A.) Başlangıç 139a/2, 145b/4, 147a/9
ibtidâ ét-: Başlamak 130a/5, 130b/11, 134b/7
 → vaktü'l-ibtidâ
- iç** 1. Bir şeyin kendi sınırları arasında kalan kısmı: *Moşon nâm kal'asın feth eylediğinde bu Cerrâh-nâme ol kal'a içinde bulundu* 2a/4, 7a/5, 20b/4
 2. Oyuk cisimlerin boşluğu veya boşluğa bakan cidarı: *Uvacuk doğrayalar kabı-y-ıla ve bir çölmek içine şu koyalar* 35a/5, 68a/6, 84b/9
 3. Bir şeyin iki yüzü arasında kalan kısmı, orta, ara: *'Urûk-ı ğayr-ı zavârib ya'nî hareketsüz tamarlar içinden nüfûz eder* 124a/5, 128a/5
 4. Karın, mide, bağır: *Yüksek yêrden sıçramakdan veya içi katı kabz olmağdan olur* 67b/9, 70a/6, 95a/9
 5. Kabuğu olan veya dışı kabuk durumunda bulunan yiyeceklerde kabuğun sardığı bölüm: *Dahı günde on dirhem Hindûsitân kôzınuñ içini yêdüreler* 71b/8, 88a/7, 89a/1
iç buhârı: Nefes 92a/4
içi bağlan-: Peklik vermek 220b/2
- iç yağı** Geviş getiren hayvanların karın boşluğundan çıkarılan yağ 81b/8, 97a/6, 147b/5
- iç-** Bir sıvıyı ağza alıp yutmak 6b/11, 24a/9, 64b/4
- içeri / içeri** İçte kalan yer, iç taraf, iç kısım 28b/6, 34b/4, 70a/9
- içim** Bir yudumda içilecek miktarda olan 271a/4
- içir-** Bk. içür- 68a/1

içme İçmek işi 6b/7

içün İçin 23a/10, 142a/5, 160b/3

→ anuñ içün

işür- İçmesine yol açmak, içmesini sağlamak, içirmek 6b/10, 64b/4, 65a/2

idrâk (A.) Anlama yeteneği, anlayış, akıl erdirmesi 123a/7

idrâk ol-: Anlaşılmak 123a/5

idrâr (A.) Sidik

idrârü'l-bevl: Sidik 258b/7

idügi Olduğu 153a/6

ifrât (A.) Aşırı gitme, ölçüyü aşma

ifrât-ı nuzc: Çok pişme 119a/4, 119b/1

ig İğ 242b/4

igde İğde (Elaeagnus) 220a/6

igi İyi 283a/1

iginme İkınma: *Çünkü kanı ola ve iginmesi ola ve göbekte ağrısı ola* 245a/11

igne (I) İğne: *Ol igne-y-ile kim dikerler, ince ola ve uzun ola* 7a/6, 13a/10

igne (II) (Metinden anlaşıldığı kadarıyla) İncikte bulunan bir kemik: *Şöyle bilesin kim incikde iki kemik vardır: Birisi incikdür ve birisi ignedür* 31b/11, 32a/1, 36b/6

ihtilâf (A.) Uyuşmazlık 151b/10, 152a/1

ihtirâz (A.) Kaçınma, sakınma

ihtirâz ét-: Sakınmak 104b/11

ihtiyâc (A.) Gereksinim

ihtiyâc ol-: Bir şeyin yokluğunu hissedip ona gereklilik duymak 25a/9

ihtiyâr (A.) Kendi isteği ile hareket etme 144b/3

ihtiyâr ét-: Seçmek, tercih etmek 153b/7

ihtiyât (A.) Herhangi bir konuda ileriye düşünerek ölçülü davranma, sakınma

ihtiyât ét-: Tedbirli ve ölçülü davranmak 83a/11, 102a/4, 155a/5

iki İki 5b/2, 7a/7, 8b/10

iki pâre ol-: İki parça olmak 27a/4

→ bir iki

iki kardaş kanı Bk. *demü'l-aḥaveyn* 164b/2, 190a/8, 224a/5

iki yüz İki yüz 6b/9, 164a/1, 173b/11

ikiledin / ikileyin İkinci olarak, ikinci defa 55b/1, 167b/4

ikinci İki sayısının sıra sıfatı 5a/1, 19b/10, 22b/11

ikişer İki sayısının üleştirme sayı sıfatı 26a/10, 65b/5, 71b/9

iklilü'l-melik (A.) Koç boynuzu olarak tabir edilen bitki, kokulu yonca
(Melilotus officinalis): *İklilü'l-melik ki aña koç boynuzı dërler* 266b/5

iklîm (A.) Ülke, diyar 116a/2

iklîmiyâ (A.) Bakır, gümüş, altın gibi metaller eritildikten sonra ortaya
çıkan posaya verilen ad 224a/8, 235a/8

→ altun iklîmiyâsı, gümüş iklîmiyâsı

iktifâ (A.) Yetinme

iktifâ ét- Yetinmek 197b/7

‘ilâc (A.) 1. Bir hastalığı iyi etmek veya önlemek için türlü yollarla kullanılan
madde: *Şöyle bilesin kim bunların cemî'isinün ‘ilâcî kuruducu edviye-*
y-ile ıslâh oluna 76b/7, 77b/7, 78a/10

2. Çare, deva, tedbir: *Ve dahı Câlinûs buyurur kim: Temeddüde hiç*
‘ilâc yokdur zîrâ imtilâ'-ı dimâğdur 6a/3, 9a/2, 11a/11

‘ilâc-ı âhîr: Son ilaç 57b/1

‘ilâc-ı Firenk uyuzu: Frenginin ilacı 288a/11, 289a/8, 291b/2

‘ilâc-ı tedbîr: Önlem için kullanılan ilaç 80a/2

→ kâbil-i ‘ilâc

ile 1. bağ. İki kelimeyi, iki öbeği bağlar: *Ammâ çok kan akıtmayalar, kuru*
kıl şokalar, üzerine eski panbuk ile yumurda şarusın vuralar 83a/6,
85b/8, 89b/9

2. takı İsimlerin sonlarına gelerek çeşitli anlamlarda zarflar yapar:
Ve dahı şöyle bilesin kim bir şınuk kim şına ve yarası olmaya, yakı
vurup yerlû yerine koyup ve yaşduğ ve tahtalar ile şarasın 12b/1,
29b/7, 96a/4

ilerü 1. Herhangi bir şeye göre daha ötede olan yer, geri karşıtı: *Ve ol çıkuk*
kim ilerü çıkmış ola, anuñ tîmârı ve yerine koması budur kim 36b/10,
48a/1, 56a/2

2. Henüz gelmemiş zaman, gelecek, sonra: *Ol dahı dibelige çıkmaz*
ve ol çıkık kim taşıra çıkar, çekmek-ile yerine konur, anı ilerüde
işidesin 55a/10, 193a/1

ilerüde Gelecekte, gelecek zamanda 25a/6, 62b/8

ilet- Götürmek, yerine ulaştırmak, eriştirmek 46a/5

ileyh (A.) Mürekkep organlar: *Ve bir kısım a'zâ-yı mürekkebedür ve aña ileyh dahı dërler* 121a/3

ilik Kemiklerin iç boşluklarını dolduran yağlı madde 11a/8, 16a/10, 17b/10

ilikli İliği olan 34b/6

ilkin Başta, başlangıçta, önce, iptida 182a/10, 250a/11, 251a/4

‘ilkü’l-buṭum (A.) Buttum, menengiç veya çitlembik diye de bilinen yaban fındığı ağacının sakızı, menengiç reçinesi 189a/7

illâ (A.) Ne olursa olsun, hangi şartta olursa olsun, her hâlde, ille, illâki 68b/7

ille *Bk. illâ*

‘illet (A.) Hastalık 86b/6, 89b/6, 95a/7

‘illet in-: Hastalanmak 71b/3

‘illetlü Hastalıklı 83b/2

‘ilm (A.) Bilim 3b/3, 4a/6, 10a/11

‘ilm-i sır: Gizli ilim 11a/1

‘ilm-i zâhir: Batın ilmi olarak kabul edilen tasavvuf dışındaki din ve dünya ilimleri 3b/9

ilt- İletmek 45a/3, 54a/3, 57a/11

iltimâ (A.) Renk değiştirme, sararma, solma 292b/8

imdi Artık, şimdi, o halde 7b/7, 10a/10, 11b/5

imkān (A.) Olanak 154a/9

imsāk (A.) Perhiz 123b/11

imtilâ‘ (A.) Bir nesneyi kapıp almak

imtilâ‘-ı dimâg: Beyinden inerek ense sinirlerinin geriye çekilmesine sebep olan tehlikeli hastalık 9a/2

imtilâ (A.) Tıka basa yemek yemekten gelen mide dolgunluğu, hazımsızlık 247b/3

in- Bulunduğu yerden aşağıya doğru gelmek 68b/5, 70a/7, 72a/1

→ **‘illet in-**

‘inâyet (A.) Lütuf, ihsan 293b/8

inbisât (A.) 1. Yayılma, genişleme, açılma: *Taşıradan yürege şovuk yêl dokınur ve inbisât vâsıta-y-ıla yüregün dutulu buhârları taşıraya çıkar* 122a/10, 122a/9

2. İç açılması, inşirah: *Menfa'atı oldur kim göğüsün inkıbâzı dahı inbisâtı anuñ-ıla olur* 147a/4

ince Kendi cinsinden olanlara göre, dar ve kalınlığı az olan, kalın karşısı 16b/9, 18a/7, 33b/1

incecük İncecik, çok ince 136a/4

incerek Daha ince 57a/4

inci / incü İstiridye gibi bazı kabuklu deniz hayvanlarının içerisinde oluşan, değerli, küçük, sert, sedef renginde süs tanesi 84b/6, 224a/4, 248a/9

incik / incük Diz kapağı ile topuk arası, bunun topuğa yakın olan kısmı: *Gerekdür ki bir kazuk kaçasın, tâ ki muhkem ola ve kalınlığı incik deñlü ola* 56b/1, 88a/11

incin- Çarpma, sıkışma, burkulma vb. etkenlerle vücudun bir yeri ağrı verir duruma gelmek 3b/11, 21b/3, 36a/4

incinme İncinmek işi 30a/4

incir (F.) İncir ağacı ve bu ağacın yaş veya kuru olarak yenilen etli, tatlı yemişi (*Ficus carica*) 165b/6, 167a/2, 167b/1

incit- İncinmesine yol açmak 76a/5, 107b/8, 243b/4

indür- İndirmek, inmesini sağlamak 164a/9, 177b/3, 186a/5

'ineb (A.) Üzüm

'inebü'z-zebîb: Kuru üzüm 225b/8, 227b/6

'inebü'z-zebîb şuyı: Kuru üzüm suyu 225b/8

inek Dişi sığır 167b/6, 168b/7, 169a/6

→ kızıl inek tezegi

iñen Çok, gayet, pek, ziyade, daha ziyade: *Anuñ ayağına yapışıp çekdi ve ben kolını çekdüm, yerine kodum, iñen âsânlığ-ıla hâşıl oldı* 46a/2, 101b/11, 218a/10

inhîţât (A.) İhtiyarlığa yüz tutma

→ vaktü'l-inhîţât

inkıbâz (A.) Büzülüp toplanma, takallüs etme 122a/9, 147a/4

inî İnilti 68a/10

inle- Acı, üzüntü belirten kesik sesler çıkarmak, inildemek 111b/8

inme İnme işi 236b/2

insân (A.) İnsan 114b/7, 123a/10, 124a/10

→ beden-i insân, demü'l-insân, eşhâş-ı insân, nev'-i insân

inşâ'allâh (A.) "Allah dilerse, Allah nasip ettiyse" anlamlarında dilek anlatan bir söz 8a/10, 108a/8, 110b/2

inşâ'allâhu te'âlâ: Yüce Allah dilerse 30b/11, 38b/11, 71a/1

inşâ'allâhu'l-'Azîz: Aziz Allah dilerse 77a/9

intihâ (A.) Son bulma, sona erme 124b/7, 147a/9, 151a/8

→ vaktü'l-intihâ

intişâr (A.) Yayılma 230a/11, 231a/8

ip İplik 13a/7, 13a/9, 80a/6

iplicek İplik parçası: *Her bir şâfuñ orta yerinde bir iplicek koyalar, hâcet vaktında götüreler* 221a/5, 221a/6

iplik İplik 7a/9, 69a/11, 70a/2

irâdet (A.) İrade 144a/9

irâdî (A.) İrade ile ilgili 141b/5, 142b/7, 144b/9

irende Rende: *Ayırtlanmamış ola, aña matkâb gerekdür ve kimisine ok irendesi gerekdür* 23a/2

irfeti la'l Delinmemiş inci 84b/6

iri Olağandan daha hacimli, olağanı aşan büyüklüğü olan 89a/2, 91a/4, 98b/4

iriñ Cerahat 18b/7, 19a/11, 21b/5

→ kanlı iriñ

iriñlen- Cerahat toplamak 47b/4, 74a/10, 107a/7

'irķānūs-sebāt (A.) Bir damar adı: *Biri sağdan yaña ve biri şoldan yaña ve bu iki tāmara 'irķānūs-sebāt dērler* 139b/6

İrmenî (F) Ermeni

→ büre-i İrmenî, hâcer-i İrmenî, kil-i İrmenî, tîn-i İrmenî

irsâ (F) Mavi zambak kökü (İris lurida) 195a/5

isfanah (Lat.) Ispanakgillerden, yapraklarından sebze olarak yararlanılan bir bitki (Spinacia oleracea) 65a/3

isfidâc / isfidâc (A.) Üstübeç, Türkçede aklik derler 81b/7, 85b/2, 174a/8

isfidâc merhemi: Bir tür merhem 183a/9

isfidâc-ı kal'î: Kalaylı üstübeç 267b/11

- isfidâcü'r-raşâş:** Kurşunlu, kalaylı üstübeç 234a/5
- **ışal** (A.) Olağandan daha çok, daha sık ve sulu dışkı çıkarma, sürgün, ötürük, iç sürme, cırcır, amel 9a/7, 40b/1, 206a/7
- ışal eyle-:** Amel etmek, bağırsakları bozmak 266a/5, 266b/3, 273b/9, 276a/1
- ışal êtdür-:** Amel ettirmek, bağırsakları bozdurmak 67a/5
- ışal êt-:** Amel etmek, bağırsakları bozmak 40a/11, 106b/8, 204b/10
- ışal ol-:** Amel olmak, bağırsakları bozulmak 51b/1, 154a/8
- envâ'-ı ışal, kan ışal ol-
- iskemli** (Yun.) Sandalye 27a/4, 33a/7, 44b/10
- Firenk iskemlisi
- ism** (A.) İsim 121a/5, 121a/6
- issi** Sahip, mâlik: *Gece-y-ile bir uğrı geldi at uğurlamağa, at issi duyup uğrı çaldı* 5a/10
- issilik** Sıcaklık, hararet: *Kurş-ı kâfûr kim aşşıdur, yürek ağrısına ve hafakân kim issilik birle ola* 181a/8, 183b/1, 255b/1
- iste-** 1. Arzulamak, arzu etmek: *Anuñ nişânı oldur kim dâ'imâ ekşi ta'am isteye* 17b/3, 111b/10, 112b/3
2. Aramak, araştırmak: *Ve bunları şundan bilesin ki ohşamağ-ıla ve aramağ-ıla ve istemek-ile* 11b/4
- istifrâğ** (A.) Kusma
- istifrâğ êtdür-:** Kusturmak 96b/3
- istifrâğ êt-:** Kusmak 113a/2, 210b/4
- istifrâğ-ı kül:** Bütün kusma 153b/10
- istikâme** (A.) Yön, cihet 150a/9
- isti'mâl** (A.) Kullanma 73a/5, 203a/4, 225a/5
- isti'mâl êt-:** Kullanmak 65b/1, 66a/10, 75b/4, 123b/22
- isti'mâl olun-:** Kullanılmak 209a/8, 273a/10
- istirhâ** (A.) Gevşeme: *Kapağların istirhâsına ya'nî aşğa sarğmasına ve sebele ve sebelüñ yolına gergince fâ'ide eyler* 222b/8, 232a/5
- istiskâ** (A.) Vücudun çeşitli yerlerinde su toplanması: *Karna birkaç meclis süreler ve aşşıdur istiskâyâ kim yeldendür, her gün vereler* 259b/10, 261a/2, 281b/6
- istiskâ-yı tabli:** Karın boşluğunda madde toplanması, hydrops 261a/2

istiskâ-yı zetü: Karında su toplanması 260a/5

iş 1. Çalışma amel: *Cimâ' etmek ve kıvıldanmaya şaklanıbildüğü kadar ve dahı kakımaya ve uğunacak iş işlemeye* 14a/3, 36a/4, 43a/3

2. Durum, vaziyet: *Bunuñ gibi iş vâkı' olıcağ ve yaz olsa ya'nî hevâ mu'tedil olsa* 18b/4, 22a/6

işe sür-: Kullanmak 225a/11, 225b/8, 226b/1

iş et-: Tesir etmek: *Câlinüs eydür: Hüre demişdür kim ben degmelerde iş ederem* 78a/8

işi rast gel-: İşi yolunda olmak 4b/3

'işâ (A.) Akşamla yatsı arasındaki zaman

→ şıfat-ı habb-ı 'işâ

işbu Bu, işte bu 146b/1, 154a/3, 172a/6

işe- İdrar torbasında biriken sidiği dışarı atmak, çış yapmak 112b/11, 114a/1

→ kan işe-

işemeklik İşeme durumu 263a/10

işit- Kulakla algılamak, duymak 7b/3, 8a/10, 15b/7

işle- 1. Yapmak: *Anuñ 'alâmeti senüñ işledüğünden degüldür* 21b/1, 23a/3, 47b/1

2. İmâl etmek, yapmak: *Dört dürlü ahlâtı oñat teşhîş êde, tamâm bile ve aña göre mu'alecesin yarar işleye* 4a/2, 4b/6, 184b/6

3. Çalışmak: *Ve dahı kakımaya ve uğunacak iş işlemeye* 4b/3, 14a/3, 30a/9

4. Tesir etmek: *Bu yaķu işledüğini degme yaķu işlemez* 82b/11, 105b/1, 162a/9

5. İnce iş yapmak: *Ya'nî kazancı bakır işlerken andan sıçrayan pasçuğazları devşüreler* 71b/5

işledici İşletici 249b/11

işleme İşlemek işi 69a/3, 69a/4

işlen- İşleme işi yapılmak 61b/4

işlet- İşlemesini sağlamak 267a/8

→ için işlet-

iştehâ (A. *iştihâ*) Yeme isteği, iştah 246b/8, 278b/10

it Köpek 21a/6

→ ak it tersi

it üzümü Patlıcangillerden, 20-50 santimetre yüksekliğinde, bazı ilaçların yapımında kullanılan bir yıllık otsu bir bitki, köpek üzümü, tilki üzümü (*Solanum nigrum*) 64b/4, 194a/1

it üzümü şuyı: Tilki üzümünden elde edilen öz su 79b/7

i'tibār (A.) Saygınlık 118a/5, 123b/9, 157a/9

i'tibār ét-: Önem ve kıymet vermek 115b/7, 281b/5

i'tidāl (A.) Aşırı olmama durumu, ılımlılık, ölçülülük 115b/7, 152a/6, 195a/11

i'tidāl bul-: Ölçülü duruma gelme 148a/6

i'tidāle getir-: Ölçülü duruma gelme 217a/8

i'tidāl-i hakikat: Gerçek itidal 115b/3

itiver- / itivèr- Ansızın itmek 15a/7, 24a/8, 56a/5

ittifāk (A.) Anlaşma, uyuşma 5a/4, 159a/9, 159b/2

ittişāl (A.) Bitişme, ulaşma 125b/2

→ teferruķu'l-ittişāl

iy ünl. Dikkat çekilmek istendiğinde adın başına getirilen ve uzatılabilen bir seslenme sözü 110b/7, 219b/5

izāfet (A.) Ekleme

izāfet ét-: Eklemek, ilave etmek 270a/1, 271b/2, 274a/11

'izām (A.) Kemikler

'izām-ı sümsümānī: Ense kemiği 126b/6

J

jencār/ jengār (F) Bakır pası, tıpta kullanılan bir tür pas 81a/4, 85b/1, 91a/1

jengār merhemī: Bir tür merhem 184b/3

→ merhem-i jengār, kalem-i jengār

jencārī Bakır pası renginde (Metinde safranın bir türü için kullanılmıştır) 117a/11

jīve (F) Cıva, zibāk 87a/10, 90a/10, 91a/1

K

ķab (I) Kabuk: *Başda saçın ķazıyalar ve kere-y-ile hâc gibi yaralar, cildi açıla, ķöz gibi ķab-ıla çıkaralar, yerine tuz tıduralar* 80a/3, 92a/11, 93a/1

ķab (II) İçine sıvı veya katı herhangi bir madde konan şey: *Merhem gibi ola, andan sonra sırça ķaba koyalar ve şaklayalar* 170a/1, 177a/7, 186a/5

→ menî ķabı

ķaba Hafif olduğu hâlde kalın veya hacimli 145a/6

ķabak Kabakgillerden, sürüngen gövdeli, sarı çiçekli, birçok türü olan bir bitki ve bu bitkinin meyvesi (Cucurbita) 82a/4, 100a/7, 157b/1

ķabak çekirdegi: Bal ve sakız kabağının tohumu 101b/7, 165a/2, 192b/6

ķabar- Ağırılığı artmadan hacmi büyümek, şişmek 164b/9, 167a/3

ķabarcık / ķabarcuk Vücutta oluşan sivilce gibi küçük şişkinlik 2b/11, 9a/11, 200a/3

ķabart- Kabarmasını sağlamak, kabarmasına yol açmak 97a/7

ķābız (A.) Daraltan, sıkan, kabzeden 246b/1

→ şıfat-ı ķurş-ı ķābız

ķābil (A.) Olabilir, mümkün 4b/11, 26b/4, 27b/5

ķābil-i ‘ilāc: Tedavisi mümkün 172a/5, 172a/6

ķābil ol-: İmkan dâhilinde bulunmak 74a/11, 181a/3, 209b/4

ķābili / ķābili helile (F.) Helile (Terminalia) türlerinden biri 205b/4, 207a/1, 231b/2

→ bereng-i ķābili

ķabül (A.) Bir şeye isteyerek veya istemeyerek razı olma

ķabül ét-: Değerlendirmek, telakki etmek 118a/11, 122b/8, 146b/5

ķabz (A.) Büyük abdest bozamama veya güçlkle bozma durumu, peklik, kabızlık, ishal karşıtı 218b/9

ķabz ét-: Kabız etmek 75a/3, 244b/8

ķabz eyle-: Kabız etmek 240b/10, 275a/6

ķabz ol-: Kabız olmak 6b/11, 51a/10, 70a/6, 267b/2

ķabza (A.) (Sayılarla kullanıldığında) Avuç, tutam 207b/9, 210a/10, 212a/11

kaç Herhangi bir şeyin niceliğini sormak için kullanılan soru sıfatı 33b/1, 59a/8

kaç- 1. Bulunması gereken noktadan hafifçe kaymış olmak: *Ve dahı omuz çıkuğ-ıla bile olıncağ omuzı başı koltuğa kaçır* 42b/3
2. Girmek: *Nişânı budur kim ol ayağı birez kışa olur ve çukur olur ve dizi içine kaçır* 55b/4

kaçan Ne zaman, ne zaman ki, her ne zaman, vaktâki, nasıl, ne suretle, ne vakit: *Ol terliğı ucından her yerde üzülmez, ammâ kaçan kim üzülse anuñ 'ilâci yokdur* 11a/10, 17a/10, 22a/11

kadar (A.) 1. Ölçüsünde, derecesinde: *Bir çatal ağaç bulasın ki kalınlığı balta sapı kadar ola ve iki çatalı berâber ola* 45a/10, 53a/3, 57a/6
2. Dek, değin: *Şarasın dahı yürütmeyesin, tâ yaşı olduğu kadar gün yata, yürümeye* 36b/4

→ elden geldüğü kadar, ne kadar, ol kadar, şol kadar

kadeh (A.) İçki içmeye yarayan ayaklı bardak 256b/10

kadem (A.) Ayak

→ 'ırku'l-kadem

kâdir (A.) Güçlü, gücü yeter

kâdir ol- Gücü yetmek 283b/8

kafa Baş 7b/2, 18b/11, 19a/10

kâfile (A.) Birlikte yolculuk eden topluluk 5a/9

kâfûr (A.) Kâfur ağacından (Laurus camphora) elde edilen, hekimlikte kullanılan, beyaz ve yarı saydam, kolaylıkla parçalanan, güzel kokulu bir madde 65b/2, 86b/3, 89b/11

kâfûr merhemi: Kâfurdan yapılan merhem 90b/7

→ kuruş-ı kâfûr, kuruş-ı tebaşîr-i kâfûr, merhem-i kâfûr

kâfûrî (A.) Kâfurla ilgili, kâfurdan yapılma

→ merhem-i kâfûrî

kâğıd (F.) Kağıt 190a/10, 240a/10, 249a/4

kağır- Balgam çıkarmak için öksürmek

→ kan kağır

kâ'im (A.) ayakta duran

kâ'im ol- Ayakta durmak 144b/4

- kaķ-** 1. Çalmak, vurmak, itmek, tepmek: *Ayaġuñ-ıla ol iskemli kaķasın* 44b/9, 243b/8
 2. Çakmak, saplamak: *Gerekdür ki bir kazuk kaķasın, tâ ki muhkem ola* 56a/11, 58b/2, 60b/5
- kākenc (F.)** İt üzümü türünden kambel ve kambil otu dedikleridir (Physalis alkekengi), bustanî ve cebelî olur, bustanî türünün çiçeġi ak, cebelî türünün çiçeġi kırmızı olur 284a/10
- kaķı-** Öfkelenmek, kızmak: *Kımıldanmaya şaķlanıbildüġi kadar ve dahı kaķımaya ve uġunacak iş işlemeye* 14a/3, 83a/9, 154a/7
- kaķıt-** Öfkелendirmek, kızdırmak: *Yara başda vâķi‘ olsa çok söyletmeysin ve kaķıtmayasın* 7b/1
- kāķiyā (F.)** Bk. *aķāķiyā* 222a/7, 223b/4, 225b/6
- kāķule (A.)** Zencefilgillerden, sıcak iklimlerde yetişen güzel kokulu bir bitki (Elettaria cardamomum) ve bu bitkinin tohumu: *Kebābe ve kākule ve turunc kaķı ve helile degmesinden bir mişkāl* 256b/8, 257a/2, 282a/10
- kāķule-i kibār:** Büyük kakule 247b/3
- kākunec (F.)** Bk. *kākenc* 262b/10
- kaķ-** 1. (Olduġu yerde ve olduġu halde) Durmak: *Eger çıķukda ve eger sınıkda andan kim korķasın; öyle kaķmaya, anı oynatmak gerekdür* 13b/10, 58b/3
 2. (Bir şey) Bir kimsede veya bir yerde bırakılmış olmak: *Ol igneler yerinde kaķa, birbirine sık ola ve üzerine ebrişim-ile yāhüz iplik-ile şaralar* 7a/8, 15b/5, 20b/1
 3. Herhangi bir durumu sürdürmek: *Şoñra ‘avrat saçı-y-ıla dikdüm ve yarasını tımār etdüm, hāşıl oldu lakin yeri yumrı kaķdı* 5b/4, 16a/1, 31b/2
 4. (Zaman, yer, miktar bildiren kelimelerden sonra) Belirtilen kadar zaman, yer, miktar bulunduġunu anlatır: *Şöyle biline kim barmak şınıġı elli güne deġin kaķmadan gitmeye ve oynamaya* 33b/7
 5. (Bir bütünden) Artmak: *Bu edviyeleri şu-y-ıla kaķnadasın, tâ ki on beş dirhem kaķınca, andan bir ince huķneye koıyasın* 75a/10, 88b/9, 165b/6

6. ... durumuna gelmek, ... durumunda olmak: *Oñultdum ve ba'zısının kemigin dahı kazıdum, tâ ki ayırtlandı, şübbem kalmadı* 78b/6

7. Var durumda olmak, mevcut bulunmak: *Andan sonra hevelânı bir kaşık şu-y-ıla ezeler havânda, şöyle ki vücûdı kalmaya* 168a/4, 180b/3, 244b/1

8. (Bir durum, bir belirti) Bugüne kadar sürüp gelmek: *Gözün tabâkalarında galiz hıltları giderür, şöyle ki eski remedlerden kalmış ola* 234b/1

→ bâkî kal-, geç kal-, oğlana kal-

kal'a (A.) Kale 2a/3

kalâ' (A.) Ağız ve çevresinde yara oluşturan bir tür hastalık 94b/7, 94b/9

kalan Kalmış 15b/10, 18b/1, 30b/1

→ girü kalan

kal'ay Gümüş beyazlığında, kolay işlenebilen, yumuşak bir element 179a/7, 182b/11

kal'ay-ı isfidâc: Üstübeçli kalay 222a/9, 225a/1, 228a/3

→ isfidâc-ı kal'î

kal'aylı Kalaylanmış 4b/9

kalb (A.) Kalp

→ tervih-i kalb

kaldur- 1. Bulunduğu yerden yukarıya doğru hareket ettirmek: *Bir yapığı koyasın koltuğı altına ve kolın kaldurasın* 23b/8, 24a/11, 27a/10

2. Bulunduğu seviyeden daha yüksek bir seviyeye çıkarmak: *Ve anuñ timârı budur kim kımıldamak ve şîşe çekmekdür, tâ ki ol çöküğü kaldura* 28a/10, 29a/9

3. Taşımak, çekmek: *Ol fütâ üzerine bir taş koyasın, şol kadar kim iki kişi güc-ile kaldura* 54a/9

kaldurivêr- Kaldırıvermek 269a/3

kaldurt- Kaldırma işini yaptırmak 69b/6

kalem (A.) Kalem 79b/3

kalem-i jengâr: Bakır çalığı, cengar 174b/11, 175b/10, 176b/1

kalın Kalın, ince karşıtı 17b/7, 34b/5, 35b/1

kalın kişi: Güçlü 17a/9

kalın tabî'atlu: Mizacı güçlü 17a/4

kalınlık Kalın olma durumu 13a/7, 45a/9, 56b/1

kalîmiyâ / kılîmiyâ (A.) *Bk. iklîmiyâ*

→ altun kalîmiyâsı, gümüş kalîmiyâsı, şâf-ı kalîmiyâ

kalk- Yukarı doğru yükselmek 27b/8, 29a/9

kalkandu (Yun.) Demir sülfat ve zâcın bir türü, sarı sülfat: *Kalkandu ve akâkiyâ ve şamğ-ı Arabî her birinden beş dirhem* 229b/5

kalkatâr (A.) Sarı sülfat 221a/11, 222a/4, 226a/10

kalkatâr-ı muhrak: Yanmış kalkatar 226b/3

kalkı- Sıçramak, hoplamak, kalkmak: *Dahı düşmekden ve kalkımaktan ve niçe bunlara beñzer işden vâki' olur* 10a/9

kalye (F.) Deniz bikileri veya çövenin yakılmasıyla elde edilen tuz 91a/6, 204b/5, 252a/11

kalye taşı *Bk. kalye* 237a/4, 237a/5

kamış Buğdaygillerden, sulak, nemli yerlerde yetişen, boğumlu, sert gövdesi olan bitkiler (*Phragmites australis*) 33a/10, 33b/4, 61b/6

kamu Bütün, hep, her 1b/4, 117b/8, 118a/1

kan Kan, kırmızı renkli sıvı 6b/1, 14a/4, 19a/11

kan aldur-: (Vücuttan) Kan aldırma 64b/10, 72b/11, 99b/10

kan alın-: (Vücuttan) Kan alınma 154b/5

kan alıver-: (Vücuttan) Kan alıverme 154b/2

kan al-: Bir aletle birinin damarından kan çekmek veya akıtmak 3a/2, 14a/5, 64a/10

kan feşâdı: Kanın bozukluğu 99a/7

kan gel-: Kan akmak 63b/2, 156a/8

kan galebesi: Kanın çokluğu 101a/2

kanı dut-: Kanın akmasını engellemek 204a/10

kan in-: Kanlanma 84a/1

kan işe-: Mesanesinden kan gelmek 248a/7

kan kağır-: Kanlı öksürmek 255b/8

kan kuş-: Kanlı istifra etmek 256a/4

→ iki kardeş kanı

kan taşı Kırmızı veya esmer renkte olan doğal demir oksidinden oluşan, yaralardan akan kanı durdurmak için kullanılan bir mineral, hematit 249b/4

kan- Bir gereksinimini, bir isteğini yeteri kadar karşılamış olmak, doymak
→ şusallığı kanma-

kana- Vücudun herhangi bir yerinden kan akmak, kan gelmek, kan kaybetmek 11b/1, 86b/7, 87a/8

kanat Yan, taraf: *Bir sınıf oldur kim iki kanatludur ve kanatları birbirine kilidlenmişdür* 126a/7

kanatlı Kanada benzer çıkıntıları olan 126a/6

kanbil (A.) Kanbil otu (physalis alkekengi) 216a/7, 218b/1, 264b/1

kand (A.) Şeker kamışı usaresi

kand şekkeri: Bir tür şeker 220b/4

kanda Nerede, nereye 171a/8, 179b/6

kandese (F.) Alkali 294b/1

kanķı Hangi 4b/2, 16b/5, 154b/1

kanķısı Hangisi 34b/6, 44a/1, 49b/7

kanla- Kana bulamak 21a/8

kanlı / kanlu Kan bulaşmış 21b/5, 22b/6, 75a/11

kanlı irin: Kanla gelen irin 22b/6

kanmazlan- Kanlanmak 81a/2

kanţariyyûn / kanţâriyyûn (A.) Kantaron, kızıl kantarongillerden, hekimlikte kullanılan, sarı çiçekli, acı köklü, küçük bir bitki (Centaurea) 219a/4

kanţariyyûn-ı kebîrî: Büyük kantaron 13a/1, 75a/7, 77a/11

kap Kabuk 68a/6

kap- Almak 241b/3

kapa- Bir açıklığı örtmek için bir şeyi, açık yerin üzerine getirmek: *Alasın bir olmuş karpuzu delesin ve içine şekker koyasın, ol karpuzun delüğünü kapayasın* 270b/11, 281a/5

kapak Göz kapağı 222b/8, 224a/11, 227a/11

kapan- Kapalı duruma gelmek 127b/5

kapķara Çok kara, her yanı kara, simsiyah 97a/1, 281a/7

- kapla-** 1. Her yanını örtmek, istila etmek: *Yunmamış yün toldurasın, şöyle kim bir ucu kasuğın kaplaya ve bir ucu uyluğı kaplaya* 26a/2, 35a/6
 2. (Duyulacak veya görülecek kadar) Etrafı sarmak, yayılmak, yayılıp her yeri doldurmak: *Bebek üzerinde örümcek gibi kaplar* 84b/4
 3. Bir yüzeyi döşemek, başka bir nesne ile örtmek: *Deri a'zâ-yı müteşâbihedendür ve a'zâyı taşırardan kaplayupdur, zîrâ a'zânun libâsıdır* 144a/1, 208b/6

kaplan- (Bir şeyin yüzü) Başka bir maddeyle örtülmek 41a/3

kar Kar 106a/7, 150b/4

kar- Birbirine katıp karıştırmak 81a/7, 88a/5, 90a/1

kara Siyah 21a/5, 86b/4, 87a/10

kara sürme: Bir tür sürme 233b/3

→ yüzi aklığınan yüzi karası artuğ ol-, gözün karası

kara ağaç Karaağaç (Ulmus) 68a/5

kara babadiye Kara papatya 266b/6

kara boya Sülfürik asit 169b/3, 202b/11, 204b/5

kara fülful Karabiber 222a/4, 231a/11, 232a/7

kara harbak Kara çöpleme otu (Helleborus orientalis) 93a/8

kara haşhâş Siyah haşhaş 88a/9, 242a/1

kara helile Kara helile otu 88b/4, 169b/4, 205b/4

kara kükürd Bk. kükürd 176a/7, 176b/7, 200a/7

kara ot Çörekotu 73a/2

kara turb Siyah turp 88a/2

kara tuz Bir tür tıbbî tuz 188b/5, 215a/9

kara üzüm Siyah üzüm 91b/9, 208a/3, 217b/8

kara zernih Siyah arsenik 109a/7, 169b/6

karaca Rengi karaya yakın olan 113b/1

karaca üzüm Bir tür üzüm 292b/7

karaca ot Çörek otu (Nigella damascena) 196b/3

karalık Kara olma durumu 125a/2

→ yüz aklığı yerine yüz karalığın hâşıl et-

karamuk Karanfilgillerden, ekintarlarında biten, yaprakları karşılıklı, çiçeği pembe mor renkte, zararlı bir bitki (Agrostemmagithago) 169a/10, 247a/2

- ķaranful** (A.) Karanfil (*Dianthus caryophyllus*) 92b/11, 160b/1, 162b/8
- ķaranlık** Işık olmama durumu 7b/2
- ķarañu** Karanlık 84a/4
- ķarâr** (A.) Tam ölçüsünde, ne az ne çok 151b/1
- ķarâra dur-:** Ölçüsünde olmak 105a/9
- ķarârına getür-:** Ölçüsüne getirmek 45b/6
- ķarar-** Rengi karaya dönmek, siyahlaşmak 8a/6, 8b/5, 9a/5
- ķararak** Karamsı, karaca 125a/6
- ķaraşın** Bir tür ur 106b/6
- ķarfe** (A.) Tarçın (*Cinnamomum*): *Alasın ķaranful, sünbül, sâdec-i Hindî, mî'a-i yâbis, ķarfe ve uşne* 195a/5, 254a/9, 279a/11
- ķarha** (A.) Yara: *Sirke merhemidür ki et bitürür ve ķarhaları ķurudur* 188b/10, 213a/1, 227b/11
- ķarıca** Üst kol: *Şöyle bilesin kim cemî' şınuqlardan ķarıca ve bilek ve kürek ve anuñ yanında bir kemik var geç ķaynar* 11b/10, 32a/3, 48a/2
- ķarıl-** Karma işi yapılmak, karışmak 171a/7
- ķarın** 1. Karın, gövdenin ön bölgesi: *Şol ta'âm ve edviyeler yedüresin kim ķarnını şişire* 29a/8, 53a/11, 54a/5
2. Mide: *Şerbeti iki dirhemdür, şabâh aç ķarına vëresin, fâ'ide êde inşâ'llâhu te'âlâ* 283a/7
3. Rahim, döl yatağı: *Bu dahı bir fetiledür kim anası ķarnındağı oğlanı düşürür gerek-ise ölü olsun, gerek-ise diri olsun* 219a/2
- ķarın ķurdi:** Bağırsak solucanı 216a/6
- ķarnı bağla-:** Peklik vermek 261a/11, 262a/7
- ķarnı geç-:** Karın ağrısı 220a/2, 221a/2, 258a/8
- ķarnı var-:** Karın ağrısı 261b/11
- ķarnı yürüt-:** Bağırsakları çalıştırmak 259b/7
- sığır ķarnı
- ķarınca** Zar kanatlılardan, toplu olarak yaşayan, yuvaları toprağın altında olan ve birçok türü bulunan böceklerin genel adı (*Formica*) 76a/5
- ķarınca delügi:** Karınca yuvası 105a/3
- ķariş** Başparmak ile serçe parmağın uçları arasındaki açıklık 45a/10, 52b/3, 54a/5

karış- İki veya ikiden çok şey bir araya gelip birbirinin içinde dağılmak, birbirinin içine girmek 87b/1, 115a/5, 117a/7

karışdur- Karıştırmak, bir maddenin başka bir madde içinde dağılmasını sağlamak 7a/3, 13a/2, 26a/11

karlağuş Kırlangıç (Hirundo) 231b/6

karniyye (A.) Gözün ön tarafındaki şeffaf tabaka, saydam tabaka, kornea: *Gözün ağını ve karasını бүрүмүшдүр ve aña karniyye dërler* 145b/10

karpuz (F.) Karpuz (Citrullus vulgaris) 102b/2, 270b/10, 271a/1

karşu 1. Bir şeyin, bir yerin, bir kimsenin, esas tutulan yüzünün ilerisi: *Yakı vurasın ve karşı omuzunu oynadasın, tâ ki egri kalmaya* 31b/1, 91b/7, 136b/4

2. Ön, kat, huzur: *Berâber sahk edeler, güneşe karşı dürteler, ayda bir kez kan alalar* 109a/6, 171a/9, 289b/8

3. Mukabil, karşılık olarak: *Bâdâm ve fistuk ve kabak çekirdegi gibi kabın soyup ve eyü döğüp karşı üstine ılıcak şu saçup el-ile sıkup çıkarmak gerek* 192b/7, 270b/7, 276a/11

karun Bk. *karın* 133b/4

kârûre (A.) İdrar tahlili için kullanılan sırça kap: *Tedbiri, evvel bâselik tamarından kan alalar ve bir kârûre göreler* 102a/8

kaş (A.) Göğüs 128b/10

kaşaba-i ri'e (A.) Akciğer nefes borusu 126b/4

kaşabü'z-zerîre (A.) Kazayağı otu (Chenopodium album): *Râvend-i çînî, kaşabü'z-zerîre, sünbül degmesinden üç dirhem* 264b/7

kaşd (A.) Öldürme, yaralama veya zarar vermek isteme, kötü niyet 19b/6

kasık / kasuk Vücudun karın ile uyluk arasındaki bölümü 34b/3, 69a/1, 55b/7, 68b/4

kaskatı Çok katı, çok sert

kaskatı ol-: Çok sert olmak 21b/5

kaşnı Çaduruşığı, şeytanti ağacı vb. bitkilerden elde edilen bir zambak, Arapça kınna, Farsça bârzû derler 174a/2, 185b/3, 288b/3

kâsnî (F.) Yaban marulu, hindiba (Cichorium endivia): *Îlâci: Marul tohmı, kâsnî tohmı, kızıl gül, benefşe, ak şandal; bunları dögeler* 82a/5, 84a/5, 101b/9

kâsnî şuyı: Hindibadan elde edilen öz su 64b/1

→ tohm-ı kâsnî

kaş Gözlerin üzerinde kemerli birer çizgi oluşturan kısa kıllar 88b/2, 127b/7, 154b/7

kaşı- Tırnakla veya başka bir şeyle deriyi hafifçe ovma 111a/6, 170b/10

kaşık Kaşık, sofraya aracı 167b/2, 166b/8, 168a/3

kaşın- Kaşıntısı olmak, kaşıma isteği duymak 294a/3

kaşuk Bk. *kaşık* 165a/5

kat 1. (Sayı sıfatları ile) Tabakalar veya sıralar halinde bulunan şeylerin her bir tabaka veya sırası: *Andan bir kuşağ-ıla ol çıkmış ayağını bağlayasın, ökçe-y-ile darağ üzerinden ve ol kuşak iki kat ola* 60b/7, 149b/6

2. Bükülmüş veya kıvrılmış bir şeyin her bükümü, kıvrımı: *Tedbiri: Bir pâre bezi deleler iki üç kat, ol hanâzîr üzerine koyalar* 96b/10, 221a/10

kat kat: Katlar halinde 18a/6, 29b/9, 54a/7

kaṭ' (A.) Kesme, kesilme

kaṭ' eyle-: Kesmek 240b/4, 274b/1, 275b/4

kât (F.) Bir ilaç adı, pan ile tenavül ederler, pan yine Hindistana mahsus bir yaprak adıdır.

kât-ı Hindî: Hindistana mahsus bir ilaştır 200b/1

kat- Eklemek 6b/9, 48b/4, 66a/2

kaṭât (A.) Uca kemiği, pöç: *Bu sünügün adı kaṭât'dur ve Türkîce sekirden derler* 129b/2

katı 1. Çok, çok ziyade, pek, şiddetli, iyice, sıkı: *Ammâ ökçe şınuğı gâyet çetindür ve 'ilâcî da katı müşkil olur* 37b/10, 43b/4, 55b/9

2. Haşın, şiddetli, sert: *Ve dahı uyluk ziyâde katı darbdan şınur ve tîz şişer* 36a/7, 37b/7, 61a/5

katıl- Katma işi yapılmak 194b/8

katılan- Sertleşmek 49b/6

katırak Çok şiddetli, çok güç, çok ağır, pek sert 100a/5, 251b/10

katlan- Dayanmak, tahammül etmek 15a/10, 26a/3, 99a/1

katlanıbil- / katlanubil- Katlanabilmek 13a/11, 40b/8, 52a/11, 53a/3

kaṭrân (A.) Katran 93a/9, 105a/6, 106b/4

kaṭrezene Tohumlu bir bitki (?): *Kara zernîh hem kıızıl kibrîr, kündüs, kaṭrezene tohmı bunlardan beşer dirhem* 109a/8

kaṭūnā / kaṭūna (A.) Pire otu, karnıyarık otu (*Plantago psyllium*) 101b/8, 102b/2, 104b/3

kaṭūnā lu'ābı: Karnıyarık otunun ezilmesiyle elde edilen pelte 248b/3, 255a/10, 255b/3

→ bezr-i kaṭūnā

kaṭūr Bir tür şeker 250b/1

→ şekker-i kaṭūr

kāvend (A.) Yemen ve Habeşistan'dan gelen fıstık yağı 224a/7

kavī (A.) Dayanıklı, güçlü, zorlu 213a/6, 284b/2

kavī eyle-: Güçlendirmek 241a/5, 275a/6, 275a/10

kavī ét-: Güçlendirmek 232b/11

kavī kıl-: Güçlendirmek 268b/4

kavl (A.) Söz 2a/6, 3b/5, 51b/9

kavl eyle-: Sözleşmek 57b/4

kavla- Derisi ve kabuğu soyulmak 8b/7, 21b/9

kavm (A.) Kavim, insan topluluğu, budun 116a/2, 116a/3, 285a/6

→ zamāne kavmi

kavrul- Bir kabın içinde kızaracak şekilde pişirilmek 234b/3, 240a/3, 244b/11

kavuk 1. Üzerine sarık sarılan çeşitli biçimdeki baş giyeceği: *Deşdügi vaktın açuk deşesin ve arkırı deşmeyesin, uzadıya deşesin ve cehdüñ böyle olsun kim kavuğın çıkarasın* 74b/2

2. Mesane, idrar torbası: *Ammā büyük kişilerde göbege degin uzanan tamaruñ bir cüz'i kurur ve ol iki cüz'i ki kavukdan yaña uzanur* 141a/9, 143a/1, 149b/1

kavun Kavun (*Cucum*) 114a/1, 172a/7, 261a/3

kavur- Bir şeyi bir kabın içinde kızartarak pişirmek 250b/9, 267b/8

kavurka Kavrulmuş buğday, mısır, nohut gibi şeyler 285b/2

kavuş- Birleşmek 130b/5, 132a/1, 132b/11

kaya koruğı Saksı güzeli, dam korusu, hayyü'l-âlem (*Sedum album*) 163b/9, 174a/9, 200b/2

kayd (A.) Düşünce, endişe; emel, arzu; iş gücü

kayd gör-: Tedarikte bulunmak, hazırlık yapmak 263b/10

ķaydın gör-: Ćaresine bakmak 7b/7

ķayġana Omlet: *Tedbîri: Evvel kendene aşın vëreler ve bezir-ile ķayġana yedüreler* 110a/4, 157b/3

ķayısı Kayısı (*Prunus armeniaca*) 205b/5

ķayışdur- Kaymak 9a/3

ķay- Kaymak, yer deġiştirmek 46b/3

ķaymak Sütün yağlı kısmı 99a/1

ķayna- 1. Kaynamak, buhar durumuna geçerek fokurdamak: *Tedbîri: Bellûṭ külini tuz-ıla ve sirke-y-ile birez şu ķatalar, ķaynaya* 80b/3, 88a/3, 165b/5

2. Birleşmek, bir bütün halini almak: *Bu ümîze kim anlaruñ kemigi ter olur ve tēz ķaynar* 11b/9, 12a/3, 14b/5

ķaynak Kaynamış 276a/2

ķaynama Kaynamak işi 31b/2, 36a/8, 38b/4

ķaynan- Kaynatılmak, kaynamak 268a/2

ķaynat- Kaynamasını sağlamak 6b/10, 15a/11, 68a/11

ķayşer (A.) Roma ve Bizans imparatorlarına verilen san, metinde bir tür fitil adı

→ şâf-ı ķayşer

ķaz Perde ayaklılardan, suda ve karada yaşayan, uçan, yabanî veya evcil kuş (Anser) 87a/11, 99a/11, 182a/10

ķaz- (Çukur, kuyu, yol vb.) Topraġı eşip çıkarmak suretiyle meydana getirmek 53b/6, 54a/4

ķazaġu Kazımakta veya temizlemekte kullanılan alet, metinde cerrahi bir alet olarak kullanılmıştır: *Eger kemükde ķürük et yâ iriñ ḥaṭâ étmedi-y-ise ķazaġu-y-ıla arıdalar* 105a/10

ķazan Çok miktarda yemek pişirmeye veya bir şey kaynatmaya yarayan büyük, derin kap 96b/1, 126a/10

ķazancı Kazan yapan, satan veya onaran usta 71b/5

ķazı- 1. Bir aleti sürterek bir şeyin yüzündeki tabakayı kaldırmak: *Ķafasını göresin, ķürümiş ve ķararmış ve şararmış var-ısa ķazıyasın* 19a/7, 78b/5

2. Tıraş etmek: *Ve kere-y-ile saçın ķazıyalar* 81a/3, 81b/1, 82a/3

kazıl-Tıraş edilmek 80a/2

kazıma tuz Bir çeşit tuz 282a/3

kazıt- (Saç, sakal veya bıyığı) Dibinden kestirmek 23a/6, 84a/7

kazib (A.) Penis 149b/10

kazuk Kazık 56a/11, 56b/3, 60b/5

kebâb (A.) Kebap

kebâb ét-: Kebap etmek 71b/4

kebâbe (A.) Karabibere benzer baharat tanesi: *Kebâbe ve kâkûle ve turunc kabı ve helile degmesinden bir mişkâl bir deng* 256b/7, 257a/2, 280b/8

kebere (Yun.) Gebre otu (Capparis spinosa): *Kebere dibinüñ kabı, hardal, encir şiresi, kamusun berâber edüp karışdurup yakı edeler* 164b/8, 167a/2, 211b/7

→ kurş-ı kebere

kebid (A.) Karaciğer 134b/6, 135b/6, 135b/8

→ muğa“ar-ı kebid

kebîr (A.) Büyük, ulu

→ küstâhlık-ı kebîr, yakı-yı kebîr,

keçe Yapağı veya keçi kılının dokunmadan yalnızca dövülmesiyle elde edilen kaba kumaş 94b/5

keçi Keçi (Capra hircus) 71b/4, 85b/6, 102b/8

kef (F.) Köpük 238b/6, 257a/6, 265b/11

kefâret (A.) Karşılık 203b/6

kehrebâ / kehrübâ (F.) Kehribar 65a/5, 234a/6, 247b/9

→ kurş-ı kehrebâ, şıfat-ı kurş-ı encübârî ve kehrübâ, şıfat-ı kurş-ı kehrebâ

kehrebâr Bk. *kehrebâ*

keklik Keklik (Perdrix) 236a/2, 236a/5, 236b/3

kekre Tadı acımtırak, ekşimsi ve buruk olan 118a/1

kelbaş Süsen (İris)

→ merhem-i kelbaş

kelâm (A.) Söz

→ hâşıl-ı kelâm

kelbeten / kelbetün (A.) Kerpeten 69a/7, 93a/10

kelef (A.) Yüzdeki benekler, çiller 294a/5, 294a/7, 294a/9

kelem (F.) Lahana: *Sünbül dört dirhem, kelem tohumu on dirhem; bu mecmû'ın dögeler, elekden geçüreler* 165b/3, 167a/8, 169a/3

kelen (F.) Vücutta şişlik: *Yüzde kelen vâkı' olsa sebab-i nişânı, 'ilâcı: Ana rahminde olur* 90b/8

keler Kertenkele gibi yerde sürüklenerek ilerleyen hayvanların ortak adı 48b/2, 49a/1, 53a/4

keler boğu: Kertenkele pisliği

kem (F.) Kötü

kem eyle-: Kötüleştirmek 158a/10

kemâl (A.) Olgunluk 124b/3

kemend (F.) Kement

→ berk kemend ét-, kemend eyle-, hoş kemend ét-

kemik Kemik, türlü biçimdeki sert organların genel adı 8b/6, 10b/10, 14b/6

kemiksüz Kemiksiz, kemiği olmayan 21a/3

kemîne (F.) Eksiklik 221a/8, 222b/2, 222b/8

kemirdek / kemürdek Gudruf, kıkırdak: *Ba'zısı kemirdekdür ammâ kemirdekde şınmak olmaz* 25b/7, 26b/7, 126b/5

kemlik Kötülük 16a/3, 25b/9

kemmün Bk. *kimnün*

kemük Bk. *kemik* 15a/7

kenâr (F.) 1. Yan: *Ve şınduğı vâkıda dahı kenârında şınur* 28a/5

2. Kıyı: *Şol tarîk-ile kim Dicle ırmağı kenârında bir kâfile yatur-ıdı* 5a/9

3. (İsim tamlamasının ikinci ögesi olarak) Bahsedilen şeyin yakınındaki yer: *Merhem édeler, âteş kenârında süreler* 287b/2

kendene (F.) Küçük pırasa (*Allium porrum*): *Tedbîri: Evvel kendene aşın vèreler* 110a/3, 110a/4, 117a/9

kendi / kendü Kişinin öz varlığı, zatı, dönüşlülük zamiri 19a/8, 24a/2, 27b/9

kendü kendüye: Kendi başına 144b/10

kendüyi alçak dut-: Mütevazı olmak 3b/5

kendir / kendür 1. *i.* Su kendiri (Acnidacannabina): *Andan sonra alsın maştakî, kendir her birinden beş dirhem* 206a/8, 238b/9

2. *sıf.* Kendirden yapılmış: *Eger a'zâdan olursa ki büyük olmuş ola, ilâcî budur ki; kendir ip-ile dibinden berk bağlayalar* 80a/6, 98a/1

→ kırş-ı kendir

kene Kene, sakırğa 75b/1

kenevür (Yun.) Kenevir (Cannabis sativa) 262b/11

kepek 1. Un elendikten sonra elek üstünde kalan kabuk kırıntıları: *Evvel kepek şuyıla ılıcak yuyalar, andan dürteler, bir iki kezde hoş ola* 87b/2, 89b/4, 99b/2

2. Başın derisinde oluşan küçük, beyaz pulcuklar: *Saç dibinden kepek gibi dökülür* 80b/1

kepeklen- Başta kepek oluşmak 170b/10

kerâhiyyet (A.) Tiksinme, bir şeyi kerih görme 246b/9

kerdeme (Yun.) Tere oru (Lepidium sativum): *Maştakî buçuğ dirhem, kerdeme şuyıla yoğuralar* 215a/4

kerdeme şuyı: Tere otundan elde edilen su 215a/5

kere (A.) Defa, kez 80a/3, 81a/3, 89a/2

kerefis / kerefüs (F.) Kereviz (Apium graveolens) 205b/7, 207a/5, 211b/6

kerefüs şuyı: Kerevizden elde edilen su 214a/6

→ bezrü'l-kerefis

kereşü'l-bahr (A.) *Bk. deniz köpüğü* 229a/5

keret Kere, defa 55a/7

→ bir keret

kerevüz *Bk. kerefis* 108a/5, 213a/10

kerevüz şuyı: Kerevizden elde edilen su 213a/10

kerkes Akbaba (Vultur monachus) 236a/6

kerrânî (A.) Safranın bir türü 117a/9

kerre (A.) Kere, defa 195a/1, 203b/4, 206a/2

→ bir niçe kerre

kerret (A.) Kere, defa 18b/11, 55a/1, 215b/4

→ her kerret

kertekele Kertenkele, keler 177a/1

kes- 1. Bir şeyi ikiye ayırmak, parçalamak, doğramak: *Ökçeden yukarurak ol uğrınınuñ siñirini kesdi* 5b/1, 21a/7, 69b/11

2. Son vermek, gidermek: *Isıcağ-ıla tırmazular, kanın ve yaşın keser* 84a/10, 154b/10, 155a/10

3. Koparmak: *Bir kene başını kesesin ve bir bakır pâresi üzerinde yakasın* 75b/1, 85a/8

→ ümîzin kes-

kesse Kumaştan veya örgüden yapılan küçük torba 35a/4, 272a/3

keşif (A.) Yoğun 118a/2, 118b/2, 153b/1

kesil- 1. Kesme işi yapılmak: *Ve eger kim gevdede et kesilmiş olsa yâ ezülmüş olsa yâ iki ağrısı olsa Boğrat buyurur kim* 68a/9, 85a/10, 85b/1

2. Bitmek, sona ermek: *Andan bir ince hıkneye koyasın ve ol yarayı dâ'imâ anuñ-ıla yuyasın, tâ ki ol kanlu suyu kesilince* 75a/11, 97b/6

3. Süt, ayran vb. bozulmak, ekşimek: *Süd kesilicek süzeler, şuyın alalar, yigirmi dirhem şeker-ile yüz dirhem içüreler* 276a/2

keşirâ / keşire (A.) Kitre çalisından çıkarılan bir tür zamk (Gummi Tragacanthae): *Matbûh-ı eftimun içüreler. Az ise keşire sirke-y-ile ısladalar* 99a/3, 182b/2, 206a/4

kesire-i yâbise: Kuru kesire 239a/8

kestevire (Yun.) Kestere otu (Betonica officinalis): *Kestevire derler bir ot vardır, bu ad Yünân dilince düür* 67b/5

kesük Kesik 5b/2, 75b/11

keşir/ keşür Havuç (Daucus Carota) 284a/3, 235b/8, 279a/4, 282b/1

keşkâb (F.) Arpa çorbası 65a/2

kettân (A.) Keten, zeyrek (Linum sitatissimum) 6b/4, 8b/1, 20a/9

kettân tohmı lu'âbı: Keten tohumundan elde edilen pelte 183a/7, 254b/5

key 1. İyi, iyice, hakkıyla: *Hammâmdan key şakınalar ve ne vakt gerekse açmayalar* 83b/10, 104b/11, 121a/4

2. Çok, pek, gayet, pek çok: *Şahm-ı hançal dahı katarlar-ısa 'ameli key kavî ola* 192b/11, 211b/4

key ét-: Dağlamak 202b/1

keyfiyyât (A.) Keyfiyetler, haller

keyfiyyât-ı mütezâdde: Zıt haller 115a/3, 115a/10

keyfiyyet (A.) Nitelik 115a/2, 118a/7, 150b/2

keyfiyyetlü Keyfiyetli 150b/1

keylūs (A.) KİLÜS, besinlerin midede sindirildikten sonraki durumu 118a/8, 118a/10, 149a/4

kez Defa, sefer, kere 9b/11, 10a/1, 14b/4

→ çok kez

Ḳıbrızī Kıbrıs'a ait, Kıbrıs'a özgü

→ zâc-ı Ḳıbrızī

ḳıl İnsan ve hayvan vücudunda biten sertçe ve kalınca tüy 11b/2, 75b/11, 81a/10

ḳıl- Etmek, eylemek, yapmak

→ arı ḳıl-, assı ḳıl-, endâmları muḥkem ḳıl-, fâ'ide ḳıl-, ḥâşıl ḳıl-, ıssı ḳıl-, ḳavî ḳıl-, muṭî' ḳıl-, müşâhede ḳıl-, nazar ḳıl-, raḳîḳ ḳıl-, rûzî ḳıl-, şâfi ḳıl-, tenḳiye-i beden ḳıl-, ziyâde ḳıl-

ḳılıç Kılıç 5b/7, 10a/8, 11a/1

Ḳımārī (F) Hindistan'da bir belde olan Kımar'a ait olan (Mevkiin doğru adı Ḳamâr'dır.)

→ 'ūd-ı Ḳımārī

ḳımıl-da- Yerinde hafifçe hareketlenmek 31b/3, 34a/11, 36a/4

ḳımıl-dan- Ḳımıldamak 14a/2, 15b/3

ḳımıl-dat- Yerinden birez oynatmak, hafifçe hareketlendirmek 15b/7, 54a/9

ḳına (A.) Kına ağacının kurutulmuş yapraklarından elde edilen madde 89a/9, 90a/10, 99b/4

ḳır- Öldürmek, yok olmasına neden olmak: *Şıfat-ı ḥab kim ḳarın ḳurdın ḳırar, mücerredür* 216a/6, 220a/9

ḳırañ Kenar, kıyı, uç, sınır, etraf: *Dimāğ yubüsetinden vâḳi' olur, ḳırañları yarılır, gicir* 87a/8

ḳırğillık Sakalına ak düşme zamanı ve durumu: *Üçünci sinnü'l-kühûle ya'nî ḳırğillık ve bu sinde insân geriye döner* 124b/6

ḳırıl- Helâk olmak, telef olmak, ölmek 94b/6

ḳırḳ Kırk sayısı 8a/2, 12a/4, 20a/1

ḳısa Boyu, uzunluğu az olan, uzun karşıtı 34a/6, 47a/2, 72a/9

ḳışacuk Kısacık, çok kısa 129a/4

ḳısaç Kısaç, kerpeten 69a/9, 69b/1

kısal- Kısa duruma gelmek 60a/10

kışanma Kısalma 41b/9

kışdur- Kıştırmak, iki şey arasında bırakarak sıkıştırmak 27a/10

kısıl- Kısılmak, hafifçe kapanmak

→ çeñe kısil-

kısm (A.) Kısım 115a/10, 115b/8, 119b/11

kışşa-hân (F.) Hikaye anlatan kimse 25a/11

kışt (A.) Bk. *kışt* 195a/5

→ dühnü'l-kışt

kış Kış, kış mevsimi 4b/5, 22a/7, 76b/5

kışr (A.) Kabuk

kışr-ı rummân: Nar kabuğu (Cortex granati) 204a/7

kıt Az, seyrek 28b/10, 30a/2, 32b/11

kıvâm (A.) bir sıvının koyuluk derecesi, koyuluk 220b/5

kıvâma gel-: İstenen kararı bulmak 178a/2, 210a/3, 212a/4

kıvâma getir-: İstenen kararı bulmak 164a/8, 209b/1, 217a/3

kıvâm dut-: Koyulaşmak 184a/5, 252a/4, 257a/7

kıyak Benzerlerinden üstün olan, çok güzel, mükemmel 4a/6

kıyâs (A.) Karşılaştırma, oranlama 3b/8, 115b/7

kıyı Kenar 45a/6

kız Kız 89b/10, 219a/9

kız emzüren 'avrat südi: Kız çocuğu emziren kadının sütü 234a/8, 236b/10

kız oğlan südi: Anne sütü 166b/9, 197b/3, 244a/6

kız- Isıtılan veya ısınan bir nesnenin sıcaklığı çok artmak 106a/7, 241b/4, 268b/9

kızar- 1. Kırmızı veya ona yakın bir renk almak: *Anuñ kaynaduğın bundan bilesin kim ol kişinüñ beñzi kızara* 12a/9, 15a/2, 74a/8

2. (Şiddetli ısı etkisiyle) Ateş rengi almak: *Tedbiri: Evvel kıfal tamarından kan alalar, bezir bardağın ocağa koyalar, tâ ki kızara* 87b/11

kızdur- Kızdırmak, kızmasına neden olmak, kızmasını sağlamak 79a/7, 198b/10, 204a/6

ķızıl Kızıl, kırmızı 89a/4, 94b/8, 111b/11

ķızıl inek tezegi: Kızıl inek gübresi 81b/6

ķızıl behmen *Bk. behmen* 282b/9

ķızıl buğday Bir buğday türü 268b/6

ķızıl boya Kök boyasıgillerden, 1-2 metre uzunluğunda, çalı görünüşünde, soluk sarı çiçekli, gövdesi sert dikenli, rizomlu, çok yıllık bir bitki (*Flubia tinctorum*) 65a/10, 68a/3, 81b/3

ķızıl gül Kırmızı gül 65b/4, 82a/5, 89b/2

ķızıl üñük Kızıl hançere 146b/8

ķızıl üzüm Bir tür üzüm 65b/1, 218a/2, 266b/9

ķızıl kibrît Kızıl kükürt 109a/8

ķızıl mûm Kızıl mum 79b/6

ķızıl şandal Kızıl sandal ağacı (*Pterocarpus santalinus*) 168b/2, 225b/7, 244a/2

ķızıl şâb Bir tür şap 85a/1

ķızıl zernîh Kızıl arsenik 95a/10, 98b/9, 107a/11

ķızılca Kızıla çalar 101a/3, 102b/6

ķızıllık Kızıl olma durumu veya kızıl renkte yer 125a/1, 186a/5, 197a/8

ki 1. Anlam bakımından birbirleriyle ilgili cümleleri birbirine bağlar: *Aña müshil vèrmeyesin ki ne ķadar ķarâreti giderse ol ķadar ķuvvet gider* 3b/3, 4a/8, 14a/9

2. Özneyi, tümleci güçlendirerek cümlenin temel bölümüne bağlar: *Birez ‘anzerût ve birez demü’l-ahaveyn yâhûz birez demü’l-insân ki ķurumuş ola* 6b/3, 30a/2, 44a/4

3. Cümle sonuna geldiğinde anlamı kuvvetlendirir: *Ebuķırať ve Cālinûs ve Ebû ‘Alî Sinâ buyururlar ki* 33b/6, 37b/5, 42a/6

→ bilmiş ol ki, şöyle ki, tâ ki

kibâr (A.) Büyük

→ ķâķule-i kibâr

kibrît (A.) Kükürt, sülfür 91a/1, 107a/11, 107b/2

ķiçi Küçük 42a/11, 49b/1, 132b/7

ķiçi barmaq: Küçük parmak 156a/10

kiçirek Küçücük, küçükçe, daha küçük, ufarak, ufacak: *Ya'nî kim kürek ve ol kiçirek kemik, kol aşağı çıkınca anlar bile çıkmaz* 43b/8, 126b/7, 134a/6

ķifal (*Yun.*) Boynun iki yanında, kanı başa taşıyan aort damarlarından her biri, gazel damarı 136b/11, 156a/2

ķifal tamarı: Şah damarı 83a/3, 84a/3, 87b/10

ķil (*F*) Kil, balçık 267b/7

ķil-i Ğrmenî: Bilâd-ı Ermen'den gelir. Sevada mâyl yumuşak ve yağlı bir çamurdur. 66b/2, 89b/9, 99b/11

ķil-i mahtûm: Akdeniz'de Limni dedikleri adadan gelir, kırmızı ve emles bir çamurdur. 255b/10, 262b/1

ķilden Kap 179a/8, 191a/9, 250b/5

ķilidle- Kilitlemek 58a/7

ķilidlen- Kilitlenmek 126a/10, 126a/7

ķim Ki 4a/7, 4b/8, 9b/11

→ bilmiş ol kim, nice kim, şöyle kim, tâ kim

ķim Hangi kimse 179b/6

ķimesne Kimse 3b/4, 4a/6, 4a/7

ķimi Birtakımı, bazısı, kimisi 5b/7, 27a/8, 67a/3

ķimince Kimi, kimisi 230a/11, 234b/9

ķimisi Bazısı, kimi 23a/2, 79a/5

ķimnûn (*A.*) Kimyon (Cuminum cyminum) 84a/7, 163a/2, 257b/5

ķimse Herhangi bir kişi, herhangi biri 3b/10, 4b/8, 96a/6

ķimsene Kimse 68b/4, 70a/4, 279a/1

ķir Herhangi bir şeyin veya vücudun üzerinde oluşan, biriken pislik 229b/11

ķirât (*A.*) Dirhem'in on altıda biri miktarındaki ölçü 67b/11

ķirec (*F*) Kireç 90b/4, 91a/6, 176b/8

ķirec merhemi: Bir tür merhem 186b/7, 187a/7

ķiremid (*Yun.*) Kiremit 101a/11, 107a/2, 203b/3

ķiriş 1. Kiriş: *Ammâ ol ip berk ola ve kalınlığı ķiriş deñlü ola* 3a/8, 35a/10, 72a/6

2. Kasların kemiklere yapışmasını sağlayan doku kısmı, tendon, yay teli: *Aña veter dërler ya'nî ķiriş ve ol ķirişüñ bir ucı uzanur* 41b/8, 142a/2, 144a/5

kirlü Kirli

kirlü birinc: Bir tür pirinç 245b/8

Kirmânî Kirman şehrine ait

Kirmânî tütüyâ: Kirman sürmesi 229a/5, 235a/3

→ tütüyâ-yı Kirmânî

kirpi Kirpiggillerden, uzunluğu 25-30 santimetre olan, sırtı dikenlerle kaplı memeli hayvan (*Erinaceus europaeus*) 75b/2, 77a/8

kirpi yağı: Kirpiden elde edilen yağ 75b/2

kirpük Kirpik 112a/9, 114a/2, 201a/5

ķiruṭi (*Yun.*) Mumlu bez: *Dört yanına ķiruṭi vurular ve gül yağın dürteler* 97b/6, 102a/2, 103b/5

→ merhem-i ķiruṭi

kîse (*F.*) Kese 186b/9, 186b/10

ķiṣi Kişi, şahıs 3b/8, 5a/5, 7b/7

→ kalın ķiṣi

ķiṣnîc (*F.*) Kişniş üzümü, kuş üzümü (*Fructus ceriandri*): *Zencebîl, ķiṣnîc döğeler, un gibi edeler* 91b/10, 94b/10, 102b/10

ķiṣnîc şuyı: Kişniş üzümünden elde edilen su 224b/3

ķitâb (*A.*) Kitap 9b/2, 51b/9, 111a/1

→ *Şifâ Kitâbı*

ķitre Gevenden çıkarılan bir tür zambak, kestere 215b/9

ķo- Koymak 7a/8, 15b/1, 16b/2

→ şakad ķo-

ķoca Yaşlı, ihtiyar 154a/2, 154a/4

ķocalık İhtiyarlık 124b/9

ķoçboynuzı Eşek yoncası (*Melilotus officinalis*): *Kettân tohmı ve iklîlül-melik ki aña ķoç boynuzı dërler* 266b/6

ķof Boş 93a/6

ķok- Koku çıkarmak, bir koku yaymak 76a/2, 92a/3, 93a/4

ķokı / ķoku Koku 117a/4, 158b/2, 215a/7

→ ağız ķokusu

ķokut- Bir koku sindirmek 254a/9

ķol İnsan vücudunda omuz başından parmak uçlarına kadar uzanan bölüm 8a/1, 12a/4, 16b/6

kolañ Dokuma, deri, kenevir vb. maddelerden yapılan yassı ve enlice bağ
52b/8, 53b/2

kolay 1. *sıf*. Sıkıntı çekmeden, yorulmadan yapılabilen, emeksiz, zahmetsiz, güç ve zor karşısı: *Şınuk kankı yerde kolaydur yerine komağ ve şarmak ve yapışmak* 16b/5, 36b/8

2. *zf*. Sıkıntısız bir şekilde, kolayca: *Anı kolay bulursın oğşamağ-ıla ve barmaqlaruñ-ıla bulursın* 36a/11, 44b/3, 50a/8

kolayı gel-: İşlemesi kolay olmak 30b/10

kolon (*Yun.*) Kalın bağırsağın gödenden önceki bölümü: *Beşinci kolon dedükleri bağarsuğuñ çevresindeki tamarlar* 135b/2, 140b/5, 147b/8
→ mi'â-yı kolon

koltuk Omuz başının altında, kolun gövde ile birleştiği yer 42b/2, 43b/5, 44a/8

koltuk altı: Kolun omuzla birleştiği kısmın alt tarafı 27a/10, 45b/1, 136b/5

koma Koymak işi 27a/3, 31a/2, 32a/4

kon- Koymak işi yapılmak, bırakılmak, yerleştirilmek 15b/5, 42a/5, 44b/3

koñak Başta saç aralarında olan kepek: *Başda koñak olsa sebeb-i nişâni, 'ilâci oldur kim* 80a/11

koñaklan- Saç kepeklenmek 111a/10

konma Konmak işi 46b/2, 53b/5

kop- Yerinden ayrılmak: *Çökügi altında kafadan kopmış kemigi var-ısa çıkarasın* 20b/10, 23b/9, 40a/4

kopar- Kopmasını sağlamak, kopmasına yol açmak 18b/8, 48b/8, 79a/1

kopdur- Çıkarmak, götürmek, ayrılmasını sağlamak 94b/1

korık- Endişe etmek: *Eger sınıukda andan kim korıkasın öyle kalmaya* 13b/10, 206b/5, 211a/7

korıku Korku 40a/9

korıkulu Korku veren, korkutan 22b/10, 52a/1

koruk Henüz olgunlaşmamış ekşi üzüm 89b/3, 102a/10, 106b/9

koruk müzevveresi: Ekşi üzümünden yapılan bir tür içecek 263b/5

kovuk Bir şeyin oyuk durumunda bulunan iç bölümü 239b/7, 239b/8

→ dişinün kovuğı

ķoy- Bırakmak, yerleştirmek 6a/7, 13a/5, 15b/11

→ ĥüccet ķoy-, ocaĥa ķoy-, oda ķoy-

ķoyı / ķoyu Yoĥunluĥundan dolayı gŭĥ akan 74b/8, 228a/7, 254b/3

ķoyul- Koyulaşmak 164a/6, 186a/4

ķoyun Koyun (*Ovis aries*) 154a/6, 198b/11, 240a/11

ķōz (F.) Ceviz (*Juglas regia*) 70a/10, 80a/3, 83b/2

ķōz yaĥı: Cevizin ezilmesiyle elde edilen yaĥ 251b/7

→ Hindistān ķōzı, servi ķōzı

ķōzca Ceviz kadar 293b/2

ķozak Koza, kozalak 104a/11

→ ĥam ķozakı 148a/8

ķōk Kōk 68a/5, 194a/9, 229a/4

ķōknar (Yun.) Ćamgillerden, yŭksek bōlgelerde yetişen, iĥne yaprakları kısa, yassı olan, reĥineli ve kozalaklı bir orman aĥacı (*Abies*) 262b/10, 277a/7

ķōmŭr Kōmŭr

→ sōĥŭt ķōmŭri

ķōprŭcek / ķōprŭcŭk Omuz başıyla gōĥŭs kemiĥinin ŭst ucu arasında bulunan ve derinin altında belli olan uzunca kemik: *Meřelā ķōprŭcek ola yahŭz ol kemik kim ķōprŭcek bile omuz arasındadır* 17a/7, 26b/9, 27a/3

ķōpek Kōpek (*Canis familiaris*) 236a/8

ķōpŭk Kōpŭk 84b/5, 118b/1

→ deŭiz ķōpŭgi

ķōpŭklŭ Kōpŭĥŭ olan, ķōpŭklenen 63a/9

ķōrpe Taptaze 250b/4

ķŭba’ (A.) Tuzlu balgam denen deri hastalıklarının ortak adı 98b/2

ķudret (A.) Gŭĥ 1b/3, 50b/1

ķŭfte (F.) Dōvŭlmŭř, ezilmŭř

→ nŭm-ķŭfte

ķŭbŭn-i Minhāc (ō.i.) Eser adı 234b/8

ķuĥul (A.) Gōz taşı 201a/4

ķulak Kulak 23a/9, 78a/6, 83a/1

ķulak tōzi: Kulak dibi: *ķulak tōzinde boyundan yaŭna ve daĥı eŭseden yaŭna olur* 74a/7

ķulapa Sütleğen defne (Daphne laureola) 108b/4

ķulınç / ķulunç (A.) Şiddetli omuz, sırt ve karın ağrısı 220b/1, 261a/6, 268b/3

ķullâb (A.) Çengel, kanca 97a/9

ķullan- 1. Bir şeyden belli bir amaçla yararlanmak: *Şöyle gerekdür kim kullandığı edviyeleri bile* 4a/8

2. Bir kimseyi bir hizmette bulundurmak, çalıştırmak: *Üç yüz sekiz şäkird kullandım* 110b/8

ķullık Hizmet, hizmetçilik

ķullık ét-: Hizmet etmek 110b/7

ķunduma Bevâsır otu tohumu 293a/4

kundur (F) Tıbbî amaçlı kullanılan ardıç, fıstık ağacından elde edilen bir zamk

→ merhem-i kundur

ķunduse (F) Çoğan olarak tabir edilen bitki: *Şaytarac beş dirhem, eger bu bulunmasa ķunduse on dirhem* 172a/9, 292b/9

ķunduz hâyesi Kunduz taşığı 39b/6, 73a/2

ķurbağa Kurbağa (Rana) 75b/2, 75b/3, 103a/11

ķurbağa yağı: Kurbağadan elde edilen yağ 75b/2

ķurd (I) Bk. *ķurt (I)* 193b/1, 194b/6

ķurd (II) Bk. *ķurt (II)* 76a/5

→ ķarın ķurdı

ķurhâ (A.) Frengi 285b/10

ķurı Bk. *ķuru* 167a/1

ķurı- Bk. *ķuru-* 165b/9, 168b/8, 231a/4

ķurit- Bk. *ķurut-* 4a/9

ķurluğan Etyaran, dolama: *Dāhısa renci kim aña ķurluğan dërler* 2b/11, 106a/4, 110b/4

ķurş (A.) Yuvarlak veya yassı daire şeklinde haplar, tablet (Metinde bu tabletlere işlevine veya etkin maddelerine göre çeşitli adlar verilmiştir. Aşağıda Farsça usülle yapılan tablet adları sıralanmıştır, muhteviyâtı ve terkip edilişi için metinde geçtiği yerlere bakılmalıdır.) 3a/9, 168b/6, 237a/1

ķurş düz-: Tablet yapmak 248b/8

ķurş eyle-: Tablet yapmak 240b/8, 241a/11, 248b/3

ķurş li-bevli'l-meddeti 263a/3

ķurş-ı âhar 240a/2

ķurş-ı amberbaris 241a/5, 257b/9

ķurş-ı âs 262a/6

ķurş-ı benefşe 255a/7, 261a/6

ķurş-ı büssed 256a/4

ķurş-ı gül 264a/7

ķurş-ı hıyârşenber 261a/10

ķurş-ı hummâzi 240b/9

ķurş-ı kâfur 256a/10, 259a/8

ķurş-ı kebere 260b/2

ķurş-ı kehrebâ 249b/1, 262a/10

ķurş-ı kendir 256b/11

ķurş-ı mâzeriyyûn 259b/9

ķurş-ı mübârek 246b/10

ķurş-ı müşk 256b/6

ķurş-ı rivebez 258a/6

ķurş-ı rivend 260a/5, 261a/2

ķurş-ı sersâm 265a/2

ķurş-ı sünbül 264b/6

ķurş-ı Şâmî 245a/1

ķurş-ı tebâşîr 261b/11

ķurş-ı tebâşîr-i diger 249b/8

ķurş-ı tebâşîr-i kâfur 240b/1

ķurş-ı zârķâ 263a/9

ķurş-ı zehîr 245a/10, 261b/5

ķurş-ı zernîh 8a/6, 87b/5, 92a/6

→ gül ķurşı, şıfat-ı ķurş, şıfat-ı ķurş-ı âhar, şıfat-ı ķurş-ı encübârî ve kehrübâ, şıfat-ı ķurş-ı ķâbız, şıfat-ı ķurş-ı kehrebâ, şıfat-ı ķurş-ı şandal, şıfat-ı ķurş-ı tebâşîr, sünbül ķurşı

ķursak Mide 214a/9

ķurşun Mavimtırak esmer renkte bir metal element: *Dahı memleket vardur ki demrenleri ķurşundandır veyahûz boynuzdandır* 61b/9, 105a/3, 180a/2

ķurt (I) Kurt (Canis lupus): *Gitmezse toñuzlan ķurdın zeyt yağı-y-ıla kaynadalar ve ķara turb dahı dögeler* 88a/2, 88b/10, 236a/6

ķurt (II) Bazı böceklere veya bazı böcek kurtçuklarına verilen ad: *Bu hab karın ķurdın ve şoğulcanın ķırup çıkarur, ħalâş eder* 216a/6, 218b/1, 220a/9

ķurtcuğaz Kurtçuk: *Ya'nî kulaķda ķurtcuğazlar olur olsa ve gicise* 251b/1

ķurtıl- / ķurtul- (Sıkıntılı bir durumdan) Sıyrılmak, uzaklaşmak, selâmete çıkmak, halas olmak 8b/10, 11b/7, 102b/4

ķurtum Papatyagillerden sarı çiçekli, tohumundan yağ elde edilen tek yıllık otsu bitki; aspir, asfur (Carthamus tinctorius): *Egir bir dirhem, ķurtum ya'nî 'aşfür toħmı* 266b/7

ķuru 1. *sıf.* Suyu, nemi olmayan, yaş ve nemli karşıtı: *Andan sonra perħız edeler muħâlif, ġalîz, ķuru ta'âmlardan* 86b/9, 97b/3, 170a/3

2. *sıf.* Daha sonra kullanılmak için kurutulmuş, taze ve yeşil karşıtı: *Kızıl üzüm ve ak şandal ve ķuru benefşe her birinden beşer dirhem* 65b/1, 94b/10, 205b/5

3. *sıf.* Salgısı olmayan: *Ol kişi şanur kim anı bir kişi güc-ile çeker ve nefesin güc-ile alır ve ķuru öksürük dutar* 28b/7

4. *i.* Kuru olan, kurutulmuş olan şey: *İçine yaş kişnîc veya ķurusın katalar, ammâ tatlu ġidâlardan perħız etmek gerek* 106b/10

ķuru uyuz: Uyuz hastalığının bir türü 293a/3

ķuru üzüm: Kurutulmuş üzüm 180b/2, 185b/3, 207a/8

→ benefşe ķurusı, gül ķurusı

ķuru- 1. Kuru duruma gelmek: *Her birinden birer dirhem dögeler, bir deng müşk gül şuyıla ezeler ve bu otları ķaralar, ķuruya* 6b/3, 92b/2, 165a/11

2. Hayâtiyetini kaybetmek: *Ammâ büyük kişilerde göbege deġin uzanan tamaruñ bir cüz'i ķurur* 141a/9

ķurudıcı / ķuruducu Kurutucu 16a/11, 22b/3, 26b/5

ķurudul- Kurutulmak 91b/6

ķurulık Kuruluk

→ dimâġ ķurulığı

ķurum Ocak bacalarında biriken kalın is 81b/3, 81b/6, 170a/7

- ķurut-** Kurutmak, kuru duruma getirmek 155a/2, 227a/10, 232a/1
- ķuř-** Midesinin içindekilerini ağız yolu ile dışarı atmak, kay etmek, istifra etmek 28b/8, 40b/1, 113a/5
- ķuřdur-** Kusturmak 96b/6
- ķust (A.)** Kıst ağacının zamkı (*Costus speciosus*) 90b/11, 196b/3, 258b/10
- ķuřak** Bele sarılan uzun, enli veya ensiz kumaş 31b/4, 44a/7, 46a/7
- kūře (F)** Köře 72a/2
- kūřelü** Köřeli 61b/7, 72a/8
- ķutūr (A.)** Kulak ya da buruna damlatılan ya da bir fitile bulaştırılarak adı geĉen organlara sürülen bir grup ilacın adı 251b/7
- ķuvā (A.)** Kuvvetler 121a/8, 122a/1, 122b/1
- ķuvā-yı ģādime:** Yardımcı güçler 122a/6
- ķuvā-yı ģayvānī:** Hayvanī güçler 122a/8
- ķuvā-yı nefsāniyye:** Nefsī güçler 122b/1
- ķuvā-yı tabī'ī :** Doğal güçler 121a/9
- ķuvā-yı tabī'ıyyet:** Doğal güçler 122a/7
- mebādī-i ķuvā
- ķuvvet (A.)** Kuvvet, güç 14a/10, 64b/6, 77a/2
- ķuvvet-i bā'ışe:** Yönlendirici güç 123a/9
- ķuvvet-i cāzibe:** Ćekme kuvveti 123b/11, 124a/1
- ķuvvet-i dāfi'a:** Defetme, savma kuvveti 124a/2
- ķuvvet-i fā'ile:** İlahi güç 123b/2
- ķuvvet-i ģayvān:** Sağlığı sürekli kılan güç 120a/7
- ķuvvet-i muģāfaza:** Koruma gücü 277a/1
- ķuvvet-i müteģharrike:** Harekete geĉiren güç 123a/8
- ķuvvet-i sāmi'a:** İşitme kuvveti 146b/5
- ķuvvetü'l-muģayyireti'l-ūlā:** Kuvvetin bir türü 122a/2
- ķuvvetü'l-muģayyireti's-sāniye:** Kuvvetin bir türü 122a/4
- ģarīzī ķuvvet
- ķuvvetlendür-** Güçlendirmek 279a/10
- ķuvvetlü** Kuvvetli 14a/5, 58a/6, 157a/8
- ķuyruk** 1. İnsanda omurganın alt ucunun bitim yeri: *ķuyruk ĉıķuĝı dahı şundan ma'lūm ola kim ayaĝını yere ķoduĝı vaktın ziyāde aĝırmaz* 54b/6, 54b/7

2. Kuyruk yağı: *Otuz dirhem kuyruğı süzeler, yağını alalar* 54b/11, 268a/6, 268b/5

→ göz kuyruğı

ķuyruk yağı Koyun kuyruğunun eritilmesiyle elde edilen yağ 80b/9, 82a/9, 84a/10

ķuyu Kuyu 53b/6

ķuzğun Karakarga (*Corvus corax*) 77a/8

ķuzu Kuzu 268b/5

ķuzu ķulağı Karabuğdaygillerden, çiçekleri iki evcikli ve kırmızımtırak bir bitki, ekşikulak (*Rumex acetosa*) 240a/10, 240b/11, 249a/4

ķüçücek / ķüçücük Küçücük 44b/1, 101b/5, 219b/8

ķühüle (A.) Olgun yaş

→ sinnü'l-ķühüle

ķükürd (F.) Kükürt 90a/10, 170b/2, 176a/8

ķül Yanan şeylerden artakalan toz madde 73a/4, 75b/2, 80b/2

ķül ét-: Yakmak 75b/2

ķül (A.) Bir şeyin tamamı, bütünü

→ min-ķüllî, istifrâğ-ı ķül

ķüncid (F.) Susam (*Sesamum indicum*) 126b/6

ķündüs (A.) Aksırık otu, voynik otu (*Gynandropsis struthium*) 90b/11, 108b/2, 109a/5

ķürek Omzun art bölümünde bulunan, üçgen biçiminde geniş ve ince kemik 11b/10, 28a/3, 28a/4

ķüstâhlık Küstahça davranış 6a/10, 24a/1, 32b/4

ķüstâhlık-ı kebîr: Büyük küstahlık 19b/1

ķüy- Beklemek, sabretmek: *Tahtalar ile şarasın ve dahı va'deñe ķüyesin, tã ki hãşıl ola* 12b/2

L

lã (A.) Olumsuzluk edatı

lã-yezâl: Sonu olmayan, sonsuz 246b/10

labada (Bul.) Karabuğdaygillerden, dere kıyılarında, sulak çayırarda yetişen bir bitki, efelek (*Rumex petientia*) 99b/3, 100b/7

lãciverdî eşmed (F.) Lacivert renkli rastık 201a/6

lādān / la'den (F) Laden çiçeği, Girit ladeni, aydem (Cistus polymorphus)
71a/7, 82b/8, 91b/6

laḥana (Yun.) Turpgillerden, güz ve kış sebzesi olarak yetiştirilen ve birçok türü olan bitki, kelem (Brassica oleracea) 187a/10

laḥm (A.) Et 202a/11, 237a/9

laḥme (A.) Et parçası 258b/7

lājīverd (F) Lacivert taşı 207b/2

→ ḥacer-i lājīverd

laḳve (A.) Yüz felci 205a/3, 213a/5, 213b/2

la'1 (A.) Parlak kırmızı renkte, billurlaşmış, saydam bir alüminyum oksidi olan değerli bir taş 7b/6

laṭīf (A.) Yumuşak, hoş, ince bir güzelliği olan 93a/4, 103b/11, 124a/2

laṭīf kıl-: Güzelleştirmek 119a/6

→ şıfat-ı müshil-i laṭīf

leben (A.) Süt 166b/6

legen (F) Leğen 40b/7, 163a/9, 163a/10

legleg (F) Leylek (Ciconia ciconia) 236a/7

leḥimlen- Lehimle birleştirilmek 126b/1

lems (A.) El ile dokunup duyma 122b/3, 132a/8

levn (A.) Renk, boya, sıfat 117a/5, 145a/6, 148a/9

levz (A.) Badem

→ dühn-i levz, lübb-i levz

levzī (A.) Bademle ilgili

→ ma'cūn-ı levzī

leyyin (A.) Yumuşak

→ ḥuḳne-i leyyin

lezīc (A.) Yapışkan 119a/8

lıska (A. *lışk*) Yakı

lıska ét-: Yakı hazırlamak 68a/7

libās (A.) Giysi 144a/1

liḥām (A.) Bitişik 125b/5

līkin (F) Lakin, ancak, amma 2a/4, 5a/7, 62b/5

līmūn (F) Limon (Citrus limonum) 6b/8, 244b/4, 276a/2

lîmûn şuyı: Limon suyu 244b/4

lisân (A.) (Ağızdaki) Dil

→ edviyetü'l-fem ve'l-lisân ve'l-halk, 'ırqu'l-lisân

lisânü'l-'aşâfir (A.) Kuşdili bitkisi (*Rosmarinus officinalis*) 282b/7

lisânü's-sevr (A.) Sığırdili bitkisi (*Anchusa officinalis*) 64b/3, 206b/7, 272b/2

li-vec' (A.) Hastalık için, hastalığa, ağrıya (karşı)

li-vec'i sînünül-esnân: Diş hastalığı için ilaç 252a/9, 265a/7

li-vec'i'l-esnân: Diş ağrısı için 252b/5, 265b/3

lor Peynir suyuna süt veya yoğurt katarak kaynatılmakla yapılan yiyecek 270b/4

lu'âb (A.) Bazı bitkilerin meydana getirdiği yapışkan sıvı; bu tür bitkiler ile hazırlanan yapışkan sıvı veya pelte özelliği gösteren ilaçların genel adı 88a/9, 101b/8, 102b/2

→ ayva çekirdeği lu'âbı, kaçûnâ lu'âbı, kettân tohumı lu'âbı

luffâh (A.) Adam otu (*Mandragora officinalis*) 165a/3, 168b/2, 169a/1

lûb (A.) Kabuklu meyvelerin içi, özü

lûbb-i levz: Badem içi 218b/6

lûk (F) Lak ağacı ve bu ağaçtan elde edilen zatk (Rhus Oxycantha) 258b/8, 262b/2, 263a/11

M

mâ' (A.) Su

mâ'ül-cübn: Keçi sütü, sirke ve şekerden yapılan bir tür terkip 276a/10

→ nüzül-i mâ', şıfat-ı mâ'ül-cübn

ma'âcîn (A.) Macunlar 3a/10, 265b/9

ma'ânî (A.) Manalar 123a/7

→ cüz'î ma'ânî

ma'cûn (A.) Öğütülmüş ya da toz haline getirilmiş drogların şurup, bal veya bir öz ile karıştırılmasıyla hazırlanan hamur kıvamındaki ilaçların genel adı (Aşağıda Farsça usülle macun adları verilmiştir, macunların nasıl yapıldığı için geçtiği yerlere bakılabilir.) 73a/1, 108b/2, 257b/9

ma‘cûn eyle-: Macun hazırlamak 278b/8, 279a/7, 281b/1

ma‘cûn-ı felâsife: Hayat maddesi yahut felasife macunu 276b/10

ma‘cûn-ı ḥasen: Bir tür macun 279a/3

ma‘cûn-ı levzî: Bir tür macun 284b/9

ma‘cûn-ı mâddetü'l-ḥayât: Hayat maddesi yahut felasife macunu 277b/2

ma‘cûn-ı necâh: Bir tür macun 294a/9

ma‘cûn-ı ustuhudus: Bir tür macun 82a/4

ma‘cûnü'l-bâh: Bir tür macun 278b/9

→ cāvşîr ma‘cûnı, şîfat-ı ıtrîfil ma‘cûnı, şîfat-ı ma‘cûn, şîfat-ı ma‘cûn-ı müshil, şîfat-ı ma‘cûn-ı nânḥuvâh, şîfat-ı ma‘cûnü'l-bâh, sükker ma‘cûnı

mâdde (A.) Madde, öz, maya 90a/4, 97a/10, 97a/11

mâddetü'l-ḥayât: Hayat maddesi, metinde bir tür macun, felasife macunu 276b/11

→ ma‘cûn-ı mâddetü'l-ḥayât

mâddî (A.) Maddeye ait, maddeyle ilgili 150b/1

→ sebeb-i mâddî, sü'û'l-mizâc-ı mâddî

ma‘de (A.) Mide 65a/9, 96a/11, 96a/9

ma‘denî (A.) Madensel, madenle ilgili 235a/3

mâdiye (A.) Ur 2b/9, 73b/10, 75b/5

maḥşal (A.) Eklem 125b/7, 126a/8, 194a/5

mağribî (A.) Sütleğen otu kökü 235a/3

mağsûl (A.) yunmuş, yıkanmış 201a/9

→ şabr-ı mağsûl

maḥ (F) Yara kabuğu: *Ol ḥanâzîrûn üstine oñurgâ iligin ekşi ḥamîr-ile vuralar, tâ ki maḥı kopa* 97a/2, 103b/3

maḥal (A. maḥall) Yer 122b/9, 123a/3, 124a/4

maḥbûb (A.) Sevgili, maşuk 71a/3

maḥdûme (A.) Kendisine hizmet edilen, efendi 121a/10

maḥleb (A.) Gülgillerden, 6-10 metre yüksekliğinde bir ağaç, kokulu kiraz, İdris ağacı (Prunus mahaleb), bu ağacın baharat olarak kullanılan, nohut büyüklüğündeki yemişi

→ habb-ı mahleb

maḥmūdī tūtiyâ (F) Göz için kullanılan bir tür ilaç 229a/5

maḥmûde (A.) Mahmudiye otu, sakamonya (*Convolvulus scammonia*)

205a/7, 206b/3, 214a/5

maḥrûr (A.) Hararetli 270b/2, 270b/9

maḥşûş (A.) Özgü 116b/13, 120b/11, 131a/8

maḥşûş ol-: (Bir şeye) Özgü olmak 128a/6

maḥşûs (A.) Varlığı beş duyu ile duyulan, hissedilen

maḥşûs ol-: Duyulmak, hissedilmek 153a/5

maḥşûsât (A.) Varlığı beş duyu ile duyulan, hissedilen şeyler 123a/4

maḥşûse (A.) Mahsus kelimesinin aynı anlama gelen müennesi

→ şuver-i maḥşûse

maḥtûm (A.) Mühürlü

→ bûy-ı maḥtûm, kil-i maḥtûm, tîn-i maḥtûm

ma'ide (A.) Mide 94b/7, 117a/10, 118a/7

mâ'il (A.) Bir yana, bir tarafa doğru eğilmiş, meyletmiş

mâ'il ol-: Bir yana doğru eğilmek 186a/5

mâķu'l-'ayn / mâķu'l-'ayneyn (A.) Göz bölgesindeki damarlar: *Gül şuyyla dürteler ve mâķu'l-'aynından kan alalar* 85a/6, 155a/9

maķ'ad (A.) Oturak yeri, kıç, makat, anüs 134b/2, 135b/1, 143a/2

→ edviyetü'l-maķ'ad ve'r-raḥm

maķaşşu'l-ma'ide (A.): Mide çukuru: *Biri ma'idenün çukurıdır ki maķaşşu'l-ma'ide dërler* 147a/8

maķdem (A.) Gelme, geliş, ulaşma

maķdemü'd-dimâğ: Beynin ön bölümü 145b/1

maķrama (A.) El bezi, havlu 48a/10

mâl-ı Firencese (Fr. *Mal de France*) Frengi: *Bu Firenk uyuzunuñ adı ķurhâdur ve Firenk dilince mâl-ı Firencese dërler* 285b/11

mâl-â-mâl (F) Ağzına kadar dolu, yığılı

mâl-â-mâl ol-: Ağzına kadar dolmak 219b/11

mâliḥ (A.) Tuzlu

→ balğam-ı mâliḥ

ma'lûm (A.) Bilinen 31a/4, 62a/4

ma'lûm ol-: Bilinmek 7b/7, 28a/6, 35a/1

māmīrān (*F.*) Kırlangıçotu (*Chelidonium majus*)

māmīrān-ı çīnī: Kırlangıçotunun bir türü 201b/8, 202a/2, 235b/9

māmīšā (*F.*) Sarılık otu, sarı haşhaş (*Glaucium sp*) *Aķşandal, kil-i İrmenī, māmīšā, kıızıl gül, aķākiyā; bunları dögeler* 101a/6, 163a/1, 166b/5
māmīšā şāfi: Bir tür fitil adı 230a/3, 232a/8

→ şāf-ı māmīšā, şiyāf-ı māmīšā

ma‘nā (*A.*) Anlam 3b/7

→ bir ma‘nāda

mantar (*Yun.*) Mantarlardan, içinde zehirlileri de bulunan, silindir bir gövde ve üst tarafı şapka biçiminde olan bitkilerin genel adı (*Fungi*) 157a/11

maraz (*A.*) Hastalık, illet 8b/10, 9a/10, 94a/8

marazu‘l-‘aded: (Metinden anlaşıldığına göre) Eski tıp anlayışına göre hastalık unsurlarından biri: *Ve ammā marazu‘t-terkīb dōrt kıısımdur: Birine marazu‘l-ḥilka ve birine marazu‘l-miḳdār ve birine marazu‘l-‘aded ve birine marazu‘l-vaz‘ dērler* 150b/6

marazu‘l-ev‘iye: (Metinden anlaşıldığına göre) Doğru konumda bulunmayan uzuv: *Ve biri marazu‘l-ev‘iyedür ve ol oldur kim, ‘uzvuñ mevzi‘i fāsīd ola ya‘nī yerinde olmaya* 150b/11

marazu‘l-ḥilka: (Metinden anlaşıldığına göre) Eski tıp anlayışına göre hastalık unsurlarından biri 150b/6, 150b/7

marazu‘l-mecārī: (Metinden anlaşıldığına göre) Uzuv yolunun dar ya da geniş olması durumunda kullanılan bir terim: *Ve biri marazu‘l-mecārīdür, ol oldur kim bir ‘uzvuñ bir ‘uzva yolu geñ ola yā geñ yolu dar ola* 150b/10

marazu‘l-miḳdār: (Metinden anlaşıldığına göre) Eski tıp anlayışına göre hastalık unsurlarından biri 150b/6

marazu‘l-vaz‘: (Metinden anlaşıldığına göre) Eski tıp anlayışına göre hastalık unsurlarından biri 150b/7

marazu‘ş-şekl: (Metinden anlaşıldığına göre) Doğru uzvun eğri, eğri uzvun doğru olması durumunda kullanılan bir terim: *Biri marazu‘ş-şekldür, ol oldur kim ṭōgru ‘uzvu egri yā egri ‘uzvu ṭōgru ola* 150b/8

marazu't-terkîb: (Metinden anlaşıldığına göre) İnsan bedeninin ahvalinden biri: *Ve maraz bir hâletdür kim beden-i insânun anuñ-ıla istikâmeden üç kısımdur: Birine sũ'ül-mizâc ve birine marazu't-terkîb ve birine teferruku'l-ittişâl dërler* 150a/10, 150b/5

→ şovuk maraz

marazlu Hatalıklı 99a/2

ma'rifet (A.) Uсталık, hüner, beceriklilik 182a/2

Marinu Firencese (ö.i.) Bir hekim adı 286b/10

Mariyün (ö.i.) Bir hekim adı 290b/7

marul (Yun.) Birleşikgillerden, geniş ve uzun olan yeşil yaprakları taze olarak yenilen bir bitki (Lactuca sativa) 82a/5, 165a/1, 169a/1

masarika (Yun.) Bağırsakları tutan karın iç zarı, bağırsak askısı 118a/10

māsike (A.) Tutan, zapteden 122a/6

→ kuvvet-i māsike

maslūka (A.) Sadece et suyu ile pişirilen çorba 210b/10

maşra (Yun.) Üzerine iplik, şerit, fitil gibi şeyler sarılan karton, tahta, maden veya plastikten yapılmış koni yahut silindir şeklindeki parça 268b/11, 269a/2

maştakî (A.) Sakız (Mastix) 65b/4, 82b/4, 85b/8

maştakî şakız: Sakız ağacından elde edilen reçine 289a/10

ma'süm (A.) Büluğa ermemiş kimse, sabi, çocuk 4a/3

masura (Yun.) Bk. maşra 200a/2

māş (A.) Güneş darısı, Angola fasulyesi (Phaseolus munga) 169a/1

māş-ı Hindî: Bk. māş 235a/4

māş-ı muқаşşer: Soyulmuş maş 65a/3, 66a/11

māş müzevveresi: Maş çorbası 64b/5

māş şorbası: Maş çorbası 64b/7

māşerā (A.) Kan çıbanı, genellikle yüzde çıkan bir tür kan çıbanı: *Gözde ve yüzde māşerā olsa sebeb-i nişānı, 'ilâcı: Bir 'illetdür kim başdan iner* 89b/6

maṭbūh (A.) Kaynatılmış 100a/1, 109a/4, 211a/1

maṭbūh-ı eftimun: Aftimon dekoksyonu 99a/3, 107a/9, 109a/3

maṭbūh-ı fâkihe: Meyve dekoksyonu 101a/4, 105a/11

maṭbūh-ı helile: Helile dekoksyonu 101b/6, 103b/10

maṭbūḥ-ı temürhindi: Demirhindi dekoksiyonu 101b/6

matkâb (A.) Tahta ve maden benzeri nesnelere delik açmaya yarayan yay
16a/10, 16a/9, 23a/2

mayasıl (A.) Tende kızartı, kaşınma, sulanma, kabuk bağlama vb. doku
bozukluklarıyla kendini gösteren ve bulaşıcı olmayan bir deri
hastalığı, egzama 200a/7

māye (F) Asıl, öz, cevher, maya 115b/6

mayhōş (F) Ekşimsi 259b/3

maẓarrat (A.) Zarar, ziyan

→ tecennüb-i maẓarrat

māzeriyyūn (A.) Mazaryon ağacı, kulapa (*Daphne mezereum*) 253a/11,
259b/11, 260a/1

māzeriyyūn-ı müdebber: Kulapa ağacının bir türü 271b/4

→ kırş-ı māzeriyyūn

maẓleme (A.) Zulüm, haksızlık 154a/11

maẓmaẓa (A.) Gargara 3a/9, 237a/1, 239a/5

maẓmaẓa eyle-: Gargara yapmak 210b/5, 253a/3, 253b/5

maẓmaẓa ét-: Gargara yapmak 92b/9, 93b/4, 94a/11

→ şıfat-ı maẓmaẓa

māzū (F) Mazı, ömür ağacı (*Gallea quercinae*) 70a/10, 71b/9, 88b/4

→ yeşil māzū

me‘ās (?) 285a/9

mebādā (F) Sakın, olmaya ki 40a/8

mebādī (A.) Başlangıçlar, ilk devreler

mebādī-i kuvā: Kuvvetlerin başlangıcı 120a/4, 120a/5

mebde’ (A.) Başlangıç 120a/7, 120a/8, 120a/9

mecānīn (A.) Deliler, mecnunlar 283a/10

mecārī (A.) Mecnâlar, su yolları

→ marāzu’l-mecārī

meclis (A.) Meclis 259b/9

mecmū’ (A.) Bütün, hep, cümle 47b/1, 51a/4, 77b/4

mecmū’-ı eṭibbā: Bütün hekimler 5a/4

mecmū’-ı melhem: Merhemlerin hepsi 173b/3

- mecrûh** (A.) Yaralanmış, yaralı (kimse) 2a/11, 8b/8, 9a/6
- meçik** Başı topuzlu çomak, davul tokmağı: *Andan bir ağaç edesin kim boyuna berâber ola ve bir ucu meçik gibi yumrı ola* 45a/4
- mefâcân** (A. *müfâcân*) Ansızın 158a/7, 159a/6
- mefâşıl** (A.) Eklemler 168b/10, 273a/1
→ vec'-i mefâşıl, vec'ü'l-mefâşıl
- meflûc** (A.) Felç olmuş
meflûc ol-: Felç olmak 158b/9, 205a/3
- meger** (F.) Fakat, ancak, yalnız 11a/1, 16b/11, 26a/8
- megerki / megerkim** (F.) Ancak, yalnız, fakat 24a/2, 25b/8, 32b/5
- mehek** (A.) Mihenk taşı, metinde çiçek hastalığı için kullanılmıştır. 102b/6, 235a/7
- Mekke** (ö.i.) Mekke şehri
→ mürr-i Mekke
- Mekkî** (A.) Mekke ile ilgili
→ hâzaż-ı Mekkî, mürr-i Mekkî
- mekşer** (A.) Bir tür gül 210a/10
- me'kûl** (A.) Yiyecek 152b/1
- meletre** Rezene (Foeniculum vulgare): *Nîm-kûfte döğülmüş on dirhem, torak otı bir halka, meletre bir kabza* 266b/8
- melhem** Merhem kelimesinin halk ağzındaki şekli 16b/10, 17b/11, 29b/7
melhem-i Bokrat ve Sokrat: Bokrat ve Sokrat merhemi 291a/6
melhem-i isfidâc: İsfidac merhemi 184a/7
melhem ur-: Merhem sürmek 13b/1
→ jencâr melhemi, mecmû'-ı melhem
- memleket** (A.) Memleket, ülke 61b/2, 61b/5, 61b/8
- memzûc** (A.) Yoğrulmuş 115a/8
memzûc ol-: Yoğrulmak 15a/6
- men'** (A.) Yasaklama, engelleme
men' eyle-: Yasaklamak, engellemek 275a/7
- menâfi'** (A.) Faydalar, yararlar 202a/8
- menba'** (A.) Herhangi bir şeyin ortaya çıktığı yer 148a/11
- menbet** (A.) Çayır

menbet-i merhem: Bir tür merhem 103b/5

menbet-i zûr: Bir tür merhem 105b/8

-mend (F.) sonuna geldiği kelimelere “-li” anlamı katarak türemiş sıfat yapar

→ fâ’ide-mend

menekşe (F.) Menekşe (Viola) 193b/6

menekşe sücüsü: Menekşe şarabı 193b/6

menfa’at (A.) Fayda, yarar 7b/6, 123a/10, 146b/4

menfa’at dut-: Faydalanmak 2a/10

→ zann-ı menfa’at

mengene (Yun.) Nesneyi sıkıştırıp istenildiği gibi tuturmaya yarayan bir çeşit alet 57a/2, 57b/1

menî (A.) Erkeklik tohumu, sperma 121b/11, 122a/1, 149b/10

menî kabı: Döl suyunun meydana geldiği testisler 120b/6

→ ev’iye-i menî

mensûb (A.) Bir kimseyle, bir şeyle ilgisi bulunan, ait, -den olan 120b/1, 157a/2, 157a/3

mensûb ol-: Bir yere bağlı, ilişkili olma 114a/11

merâ’ir (A.) Merârenin çoğulu, öd keseleri

→ şâf-ı merâ’irî

merârât (A.) Merârenin çoğulu, öd keseleri 236a/4

merârât şâfi: Ödlerden yapılan fitil 236a/4

merâre (A.) Öd kesesi 219a/5

merâre-i baķar: İnek ödü

mercân (A.) Mercan 229a/4, 248a/9, 249b/2

mercimek (F.) Mercimek (Lens culinaris) 71a/7, 82b/11, 84b/2

merdanic (F.) Bir tür tıbbî macun 107a/10

merdümeķ (F.) Bk. *Mercimek* 13a/1

merhem (A.) Merhem (Metinde merhemlere işlev ve etkin maddelerine göre çeşitli adlar verilmiştir. Arapça ve Farsça usülle kurulan tamlamaların geçtiği yerlere bakılarak bu merhemler hakkında daha fazla bilgi edinilebilir.) 3a/4, 8a/9, 9b/1

merhem eyle- 6b/4, 183b/4, 183b/7, 185b/6

merhem ur-: Merhem sürmek 77b/1, 97a/8

merhem-i asfeliyûn 183b/5

merhem-i hıyârek 176a/1
merhem-i bâselik 105a/11
merhem-i baselikun 83a/7, 97b/5, 100b/10
merhem-i Bokrat ve Sokrat 178b/3
merhem-i dâhiliyûn 97b/1
merhem-i esved 180a/3
merhem-i hamîr 188b/3
merhem-i havâriyyûn 78b/4, 79b/1
merhem-i ışkâku'l-hâmî 182b/8
merhem-i isfidâc-ı diğer 186a/7
merhem-i jencâr 98a/9, 105a/8, 106a/9
merhem-i jengâr 186b/2, 189a/3
merhem-i kâfûr 87b/6, 89a/10, 91a/5
merhem-i kâfûrî 187b/1
merhem-i kelbaş 176a/10
merhem-i kırutî 105a/9, 188a/8
merhem-i kündüre 185a/2
merhem-i Mısrî 98a/5, 100b/10, 181b/10
merhem-i Mısrî-i diğer 182a/3
merhem-i muḳl 87a/2, 87b/6, 174b/6, 183a/4
merhem-i rüsûl 98a/5, 175b/6, 243b/2
merhem-i şaru 177a/3
merhem-i sirke 87b/6, 175b/3
merhem-i sürh 78b/11, 174a/11, 185b/9
merhem-i sürh-i Rûmî 8a/7
merhem-i şiş 175a/9
merhem-i ûlâ 105b/10
merhem-i zincifre 179b/1, 181b/1
merhemü'l-ebyaz 183a/10
merhemü'l-Mısrî 184a/2

→ aḳ merhem, isfidâc merhemi, kâfûr merhemi, kirec merhemi, Mısrî merhemi, menbet-i merhem, şıfat-ı merhem, şıfat-ı merhem-i diğer, şıfat-ı merhem-i rüsûl, şıfat-ı merhemü'l-ezrak, sirke merhemi, yeşil merhem

merî (A.) Yemek borusu 146b/9, 147a/7, 147a/8

merkaşîşâ (A.) Göz taşı: *Altun kılîmiyâsı dahı merkaşîşâyı ve göyünmiş bakır ve hazaż her birinden dört dirhem* 229a/7, 231b/4

mersin (Yun.) Mersingillerden, yaprakları yaz kış yeşil kalan, beyaz çiçekli, güzel kokulu bir ağaç, mersin ağacı, murt (*Myrtus communis*) 65b/10, 86a/7, 88b/10

mersin şarâbı: Murt şurubu 216b/6

mersin şerbeti: Murt şurubu 262a/9

mersin yaprağı özi: Mersin ağacının yapraklarından elde edilen özsu 86a/7

→ şarâb-ı mersin 110a/5

mer'ûf (A.) Burnu kanayan: *Eger bu edviyeye birez kara boya katup mer'ûfuñ burnına üfüresin* 202b/11

mer'ûs (A.) Baş, ana organlar 120a/2, 120b/9

→ ğayr-ı mer'ûs

mer'ûse (A.) Mer'ûs kelimesinin müennesi

→ a'zâ-yı mer'ûse

merzencüş / merzengüş (F) Mercanköşk çiçeği, balık otu (*Origanum majorana*): *Eger ıssı nesne hâcet olsa merzengüş ve iklîlü'l-melik ve anduz ve servi yaprağı yumşak dögeler* 66b/5, 196b/8, 197b/5

meşâne (A.) Sidik torbası 134b/3, 138a/8

meşelâ (A.) Misal olarak, örnek olarak 5b/4, 17a/7, 37a/6

meşlûc (A.) Kendisine kar soğuğu dokunmuş kişi 150b/4

meşruzîtus (Yun.) Mesir macunu: *Tabî'atı hûkne-i leyyin-ile telyîn edeler veyâhûz yemişler şuyıla meşruzîtus vèreler* 65a/1

meşğûl (A.) Bir işle uğraşan, iş görmekte olan

meşğûl ol-: Uğraşmak 77a/5

meşhûr (A.) Ünlü, şöhretli 192b/11

meşreb (A.) Huy, yaratılış, tabiat 152b/1

meşvî (A.) Kızarmış, kızartılmış

meşvî sakmûniyâ: Kızarmış bingöz otu 270b/6

→ sakmûniyâ-yı meşvî

mevâtet (A.) Parçalanmış kemik: *Ol kim katı hurredür aña mevâtet dèrler* 10b/5

mevcûd (A.) Var olan, bulunan

- mevcûd ol-:** Var olmak 115b/2, 116a/9
- mevîz (F.)** Üzüm (Vitis vinifera)
- mevîz-i munakḳâ:** Arıtılmış kuru üzüm 272b/2
- mevîzec / mevîzek (F.)** Mevizek, bit otu tohumu (Semen staphysagriae) 80b/5, 92b/7, 200b/9
- mevzi' (A.)** Yer, alan 149a/8, 150a/3, 151a/1
- mevzü' (A.)** Konu 115b/5, 115b/6
- mey (F.)** Şarap 264b/11
- meyl (A.)** Yönelme
- meyl ét-:** Yönelmek, eğilmek 132b/7, 136a/1, 138a/2
- mezbûr (A.)** Yukarıda adı geçen, zikredilen 117a/10, 288b/9
- mezbûre (A.)** Mezbûr kelimesinin aynı manadaki müennesi
→ muḡlâb-ı mezbûre
- mezc (A.)** İki veya daha fazla şeyi karıştırma 122a/2
- mezdekî (A.)** Bk. *maştakî* 70a/11, 71b/10, 174a/2
- mezkûr (A.)** Sözü edilen, zikrolunan 77b/4, 174a/4, 191a/9
- mıḥla-** Çivilemek 60b/6
- Mışır (ö.z.)** Mısır ülkesi
- Mışır afyönü:** Mısır afyonu 221b/1, 233a/7
- Mışrî (A.)** Mısır'la ilgili
- Mısrî merhem:** Bir tür merhem 184a/2
→ afyön-ı Mısrî, ânîsûn-ı Mısrî, Gülnâr-ı Mısrî, ḥacer-i Mısrî, merhem-i Mısrî, merhem-i Mışrî-i diğeri, merhemü'l-Mışrî
- mi'a (A.)** Bağırsak 135a/10
- mi'a-yı işnâ 'aşeriyye:** On iki parmak bağırsağı 135a/2
- mi'a-yı kolon:** Kalın bağırsak 135b/4
- mi'a-yı müstakîm:** Göden bağırsak, rektum 140b/9
- mi'a-yı rakîk:** İnce bağırsak 135b/4
- mi'a-yı şâ'ime:** İnce bağırsağın üst yarısı 135b/3
- mî'a (A.)** Kara günlük ağacı, karabuhur (Styrax officinale) 255a/4
- mî'a-i yâbis:** Kara günlük yaprağı 195a/5
- miḳdâr (A.)** Miktar 45a/11, 168b/8, 172a/10
→ marâzu'l-miḳdâr, ziyâde-i miḳdâr

mîl (F.) Çeşitli işlerde kullanılan ince uzun alet 87a/2

mîl ur-: Mil vurmak 77a/2

milh (A.) Tuz 227a/6

milh-i enderânî: Billur gibi saf olan tuz 224b/2, 233a/1, 252a/8

milh-i Hindî: Kırmızı tuz, Hint kaya tuzu 202a/3, 273b/2, 281b/7

min (A.) -den, -den beri, -den ötürü manası veren harf-i cer

min-küllî: Hepsinden, bütününden 121a/5, 153b/8

Minhâc-ı Dükkân (ö.i.) Dâvûd b. Ebu'n-Nasr'ın (ö. 658/1260'tan sonra) eczacılığa dair eseri 221b/9

minķâş (A.) Cımbız 85b/6

mirre-i muhḥî (F.) Ahlâtın bir şekli: *İkincisine mirre-i muhḥî dërler, şarusına beñzedüg-içün ve bu nev'e balğamdan bir ğaliz ruṭûbet karışur* 117a/7

mirre-i şafrâ (F.) Ahlâtın bir şekli: *Ammâ ol şafrâ kim ṭabî'îdür, dört nev'dür: Birine mirre-i şafrâ dërler ve bu nev'e şuluca raķik ruṭûbet karışur* 117a/6, 149a/5, 149a/6

mirre-i sevdâ (F.) Ahlâtın bir şekli 149a/10

mişâl (A.) 1. Örnek, numûne: *Ammâ evveli budur kim kanın dutasın ve hem üstâzlar arasında mişâl böyledür* 6a/6

2. Gibi, benzer: *Şıfat-ı müshil-i laṭîf kim cülâb mişâlinde isti'mâl edeler* 272b/10

misk (A.) Misk, hoş kokulu bir madde 229a/11, 247a/5

misk-i hâliş: Halis misk 248a/2

→ ḥabbü'l-misk, şıfat-ı ḥabbü'l-misk 208a/10

mişkâl (A.) 4,810 gram olan bir ağırlık ölçü birimi 65a/5, 82a/5, 191a/7

mişl (A.) 1. Eş, benzer: *Bunuñ gibi ḥûrelere ve âkile yaralara mecmû'ına bî-mişl ve bî-naẓîrdür* 237a/11

2. Kat: *Bir vakıyye hicâzî jengâr ve mişlince bal ve ancılayın 'anzerût ile işleyeler* 184b/5

→ bî-mişl

mîve (F.) Meyve 82b/4, 106a/1, 107a/11

→ heft mîve

mizâc (A.) Huy, tabiat, bünye özelliği 115a/1, 115a/9, 116a/1

mizâc bi'l-farz: Mizacın bir şekli 115b/4

→ sū'ül-mizâc, sū'ül-mizâc-ı mâddî

mizâclu Mizacı herhangi bir özellikte olan

→ ıssı mizâclu

Mora (ö.i.) Mora yarımadası

Mora seferi: II. Beyazıt zamanında yapılan Mora seferi 2a/2

Moşon (ö.i.) (Mora Yarımadasında) Methone Kalesi 2a/3

mu'ahhar (A.) Geriye bırakılmış, sonraki

mu'ahhar-ı dimâğ: Beynin arkası 123a/8, 145b/2

mu'alece (A.) Bir hastalığa karşı tedavi uygulama 4a/1, 237a/2

mu'alece ét-: Tedavi uygulamak 283a/10

mu'alece olun-: Tedavi uygulanmak 67b/5

mücebince Gereğince, gerektiği şekilde 115a/9, 121b/8, 122a/2

muğâs (A.) Yaban narı kökü 66a/11, 166a/7, 166b/3

→ muql-i muğâs

muğayyire (A.) Değiştiren, değiştirici

→ kuvvetü'l-muğayyireti'l-ülâ

→ kuvvetü'l-muğayyireti's-sâniye

muğlâb (A.) Bir tür şurup 72b/10, 205b/8, 269a/8

muğlâb-ı diğer: Diğer şurup 292a/6

muğlâb-ı mezbûre: Zikredilen şurup 288b/11

muğlâb-ı munzıc: Pişirici, hazmettirici şurup 208b/11, 273a/4

→ şan'at-ı muğlâb

muḥabbet (A.) Sevgi 122a/11

muḥâfaza (A.) Saklama, koruma

→ kuvvet-i muḥâfaza

muḥâlefet (A.) Karşı çıkma 123a/5

muḥâlefet ét-: Karşı çıkmak, karşı koymak 144b/11

muḥâlif (A.) Uygun olmayan, uymayan, aykırı, zıt 86b/9, 158a/6, 237b/6

muḥallil (A.) İltihapları, şişleri dağıtmaya yarayan ilaç: *Evet muḥallil yakuvuralar, tâ olunca kıoyalar kim kendü deşile* 83b/6, 100b/3, 102a/1

Muḥammed Muştafâ (ö.i.) İslâm peygamberi, Hz. Muhammed 1b/5

muḥarrrik (A.) Harekete geçiren 210a/8, 211b/6, 212a/6

→ şan'at-ı muḥarrrik

muḥarrike (A.) Muharrik kelimesinin aynı anlamdaki müennesi 122b/2,
207b/4

muḥaṣṣal (A.) Üretilen, kazanılan

muḥaṣṣal ét-: Üretmek, kazanmak 38a/9

muḥāṭara (A.) Tehlike, tehlikeli durum 4a/2, 154a/8

muḥāṭara ol-: Zarar olmak 158a/6

muḥīṭ (A.) Çepeçevre kuşatan 151b/7

muḥkem (A.) Sağlam, kavi, sağlam duruma getirilmiş 15a/8, 18a/10,
22b/4

muḥrak (A.) Yanmış

→ kılkaṭâr-ı muḥrak, nuḥās-ı muḥrak

muḥrıka (A.) Yakan, yakıcı 259a/9

muḥtâc (A.) İhtiyaç duyan 120a/4, 120a/6, 151b/7

muḥtâc ol-: İhtiyaç duymak 279a/2

muḥtaşar (A.) Kısa, öz 114b/3, 143b/8

muḥtelif (A.) Farklı, çeşitli 135a/1, 142a/10, 249b/9

→ emrâz-ı muḥtelife

muḳa“ar (A.) Ortası çukur olan

muḳa“ar-ı kebid: Ciğer boşluğu 134b/7

muḳābız (A.) Peklik veren 75a/1

muḳaddem (A.) Önde olan

muḳaddem-i dimāğ: Beynin önü 130a/4, 122b/6, 122b/9

muḳaddes (A.) Kutsal

→ rūḥ-ı muḳaddes

muḳāl-ı kâbsüreḳ (?) *A‘zâda verem çıksa cıban derler, muḳāl-ı kâbsüreḳdür*
100a/11

muḳaṣṣer (A.) Kabuğu soyulmuş

muḳaṣṣer bādām: Kabuğu soyulmuş badem 208b/9

→ bādām-ı muḳaṣṣer, mâş-ı muḳaṣṣer

muḳayyed (A.) Bağlı, kayıtlı

muḳayyed ol-: Önem verip üstüne düşmek 7b/10

muḳl (A.) Mekke pelesengi, Türkçede geven derler. Mukl-i ezrak, mukl-i Arabî, mukl-i Mekki gibi türleri vardır (Commiphora africanum).
166b/4, 167a/9, 167b/10

muḳl-i ezrak: Bk. *muḳl* 161a/2, 162a/4, 163a/5

muḳl-i muḡās: Bk. *muḳl* 166a/7

→ merhem-i muḳl

mūm (F) Mum 7b/2, 82a/9, 85a/10

→ sehel mūm

mūmiyā (F) Mumya denen bir tür ilaç, osteocolla (Asphaltum punjabinum): *Eger ki el ayak ve barmakları bertişse döğüp vurıcak fâide eder, mūmiyā dahı mu'tedildür* 67b/10, 73a/2, 162a/4

munakḳā (A.) Arıtılmış, temizlenmiş

→ mevîz-i munakḳā

munzıc (A.) Pişiren, olgunlaştıran, hazmettiren

→ muḡlâb-ı munzıc

mūr-ı sürḥ (F) Pas hastalığı 227b/11, 229b/10

murād (A.) Amaç 131b/3, 144a/9, 144b/2

mūrd (F) Mersin ağacının morumsu siyah renkteki yuvarlak küçük meyvesi (Myrtica communis) 191a/5, 240a/4, 245a/4

mūrd-ı alḡar: Yaban mersini 249a/9

mūrd şarābı: Murt şurubu 245a/10

murdār (F) Kirli, pis, iğrenç 105a/5, 131b/10

murdār ilik Omurilik: *Üzerine ekşi hamîr-ile murdār ilik vuralar dört beş gün, tâ ki maḥı kıpa* 103b/2 105b/5

murdârlık Murdar olma durumu, mundarlık 200b/11

musa“ad (A.) Kaynatılıp buharlaştırmak suretiyle arıtılmış 202b/5

Mūsā (ö.i.) Kur'ân'da ismi geçen peygamberlerden, Hz. Musa

Mūsā devri: Hz. Musa zamanı 286a/2

muşaffā (A.) Arıtılmış

→ şamḡ-ı muşaffā

muşannif (A.) Yazar, müellif 198a/2

muşavvire (A.) Hayal gücü 121b/4, 122a/3

mutaşarrıfe (A.) Zihinsel melekeler 122b/4, 122b/9

mutavassıt (A.) Orta halde olan, orta

→ ḥuḳne-i mutavassıt

mutavassıta (A.) Mutavassıt kelimesinin aynı anlamdaki müennesi

→ ḥâdiş-i mutavassıta

mu'tedil (A.) Orta halde, orta kararda olan 49b/11, 52a/8, 54a/10

mu'tedil bi'l-ḥaḳīka: Mizacın bir türü: *Bil ki 'aḳl-ı ḥādîṣ mücebince bu mizâc iki kısımdur: Biri mu'tedil bi'l-ḥaḳīkadur* 115a/10

mu'tedil-i nev'î: Mizacın bir türü: *Birine mu'tedil-i nev'î dërler, zîrâ envâ'ından ḥâric olan mizâclara göre bu mu'tedildür* 115a/8

mu'tedil-i sınıfî: Mizacın bir türü: *Ve dördüncisine mu'tedil-i sınıfî dërler, zîrâ sınıfına dâhil olan mizâclara göre bu mu'tedildür* 116a/3

mu'tedil-i şaḥşî: Mizacın bir türü: *Bêşincisine mu'tedil-i şaḥşî dërler ve bu mizâc eşḥâs-ı insânüñ bir şaḥşına ḥâşıl olucaḳ, ḳalan şaḥşların mizâclarına göre bu mu'tedildür* 116a/6, 116a/9

mu'tedil-i 'uzvî: Mizacın bir türü: *Ve yedincisine mu'tedil-i 'uzvî dërler, zîrâ her bir 'uzvuñ bir mizâcı vardur* 116b/2, 116b/4

→ devâ-yı mu'tedil

muṭî' (A.) İtaat eden, boyun eğen

muṭî' ḳıl- Tâbi kılmak 123b/3

muṭlaḳ (A.) Kesin, kayıtsız şartsız 114a/11, 129a/6

→ devâ-yı muṭlaḳ, ğidâ-yı muṭlaḳ, semm-i muṭlaḳ

muvâfaḳat (A.) Uyuma, uygunluk 123a/5

muvâfıḳ (A.) Uygun, münasip 143a/5, 232a/6

muẓâ'af (A.) Çoğaltılmış, kat kat 130b/8

mübârek (A.) Uğurlu, kutlu

→ dühnü'l-mübârek, ḳurş-ı mübârek, şıfat-ı dühnü'l-mübârek, yaḳu-yı mübârek

müberrid (A.) Soğutan, soğutucu: *Bu ḳurş aşşıdur ol ḳulınca kim ıssıdan ola ve ıssı ısıtmalara müberriddür* 261a/7

mübtedî (A.) Bir işe yeni başlayan (kimse) 2a/9

mücerreb (A.) Denenmiş, tecrübe edilmiş: *Ol kemik tamâm bitmeyince ḳopmaz ve sünüği tēzcek bitürür, mücerrebdür* 67b/9, 160a/5, 160b/2

→ müshil-i mücerreb

mücerred (A.) Katıksız, saf 244b/8, 286a/7

mücevvef (A.) İçi boş, oyuk (şey) 126a/2, 130a/4

mücevvef ol-: İçi boş olmak 76a/1

→ a'sâb-ı mücevvef

müdâm (A.) Daima, sürekli 74b/8, 80b/4

müdebbir (A.) Tedbirli

müdebbir-i a'zam: Tedbir sahiplerinin en yücesi olan, her işi tedbirli olan yüce Allah 123b/2

müdrîke (A.) Anlayan, idrak eden 122b/2

mü'ellif (A.) Yazar, muharrir 2a/10, 283a/8

müferrih (A.) Ferahlatıcı, iç açıcı 279a/9

müferrih-i bârid: Soğuk ferahlatıcı 279b/3

müferrih-i hâr : Sıcak ferahlatıcı 279a/8

→ şovuk müferrih

müfid (A.) Faydalı, yararlı 108a/7, 109a/11, 155b/8

müfred (A.) Tek, yalnız (şey) 123b/9

müfred fi'l: Tek eylem 123b/10

müfrede (A.) Müfred kelimesinin müennes şekli

→ a'zâ-yı müfrede

müfredât (A.) Tek olanlar, basit droglar 67b/4

müherrâ (A.) İlaçları lif lif yapışık olana kadar kaynatma 268b/9

mühre (F) Yara kabuğu 79a/1, 79a/3, 79a/8

mührike (A.) Hareket ettirtici 207a/5

mükerrer (A.) Tekrarlanmış 276a/1

mülâyim (A.) Uygun 3a/10, 39b/4, 265b/9

mülemma' (A.) Bulanmış, sıvanmış 170b/5, 186b/6

mülemma' ét-: Karıştırmak 178b/7

müleyyin (A.) Kabızlığı önleyen, hafif müşhil tesirli ilaç

→ şâf-ı müleyyin

mülkâne (A.) Bir tür helva 225a/5

mültehime (A.) Göz akını çeviren tabaka 145b/9

mümkîn (A.) Mümkün 114b/4, 115b/2, 143b/8

mümtezic (A.) Uyan, uyuşan 115a/11

münaḳḳaş (A.) Süslü 3b/7

münāsib (A.) Uygun 192b/9, 223b/11, 227b/1

münḥaşır (A.) Bir şeye mahsus olan, başkasıyla ilgisi bulunmayan 121a/1

mür (A.mürr) 1. Mürrüsafi, mirr (Myrrha): 66b/1, 71b/10, 165b/2

2. Acı

mürr-i Mekke / mürr-i Mekki: Mekke mürü 61a/4, 199b/1, 290a/3

mürr-i şâfi: Mirden elde edilen reçine 167a/9, 189b/5, 209a/7

mürdeseng (F.) Doğal kurşun oksit (Oxydum plumbicum) 81b/7, 164a/3, 169b/6

mürdümük Baklagillerden çiçekleri olan bir yıllık otsu bitki, akburçak (Lathyrus sativus): *On dirhem mürdümük unı, on beş dirhem çirîş; ğubâr dögeler ve ince elekden geçüreler* 171b/9

mürebbâ (A.) Terbiye edilmiş 228a/3, 228a/9

→ ‘anzerût-ı mürebbâ

mürekkeb (A.) Birleşik 86b/1, 123b/10, 149b/3

mürekkeb fı’l: Birleşik eylem 124a/1

mürekkebe (A.) Mürekkeb kelimesinin aynı anlama gelen müennes şekli

→ a’zâ-yı mürekkebe

müşelles (A.) Üç parçadan oluşan 145a/10

müşhil (A.) Kabızlığı giderici ilaç 3a/10, 14a/6, 54a/3

müşhil-i encir: İncir müşhili 271b/9

müşhil-i mücerreb: Denenmiş müşhil 271a/5

→ hıķne-i müşhil, nuķû’-ı müşhil, şıfat-ı çihâr-dârû-yı müşhil, şıfat-ı ma’cûn-ı müşhil, şıfat-ı müşhil, şıfat-ı müşhil-i hafif, şıfat-ı müşhil-i laţif, şıfat-ı müşhil-i şafrâ, şıfat-ı müşhilü’s-sevdâ, şıfat-ı müşhilü’s-şafra

müstaķır (A.) İstikrarlı, kararlı, sabit

müstaķır ol-: İstikrarlı olmak 140a/8

müstaķim (A.) Doğru, düz

müstaķim ol-: Düz olmak 150a/8

→ mi’â-yı müstaķim

müstefid (A.) Yararlanan, faydalanan

müstefid ol-: Yararlanmak 283b/1

müsteħak (A.) Layık 118b/7, 119a/1

müsteħil (A.) Dönme

müsteħil ol-: Dönmek 116b/8

müstevî (A.) Düz 147b/9

müşâbehet (A.) Benzerlik 121b/6

müşâhede (A.) Tespit

müşâhede kıl-: Tespit etmek 219a/11

müşk (F.) Misk 91b/6, 92b/2, 254a/10

müşk-i hâliş: Halis misk 208b/3

→ kûrş-ı müşk, nâr-ı müşk

müşkil (A.) Zor, güç, çetin 11a/1, 22a/10, 32a/5

müşterek (A.) Ortak 126b/10, 128a/1

→ hiss-i müşterek

müte'affin (A.) Kokuşmuş, çürümüş

müte'affin ol-: Kokuşmak, çürümek 103b/8, 107b/10

müte'ahhîrîn (A.) Sonradan gelenler

→ eţibbâ-yı müte'ahhîrîn

müte'eddî (A.) Eda eden, ödeyen 122b/6

müteferriķ (A.) Dağılmış 132a/5

müteğayyir (A.) Bozulmuş 152b/7, 152b/9, 153a/2

müteharrik (A.) Hareket eden 139b/10, 146b/7, 147a/3

müteharrik ol-: Hareketli olmak 141b/9, 144b/9

müteharrik olun-: Hareketli olunmak 144a/9

müteharrik tamar: Atardamar, pulsatif damarlar 122a/8, 139a/1, 141a/10

→ ğayr-ı müteharrik, kuvvet-i müteharrike

müteķaddimîn (A.) Eskiler

→ eţibbâ-yı müteķaddimîn, hükemâ-yı müteķaddimîn

mütekeyyif (A.) Keyif veren 150b/2

mütemekkin (A.) Yerleşmiş, yerleşik 171b/1

mütesâvî (A.) Eşit 115a/11

müteşâbih (A.) Benzer 115a/8, 121a/2

→ a'zâ-yı müteşâbihe

müteşârik (A.) Ortak 121a/5, 121a/6

müteşebbih (A.) Benzeyen, andıran 152b/6, 152b/10, 152b/11

mütevâlid (A.) Birbirinde doğup üreyen 153b/2

mütevaşşıl (A.) Ulaşan, erişen

mütevaşşıl ol-: Ulaşmak, erişmek 1b/6

mütevassıt (A.) Orta 123a/3, 123a/6

mütevâtir (A.) Peşpeşe 203b/8, 206a/2

müteveccih (A.) Bir yere gitmeye karar veren

müteveccih ol-: Bir yere gitmeye karar vermek 2a/2

mütevellid (A.) Ortaya çıkmış

mütevellid ol-: Ortaya çıkmak 117a/10, 118a/7

mütezâdde (A.) Zıt, karşıt

→ keyfiyyât-ı mütezâdde

müvellide (A.) Oluşturan, meydana getiren 121b/4, 121b/10

müzevvere (A.) Et suyu katılmaksızın hazırlanan yemekler için kullanılan genel ad 67a/6

→ khoruk müzevveresi, mâş müzevveresi, rişte müzevveresi, şumâk müzevveresi

müzmin (A.) Ağırlaşma dönemi, kırkıncı günden sonra olan ateşli hastalık; müzmin 238b/4

N

nacağ Sapı kısa, küçük odun baltası 53b/3

nâfi' (A.) Faydalı 165b/11, 166a/7, 166b/3

nâfi' ol-: Faydalı olmak, fayda vermek 82b/11, 85a/2, 153b/9

nâhiye / nâhiyyet (A.) Kenar, yan, çevre 152a/5, 152a/6, 152a/10

naķı' (A.) İçinde meyve kaynatılan su 273a/8

naķl (A.) Anlatma, söyleme, hikaye etme 134b/6

naķl olun-: Anlatılmak, söylenmek 130a/2

nâm (F.) Ad 2a/3

namâzbur Abdestbozan: *Şıfat-ı ma'cûn kim şoğulcanı ve namâzburi çıkarur* 284b/4

nâmiye (A.) Büyüme, gelişme: *Ol kim beķâ-yı şaķşdan ötüri taşarruf eder, iki kuvvetdür: Biri ġâziye ve biri nâmiyedür* 121b/2, 121b/7

na'nâ / na'ne (A. na'na', na'nâ') Nane (*Mentha sativa*) 193b/6, 238b/6, 275a/8

nânġuvâh (F.) Anason (*Pimpinella anisum*) 231b/1, 258b/9, 259a/4

→ şıfat-ı ma'cûn-ı nânġuvâh

nâr (F.) Nar ağacı ve meyvesi (*Punica granatum*)

nâr çiçeġi: Gülnar, nar çiçeġi, yabanî nar çiçeġi (*Flos granati*) 229b/3

nâr-ı müşk: Nâr-müşk, nar çiçeġi 281b/7

nâr rubbî: Nar özü 257a/2, 257a/4

nâr şuyı: Nardan elde edilen su 288a/7

→ ekşi nâr

nâr-dân (F.) Nar taneleri 256b/4

nârdeng (F.) Nar, kıvılcık, erik vb. meyvelerden yapılan ekşimsi pekmez:
Oğlağ eti-y-ile nârdeng aşın vèreler ve başın kazıyalar 82a/3, 245a/8, 257b/7

nâşır / nâşûr (A.) Nasır, derinin tahriş olmasından meydana gelen sertlik
16a/6, 77a/3, 178a/5, 202a/10

naṭrûn (A.) Boraks, nötron, bûre: *Şaḥm-ı ḥanḫal, naṭrûn ve yalama tuz, dögeler ve eleyeler* 220a/10

naẓar (A.) Bakma

naẓar kııl-: İncelemek amacıyla bakmak 121a/4

naẓc (A.) Pişme, kıvam bulma, olgunluk

naẓc bul-: Olgunlaşmak, kıvama gelmek 269b/1

naẓc ol-: Kıvama gelmek 83a/5, 97b/2

naẓc-ı fâzıl: Uygun pişmek 118b/11

nâzile (A.) Nezle 82a/11, 91a/10, 92a/3

naẓîr (A.) Benzer, eş

→ bî-naẓîr

nâzûk (F.) İnce yapılı, narin 160b/10

ne 1. *zam.* Hangi şey: *Bunlar daḥı ancılayın bilünür ve ikisinden bile ne kâlırsa kâfanuñ içine girür* 98a/9, 139b/8

2. *sıf.* Nasıl, ne şekilde: *Ve teşḥîş edesin, zîrâ ki boyun üstâd aldar, ne-y-ile, çatırdı-y-ıla aldar* 39b/1

3. *sıf.* Ne kadar: *Şöyle bilesin kim barmağ çıkuğın zür-ıla çekmek olmaz, zîrâ kim barmağın ne kudreti vardır* 50b/1

4. *sıf.* Hangi: *Ve daḥı şol edviyeler kim çekicidür, ne-y-ile ve ne ṭabî'at-ıla çeker* 4a/10, 131b/11

ne denlü: Ne kadar 72a/11, 242b/7

ne dürlü: Ne türlü 154b/1

ne kadar: Hangi miktarda, ne ölçüde 14a/10, 20b/4, 22a/8

ne...ne: Bağlaç olarak ve tekrar edilerek çeşitli görevlerde kullanılır
16a/1, 55a/6, 114b/1

ne vakt: Ne zaman 76b/4, 83b/10, 240a/7

nebât (A.) Bitki 84b/7, 96a/3, 102b/1

nebât şekker Nöbet şekeri 102b/2, 205b/6, 212b/6

necâh (A.) Kurtuluşa erme

→ mā‘cün-ı necâh

neden Ne sebepten, niçin 59a/5

nef (A.) Fayda, çıkar 150a/5

nefes (A.) Nefes, soluk 28b/7, 143a/1, 158b/2

nefes al-: Soluk almak 167a/7

nefesi açıl-: Rahat nefes almak 255a/3

nefesi dutul-: Nefes alamamak 51a/8, 255a/3

nefesi kuvvetlü ét-: Soluk almayı güçlendirmek 277a/1

nefesin gökcek eyle-: Nefesi güzelleştirmek 254a/8

→ zîk-i nefes

nefs (A.) Can, ruh

nefs-i ‘uzv Organın ruhu 116b/4, 116b/5

nefsânî (A.) Bedene ait, maddi arzulara ait 121a/9, 124a/8

nefsâniyye (A.) Nefsânî kelimesinin aynı manadaki müennes şekli

→ kuvâ-yı nefsâniyye

nefsî (A.) Nefisle ilgili 116a/10

neft (F) Neft yağı 193a/7, 193b/3

nerdübân (F) Merdiven 36a/10, 45a/1, 45b/10

nergis (F) Nergis, zeren (Narcissus poeticus) 66a/1, 191b/10, 196b/7

nergis yağı: Nergisten elde edilen yağ 66a/1

nesâ / nisâ (A.) Siyatik

→ ‘ırķu’n-nisâ, zât-ı ‘ırķu’n-nisâ

nesne 1. Belli bir ağırlığı ve hacmi, rengi olan her türlü cansız varlık, obje:

Topdan, tüfekden ve atdan düşmeden ve ağaçdan düşmeden ve nesne dokunmadan 9b/7, 15a/10, 19b/6

2. Şey: *Bu cerrâhlık dedükleri nesne münakkaş evlere beñzer* 3b/7, 5a/3, 11a/5

3. Bir şey, hiçbir şey: *Eger kim göresin katı hürd ola, pes gerekdür kim yarasin, ol hürdeyi çıkarasin, tâ ki nesne qalmaya* 27b/4, 185a/7

neşter (*F*) Cerrahların kesmek ve yarmak için kullandıkları ufak bıçak:

Eger açılmazsa neşter-ile azacuk deleler ve çok akıtmayalar 83b/7, 84b/1, 85a/8

nev' (*A.*) Cins, tür 66a/10, 71b/2, 75a/11

nev'-i diğer: Diğer tür 181b/1, 288a/11, 289a/8

nev'-i insân: İnsan türü 115b/11

→ bekâ-yı nev'

nev'î (*A.*) Türle ilgili 115b/9

→ mu'tedil-i nev'î

nevre hâlistiķu (*Yun.*) (Metinden anlaşıldığına göre) Sinirler yumuşatıcı:

Urum dilince nevre hâlistiķu dërler ve Türk dilince sinirler yumşadıcı dërler 194a/8

nezle (*A.*) Nezle, zükam 93a/6, 273a/1

nışf (*A.*) Yarı, yarım 172b/8

nışâdır (*F*) (nışâdûr) Amonyak tuzu, amonyum klorür (Ammoni chloridum) 95a/3, 97a/7, 100a/5

nice / niçe 1. Nasıl: *Her cerrâha vâcibdür kim bahâr 'ilâcı ve yay ve güz ve kış*

'ilâcları nice gerekdür, anları teşhîş edüp bileler 4b/5, 12b/10, 22b/2

2. Çok, birçok, hayli: *Tâze yaralar bir niçe dürlü nesneden vâķi' olur* 5b/6, 16a/1, 71a/2

nice kim: Nasıl ki 42b/7

→ bir nice

nikâb (*A.*) Yüz örtüsü, peçe 146b/2

niķrîs (*A.*) Gut, damla hastalığı: *On dördünci güninde niķrîs rencin hâşıl edici ola* 158b/4, 166a/7, 166b/3

nîl (*F*) Çivit otuna denir, usaresine nile derler, Türçede çivit denir, yanmış üzerlik tohumuna da denir ki çocuklardaki hatalıkları defetmek için kullanılır (İsatis)

→ hâbbü'n-nîl

nîlüfer (*F*) Göl süseni, nilüfer (Nymphaea alba) 82a/2, 89b/2, 165a/2

nîlüfer yağı: Nilüfer çiçeğinden elde edilen yağ 188a/9

→ şarâb-ı nîlüfer

nîm (*F*) Yarım

nīm-birişt: (Yumurta için) Yarı haşlanmış 64b/6, 83a/10

nīm-küfte: Yarı dövülmüş 172b/7, 192a/6, 195a/7

nī‘met (A.) Lütuf, ihsan 1b/4

nirede Nerede 170b/6, 190b/2

nişān (F) İşaret, iz, belirti, alamet 19b/9, 20a/1, 28a/7

nişān-ı ‘alāmet: Belirtisinin işareti 19a/2, 51b/4

→ ‘alāmet-i nişān, sebep-i nişān

nişāsta (F) Tahıl tanelerinden, mercimek, bezelye vb. bakla türleri veya patates gibi birtakım yumrulardan özel yöntemlerle çıkarılan una benzer bir madde 94b/9, 95a/11, 99a/9

niteki / nitekim Gibi, benzeri, nasıl ki, nitekim 67b/7, 119b/8, 126a/1, 192b/10

noḥūd (F) Nohut (Cicer arietinum) 80b/4, 84a/7, 89b/2

noḥūdlu İçine nohut katılmış (yiyecek) 198b/11

noḫşān (A.) Eksiklik, kusur 124b/9

Nūḥ (ö.i.) Kur’ân’da adı geçen peygamberlerden, Hz. Nuh 286a/1

nuḥā‘ (A.) Omurilik, murdar ilik: *Ammā ol kısm ki nuḥā‘dan biter, yigirmi ciftüdür* 131b/7

nuḥās (A.) Bakır 222a/6

nuḥās-ı muḥrak: Yanmış bakır 225a/8, 229a/5

→ tūbālū’n-nuḥās

nuḳre (A.) Ense, ensedeki kafa çukuru

→ ‘azmū’n-nuḳre

nuḳū‘ (A.) Değişik bitkilerin suyundan yapılan şurup 293b/2

nuḳū‘-ı mushil: Müshil şurubu 106b/9

nūr (A.) Işık 232b/11

→ göz nūrı, rūḥ-ı nūr-ı bāşır

nūrlandur- Aydınlatmak, parlak ve tertemiz bir duruma getirmek 277a/4

nūrlu Aydınlık, parlak, ışıklı 146a/6

nuşādır / nuşādūr Bk. *nışādır*

nużc (A.) Pişmek

→ ifrāt-ı nużc, taḳşīr-i nużc

nūfūz (A.) İçine geçme, içe işleme

nüfûz ét-: İçine işlemek, içine geçmek 124a/5, 124a/7

nümûv (A.) Büyüme, gelişme, artma 124a/11

→ sinnü'n-nümûv

nüşha (A.) Yazılı bir şeyin benzeri 223a/4, 228b/11, 229a/6

nüşha-i ayaric: Bir tür terkip 279b/10

nüzûl (A.) İnme

nüzûl-i mâ': Suyun inmesi 236a/1

O

- o 1. *zam.* İşaret zamiri olarak yerini tuttuğu şeyi ve kimseyi gösterir: *Erkân dedükleri dört şeydür, biri odur kim tabi'atı hâr u yâbisdür* 114b/9
2. *sıf.* Uzakta olan, hakkında konuşulan kimse veya şeyi belirten bir söz: *Üzerine gül yağı-y-ıla yumurda şarusın vuralar, o geçe dura* 97b/5

ocağ Ateş yakılan yer 69a/8, 87b/11, 166a/4

ocağa dut-: Ateşe tutmak 241b/4

ocağa koy-: Ateşe koymak 165a/5, 186a/4, 191a/1

od Ateş 66a/6, 69a/7, 98b/8

oda dut-: Ateşe göstermek 192a/10

oda koy-: Ateşe koymak 164a/7

oda vur-: Yakmak 164a/5, 288b/7

odun Odun 258b/10

oğlak Keçi yavrusu 21a/4, 82a/3

oğlan (Erkek olsun, kız olsun) Evlat 11b/4, 42b/8, 45b/6

oğlan burusı: Doğum sancısı: *Oğlan burusına ve ısıtmalu kişilere dürtsele ısıtmanuñ ditremesin keser* 195b/11

oğlana kal-: Hamile kalmak: *Oğlı ve kıızı olmayan 'avratlara vërdüm, hayz açılıp oğlana kaldılar* 219a/10

oğlan eşi: Çocuk doğduktan sonra gelen son döl eşi, meşime: *Anası karnındağı oğlanı düşürür gerek-ise ölü olsun, gerek-ise diri olsun ve oğlan eşini dahı düşürür* 219a/3

→ ana karnındağı oğlan, kız oğlan südi

oğlan aş Cavşir ağacı ve bundan elde edilen usare, macun (Ferula alaeochytris): *Ve dahı ağ günlük ve mürd ve oğlan aş ve maştakî her birinden birer dirhem* 191a/5, 221a/3, 250b/11

oğlancık / oğlancuk Çocuk, küçük çocuk 11b/7, 44b/1, 68b/10

→ emer oğlancuk

oğşa- / oğşa- Elini bir şey üzerinde hafif hafif gezdirmek 11b/3, 15a/4, 19b/5

oğul Erkek evlat 219a/9

oķ Yayla atılan, ucunda sivri bir demir bulunan ince ve kısa tahta çubuk 5b/8, 10a/7, 23a/2

oķ demiri: Okun ucundaki sivri demir 2b/4

oķu- Çağırarak, davet etmek: *Adına Ya'ķūb dērler-idi, otuz sekiz yıl aña hīzmet ētmīş-idi, anı yanına oķudı* 110b/7

ol sıf. ve zam. Üçüncü tekil şahıs zamiri ve işaret sıfatı 5a/11, 6b/10, 7a/5

ol arada: O arada 131a/4

ol kadar: O kadar 14a/10, 22a/8, 32a/4

ol vakt: O zaman 223a/5

ol bir Öbür, diğer, öteki 43a/1, 52b/10, 125b/10

ol- 1. Meydana gelmek: *Ba'zısı yürürken olur, ba'zısında derletme hastalığından da olur* 10b/9, 13b/5, 20a/2

2. Gerçekleşmek: *Çok kez olur kim cerrāh yarayı yerine kodum dēr* 15b/4, 19b/7, 22a/7

3. Bulunmak: *Eger açmalu yerde olursa karanlık yerde mūm-ıla açasın* 7b/2, 8a/10, 9a/6

4. Bildirme ifade eder: *Bu ümīze kim anlaruñ kemigi ter olur* 2a/6, 5b/4, 11b/8

5. (Zaman bildiren kelimelerle) Gelip çatmak, yaklaşmak: *Cüllāb-ıla yudasın, şabāh olıcak lisānü's-şevr, persiyāvuşān, 'ırķu's-sūs* 206b/7, 207b/4, 269b/5

6. (Hastalık bildiren kelimelerle) Yakalanmak, tutulmak: *Nāzile ve zükkām olsa sebeb-i nişānı, 'ilācı: Bir hıltdır ki dimāğdan buruna inerse zükkām, boğazdan öykene inerse nāzile olur* 91a/10

7. Uymak: *Bir tar tākıye bulasın kim başına güc-ile ola* 22b/4

8. (İsimlerden sonra geldiğinde)... haline gelmek: *Cerrāh olan kimsenüñ eli uz ve gönli düz gerekdür* 3b/10, 4a/6, 4b/8

9. (Sıfatlardan sonra geldiğinde)... vasfını taşımak: *Şöyle kim altun yā gümiş yāhūz kal'aylı ola kim andan yaraya zarar olmaya* 4b/9, 6a/1

10. (İsim-fiillerden sonra) Anlamı kuvvetlendirmek için üslup özelliği olarak kullanılır: *Gözi görmez olur, ikinci nişânı budur kim eli dutmaz olur yâhûz bir ayağı yâhûz hem bir eli hem ayağı dutmaz olur* 19b/10

- ‘âbid ol-, ‘âciz ol-, ‘ârız ol-, âsân ol-, âşikâre ol-, âvâzı boğuk ol-, ‘ayân ol-, ayru ol-, bâliğ ol- bâtıl ol-, bedel ol-, bellü ol-, bilmiş ol ki, bilmiş ol kim, bir ol-, cārī ol-, cem‘ ol-, dâhil ol-, def‘ ol-, düş ol-, emîn ol-, eyle ol-, eyü ol-, fâ‘ide ol-, fâsid ol-, geñez ol-, gâfil ol-, gâlib ol-, gâ‘ib ol-, ğayr-ı tabî‘ī ol-, ħaberi ol-, ħaberi olma-, ħabir ol-, ħâcet ol-, ħallol-, ħalâş ol-, ħâşıl ol-, ħasta ol-, ħazır ol-, helâk ol-, ħissol-, ħurd ol-, iki pâre ol-, imkân ol-, ishâl ol-, kâbil ol-, kabz ol-, kâ‘im ol-, kâşkâtı ol-, maĥsûs ol-, mâ‘il ol-, mâl-â-mâl ol-, ma‘lûm ol-, memzûc ol-, mensûb ol-, meşġûl ol-, muĥâṭara ol-, muĥtâc ol-, mücevvef ol-, müstaķim ol-, müstefid ol-, müsteĥîl ol-, müteġayyir ol-, müteĥarrik ol-, mütevaşşıl ol-, müteveccih ol-, mütevellid ol-, nâfi‘ ol-, nażc ol-, peydâ ol-, sâkin ol-, şübhesüz ol-, tamâm ol-, vâcib ol-, vâķi‘ ol-, vârid ol-, vâşıl ol-, yarar ol-, yeyni ol-, yüzi aķ ol-, zaĥmet ol-, zâ‘id ol-, za‘îf ol-, zarar ol-, zikr ol-

olağan Olması tabii olan 10a/3, 61a/5, 76b/2

oldur- Olmasını sağlamak 87a/11, 180a/8, 289b/4

olın- Bk. *olun-*

- binâ olın-, mu‘âlece olın-, naķl olın-, terkib olın-, tîmâr olın-, zikr olın-

olma Olmak işi 8b/9, 19a/2, 126a/2

olmuş Olgunlaşmış 294b/2

olta Ucuna çengelli iğne takılı balık avlama aracı 61b/8

oluķlu Oluķu olan 33a/10

olun- Olmak fiiline konu olmak 289a/8

- ‘amel olun-, beyân olun-, binâ olun-, ħallolun-, ħarc olun-, ıslâĥ olun-, isti‘mâl olun-, merhem olun-, müteĥarrik olun-, tecrîbe olun-, terbiyet olun-, terkib olun-, tîmâr olun-, zikr olun-

omaç İçine ekmek, peynir, soğan ve bazen yağ, pekmez konup yoğurularak yapılan bir yemek 167b/5, 169a/9, 197b/7

omuz Boynun iki yanında, kolların gövdeye bağlandığı bölüm 17a/8, 27b/10, 31a/1

omuz başı: Kol ile omzun birleştiği yer 31b/3, 43b/5, 45b/5

on On sayısı 12b/11, 13a/1, 22a/7

on beş On beş sayısı 13a/2, 59b/2, 75a/9

onar On sayının üleştirme sayı sıfatı 65a/10, 66b/1, 81b/8

oñar- 1. Düzeltmek: *Bu ağacı anuñ koltuğı altından geçüresin ve birkaç kişi anı duta ve sen ağacı oñarup ol topı koltuğına koyup* 45b/2

2. Ondurmak, tedavi etmek, iyileştirmek: *Ben bir kişi buldum ki on sekiz yıl şol kolu çıkmış-ıla yürümüş, timâr etdüm, oñardum* 15a/9, 37b/3, 46a/4

oñat Doğru, uygun, iyi, mükemmel, lâıykıyla, tamam, muvafık: *Bunları gerekdür kim oñat bilüp teşhîş edesin ve aña göre işleyesin* 4b/2, 17b/1, 54b/4

oñul- Şifa bulmak, iyileşmek, yara kapanmak, iltiyam bulmak: *Ve dahı çok olur kim hunâma döner, hiç oñulmaz* 8b/8, 191b/4, 203b/10

oñult- Hastalığı, yarayı sağaltmak, iyileştirmek: *Anuñ timârı hemân oñultmaqdur ve sarmaqdur* 21b/9, 78b/5

onunci On sayısının sıra sıfatı 155b/2, 158a/11

oñurğa Bel kemiği, omurga: *Eger şağına ve eger şolına ve ba'zı kez oñurğadan yaña şınur* 29a/2, 29b/11, 30a/1

oransuz Hadsiz, hesapsız, ölçüsüz 41b/7, 62a/5

orta 1. *i.* Bir şeyin kenarlarından merkeze doğru yaklaşık olarak aynı uzaklıkta olan yer: *Ya kâmiş bulursañ ortadan yarasın barmaq üzerine göre ve yakı vurasın* 33a/11, 58b/8

2. *i.* (İsim tamlamasının ikinci ögesi olarak) Ara, iç: *Ve eger şınuk kemiginiñ ortasında olursa ve yukaru yanbaşına yakın olursa gerekdür kim* 35a/3, 45a/11, 128a/1

3. *sıf.* Ne çok fazla ne çok az olan, mutedil: *Bir top hâzır edesin ki büyüklüğü orta şalgam deñlü ola* 44a/5, 45b/1, 276a/7

orta hıukne: Bir tür lavman 266a/4

orta barmaq El parmaklarının sağdan ve soldan üçüncü olanı 44b/3, 54b/9

ot (I) İlaç: *Lâdânı hatmî yağı-y-ıla hallêdeler yâhûz yâsemîn yağı-y-ıla otları bile qarışduralar* 65b/6, 66a/11, 67b/5

ot (II) İlkbaharda bitip bir iki mevsim sonra kuruyan küçük bitkiler:
*Çevresinden kıllı dökülür ve ot yanığı gibi olur ve bunları şundan
 bilesin ki ohşamağ-ıla ve aramağ-ıla* 11b/2

otur- 1. Vücudun belden yukarısı dik duracak biçimde ağırlığı kaba etlere
 vererek bir yere yerleşmek: *Eger ziyâde katı çıkdı-y-ısa ol kişi bir
 suffenüñ yanında yere otura* 39a/9, 41a/8, 56b/4
 2. Durmak, beklemek: *Gerek kim anuñ-ıla olmaz-ısa hammâma
 iltesin, katlamıbildüğü kadar otura* 53a/3, 107b/2, 107b/5

otur- Oturmasını sağlamak 27a/5, 33a/7, 52b/6

otuz Otuz 69b/4, 75a/8, 79b/6

otuzıncı Otuz sayısının sıra sıfatı 156b/6, 159a/7

ov- 1. Elini bir şeyin üzerinde bastıra bastıra gezdirmek: *Avadan ol şu-y-ıla
 ovasın, tâ ki yumşana, andan dedüğümüz gibi yerine itiveresin* 40b/8,
 41a/6, 46a/7
 2. (Bir yeri) Sıkı sıkı sürterek temizlemek: *Ol yüzde olanı ıssı şu-y-ıla
 juyalar, şâbün-ıla ovalar, tâ ki katı kızara* 91a/4

ovul- Ovma işine konu olmak 207a/2

oy- Keskin, sivri uçlu bir cisimle bir şeyi yontarak veya delerek çukur
 oluşturmak 32b/6, 78b/4

oyna- 1. Vakit geçirme, eğlenme, oyalanma vb. amaçlarla bir şeyle
 uğraşmak: *Sebebi, hammâmda şu girmekden yâ şuya oynamakdan ya
 soñra yel kapmakdan olur* 241b/2
 2. Hareket etmek, kıvıldamak: *Zirâ bilürsin kim köprücek oynamaz
 gayrı beden gibi, bel yâhüz ayak gibi* 20b/10, 22b/1, 41b/8
 3. Sevişmek, aşıktaşlık etmek: *Bir nice dürlü nesneden olur, ammâ
 birisi mañbûb görmekten veyâ mañbûb-ıla oynamakdan olur* 71a/4

→ yürek oyn-

oynat- Hareket etmesini sağlamak 13b/10, 22b/1, 25a/10

oyul- Oyma işi yapılmak 52b/4, 52b/5

Ö

öd Safra 51b/6, 77a/8, 85b/6

ög- Övmek 31a/9, 57b/11

ökçe Topuğun arka bölümü, ökçe 5a/11, 37b/9, 44a/10

öksür- Akciğerlerdeki havayı birdenbire ve gürültülü bir sesle dışarı vermek
63a/8

öksürük Öksürük 208a/1, 212b/2, 215b/7

öksürük dut-: Öksürmeye başlamak 28b/7

öl- 1. Hayatı sona ermek, can vermek 9a/4, 11a/8, 19a/2
2. Erimek, çalkalanarak karıştırılmak 202b/4

ölç- Ölçmek 21a/6

öldür- Ölmesine sebep olmak: *Anuñ gibiler öldürür, dahı bunuñ 'ilâcında cemî' hükemâ 'âcizlerdür* 243b/5, 286b/4

öldürücü Öldüren, ölüme yol açan 286b/3

ölü Ölü, yaşamayan 219a/2

ölüm Hayatın sona ermesi, mevt, vefat 47b/7, 51a/4, 52a/2

ölüt- Islatmak 66a/2, 66a/4

'ömr (A.) Ömür, hayat 111a/10, 112a/1, 113a/1

ön Ön, arka karşıtı: *Şöyle bilesin kim her kafa önünde ve şoluk yerinde berk olur ve kalın olur* 23b/4, 31b/6, 34b/3

öndin Önce, ilk önce, önceden, önden, daha evvel: *Ebü 'Alî buyurur kim bu işi otuz günden yâ kırk günden öndin bitürmeyeler* 69b/4, 113a/10, 134a/2

önegülik İnat, inatçılık

önegülik ét-: İnatçılık etmek: *Ve eger ki önegülik edüp yerine koyasın, evvel gerekdür kim hâmmâma iledesin* 47b/7

ördek Evcil ve yabanî türleri bulunan su kuşu (Anas) 190b/7, 193a/11, 194b/4

ört- 1. Korumak, görünmez duruma getirmek veya gizlemek için üstüne bir şey koymak: *Yağlanıcağ kendüyi örteler, başduralar, der içinde yata* 287b/3, 289b/9
2. Kapamak: *Andan ol tomruk üzerine koyasın ve ol kişünün gözlerini örtessin* 18a/9, 85a/5

örteko- Örtmek, örtüvermek, örtülü vaziyette bırakmak 57b/6, 241b/9

örtün- Kendi üzerine bir şey örtmek 288a/2

örümcek Örümcek (Aranea) 84b/4

örümcek avı: Örümcek ağı: *Örümcek avın şâf edeler, mürekkebe bulayalar, bu unı maşra-y-ıla burnına üfüreler* 86a/11, 146a/4, 218a/3

öte Öbür taraf 157b/7

ötürü/ ötürü Bir şeyden dolayı, bir şey yüzünden, dolayı 120a/10, 121a/11, 151b/7

→ bundan ötürü

öyken Akciğer 62a/11, 63a/4, 120b/8

öyle O şekilde, o biçimde 13b/10, 26a/6

öyle Öğle

→ erteden öyleye

öz Bir şeyin en kuvvetli veya kıvamlı bölümü 86a/8

→ mersin yaprağı özi, un özi

P

pâçe (F) 1. Kasaplık hayvanların kesilmiş ayağı: *Birkaç günde gitmez-ise kaz yağı, bādām yağı, tavuk yağı, pâçe yağı, bunları ak mûm-ıla karışduralar* 99b/1, 107a/11

2. Bu ayaktan yapılan çorba: *Şoñra kim bitmege başlaya, bitürici gıdâlar yedüreler, baş gibi pâçe gibi* 67b/1

pâdişeh (F) Padişah, hükümdar 281b/4

pâk (F) Temiz 18a/1, 87b/5

pâk êt-: Temizlemek 48b/6, 80b/4, 180b/9

pâlûde (F) Bir tür tatlı 84a/7

→ bal pâlûdesi

panbucak Pamuk parçası: *Suyı gitdügin andan bileler ki bir pâre ağaca panbucak şaralar dahı ol yağa banduralar* 192a/9

panbuķ Pamuk (Gossypium) 52b/5, 80a/8, 83a/6

pancar (Erm.) Pancar (Beta vulgaris) 112b/5, 171a/10

paralan- Parçalanmak 30a/2, 33a/1

pâre (F) Parça 5b/11, 6a/2, 20b/10

pâre pâre: Parça parça 237a/7

pâre pâre eyle-: Parçalamak 163b/2

pâre pâre êt-: Parçalamak 164a/9

Pârsice Farsça 78a/2

pasçuğaz Pas parçaları: *Bakır tulusın ya'nî kazancı bakır işlerken andan sıçrayan pasçuğazları devşüreler* 71b/6

pâzû (F) Pazı, yaban pancarı (Beta vulgaris varicla) 106b/11, 265b/11, 266a/7

pâzû yaprağı suyu: Pazıdan elde edilen öz su 266a/7

pelin (Bul.) Yapraklarında ve öteki bölümlerinde çok acı ve ıtırılı bir madde bulunan ve hekimlikte kullanılan bir bitki (Artemisia absinthium) 75a/9

pence (F) Pençe 49b/9

penc engüşt (F) Beşparmak otu, beş yapraklı yonca (Vitex agnus castus): *Kebere dibinüñ kabı ve tohmı, penc engüşt degmesinden otuz dirhem* 260b/3

perde (F) İki yeri birbirinden ayıran şey, bölme, ara zarı: *Eger kim ol yaruk tâ beyniye degin olursa ve hürdesi perde üzerinde kalmaya* 20b/1, 22b/6, 23a/3

→ sağlık perdesi

perhîz (F) Diyet, rejim 70a/1, 171a/4

perhîz eyle-: Kısıtlamalı bir beslenme düzeni takip etmek 108a/3, 263b/6

perhîz êtdür-: Kısıtlamalı bir beslenme düzenini uygulamak 14a/1, 54a/2, 99a/2

perhîz êt- Kısıtlamalı bir beslenme düzeni takip etmek 70b/7, 86b/9, 106b/10

perişânlık Perişan olma durumu

→ gönül perişânlığı

persiyâvşân (F) Baldırıkara, venüs saçı, bersiyavuşan (Adiantum capillus veneris): *Lisânü's-şevr, ve persiyâvşân ve 'ırk-ı sūs her birinden bir dirhem* 210a/9, 211a/9, 254b/5

perverde (F) Çeşitli meyve ve sebzelerin özünün terbiyesinden elde edilen yiyecek 94a/9, 182b/11, 192a/4

perverde êt-: Terbiye etmek 202a/4

→ mürdeseng-i perverde, zencebîl perverdesi

pes (F) Şu halde, öyleyse 27b/3, 29b/2, 30a/11

pesfâyic (F) Bk. besfâyic 67b/9

pey (F) Art, arka, iz

pey-â-pey: Yavaş yavaş, tedricen 268a/11, 293b/7, 294a/1

peydâ (F) Açıkta ve meydanda olan, zahir

peydâ ét-: Meydana getirmek 23a/10

peydâ ol-: Ortaya çıkmak, belirmek, görünmek 77b/4

peynir Peynir 75b/11

pîrezed (F) Firuze taşı: *Demü'l-aḥaveyn ve uşak ve pîrezed onar dirhem* 188a/6

piş- (Yiyecekler) Isı etkisiyle çiğliği ve hamlığı giderek yenilebilir duruma gelmek 71a/9, 281a/6

porsuk Porsuk (Meles) 290a/4

pufkırı pufkırı Pofur pofur, sürekli bir biçimde 63b/2

pul Küçük ve ince tabakacıklar 102a/7, 106b/6, 108a/11

pus 1. Bazı meyvelerin üzerinde oluşan sakız veya zamka benzer madde: *Alalar altı dirhem erük pusu, üç dirhem erük pusını şuda ısladasın* 283b/3, 283b/4

2. Ağaçların dal ve gövdelerinde oluşan yosun 179b/9, 181b/6, 190b/8

→ beneviş pusu

R

râdi' (A.) Revülsif: *Andan râdi' tılâlar vuralar, tağıla* 104b/3

râhat (A.) Sıkıntısız olma durumu 16b/11, 41a/7

rahm (A.) Rahim 138a/8, 149b/2, 150a/2

→ ana rahmi, edviyetü'l-maḥ'ad ve'r-rahm, rahm şovukluğu

rahmet (A.) Allah'ın yarattıklarına olan merhameti, acıma ve esirgemesi

rahşîn (?) 171a/7

raḳîk (A.) İnce, nazik 117a/7, 153b/2

raḳîk kıl-: İnceltmek 119a/6

→ mi'â-yı raḳîk

ramek (Yun.) Bir tür terkip adıdır. Yunanca olup Calinos'un terkiplerindendir. Hurma kabuğu suyu mazı ile pişirilip kurslar yapılır, buna kurs-ı ramek denir; zaman zaman bazı büzücü maddeler de eklenerek kullanılır, sük ve sükkü'l-misk de denir 245a/3

raşâş (A.) Kurşun, kalay

→ isfidâcü'r-raşâş

râsen (F) Andız otu (Juniperus drupacea): *Râsen, 'ûd-ı belesân her birinden beşer dirhem; nîm-küfte edesin* 195a/6

râst (F) Doğru, düzgün 3b/3

râst gel-: İsteddiği gibi olmak 4b/4, 77b/11

rastıh / rastuḥ Bk. *rastuḥ*

râstla- İsabet etmek 60a/1

rastuḥ / rastuḥ taşı Rastık taşına denir ki yanmış bakırdan yapılır 185b/11, 190a/11, 204a/2

raṭb (A.) Yaş, ıslak 116b/18, 119a/8

→ bārid ü raṭb, ḥār u raṭb

rāvend (F) Bk. *revend*

rāvend-i çinî: Bk. *revend-i çinî* 65a/1, 206b/2, 210a/1

→ ḥıyārşenber rāvendi

rāziyâne (F) Rezene denen bitki (Foeniculum vulgare) 84b/8, 162b/8, 210a/10

rāziyâne şuyı: Rezeneden elde edilen öz su 226b/1

recā (A.) Rahimde meydana gelen bir hastalık türü: *Bu bir marāzdur kim bu marāza recā dērler, raḥm içinde balğamdan ḥāşıl olur* 219b/9

rehîc (A.) Arsenik, sıçanotu: *Rehîc ya'nî sıçan otı ve zernîḥ ve zâc-ı Kıbrızî ve nuşâdır; bu cümleyi berâber edüip* 203a/5

re'îs (A.) Baş, lider 119b/11, 120a/1, 120b/7

re'îs 'uzv: Ana organ 120a/4, 120a/9, 120b/1

→ a'zâ-yı re'îse, ğayr-ı re'îs

remed (A.) Göz ağrısı, göz iltihabı 230a/1, 234b/1, 235a/1

→ ıssı remed

renc (F) Ağrı, sızı, hastalık 80b/11, 99b/7, 103a/6

renclü Hastalıklı, sızılı 36a/6

reng (F) Renk 88b/2, 117a/11, 148a/1

resm (A.) Âdet, usûl: *Gerek incik gerek-ise kıl olsun, anuñ-ıla bağlayalar, niteki resmdür* 67b/8, 68a/8, 144a/9

→ bu resme

revā (F) Layık, uygun

revā gör-: Layık görmek 7a/2, 10a/6, 12b/4

revāk (A.) Süzölmüş nesne, petek 177b/8

revāk eyle-: Süzmek 259b/4

revān (F.) Akan

→ dili revān ét-

revend (F.) Karabuğdaygillerden, büyük yapraklı, çok yıllık bir bitki, râvend, râvend-i çînî, râvend-i Rûmî, râvendiye (Rheum officinale) 241a/5

revend-i çînî: Bk. *revend* 174b/11, 197a/10, 211a/3

revend-i Rûmî: Bk. *revend* 161a/1

reyhân (A.) Fesleğen: *Sirke-y-ile çalkayalar, sinîrlü yaprağı tohumı, reyhân tohumı ile çalkayalar* 104b/4, 242a/6, 244b/8

→ şarâb-ı reyhân

rıtl (A.) 130 dirhem ağırlığında bir ölçü birimi 66a/7, 181a/5, 181a/5

ribâtısı (?) *Şıfat-ı kurşî kim ribâtısı bir marâzdur kim ol 'alilün içdüğü şu bevl yolından çıkar* 237b/11

rişte (F.) Erişte, ev makarnası: *Şu yerine şarâb-ı benefşe içe ve bādām südi-y-ile rişte yédüreler* 90a/5

rişte aşısı: Erişte 71a/7

rişte müzevveresi: Erişte çorbası 91b/6

rivāyet (A.) Bir haberi, söz veya olayı nakletme, anlatma

rivāyet ét-: Anlatmak, söylemek 286a/1

rîvend (F.) Bk. *revend* 261a/4

→ kurş-ı rîvend

riyâh (A.) Rüzgarlar

riyâh-ı erba'a: Dört yönden esen rüzgarlar 151b/10

ru'âf (A.) Burun kanaması: *Burun tomursa kim aña ru'âf dërler* 86a/3

rub' (A.) Dörtte bir, çeyrek 210a/2, 211a/5, 285b/6

rub (A. *rubb*) Meyve ve sebzelerden çıkarılan özsuynun güneşte terbiye edilerek koyulaştırılmış şekli 223b/4

rubb-ı sūs: Meyan balı 254b/4, 256a/7, 257b/2

rubb-ı haşım: Koruk suyu 232b/5

rubbü'r-rummân: Nar özü 257a/4

rubbü's-sūs: Meyan balı 213a/2, 237b/3, 255a/9

→ nâr rubbı

rufedan / rufidan (*Yun.*) Rafadan 82b/2, 84a/4, 97b/7

rûğan (*F.*) Yağ

rûğan-ı bâbûnec: Papatya yağı 288b/1, 291b/2

rûğan-ı gül: Gül yağı 288b/1

rûğan-ı zeyt: Zeytin yağı 288b/2, 292a/5

rûh (*A.*) Ruh, can 148b/2, 148b/5

rûh-ı muḳaddes: Mukaddes ruh (Metinde Hz. Peygamber'in ruhu için kullanılmıştır.) 1b/6

rûh-ı nûr-ı bâşır: Göz nuru 130a/5

→ ta'dil-i rûh

Rûmî (*A.*) Rumlara veya Anadolu'ya ait

→ merhem-i sürh-i Rûmî, revend-i Rûmî

rummân (*A.*) Nar

→ kışr-ı rummân, rubbû'r-rummân

rusğ / rusğa (*A.*) (İnsan ve hayvanda) Bilek 128b/6, 129b/8

rûşen (*F.*) Parlak, aydın

→ gözi rûşen êt-

ruṭûbet (*A.*) Yaşlık, nemlilik. Eski tıp anlayışına göre maddelerin taşıdıkları varsayılan dört özellikten biri 82b/1, 115a/4, 117a/7

ruṭûbet-i beyziyye: Ak rutubet 146a/2, 146a/4

ruṭûbet-i celidiyye: Buza benzeyen rutubet 146a/7

ruṭûbet-i ziyâde: Fazla rutubet 83a/2

ruṭûbet-i zücâciyye: Erimiş cama benzeyen rutubet 146a/8

rûzî (*A.*) Rızık

rûzî kıl-: Rızıklandırmak 1b/5

rûsûl (*A.*) Peygamberler, nebîler

→ merhem-i rûsûl, şıfat-ı merhem-i rûsûl

S

sâ'at (*A.*) Saat, vakit, zaman 51a/7, 51b/2

şabâ (*A.*) Sabaha doğru kuzeydoğudan hafif esen bahar rüzgarı 152a/5

şabâh (*A.*) Sabah 89b/4, 94b/1, 107b/6

şabâh ol-: Güneş doğup ortalık aydınlanmak 206b/7, 207a/4, 269b/5

sâbinec (F.) Adam otu, kankurutan (Mandrogora officinarium) 162b/7

şabr (A.) Zambakgiller familyasından, tropikal bölgelerde yetişen, küçükklü büyüklü birçok türü bulunan, özellikle sarı sabır denen türü tıpta kullanılan bir bitki (Aloe vera) 66b/1, 105a/6, 107a/10

şabr-ı mağsül: Yıkanmış sabr 201a/9

şabr-ı sukuṭurî: Yemen sahilindeki Sukuter adasında yetişen sabr 84a/4, 85b/7, 88a/3

şabr-ı uskuṭurî: Bk. *şabr-ı sukuṭurî* 166b/4, 168a/1, 205a/9

şabrü's-sukuṭurî: Bk. *şabr-ı sukuṭurî* 213a/7

→ ḥabb-ı şabr , ḥabbü'ş-şabr, şıfat-ı ḥabbü'ş-şabr

şâbûn / şabûn (A.) Sabun 91a/3, 98b/11, 109a/9

→ 'Irākî şabûn

şabur Bk. *şabr, saru şabur* 174b/3, 181b/11, 200a/11

şac İnce demir levha: *Ammā dimāğun şekli müşellesdür, şac ayağun üç ayağına beñzer* 145a/10

saç Saç, başı kaplayan kıllar: *İki kesük sinirlerün başları berâber geldükden soñra 'avrat saçı-y-ıla dikdüm* 5b/3, 23a/6, 80a/2

saç- Etrafa serpmek, dökmek 7a/5, 65b/11, 190b/2

saçanaḳ Kas: *Kimi dahı iki şaḳaḳun saçanaḳlarına yayılır ve andan geçer* 130a/11, 131a/1, 132a/5

şadâḳat (A.) Sadakat, vefakârlık gösterme 123a/5

sâde (F.) İçine bir şey katılmamış 65a/4, 150b/1

sâdec (A.) Bk. *sâzenc*

sâdec-i Hindî: Bk. *sâzenc-i Hindî* 195a/5

→ sikencübîn-i sâdec

şadır (A.) Ortaya çıkan

şadır ol-: Ortaya çıkmak, meydana gelmek 122a/4, 123b/6

şadrî (A.) Göğüse ait, göğüsle ilgili

→ ḥicâb-ı şadrî

şâf (A.) Arı, halis, berrak 278b/6

şâfi (A.) Katışksız 40b/2, 171a/6, 184b/10

şâfi eyle-: Katışksız hale getirmek 216a/1

şâfi kıl-: Katışksız hale getirmek 250a/8

→ mürr-i şâfi

şâfin / şâfine (A.) İç aşık kemiğinden topuğa kadar giden büyük damar:

Şu'na degin yürür kim iç topuk katında âşikâre olur ve bu'na şâfin dërler 138b/6, 138b/10, 156b/7

şâfırak Daha saf 118b/7

şâfrâ (A.) Öd, merare, dört vücut sıvısından biri 40b/2, 63b/5, 73a/9

şâfrâ-yı gayr-ı tabî'i: Doğal olmayan safra 119a/2

şâfrâ-yı tabî'i: Doğal safra 118b/1, 119a/2

→ mirre-i şâfrâ, şıfat-ı müşhil-i şâfrâ, şıfat-ı müşhilü's-şâfrâ

şâfrâvî (A.) Karaciğerin diğer organlardan fazla çalışmasından dolayı, hırçın, zayıf bir bünye ve mizaca sahip (kimse) 12a/8, 77b/5, 249b/9

şâfrâvî ısıtma: Safralı humma hastalığı 249b/9

sağ (I) 1. Sağlam, sağlıklı, sıhhatli: *Derletme hastalığından vâki' olur ve dahı sağ yürürken âdeme çok vâki' olur* 9a/8, 16a/7, 36a/3

2. Temiz, saf, halis: *Eger ki gitmez-ise büre, sağ tuz, şaytarac, bâbünec, hardal, kirec üçer dirhem dögeler* 90b/4, 92b/11, 93a/11

sağ (II) Vücutta kalbin bulunduğu tarafın karşısında olan: *Ol sağ yanına yata dâ'imâ, tâ ki hâsıl ola, sıhhat bula* 24a/6, 28b/1, 29a/1

sağal- Hastalıktan kurtulmak, şifa bulmak 11a/8, 26a/3, 30a/10

sağalma Sağalmak işi 38a/6

sağalt- İyileştirmek, sağlığa kavuşturmak 62a/9, 78b/8

sağıl- Bk. *sağal-* 7b/11, 8a/1, 25b/11

sağış Sayı, adet, miktar: *Ve sağışda altı bağarsukdur: Birine şâ'im dërler ve birine işnâ aşerî dërler* 147b/5

sağîr (A.) Küçük

→ ıtrîfil-i sağîr

sağlık Hasta halde olmama, sıhhat, esenlik

sağlık bul-: Sağlığına kavuşmak 251b/5

sağlık perdesi: Sağlık örtüsü 1b/3

sağrak Kadeh, bardak: *Alasın yağı gitmiş ayranı koyasın, lorı dibine çöke, üzerinden durıca şuyın alasın, bir sağrak miqdârı ola* 270b/5

saḥc (A.) Bağırsak enfeksiyonu: *Şıfat-ı hab, ishâle ve saḥca fâ'ide eder* 209a/10, 267b/5

saḥfe (A.) Semizlik ve arıklık yönünden beden 125a/3

şâhib (A.) Sahip 171b/1

şahîh (A.) Gerçekten, hakikaten 79a/5

sahk (A.) Döverek ezme, dövme 215b/5

sahk eyle-: Dövmek, döverek ezmek 182b/1

sahk ét-: Dövmek, döverek ezmek 82b/9, 84b/7, 87b/1

saht (F.) Sert, şiddetli 14a2

şahtiyân (F.) Tabaklanarak cilalanmış ve boyanmış deri, özellikle dana ve keçi derisi 160a/10

şâ'im (A.) İnce bağırsağın üst yarısı 147b/6

şakad (A.) Engelli, özürlü

şakad ko-: Sakat bırakmak 43a/1

şakal Sakal 88b/2, 155b/11, 216b/9

şakın- 1. Uzak durmak, çekinmek, kaçınmak: *Bunuñ gibi yaraları üç gün yahûz beş gün geçmeyince açmayasın ve dahı muhâlif ta'âmlardan şakınasın* 6b/6, 8a/11, 20b/2

2. Korumak, gözetmek: *Ol cerâhat çıka ve ammâ iligi şakınsun kim aña matkâb degmeye* 16a/10, 20b/4

3. Tedbirli olmak, tedbir almak: *Eger kim şübheñ var-ısa ol omuz başı egri kıla dëyü, şakına, kımuldamaya* 31b/3

sâkıt (A.) Düşen, düşmüş

sâkıt ol-: Düşmek 246b/8

şakız Sakız 163a/5, 211a/5, 241a/7

→ maştakî şakız, şarmaşık şakızı

şâkin (A.) Sakin, hareketsiz

sâkin eyle-: Sakin duruma getirmek 164b/7, 195a/11, 240b/10

sâkin ét-: Sakin duruma getirmek 93a/9, 235b/6

sâkin ol-: Sakinleşmek 67a/10, 82b/10, 84b/2

→ yêli sâkin eyle-

şakla- 1. (Bir şeyi) Kaybolmaması, zarar görmemesi için belli ve emin bir yere koymak: *İmdi saña bir yâdigârum vardır, gerek kim anı saña vërem ve sen anı key şaklayasın, dëdi* 110b/10

2. Sakınmak, korumak, esirgemek: *Ĥammâm vâķi' olursa yarayı şöyle şaklayalar kim bir eski kettân bezini zeytûn yâğ-y-ıla ısladup* 8a/11, 21b/7, 23a/4

3. Gizlemek: *Hayâl oldur kim hiss-i müşterek şuver-i mahsûseden kabûl êtdügi gâ'ib olduğından şöñra anı şaklar* 122b/8

4. Bozulmasını önlemek, olduğı gibi kalmasını sağlamak: *Eger vâcib olursa ince bēzden süzeler ve şaklayalar* 160a/3, 164a/9, 165a/4

şaklan- Korunmak, muhafaza olunmak 22a/10

şaklanıbil- Korumak, koruyabilmek: *Saht olmaya ve cimā' etmeye ve kıyımdanmaya şaklanıbildügi kadar* 14a2

şakmüniyâ (A.) Müshil olarak kullanılan bir bitki, mahmude, bingöz otu (Convulvulus scammonia) 213b/8, 214b/10, 218b/10

şakmüniyâ-yı meşvî: Kavrulmuş bingöz otu 271a/4, 273b/5, 274a/10

şakmüniyâ-yı Antākî: Bingöz otunun bir türü 213a/2

→ meşvî şakmüniyâ

şal- 1. Sallamak: *İkinci nişānı budur kim başını bir yerde dutamaz, zıkr eder gibi şalar* 63a/1

2. Koymak, bırakmak, atmak: *Andan şöñra bu edviyeler ol seksen dirhem yağıñ içine şalalar ve havān destî-y-ile karışduralar* 289b/6

→ furuna şal

şalın- Sallanmak, sarkmak 36b/11, 95b/11

şalibe (A.) Gözün tabakalarından biri: *Yedinci tabakasına şalibe dërler ve bu tabaka gözüñ sünüğine karışur* 146b/3

şālih (A.) Elverişli, uygun 118b/10

şālil (A.) Sigil: *Şālil renci kim aña sigil dërler* 109b/1

şalla- Sallamak, hareket ettirmek 39b/2

salţanat (A.) Hükümdarlık, sultanlık 2a/2

samākî (A.) Bk. *maştakî* 174a/1, 174a/7, 174b/2

şamğ (A.) Zamk 82a/7, 208b/2, 233a/3

şamğ-ı 'Arabî: Arap zamkı, karaz denilen ağacın pusu 85b/2, 99a/9, 167b/9

şamğ-ı muşaffâ: Arıtılmış zamk 178b/1

sāmi'a (A.) İşitme gücü

→ kuvvet-i sāmi'a

şan- Sanmak, zannetmek 28b/6, 49b/4, 50b/3

→ eyle şan-

- saña** Sen zamirinin yönelme durumu 17a/11, 30b/10, 57b/4
- şan'at** (A.) (Metinde) Bir ilaç veya terkinin yapılması, bir edviyenin hazırlanması yahut imal edilmesi 43a/2, 72a/4, 114a/11
- şan'at-ı hab:** Hap yapımı 269b/2
- şan'at-ı muğlâb:** Şurup yapımı 269a/8
- şan'at-ı muḥarrrik:** Harekete geçiren (şeyin) yapımı 269b/6
- sanca-** Sancımak, sancı vermek: *Evvel nişânı oldur kim kasuḡdan ḡāyeye yumurda bigi iner ve sancar* 70a/7, 82a/1, 82b/1
- sancu** Sancı 29a/4, 70a/4, 84b/3
- sanç-** Saplamak, batmak: *Ḥāye şişmek ve aḡrımak ve sançmak, bir nice dürlü nesneden olur* 71a/2
- şandal** (A.) Sandal ağacı, çeşitli türleri olan bir ağaç, ak sandal (Sanatalum album): *Şandal, leben ikişer dirhem; bu cümlesin döḡüp elekden geçüreler* 166b/6, 248b/6, 259b/1
- şandal şarâbı:** Sandal bitkisinden yapılan bir tür şurup 245a/9
- şandal şerbeti:** Sandal bitkisinden yapılan bir tür şerbet 262a/5
- şıfat-ı kurş-ı şandal
- şānī'** (A.) Yaratan, halkeden anlamında Allah'ın sıfatı 1b/3
- şānī** (A.) İkinci
- el-Bābü's-şānī
- şāniye** (A.) Sānī kelimesinin aynı anlamdaki müennesi
- kuvvetü'l-muḡayyireti's-şāniye
- şap** Elle kullanılan alet veya eşyanın tutacak yeri 45a/10, 53b/3
- şapşaru** Çol solgun, çok sararmış 64a/1
- şar'a** (A.) Sara, epilepsi 273a/1
- şar** Zar 229b/4
- şar-** 1. (Yara, kırık vb) Tedavi için sargı ile bağlamak: *Kettān bezini zeytūn yaḡı-y-ıla ısladup ve ısdup ol yaraya şarasın* 8b/2, 12b/2, 13b/1
2. Bir şeyi üzerine başka bir şey dolayarak onunla kaplamak, örtmek: *Bir çalma-y-ıla muḡkem şarasın çalma şarar gibi* 22b/5, 192a/10
- şarako-** Sarmaya başlamak 46a/10
- şarar-** 1. Rengi sarı olmak, sarıya dönüşmek: *Şol ḡastanuñ kim alnında kızıl kabarcuḡı ola ve dırnakları şarara* 19a/6, 111b/11

2. (Yüzünün rengi) Solmak: *Evvel nişânı budur kim beñzi ziyâde şarara* 63b/7

şarılık Bk. *şarılık* 158b/10

şarılı Sarılı, sarılmış 219b/4

sarımsak Sarmısak (*Allium sativum*) 91b/8, 100a/6, 105a/5

şark- Yukarıdan aşağıya doğru eğilmek 6a/2, 43b/7, 222b/9

şarkı Sargı: *Üstâd elinde yarayı hâşıl eden şarkıdur, şarkısı aşı-y-ıla olmayan üstâduñ işi yañlış olur* 7b/4, 7b/6

şarkın- Sarkmak 6a/8

şarku Bk. *şarkı* 7b/7, 8b/3

şarma Sarmak işi 12a/10, 17a/1, 22a/10

şarmaşık / şarmaşuk Sarmaşık (*Hedera*) 75a/8

şarmaşık şakızı: Sarmaşıktan elde edilen reçine 159b/4

şarp Sert, keskin 77a/11, 96b/2, 103b/9

şaru Sarı 81b/2, 91b/1, 94a/6

→ merhem-i şaru

şaru ağaç Zerdeçal 70b/7, 93b/3, 253b/8

şaru helile Bk. *helile* 92b/10, 169b/4, 205a/8

şaru kükürd Sarı kükürt 171a/1

şaru mûm Sarı mum 169b/9, 173b/11, 179b/8

şaru şandal Sarı sandal (*Fringilla spinus*) 238a/6

şaru şu İrin 242a/5, 242b/10

şaru zernih Bk. *zernih* 169b/6, 176a/8, 199b/9

şaru şabur Bk. *şabr* 161a/3, 200b/5, 201a/1

şaruk Sargı, örtü: *Şaruklarını ve yaşduklarını aşağıda dëyevüz* 7a/10, 14b/4, 15a/1

şarılık Sarı renklik 125a/2, 264a/11

şarılık otı Hilaliye, kırlangıç out (*Glauchium*): *Mâmîşâ ya'nî hilâliyye kim şarılık otıdur, kıynadalar, kıvâma gele* 217a/9

sa'ter (A.) Kekik cinsinden güzel kokulu bir ot, güveyi otu (*Herba serpyll*): *Merzencüş ve afsentin ve şih, sa'ter kıynadalar* 251a/9, 253a/3

şayağ / şayağı / sayağı Sadeyağ, tereyağı: *Yumşak dögeler ve şayağ-ıla kıarışduralar ve içireler* 68a/1, 85a/6, 100b/5

şayıklât- Sayıklamasına sebep olmak 76a/8

şayru Hasta: *Boğaz şayrulığına şöyle kim şovukdan ola ve beñzi şayrunuñ aķ ola* 258a/7, 258a/8, 260b/11

şayruluk Hastalık 153b/9, 154a/1, 255a/8

sāzenc (*F.*) Sazec, hekimler arasında sâdec-i Hindî olarak bilinen yapraktır. Hindî ve Rûmî olur. Ceviz yaprağı şeklinde su yüzünde zahir olur. 222b/10, 226a/10, 232a/8

sāzenc-i ‘adesî Kan taşı: *Sāzenc-i ‘adesî kim aña ķan ķaşı dērler mercimek gibi kıızıl ķaş olur* 249b/4

sāzenc-i ‘Adnî: Aden sâzeci 226b/7

sāzenc-i Hindî: Hint sâzeci 233b/4

→ şāf-ı sāzenc

sebeb (*A.*) Sebep, neden 2a/8, 40a/10, 59a/7

sebeb-i fâ‘ilî: Yapan sebep 118b/8, 119a/11, 119b/1

sebeb-i gāyî: Amaca yönelik sebep 119a/1, 119a/9, 119b/5

sebeb-i mādî: Maddi sebep 118b/10, 118b/9, 119a/8, 119b/1

sebeb-i nişân: Belirtisinin sebebi 75b/6, 80a/1, 81a/1

sebeb-i şūrî: Biçimle ilgili (formel) sebep 118b/9, 119a/3, 119a/9

sebel (*A.*) Göze inen, görüşü dumanlı ve bulanık hale getiren perde, dumanlı ve bulanık görme hastalığı 205a/4, 221b/5, 222a/1

→ ıssı sebel

sebîl (*A.*) Yol 179b/4

secene (Metinden anlaşıldığına göre) Kuvvetden ortaya çıkan işler: *Bilgil ki umûr-ı tabî‘iyye bakıyyesinüñ biri kuvâdan şâdır olan fi‘lledür ve biri ervâhdur ve biri esnândur ya‘nî âdem yaşları ve biri elvân ve biri secene ve biri zeker-ile ünşâ arasında fark êtmekdür* 123b/8

seç- Fark etmek: *Ve bunuñ gibileri birbirinden seçe* 19b/3, 37a/6

sed (*A. sedd*) Tıkama, tıkanma, kapanma 253b/5

şedef (*A.*) Sedefotu (*Ruta graveolens*) 162b/7, 193a/5, 262b/4

sefer (*A.*) Savaş için yapılan yolculuk

→ Mora seferi

sefercel (*A.*) Ayva meyvesi (*Fructus cydonia*)

→ ĥabbü’s-sefercel

sefûf (*A.*) Toz haline getirilerek tüketilen ilaç 272a/10

sehel Az, azıcık, pek basit 82a/9, 126a/4

seher (A.) Şafağın sökmek üzere olduğu vakit 210a/7, 240a/7, 249a/11

sek / sekbîneç (F.) Hıyara benzer bir bitkidir (Ferula scowitziana); bazıları bu bitkinin zamlıdır der, iyisinin dışı kırmızı içi beyaz olur, keskin kokulu olup İsfahan'da yetişeni makbuldür, at kasnisi de derler, Arapça sagbîn derler: *Ezilmiş uşak-ıla dahı sekbîneç ile yoğuralar, şâflar édeler* 233b/7, 236a/10, 262b/6

→ şâf-ı sekbîneç

sekirden Uca kemiği: *Ve onurğa boğunlarında ve ucada ve e'âlî şerde ya'nî baracda ve sekirdende otuz pâre* 127a/3, 129b/2, 134a/11

sekiz Sekiz 42b/9, 111a/8, 112a/1

sekizinci Sekiz sayısının sıra sayı sıfatı 116b/13, 133a/4, 146b/11

seksen Seksen 8a/3, 66a/8, 174a/9

sel'a (A.) Şişkinlik, ur: *Eñsede yâ ayruķ yerde sel'a olsa kim aña ur dërler* 97b/10, 105a/1

selâķ / selâķa (A.) 1. Dil ya da diş etleri üzerinde oluşan şişlik 253b/4, 253b/8

2. Bir grup ilaca verilen genel ad 253b/6

selâmiyyât (A.) El ve ayak parmaklarının kemikleri: *Ve on beş pâresi barmaķlardadır, her barmaķda üç pâredür ki selâmiyyât dërler* 128b/8

selâtin (A.) Sultanlar, padişahlar

→ sultânü's-selâtin

selîhe (A.) Tarçın ağacı, kurfa ağacı, yalancı tarçın ağacı, burçak (Cinnamomum zeylanicum): *Selihe üç dirhem, misk-i hâliş buçuķ mişķâl; bu cümlesin ayru ayru dögeler* 248a/2, 264b/7, 280a/1

sem (A. *semm*) Zehir, ağı

semm-i muṭlaķ: Zehir olduğu kesinlikle bilinen 152b/5, 153a/2

semmî (A.) Zehirle ilgili, zehirli

→ devâ-yı semmî

sem' (A.) Duyma, işitme 122b/3

→ 'aşabu's-sem'

semîne-i 'acîbe: (Metinden anlaşıldığına göre) Bir tür macun: *Semîne-i*

'acibe: Bu dağı bir semizlikdür. Otları budur 285a/8

→ hıḳne-i semîne

semirt- Besleyip semiz duruma getirmek 268a/4

semiz Besili, etli, yağlı 268a/5

semizlik / semüzlik Semiz olma durumu 125a/3, 285a/8, 285b/4

sen Tekil ikinci şahsı gösterir 14b/5, 18a/11, 21b/1

senbüse (F) Üç köşeli 70b/2, 72a/1

senderüs (F) Tropikal bölgelerde yetişen bazı ağaçlardan çıkarılan ve cila yapmakta kullanılan bir çeşit reçine 206a/8, 264a/3

seng (F) Taş 264a/7, 265a/9, 265b/1

ser-cümle Bütün, hep 3a/2, 153b/6

serbân (?) *İşbu şâf göze inmiş süddeyi giderür ve serbân sancuların giderür* 217a/7

sereṭân (A.) Yenirce denen hastalık, kanser: *Bu merheme havâriyyûn dërler, nâfi'dür veremlere ve hanâzîre ve nâşıra ve tã'ûna ve sereṭâna* 2b/10, 79b/11, 180b/8

sereṭân-ı baḥr Deniz yengeci, istakoz 228b/8

sergülüc otı Sergüle, seylan, kurşun kökü (Plumbago zeylanica): *Bu zikr olınan edviyeyi dögeler, sergülüc otı şuyıla yahûz gülâb-ıla kuruşlar edeler* 249b/6

serḥes (F) Kuzgun otu (Driopteris filixmas): *Alalar serḥes üç dirhem, bereng-i kâbili ve türmüs ve türbüd-i ebyaz her birinden ikişer dirhem* 284b/4

sersâm (F) Menenjit hastalığı: *Sersâm rencine ve kulaḳ ağrısına ve saçı sakalı dökülene ve başda ne kadar illetler var-ısa ve marâzlar olursa def ederler* 155b/10, 267b/1

→ kuruş-ı sersâm

servi (F) Selvi ağacı (Cupressus) 66b/6

servi kôzı: Selvi kozalağı 39b/5

sev- Sevmek, hoşuna gitmek 168b/7, 243b/10, 244a/7

sevdâ (A.) İnsan vücudunda var olduğu kabul edilen dört hıltan biri: *Biri dağı sevdâdur ve sevdânuñ ṭabî'atı bârid ü yâbisdür* 117a/1, 118a/5, 119b/4

sevdâ-yı ğayr-ı ṭabî'i: Doğal olmayan sevda 118b/5

sevdâ-yı tabî'i: Doğal sevda 118a/4, 118b/4, 119a/11

→ mirre-i sevdâ, şîfat-ı habbû's-sevdâ, şîfat-ı müşhil-i sevdâ

sevdâlu Sevdalı 294a/6

sevdâvî (A.) Sevdadan kaynaklanan, hüznü, melankolik 77b/5, 286b/6

seyek Kırık çıkık tahtası: *Bunların üzerine seyek ede, niteki 'âdetdür, bağlayalar* 67a/4

seyelân (A.) Akma, akıntı 119b/3

seyrek 1 *şf.* Parçaları veya benzerleri arasında fazla mesafe bulunan, aralıklı: *Evvelî bir legene şu koyasın ve ol eriyen otları bir seyrek bezden süzesin* 163a/9

2. *zf.* Ara sıra: *Zirâ anuñ sinirleri kışadur ve öni derindür, anuñ için seyrek vâki' olur* 47a/2

seyyâl (A.) Akan, akıcı 116b/8

sezâb (A.) Sedef otu (Herba rutea) 82b/3, 85b/2, 94b/4

sezâb şuyı: Sedef otundan elde edilen su 85b/2

→ dühnü's-sezâb, şâf-ı sezâb

şıbyân (A.) Küçük çocuklar

→ zurûr-ı şıbyân

sıçan Sıçan (Rattus)

sıçan bokı: Sıçan pisliği 94b/2, 220b/3

sıçan otı Arsenik, fare otu, trioksit: *Rehîc ya'nî sıçan otı ve zernîh ve zâc-ı Kıbrızî ve nuşâdır; bu cümleyi berâber edüp* 203a/5

sıçra- 1. Ayaklarını hızla yere vurarak ileriye veya yukarıya doğru atılmak: *Sancusı dahı olsa yâ ağır yükden veya çağırmağdan veya yüksek yerden sıçramağdan* 70a/5

2. Yerinden koparak parçalar halinde savrulmak: *Ya'nî kazancı bakır işlerken andan sıçrayan paşcuğazları devşüreler, dahı un edeler* 71b/5

şîfat (A.) Nitelik, hal, vasıf (Aşağıda bu sözcükle kurulan ve genellikle bir ilacın yapılışı hakkında bilgi veren Farsça tamlamalar verilmiştir. İlaçların nitelikleri ve nasıl yapıldıkları için metne bakılmalıdır.) 144b/4, 164b/6, 178a/6

- şifat-ı çihâr-dârû-yı müşhil 270a/5
 şifat-ı dühnü'l-mübârek 194b/9
 şifat-ı ferzece 219a/1
 şifat-ı fetile 218b/4
 şifat-ı gargara 239b/10
 şifat-ı hab 206a/2, 207b/1, 208b/7
 şifat-ı habb-ı ayaric 215a/6
 şifat-ı habb-ı diğer 216b/2
 şifat-ı habb-ı 'işâ 215a/11
 şifat-ı habb-ı şebyâr 214a/8
 şifat-ı habbü'l-misk 208a/10
 şifat-ı habbü's-şabr 209b/8, 213a/5
 şifat-ı habbü's-sevdâ 214b/3
 şifat-ı habbü's-su'âl 207b/11, 212b/2, 215b/7
 şifat-ı habbü's-su'âl-ı diğer 216a/2
 şifat-ı habbü'z-zehab 214b/8
 şifat-ı ıtrifil ma'cûnı 278b/3
 şifat-ı kuruş 237b/11, 244a/7, 244b/7
 şifat-ı kuruş-ı âhar 249a/7
 şifat-ı kuruş-ı encübârî ve kehrübâ 246a/8
 şifat-ı kuruş-ı kâbız 246b/1
 şifat-ı kuruş-ı kehrübâ 248a/7
 şifat-ı kuruş-ı tebâşîr 245b/10
 şifat-ı ma'cûn 284b/3
 şifat-ı ma'cûn-ı müşhil 283a/2
 şifat-ı ma'cûn-ı nânḥuvâh 283b/7
 şifat-ı ma'cûnü'l-bâh 282a/8
 şifat-ı mâ'ü'l-cübn 276a/8
 şifat-ı mazmaza 239a/2, 239a/7
 şifat-ı merhem 177b/5, 177b/9, 191b/1
 şifat-ı merhemü'l-ezrak 178a/5
 şifat-ı merhem-i diğer 190a/6, 190b/6
 şifat-ı merhem-i rüsûl 189b/2, 191a/3
 şifat-ı müşhil 271b/3, 272a/4, 272a/9

şifat-ı müşhil-i hafif 273a/11, 274a/3

şifat-ı müşhil-i laţif 269a/8, 272b/10

şifat-ı müşhil-i şafrâ 270b/2

şifat-ı müşhil-i sevdâ 271a/8, 272a/11

şifat-ı müşhilü's-şafra 272b/4

şifat-ı sikencübîn 274a/11

şifat-ı sınûn 239a/10, 239b/2

şifat-ı sınûn-ı diğer 239b/5

şifat-ı şâf 221a/7

şifat-ı şâf-ı ahmer ü hâr 221a/7

şifat-ı şâf-ı dâric 221b/11

şifat-ı şâf-ı zaḥîr 220a/2

şifat-ı yağ 197b/8

şifat-ı yakû 164b/10, 165a/9, 166a/6

şifat-ı zurûr 201a/5, 201b/7, 202b/7

şıfdâ' (A.) Dilin altında çıkan bir tür yara: *Ağızda kalâ' yâ şıfdâ' olsa sebeb-i nişânı, ilâcı* 94b/7, 95a/2

şıga- Sıvamak: *Beline yaşıduk koyalar ve hâyesini bezir ile şıgayalar* 42a/4, 42a/6, 70a/9

sıgır Gevişgetirenlerden manda, öküz, inek vb. evcil büyükbaş hayvanların ortak adı 92a/9, 102b/8

sıgır karnı: İşkembe 67b/1

sıgır kıyruğı İki çenekliler sınıfının sıracagiller familyasından çok çabuk dökülen yüksek boylu bitki (Verbascum) 91b/3, 173a/3

şıḥḥat (A.) Sağlık, esenlik 114b/2, 116a/9, 150a/7

şıḥḥata gel-: İyileşmek 81b/2

şıḥḥat bul-: İyileşmek 28b/1, 268a/3, 293a/9

şık Aralıksız, bitişik, seyrek karşıtı 7a/9, 175a/2, 275b/2

şık- 1. Sımsıkı kavramak, üzerine basınç uygulamak: *Ben anı timâr eyledüm, şol tarîk-ile kim, iki taraftan şıkup iki kesük sinirlerün* 5b/1, 26a/2, 27b/2

2. Sıkıştırıp suyunu veya yağını çıkarmak: *Zeyt yağı-y-ıla kaynadalar ve kara tûrb dahı döğeler, bile kaynaya, şıkalar* 88a/3, 92a/5, 101a/8

şıkıl- Sıkamak işine konu olmak 57a/3, 231b/10

şıla- Islatmak 223b/3, 234b/6

şın- Kırılmak, parçalanmak 11a/1, 12a/11, 17b/2

şına- Denemek, tecrübe etmek 62b/8

şındı Makas 85b/11, 96a/1, 207b/6

şınıf (A.) Sınıf 115b/11, 116a/1, 116a/4

şınıfı (A.) Sınıfla ilgili

→ mu'tedil-i şınıfı

şınık Bk. *şınık* 2b/2

şınma Kırılma 2b/5, 64a/6, 67b/4

şınık Kırık 5b/9, 9a/10, 10b/1

şınığ-ı hicâb: (Metinden anlaşıldığına göre) Küçük kemiklerde oluşan kırık: *Ba'zısı uvağ kemiklerde olur ve şınığ-ı hicâb dërler* 10b/10

şinûn (A.) Ağıza ait preparatların genel ismi, dişe sürülen deva 3a/9, 237a/1, 252b/2

şinûn-ı baḥalü'l-esnân 264a/10

→ li-vec'i şinûnü'l-esnân, şıfat-ı şinûn, şıfat-ı şinûn-ı diğër, şinûn-ı baḥalü'l-esnân

şır- Koparmak 115a/6, 115a/7

şır (A. sır) Gizli tutulan şey

→ 'ilm-i sır

şırça Cam, billur 83b/7, 100b/4, 146a/9

şırça barmağ Serçeparmak, küçük parmak: *Eğër kim altındağı kemik şınursa, gerekdür kim şırça barmağın-ıla kıaldurasın* 30b/8, 137b/9, 138b/9

şırçalı Şırçalı 187a/5, 198b/3, 198b/8

şırf (A.) Yalnız, ancak, sadece 111a/3, 203b/9

şırt Sırt 63b/9, 69b/7

şıva- Sıvamak, kaplamak 107b/3

şıvıcağ Sıvıca: *Bu cümleyi döğesin ve eylesin ve bu terkib birez şıvıcağ ola* 238b/11

şıvık / şıvuk / şıvuk Sıvı, sulu, cıvık 172a/11, 244a/5

şıyır- Sıyırmak 16a/8, 33a/9

şıyrıl- Sıyırmak işine konu olmak 36a/10

sız- Azar azar süzülüp çıkmak 196b/10, 289a/9

şızı İnce ve hafif ağrı 101a/10, 160a/4, 162b/5

şızır- Sızdırmak, eritmek, eritip akıtmak: *Şaz yağın, ördek yağın şızırılar ve bezden süzeler* 190b/10

şızırıl- Sızdırılmış, eritilmiş: *Şaru mûm ve gül yağı ve yaş zûfâ ve şaz yağı kim şızırılmış ola* 182a/9

şızla- Hafiften ve derinden ağrımak, sancımak 75b/7, 95a/8, 101a/9

sibistân (F) Sibistan ağacı ve meyvesi (Cordia) 205b/1, 254b/8, 266a/8

sicim İplikten daha kalınca ip 12b/4, 12b/9

sidük Sidik 55b/7, 84a/9, 109b/9

sidük yolu: İdrar yolu 156a/7, 262b/8

sıfl (A.) Tortu 118b/4, 143a/2, 147b/9

sigil Basur memesi, siğil 86b/5, 86b/7, 109b/2

sikencibîn / sikencübîn (F) Balla sirkenin karışımı olan, harareti kesen, safrayı söndüren ekşi şerbet 65a/4, 184a/6, 256b/5

sikencübîn-i buzûrî: Bir tür şerbet 274b/6, 274b/8

sikencübîn-i buzûrî ve uşûlî: Bir tür şerbet 274b/11, 274b/8

sikencübîn-i sâdec: Sazençle yapılan bir tür şerbet 274b/5

sikencübîn-i ‘unşulî: Adasoğanıyla yapılan bir tür şerbet 274b/11

sikencübîn şerbeti: Sikencübîn şerbeti 259b/5

→ bal sikencübîni, şıfat-ı sikencübîn

sil- Silmek, kuru duruma getirmek 48b/7, 84b/10, 89a/9

sil (A. sill) Verem 240b/2

silgi Silecek şey, bez, yemeni: *Böyle aranur kim aınul aınul perde üzerindeki silgi-y-ile kendüñden yaña çekmek-ile* 20b/8

silk- Silkmek, sallamak 93b/9

siltele- Silkelemek 39a/10

sin (A.) Yaş, çağ 124a/11, 124b/3, 124b/9

sinnü'l-kühûle: Olgunluk dönemi 124b/6

sinnü’ş-şuyûhe: İhtiyarlık dönemi 124b/9

sinnü’l-vuķûf: Olgunluk dönemi 124b/2

sinnü’n-nümûv: Gençlik dönemi 124a/10

siñ- Hazmolunmak 246b/7

sinâmekî (A.) İyisi Mekke'den geldiği için senâ-yi Mekkî (Mekke senası) denir (Folium sennae), tıpta yaprağı kullanılır 207b/8, 208b/8, 212a/10

siñdür- (İçine, özüne) işlemesini sinmesini sağlamak 163b/2

sîne (F.) Göğüs, bağır, sadr

sîne arılığı: Ferahlık 255a/7

siñir Sinir, nervus 5a/11, 9a/3, 22b/11

siñir atıl-: *Bk. temeddüd* 8b/11

siñir- Hazmetmek 147b/3, 247b/2, 257b/4

siñirlice / siñirlü (I) Sinir otu, sinirli yaprak, tıpta ve eczacılıkta kullanılan bir bitki (Plantago major): *İt üzümü şuyın sükker-ile içüreler ve siñirlice yaprağı şuyın sükker-ile içüreler* 64b/5, 65a/8, 90a/11, 100b/7

siñirlü (II) Sinirli, sinir bulunan: *Ol başlara kim ıssıdan ola ve göyine ve bir başa aşşıdur kim siñirlü 'üzlarda ola* 183a/11

siñirlüce *Bk. siñirlice / siñirlü* 161b/1

siñirsek Sert, sinirli: *Bağarsuklar hem siñirsek hassās cismeldür ve hem ikişer katdur* 147b/3, 149b/6

sipās (F.) (Allah için yapılan) Şükür

sipās-ı bî-'ad: Sayısız şükür 1b/1

sipendān (F.) Üzerlik tohumu: *Sipendān otuz dāne, şekker elli dirhem, hıyārşenber yigirmi dirhem, şem'-i 'asel otuz dirhem* 292a/3, 292a/8

sirke Sirke 31a/7, 67a/11, 70b/1

sirke merhemi: Sirkeden hazırlanan bir tür merhem 90b/7, 99a/2, 188b/9

→ merhem-i sirke

sirkengübîn (F.) *Bk. sikencibîn* 108a/4, 184a/1

sirun (Fr.) (Metinden anlaşıldığına göre) Bir tür merhem: *Şıfat-ı merhem kim Firenkce sirun dërler, ıssı yaraya ve ıssı günlerde isti'māl edesin* 177b/10

sivilci Sivilce: *Ma'ide harâretinden yahûz tuzlu yemekden ağız içinde tolu yâ kızıl yâ aķ sivilciler olur* 94b/8, 100b/1, 101a/2

sivri 1. Ucu keskin: *Çift-ile anuñ çiftesi sivri gerekmez. Şöyle gerekdür kim birez yaşşı ola* 23b/10

2. Uca doğru daralarak incelen: *Birisiniñ başı alçaqdur ve sünük var kim başı sivridür, degirmi degildür* 126a/5

siyeh (F.) Siyah 21b/5

sofra (A. *şufre*) Kıç, makat 51b/5, 54b/10, 99a/6

soğan Soğan (Allium cepa) 107b/2, 109a/9, 251b/8

soğulcan Solucan 94a/7, 216a/6, 273b/9

şok- 1. (İçine veya arasına) Girmesini sağlamak: *Yumurda ağı-y-ıla ol zurürü karışdurasın ve bir fetil eyleyüp burunuñ iki delüğine şokasın* 26b/1, 40b/5, 54b/10

2. (İğne, bıçak vb.) Batırmak, saplamak: *Şakika tamarların eger sancarsa ol tamara igne şokalar, neşter-ile çizeler* 84b/1, 87a/2

Sokrat (ö.i.) Yunanlı filozof Sokrat 160a/5

→ melhem-i Bokrat ve Sokrat

şokulda- Zonklamak: *Anuñ nişanı budur kim şokuldaya ve soluğunu güc-ile ala* 28a/7, 220b/10

sol Sol, sağ karşıtı 24a/7, 29a/2, 39a/7

sol- Cildi sarı-beyaz arası bir renk almak 22b/7

soluk / şoluk Nefes 28a/8

soñ 1. *stf.* Son, ilk karşıtı: *Ya'nî gözün tonuqluğına ve soñ evvellerine key nâfi'dür ve muvâfiqdur* 232a/5

2. *i.* Bir şeyin en arkadan gelen bölümü, bitimi, nihayet, âkıbet: *Qoca ol kişidür kim işbu zamānda altmış yaşamış ola, dahı andan gerü ömri soñına degin qocadur* 154a/4, 258a/9

soñucı Sonunda, sonra 253a/3

soñra 1. Daha ileri bir zamanda, müteakiben, önce karşıtı: *Zirā ki bunlaruñ birisi vāki' olursa soñra yerine koması müşkil olur* 31a/6, 47b/5, 56a/7

2. ...nin ardından, arkasından: *Şol tarik-ile kim, iki taraftan sıkup iki kesük sinirleruñ başları berāber geldükden soñra 'avrat saçı-y-ıla dikedüm* 5b/2, 9a/5

3. Zaman bildiren kelimelere eklenerek belirtilen kadar zamanın geçtiğini veya geçeceğini anlatır: *Buyururlar kim: Bir yara kırk günden soñra eskidür* 6a/11, 8a/2, 21a/11

4. Aksi halde: *Eger yağ degürürlerse kemik kararur veyâ gögerür, soñra et üzerine yapışmaz* 8b/6

→ andan soñra, bundan soñra

soñrağı Sonraki, gelecek 115b/2

şor- Sormak, sual etmek 19b/5

şovu- Soğumak 56a/1, 187b/8, 194b/1

şovuducı Soğutucu 15a/3, 21b/10, 74b/11

şovuk Soğuk 4a/9, 6b/7, 82a/11

şovuk ağrılar: Soğuk ağrılar 196a/6

şovuk marazlar: Soğuk hastalıklar 274b/11

şovuk müferrih: Soğuk ferahlatıcı 279b/3

şovuk verem: Soğuk çıban 160b/3

şovukluk Soğukluk, soğuk olma durumu 217b/4, 281b/6

→ bögrek şovukluğu, rahm şovukluğu

şovut- Soğutmak 175a/5, 179a/6, 188b/10

şoy- Bir şeyin üzerinden kabuk, deri, zar vb.ni çıkarmak 89a/10, 98a/2, 192b/7

şoyul- Üzerindeki kabuk, deri, zar vb. çıkarılmak 206b/8, 207a/6, 208a/4

sөгüt Sөгüt (Salix) 100a/1, 101b/9, 231b/6

sөгüt kömüri: Sөгüt kömürü 176b/8, 191b/3

sök- (Balgam, idrar vb.) Çıkmak, çıkması kolaylaşmak 91b/8

sökül- Yarılmak, parçalanmak 18a/3

söyle- 1. Düşündüğünü veya bildiğini sözle anlatmak: *Nişânın ve 'alâmetin söyleyevüz, birbirinden fark edesin* 62b/9

2. Konuşmak: *Ve hüccet edesin kim yürümeye ve söylemeye, tâ ki çeñeler oynamaya* 22b/5, 25a/10, 63a/7

→ yalan söyle-

söylet- Konuşturmak 6b/8, 7a/11, 70b/6

söyün- Sönmek, parlaklığı gitmek 100a/4, 176b/7, 186b/8

söyündür- Söndürmek 78b/3, 79a/11, 79b/4

söyündürücü Söndürücü 79b/4

söz Söz, laf, kelam 130a/1, 165a/1, 171b/7

şu 1. Su: *Muhâlif ta'âmlardan şakınasın ve yelden ve şovukdan ve şovuk şu içmeden şakınalar* 6b/7, 8a/11, 9a/4

2. (İsim tamlamalarının ikinci ögesi olarak) Bazı meyve ve sebzelerden sıkılmak suretiyle elde edilen sıvı: *Şarâb-ı aşl-ı Hindî ve cüllâb ve lisânü's-şevr şuyıla içeler ve it üzümü şuyın sükker-ile içüreler* 64b/4, 194a/1, 258a/4

3. (İsim tamlamalarının ikinci ögesi olarak) Bazı bitkilerin çiçek ve yapraklarının damıtılması suretiyle elde edilen sıvı: *Ammâ çoğı boğazda olur; büyük olur, yayılursa kil-i İrmenî, kâfur, gül şuyı, söğüt yaprağı vuralar* 99b/11, 290a/6, 291a/3

şuyı durmuş: Bir çeşit idrar yolları hastalığı: *Boğaz seddesine ve idrârü'l-bevl ya'nî kim şuyı durmuşa fâ'ide eder* 258b/8

şu yolu: İdrar yolu 262b/8, 263a/4, 263a/10

→ ağız şuyı, alma şuyı, amberbaris şuyı, bağa yaprağı şuyı, deniz şuyı, durı şu, erük şuyı, evren yavşanı şuyı, ğâfit şuyı, gâvzubân şuyı, göze şu in-, 'inebü'z-zebîb şuyı, it üzümü şuyı, kerdeme şuyı, kerefüs şuyı, kerevüz şuyı, kişnîc şuyı, lîmûn şuyı, nâr şuyı, pâzû yaprağı şuyı, râziyâne şuyı, şaru şu, sezâb şuyı, şumâk şuyı, tûrı şu, teke saçalı şuyı, tohmekân şuyı, üzüm şuyı, yağmur şuyı, yarpuz şuyı, zerdâlû çekirdeği şuyı

sû' (A.) Kötü, fena, yanlış

sû'ü'l-mizâc: Kötü huy, kötü mizaç 150a/10, 150a/11

sû'ü'l-mizâc-ı maddî: Maddî sebeplerden kaynaklanan hastalık: *Ammâ marazu'n ol bir kısmı kim mürekkebdür, ol ayruksı marazlardan hâşıl olur, şişler ve sivilciler gibi, zîrâ bu marazlar hem sū'ü'l-mizâc-ı maddîdür* 151a/6

su samarı Su samuru

su samarı tersi: Su samuru dışkısı 228b/9

su'âl (A.) Öksürük 206a/3

→ şıfat-ı habbü's-su'âl, şıfat-ı habbü's-su'âl-ı diğer

su'd (A.) Topalak otu (Cyperus longus): *Mâzû ve su'd ve sünbül; kamusından berâber dögeler, milh-i enderânî bularu'n rub'inca katalar* 252a/7, 254a/10, 264a/4

şudâ' (A.) Baş ağrısı 81b/10

şuffe (A.) Sofa 39a/9

şulan- Sulu duruma gelmek 80b/8, 81a/2, 90a/8

şulb (A.) Bel kemiği, omurga

→ ğışa-yı şulb

sultân (A.) Hükümdar 2a/1

sultânü's-selâtin: Sultanların sultanı 1b/7

sultânî mercimek Bir tür mercimek 208b/4

şulu Suyu olan, içinde su bulunan 117a/6, 178b/1

şumāk (A.) Sumak ağacı, somak (*Rhus coriaria*) 85a/5, 92a/5, 93a/1

şumāk müzevveresi: Sumak çorbası 263b/5

şumāk şuyı: Sumaktan elde edilen öz su 85a/5

sürincân (F.) Surincan adıyla bilinen darı olup, bazı yerlerde ucu eğri kestane derler. Çiğdem dahi bu türdendir, mahrut (*Colchicum autumnale*) 270a/7

şürî (A.) Görünür olan

→ sebeb-i şürî

sūs (A.) Meyan kökü (*Glycyrrhiza glabra*)

→ 'ırk-ı sūs, 'ırķu's-sūs, rubb-ı sūs, rubbū's-sūs

şuşa- Su içme gereksinimi duymak 111a/11, 113a/11, 210b/2

şuşalık Susama, susuzluk 238a/2, 241a/6, 274b/2

şuşalığı kanma-: Susuzluğu geçmemek 257b/10

süsen (F.) Süsengillerden, yaprakları kılıç biçiminde, çiçekleri iri ve mor renkli, güzel kokulu, çok yıllık süs bitkisi (*İris germanica*) 66a/7, 165a/10, 167a/10

şusuz Susamış olan 9a/4

şuşuzluk Susamış olma durumu 275a/6

suvar- Sulamak, su vermek: *Ol kılları kere-y-ile kazıyalar, iri bez-ile suvaralar, andan sonra dürteler* 89a/2, 98b/5, 135b/10

şuver (A.) Suretler, şekiller

şuver-i maḥşüse: Hissedilen suretler 122b/5, 122b/7, 122b/10

süci / sücü Şarap 66a/2, 88b/5, 88b/9

süciden dönmüş sirke: Şaraptan dönmüş sirke 185b/10

süci tortı: Şarap tortusu 287a/4

→ menekşe sücüsü

süd 1. Süt: *Kettân toḥmın, boy toḥmın ve dahı kara haşḥāşı süd-ile bal-ıla kaynadalar* 70a/9, 88a/5, 88a/9

2. Sütü andıran, süte benzeyen sıvı: *ĶabaĶ çekirdegin döğeler, südin alalar* 101b/8

3. Bazı bitkilerde bulunan beyaz renki öz su: *Mâzeriyyûn toĶmı südlügen südi birle yoğuralar ve Ķatrâna Ķatalar* 253a/11

süd çürügi: Kesilmiş süt 294a/10

→ kız emzüren ‘avrat südi, kız oğlan südi

südde (A.) Tıkanma, tıkanıklık, engel. Klasik tıp anlayışına göre hıltların, salgıların sıvıların beden içindeki normal akışlarının engellenmesinin belirli doku, organ veya vücut bölümünde bu maddelerin birikimine neden olduğu ve bu durumun da hastalıklara yol açtığı kabul edilirdi 217a/7, 273a/2, 274b/1

→ boğaz süddesi

südlügen Sütleğen otu (Euphorbia): *Ķalye ısladalar, südlügen-ile kesire birez tencere içinde Ķaynadalar* 91a/7, 91a/8

südük Bk. *sidük*

südük yolu: Bk. *sidük yolu* 248a/8

→ yarasa südüğü

sükker (F.) Şeker 64b/5, 91b/5, 95a/2

sükker ma‘cûnı: Şeker macunu 73a/5

süksür Tilki taşığı otu (Orcis hircina): *Ağız Ķokısn gidermege; turınc Ķabı, süksür, sünbül, dârĶinî, ĶâĶule* 92a/11

sülâĶ (A.) Gözyaşı kanalı şişliği 201b/11, 221a/8, 222b/2

sülîmen (A. *suleymânî*) Cıva ile klorun birleşimi olan, çok zehirli, beyaz bir toz, süblime, ak sülûmen: *On dirhem sülîmen, yüz otuz dirhem bal; mecmû‘in üstâdlar Ķavlince terkîb edüp* 176b/9, 200a/8, 287a/7

sülük Sülük (Hirudo medicinalis)

sülük vur-: Bazı hastalıklarda kan emmesi için vücudun belirli yerlerine sülük yapıştırmak 89b/1, 252b/10

sülüş (A.) Üçte bir 254b/9, 255b/10, 256a/1

→ gecenün âĶir sülüşü

sülüşân (A.) Üçte iki 227b/10

sümülcül- Sokulmak, ileri gitmek: *AyaĶ ilerüye sümülcülür ve incik şınsa ayaĶ geriye bükülür* 36b/10

sümbül (*F.*) Sümbül (*Hyacinthus*) 65b/5, 92a/11, 165b/2

sümbül-i duḥānī: Boz renkli sümbül 201a/6

sümbül-i Hindî: Hint sümbülü 208a/10, 237b/3, 247b/2

sümbül kuruşı: Sümbülden yapılan hap, sümbül tableti 264b/6

sümbülü't-tîb: Bir tür sümbül 222a/7, 223b/5, 227a/8

→ kuruş-ı sümbül

sünger (*Yun.*) Çok hücreli bir hayvan ve bu hayvanın temizlik işlerinde kullanılan, suyu fazlaca çeken esnek iskeleti 78a/10, 103b/4

sünger ur- / sünger vur-: Sünger sürmek 87a/1, 98a/9

sünûk Kemik: *Ve her vakt ki sünûk sınsa yâhûz dökülse yâ yerinden bendleri çıksa* 5a/6, 64b/8, 65b/7

süpteri (?) *Şınuḳ müşkildür kim kılıc-ıla toḡrar, katı sınımış olmaz, meger birez süpteri ola ve üstâd eline düşe* 11a/2

sür- 1. (Bir şeyi bir yüzey üzerine) Tabaka halinde yaymak, sıvamak: *Gerekdür kim niçe gün ḥammâma iltesin ve yağlar süresin* 45a/3, 57a/11, 91a/4

2. Devam etmek: *Anı ayırtlayup çıkarasın, zîrâ kim beş günlük işi bir ay sürersin ve hîç ḥâşıl dahı olmaz* 14b/7

3. Kovmak, uzaklaştırmak, gidermek: *Bu yağ ıssıdur, endâmlar ditremegine fâ'ide eder ve tenden yelleri sürer* 66a/6, 267a/4

→ işe sür-

sürḥ (*F.*) Kırmızı, kızıl

→ merhem-i sürḥ, merhem-i sürḥ-i Rûmî, mür-ı sürḥ, zurür-ı sürḥ

sürme (*F.*) Sürme 182b/2, 182b/6, 185b/1

sürme çek-: Sürme ile boyamak 102b/10

sürme-i İṣfahânî: İsfahan sürmesi, Türkçe Kâbe sürmesi de denir 102b/9, 202a/6

→ İṣfahânî sürme, kara sürme

Süryân (*A.*) Sâmîlerin Aramî kolunun doğu bölümünde olan bir Hristiyan topluluğu ve bu topluluktan olan kimse

Süryân dili: Süryânîce 2a/4, 2a/7

süst (*F.*) Gevşek, zayıf, güçsüz 51b/5, 158a/9, 258a/8

süt *Bk. sūd* 263a/2

süt çürügi: *Bk. sūd çürügi* 259b/8

süvâr-ı Hindî: Geşt ber geşt, manâsı ekin üzerinde demektir. İplik gibi birbiri üzerine dolanan bir tür ot 228b/9

süz- Bir sıvıyı, içindeki katı maddelerden ayırmak için bez veya delikli bir kaptan geçirmek 66a/10, 70b/8, 79b/7

süzil- Süzme işine konu olmak 118a/11

Ş

şâb (F.) Şap 79b/6, 95a/5, 105b/7

şâdenc (F.) Daha çok göz hastalıkları için hazırlanan edviyelerde kullanılan ve Hindistan'dan getirilen bir çeşit taş, kan taşı 221a/10

şaf (A.) Bir tür çıban: *Başda ve eñsede şafolsa sebeb-i nişânı, 'ilâcı: Göyünmüş hıltdan olur, baş bart olur* 90a/7

şâf (F.) Fitol, çeşitli hastalıklarda rektal yoldan kullanılmak üzere hazırlanmış ilaçların genel adı (Aşağıda çeşitli fitil adları, geçtiği yerlerle birlikte sıralanmıştır. Muhteviyatı ve terkip edilişi için metinde geçtiği yerlere bakılabilir.) 3a/8, 80a/10, 85b/3

şâf düz-: Fitol hazırlamak 225b/8, 231a/4, 232a/1

şâf eyle-: Fitol hazırlamak 218a/8, 221a/4, 225a/4

şâf et- 86a/11, 88a/10, 217b/1

şâf-ı ahzar 221b/4, 228b/6, 228b/7

şâf-ı ahzar-ı memâsik 228b/6

şâf-ı akâkiyâ 234a/10

şâf-ı ayar 227b/11

şâf-ı büre-i bümî 225a/6

şâf-ı diğer 235a/7

şâf-ı dühn-i belesân 232b/3

şâf-ı ebyaz 224b/11, 228a/6

şâf-ı esved 227a/11, 233a/5

şâf-ı halvetî 227a/5

şâf-ı harbak 230b/6

şâf-ı haşrım 223a/6

şâf-ı hevelân 234b/11

şâf-ı ıstafitîlkân 232a/4
şâf-ı kalîmiyâ 225b/10
şâf-ı kalkānat 230b/9
şâf-ı kayşer 226a/7, 226b/10, 226b/5
şâf-ı keleb 223b/1
şâf-ı māmîşâ 166a/8, 251b/5
şâf-ı menhec 223b/1
şâf-ı merâ'irî 235b/11
şâf-ı merârât 236b/1
şâf-ı müleyyin 6b/11
şâf-ı sâzenc 234a/2
şâf-ı sekbînec 232b/10
şâf-ı sezâb 231a/7
şâf-ı tartākan 222b/7
şâf-ı verd 229b/8
şâf-ı zâcü'l-cû 86a/10
şâf-ı zaḥîr 221a/2
şâf-ı zernîḥ 233b/9
şâf-ı yezc 233b/1

→ ak şâf, bûre-i yevmî şâfî, gül şâfî, māmîşâ şâfî, merârât şâfî, şîfat-ı şâf-ı aḥmer ü ḥâr, şîfat-ı şâf-ı zaḥîr, şîfat-ı şâf-ı dâric, yeşil şâf

şâh tamarı Boynun iki yanında, kanı başa taşıyan aort damarlarından her biri, gazel damarı 74a/6, 139b/1

şahm (A.) Yağ, iç yağı

şahm-ı hanḡal: Ebucehil karpuzu yağı, kudret narı yağı 207a/2, 211b/4, 213b/8

şahş (A.) Şahıs 115b/10, 116a/7, 116a/10

→ bekâ-yı şahş

şahşî (A.) Kişiyе özgü

→ mu'tedil-i şahşî

şahtere / şahterec (F) Bey bōrkü, sultan bōrkü, şahtere (*Fumaria officinalis*): *Benefşe her birinden üçer dirhem, şahtere bir kabza; bu cümleyi şu-y-ıla kaynadalar* 207b/9, 212a/11

şak Parça 98a/2, 98a/7

şakak Göz, alın ve yanak arasında, elmacık kemiğinin üstünde bulunan çukurumsu bölge 79b/9, 86a/9, 94a/1

şakâkul (A.) Yabani havuç, karakök (Pastinaca sativa): *Keşür tohmı ve tere tohmı ve kuru şakâkul ve turb tohmı ve şalgam tohmı ve şogan tohmı* 282b/2

şakırda- “Şakır” diye ses çıkarmak 28b/4

şakırdı Şakırdayan bir şeyin çıkardığı sesin adı 15b/7, 28a/8, 34a/6

şakîka (A.) Yarım baş ağrısı, migren

şakîka tamarı: Baş damarı: *Şakîka tamarların eger sancarsa, ol tamara igne şokalar, neşter-ile çizeler* 84b/1

şakird (F.) Öğrenci, talebe 110b/5, 110b/8

şalgam (F.) Şalgam (Brassica napus) 44a/5, 45b/1, 56a/7

Şam şâbünü Şam sabunu 100b/9, 104b/8

Şam şakızı Bir tür sakız 178b/4, 180a/11, 180b/10

Şam sırçası Şam camı 264b/1

şamakî (A.) Bk. *maştakî* 159b/11, 160a/8, 161b/11

Şamî (A.) Şam’a ait, Şam’a özgü

→ kuruş-ı Şamî, zücâc-ı Şamî

şâne (F.) Tarak 126a/9

şâr (F.) Şehir 48b/11

şarâb (A.) Şurup, şerbet, içilecek şey

şarâb-ı aşı-ı Hindî: Bir tür şurup 64b/3

şarâb-ı benefşe: Menekşe şerbeti 82a/2, 90a/4, 95a/9

şarâb-ı hummâz: Kuzukulağı şerbeti 100a/2, 270a/4

şarâb-ı mersin: Mersin bitkisinden yapılan şerbet 110a/5

şarâb-ı nîlüfer: Nilüfer şerbeti 212a/4, 244b/5

şarâb-ı reyhân: Reyhan şerbeti 232a/11

şarâb-ı rummâneyn-i muna‘na‘: Naneli nar şurubu 275a/5

şarâb-ı tuffâh: Elma şurubu 64b/3, 210b/6

şarâb-ı ‘unnâb: Hunnap şurubu 103a/8, 106b/11

şarâb-ı uşûl: Adasoğanı şurubu 210a/3, 216a/11, 259a/3, 259a/3

şarâb-ı verd-i tarî: Taze gül şurubu 210b/7

→ alma şarâbı, ayva şarâbı, benefşe şarâbı, gül şarâbı, haşhâş şarâbı, hummâz şarâbı, mersin şarâbı, murd şarâbı, şandal şarâbı, temirhindî şarâbı, tût şarâbı

şart (A.) Şart, koşul 45b/10

şaşır- Ne yapmak gerektiğini bilememek 19b/3

şāvşîr (F.) *Bk. cāvşîr* 230a/11

şāyed (F.) Şayet 98a/10, 142a/4

şaytarac (A.) Serkile otu ve kökünden elde edilen bir ilaç (Plumbago zeylanica) 97a/7, 98b/6, 107a/10

şeb (A.) Şap 92a/5, 93a/1, 173a/5

şeb-i Yemenî: Meşhur olan ismi göztaşıdır, göktaşı da denir. Beyaz ve berrak olan iyi şapa bu isim verilmiştir 224b/7

şebkiyye (A.) Retina: *Beşinci tabakaya şebkiyye dërler, çok tamarlar karışur* 146a/9

şefeteyn (A.) İki dudak

→ 'ırķu'-şefeteyn

şefkatlû Şefkatli 3b/4

şeftâlû (F.) Şeftali (Persica vulgaris) 88a/7, 216a/9, 218b/2

şehir (A.) Şehir 152a/7, 152a/8, 152a/9

şehvet (A.) Cinsel istek 278b/9

→ âdem şehveti

şeker / şekker (F.) Şeker 84b/7, 87a/1, 95a/10

şekker cülâbı: Bir tür şekerli şerbet 255a/11, 261a/9

şekker-i kaţûr: Damlatılmak için sıvı hale getirilmiş şeker 80a/7

şekker-i teberzed: Halis ve sağlam şeker 273a/9

→ gâvzubân şekker, kand şekkeri, nebât şeker, teberzed şekker

şekl (A.) Şekil 112a/7, 113a/6, 113a/9

→ marâzu'-şekl

şem (A. şemm) Koku alma 122b/3

şem' (A.) Mum

şem'-i 'asel: Bal mumu 288b/4, 289a/5, 291b/4

şerâ (A.) Kurdeşenin hafif şekli: *Şerâ renci kim aña karaşın dërler, sebeb-i nişânı, 'ilâcı: Kân göyünmekden olur* 106b/5

şerākā (?) 163a/4

şerâyîn (A.) Atardamarlar, şiryanlar 97a/9, 139a/1, 145a/8

şerâyîn tamarı: Atardamar 98a/10

şerbet (A.) Tatlandırılmış içecek 6b/10, 64b/2, 65a/11

şerbet-i berşa‘îşā: Bir tür şerbet adı 271b/8

→ alma şerbeti, ayva şerbeti, bal şerbeti, benefşe şerbeti, haşhâş şerbeti, mersin şerbeti, şandal şerbeti, sikencübîn şerbeti, zûfâ şerbeti

Şerefeddîn (ö.z.) 15. asırda yaşamış meşhur Osmanlı cerrahı, Şerefeddîn Sabuncuoğlu 219a/7, 283a/8, 285a/6

şerh (A.) Açma, yarma 134b/5, 237a/11

şerh eylen-: Açıklanmak 273a/10

şeş- Çözmek: *Ol sınıuğı şaruğ altında şişe ve kızara, gerekdür kim şaruğını şeşesin* 15a/2, 66b/5, 67a/7

şeşük Bağlı olmayan, çözük: *Her kişiden kim kan alsalar elbetde tamarını bağlayalar, şeşük komayalar* 154a/10

şey (A.) Şey 3b/11, 114b/9

şebyâr (F.) Sarısabır diye de bilinen acı müşhil (Aloe socotrina)

→ habb-ı şebyâr, şıfat-ı habb-ı şebyâr

şıblık Açık mavi-yeşil renkte ve kristal yapıda bulunan inorganik gübre, demir sülfat (Sulfate de fer). Karaboya, saçıkara, saçıkıvrız da denir 84a/10, 85a/5, 169b/2

şıkak Şakak 29b/4

şifâ (A.) Hastalıktan kurtulma, onma 64a/3, 80a/11, 198a/6

şifâ bul-: Eski sağlığına tekrar kavuşmak, iyi olmak, onmak 23a/6, 72a/2, 77a/9

Şifâ Kitâbı: Hacı Paşa'nın *Müntehâb-ı Şifâ* adlı eseri 198a/1, 198b/5

→ Amâsiyye Dârü's-şifâsı

şih (A.) Hekimlikte kullanılan çok yıllık ve otsu bir bitki, pelin otu, acı pelin, akpelin (*Artemisia absinthium*): *Şih ve merzencüş ve birez oğlan aşu ve ferfiyün içi, bādām yağına hallêdeler* 250b/10, 251a/9

şikāk (A.) Çatlak, yarık, herhangi bir doku ya da organ üzerindeki uzun açıklık: *Elde, ayakda şikāk olsa ve şofrada dahı, sebeb-i nişānı, 'ilâcı:*

Kan fesâdından ve sevdâdan olur 99a/6, 183a/5

şikâyet (A.) Şikayet 264b/11

şimâl (A.) Kuzey 152a/5, 152a/10, 152a/8

şimiyye (A.) Gözün bir tabakası: *Altıncı tabağasına şimiyye dërler, zîrâ toğmuş oğlan yüzindeki niķāba beñzer* 146b/1

şinhıyâr (F.) Acur (Cucumis flexuosus) 240b/5, 256b/1

şire (F.) Şıra 164b/8, 167a/3

şirec (F.) Susam yağı, haşhaş yağı, şirugan 195a/8

şirhıst (F.) Cavşir otu ve bundan elde edilen tıbbî bir zamk (Ferula alaeochytris) 269b/10, 274a/9

şirûgan (F.) Susam yağı: *Eve gelicek tamâm gevdeye ıssı ıssı şirûgan dürteler* 170b/9, 174a/9, 175a/11

şirûgan yağı: Susam yağı 194a/2

Şirvânî (ö.i.) Hekim Şirvânî 164a/11

şiryân (A.) Atardamar 155a/5, 204a/10

şiryân-ı veridî: Ana atardamar 139a/4

şirzek (F.) Yarasa sidiği derler, yarasanın yuvasında bulunan yarım parmak kadar münce mid bulunur, kalya taşına benzer, fakat beyaz olur. Gözdeki zafraya faydalıdır. Bazılarına göre yarasa sütü ve yarasa başıdır: *Merķaşışâ ve şirzek ve ol haţâtîfûñ başıdur veyâ yarasanuñ südügidür her birinden buçuķ dirhem* 229a/7

şiş Şiş, şişmiş olan yer 28a/10, 29a/8, 47b/6

→ merhem-i şiş

şiş- Şişmek, şişkin bir durum almak 15a/2, 25a/7, 28b/8

şişe (F.) Şişe 28a/10, 66a/8, 192a/1

şişe çek-: Tedavi maksadıyla, içindeki ispirtolu pamuğu yakmak suretiyle havasını azaltarak bu iş için yapılmış bir şişeyi sırtta yapıştırmak, vantuz çekmek 28a/9, 29a/7

şişir- Şişmesine sebep olmak, şişmesini sağlamak 29a/8

şiyâf (A.) Hastalıklarda genellikle makaddan kullanılan fitiller

şiyâf-ı māmîşâ: Kırmızı çiçekli kırlangıç otu fitili (Glaucium corniculatum) 201b/4, 225a/9

şol Şu, o 4a/10, 4b/1, 5a/9

şol deñlü: O denli 81b/1

şol kadar: O kadar 13a/10, 39a/4, 41a/2

şorba / şorva Çorba 244b/3

→ mâş şorbası

şöyle 1. *sıf.* Şuna benzer, şunun gibi: *Ammâ yara şöyle yerde gerekdür kim yâ düz ola yâ toğrı ola* 5b/10, 23b/10

2. *zf.* Şu şekilde: *Andan soñra Eflâtûn hekim şöyle buyurur kim* 4b/11, 5a/2, 6a/7

şöyle ki / şöyle kim: Bir fikri, bir iddiayı açıklamak amacıyla söylenecek sözlerin başına getirilir. 4b/9, 27a/6, 38a/5

şu Şu 11b/3, 37b/10, 45b/10

şu‘be (A.) Kol, dal 155a/5

şuncılayun Şunun gibi 126b/2

şüniz (F.) Çörek otu (Semen nigellae) 260b/5, 267a/9

şübhe (A.) Şüpheli 20a/7, 31b/2, 75a/11

şübheñ göñlüñden gitmeyince: Emin olmayınca 75a/4

→ göñlüñden şübhe git-

şübhelü Şüpheli 22a/3

şübhesüz Şüphesiz 51a/9, 61a/4

şübhesüz ol-: Emin olmak 21a/9, 59b/3

şükr (A.) Şükür

şükr-i bî-ħad: Sonsuz şükür 1b/1

T

tâ (F.) Bir şeyin bulunduğu, başladığı veya sona erdiği yeri yahut zamanı anlatırken söze mübalağa katar 14b/8, 15b/3, 20b/1

tâ ki / tâ kim: Yeter ki, öyle ki 2a/9, 3b/3, 8b/2

ta‘alluķ (A.) İlişik, ilgi, bağ 51b/6, 123a/4

ta‘ām (A.) Yemek, aş 6b/6, 12a/7, 25a/8

tabābet (A.) Hekimlik, doktorluk

tabābet et-: Hekimlik yapmak 283a/9

tabaķ Bk. *kalā‘* 94b/9

tabaķa (A.) Kat, katman 77b/8, 145b/7, 145b/11

taban Ayağın alt yüzü 111b/8

ṭabğa Büyük 139a/3

tābī' (A.) Birine veya bir şeye uyan 73b/8

ṭabī'at (A.) 1. Bir varlığın tabii özelliklerinin bütünü: *Şol edviyeler kim çekicidür ne-y-ile ve ne ṭabī'at-ıla çeker* 4a/10, 4b/1

2. Huy, yaratılış, mizaç: *Ve dahı gerekdür ki evvel kişinüñ ṭabī'atını teşhîş edesin, aña göre 'ilâc ve tîmâr edesin* 13b/7, 17a/3, 38b/10

ṭabī'atı bağla-: Kabız yapmak 249b/10

ṭabī'atlu Herhangi bir yaradılıştaki, huyda olan

→ kalın ṭabī'atlu

ṭabī'î (A.) Doğal 117a/3, 117a/5, 121a/8

→ gayr-ı ṭabī'î, gayr-ı ṭabī'î ol-, kuvâ-yı ṭabī'î, şafrâ-yı gayr-ı ṭabī'î, şafrâ-yı ṭabī'î, sevdâ-yı gayr-ı ṭabī'î, sevdâ-yı ṭabī'î, tenâsüb-i ṭabī'î

ṭabī'iyye (A.) Tabii kelimesinin aynı manadaki müennes şekli

→ umûr-ı ṭabī'iyye, kuvâ-yı ṭabī'iyyet

ṭablî (A.) Siroz hastalığının karnın şişmesi ile ortaya çıkan biçimi

→ istiskâ-yı ṭablî

ta'cîl (A.) Hızlandırma 56a/1

ta'dîl (A.) Değiştirme, değişiklik

ta'dîl-i rūḥ: Ruh değişmesi 151b/8

tafşîl (A.) Bir şeyi ayrıntılı açıklama 122b/11

tafşîl ét-: Bir şeyi ayrıntılı açıklamak 122a/1

tağ (I) Yara: *Şabr-ı sukuṭuri ezeler, panbuğ-ıla ol tağ yerine dürteler* 85b/7

tağ ur-: Dağlamak, koterizasyon 82b/11, 84b/2, 155a/5

tağ (II) Dağ: *Üçüncü riyâḥ-ı erba'a ihtilâfından ve dördüncü tağlar ihtilâfından* 151b/11, 152a/6, 152a/7

tağıl- Dağılmak 102a/1, 104b/3, 104b/7

tağla- Dağlamak: *Söyündürdüm ve oydum, tâ ki şağ yere vardı, andan tağladum* 78b/4, 85b/6, 93a/10

tağlağı Dağlama aleti: *Kişi anda ḥâzır ola, oda tağlağı koyar, kelbeten ile ol ocağdağı demür ḥâzır ola* 6a/11, 69a/7

tağyîr (A.) Değiştirme

tağyîr ét-: Değiştirmek 121b/6, 151b/5, 152b/10

taḥammül (A.) Dayanma, katlanma

taḥammül ét-: Dayanmak, katlanmak 170a/8, 171b/2

taḥayyül (A.) Hayalde canlandırma 123a/1

taḥkîk (A.) Araştırma, soruşturma 123b/1

taḥlîl (A.) Çözümleme 119b/3

taḥlîl eyle-: Çözümlemek, analiz etmek 266b/3, 275a/5

taḥlîl ét-: Çözümlemek, analiz etmek 231a/8

tāhliyūn (A.) Bir tür merhem adı 57a/11

taḥrîk (A.) Harekete geçirme

taḥrîk eyle-: Harekete geçirmek 210a/8, 211b/6

taḥrîk ét-: Harekete geçirmek 207a/5, 207b/4, 212a/6

taḥta (F) Tahta 12b/11, 13a/6, 14b/4

taḥtacuk Tahta parçası 32b/3

taḥtîṭ (A.) Çizme, çizgi ile sınırlama 122a/4

taḥdîr (A.) Kıymet biçme, değerini belirleme 226b/4, 277a/10

ṭāḳīye (F) Takye, başlık: *Bir ṭar ṭāḳīye bulasın kim başına güc-ile ola, geydüresin* 22b/3

taḥsîm (A.) Bölme, bölüşürme, pay etme

taḥsîm ét-: Bölmek, pay etmek 118a/6

taḥşîr (A.) Yetersizlik 117b/10

taḥşîr-i ḥarâret: Sıcaklığın azlığı 119a/7

taḥşîr-i nużc: Az pişmek 119a/9

taḥşîrlîk Kusurluluk 36a/6

ṭalak Dalak: *A'żā-yı re'seden aña cāri olur, iki bögrek ve ṭalak ve öyken gibi* 120b/8, 135a/10, 140b/4

ṭaleb (A.) İsteme, dileme

ṭaleb ét-: İstemek, dilemek 9b/1

tālib (A.) İsteyen, dileyen 283a/11

ta'm (A.) Tat, lezzet 117a/3, 117a/5, 117b/6

ṭamak Damak 95b/8, 128a/4, 255a/1

tamām (A.) Tamam 4a/1, 34b/2, 59b/10

tamām ol-: Tamamlanmak 83b/3, 123b/10, 124a/1

tamāmet (A.) Tamamen 74a/9

ṭamar Damar 3a/2, 73b/3, 84b/1

→ bāselik ʔamarı, baş ʔamarı, cellü'z-zirâ' ʔamarı, dadın ʔamarı, deprenmez ʔamar, ekḥel ʔamarı, gevde ʔamarı, ḥareketsüz ʔamar, ḥareketlü ʔamar, kıfal ʔamarı, müteḥarrik ʔamar, řakıķa ʔamarı, şerâyîn ʔamarı

ʔamlâ Damla 277a/4

ʔamş (A.) Adet görme, aybaşı 263b/11, 294a/8

ʔamzur- Damlatmak: *Yalama ʔuzu kendü sidiği-y-ile ezeler, ısıcaķ-ıla ʔamzurular, ķanın ve yaşın keser* 84a/9, 88a/6, 88a/8

ʔañla / ʔañlacak Sabahleyin, sabah vakti, sabah olur olmaz 211a/8, 254b/1, 294b/4

Tańrı Tanrı, Allah 293a/8, 293b/8

Tańrı te'ālâ: Yüce Allah

ʔanuk Tanık: *ʔanuklar yanında ķavl eylesin, tā ki saña töhmet gelmeye* 57b/3

ʔar Bk. *dar* 6a/1, 22b/3, 119a/6

ʔaraf (A.) Cihet, yön 5b/1

ʔaraķ Bk. *darâķ* 38b/2, 156b/10

ʔarfe (A.) (Herhangi bir darbeden) Gözün kenarında beliren kırmızılık 224a/11, 225b/10, 233b/10

tār (F.) Hindistan'a mahsus bir ağaçtır, hurma ağacına benzer, ondan bir nevi su elde edilir.

tār-ı ḥuşk: Kuru tar 279a/11

ʔarî (A.) Taze

→ şarâb-ı verd-i ʔarî

ta'rîf (A.) Tarif

ta'rîf ét-: Tarifini yapmak, tanımlamak 237b/1

ʔarîķ (A.) Takip edilen yol, usûl 5a/9, 5b/1, 12b/11

ʔarlık Darlık 230a/8

ʔaru Darı (Andropogon sorghum) 101a/3, 245a/8, 250b/9

ʔās (A.) Tas, kap 4a/5, 84b/9, 169b/9

taşarruf (A.) Bir şeyi istediği gibi kullanma yetkisi, kullanım

taşarruf ét-: Artırmak, biriktirmek 121a/11, 121b/1, 121b/10

taşfet-i mîve (F.) Bk. *heft mîve* 104b/2

taş‘îd (A.) Buharlaştırma

taş‘îd ét-: Buharlaştırmak 202b/5

taş Taş 10a/7, 19b/7, 41b/5

taş kınası: Kaya kınası, ciğer otu 287a/6

taş Dış 68b/9, 93b/9

taşıra / taşra Dışarı 50b/2, 54b/11, 136b/4

tatlu Tatlı 101a/4, 106b/10, 117a/3

tatlu bâdem: Tatlı badem 64b/1

ţâ‘ûn (A.) Taun, veba veya yumurcak da denilen salgın hastalık 99b/7, 103a/7, 180b/8

ţavîl (A.) Uzun

→ zerâvend-i ţavîl, zirâvend-i ţavîl

ţavşan Tavşan (*Lepus europeus*) 180a/5, 193b/10, 194b/7

tavuk Tavuk (*Gallus*) 87a/11, 99a/11, 188a/10

tâze (F.) 1. Yeni: *Çürümüş cerâhatı pâk eder, fâsîd etlerin arıdıp pâk edüp tâze et bitürür* 2b/1, 6a/9, 180b/10

2. (Çiçek, sebze vb. için) Toplanması üzerinden fazla zaman geçmemiş: *Tâze gül bulunursa yigirmi dirhem kaynadalar, yigirmi beş dirhem şeker üzerine süzeler* 66a/7, 210a/11, 230a/2

tażîc (?) 157b/5

te‘âlâ (A.) “Şanı yüce olsun” anlamında Hak, Allah, Tanrı kelimelerinden sonra kullanılır. 9b/2, 199a/8

→ Hağ te‘âlâ, inşâ‘allâhu te‘âlâ, Tañrı te‘âlâ 293a/8, 293b/8

ţebâşîr (F.) Bambu şekeri, Hintkamışı şekeri 94b/10, 95a/11, 203a/9

ţebâşîr-i Hindî: Hint şekeri 244b/10, 247a/5, 247b/10

→ kûrş-ı ţebâşîr, kûrş-ı ţebâşîr-i diğەر, kûrş-ı ţebâşîr-i kâfûrî, şîfat-ı kûrş-ı ţebâşîr

ţeberzed (F.) Halis şeker 224a/5, 235b/8

ţeberzed şekker: Halis ve sağlam şeker 226a/5

→ şekker-i ţeberzed

tecennüb (A.) Sakınma, kaçınma

tecennüb-i mazarrat: Zarardan kaçınma 123a/11

tecerru‘ (A.) Yudumlama

tecerru‘ ét-: Yudumlamak, yudum yudum içmek 209a/3

- tecürbe** (A.) Tecrübe, deneme 57b/11, 62b/6, 193a/10
tecürbe ét-: Denemek 62b/6, 63a/3, 288a/10
tecürbe olun-: Denenmek 230a/10, 290a/1
- tecwîf** (A.) 1. Oyuk veya çukur yerler: *Bu kuvvetü'n maḥalli muḳaddem-i dimāğ tecwîfinü'n âhîridür* 122b/9, 123a/3, 123a/6
 2. Kalbin boş gözleri: *Bir büyük kısım yüregü'n sağ tecwîfine varur ve bir kısım yüregi taşırardan çevirür* 136a/8, 139a/3, 139a/8
- tedbîr** (A.) Önlem, tedavi 80b/2, 81a/2, 82a/1
 → 'ilâc-ı tedbîr
- tefâ'ül** (A.) Eylem 115a/3
- tefdiye** (A.) Kendini feda etme 119b/4, 120a/8, 120b/4
- teferruḳ** (A.) Ayrılma, dağılma
teferruḳu'l-ittiṣâl: Herhangi bir sebep veya hastalıkla cildin ayrılması 150a/11, 151a/2, 151a/7
- teftîş** (A.) İnceleme, araştırma
teftîş ét-: İncelemek, araştırmak 19b/7, 20a/5, 61b/1, 76b/4
- tegelti** Binek hayvanlarında eğerin altına konulan kaba keçe, eyer keçesi: *Ol taḥtanu'n üzerine bir incerek tegelti koyasın* 57a/4
- teke saḳalı** Birleşikgillerden, kökleri sebze olarak kullanılan otsu bir bitki (Tragopogon porrifolius) 186a/11, 263b/1
teke saḳalı şuyı: Tekesakalından elde edilen öz su 263b/1
- tekne** Uzun ve geniş kap 280a/11, 280b/3
- tekrâr** (A.) Yeniden 198b/4
tekrâr-be-tekrâr: Birçok defa 35b/4
tekrâr ét-: Yeniden yapmak 242b/9
tekrâr tekrâr: Birçok defa, üst üste 199a/5, 199a/6
- tel / tël** Tel 69b/10
tël tël ol-: Tel tel olmak 139b/8
- te'lîf** (A.) Oluşturmak 129b/3
- telyîn** (A.) Kabızlığı giderme
telyîn eyle-: Kabızlığı gidermek 65b/10, 266a/4
telyîn ét-: Kabızlığı gidermek 64b/11, 95a/9, 105a/11
- temeddüd** (A.) Sünüp yayılmak, sinirlerin atılması 9a/1

temirhindî (F.) Baklagillerden, sıcak iklimlerde yetişen bir ağaç ve bu ağacın meyvesi, demirhindi, Hint hurması (Tamarindus indica) 102a/10, 104b/2

temirhindî şarâbı: Demirhindiden yapılan şerbet 6b/8

temiz Temiz 16b/9, 20b/3, 175a/7

temiz eyle-: Temizlemek 187b/11

temiz ét-: Temizlemek 21a/5, 21a/6

temürhindî (F.) Bk. *temirhindî* 82a/2

→ maṭbūḥ-ı temürhindî

temzîc (A.) Karıştırma 122a/1

ten (F.) 1. Vücudun dış yüzü: *Hâcet vaktında ısıcaḳ edeler ve teni daḥı od yanında kızdurup anuñ-ıla tekrâr ovalar* 73b/2, 111b/5, 198b/4
2. Vücut, beden: *Ve bu yağ ıssıdur, endâmlar ditremegine fâide eder ve tenden yelleri sürer* 66a/6, 121b/9

tenâsüb (A.) Birbirine uyma, yakışma

tenâsüb-i ṭabîʿî: Doğal uyum 121b/8

tencere Tencere 91a/7, 175a/7

tencere bolḳı: Tencere dibinde toplanan madde 81a/11

ten-dürüst (F.) Sağlıklı, sıhhatli, dinç: *Ṭıb bir şanʿatdur ki ten-dürüst bedenüñ şıḫḫatını nice şaklamak gerek* 114a/8

tenḳıye (A.) Lavman

tenḳıye-i beden kıl-: Temizlemek, boşaltmak 109b/4

tenḳıye-i dimâḡ: (Eski tıp anlayışına göre) Dimağdaki hılt dengesizliğini gidermek için kullanılan boşaltıcı ilaçlar 156a/5

tenḳıye-i dimâḡ ét-: Dimağdaki hılt dengesizliğini gidermek 84b/4, 86b/8, 88b/3

tenḳıye ét-: Temizlemek, boşaltmak 89b/5, 204b/11

tennūr (A.) Ekmek pişirilen ocak ve fırın 268b/9, 271a/2

ter (F.) Taze 11a/9, 25a/8, 25b/4

ṭerânişît (A.) Hint ayvası (Aegle marmelos) 245a/2

terâzile- Dengelemek 59b/9

terbiyet (A.) Terbiye, bir şeyi kıvama getirmek için türlü işlemlerden geçirme

terbiyet eyle-: Kıvama getirmek 192a/1, 192a/4

terbiyet ét-: Kıvama getirmek 24a/5

terbiyet olun-: Kıvama getirilmek 66a/9

tercüme (A.) Çeviri, çevirme

tercüme ét-: Bir dilden başka bir dile çevirmek 2a/9

tere Tere (Lepidium) 282b/2

tereyağı Tereyağı, sadeyağ 87a/11

terengübîn (F) Terencübin, kudret helvası: *Terengübîn üzerine yigirmi beş dirhem şeker üzerine süzeler, içe* 211a/11, 241a/9, 254b/10

terkîb (A.) Birleşim, birleştirme, bir araya getirme 14b/1, 66a/4, 81a/3

terkîb-i ẖâce-i Ebû 'Alî Sînâ: İbn-i Sînâ'nın terkibi 209a/8

terkîb ét-: Bir araya getirmek 176b/10, 193a/8, 193b/10

terkîb olun-: Bir araya getirilmek 117a/10, 193b/7, 194a/3

→ marazu't-terkîb

terkova Köprücük kemiği: *İkisi terkovada ya'nî köprücekde ve biri yedi kaşşu'n ya'nî döşü'n süñükleridür* 128b/10, 136a/10, 136b/1

terle- Terlemek 111a/8, 287b/4

terlik Tazelik 11a/9

ters Hayvan pisliği

→ ak it tersi, su samarı tersi

tertîb (A.) Düzenleme 82a/9, 119a/1

tertîb ét-: Düzenlemek 119a/10

tervîh (A.) Rahatlatma

tervîh-i kalb: Kalbi rahatlatma 151b/8

teşennüc (A.) Kasılma, spazm 8b/9, 13b/4, 38a/4

teşhîş (A.) Bir hastalığın ne olduğunu belirleme, tanı 50b/4, 77b/10

teşhîş ét-: Bir hastalığın ne olduğunu belirlemek 4a/2, 10a/10, 11b/6

teşkiyye (?) 122a/4

teşmîr (A.) Sıvama

teşmîr ét-: Sıvamak 85b/11

teşrih (A.) 1. Anatomi bilgisi: *Bu faşl teşrih beyân eder* 125a/11, 130a/1, 141b/3

2. Otopsi: *Zirâ kim bir ucu kemirdek gibidür. Ol hōz teşriḥde görülmüşdür* 29a/3

teşriḥ ét-: Açmak, izah etmek 140a/2

teşvîş (A.) Karışıklık

→ gönül teşvîşi

tevellüd (A.) Meydana gelme 119b/8, 119b/9, 235b/5

têz Çabuk, seri, tez 11b/9, 14b/5, 19a/2

têz dut-: Acele etmek 51b/2

tezâyüd (A.) Artma, çoğalma

→ vaktü't-tezâyüd

têzcek Çabucak 38a/1, 67b/8, 68a/9

teze Taze 22a/10, 52b/2, 60a/10

tezek Kurutulmuş sığır dışkısı 203b/3

→ kızıl inek tezeği

ṭib (A. ṭıbb) Tıp 114a/6, 114a/7, 114a/10

ṭılâ (A.) Sürülecek sıvı veya merhem, ilaç 292b/8

ṭılâ eyle-: Merhem veya ilaç hazırlamak 258b/5, 259b/7

ṭılâ ét-: Bir ilacı deri, hastalıklı doku ya da bir lezyonun üzerine sürmek 288b/10, 291b/9

ṭılâ vur-: *Bk. ṭılâ ét* 83a/4, 104b/3, 104b/9

ṭırnaḵ Tırnak 50a/10, 63b/4

ṭıḅ (A.) Güzel koku

→ sünbülü't-ṭıḅ

tîmâr (F.) Hastaya veya yaraya bakma, tedavi etme 11b/7, 16a/5, 21b/9

tîmâr eyle-: Tedavi etmek 5b/1, 7a/9, 290b/8

tîmâr edebil-: Tedavi edebilmek 23a/6

tîmâr ét-: Tedavi etmek 5b/3, 6a/9, 6b/1

tîmâr olun-: Tedavi olunmak 56a/1, 12b/9, 38b/2

ṭîn (A.) Kil, çamur

ṭîn-i Ḥorāsânî: Horasan kili, tîn-i Isfahan, tîn-i Nişâbûrî de derler. 257a/1

ṭîn-i İrmenî: Kelermeni, bir tür tıbbî kil (Terra Armenica) 225b/6, 245a/2

ṭîn-i kîmûlyâ: Gurgurum kili, gelincik toprağı 229a/4

ṭîn-i maḥṭûm: Limni adasından getirilen ve leke sabunu, aşı toprağı da denen tıbbî bir kil 79b/8, 200b/1, 247a/4

tirementine (F) Terment, butum ağacı ve bundan elde edilen reçine: *Tâze yaranuñ üzerine tirementine ve yumurda şarusını ve birez tuz birle karışdurup* 7a/2, 39b/7, 75a/2

tiryāk / tiryāk (A.) Terkinde birçok madde olan ve panzehir olarak kullanılan bir tür ilaç 86b/10, 96b/11, 98a/11

tiryākulı Tiryaklı 201a/2

tîz (F) Keskin 83a/5, 119a/3, 165b/5

- toğ-** 1. Doğmak, dünyaya gelmek: *Zîrâ toğmuş oğlan yüzindeki niķāba beñzer* 146b/2
2. Güneş, ay, yıldız ufuktan yükselerek görünmek: *Anuñ ömri iki gün yâ on toğuz gündür, gün toğacağından öñdin ölür* 113a/10
3. Ortaya çıkmak: *Oğlancuklaruñ kulağı ardında beyz bile toğsa* 83b/2

toğra- Doğramak, keserek parçalamak 11a/1, 165a/11

toğran- Doğranmak 207b/6, 212a/8

- toğrı / toğru** 1. *sf.* Doğru, müstakim: *Ol oldur kim toğru 'uzvı egri yâ egri 'uzvı toğrı ola* 34a/10, 34b/9, 150b/8
2. *zf.* Yönünü değiştirmeden: *Göğüsden terkovaya ya'nî köprücege degin toğru varur* 136a/11, 142b/3, 142b/6
3. *takı.* –e karşı: *Üçünci nişānı budur ki qarşusına toğrı bakamaya* 63a/2

toğrı eyle- Doğrultmak 65b/8

toğru bağarsuk: Doğru bağırsak 140b/9, 150a/3

toğrul- *Bk. doğrul-* 34a/10

toğrult- *Bk. doğrult-* 34b/11, 66b/10

toğur- Doğurmak, doğum yapmak 55a/8

toḥm (F) Tohum 66a/8, 68a/3, 75a/8

toḥm-ı kāsni: Yaban marulu tohumu 269a/9

→ kettān toḥmı lu'ābı

toḥmekān (F) Semizotu (*Portulaca oleracea*) 94b/10, 170b/2, 203a/9

tohmekân şuyı: Semizotundan elde edilen öz su 262a/5

tokın- Dokunmak, değmek 37b/7, 165b/10

toķmak Ağaçtan yapılmış iri çekiç: *Bir toķmak alasın, bir kez urasın, ammâ evvel başını örteķoyasın* 57b/5, 57b/9, 60a/1

toķuz Dokuz 112a/4, 143a/8, 143a/11

toķuzıncı / toķuzuncı Dokuz sayısının sıra sıfatı 147b/10, 155b/2, 158a/10

tol- 1. Dolu duruma gelmek: *Göze ķan tolar, ķapaķları şışer ve sancar, yaş akar* 84a/2, 260a/6

2. Patlayacak hale gelmek: *Ilıcakşu-y-ıla yuyalar, tâ ki tola, neşter-ile açalar, ķuru fetil şoķalar* 100b/3, 102a/1, 104a/4

tolaş- Dolaşmak, birbirine geçip karışmak 133a/5, 139b/9

tolaşuk Dolaşık 133a/6

tolayı Bk. *dolayı* 74a/6

toldur- Bk. *doldur-* 35a/5, 80a/4, 80a/7

tolu Dolu 25b/5, 94b/8, 126a/1

tomal- Bk. *domal-* 31a/2, 34b/10, 43b/4

tomruk Ağacın kesilerek silindir biçimine getirilmiş gövdesi 18a/6, 18a/7, 18a/8

tomur- Şişip kabarmak 86a/3, 86a/4, 102a/9

toñ- Donmak 165a/6, 169b/10, 191a/1

tonuk Donuk

→ göz tonuķı

tonukluk Donukluk

→ gözün tonuķluķı

toñuz Domuz 88a/2, 236a/8, 241b/6

toñuz başı Bir tür çıban: *Boğazda ķanāzır olsa kim aña toñuz başı dērler* 96b/8

top / toṗ 1. Yuvarlak nesne, küre: *Eger kim ķatı çekmege ķacet olursa gerekdür kim bir büyük toṗ düzesin yāķūz bir yapaķı ķoyasın* 27a/9, 27b/2, 33b/8

2. Gülle veya şarapnel atan büyük, ateşli silah: *Kimi ķılıķdan ve kimi bıçaķdan ve kimi toṗdan ve kimi tüfekden ve kimi oķdan ve kimi comakdan* 5b/7, 9b/6, 10a/8

topalak / topalak Hünnapgillerden, yapraklarından yeşil boya çıkarılan bir bitki (Rhamnus clorophorus globosus) 70a/10, 71b/9, 92b/10

toprak Toprak 114b/11

toptolu Dopdolu 76a/5

topuk Topuk 18a/10, 37b/4, 38a/1

topuk alması: Topuk kemiği 37b/7

torak / torak otu Dereotu, rezene (Anethum): *Torak otu yağı ve şarâb yağı ve bâbüneç yağı, bu yağlar-ıla karşı ölüdüp yağlayalar* 66a/3, 66a/4, 165b/1

torak otu yağı: Dereotundan yapılan yağ 66a/3

toz Çok küçük parçacıklara bölünmüş olan herhangi bir madde 163a/8, 163b/2, 175a/5

→ degirmen tozu

töhmet (A.) Suçlama

töhmet gel- Suçlanmak 57b/4

köz Kök, dip

→ kulak tözi

tübâl (F) Bakır, gümüş, altın gibi çeşitli madenler işlenirken ortaya çıkan parçacıklar 222a/6, 229a/1

tübâlû'n-nuhâs: Bakır pası 230a/4

→ bakır túbâlı

tüderî (A.) Bezr-i humhum diye bilinir, bitkisine kuş ekmeği ve karahasen otu dahi derler (Capsella bursapastoris): *Râziyâne tohmı, tüderî ve helyûn tohmı her birinden yedi dirhem* 282b/8

tuffâh (A.) Elma (Pirus malus)

→ şarâb-ı tuffâh

tulum Torba biçiminde deri kap 46a/6, 46a/8

tułuñ Şakak: *İç yanında olan hüre 'ilâca kâbildür, tuluñda olan kâbil degüldür* 78b/9, 155a/2, 248b/10

tumanlan- Bulanmak: *Evveli budur kim beynide olıcağ, evvel nişâni budur ki gözleri tumanlanur* 62b/11

tur- Bk. dur- 109a/10, 165a/7, 167a/3

turaç (A.) Sülüngillerden bir kuş türü, dürrac (Tetrao francolinus) 236a/7

turb (F) Turp (Raphanus sativus) 90b/11, 96b/4, 108b/4

ṭurb yağı: Turp yağı 193b/8

ṭurı Duru 215a/1

ṭurı şu: Duru su 215a/1

turınc *Bk. turunc* 89b/2, 92a/11

turunc (A.) Turunç, narenc (*Citrus aurantium amara*) 93a/1, 99a/4, 222a/11

tüşe (A.) Göğüs boşluğunda bir salgı bezi 136a/6

tüt (F.) Dut (*Morus*)

tüt şarâbı: Duttan yapılan bir tür şerbet 95b/10

ṭut- *Bk. dut-* 199a/6, 251a/9

tütiyâ (A.) Göz hastalıklarında kullanılan, çinkodan yapılan bir ilaç 84b/7, 84b/11

tütiyâ çek-: Göze ilaç uygulamak 84b/10

tütiyâ-yı Hindî: Hint sürmesi 231b/8

tütiyâ-yı Kirmânî: Kirman sürmesi 202a/1

→ Hindistân tütiyâsı, Kirmânî tütiyâ, maḥmûdî tütiyâ

tuvâl (F.) *Bk. tûbâl*

→ bakır tuvâlî

ṭuy- *Bk. duy-* 77a/3, 147b/1

ṭuz Tuz 7a/3, 80a/4, 80b/2

→ Eflâk ṭuzı, Hindüsîtân ṭuzı, kara ṭuz, kazıma ṭuz, sağ ṭuz, yalama ṭuz

ṭuzlan- Tuzlama işi yapılmak 183a/6

ṭuzlu Tuzlu olan 89a/8, 94b/8, 170a/3

ṭuzsuz Tuzu olmayan 182b/5

tüfek Tüfek 2b/4, 5b/8, 9b/6

tükür- Tükürmek 112a/9, 210b/5

türbüd (F.) Hint kınası (*Ipomoea turpethum*) 206b/11, 214b/5, 215b/1

türbüd-i ebyâz: Beyaz türbit 284b/5

Türk Türk

Türk dili: Türkçe 194a/8, 285b/11

Türkce Türkçe: *Bu dahı bir rencdür ki gevdede kara kara belürür, aña Türkce cıgıt dërler* 294a/4

Türki Türkçe 2a/9

Türkice Türkçe 94b/9, 129b/2

türmüs (A.) Acı bakla, yaban baklası (*Lupinus termis*): *Bereng-i kâbilî ve türmüs ve türbüd-i ebyaz her birinden ikişer dirhem* 109a/5, 284b/5

tütün Duman 148a/4

U

uca Oturacak yeri, kış, sağrı: *Oñurğa boğunlarında ve ucada ve e'âlîşercdeki ya'nî baracda* 127a/2

uç (I) 1. Bir nesnenin genellikle sivri olan bitim noktası: *Şöyle bilesin kim her kemigün kim uçları kalın olur ve yumrı olur* 34b/5, 52b/3, 52b/10
2. Son: *Bir ma'nâda deryâ-yı 'ummândur, ucu ve kıyâsı yokdur* 3b/8
3. Kenar: *Yâ uzun ola yahûz bir ucu tar ve bir ucu geñ ola yahûz bir pâre eti şarkmış ola* 6a/1, 10b/3, 27b/10
uç vër- Kabarmak: *Çok olur kim bir yerde derilür, uç vërür, aķar* 90a/3

uç (II) Sebep, vesile

ucından: İçin, -den dolayı: *Zirâ kim ğâyetde terdür ve ol terligi ucından her yerde üzülmmez* 11a/9, 14b/8, 49a/1

uçķur Şalvarı bele bağlamak veya torba, kese vb. şeylerin ağzını büzmek için bunlara geçirilen bağ 43b/3

'üd (A.) Öd ağacı, koku ağacı (*Aquilaria agallocha*) 195a/6, 254a/10, 256b/7

'üd-ı belesân: Öd ağacının bir türü 196b/4, 280a/1

'üd-ı Hindî: Hindistan'da yetişen öd ağacının bir türü 282a/11

'üd-ı Kımarî: Suya teressüp etmeyen ve anavatanı Hindistan'ın Kamar şehri olan öd ağacı 208a/11

'üdü's-şalîb (A.) Şakayık diye tabir edilen bitkinin köküdür: *Buyan dibi ve gök süsen dibi ve egir ve 'üdü's-şalîb her birinden bir mişkâl* 207a/7, 211b/8

ud Utanma duygusu, haya

ud yeri: Avret yeri, edep yeri 56b/2

'ufûnet (A.) İltihap, yangı, pis kokma 81a/1

‘ufûnet-i hevâ: Hava kirliliği, havanın kötü kokması 286a/3

‘ufûniyyet (A.) İltihap 103a/6, 103a/7

uğra- 1. Yaklaşmak: *Anı boynunuñ alup buña tîmâr edesin demeyesin, degme gez yöresine uğramayasın* 30a/7

2. Değmek: *Od göyündürmekliğine ve ne tîz nesne kim maķ‘ada veya rahma uğraya* 182b/9

uğrı Hırsız: *Dicle ırmağı kenârında bir kâfile yatur-ıdı, gece-y-ile bir uğrı* 5a/10, 5a/11

uğun- Soluğu tıkanmak: *Kımıldanmaya şaklanıbildüğü kadar ve dahı kaķımaya ve uğunacaķ iş işlemeye* 14a/3

uğurla- Çalmak 5a/10

‘uķâb (A.) Kartal, tavşancıl kuşu (Aquila) 236a/6

ûlâ (A.) Birinci, ilk

→ kuvvetü’l-muğayyireti’l-ûlâ, merhem-i ûlâ

ulaş- Varmak, ulaşmak 130b/7, 131a/2, 132a/8

ulaşdur- Ulaşmasını sağlamak 158a/7

ulaşıķ / ulaşıuķ Bitişik 127a/10, 127b/1, 129a/2

ulu Ulu, büyük 136b/4, 139b/4, 140a/4

um- Beklemek, temenni etmek 38a/7

umma Ummak işi 38a/7

‘ummân (A.) Büyük deniz

→ deryâ-yı ‘ummân

umûr (A.) İşler

umûr-ı tabî‘iyye: Doğal işler 114a/6, 114b/5, 119b/6

un Un 13a/2, 71a/7, 80b/5

un ét-: Un haline getirmek 71b/6

un ôzi: Nişasta 83b/8, 86a/7, 97b/8

‘unnâb (A.) Hünnapgillerden, yenilen meyvesi için özellikle Batı ve Güney Anadolu’da yetiştirilen dikenli bir ağaç, çiğde ve bu ağacın meyvesi (Zizyphus jujuba) 95b/9, 101a/5, 102a/9

→ şarâb-ı ‘unnâb

‘unşul (A.) Adasoğanı (Sicilla maritima)

→ başal-ı ‘unşul

‘unşulî (A.) Adasoğanıyla ilgili

→ sikencübîn-i ‘unşulî

unut- Unutmak 37a/2

unutsaklık / unutsaklık Unutkanlık, nisyân: *Menfa‘atı kulağ içinde baş
bart olsa giderür ve unutsaklığı dahı giderür* 155a/8, 205a/3

ur Yumru, tümör, neoplazma 2b/9, 9a/10, 74a/1

ur- 1. Vurmak, çarpmak: *Şokuldaya ve şoluğunu güc-ile ala ve eli-y-ile ura,
anuñ şakırdısını duyar* 28a/8, 56a/4, 57b/6

2. Sürmek: *Ol çıkuk kim domalmışdur, anuñ ‘ilâci budur kim
mu‘tedil yağ-ıla urasın, tâ yumşanınca* 52a/9, 62b/7, 68a/8

→ el ur-, fetil ur-, melhem ur-, merhem ur-, mîl ur-, sünger ur-, taş
ur-, yaqu ur-

urğan Kalın ip 17a/4

‘urûk (A.) Damarlar 224a/9

‘urûk-ı ğayr-ı zâvârib: Hareketsiz damarlar 124a/4

‘urûk-ı şabbâğîn: Bk. zerde-çüb

‘urûk-ı zâvârib: Hareketli damarlar 124a/6

‘urûk-ı şufur (F.) Sarı ağaç, zerde-çâv kökü 277a/7

urul- Vurulmak 27a/2, 64a/9

Urum Rum

Urum dili: Rumca 177a/4, 194a/8

‘uşâre (A.) Özsu, sıkılan şeylerden çıkan su 213b/8, 214a/4

→ afsentin ‘uşâresi

uşkûf (A.) Bir tür ilaç terkibine verilen ad 14a/11

uşkulofenderyûn Kebere dibi 260b/4

uşkuṭurî (Yun.) Sabır otunun bir türü

→ şabr-ı uskuṭurî

uşlu Akıllı, zeki 17a/3

‘usr (A.) Güçlük, zorluk

‘usru’l-bevl: İdrar zorluğu 272a/5

ustuhudus (Yun.) Karabaş çiçeği (Lavandula stoechas) 82a/4, 207a/9,
211b/11

→ ma‘cûn-ı ustuhûdus

uşûl (A.) Kökler, ilaç yapımında kullanılan çeşitli bitki kökleri

→ şarâb-ı uşûl

uşûlî (A.) Köklerle ilgili

→ sikencübîn-i buzûrî ve uşûlî

‘uş‘uş (A.) Kuyruk sokumu, kuyruk: *Üç pâre sünnükden telîf olupdur ve üç ‘uş‘uşdur* 129b/3

uşacuk Ufacık 137a/4, 137b/2, 168b/6

uşak (F) Çadıruşağı diye tabir edilen zamk adıdır, istiska hastalığına faydalıdır 189b/8, 218b/6, 219a/4

uşak Ufak, küçük 68b/10, 141a/1

uşne (A.) Ağaç yosunu, ketencik (Mescus aboreus) 195a/5, 279a/11

‘Uşşâb-nâme (ö.i.) Eser adı 8a/9

uvacuk Ufacık 68a/5, 126b/6, 217b/1

uvağ Ufak, küçük, kırıntı 10b/10, 14b/6, 15b/5

uvağ uvağ: Ufak ufak 280a/7

uvan- Kırılmak, parçalanmak: *Yanbaşı uvandığı vaqt şakırdısı ola, çak omuzuñ gibi ve kısa olur* 34a/6, 94a/4, 167b/2

uvanuk Kırık: *İkinci bağarsuk deşügidür, üçinci bel uvanuğıdır, dördünci kavuk deşügidür* 5a/2

uvat- Ufaltmak, ufalamak, kırmak, parçalamak 17b/6, 18a/4, 237b/10

uyan- Uyku durumundan çıkmak 209a/2

uyku Uyku

uyku getir-: Uyku getirmek 220a/7

uykusı gel-: Uykusu gelmek 210b/2

uykusuz Uykusuz 265a/2

uykusuzluk Uykusuzluk 248b/10

uyluk Kalçadan dize kadar olan bacak 143a/2, 156b/4

uyu- Uyumak 112a/11, 113b/3, 209a/2

uyuc Kuyruk sokumu: *Ammâ oñurgadağı ve uyucdağı ve e‘âlî şercdeki otuz pâre sünnüklerin yedisi* 129a/7

uyuş- Uyuşmak, uyuşuk duruma gelmek 32b/7, 38a/2, 149a/1

uyuşma Uyuşmak işi 233b/9

uyuşuk Uyuşuk 38a/4, 74b/6

uyuz Uyuz hastalığı 81a/2, 107a/6, 107b/11

→ baş uyuzu, Firenk uyuzu, 'ilâc-ı Firenk uyuzu, kuru uyuz

uz 1. Ustaca, münasip, uygun, muvafık, doğru: *Cerrâh olan kimsenün avadanlığı uz ve arı gerekdür* 4b/9, 23a/11, 34b/8

2. Usta, mahir, hazık, tecrübeli, dikkatli, uyanık: *Cerrâhlığa 'ilm-i zâhir dërler ve dahı cerrâh olan kimsenün eli uz ve gönli düz gerekdür* 3b/10, 17a/3

uza- Uzun duruma gelmek, boyu büyümek 85b/10, 85b/8

uzadı Uzunlamasına 10b/1

uzadıya Uzunluğuna, uzunlamasına 74b/1

uzan- 1. Uzamak: *Anı yerine kımak kolaydur ve teşhîş etmesi dahı, zîrâ kim enleri uzanur* 50a/6, 162b/1

2. Bir şeye erişmek için vücudunu o şeye doğru yöneltmek: *Hîç devşürilmez ve devşürülürse hîç uzanmaz* 55b/9

3. Yayılmak: *Omuz üstinden gelen tamaruñ bir kısmı koluñ taşıra yüzinden uzanur* 137b/5, 140a/9, 141a/7

uzanma Uzanmak işi 41b/9

uzat- 1. Uzamasını sağlamak: *Bir yakı dahı kim cemî' sinirleri ve enleri ve kemikleri yumşadur ve uzadur* 162a/9

2. İleriye doğru yöneltmek: *Sınuğı yerleşdüresin, şol tarîk-ile kim evvelayağını uzadasın* 36b/3, 48a/3, 48a/11

3. Gereğinden fazla sürdürmek: *Anuñ gibide gerekdür kim uzatmayasın, becit dutasın* 55b/11

uzluk Uсталık, maharet: *Ve dahı çeke uzluğ-ıla, zîrâ kim uzluğ-ıla çekmemekden teşennüic hâşıl olur* 13b/3, 23b/9, 27b/6

uzun 1. İki ucu arasında fazla uzaklık olan, kısa karşıtı: *Yâ bir pâre eti alınmış ola yâ uzun ola yahüz bir ucu tar ve bir ucu geñ ola* 6a/1, 35a/7, 53a/9

2. Uzunluk: *Ol kim üzük olur, ba'zı kez uzunına olur ve ba'zı kez uzunına olmaz* 10a/1, 10a/3, 218b/11

3. (İnsan için) Boy: *Bir tîmârî dahî oldur kim anuñ gibi bolıcaq, bir uzun kişi ki ol hastadan haylî uzun ola* 44b/4, 44b/6

uzunluğ Uzunluk 13a/8, 17a/9, 34a/3

‘uzv / ‘uzuv (A.) Uzu, organ 65b/9, 114b/8, 116b/12

→ nefis-i ‘uzv, re’is ‘uzv

‘uzvî (A.) Uzuyla ilgili

→ mu‘tedil-i ‘uzvî

Ü

üç Üç sayısı 6b/5, 12a/6, 13a/6

üç yüz Üç yüz 163a/6, 164a/3, 166a/2

üçer Üç sayısının üleştirme sayı sıfatı 71b/9, 90a/11, 90b/5

üçinci / üçüncü / üçüncü Üç sayısının sıra sıfatı 5a/2, 19b/11, 51a/2

üfür- Üflemek 46a/8, 86b/1, 200a/2

ügrü- Sallamak: *Küçücük oğlancıklarda beşigin ügrüdüklerinden beşik içinde az nesneden omuzu çıkar* 44b/2

ümiz (F) Ümit 11b/8, 51b/1, 102b/4

ümizin kes-: Olmasını ummaktan vazgeçmek 57b/2, 64a/3

ümm-i câfiye (F) Beyin bölgesindeki zar 130b/5

ümmü’d-dimâğ (A.) Beyin bölgesindeki sinirler 145a/8

ün Ses

ün vër-: Seslenmek 250b/8, 251a/7

ünşâ (A.) Dişi, kadın 123b/8, 125a/7

ünşeyeyn (A.) Yumurtalıklar, testisler 120a/11, 120b/6, 121b/11

ünük Hançere

→ kızıl ünük

üseylim (A.) Serçe parmak ile yüzük parmağı arasındaki damar 137b/10, 156a/11

üst 1. *i.* Bir şeyin yukarıya bakan yüzeyi, alt karşıtı: *Şöyle bilesin kim burun kemirdegi üstindeki berkdür ve muhkemdür* 25b/6, 31b/5, 44a/10

2. *i.* Bir şeyin aşağı sayılan yerine göre yukarı tarafı: *Andan ölen çoğı şusuz ölür ve öldüğinden şonra yüreginin üstü kararur* 9a/5, 21b/9, 32a/3

3. *i.* Bir şeyin dış yüzü: *Balgâmdan ve a'zâ ve beden azmağdan olur ve yumrıcağ olur, azar, üsti yarılr 58a/4, 66b/11, 109b/3*

4. *sıf.* Yukarıda bulunan: *Omuz üstinden gelen tamaruñ bir kısmı koluñ taşıra yüzinden uzanur ve üstün koluñ üstine çıkar 137b/5*

→ baş üstine

üstâd / üstâz (*F.*) Üstat, herhangi bir bilimde yetkin kimse 3b/5, 6a/6, 7b/4

üstîn *Bk. üstün* 61a/3, 140a/6

üstübü (*Yun.*) Üstüğü 6b/4

üstün Üst, üstteki 69a/10, 128b/11, 132a/4

üstün çene: Üst çene 126b/9, 127b/9, 128a/5

üstün dudak: Üst dudak 130b/1

üşen- Çekinmek, korkmak 85a/8

üşendür- Tâciz etmek, tedirgin etmek, rahatsız etmek 95a/6, 96a/10, 105a/8

üvengülen- Kaşınmak 190a/7

üzere Gibi, olduğu biçimde 5a/4, 61a/9, 73a/6

→ 'âdet üzere

üzerine 1. Üstüne: *Tâze yaranuñ üzerine tirementine ve yumurdaşarusını ve birez tuz birle karışdurup 7a/2, 7b/6, 8b/6*

2. -den sonra: *Süd gibi ola, andan birbirine qaralar, kulağa ısıcaqla tamzurular, üzerine yatalar 88a/6*

→ depesi üzerine

üzerlik Üzerlik otu, harmal, harmel (Peganum harmala) 84a/8

üzil- *Bk. üzül-* 68b/5

üzñ (*A.*) Kulak

→ hâlefü'l-üzñ

üzük Kopuk, ayrık: *Ol kim üzük ola ba'zı kez dibelik üzük olur ve ba'zı kez dibelik üzük olmaz 10a/2*

üzül- 1. Kopmak, koparılmak, kırılmak: *Ba'zısınuñ iligi üzülür ve andan çoğı ölür, şağalmaz, zîrâ kim gâyetde terdür ve ol terligi ucından her yerde üzülmez 11a/10, 11a/8, 68b/9*

2. İyileşmeğe yüz tuttuğu halde yeniden hastalanmak: *Bu yağ-ıla ben çok hasta timâr eyledüm ammâ gâliz gıdâlardan yine üzülür 290b/9*

üzüm Üzüm (*Vitis vinifera*) 57a/3, 95b/8, 95b/11

üzüm suyu: Üzümden elde edilen su 246a/10

→ kara üzüm, karaca üzüm, kıızıl üzüm, kıuru üzüm

V

vâcib (A.) Yapılması gerekli olan 4b/4, 16b/4, 16b/8

vâcib ol-: Yapılması gerekli olmak 3b/2, 14a/8, 15b/9

va'de (A.) Süre, mühlet 12b/2

vahşirek-i Horāsānī: *Bk. Horāsānī* 216a/8

vaḳıyye (A.) Okka, vukiye 165b/7, 167a/11, 172b/8

vâḳi' (A.) Olan, vuku bulan

vâḳi' ol-: Meydana gelmek 5b/7, 7a/11, 7b/11

vakt (A.) Vakit, zaman 14a/5, 16a/1, 17a/10

vakt-ı hâcet: İhtiyaç zamanı 186b/6

vaktü'l-ibtidâ: Başlangıç zamanı 151a/9

vaktü'l-inhiṭât: İniş, düşüş, gerileyiş zamanı 151b/2

vaktü'l-intihâ: Bitiş zamanı 151a/11

vaktü't-tezâyüd: Çoğalma zamanı 151a/10

→ hâcet vaktında, her vakt, ne vakt, ol vakt, şehir vaktı

vaktı ki Ne zaman 245b/10

vallâhu a'lem (A.) Allah bilir 145a/2, 150a/5, 200b/10

vallâhu a'lem bi's-şavâb (A.) Doğrusunu Allah bilir 9b/3

var Mevcut olan (şey) 5b/10, 6a/3, 11b/11

var- 1. Ulaşmak: *Bir pâresin aşâğaya çekesin, tâ ki yerine vara.* 25a/1, 27a/7, 27b/2

2. Gitmek: *Zeyt yağın katalar, tâ ki süci gide, andan hammâma vara, şu-y-ıla yuya* 88b/6, 99a/4, 107a/3

vardukça: Gittikçe 98b/3, 286b/1

→ fesâda var-, kıarın var-, yabana var-

varaḳ (A.) 1. Yaprak

2. Çekiçle dövülerek ince duruma getirilmiş altın, gümüş vb. madeni levha: *Tedbiri, kırşunı varaḳ gibi döğeler, üzerine vuralar, bağlayalar* 105a/3, 234b/9

varak-ı âs: Mersin ağacının yaprağı 204a/3, 204a/7, 239a/4

varakū'l-ğār: Defne yaprağı 194b/10

vārid (A.) Gelen, vasil olan

vārid ol-: Gelmek, erişmek 152b/2

varsama Yaprakları nane gibi güzel kokulu olup bazı yemeklere konan bir bitki, barsama: *Nilüfer ve dahı benefşe ve varsama üçer dirhem alalar* 165a/2

vaşalikhun (Yun.) Bir tür merhem: *Urum dilince vaşalikhun dërler, bu merhem Cālinūsūn terkibidür* 177a/5

vaşf (A.) Nitelik

→ zā'idū'l-vaşf

vāşıl (A.) Ulaşan, erişen

vāşıl ol-: Ulaşmak, erişmek 1b/6

vāşıta (A.) Aracı, iki şeyi birleştiren şey 122a/10, 145b/5, 145b/6

vaşak Çadıruşağı otu ve bundan elde edilen zamk 174a/3, 174b/2, 174b/7

vaz' (A.) Koyma, konulma 143a/4, 144a/8, 144b/2

→ marāzu'l-vaz'

vazgel- Vazgeçmek: *Eger kim itivêrmek-ile yerine varıamaz-ısa vazgelesin* 40b/7

ve (A.) Ve 1b/3, 2a/2, 2a/10

→ melhem-i Boğraç ve Soğraç, merhem-i Boğraç ve Soğraç

vebā (A.) Öldürücü bir hastalık, taun

vebā günleri: Vebanın yaygın olduğu zamanlar 99b/9, 209a/5

vec' (A.) Ağrı, sızı

vec'-i mefāşıl: Eklem sızısı 197b/9, 209b/10

vec'ū'l-mefāşıl: Eklem sızısı 195a/3, 268b/2

vech (A.) Tarz, biçim, yol 115b/8, 144a/4

vedec (A.) Şahdamarı

vedec-i gā'ir: Boynun iç tarafındaki damar: *Boyunuñ iç yüzindeki a'zāyı şuvıra ve buña vedec-i gā'ir dërler* 137a/5

vedec-i zāhir: Boynun dış yüzündeki damar: *Gözde ve burunda yayılır, tã ki bu a'zâları şuvıra ve buña vedec-i zāhir dërler* 137a/9

velî (F.) Ama, fakat, lakin 99a/2, 153b/10

velikîn (F.) Ama, fakat, lakin 148a/3, 269a/4

ver- Bk. *vêr-* 101b/6, 108a/2, 148b/4

vêr- 1. (Bir şeyi bir kimseye) İletmek, eriştirmek: *Eger kim harâreti olur-ısa lîmûn ve temîrhindî şarâbı vèreler ammâ çig şu katmayalar* 6b/9, 14a/6, 14b/1

2. Bırakmak, bağışlamak: *İmdi saña bir yâdigârım vardır, gerek kim anı saña vèrem ve sen anı key şaklayasın* 110b/10

3. Katmak: *Kimi dil üstündeki perdeye yayılır ve dile zevk hissin vèrür* 130b/2, 130b/7, 132a/8

4. Kazandırmak: *Ma'deye kuvvet vèrür ve ta'âmı hâzm eder* 283b/10

5. Koymak: *Diledi ki bu kitâbı 'Alâ'im-i Cerrâhîn dèyü ad vèrüp Türkîye tercüme êde* 2a/9, 198a/3

→ aman vèrme-, âvâz vèr, bedeni fesâda vèr-, cân vèr-, fâ'ide vèr-, göze cilâ vèr-, hâlel vèr-, harâba vèr-, uç vèr-, ün vèr-, zahmet vèr

verd (A.) Gül

verd-i ahmer: Kırmızı gül 205a/9

verd-i yanca: Yonca gülü 225a/4

→ şâf-ı verd, şarâb-ı verd-i tarî, zerr-i verd

verem (A.) Apse, tümör, ödem sebebiyle oluşan şişlik: *A'zâda verem çıksa çıban derler* 100a/10, 101b/4, 103b/7

→ bişmez verem, şovuğ verem

vèribi- Göndermek: *Gıdâyı tağyîr eder ve her bir 'uzva gıdâyı müşâbehet-ile vèribir* 121b/6

verîdî (A.) Toplardamarla ilgili

→ şiryân-ı verîdî

ves Huy, davranış 150b/4

vesenc (F.) Dağ kişnişi, dağlarda taş üzerinde biten, limon gibi kokan bir bitki 227a/3

veter (A.) Kasları hareket ettiren kiris: *Velikin aşğa ucından bir cism biter kim aña veter dèrler* 141b/8

veyâ (F.) Veya, ya da 8b/6, 19a/8, 69b/2

veyâhûz (F.) Veyahut 20b/5, 21a/5, 21b/2

vezn (A.) Tartma, tartı 277a/9

vidâceyn (A.) Boyun kara damarları: *Onüçüncü ve ondördüncü tamarlar boğaz altında iki tamarlardur ki anlara vidâceyn derler* 155b/10

vukûf (A.) Bir durumda olduğu gibi kalma

→ sinnü'l-vukûf

vur- 1. Elini veya elinde tuttuğu bir şeyi bir yere hızla çarpmak: *Ol tomruğa başalar ve dahı sen ol çağsır-ıla iki elün-ile muhkem vurasın* 18a/11

2. Sürmek: *Bu dört eczâyı yumurda ağına katasın, yoğurasın ve merhem eylesesin, kettân üstübüsi-y-ile vurasın* 6b/4, 7a/4, 7b/6

3. Dayamak: *Ol iskemliye oturdasın ki ol iskemlinün iki delügi ola arkasından yaña ve ol tahtayı ol çıkık üzerine vurasın* 52b/7

4. Takmak: *Tedbiri: Evvel hammâmda hırızma vuralar ve kere-y-ile saçın kazıyalar* 81a/3

5. Yapıştırmak: *Eger ki gitmezse her yañağına dörder sülük vuralar, kanın çekeler* 89b/1, 97a/2

6. Darbe yemek: *Eger ki vurmağdan ya düşmekden aşağıya çeñe ayrılırsa tüzcek yağı edeler* 93b/11

→ düğün vur-, edviye vur-, fetil vur-, oda vur-, sülük vur-, sünger vur-, tılâ vur-, yağı vur-, yağı vur-, yumruk vur-

vuşâk (F.) *Bk. vaşak* 160a/7, 183b/9

vücüd (A.) Vücut 168a/4, 180b/2, 244b/1

vücûda getür-: Yaratmak 1b/2

Y

ya / yâ (A.) Ya, veya 4b/9, 6a/10, 22b/11

yâ.... yâ (yahûz): İki kelimeyi, iki kelime öbeğini veya iki cümleyi birbirine bağlar 5b/11, 13a/6, 64b/9

yaban 1. Issız, kır

2. Kendiliğinden yetişen, yabanî: *Alalar yabanda veya büstânda biten sezâb ve büre-i İrmenî ve turb tohmın* 231a/9

yaban yer: Çöl, kır: *Ve ammâ yaban yerler ihtilâfi budur kim* 152a/1, 152a/11

yabana var-: Aptese çıkmak, dışarı çıkmak 110a/2

yaban soğanı: Adasoğanı 274b/9, 280a/6, 280b/11

yâbis (A.) Kuru, eski mizaç teorilerinde kuru tabiatlı karakter

→ bārid ü yābis, ḥār u yābis, mī‘a-i yābis

yābise (A.) Yābis kelimesinin aynı anlamdaki müennesi

→ kesīre-i yābise

yād (F.) Anma, hatırlama

yād ét-: Anmak, hatırlamak 2a/10

yādigār (F.) Bir kimseyi, bir olayı hatırlatan nesne 110b/9

yāfūḥ (A.) Bingıldak, başın en üst ve orta kısmında bulunan hassas yer
127a/4

yağ Yağ 3a/5, 8b/4, 9b/1

→ acı bādām yağı, bādām yağı, belesān yağı, benefşe yağı, defne yağı, ferfiyūn yağı, ķōz yağı, ķurbağa yağı, kirpi yağı, nergis yağı, nīlūfer yağı, şıfat-ı yağı, şīrūğan yağı, ıtorak otı yağı, ııurb yağı

yağla- Yağ sürmek 25b/3, 41a/6, 47b/9

yağlan- Yağlama işi yapılmak, yağ sürülmek 289b/9

yağlı / yağlu İçinde veya üzerinde yağ bulunan 8b/4, 24a/2, 119a/3

yağmur Yağmur

yağmur suyu: Yağmur yağarken bir kapta toplanan su 227a/9, 228a/10, 228b/5

yağrın Sırt, sırtın yukarı kürek kısmı: *Ve eger kim göresin bu çıķıķı iki yağrın arasında ola yāḥūz enseye yakın, anuñ tīmārı böyledür* 54a/11, 157a/2

yāḥūd / yāḥūz (F.) Yahut 4b/9, 6a/1, 25b/8, 237b/8

yaķ- (I) 1. Yanmasını sağlamak: *Bir kene başını kesesin ve bir bakır paresi üzerinde yakasın* 75b/1, 87b/4, 89a/1

2. Tedavi etmek amacıyla doku, damar vb. dağlamak: *Eger söyünmezse üzerine şekker koyalar ve demürcük-ile kıtırak yakalar* 100a/5, 100a/7, 202b/1

yaķ- (II) (Yakı, kına vb.) Uygulamak: *Karışduralar, yoğuralar, bir pāre beze yayup başa yakalar* 165a/7, 179a/5, 260b/1

yaķı Bk. *yaķu* 13a/5, 17b/9, 21b/10

yaķı vur-: Bk. *yaķu vur-* 12b/1, 31b/1, 33a/11

yaķın 1. Arada az mesafe bulunan: *Bir ıtop öninden kıoyasın ve şarasın, kıasıķına yakın ola* 34b/3, 35a/4, 35a/8

2. Benzeyen, andıran: *Ol üç nev'den bunuñ ḥarāreti artuķdur ve*

ṭabī'atı aḡu ṭabī'atına yakındur 117b/2, 152a/6

3. Zaman bakımından uzak olmayan: *Bu sinnüñ intihâsı yigirmi yaşuñ yakınına degindür* 124b/1, 124b/5, 154a/9

yakın ol-: Arada az mesafe olmak 22b/10, 58b/8, 136b/1

yakışdur- Yakıştırmak 69b/11

yakū Yakı, bazı hastalıkları tedavi etmek amacıyla bir bez üzerine yayılıp deri üzerine uygulanan, beden ısıyla vücuda yapışan, koyuca lapa 3a/3, 12b/11, 14b/4

yakū eyle-: Yakı hazırlamak 166a/5

yakū ét-: Yakı hazırlamak 65a/9, 65b/3, 66a/1

yakū ur- / yakū vur-: Yakı yapıştırmak 15a/7, 18a/2, 28a/11, 31b/9

yakū-yı kebîr: Bir tür yakı 162b/5

yakū-yı mübârek: Bir tür yakı 161b/3

→ ıssı yakū, şîfat-ı yakū

Ya'kūb (ö.z.) Hipokrat'ın bir talebesinin adı 110b/6, 110b/7, 110b/11

yala- Yalamak 212b/11

yalama (I) Güneşten ya da hastalıktan dudakta beliren yara, dudak yarığı: *Oñulmaz yaralara ekeler ve yalamaya ve diş diblerinüñ etleri yense ve aḡız aḡrısına* 237a/9

→ zurûr-ı yalama

yalama (II) Yalamak işi

yalama tuzu: Kayatuzu: *Yaşı çok akarsa yalama tuzu kendü sidügi-y-ile ezeler* 84a/9, 220a/10, 220b/3

yalan Yalan

yalan söyle-: Gerçeğe uymayan şeyler söylemek 5a/3, 62b/1

yalıñuz / yaluñuz Yalnız 33a/1, 40b/1, 49a/5

yan 1. Yan, taraf, yön 6a/7, 11b/11

2. Görüş, fikir: *Ebū 'Alī Sīnā ve Cālinūs yanlarında kemikler hürdelerini çıkarmak vācibdür* 16b/3

yan- 1. Yanmak, kavrulmak: *Beş dirhem yanmış şāb, beş dirhem zeytün yaḡı, bir dirhem jengār* 199b/4, 202a/6, 226a/10

2. Vücutta aşırı sıcaklık hissetmek: *Öldüğinden sonra yüreginiñ üsti kararur, yanḡunu ve ḡarāreti çok olduğundan yanar* 8a/5, 9a/6, 11b/1

3. (Isı sebebiyle) Vücutta bir yeri kızarmak, yara olmak: *Issı oda yanmış gibi kabarcuk olsa, anuñ 'ömri yedi gün ya on altı gündür* 2b/10, 113a/1

4. Bir yerinde yanığa benzer acı duymak: *Diş diblerinin etleri yense ve ağız ağrısına ve bunun gibi hûrelere ve âkile yaralara* 237a/10, 239a/3, 254a/1

yaña Taraf, yön, cihet 20b/9, 29a/2, 39a/11

yañaq Yanak 89b/1, 128a/2, 132a/9

yanbaş Kalça kemiğinin üst başı, uca: *Yanbaşındağı yaşşı kemigün şınuğın beyân eder* 33b/11, 105a/3, 129a/11

yanğun Yangın, yanmış 221b/11, 224a/2, 225b/11

ya'nî (A.) Yani 9a/2, 22a/6, 43b/8

yanğun Bk. *yanğun* 9a/5

yañlış Yanılgı, hata 7b/5, 10b/1

yanuq Yanık 11b/2

yap- Hazırlamak 270a/10

yapağı Kırkılmış koyun yünü: *Gerekdür kim bir büyük top düzesin yâhüz bir yapağı koyasın koltuğı altına* 27a/9

yapıl- Kapanmak: *Şöyle bilesin kim çeñe çıkugının nişanı oldur kim ağır açılır, yapılmaz* 39b/11

yapış- 1. (Bir şey bir yere) Ayrılmayacak şekilde tutunup kalmak: *Boğazda süñük yapışsa yâ yılan yâ keler gitse* 96a/8

2. Aralık bırakmayacak şekilde bitişmek: *Süñük süñüğe yapışur ve et ete yapışur ammâ siñir siñire yapışmaz* 5a/7, 8b/6

3. Sıkı sıkı tutmak, sarılmak: *Şoñra iki elüñ-ile olşınuğa yapışasın ve kımıldadasın* 15b/7, 28b/4, 39a/6

yapışabil- Yapışma olasılığı bulunmak 28b/5

yapışdur- Yapıştırmak 21a/8, 81a/8, 83b/9

yapışuq Yapışık 149a/2

yapraq Yaprak 64b/5, 65a/7, 65b/10

→ mersin yaprağı özi

yapuş- Bk. *yapış-* 5a/8

yar- 1. Kesip açmak, delik açmak: *Yarasın ve ol katı hırdeyi arıdasın ve kalanını yerlü yerine koyasın* 15b/10, 19a/4, 19a/8

2. Ortadan ayırmak, bölmek: *Ya kâmiş bulursañ ortadan yarasın
barmağ üzerine göre ve yakı vurasın* 33a/11

yara Vücutta meydana gelen yarık, kesik veya çiban 2b/1, 3a/10, 3b/1

yara- Yarar sağlamak, faydalı olmak 169b/1, 183b/5, 190a/1

yaradıl- Yaratılmak 142a/5

yaramaz Uygunsuz, zararlı, fena, kötü 83b/5, 102b/5, 158b/4

yaramaz ol-: Kötü olmak 158a/4

yaramazlık Fenalık, kötülük 215a/6

yarar Faydalı 4a/1

yarar ol-: Faydalı olmak 158b/6, 180b/5

yarasa Yarasa (Vespertilio) 84b/11

yarasa südüğü: *Bk. şirzek* 229a/8

yarat- (Allah) Yoktan var etmek, halketmek 28a/2, 41b/10, 42a/1

yardım Yardım, muavenet

yardım ét-: Destek olmak 146b/10

yardımlaş- Karşılıklı yardımda bulunmak 145a/2

yarı Yarı, yarım 87a/11, 99a/4, 242b/3

yarık *Bk. yaruğ* 10b/2, 21a/2

yarıl- Üzerinde yarık veya yara açılmak 26b/3, 87a/8, 99a/7

yarım Bütün bir şeyin ayrıldığı iki eşit parçadan her biri 166a/11, 166b/8, 173a/10

yarım baş ağrısı: Başın bir tarafında ve genellikle şakak ve göz çukuru bölgelerinde hissedilen şiddetli ağrı, migren 205a/1, 220b/9

yarındası Ertesi, ertesi gün: *Bir kez yeyeler, ol gece ve yarındası gelicek hemân
şerbetler içeler* 210b/11

yarpuz Ballıbabagillerden, çiçekleri birbirinden ayrı halka durumunda, nane türünden, kısa saplı, az veya çok tüylü, güzel kokulu bir bitki (Mentha pulegium) 162b/6, 164b/7, 167a/2

yarpuz suyu: Yarpuzdan elde dilen öz su 251b/2

yarı *Bk. yarı* 224a/4, 272a/1

→ dün yarusı

yaruk 1. Yarılarak açılmış veya aralık durumuna gelmiş yer, çatlak, rahne 20a/11, 23b/6, 24a/10

2. (Metinden anlaşıldığına göre) Bir tür kırık: *Ve şol şınuk kim uzadı ola, aña yariķ dërler* 10b/2

yaşducaķ Yastık 31b/5, 57b/5

yaşduk Yastık 7a/10, 12b/1, 13a/5

yaşdukla- Yastık koymak 27b/9

yâsemîn (F.) Yasemin (Jasminum) 65b/6

yaşşı Yayvan ve düz 10a/7, 17a/2, 28a/11

yaşşılan- Yassılaşımak 25b/8, 26a/8

yaşşılık Yassı olma durumu 17a/8, 52b/3, 58b/1

yaş (I) 1. Doğuştan beri geçen ve yıl birimi ile ölçülen zaman, sin: *Bu sinnüñ intihâsı otuz altı yaşuñ yaķınına degindür* 44a/2, 124b/5, 171a/3

2. Hayatın çeşitli dönemlerinden her biri: *Ammâ esnân ya'nî insânuñ yaşı dört bahşdur* 124a/10

yaş (II) 1. Islak, nemli: *Şıfat-ı yaķu, uyuz için, gerek yaş olsun gerek kuru olsun* 170a/11, 280a/5

2. Göz yaşı: *Baş ağrır ve sancar ve başın götüremez ve gözinden yaş akar* 82b/2, 84a/10, 229b/9

3. Taze: *Nohûd unı, benefşe, kıızıl gül, nîlüfer, arpa unı, yaş turınç kabı; bunları döğeler* 89b/2, 102b/10, 106b/10

→ göz yaşı

yaşa- Sağ olmak, hayatta bulunmak 154a/1, 154a/3

yaşar- (Göz için) Yaşla dolmak 84a/1, 84b/11

yaşlık Yaş olma durumu, ıslaklık 224b/1, 233b/9

yaşlu Yaşı ilerlemiş, kocamış, ihtiyar 4a/3, 38b/5, 76a/8

yat- 1. Boylu boyunca uzanmak: *Beşinci nişânı oldur ki şırtın çalkoyun yata, bir yaña dönmeye* 63b/10, 69b/7, 86b/2

2. Uyumak veya dinlenmek için yatağa girmek: *Bu merhemi kına gibi dürteler ve gözini şaķınalar, gece yata, ol cildi koparur* 48a/11, 89a/10, 91b/9

3. Hastalık sebebiyle yatakta kalmak: *Yürütmeyesin, tâ yaşı olduķı kadar gün yata, yürümeye* 15b/3, 28b/1, 36b/5

4. Geceyi geçirmek için bir yerde kalmak: *Dicle ırmaķı kenârında bir kâfile yatur-ıdı, gece-y-ile bir uğrı geldi* 5a/9

- yatırt-** Yatırma işini yaptırmak 7b/1
- yatur-** Yatırmak, yatmasını sağlamak 12a/7, 27b/1, 34a/10
- yavlağ** Pek, çok, gayet: *Beḳā-yı nev'den ötürü mebādî-i kuvā, aña yavlağ muhtâcdur* 120a/4, 120a/6, 139b/4
- yavru** Yavru 231b/6
- yavşan** Yavşanotu (Artemisia): *On dihem yavşan küli, on dirhem turb yağı, âdet üzere merhem edeler* 177a/1
- yavu** Kayıp, yitik
→ 'aqlın yavukul-
- yavuz** Fena, kötü 8b/10
- yay (I)** Zemberek: *Ve dahı anlaruñ yayı nicedür ve nice atarlar* 62a/5
- yay (II)** Yaz: *Bahâr 'ilâcı ve yay ve güz ve kış 'ilâcları nice gerekdür, anları teşhîş edüp bileler* 4b/5, 76b/5, 152a/2
- yay-** Sınırı genişletmek 48b/7, 71a/11, 160b/6
- yayıl-** Sınırı genişlemek 78a/6, 98b/3, 99b/11
- yayın balıḡu** Yayın balığı (Silurus glanis) 236a/2
- yaykan-** Yıkanmak: *Andan ḥammâma vara, şu-y-ıla yuya ve bu yaḡdan dürte, otura, derleye ve yaykana* 88b/7, 170b/9, 171b/6
- yaz** İlkbahar: *Ve bunuñ gibi iş vâkı' olıcağ ve yaz olsa ya'nî hevâ mu'tedil olsa* 22a/6, 76b/5, 152a/2
- yaz-** Yazmak 283a/11
- yazıl-** Yazma işi yapılmak 2a/4
- ye-** Ağızda çiğneyerek yutmak 64b/8, 83a/10, 89b/5
→ darb ye-, ğuşşa ye-, yemek ye-
- yê-** Bk. ye- 29b/10, 82a/5, 83b/9
→ yemek ye-
- yebrûḥ (A.)** Adamotu (Mandragora autumnalis): *Kimnûn ve bâng toḥmı ve yebrûḥ degmesinden otuz dirhem* 267a/10
- yedi** Yedi sayısı 6a/10, 22a/7, 29a/1
- yedinci** Yedi sayısının sıra sıfatı 103a/2, 116b/12, 131a/5
- yedişer** Yedi sayısının üleştirme sayı sıfatı 143a/11, 285a/10
- yedür-** 1. Yemesini sağlamak: *İriñ devşürmedin çekesin ve şol ta'âm ve edvîyeler yedüresin kim karnını şîşire* 29a/8, 70b/6, 82b/2

2. Bir şeyi başka bir şeyin içinde belli olmayacak duruma getirmek:
*Anuñ gibünüñ tīmārı ve ‘ilâcı budur kim ol nâsırın yeyici edviye
 yedüresin* 16a/6

yedür- Bk. *yedür-* 67b/1, 71a/6, 79b/10

yeg Daha iyi, yeğ 70a/2

yegrek Bk. *yėgrek* 71b/4

yėgrek Daha iyi, müreccah, efdal, elyak, üstün 1b/4, 9a/9, 237b/9

yel 1. Rüzgar: *Muḥālif ta‘āmlardan şakınalar ve yelden ve şovukdan ve şovuk
 şu içmeden şakınalar* 6b/7, 20b/1, 21b/7

2. Bağırsaklardaki gaz: *Birkaç meclis süreler ve aşşıdur istiskāya kim
 yeldendür* 259b/10, 260b/2, 278b/10

yël Bk. *yel* 66a/6, 195b/2

yël eyle- Gaz yapmak 69b/5

yëli sâkin eyle- Bağırsak gazının giderilmesi 277a/2

yelim Tutkal, yapışkan nesne, çiriş: *Şol kadar kaynadalar kim şuyı yelim gibi
 ola* 68a/7, 70b/1, 86a/9

→ balık yelimi

yelimşik Yapışkan, lüzucetli 213b/4

yemek Yenmek için pişirilip hazırlanmış yiyecek, aş, taam 100a/1, 289b/10

yemek ye- Karnını doydurmak 24a/8, 288a/8

yemek Bk. *yemek*

yemek yê- Bk. *yemek ye-* 96a/9

Yemenî (A.) Yemen’e özgü

→ şeb-i Yemenî

yemiş Meyve 65a/1, 92b/11, 192b/3

yēñi Yeni, taze 177b/4, 178b/9, 279a/9

yēñil- (I) Yenilmek 267b/5

yēñil- (II) *mec.* Bir işte, bir uğraşta başarısızlığa uğramak 74b/8

yenür baş Bir tür çıban 103a/6, 186b/7

yer- Kötülemek, zemmetmek 3b/6

yer 1. Bir şeyin, bir kimsenin kapladığı veya kaplayabileceği boşluk, mahal,
 mekân: *Her cerrâha gerek olan evvel budur kim sınığı evvel yerine
 yerleşdüre ve dahı çeke* 13b/3, 18b/8, 21a/3

2. Vücudun herhangi bir bölümü: *Ammâ bunların her birinin ayrı ayrı yerleri vardır, ammâ yara şöyle yerde gerektür kim* 5b/10, 16b/8, 17a/1

3. İz, nişan: *Ol 'alâmet gitdikden sonra dağlağı kızdurasın, ol mühre yerini birez dağlayasın, tâ ki şübheñ gide* 79a/8, 85b/6, 103a/3

4. Ülke, diyar: *Ve dahı ol memleketün tabi'atın bile, teşhîş ede, zîrâ kim yer vardır okı kâmişdandır* 61b/6

5. Zemin: *Dördüncü nişanı budur kim yere bakamaya* 63b/9

6. Durum, vaziyet: *Ve dahı yaşdukları dürlü dürlü olur, ba'zı yerde üç küşelü gerektür ve ba'zı yerde iki küşelü gerektür* 72a/7

→ ud yeri

yër Bk. yer 61b/6, 63b/9, 72a/7

yër yër: Zaman zaman 286b/2

→ yaban yër

yër bağarsuğu / yër bağırsağı Yer solucanı 48b/4, 157b/7, 162b/3

yerine Bir şeyin veya bir kimsenin yerini almak üzere 69b/10, 70b/9, 82a/2

→ yüz aklığı yerine yüz qaralığın hâşıl et-

yërine Bk. yerine 102a/11

yër şakızı Yer sakızı, kökünden kara renkli sakız çıkarılan bir ot 70b/11, 71b/8

yër soğulcanı Bk. yer bağarsuğu 59b/2

yêrlen- Yerleşmek 68b/7, 224b/1

yêrleş- Yerleşmek 34b/2

yerleşdür- Yerleştirmek 18b/2, 27a/11, 29b/4

yêrleşdür- Bk. yerleşdür- 6a/8, 11a/2, 13a/5

yerlü yerine / yerlü yërine Olması gereken yere 12b/7, 16b/7, 18b/2

yêrlü yerine / yêrlü yërine Bk. yerlü yerine 15b/10, 29b/6, 32a/7

yêrlü yerinde Olması gereken yerde 154b/3

yeşûr (A.) Uyuz 228a/1

yeşil Yeşil 235a/3, 235a/7

yeşil bilegi: Yeşil bileyi taşı 229a/2

yeşil mâzû: Bk. mâzû 244b/10

yeşil merhem: Bir tür merhem 184b/2, 187b/10

yeşil şâf: Bir tür lavman 221b/4

yet- Yetiyecek miktarda veya derecede olmak 172a/10, 173a/6, 197a/5

yetiş- Değmek, uzanıp dokunabilmek 32b/2

yètmiş Yetmiş sayısı 174b/10, 188a/6

yevmî (A.) Günlük, gündelik

→ bûre-i yevmî şâfı

yeyecek *Bk. yèyecek* 213b/11

yèyecek Yiyecek 25a/8, 91b/5

yeyici Yiyici 16a/6

yeyni Hafif, ağır olmayan 27b/4, 29b/10

yeyni ol-: Hafif olmak 44b/11

yıkıl- Devrilmek 9b/8

yıl Yıl, sene 4b/6, 30a/8, 45b/9

yılan Yılan 96a/11, 96a/8, 194a/2

yılan başı boncuğı Bir deniz böceğı kabuğı (Arum) 202b/9

yılan bıçağı Yumrulu, çok yıllık ve otsu bir bitki, yılan yastığı

(*Dracunculus vulgaris*) 80b/8

yılğın Ilgın ağacı (*Tamarix gallica*) 92b/10

yıllık Üzerinden ... yıl geçmiş 48b/10, 77a/10

yigirmi Yirmi sayısı 12a/3, 17b/10, 48b/4

yigirminci Yirmi sayısının sıra sayı sıfatı 158b/10

yigirmişer Yirmi sayısının üleştirme sayı sıfatı 181a/10, 188b/7, 196b/10

yigit Yiğit, genç, delikanlı 4a/3

yine Gene, tekrar 25a/7, 53a/6, 62a/4

yiv Birbirine bitişik olan iki şey arasındaki çizgi, derz 125b/7, 127a/6, 131a/3

yoğsa *Bk. yoğsa* 19b/6, 43a/9

yoğun Çapta kalın 135b/9, 142a/2

yoğur- Yoğurmak 6b/3, 70b/1, 82b/5

yoğurd / yoğurt Yoğurt 107b/6, 171a/2, 290b/6

yohsa Yoksa 76b/4

yok 1. *i.* Bulunmayan, mevcut olmayan şey: *Şağ yürürken âdeme çok vâkı‘ olur, ammâ şakınmağdan yègregi yokdur* 9a/9, 11a/11, 17a/5

2. bağ. Hayır: *Aña muhtelif olan saçanağın fî'li bâtil olur, yok eger ikisi bile çekerse ol 'uzv doğru durur* 142b/2, 142b/5

yoklat- Yoklatmak, el dokundurtmak: *Havâce bir veremdür ki büyük ve yumrı ve ıssı olur, el yoklatmaz* 103b/7, 111a/3

yol 1. Yürümeye uygun yer, tarik: *Eger kim ol hasta yeyni olursa bir kişi dahı anı aşğa çeke, ardından duruban ol yol-ıla neddübânda dahı olur* 45a/1

2. İçinden bir sıvı akan kanal: *Bağarsuğın çevresindeki tamarların yollarında bulunur* 135b/3, 136a/11, 136b/13

3. Usul, tarz: *Ellî dirhem mûm; mecmû'ın birikdürüp üstâd yolınca merhem edeler* 176a/9, 176b/5

→ bevl yolu, sidük yolu, şu yolu, südük yolu

yolun- Yolma işi yapılmak, çekilip koparılmak 195b/4

yon- Yontmak 16a/7, 32b/6, 58b/5

yonca Yonca (*Trifolium*) 282b/3

yonul- Yontulmak 210b/3

yorgunluk Yorgunluk 195b/1

yosun Yosun 258b/11

yönel- Belli bir yön tutmak 135a/6

yöre Etraf, çevre, civar 30a/6, 155b/4

yu- Yıkamak 18a/1, 48b/6, 75a/11

yübüset (A.) Kuruluk, eski tıp anlayışına göre maddelerin taşıdıkları varsayılan dört özellikten biri 85b/4, 115a/5, 124b/5

yud- *Bk. yut-* 25a/10, 146b/10

yufka Zayıf, ince, dayanıksız 79b/1, 126b/1, 161b/8

yufkacuk Kalınlığı az, ince 165a/11

yuhnek (A.) Tecrübe edilir, anlaşılır, öğrenilmiş olur: *Eger on defa böyle eylerlerse ishâli kavî ola, fe-yuhnek* 276a/4

yukaru Yukarı 24a/11, 35a/4, 42b/5

yukarurak Daha yukarı, daha yüksek 5a/11

yum- Kapamak 39b/11, 43b/6, 49a/8

yumabil- Yumma olasılığı bulunmak 40b/11

yumak Yuvarlak biçimde sarılmış iplik, yün vb. şey 53b/8

yumrı 1. Yuvarlak, şişkin şey: *Likin yeri yumrı kaldı, meşelâ bir ağaç aşlaması gibi* 5b/4, 34b/5, 45a/4

2. Ur, vücuttaki şiş: *Panbuğ-ıla ol yumrı üzerine vuralar, bir gece dura; kabardur* 97a/6

yumrıcağ Yuvarlak, yumru olan 80a/1, 89a/4, 109b/3

yumru Bk. *yumrı* 46b/5

yumruk Parmakların kapanmasıyla elin aldığı biçim 45a/7, 46b/3, 47a/10

yumruk vur- Elini yumruk yaparak karşısındakine vurmak 59b/9

yumrulan- Yuvarlak hâle getirilmek 78a/10, 286b/2

yumşadıcı / yumşadıcı Yumuşatıcı 4a/11, 18b/6, 41a/5

yumşak Yumuşak 26a/4, 29b/10, 41a/11

yumşaklık Yumuşaklık 144b/8

yumşan- Yumuşak duruma getirilmek 18a/4, 40b/8, 52a/9

yumşat- Yumuşak duruma getirmek 17b/8, 25b/2, 59b/10

yumurda 1. Yumurta: *On beş dirhem çiriş, yumurda-y-ıla karışduralar ve gereği gibi yakı edeler* 13a/2, 67b/2, 70a/7

2. Erbezi, husye, testis: *Beline yaşduğ kıyalar ve hâyesini bezir ile şığayalar ve yumurdayı ayırtlayalar* 70a/9

yumurda ağı / yumurda akı: Yumurta sarısının etrafındaki albümince zengin saydam madde 6b/3, 26a/11, 86a/8

→ rufedan yumurda, rufidan yumurda

yumurda şarusı Yumurtanın ortasındaki sarı kısım 7a/2, 64b/6, 80b/9

yun- Yıkanmak 29a/10, 35a/5, 92a/1

Yūnān (A.) Yunan 281b/4, 285b/9

Yūnān dili: Yunanca 2a/4, 2a/7, 67b/5

yut- Yutmak 167a/6, 206a/1, 206b/6

yuvala- Yuvarlamak 20b/4

yuvalan- Yuvarlanmak 63b/3

yuvalat- Yuvarlatmak 34a/9

yük Yük 70a/5

yüklü Gebe, hamile: *Esirgemeyesin hiç; megerki genç oğlan ola yâhûz yüklü 'avrat ola* 45b/6, 294a/8

yüklülük Gebelik, hamilelik 150a/5

yüksek 1. Belli bir yere göre daha yukarıda bulunan: *Anuñ şınıuğı şundan vâki' olur kim yüksek yerden düşmekden olur* 27a/1, 37b/11, 40a/1

2. Nomal kabul edilen seviyenin üstünde: *Bunların üzerine şara, evet düz şara, kimi alçak kimi yüksek şarmaya* 67a/3

yüksekrek Daha yüksek 69b/8

yün / yün Yün 29a/10, 35a/5, 56b/2

yürek 1. Yürek, kalp: *Andan ölen çoğı şusuz ölür ve öldüğinden sonra yüreginiñ üsti kararur* 9a/5, 62a/10, 86a/5

2. Mide, karın: *Yürek ağrısına ve yürek ditremesine ve yürek yanmağına ve ma'de yanup ta'am göyünmegine* 279b/5

yürek oynaması: Çarpıntı 158b/11, 240b/2, 279a/9

yüri- / yürü- 1. Adım atarak ilerlemek: *Meşelâ bir ağaç aşlaması gibi oldu, ammâ yürüdi, aksamadı* 5b/4, 22b/5, 55b/5

2. (Bir kimse veya nesne) Bir yöne doğru yer değiştirmek, ilerlemek: *Anuñ aşı et-ile deri arasında yürür ve çıktığı vaktin* 72b/5, 76a/4, 269a/4

3. Gezmek, dolaşmak: *Ben bir kişi buldum, on iki yıl kolu çıkmış-ıla yürümüş* 45b/9, 46a/4, 48b/11

4. Gereği gibi yapılmak: *Cerrâh olan kimesne şefkatli ve güler yüzli gerekdir ve dahı üstâd kavlince yüriye* 3b/5

yürüt- Yürümesini sağlamak 36b/4, 38b/6, 38b/8

→ karnın yürüt-

yüz (I) 1. Surat, çehre: *Eger anuñ gibi yerinde olmayacak, yüzi egri olur* 25b/1, 77a/1, 88b/2

2. Cihet, yön, taraf: *Göğsün iç yüzindeki hicâba ya'nî perdeye yayılır* 131b/2, 132b/10, 133a/1

yüz aklıuğı yerine yüz karalığın hâşıl et-: Bir durumdan şerefiyle çıkamamak, rezil olmak 62b/2

yüzi aklıuğından yüzi karası artuk-: Yüzü kara olmak, haysiyeti kırılmak, rezil olmak 5a/5

yüzi ak ol-: Bir durumdan şerefiyle çıkmak

yüz (II) Yüz sayısı 79b/5, 163a/4, 174a/7

yüzerlik Üzerlik (Peganum harmala) 94b/4, 196b/4, 217b/6

yüzin koyu / yüzün koyu Yüzü yere gelecek şekilde 51b/3, 54a/6, 54b/9

Z

zâc (A.) Sülfatlar, genel olarak sülfürik asidin bütün türlerine verilen ad
81b/3, 87a/4, 95a/5

zâc-ı Kıbrızî: Yeşil zac, Kıbrıs sülfatı 6b/1, 169b/3, 199b/8

→ şâf-ı zâcî'l-cû

za'f (A.) Zayıflık

za'f-ı başar: Görme zayıflığı 236b/2

za'firân (A.) Safran (*Crocus sativus*) 161a/4, 166a/8, 166b/5

za'firân-ı hâlîta: Safran karışımı 230a/9

za'firân-ı sel 230a/10

za'firân-ı suķûṭî: Baş ağrısı için hazırlanan bir tür terkip 236b/5

zafre (A.) Bir çeşit göz hastalığı: *Dimâğ yubûsetinden olur, gicir, zafre göz bîñarından artar* 85a/4, 85a/7, 224a/2

zâhir (A.) Meydanda olan, görünen (şey) 42b/3, 75b/9, 122b/3

→ 'ilm-i zâhir, vedec-i zâhir

zahîr (A.) Bağırsak iltihaplanması, karın bükülmesi, kanlı ishal, dizanteri
206a/3, 226b/10, 240a/8

→ kuruş-ı zahîr, şıfat-ı şâf-ı zahîr, şâf-ı zahîr

Zâhire (ö.i.) Mü'min bin Mukbil'in II. Murad adına yazdığı tıp eseri
235b/4

zaḥm (F.) Yara 65a/4, 263a/10

→ ğayr-ı zaḥm

zahmet (A.) Sıkıntı, eziyet 38b/8, 81a/1, 112b/5

zahmet duy-: Sıkıntı duymak 57b/2

zahmet ét-: Sıkıntı veya yorgunluk verecek bir iş yapmak 28b/6, 88a/6, 95b/10

zahmet ol-: Sıkıntı veya yorgunluk duymak 104a/9

zahmet vèr-: Sıkıntıya sokmak, yormak 90a/4, 110a/1, 157a/5

zâ'id (A.) Artan, çoğalan

zâ'id ol-: Artmak, çoğalmak 237a/8

zâ'idü'l-vaşf: Niteliğin artması 217b/3

za'if (A.) Güçsüz, kuvvetsiz 157a/8, 232b/10

za'if ol-: Güçsüz olmak 64b/7

za'iflûk Zayıflık, güçsüzlük 110a/2

zâ'il (A.) Sona eren, yok olan

zâ'il ol-: Yok olmak 14a/9

zamād (A.) Yara için hazırlanan lapa: *Sikencübîn şerbeti birle vèreler kim içe ve boğazına bu zamādı eyleyeler* 259b/5

zamān (A.) 1. Zaman, vakit: *Niçe zamān yüzünkoyu ve yakı vurasın* 53a/1, 75b/6, 171b/5

2. İçinde bulunulan devir: *Ğoca ol kişidür kim işbu zamānda altmış yıl yaşamış ola* 154a/3

3. Devir, dönem, çağ: *Rivāyet ederler ki bu maraz tā Nūh zamānındandır* 286a/1

→ bir zamān

zamāne (A.) Devir, zaman 285a/6

zamāne kavmi: Şimdiki insanlar 219a/7

zan (A. zann) Düşünce, görüş, fikir

zann-ı menfa'at: Menfaat düşüncesi 123a/10

zarar (A.) Zarar 40a/10

zarar getür-: Zarar vermek 16a/11

zarar érür-: Zarar vermek 153a/8, 153a/9

zarar ét-: Zarar etmek 30b/2, 203a/4

zarar ol-: Zarar olmak 4b/10, 23b/8, 76b/9

zarf (A.) Kap, kılıf, mahfaza 173b/9, 174a/5, 281b/1

zarūrī (A.) Mecburi, zorunlu 151b/4

zarūriyyāt (A.) Mecburi olan şeyler 151b/4

zātü'l-cenb (A.) Akciğer veya göğüs zarı iltihabı 255a/7

zāt (A.) Bir şeyin ta kendisi 148b/10, 149a/7

zāt-ı 'ırķu'n-nisā: Siyatik hastalığı 268b/2

zavārib (A.) Nabız damarları

→ 'urūķ-ı ğayr-ı zavārib, 'urūķ-ı zavārib

zebed (A.) Köpük

zebed-i baħr: Deniz köpüğü 235b/9

zebedü'l-baħr: Deniz köpüğü 227a/2, 228b/9, 231b/3

zebedü'l-ķavārīr: Sırça köpüğü 229a/8

zebīb (A.) Kuru üzüm

→ 'inebü'z-zebīb, 'inebü'z-zebīb şuyı

zecneyn (?) 218b/10

zeheb (A.) Altın

→ habb-ı zeheb, şıfat-ı habbü'z-zeheb

zehr (F.) Zehir

zehr-i hayvânî: Hayvanî zehir 102a/11

zeker (A.) 1. Erkek: *Ammâ zeker-ile ünşâ arasında fark etmek oldur kim erüñ harâreti ve yubüseti artuğdur* 123b/8, 125a/7

2. Erkeklik organı: *Ya'nî şofradagı saçanaqlara ve zekerdeki ve meşânedeki ve ol yere mahşüş* 121b/11, 134b/3, 143b/4

zamḥ (A.) Bk. şamğ

zamḥ-ı 'Arabî: Bk. şamğ-ı 'Arabî 70a/10, 71b/9

zenberek (F.) Ayakla kurulan, kolları çelikten savaş yayı: *Ba'zısı kalındur barmağ gibi yaşşı ve oransuz ve ba'zısı zenberek gibi olur* 62a/5, 63a/5

zencâr (A.) Jengâr, bakır pası: *Zencâr ve rastuḥ taşı on ikişer dirhem, isfidâc yigirmi beş dirhem; cümlesi beş otdur* 235b/2, 243a/11, 254a/2

zencâr-ı 'Irâkî: Irak jengarı 235a/9

zencebîl (A.) Zencefil (Zingiber officinale) 82b/4, 91b/10, 92b/1

zencebîl perverdesi: Zencefilin terbiye edilmiş şekli 94a/9

zend (A.) Dirsek, kolun ön kısmı

zendü'l-a'lâ: Kolun üst kemiği: *İki pâresi koldadur, zendü'l-a'lâ dërler ve koluñ üstün süñügidür* 128b/4

zendü'l-esfel: Kolun alt kemiği: *Birisine zendü'l-esfel dërler ve koluñ çubuğudur* 128b/5

zerârîḥ (A.) Tahıl başlarına konan alaca böcektir, kuduz böcekleri, bambul kurdu da denir (Cantharides): *Circır toḥmı, turb toḥmı, ḥardal, zerârîḥ, kündüs, kuşt; bunları dögeler* 90b/11, 108b/4

zerâvend (F.) İlaç yapımında kullanılan bir bitki, lohusa otu, kara asma, kabakulak otu (Aristolochia rotunda) 255a/4, 258b/11

zerâvend-i müdahrac: Dişi ziravend 264b/4, 277a/6

zerâvend-i tavîl: Ziravendin erkek cinsi, uzun lohusa otu 162b/10, 172b/3, 260b/4

zerd (F.) Sarı

→ helîle-i zerd

zerdâlû (F.) Zerdâli (Armeniaca vulgaris) 88b/10, 101b/1, 107a/1

zerdâlû çekirdegi şuyı: Zerdali çekirdeğinden elde edilen su 251b/2

zerde-çâv / zerde-çüb (F) Zerdeçöp kökü, zerdeçal kökü (Rihizoma curcumae) 81b/7, 107a/10, 177a/9

zernîh (F) Arsenik ve kükürt karışımı, zırnık, sıçanotu: *Zernîh, sirke karışduralar, merhem gibi ola, dürteler birkaç kez* 81b/3, 89a/7, 203a/5

→ kurş-ı zernîh, şâf-ı zernîh

zerre (A.) Çok küçük parçacık 250b/2

zerr-i verd Gül tomurcuğu: *Alasın nebât tohmekân, tebâşîr, cülnâr, zerr-i verd, benefşe* 203a/9, 279a/5

zerşek (F) *Bk. zirîşk* 257b/11, 257b/9, 259a/10

zevâcîl meydûn (?) 146a/11

zevk (A.) Tatma, tat, lezzet 122b/3

zevk-i his: His zevki 130b/2, 130b/7

zevkî (A.) Zevkle ilgili 130a/8

zevrağ (A.) Sandal, kayık 129b/7, 129b/8

zeyt (A.) Zeytin (Olca europaea) 88b/9, 178a/1, 178a/3

→ rûğan-ı zeyt

zeyt yağı / zeytûn yağı Zeytin yağı 8b/1, 71a/8, 88a/2

zîbak (F) Cıva: *Gül, mîve beşer dirhem, kibrît, zîbak ile sahq edeler* 107b/1, 107b/2, 202b/2

zic (A.) Şakaktaki kemiğe verilen ad 127b/5

zicî (A.) Şakaktaki kemikle ilgili

→ derz-i zicî 127a/6

zift (A.) Kara sakız (Poix) 81a/6, 106a/8, 159b/11

zîk (A.) Darlık 281b/2

zîk-i nefes: Nefes darlığı, astım 281b/2

zîkr (A.) Söyleme, anma

zîkr ét-: 1. Söylemek, anmak: *Ol evvelki otlar ki zîkr êtdük, bu otları dahî karışduralar* 66b/7, 198a/2

2. Dervişlerin başlarını sallayarak zikir yahut âyin icra etmeleri: *Başını bir yerde dutamaz, zîkr êder gibi şalar* 63a/1

zîkr ol-: Söylenmek, anılmak 180a/6, 247a/8, 290a/10

zîkr olun-: Söylenmek, anılmak 161a/11, 198a/7, 237a/3

zîkr olun-: *Bk. zîkr olun-* 237a/6, 248b/2

zincifre (A.) Kırmızı renkli tabii cıva sülfür, sülüğenin eski adı, sincerf
179b/10, 181b/6, 189a/9

→ merhem-i zincifre

zîrâ (F.) Çünkü, şundan dolayı 3b/8, 4a/2, 7b/5

zirâvend (F.) *Bk. zerâvend*

zirâvend-i tavîl: *Bk. zerâvend-i tavîl* 162a/3, 181a/1, 189b/6

→ dişi zirâvend

zîrek (F.) Anlayışlı, zeki

zîrek ét-: Zeki hale getirmek 277a/2

zîreklik Zirek olma durumu

zîreklik getir-: Zeki duruma getirmek 159a/5

zirişk (F.) Kadın tuzluğu dedikleri tanedir, Arapça enber-baris derler
(Berberis crataegina): *Ekşerî hevîc birle nâr-dân zirişk gibi ola ve
sikencübîn şerbeti eyüdü* 256b/5

zîrnâb (F.) Çekirgeayağı otu 193b/6

ziyâde (A.) Fazla, çok 12a/5, 14a/1, 21a/2

ziyâde kıl-: Çoğaltmak 121b/8

ziyâde-i mikdâr: Çok miktarda 151a/7

→ ruṭûbet-i ziyâde

ziyalitiye (Fr.) (Metinden anlaşıldığına göre) Sinirler yumuşatıcı: *Ğâyet
mücerrebdür ve buña Firenk dilince ziyalitiye denilür* 194a/7

ziyân (F.) Zarar 24b/3, 31a/5

ziyân ét-: Telef etmek 22a/8, 214a/1

zîrenc (?) 91a/1

zûfâ (A.) Zübra, zulfa, çürdük otu 182a/9

zûfâ şerbeti: Çürdük otundan yapılan bir tür şerbet 254b/6

zulmet (A.) Karanlık

zulmet-i bâşar: Gözdeki donukluk 232a/5

zûr (I) (F.) Kuvvet, güç, zor 50a/11, 60a/6, 60a/11

zûr ét-: Zorlamak 68b/4

→ menbet-i zûr

zûr (II) (F.) Karın ağrısı 220a/2

zurunbâd (F.) Yabanî zencefil (Zingibar zerumbet) 282a/10, 285a/9

zurûr (A.) Bir preparat 26b/5, 199a/10, 200a/10

zurûr-ı kebîrî: Bir tür preparat 78b/11, 78b/3, 79a/11

zurûr-ı şıbyân: Bir tür preparat 201b/3

zurûr-ı sürh: Bir tür preparat 199a/11

zurûr-ı yalama: Bir tür preparat 199b/3

zurûr ét-: Preparat hazırlamak 203a/10, 203b/11, 204a/3

→ şıfat-ı zurûr

zücâc (A.) Sırça, cam

zücâc-ı Şâmî: Şam sırçası 252a/10, 265a/9

zücâciyye (A.) Camdan yapılmış

→ ruṭûbet-i zücâciyye

zükkâm (A. zükâm) Nezle 91a/10, 279b/6

ALÂ'İM-İ CERRÂHÎN

Cerrâh-nâme

İBRAHİM BİN ABDULLAH

Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi,
Hekimoğlu Ali Paşa, No. 568